നമോ തസ്സ ഭഗവതോ അരഹതോ സമ്മാസമ്ബുദ്ധസ്സ

അഭിധമ്മപിടകേ

ധമ്മസങ്ഗണീ-അനുടീകാ

വീസതിഗാഥാവണ്ണനാ

൧. അഭിധമ്മസംവണ്ണനായ അത്ഥം സംവണ്ണേതുകാമോ തസ്സാ ആദിഗാഥായ താവ പയോജനസമ്ബന്ധാഭിധാനപുബ്ബങ്ഗമം അത്ഥം നിദ്ധാരേന്തോ ഉളാരജ്ഝാസയാനം നിസമ്മകാരീനം പടിപത്തി പരേസം വിവിധഹിതസുഖനിപ്ഫാദനപ്പയോജനാതി ആചരിയസ്സാപി ധമ്മസംവണ്ണനായ ആദിമ്ഹി സത്ഥരി നിപച്ചകാരസ്സ അന്തരായവിസോസനത്ഥതാ വിയ സത്ഥരി ധമ്മേ ച പരേസം അച്ചന്തസുഖപ്പടിലാഭസംവത്തനിയസദ്ധാരതനുപ്പാദനത്ഥതാപി സിയാതി ദസ്സേതും **"ധമ്മസംവണ്ണനായ"**ന്തിആദിമാഹ. തത്ഥ യഥാനുസിട്ഠം പടിപജ്ജമാനേ അപായേസു അപതമാനേ ധാരേതീതി **ധമ്മോ**തി സാമഞ്ഞവചനോപി ധമ്മ-സദ്ദോ സദ്ദന്തരസന്നിധാനേന ഇധ പരിയത്തിവിസേസവിസയോ. സംവണ്ണീയതി അത്ഥോ ഏതായാതി **സംവണ്ണനാ,** അട്ഠകഥാ.

തിവിധയാനമുഖേന വിമുത്തിധമ്മം യഥാരഹമനുസാസതീതി **സത്ഥാ.** പണമനം പണാമോ, കായവാചാചിത്തേഹി സത്ഥു ഗുണനിന്നതാ. കിരിയാ കരണം, പണാമസ്സ കരണം **പണാമകരണം,** വന്ദനാപയോഗോ. സോ ച കിഞ്ചാപി "ഇദാനി അധിപ്പേതം പണാമം കരോന്തോ"തിആദിനാ "തസ്സ പാദേ നമസ്സിത്വാ"തിആദികസ്സ അധിപ്പേതപണാമഭാവം ദസ്സേസ്സതി, "കരുണാ വിയാ"തിആദികസ്സ പന സബ്ബസ്സ ഥോമനാവസേന വുത്തസ്സപി വസേന വേദിതബ്ബോ. സോ ഹി സത്ഥു മഹാകരുണാദിഗുണവിസേസകിത്തനവസേന പവത്തോ മഹാകരുണാദിഗുണവിസേസാവിനാഭാവിനാ സംവണ്ണിയമാനസംവണ്ണനാധമ്മവിഭാവിതേന **ധമ്മസ്സ സ്വാക്ഖാതഭാവേന** സ്വാക്ഖാതധമ്മേ സത്ഥരി അനുപ്പന്നസദ്ധാനം സദ്ധാജനനായ, ഉപ്പന്നസദ്ധാനഞ്ച ഭിയ്യോഭാവായ ഹോതി. സത്ഥുനോ ച അവിപരീതധമ്മദേസനഭാവേന അവിതഥദേസനാഭൂതേ ധമ്മേതി ഏതേന സത്ഥുനോ മഹാകരുണാദിഗുണാനംയേവ ച ഫലവിസേസനിപ്ഫാദനസമത്ഥതായ പസാദാവഹതം ആഹ. ധമ്മേന ഹി സത്ഥുസിദ്ധി, സത്ഥാരാ ച ധമ്മസിദ്ധി, ധമ്മസമ്പത്തിയാപി സത്ഥുഗുണതായ സത്ഥുഗുണവിഭാവനേന സമ്പജ്ജതീതി.

ഏവം സത്ഥരി പണാമകരണസ്സ ഏകം പയോജനം ദസ്സേത്വാ ഇദാനി സമ്ബന്ധം വിഭാവേതി **"തദുഭയപ്പസാദാ ഹീ"**തിആദിനാ. ന ഹി സത്ഥരി ധമ്മേ വാ അപ്പസന്നോ സംവണ്ണിയമാനേ തദധിഗന്തബ്ബേ ച ധമ്മേ സമ്മാ പടിപജ്ജതി, നാപി സീലാദിഅനുപാദാപരിനിബ്ബാനന്തം മഹന്തം അത്ഥം സാധേതി, തസ്മാ ധമ്മസംവണ്ണനാസു പരേസം സമ്മാപടിപത്തിആകങ്ഖായ തഥാരൂപധമ്മപടിഗ്ഗാഹകേഹി ച വിനിയോജിതേന സത്ഥരി ധമ്മേ ച പസാദുപ്പാദനം സത്ഥരി പണാമകരണം വിഹിതന്തി അധിപ്പായോ.

ഭഗവതോ ഗുണസംകിത്തനം തസ്സ ധമ്മസങ്ഘാനമ്പി ഥോമനാ ഹോതിയേവാതി വുത്തം **“രതനത്തയപണാമവചന”**ന്തി. തഥാ ച വക്ഖതി “ഭഗവതോ ഥോമനേനേവാ”തിആദി (ധം സം മൂലടീം ന്റ). വക്ഖമാനം വാ “സദ്ധമ്മഞ്ചസ്സ പൂജേത്വാ”തിആദിം സന്ധായ വുത്തം. വിഞ്ഞാപനത്ഥം പരേസം വിഞ്ഞൂനന്തി വാ സമ്ബന്ധനീയം. അവിഞ്ഞൂനം അപ്പമാണതായ അഭാജനതായ ച വിഞ്ഞൂനം ഗഹണം. തേ ഹി ബുദ്ധാദീസു സഗാരവസ്സ പമാണഭൂതതം ജാനന്താ തസ്സ വചനം സോതബ്ബം സദ്ധാതബ്ബം മഞ്ഞന്തി, സമ്മദേവ ച നം അനുതിട്ഠന്തോ തദധിപ്പായം പൂരേന്തി. ഇധാപി പുരിമനയേനേവ സമ്ബന്ധോ വേദിതബ്ബോ പസാദവിഞ്ഞാപനാദിമുഖേനപി സമ്മാപടിപത്തിആകങ്ഖായ പവേദിതത്താ.

എത്ഥ ച പഠമോ അത്ഥവികപ്പോ സദ്ധാനുസാരീനം പുഗ്ഗലാനം വസേന വുത്തോ, ദുതിയോ ധമ്മാനുസാരീനം. പഠമോ വാ അസംസിദ്ധസത്ഥുധമ്മാനം വസേന വുത്തോ, ദുതിയോ സംസിദ്ധസത്ഥുധമ്മാനം. തഥാ പഠമോ പഠമേ രതനേ പണാമകിരിയാദസ്സനപരോ, ദുതിയോ ഇതരേസുപീതി അയം വിസേസോ വേദിതബ്ബോ.

പണാമോ കരീയതി ഏതായാതി പണാമകരണം, പണാമകിരിയാഭിനിപ്ഫാദികാ ചേതനാ. സാ ഹി ഖേത്തസമ്പത്തിയാ ആചരിയസ്സ ച അജ്ഝാസയസമ്പത്തിയാ ദിട്ഠധമ്മവേദനീയഭൂതാ യഥാലദ്ധസമ്പത്തിനിമിത്തകസ്സ കമ്മസ്സ ബലാനുപ്പദാനവസേന പുരിമകമ്മനിപ്ഫന്നസ്സ വിപാകസന്താനസ്സ അന്തരാ വേമജ്ഝേ ആയന്തി ആപതന്തീതി അന്തരായാതി ലദ്ധനാമാനം രോഗാദിഅനത്ഥാനം വിധായകസ്സ ഉപപീളകസ്സ ഉപച്ഛേദകസ്സ വാ കമ്മസ്സ വിദ്ധംസനസമത്ഥോ പുഞ്ഞാതിസയോതി ഇമമത്ഥം ദസ്സേതി **“രതനത്തയപണാമ…പേ… വിസേസഭാവതോ”**തി. ഏവഞ്ച കത്വാ രാഗാദിപരിയുട്ഠാനാഭാവവചനേന അന്തരായസ്സ കാരണഭൂതായ പയോഗവിപത്തിയാ അഭാവസ്സ, അത്ഥലാഭാദിവചനേന അനന്തരായതാഹേതുഭൂതായ പയോഗസമ്പത്തിയാ സബ്ഭാവസ്സ, “സബ്യാപജ്ഝായ പജായ അബ്യാപജ്ഝോ വിഹരതീ”തി (അം നിം ന്റ.ഫം; ഫ.ഫ) വചനേന ദിട്ഠേവ ധമ്മേ സുഖവിഹാരിതായ ച പകാസനം **മഹാനാമസുത്തം**യേവ ഉദാഹടം.

ഗുണവിസേസദസ്സനത്ഥന്തി ഏതേന സതിപി കായമനോപണാമാനം അന്തരായവിസോസനസമത്ഥഭാവേ തേഹി പണാമവിസയസ്സ പണാമാരഹഭാവവിഭാവനേന സാതിസയോ വചീപണാമോ വിഹിതോതി ദസ്സേതി. ***ഗുണവിസേസവാ ഹീ***തിആദിനാ ആചരിയസ്സ യുത്തപത്തകാരിതം ദസ്സേതി. **ദേസനാ വിനയപിടകേ**തി എത്ഥ നനു വിനയപിടകസ്സപി ദേസനാഭാവതോ ദേസനാവിനയപിടകാനം ഭേദവചനം ന യുത്തന്തി? നോ ന യുത്തം “തീസുപി ചേതേസു ഏതേ ധമ്മത്ഥദേസനാപടിവേധാ”തി (ധം സം അട്ഠം നിദാനകഥാ; ദീം നിം അട്ഠം ഫ.പഠമമഹാസങ്ഗീതികഥാ; പാരാം അട്ഠം ഫ.പഠമമഹാസങ്ഗീതികഥാ) എത്ഥ വിയ സമുദായദേസനായ അവയവദേസനാനം ആധാരഭാവതോ. ദേസനാകാലേ വാ മനസാ വവത്ഥാപിതായ വിനയതന്തിയാ വിനയപിടകഭാവതോ തദത്ഥപഞ്ഞാപനസ്സ ച ദേസനാഭാവതോ ഭേദവചനം. അഥ വാ ദേസീയതി ഏതേനാതി **ദേസനാ,** ദേസനാസമുട്ഠാപകോ ചിത്തുപ്പാദോ, തസ്സ ച വിനയപിടകവിസയോ

കരുണാപുബ്ബങ്ഗമോ ച സോതി ഏവമേത്ഥ ഭേദവചനോപപത്തി ദട്ഠബ്ബാ. **സുത്തന്തപിടകേ**തിആദീസുപി ഏസേവ നയോ.

കഥം പന ഭഗവതോ ദേസനാ വിനയപിടകേ കരുണാപ്പധാനാ, സുത്താഭിധമ്മപിടകേസു ച പഞ്ഞാകരുണാപഞ്ഞാപ്പധാനാതി വിഞ്ഞായതീതി? യതോ ഉക്കംസപരിയന്തഗതഹിരോത്തപ്പോപി ഭഗവാ ലോകിയസാധുജനേഹിപി പരിഹരിതബ്ബാനി ''സിഖരണീ''തിആദീനി വചനാനി യഥാപരാധഞ്ച ഗരഹവചനാനി വിനയപിടകദേസനായം മഹാകരുണാസഞ്ചോദിതമാനസോ മഹാപരിസമജ്ഝേ അഭാസി, തംതംസിക്ഖാപദപഞ്ഞത്തികാരണാപേക്ഖായ വേരഞ്ജാദീസു സാരീരികഞ്ച ഖേദമനുഭോസി, തസ്മാ കിഞ്ചാപി ഭൂമന്തരപച്ചയാകാരസമയന്തരകഥാനം വിയ വിനയപഞ്ഞത്തിയാപി സമുട്ഠാപികാ പഞ്ഞാ അനഞ്ഞസാധാരണതായ അതിസയകിച്ചവതീ, തതോപി കരുണായ കിച്ചം അധികന്തി അധിപ്പായേന വുത്തം **"വിനയപിടകേ കരുണാപ്പധാനാ"**തി. കരുണാബ്യാപാരാധികതായ ഹി ദേസനായ കരുണാപ്പധാനതാ, സുത്തന്തദേസനായ മഹാകരുണാസമാപത്തിബഹുലോ വേനേയ്യസന്താനേസു തദജ്ഝാസയാനുലോമേന ഗമ്ഭീരമത്ഥപദം പതിട്ഠപേസീതി കരുണാപഞ്ഞാപ്പധാനതാ, അഭിധമ്മദേസനായ പന സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണസ്സ വിസയഭാവപ്പഹോനകോ രൂപാരൂപപരിച്ഛേദോ ധമ്മസഭാവാനുരോധേന പവത്തിതോതി പഞ്ഞാപ്പധാനതാ. **തേനേവ ച കാരണേനാ**തിആദിനാ ദേസനാനുരൂപതംതംസംവണ്ണനായ ഥോമനാ ആചരിയസ്സ പകതീതി ദസ്സേതി.

കുസലാ രൂപം ചക്ഖുമാ ദസ ദാളിമാദി സമൂഹവസേന അത്ഥാനവബോധനത്ഥോ വിയ അത്ഥാവബോധനത്ഥോ ഹി സദ്ദപ്പയോഗോ അത്തപരാധീനോ കേവലോ അത്ഥപദത്ഥകോ, സോ പദത്ഥവിപരിയേസകാരിനാ ഇതി-സദ്ദേന സദ്ദപദത്ഥകോ ജായതീതി ആഹ **"കരുണാ വിയാതി നിദസ്സനവചന"**ന്തി. നിദസ്സനഞ്ഹി നാമ നിദസ്സിതബ്ബധമ്മേ തേന ച സമ്ബന്ധേ സതി ഹോതി, നാഞ്ഞഥാതി തസ്സ നിദസ്സനഭാവം വിഭാവേന്തോ ആഹ **"യസ്സ യഥാ…പേ॰… പവത്തിത്ഥാതി അത്ഥോ"**തി.

''തത്ഥ കരുണാ വിയാതി നിദസ്സനവചന''ന്തിആദിനാ നിദസ്സനനിദസ്സിതബ്ബധമ്മാനം ആധാരവിസയബ്യാപാരേഹി സവിസേസനേഹി സഹ പകാസനവസേന ഗാഥായ അത്ഥതത്തം ദസ്സേത്വാ അവയവഭേദവസേന അത്ഥം ദസ്സേതും **"കിരതീതി കരുണാ"**തിആദി വുത്തം. തത്ഥ നിച്ഛന്ദരാഗാനം ഭൂതപുബ്ബഗതിയാ വാ സത്തതാ വേദിതബ്ബാ. ഏകസ്സപി ധമ്മസ്സ അനേകസാമഞ്ഞാകാരവന്തതായ **"യഥാസഭാവം പകാരേഹീ"**തി വുത്തം. തഥാ ഹി വുത്തം - ''സബ്ബേ ധമ്മാ സബ്ബാകാരേനാ''തി (മഹാനി॰ ൧൫൬; ചൂളനി॰ മോഘരാജമാണവപുച്ഛാനിദ്ദേസ ൮൫; പടി॰ മ॰ ൩.൫) ധമ്മാനം അഞ്ഞേയ്യത്തം പടിക്ഖിപതി ഞാതും അസക്കുണേയ്യത്താഭാവതോ. ഏതേന തസ്സാ പഞ്ഞായ അകിച്ചവുത്തിതം ആഹ. യഥേവ ഹി ''ഞേയ്യേസു സബ്ബേസു പവത്തിത്ഥാ''തി ഏത്താവതാ അധിപ്പേതത്ഥേ സിദ്ധേ തേസം അത്തത്തനിയതാവിരഹസംസൂചനത്ഥം പരേസം സത്താദിമിച്ഛാഗാഹപടിസേധനേന **ധമ്മ**-സദ്ദേന ഞേയ്യാ വിസേസിതബ്ബാ, ഏവം **"ധമ്മേസു സബ്ബേസു പവത്തിത്ഥാ"**തി ഏത്താവതാ ച അധിപ്പേതത്ഥേ സിദ്ധേ ധമ്മേസു തസ്സാ പഞ്ഞായ ആകങ്ഖപ്പടിബദ്ധതായ അകിച്ചവുത്തിതം ദസ്സേതും

അഞ്ഞേയ്യത്തപടിസേധനേന **ഞേയ്യ**-സദ്ദേന ധമ്മാ വിസേസിതാതി. **ഞേയ്യധമ്മ**-സദ്ദാ നീലുപ്പലസദ്ദാ വിയ അഞ്ഞമഞ്ഞം ഭേദാഭേദയുത്താതി **"ഞേയ്യാ ച തേ ധമ്മാ ചാ"**തി വുത്തം. **യാ യാ**തി യഥാ-സദ്ദസ്സത്ഥം ദസ്സേതി. ബ്യാപനിച്ഛായഞ്ഹി അയം **യഥാ**-സദ്ദോ, തപ്പഭേദാ പഞ്ഞാ പവത്തിത്ഥാതി സമ്ബന്ധോതി.

ഭഗവതി പവത്താവാതി ഇദം യേഭുയ്യേന ഉപമാനോപമേയ്യത്ഥാനം ഭിന്നാധാരതായ ഭിന്നാധാരസ്സ ച ഉപമാനത്ഥസ്സ ഇധ അസമ്ഭവതോ വുത്തം. ഭഗവതോ കരുണായ അഞ്ഞേഹി അസാധാരണഭാവോ സത്തേ സംസാരദുക്ഖതോ ഉദ്ധരിത്വാ അച്ചന്തസുഖേ നിബ്ബാനേ പതിട്ഠപേതും അത്തനോ സരീരജീവിതപരിച്ചാഗേനപി ഏകന്തഹിതജ്ഝാസയതാവസേന വേദിതബ്ബോ, യതോ വിനേയ്യാനം കോസോഹിതവത്ഥഗുയ്ഹപഹൂതജിവ്ഹാവിദംസനമ്പി കതം, യഞ്ച യദിമേ സത്താ ജാനേയ്യും, ഭഗവതോ സാസനേന രഹദമിവ സീതലം സമ്പജ്ജലിതം അഗ്ഗിക്ഖന്ധമ്പി സമോഗാഹേയ്യ. അഞ്ഞേസം പസ്സന്താനന്തി സമ്ബന്ധോ. **ഉദ്ധടാ**തി പദം അപേക്ഖിത്വാ **മഹോഘപക്ഖന്ദാനം സത്താന**ന്തി കമ്മത്ഥേ സാമിവചനം. അയഞ്ഹേത്ഥ സങ്ഖേപത്ഥോ - കാമാദിമഹോഘപക്ഖന്ദേ സത്തേ തതോ ഉദ്ധടാ നത്ഥഞ്ഞോ കോചി മം ഠപേത്വാതി പസ്സതോ യഥാ ഭഗവതോ കരുണായ ആവിസനം ഹോതി, ന ഏവം അഞ്ഞേസം തഥാദസ്സനസ്സേവ അഭാവതോ. അഥ വാ **അഞ്ഞേസം പസ്സന്താന**ന്തി യദിപി പരേ പസ്സേയ്യും, തഥാപി ന തേസം ഭഗവതോ വിയ കരുണോക്കമനം അത്ഥി അപ്പടിപത്തിതോ അത്തഹിതമത്തപടിപത്തിതോ ചാതി അത്ഥോ.

അനാവരണാ തീസു കാലേസു സബ്ബത്ഥ അപ്പടിഹതവുത്തിതായ, **അസാധാരണാ** സബ്ബധമ്മാനം നിരവസേസഹേതുപച്ചയപരിഗ്ഗഹവസേന തേസഞ്ച സഭാവകിച്ചാദിഅവത്ഥാവിസേസാദിപരിജാനനേന ആയൂഹനവേലായമേവ തംതംകമ്മാനം തംതംഫലവിസേസഹീനമജ്ഝിമപണീതാദിവിഭാഗസ്സ ഇന്ദ്രിയബദ്ധേസു അനിന്ദ്രിയബദ്ധേസു ച അതിസുഖുമതിരോഹിതവിദൂരവുത്തിഅതീതാനാഗതാദിഭേദഭിന്നാനം രൂപധമ്മാനം തംതംകാരണസമവായവിഭാവനേനേവ തംതംഫലേസു വണ്ണസണ്ഠാനഗന്ധരസഫസ്സാദിവിസേസസ്സ നിരവസേസതോ പടിവിജ്ഝനേന വേദിതബ്ബാ. അയഞ്ച അത്ഥോ ഭഗവതോ അനേകധാതുനാനാധാതുലോകം യഥാഭൂതം ഞാണാദിവസേന വേദിതബ്ബോ. **യഥാ ച പസ്സന്തസ്സാ**തി ഇദം രാഗഗ്ഗിആദീഹി ലോകസന്നിവാസസ്സ ആദിത്തതാദിആകാരദസ്സനം ഭഗവതോ മഹാകരുണോക്കമനുപായം സന്ധായ വുത്തം. തം പന ബഹുകേഹി ആകാരേഹി പസ്സന്താനം ബുദ്ധാനം ഭഗവന്താനം സത്തേസു മഹാകരുണാ ഓക്കമതി. "ആദിത്തോ ലോകസന്നിവാസോ...പേ०... ഉയ്യുത്തോ...പേ०... പയാതോ... പേ०... കുമ്മഗ്ഗപ്പടിപന്നോ...പേ०... ഉപനീയതി ലോകോ അധുവോ...പേ०... അതാണോ ലോകോ അനഭിസ്സരോ...പേ०... അസ്സകോ ലോകോ സബ്ബം പഹായ ഗമനീയം... പേ०... ഊനോ ലോകോ അതിത്തോ തണ്ഹാദാസോതി പസ്സന്താനം ബുദ്ധാനം ഭഗവന്താനം സത്തേസു മഹാകരുണാ ഓക്കമതീ"തിആദിനാ (പടി० മ० ൧.൧൭) പടിസമ്ഭിദാമഗ്ഗേ പരോസതം ആകാരേഹി ദസ്സിതന്തി ഗന്ഥവിത്ഥാരം പരിഹരിതും സംവണ്ണയിതുഞ്ച ഉപായം ദസ്സേതും ആഹ **"തം സബ്ബം പടിസമ്ഭിദാമഗ്ഗേ മഹാകരുണാഞാണവിഭങ്ഗവസേന ജാനിതബ്ബ"**ന്തി. ഇന്ദ്രിയപരോപരിയത്തആസയാനുസയ യമകപാടിഹാരിയ സബ്ബഞ്ഞുതാനാവരണഞാണാനി സേസാസാധാരണഞാണാനി. തേസമ്പി ഹി

വിഭങ്ഗോ “ഇധ തഥാഗതോ സത്തേ പസ്സതി അപ്പരജക്ഖേ”തിആദിനാ (പടി॰ മ॰ ൧.൧൧൧) പടിസമ്ഭിദാമഗ്ഗേ നാനപ്പകാരേന ദസ്സിതോതി പുരിമനയേനേവ അതിദിസതി. **ആദി**-സദ്ദേന തത്ഥ വിഭത്താനം പടിസമ്ഭിദാസച്ചഞാണാദീനം സങ്ഗഹോ കതോതി വേദിതബ്ബോ.

നിപ്പദേസസപ്പദേസവിസയാ കരുണാ വിയ ഭഗവതോ പഞ്ഞാപി ഇധ നിപ്പദേസസപ്പദേസവിസയാ നിരവസേസാ അധിപ്പേതാതി തസ്സാ കതിപയഭേദദസ്സനേന നയതോ തദവസിട്ഠഭേദാ ഗഹേതബ്ബാതി ദസ്സേന്തോ **“പഞ്ഞാഗ്ഗഹണേന ചാ”**തിആദിമാഹ. തേ പന സീലസമാധി പഞ്ഞാവിമുത്തിവിമുത്തിഞാണദസ്സന, ദ്വാചത്താലീസസതദുകധമ്മ, ബാവീസതിതികധമ്മ, ചതുസതിപട്ഠാന സമ്മപ്പധാന ഇദ്ധിപാദ സാമഞ്ഞഫല അരിയവംസാദി, പഞ്ചഗതി പഞ്ചപധാനിയങ്ഗപഞ്ചങ്ഗികസമാധി ഇന്ദ്രിയ ബല നിസ്സാരണീയധാതു വിമുത്തായതന വിമുത്തിപരിപാചനീയധമ്മസഞ്ഞാദി, ഛസാരണീയധമ്മ അനുസ്സതിട്ഠാന അഗാരവഗാരവ നിസ്സാരണിയധാതു സതതവിഹാര അനുത്തരിയ നിബ്ബേധഭാഗിയപഞ്ഞാദി, സത്തഅപരിഹാനിയധമ്മ അരിയധന ബോജ്ഝങ്ഗ സപ്പുരിസധമ്മനിജ്ജരവത്ഥു സഞ്ഞാ ദക്ഖിണേയ്യപുഗ്ഗലഖീണാസവബലാദി, അട്ഠപഞ്ഞാപടിലാഭഹേതു മിച്ഛത്ത സമ്മത്ത ലോകധമ്മ അരിയാനരിയവോഹാര ആരമ്ഭവത്ഥു കുസീതവത്ഥു അക്ഖണ മഹാപുരിസവിതക്ക അഭിഭായതന വിമോക്ഖാദി, നവയോനിസോമനസികാരമൂലധമ്മപാരിസുദ്ധിപധാനിയങ്ഗ സത്താവാസ ആഘാതവത്ഥു ആഘാതപടിവിനയ സഞ്ഞാനാനത്ത അനുപുബ്ബവിഹാരാദി, ദസനാഥകരധമ്മ കസിണായതന അകുസലകമ്മപഥ കുസലകമ്മപഥ മിച്ഛത്ത സമ്മത്ത അരിയവാസ ദസബലഞാണ അസേക്ഖധമ്മാദി, ഏകാദസമേത്താനിസംസ സീലാനിസംസ ധമ്മതാ ബുദ്ധിഹേതു, ദ്വാദസായതനപടിച്ചസമുപ്പാദ ധമ്മചക്കാകാര, തേരസധുതഗുണ, ചുദ്ദസബുദ്ധഞാണ, പഞ്ചദസചരണവിമുത്തിപരിപാചനീയധമ്മ, സോളസആനാപാനസ്സതി സച്ചാകാര സുത്തന്തപട്ഠാന, അട്ഠാരസ ബുദ്ധധമ്മധാതു ഭേദകരവത്ഥു, ഏകൂനവീസതിപച്ചവേക്ഖണ, ചതുവീസതിപച്ചയ, അട്ഠവീസതിസുത്തന്തപട്ഠാന, പണ്ണാസഉദയബ്ബയദസ്സന, പരോപണ്ണാസകുസലധമ്മ, ദ്വാസട്ഠിദിട്ഠിഗത, അട്ഠസതതണ്ഹാവിചരിതാദിഭേദാനം ധമ്മാനം പടിവിജ്ഝനദേസനാകാരപ്പവത്താ, യേ ച ചതുവീസതികോടിസതസഹസ്സസമാപത്തിസഞ്ചാരിമഹാവജിരഞാണപ്പഭേദാ, യേ ച അനന്തനയസമന്തപട്ഠാനപവിചയദേസനാകാരപ്പവത്താ, യേ ച അനന്താസു ലോകധാതൂസു അനന്താനം സത്താനം ആസയാനുസയചരിതാദിവിഭാവനാകാരപ്പവത്താതി ഏവംപകാരാ ഭഗവതോ പഞ്ഞാപഭേദാ, സബ്ബേപി ഇധ **ആദി**-സദ്ദേന നയതോ സങ്ഗയ്ഹന്തീതി വേദിതബ്ബം. കോ ഹി സമത്ഥോ ഭഗവതോ പഞ്ഞായ പഭേദേ അനുപദം നിരവസേസതോ ദസ്സേതും. തേനേവ ഭഗവന്തം ഠപേത്വാ പഞ്ഞവന്താനം അഗ്ഗഭൂതോ ധമ്മസേനാപതിസാരിപുത്തത്ഥേരോപി ബുദ്ധഗുണപരിച്ഛേദനം പതിഅനുയുത്തോ “അപിച മേ, ഭന്തേ, ധമ്മന്വയോ വിദിതോ”തി (ദീ॰ നി॰ ൨.൧൪൬) ആഹാതി.

സംസാരമഹോഘപക്ഖന്ദാനം സത്താനം തതോ സന്താരണത്ഥം പടിപന്നോ തേഹി പയോജിതോ നാമ ഹോതി അസതിപി തേസം തഥാവിധേ

അഭിസന്ധിയന്തി വുത്തം **"സത്താ ഹി മഹാബോധിം പയോജേന്തീ"**തി. **ഏതേന സബ്ബേനാ**തി മഹാബോധിമൂലാദിദസ്സനേന. അപഗമനം നിരുപക്കിലേസന്തി യോജേതബ്ബം. ജാതസംവഡ്ഢഭാവദസ്സനേന "അനാദി അനിധനോ ച സത്തോ"തി ഏവംപകാരാ മിച്ഛാവാദാ പടിസേധിതാ ഹോന്തി. **സമഞ്ഞാ...പേ॰... ദസ്സേതി** സത്തേ പരമത്ഥതോ അസതിപി സത്തപഞ്ഞത്തിവോഹാരസൂചനതോ. **കരുണാ ആദിപഞ്ഞാ പരിയോസാന**ന്തി ഇദം സമ്ഭരണനിപ്ഫത്തികാലാപേക്ഖായ വുത്തം, ന പരിച്ഛേദവന്തതായ. തേനേവാഹ **"തന്നിദാനഭാവതോ തതോ ഉത്തരികരണീയാഭാവതോ"**തി. **സബ്ബേ ബുദ്ധഗുണാ ദസ്സിതാ ഹോന്തി** നയതോ ദസ്സിതത്താ. ഏസോ ഏവ ഹി അനവസേസതോ ബുദ്ധഗുണദസ്സനുപായോ യദിദം നയഗ്ഗാഹണം. പരധനഹരണാദിതോപി വിരതി പരേസം അനത്ഥപരിഹരണവസപ്പവത്തിയാ സിയാ കരുണൂപനിസ്സയാതി **കരുണാനിദാനം സീലം**. തതോ ഏവ **"തതോ പാണാതിപാതാദിവിരതിപ്പവത്തിതോ"**തി വുത്തം.

൨. **യസ്സാ സംവണ്ണന**ന്തിആദിനാ "ദയായാ"തിആദിഗാഥാമനായ സമ്ബന്ധം ദസ്സേതി. പയോജനം പന വുത്തനയേന വേദിതബ്ബം. **അബ്ഭന്തരം** നിയകജ്ഝത്തം, തതോ ബഹിഭൂതം **ബാഹിരം**. **ദയാതി കരുണാ അധിപ്പേതാ**തി **ദയാ**-സദ്ദസ്സ മേത്താകരുണാനം വാചകത്താ വക്ഖമാനഞ്ച അനുയോഗം മനസി കത്വാ വുത്തം. തായ ഹി സമുസ്സാഹിതോ, ന മേത്തായാതി അധിപ്പായോ. **പുബ്ബേ വുത്തസ്സ പടിനിദ്ദേസോ ഹോതീ**തി **ത**-സദ്ദസ്സ അത്ഥം ആഹ. **ത**ന്തി പഞ്ഞം **വിസേസേത്വാ** ഉപമാഭാവേന **വിനിവത്താ** ചരിതത്ഥതായ. **പടിനിദ്ദേസം നാരഹതി** പധാനാപധാനേസു പധാനേ കിച്ചദസ്സനതോ. **ഭിന്നം പദാനം...പേ॰... വതോ**തി കരുണാവാചിനാ **ദയാ**-സദ്ദേന ഏകാധികരണഭാവേന വുച്ചമാനോ **ത**-സദ്ദോ തതോ അഞ്ഞധമ്മവിസയോ ഭവിതും ന യുത്തോതി അധിപ്പായോ. അപരിയായസദ്ദാനം സമാനാധികരണഭാവോ വിസേസനവിസേസിതബ്ബഭാവേ സതി ഹോതി, നാഞ്ഞഥാതി ആഹ **"സമാനാ...പേ॰... ഹോതീ"**തി. സമാനാധികരണഭാവേന ഹേത്ഥ വിസേസനവിസേസിതബ്ബഭാവോ സാധീയതി, സാ ച സമാനാധികരണതാ വിസിട്ഠവിഭത്തികാനം ന ഹോതീതി സമാനവിഭത്തിതായപി തമേവ സാധീയതീതി **"ദയാ...പേ॰... ചിദ"**ന്തി ഇദം ദയായ വിസേസിതബ്ബഭാവേ കാരണവചനം. പധാനതായ ഹി സാമഞ്ഞതായ ച സാ വിസേസിതബ്ബാ ജാതാ. തത്ഥ ഭഗവതോ തദഞ്ഞേസഞ്ച കരുണാനം വാചകത്താ സാമഞ്ഞതാ വേദിതബ്ബാ. **തസ്സ ചാ**തി ദയാ-സദ്ദസ്സ. "പധാനഞ്ച പഞ്ഞ"ന്തിആദിനാ കിഞ്ചാപി പുരിമഗാഥായ പഞ്ഞാപ്പധാനാ, "തായാ"തി പന കേവലം അവത്വാ ദയാവിസേസനഭാവേന വുത്തത്താ അപ്പധാനായപി കരുണായ പടിനിദ്ദേസോ യുത്തോതി ദസ്സേതി. അപ്പധാനതാ ച കരുണായ പുരിമഗാഥായ വസേന വുത്താ, ഇധ പന പധാനാ ഏവ. തഥാ ച വുത്തം "ദയാസമുസ്സാഹിനീതി പധാനാ"തി (ധ॰ സ॰ മൂലടീ॰ ൨).

കഥം പന...പേ॰... ഞാതബ്ബാതി വക്ഖമാനഞ്ഞേവ അത്ഥം ഹദയേ ഠപേത്വാ ചോദേതി. **യദി ഏവ**ന്തി യദി അട്ഠകഥായ അധിപ്പായം അഗ്ഗഹേത്വാ വചനമത്തമേവ ഗണ്ഹസി. **മേത്താതി ച ന യുജ്ജേയ്യാ**തി യഥാ "മേത്തചിത്തതം ആപന്നോ"തി ഏതിസ്സാ അട്ഠകഥായ വസേന ന ദയാ കരുണാ , ഏവം "നിക്കരുണതം ആപന്നോ"തി ഏതിസ്സാ അട്ഠകഥായ വസേന ന ദയാ മേത്താതി വചനമത്തഗ്ഗഹണേ അട്ഠകഥാനമ്പി വിരോധം ദസ്സേതി. "അധിപ്പായവസേന യോജേതബ്ബോ"തി വത്വാ തമേവ അധിപ്പായം **ദയാ-സദ്ദോ ഹീ**തിആദിനാ വിവരതി. അക്ഖരചിന്തകാ ഹി **ദയാ**-സദ്ദം ദാനഗതിരക്ഖണേസു പഠന്തി.

അനുരക്ഖണഞ്ച മേത്താകരുണാനം ഹിതൂപസംഹാരദുക്ഖാപനയനാകാരവുത്തീനം സമാനകിച്ചം, തസ്മാ ഉഭയത്ഥ **ദയാ**-സദ്ദോ പവത്തതീതി വുത്തം. **അന്തോനീത**ന്തി അന്തോഗധം, രുക്ഖത്ഥോ വിയ ധവഖദിരാദീനം അനുരക്ഖണത്ഥോ മേത്താകരുണാനം സാമഞ്ഞന്തി അത്ഥോ, അധിപ്പായോ പന "ദയാപന്നോ"തി എത്ഥ സബ്ബപാണഭൂതഹിതാനുകമ്പീതി അനന്തരം കരുണായ വുത്തത്താ **ദയാ**-സദ്ദോ മേത്താപരിയായോതി വിഞ്ഞായതി. മേത്താപി ഹി കരുണാ വിയ പാണാതിപാതവിരതിയാ കാരണന്തി. "അദയാപന്നോ"തി എത്ഥ പന കാരുണികോ അവിഹിംസജ്ഝാസയത്താ പരേസം വിഹേസാമത്തമ്പി ന കരോതി, കോ പന വാദോ പാണാതിപാതനേതി നിക്കരുണതായ പാണാതിപാതിതാ ദസ്സിതാതി വേദിതബ്ബാ. എതമേവത്ഥം സന്ധായ **"എവഞ്ഹി അട്ഠകഥാനം അവിരോധോ ഹോതീ"**തി ആഹ. യദി ദയാ-സദ്ദോ മേത്താകരുണാനം വാചകോ, എവമ്പികഥം പന കരുണാ "ദയാ"തി ജാനിതബ്ബാതി അനുയോഗോ തദവത്ഥോ എവാതി ചോദനം മനസി കത്വാ **കരുണാ ച ദേസനായാ**തിആദിനാ കരുണായ എവ ഗഹണേ കാരണമാഹ.

നനു തായാതിആദിനാ സാമത്ഥിയതോപി പകരണം ബലവന്തി പകരണവസേനേവ കരുണാവിസയസ്സ ഞാതതം ദസ്സേതി. **യഥാരുചി പവത്തിത്ഥാ**തി എതം പുരിമഗാഥായ സപ്പദേസനിപ്പദേസസത്തവിസയായ കരുണായ ഗഹിതഭാവസ്സ കാരണവചനം. യഥാരുചിപവത്തി ഹി എകസ്മിം അനേകേസു ച ഇച്ഛാനുരൂപപ്പവത്തീതി. **"ഇധ പന നിപ്പദേസസത്തവിസയതം ഗഹേതു"**ന്തി എതേന സിദ്ധേ സതി ആരമ്ഭോ ഞാപകത്ഥോ ഹോതീതി പുന "സത്തേസൂ"തി വചനം ഇമമത്ഥവിസേസം ബോധേതീതി ദസ്സേതി. **ന ദേവേസുയേവാ**തിആദിനാപി ദയാസാധനസ്സ സമുസ്സാഹനസ്സ സത്തവിസയഭാവേ സാമത്ഥിയലദ്ധേപി "സത്തേസൂ"തി വചനം തസ്സ നിപ്പദേസസത്തവിസയഭാവോ അധിപ്പേതോതി ഇമം വിസേസം ഞാപേതീതി ദസ്സേതി.

കാലദേസദേസകപരിസാദിപരിദീപനം ബാഹിരനിദാനന്തി കാലാദീനി നിദ്ധാരേന്തോ **"യസ്മിം കാലേ"**തിആദിമാഹ. **അവസാനമ്ഹി വസന്തോ തിദസാലയേതി വചനതോ**തി എതേന തസ്സ പാടിഹാരിയസ്സ സദ്ദന്തരസന്നിധാനേന അവച്ഛിന്നതം ദസ്സേതി. **തത്ഥ പവത്തവോഹാരേന ച ന സക്കാ**തി പുഥുജ്ജനസന്താനേപി രാഗാദിപടിപക്ഖഹരണസ്സ അഭാവതോ നിച്ഛന്ദരാഗേസു സത്തവോഹാരോ വിയ പുഥുജ്ജനസന്താനേ രാഗാദിപടിപക്ഖഹരണവസേന പവത്തം തദഭാവേപി ഭഗവതോ സന്താനേ രുള്ഹീവസേന പാടിഹാരിയന്ത്വേവ വുച്ചതീതി ന സക്കാ വത്തുന്തി അധിപ്പായോ. **ദിട്ഠിഹരണവസേന** യേ സമ്മാദിട്ഠികാ ജാതാ അചേലകകസ്സപാദയോ വിയ, **ദിട്ഠിപ്പകാസനേ അസമത്ഥഭാവേന** അപ്പടിഭാനഭാവാദിപ്പത്തിയാ സച്ചകാദയോ വിയ.

൩. സീതപബ്ബതാ നാമ "സിനേരും പരിവാരേത്വാ ഠിതാ യുഗന്ധരോ...പേ... ഗിരി ബ്രഹാ"തി (വിസുദ്ധി॰ ൧.൧൩൭; പാരാ॰ അട്ഠ॰ ൧.൧ വേരഞ്ജകണ്ഡവണ്ണനാ) എവം വുത്തപബ്ബതാ.

൪-൫. സബ്ബസോ ചക്കവാളസഹസ്സേഹി സബ്ബസോ ആഗമ്മ സബ്ബസോ സന്നിസിന്നേനാതി സമ്ബന്ധവസേന തയോ വികപ്പാ യുത്താ, സബ്ബസോ ചക്കവാളസഹസ്സേഹി ദസഹി ദസഹീതി പന അനിട്ഠസാധനതോ പടിസേധിതോ. **വജ്ജിതബ്ബേ**തി യേ വജ്ജേതും സക്കാ "അതിസമ്മുഖാ

അതിസമീപം ഉന്നതപ്പദേസോ"തി, ഏതേ. ഇതരേ പന തസ്സാ പരിസായ മഹന്തഭാവേന ന സക്കാ പരിഹരിതും.

"സബ്ബഞ്ഞേയ്യ...പേ॰... സമത്ഥാ"തി വത്വാ **തേസം ദേസേതബ്ബപ്പകാരജാനനസമത്ഥോ**തി വചനം അത്തനാ പടിവിദ്ധാകാരസ്സ ധമ്മസാമിനാപി പരേസം ദേസേതും അസക്കുണേയ്യത്താ വുത്തം. അഞ്ഞഥാ സബ്ബേപി സത്താ ദിട്ഠസച്ചാ ഏവ ഭവേയ്യും. സബ്ബഞ്ഞേയ്യധമ്മാനം യഥാസഭാവജാനനസമത്ഥതാദിയേവ **യഥാവുത്തബലം. തേസം ഗഹണസമത്ഥതം ദീപേതി,** അധികവചനമഞ്ഞമത്ഥം ബോധേതീതി അധിപ്പായോ.

൩. **തഥാഗതോ വന്ദനീയോ**തിആദിനാ "നമസ്സിത്വാ"തിആദികിരിയാവിസേസാനം തംതംസുത്താനുരോധേന പവത്തിതമാഹ. **സരീരസോഭഗ്ഗാദീതി ആദി**-സദ്ദേന കല്യാണവാക്കരണതാആധിപച്ചപരിവാരസമ്പത്തിആദി സങ്ഗയ്ഹതി.

൭. **അന്തരധാപേത്വാ**തി നിരോധേത്വാ. നിരോധനഞ്ചേത്ഥ ഉപ്പാദകഹേതുപരിഹരണവസേന തേസം അനുപ്പത്തികരണന്തി വേദിതബ്ബം. **അത്ഥം പകാസയിസ്സാമീതി സമ്ബന്ധോ**തി "സോസേത്വാ"തി പുബ്ബകാലകിരിയായ അപരകാലകിരിയാപേക്ഖതായ വുത്തം.

൮. **ദുക്കരഭാവം ദീപേതു**ന്തി അദുക്കരസ്സ തഥാഅഭിയാചേതബ്ബതാഭാവതോതി അധിപ്പായോ. പാരാജികസങ്ഘാദിസേസാനം സീലവിപത്തിഭാവതോ ഥുല്ലച്ചയാദീനഞ്ച യേഭുയ്യേന ആചാരവിപത്തിഭാവതോ ആചാരസീലാനം തഥാ യോജനാ കതാ, തഥാ ചാരിത്തസീലസ്സ ആചാരസഭാവത്താ ഇതരം സഭാവേനേവ ഗഹേത്വാ ദുതിയാ. **അസക്കുണേയ്യ**ന്തി വിസുദ്ധാചാരാദിഗുണസമന്നാഗതേന സബ്രഹ്മചാരിനാ സദ്ധമ്മചിരട്ഠിതത്ഥം സാദരം അഭിയാചിതേന തേന ച അഭിധമ്മത്ഥപ്പകാസനേ സമത്ഥോതി യാഥാവതോ പമാണിതേന തബ്ബിമുഖഭാവോ ന സുകരോതി അധിപ്പായോ.

൯. **ദേവദേവ**-സദ്ദസ്സ അത്ഥോ പട്ഠാനസംവണ്ണനാടീകായം വിപഞ്ചിതോതി ന വിത്ഥാരയിമ്ഹ.

൧൧. **പഠമസങ്ഗീതിയം യാ അട്ഠകഥാ സങ്ഗീതാ**തി വചനേന സാ ഭഗവതോ ധരമാനകാലേപി അട്ഠകഥാ സംവിജ്ജതി, തേന പാഠോ വിയ ഭഗവംമൂലികാവാതി വിഞ്ഞായതി. "അഭിധമ്മസ്സാ"തി പദം "അത്ഥം പകാസയിസ്സാമീ"തി ഏതദപേക്ഖന്തി "കസ്സ പന സാ അട്ഠകഥാ"തി പുച്ഛിത്വാ അധികാരവസേന തമേവ അഭിധമ്മപദം ആകഡ്ഢതി. ആവുത്തിആദിവസേന വാ അയമത്ഥോ വിഭാവേതബ്ബോ.

൧൩. അരിയമഗ്ഗസ്സ ബോജ്ഝങ്ഗമഗ്ഗങ്ഗഝാനങ്ഗവിസേസം പാദകജ്ഝാനമേവ നിയമേതീതിആദിനയപ്പവത്തോ **തിപിടകചൂളനാഗത്ഥേരവാദോ ആദി**-സദ്ദേന വിപസ്സനായ ആരമ്മണഭൂതാ ഖന്ധാ നിയമേന്തി, പുഗ്ഗലജ്ഝാസയോ നിയമേതീതി ഏവമാദയോ **മോരവാപിവാസിമഹാദത്തത്ഥേരതിപിടകചൂളാഭയത്ഥേരവാദാദയോ** സങ്ഗയ്ഹന്തി. **തപ്പകാസനേനേവാ**തി അഭിധമ്മസ്സ അത്ഥപ്പകാസനേനേവ. **സോ**തി മഹാവിഹാരവാസീനം വിനിച്ഛയോ. **തഥാ**തി

അസമ്മിസ്സാനാകുലഭാവേന. അസമ്മിസ്സാനാകുലഭൂതോ വാ വിനിച്ഛയോ മഹാവിഹാരവാസീനം സന്തകഭാവേന, ഏതേന അഭിധമ്മസ്സ അത്ഥപ്പകാസനേനേവ മഹാവിഹാരവാസീനം വിനിച്ഛയോ ഇധ അഭിനിപ്ഫാദീയതീതി ദസ്സേതി. അഥ വാ **തപ്പകാസനേനേവാതി** അസമ്മിസ്സാനാകുലഭാവപ്പകാസനേനേവ . **സോതി** പകാസിയമാനോ അഭിധമ്മത്ഥോ. **തഥാതി** മഹാവിഹാരവാസീനം വിനിച്ഛയഭാവേന. ഇമസ്മിം അത്ഥവികപ്പേ "അസമ്മിസ്സം അനാകുലം അത്ഥം പകാസയിസ്സാമീ"തി സമ്ബന്ധനീയം.

൧൭. **അഞ്ഞഞ്ച സബ്ബം അത്ഥപ്പകാസനം ഹോതീ**തി തോസനം ഹോതീതി അത്ഥോ. തേനേവാഹ **"സബ്ബേന തേന തോസനം കതം ഹോതീ"**തി. യുത്തരൂപാ യോജനാ.

വീസതിഗാഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

നിദാനകഥാവണ്ണനാ

പരിച്ഛേദോ സത്തപ്പകരണഭാവോ. **സന്നിവേസോ** സത്തന്നം പകരണാനം തദവയവാനഞ്ച വവത്ഥാനം. **സാഗരേഹി തഥാ ചിന്താതി** "ഇമസ്സ അഭിധമ്മസ്സ ഗമ്ഭീരഭാവവിജാനനത്ഥം ചത്താരോ സാഗരാ വേദിതബ്ബാ"തിആദിനാ നയേന ജലസാഗരാദീഹി സഹ നയസാഗരവിചാരോ. "സതഭാഗേന സഹസ്സഭാഗേന ധമ്മന്തരാ ധമ്മന്തരം സങ്കമിത്വാ സങ്കമിത്വാ ദേസേസീ"തിആദിനാ ദേസനാഭേദേഹി അഭിധമ്മസ്സ ഗമ്ഭീരഭാവകഥാ **ദേസനാഹി ഗമ്ഭീരതാ**.

"ഏവം തേമാസം നിരന്തരം ദേസേന്തസ്സാ"തിആദിനാ ദേസനാകാലേ ഭഗവതോ സരീരസ്സ യാപിതാകാരവിചാരോ **ദേസനാ...പേ॰... ഗഹണം. തഥാ ഥേരസ്സ...പേ॰...പി ചാതി** "അഭിധമ്മേ വാചനാമഗ്ഗോ നാമാ"തിആദിനാ അഭിധമ്മേ വാചനാമഗ്ഗസ്സ സാരിപുത്തത്ഥേരസമ്ബന്ധിതതാ തസ്സ ച തേനേവ ഉപ്പാദിതതാ. യോ ഹി ഭഗവതാ ദേവതാനം ദേസിതാകാരോ, സോ അപരിച്ഛിന്നവാരനയതന്തിതായ അനന്തോ അപരിമാണോ ന ഭിക്ഖൂനം വാചനായോഗ്ഗോ, യോ ച ഥേരസ്സ ദേസിതാകാരോ, സോ അതിസംഖിത്തതായ. നാതിസങ്ഖേപനാതിവിത്ഥാരഭൂതോ പന പാഠനയോ ഥേരപ്പഭാവിതോ വാചനാമഗ്ഗോതി.

വചനത്ഥവിജാനനേനാതിആദിനാ കുസലാ ധമ്മാതിആദിപദാനഞ്ചേവ അത്ഥവണ്ണനം അകത്വാ അഭിധമ്മ-സദ്ദവിചാരസ്സ സമ്ബന്ധമാഹ. "യേ തേ മയാ ധമ്മാ അഭിഞ്ഞാ ദേസിതാ. സേയ്യഥിദം - ചത്താരോ സതിപട്ഠാനാ...പേ॰... സിക്ഖിതം സിക്ഖിംസു ദ്വേ ഭിക്ഖൂ അഭിധമ്മേ നാനാവാദാ"തിആദിസുത്തവസേന കിഞ്ചാപി ബോധിപക്ഖിയധമ്മാ "അഭിധമ്മോ"തി വുച്ചന്തി, ധമ്മ-സദ്ദോ ച സമാധിആദീസു ദിട്ഠപ്പയോഗോ, പരിയത്തിധമ്മോ ഏവ പന ഇധ അധിപ്പേതോതി ദസ്സേന്തോ **"സുത്തന്താധികാ പാളീതി അത്ഥോ"**തി ആഹ. തത്ഥ ധമ്മബ്യഭിചാരഭാവേന വിസേസതോ അഭിധമ്മോ വിയ സുത്തന്തോപി "ധമ്മോ"തി വുച്ചതി. "യോ വോ, ആനന്ദ, മയാ ധമ്മോ ച വിനയോ ച ദേസിതോ പഞ്ഞത്തോ"തിആദീസു (ദീ॰ നി॰ ൨.൨൧൬) അഞ്ഞത്ഥ ച സമ്ഭവതോ അഭി-സദ്ദേന നിവത്തേതബ്ബത്ഥം ദീപേതും "സുത്തന്താ"തി വുത്തം. നനു ച അതിരേകവിസേസട്ഠാ ഭിന്നസഭാവാ യതോ

തേ യഥാക്കമം അധികവിചിത്തപരിയായേഹി ബോധിതാ, തസ്മാ "ധമ്മാതിരേകധമ്മവിസേസട്ഠേഹീ"തി ബഹുവചനേന ഭവിതബ്ബം, ന ഏകവചനേനാതി അനുയോഗം മനസി കത്വാ ആഹ **"ദ്വിന്നമ്പി...പേ... ഏകവചനനിദ്ദേസോ കതോ"**തി.

പയോഗമേവ നാരഹതി ഉപസഗ്ഗ-സദ്ദാനം ധാതു-സദ്ദസ്സേവ പുരതോ പയോജനീയത്താ. **അഥാപി പയുജ്ജേയ്യ** അതിമാലാദീസു **അതി**-സദ്ദാദയോ വിയ. ഏവമ്പി യഥാ "അതിമാലാ"തി ഏത്ഥ സമാസവസേന അനാവിഭൂതായ കമനകിരിയായ വിസേസകോ **അതി**-സദ്ദോ, ന മാലായ, ഏവമിധാപി **അഭി**-സദ്ദോ ന ധമ്മവിസേസകോ യുത്തോതി അധിപ്പായോ. **അഞ്ഞസ്സപി ഹി ഉപസഗ്ഗസ്സാ**തി ഇദം രുള്ഹീവസേന, അത്ഥേ ഉപസജ്ജതീതി വാ ഉപസഗ്ഗസ്സ അനത്ഥസഞ്ഞതം ഗഹേത്വാ വുത്തം. അതിഛത്താദീസു ഹി **അതി**-സദ്ദോ ഇധ ഉപസഗ്ഗോതി അധിപ്പേതോ. തത്ഥ യഥാ കല്യാണോ പൂജിതോ വാ പുരിസോ അതിപുരിസോതി ഭവതി, ഏവം അതിരേകവിസേസട്ഠാനമ്പി കല്യാണപൂജിതത്ഥഭാവസമ്ഭവതോ കല്യാണം വാ പൂജിതം വാ ഛത്തം അതിഛത്തന്തി സദ്ദനയോ വേദിതബ്ബോ. കല്യാണപൂജിതഭാവാ ഹി ഗുണവിസേസയോഗേന ഇച്ഛിതബ്ബാ. ഗുണവിസേസോ ചേസ യദിദം പമാണാതിരേകോ ച വിചിത്തരൂപതാ ച. ഏവഞ്ച പന കത്വാ "അകിരിയായപീ"തി വചനം സമത്ഥിതം ഭവതി. യഥാ ച അതിഛത്താദീസു, ഏവം അഭിധമ്മ-സദ്ദേപി ദട്ഠബ്ബം. അനേകത്ഥാ ഹി നിപാതാതി. **തബ്ഭാവദീപകത്താ**തി അതിരേകവിസേസഭാവദീപകത്താ.

ഏകതോ അനാഗതത്താതി ഇദം സുത്തന്തേ ഏകതോ ആഗതാനം ഖന്ധായതനാദീനം സുത്തന്തഭാജനീയസ്സ ദിട്ഠത്താ "ഛ ഇമാനി, ഭിക്ഖവേ, ഇന്ദ്രിയാനീ"തിആദിനാ (സം॰ നി॰ ൫.൪൭൬-൪൭൯) ചക്ഖാദീനം ഛന്നം ഇത്ഥിന്ദ്രിയാദീനം തിണ്ണം സുഖിന്ദ്രിയാദീനം പഞ്ചന്നം സദ്ധിന്ദ്രിയാദീനം പഞ്ചന്നം അനഞ്ഞാതഞ്ഞസ്സാമീതിന്ദ്രിയാദീനഞ്ച തിണ്ണം വസേന വിസും വിസും സുത്തന്തഭാവേന ആഗതത്താ ഏകസുത്തഭാവേന അനാഗതാനം ബാവീസതിയാ ഇന്ദ്രിയാനം സുത്തന്തഭാജനീയസ്സ അദിട്ഠത്താ ച വുത്തം, ന സുത്തന്തേ ഏകതോ ആഗമനസ്സ സുത്തന്തഭാജനീയസ്സ കാരണത്താ. സുത്തന്തേ ഏകതോ സബ്ബേന സബ്ബഞ്ച അനാഗതാ ഹി ഭൂമന്തരപരിച്ഛേദപടിസമ്ഭിദാ സുത്തന്തഭാജനീയവസേന വിഭത്താ ദിസ്സന്തി, ഏകതോ ആഗതാനി ച സിക്ഖാപദാനി തഥാ ന വിഭത്താനി. വേരമണീനം വിയ പന സഭാവകിച്ചാദിവിഭാഗവിനിമുത്തോ ബാവീസതിയാ ഇന്ദ്രിയാനം സമാനോ വിഭജനപ്പകാരോ നത്ഥി, യോ സുത്തന്തഭാജനീയം സിയാതി **ഇന്ദ്രിയവിഭങ്ഗേ സുത്തന്തഭാജനീയം നത്ഥീ**തി യുത്തം സിയാ.

യദിപി പച്ചയധമ്മവിനിമുത്തോ പച്ചയഭാവോ നാമ നത്ഥി, യഥാ പന പവത്തോ പച്ചയധമ്മോ പച്ചയുപ്പന്നധമ്മാനം പച്ചയോ ഹോതി, സോ തസ്സ പവത്തിആകാരവിസേസോ ഹേതുആദിഭാവോ തതോ അഞ്ഞോ വിയ പച്ചയധമ്മസ്സ പച്ചയഭാവോതി വുത്തോ, സോ ച "അവിജ്ജാപച്ചയാ സങ്ഖാരാ സമ്ഭവന്തീ"തിആദീസു പധാനഭാവേന വുത്തോ. തത്ഥ ച ഗുണീഭൂതാ ഹേതുഹേതുഫലഭൂതാ അവിജ്ജാസങ്ഖാരാദയോതി വുത്തം **"പച്ചയഭാവോ ഉദ്ദിട്ഠോ"**തി. **ഉദ്ദിട്ഠധമ്മാന**ന്തിആദി ഉദ്ദേസേന

പരിച്ഛിന്നാനംയേവ ഖന്ധാദീനം ഖന്ധവിഭങ്ഗാദീസു പഞ്ഹപുച്ഛകനയോ ദസ്സിതോ, ന ഇതോ അഞ്ഞഥാതി കത്വാ വുത്തം.

സുത്തന്തേ സങ്ഗീതിസുത്തന്താദികേ. **പഞ്ച സിക്ഖാപദാനി** പാണാതിപാതാ...പേ॰... പമാദട്ഠാനാ വേരമണീതി ഏവം ഉദ്ദിട്ഠാനി. **അഞ്ഞോ പന വേരമണീനം വിഭജിതബ്ബപ്പകാരോ നത്ഥീ**തി ഇദം അതീതാനിച്ചാദിവിഭാഗോ വേരമണീനം ഖന്ധായതനാദീസു അന്തോഗധത്താ തബ്ബസേനേവ വിജാനിതബ്ബോ, തതോ പന അഞ്ഞോ അഭിധമ്മനയവിധുരോ വേരമണീനം വിഭജിതബ്ബപ്പകാരോ നത്ഥീതി അധിപ്പായേന വുത്തം. തഥാ ച **പടിസമ്ഭിദാമഗ്ഗേ** ‘‘ചക്ഖും അനിച്ചം...പേ॰... ജരാമരണം അനിച്ച’’ന്തി അനുപദധമ്മസമ്മസനകഥായം ന വേരമണിയോ ഉദ്ധടാ.

നനു ധമ്മസങ്ഗണീധാതുകഥാദീനമ്പി വസേന അഭിധമ്മപാളിയാ അതിരേകവിസേസഭാവോ ദസ്സേതബ്ബോതി? സച്ചമേതം, സോ പന ഏകന്തഅഭിധമ്മനയനിസ്സിതോ അവുത്തോപി സിദ്ധോതി കത്വാ ന ദസ്സിതോ. ഏതേന വാ നിദസ്സനേന സോപി സബ്ബോ നേതബ്ബോ. അഭിധമ്മനയസാമഞ്ഞേന വാ അഭിധമ്മഭാജനീയപഞ്ഹപുച്ഛകേഹി സോ വുത്തോ ഏവാതി ന വുത്തോതി ദട്ഠബ്ബോ.

പഞ്ഹവാരാതി പുച്ഛനവിസ്സജ്ജനവസേന പവത്താ പാളിനയാ. **ഏത്ഥേവാ**തി ധമ്മഹദയവിഭങ്ഗേ ഏവ. അപേക്ഖാവസികത്താ അപ്പമഹന്തഭാവസ്സ യതോ അപ്പമത്തികാ മഹാധാതുകഥാതന്തി ധമ്മഹദയവിഭങ്ഗവചനവസേന അവസേസാ, തം ദസ്സനത്ഥം **‘‘ധമ്മഹദയവിഭങ്ഗേ അനാഗന്ത്വാ മഹാധമ്മഹദയേ ആഗതതന്തിതോ’’**തി വുത്തം. ധമ്മഹദയ...പേ॰... ആഗതതന്തിതോ രൂപകണ്ഡധാതുവിഭങ്ഗാദീസു അനാഗന്ത്വാ മഹാധാതുകഥായം ആഗതതന്തി അപ്പമത്തികാവാതി സമ്ബന്ധോ . അഥ ധാതുകഥായ വിത്ഥാരകഥാ മഹാധാതുകഥാ ധമ്മഹദയവിഭങ്ഗേ അനാഗന്ത്വാ മഹാധമ്മഹദയേ ആഗതതന്തിതോ ധാതുകഥായം അനാഗന്ത്വാ മഹാധാതുകഥായ ആഗതതന്തി അപ്പമത്തികാവാതി യോജേതബ്ബം.

ഉപലബ്ഭതീതി അനുലോമപച്ചനീയപഞ്ചകസ്സ, **നുപലബ്ഭതീ**തി പച്ചനീയാനുലോമപഞ്ചകസ്സ ഉപലക്ഖണവസേന വുത്തം. **സച്ചികട്ഠം നിസ്സയ**ന്തി ‘‘സബ്ബത്ഥാ’’തിആദിനാ ദേസാദിഅനാമസനേന രൂപാദിസത്തപഞ്ഞാസധമ്മപ്പഭേദം സച്ചികട്ഠമേവ നിസ്സയഭൂതം. **സബ്ബത്ഥാ**തി ഏത്ഥാപി ‘‘ഉപലബ്ഭതി നുപലബ്ഭതീതി പടിഞ്ഞായ ഗഹിതായ പടിക്ഖേപഗ്ഗഹണത്ഥ’’ന്തി ആനേത്വാ സമ്ബന്ധനീയം, തഥാ **സബ്ബദാ സബ്ബേസൂ**തി ഏത്ഥാപി. യദി ഖന്ധായതനാദയോ ഗഹിതാ അട്ഠകഥായം ആഗതനയേന, അഥ പന വുത്തന്തി സമ്ബന്ധോ. **യോ സച്ചികട്ഠോ**തി സച്ചികട്ഠനിസ്സയം ഉപലക്ഖേതി. **ഏതേഹീ**തി ഏതേഹി വചനേഹി. സച്ചികട്ഠദേസകാലപ്പദേസേഹി കഥം സച്ചികട്ഠാദീനം പദേസോ ഏകദേസഭൂതോ സബ്ബോതി വുച്ചതി? പദേസാനം പുഥുത്താ. ‘‘സബ്ബേസു പദേസേസൂ’’തി പച്ചേകം ഭേദാമസനവസേന ചായം പഞ്ഹോ പവത്തോതി ന പുരിമേഹി അവസേസോ.

ഉപലബ്ഭതി...പേ॰... മിച്ഛാതി ഏകന്തി ഉപലബ്ഭതീതി പടിഞ്ഞാഗ്ഗഹണപടിക്ഖേപഗ്ഗഹണനിഗ്ഗണ്ഹനാനം അനുലോമപടിലോമതോ പടിഞ്ഞാഠപനനിഗ്ഗഹപാപനാരോപനാനഞ്ച വസേന പവത്താ തന്തി പഠമപഞ്ചകസ്സ ഏകം അങ്ഗം ഏകോ അവയവോതി അത്ഥോ. ഏവം

സേസേസുപി നേതബ്ബം. **നിഗ്ഗഹസ്സ സുനിഗ്ഗഹഭാവം ഇച്ഛതോ** സകവാദിനോ "ത്വം ചേ പന മഞ്ഞസി വത്തബ്ബേ ഖോ പുഗ്ഗലോ നുപലബ്ഭതീ"തിആദിനാ (കഥാം ൩) **പടിഞ്ഞാഠപനേന,** തേന "തവ തത്ഥ ഹേതായ പടിഞ്ഞായ ഹേവം പടിജാനന്തോ ഹേവം നിഗ്ഗഹേതബ്ബേ അഥ തം നിഗ്ഗണ്ഹാമ സുനിഗ്ഗഹിതോ ച ഹോതീ"തി വത്വാ "ഹഞ്ചി പുഗ്ഗലോ നുപലബ്ഭതീ"തിആദിനാ (കഥാം ൨) പരവാദിനോ അത്തനോ പടികമ്മം യഥാ സകവാദീ ന നിബ്ബേഠേതി, ഏവം കരണം **പടികമ്മവേഠനം**. പരവാദിനോ **പടികമ്മസ്സ ദുപ്പടികമ്മഭാവം ഇച്ഛതോ** സകവാദിനോ **തംനിദസ്സനേന** "ഏസോ ചേ ദുന്നിഗ്ഗഹിതോ ഹേവ"ന്തി പടികമ്മനിദസ്സനേന, "വത്തബ്ബേ ഖോ പുഗ്ഗലോ ഉപലബ്ഭതി...പേ... പരമത്ഥേനാതി (കഥാം ൧). നോ ച മയം തയാ തത്ഥ ഹേതായ പടിഞ്ഞായ ഹേവം പടിജാനന്തോ ഹേവം നിഗ്ഗഹേതബ്ബോ. അഥ അമ്ഹേ നിഗ്ഗണ്ഹാസി ദുന്നിഗ്ഗഹിതാ ച ഹോമാ"തി വത്വാ "ഹഞ്ചി പുഗ്ഗലോ ഉപലബ്ഭതീ"തിആദിനാ (കഥാം ൪) **നിഗ്ഗഹസ്സ ദുന്നിഗ്ഗഹിതഭാവദസ്സനേന** അനിഗ്ഗഹിതഭാവകരണം **നിഗ്ഗഹനിബ്ബേഠനം**. "തേന ഹി യം നിഗ്ഗണ്ഹാസി ഹഞ്ചി പുഗ്ഗലോ ഉപലബ്ഭതീ"തിആദിം വത്വാ "തേന ഹി യേ കതേ നിഗ്ഗഹേ സേ നിഗ്ഗഹേ ദുക്കടേ സുകതേ പടികമ്മേ സുകതാ പടിപാദനാ"തി സകവാദിനോ നിഗ്ഗഹസ്സ, അനിഗ്ഗഹഭാവാരോപനേന അത്തനോ പടികമ്മസ്സ സുപടികമ്മഭാവകരണേന ച സകവാദിനോ നിഗ്ഗഹസ്സ **ഛേദോ** വിനാസനം പുഗ്ഗലവാദനിസേധനവസേന സമുട്ഠിതത്താ. ധമ്മതായ അനുലോമനവസേന ഉട്ഠഹിത്വാ തബ്ബിലോമനവസേന പവത്തോ **അനുലോമപച്ചനീകപഞ്ചകോ** വുത്തവിപരിയായേന ദുതിയപഞ്ചകോ വേദിതബ്ബോ.

തദാധാരോതി തേ സച്ചികട്ഠപരമത്ഥാ രൂപാദയോ ആധാരാ ഏതസ്സാതി തദാധാരോ. ഏതേന "രൂപസ്മിം അത്താ"തി ഏവംപകാരോ പുഗ്ഗലവാദോ ദസ്സിതോ ഹോതി. **തേസം വാ ആധാരഭൂതോതി** ഏതേന "അത്തനി രൂപ"ന്തി ഏവംപകാരോ. **അഞ്ഞത്ര വാ തേഹീതി** തേഹി രൂപാദീഹി വിനാ. ആധാരാധേയ്യാദിഭാവേന അസംസട്ഠോ വിസുംയേവ വിനാ. തേന സത്താദിഗുണേഹി അവോകിണ്ണോ പുരിസോതി ഏവമാദികോ. തംസാമിഭൂതതായ വാ തദധീനഭാവേന "അഞ്ഞത്ര വാ തേഹീ"തി വുത്തന്തി "രൂപവാ അത്താ"തി ഏവംപകാരോ പുഗ്ഗലവാദോ ദസ്സിതോതി വേദിതബ്ബോ. **അനഞ്ഞോതി** ഏതേന "രൂപം അത്താ"തി ഏവംപകാരോ. **രുപ്പനാദിസഭാവോ** രൂപക്ഖന്ധാദീനം വിസേസലക്ഖണം, **സപ്പച്ചയാദിസഭാവോ** സാമഞ്ഞലക്ഖണം. രൂപാദിതോ അഞ്ഞോ **അനഞ്ഞോ വാ** അഞ്ഞത്ഥേ ച തദാധാരാദിഭൂതോ **ഉപലബ്ഭമാനോ ആപജ്ജതീതി അനുയുഞ്ജതി** സകവാദീ പകാരന്തരസ്സ അസമ്ഭവതോ. പുഗ്ഗലവാദീ **പുഗ്ഗലസ്സ രൂപാദീഹി ന അഞ്ഞത്തം ഇച്ഛതി** രൂപാദി വിയ പച്ചക്ഖതോ അനുമാനതോ വാ ഗാഹയിതും അസക്കുണേയ്യത്താ തസ്സ ച കാരകവേദകഭാവസ്സ അയുജ്ജമാനകത്താ. **നാപി അനഞ്ഞത്തം** രുപ്പനസപ്പച്ചയാദിസഭാവപ്പസങ്ഗതോ പുഗ്ഗലസ്സേവ അഭാവപ്പസങ്ഗതോ ച. യഥേവ ഹി ന വിനാ ഇന്ധനേന അഗ്ഗി പഞ്ഞാപിയതി, ന ച അഞ്ഞം ഇന്ധനതോ അഗ്ഗിം സക്കാ പടിജാനിതും, നാപി അനഞ്ഞം. യദി ഹി അഞ്ഞോ സിയാ, ന ഉണ്ഹം ഇന്ധനം സിയാ. അഥ അനഞ്ഞോ, നിദ്ദഹിതബ്ബംയേവ ദാഹകം സിയാ. ഏവമേവ ന വിനാ രൂപാദീഹി പുഗ്ഗലോ പഞ്ഞാപിയതി, ന ച തേഹി അഞ്ഞോ, നാപി അനഞ്ഞോ സസ്സതുച്ഛേദഭാവപ്പസങ്ഗതോതി ലദ്ധിയം ഠത്വാ പുഗ്ഗലവാദീ "ന ഹേവാ"തി പടിക്ഖിപതി. തത്ഥ അഗ്ഗിന്ധനോപമാ താവ യദി ലോകവോഹാരേന വുത്താ, അപളിത്തം

കട്ഠാദിഇന്ധനം നിദ്ദഹിതബ്ബഞ്ച, പളിത്തം ഭാസുരുണ്ഹം അഗ്ഗി ദാഹകഞ്ച, തഞ്ച ഓജട്ഠമകരൂപം പുരിമപച്ഛിമകാലികം അനിച്ചം സങ്ഖതം പടിച്ചസമുപ്പന്നം, യദി ഏവം പുഗ്ഗലോ രൂപാദീഹി അഞ്ഞോ അനിച്ചോ ച ആപന്നോ. അഥ പരമത്ഥതോ, തസ്മിംയേവ കട്ഠാദികേ പളിത്തേ യം ഉസുമം സോ അഗ്ഗി, തംസഹജാതാനി തീണി ഭൂതാനി ഇന്ധനം, ഏവമ്പി സിദ്ധം ലക്ഖണഭേദതോ അഗ്ഗിന്ധനാനം അഞ്ഞത്തന്തി അഗ്ഗി വിയ ഇന്ധനതോ രൂപാദീഹി അഞ്ഞോ പുഗ്ഗലോ അനിച്ചോ ച ആപന്നോതി ബ്യാഹതാതി വേദിതബ്ബം.

പുഗ്ഗലോ ഉപലബ്ഭതീതി പടിജാനന്തസ്സ പകാരന്തരസ്സ അസമ്ഭവതോ വുത്തേസു പകാരേസു ഏകേന പകാരേന ഉപലബ്ഭമാനോ ഉപലബ്ഭതീതി "ആപന്ന"ന്തി വുത്തം **"പടിഞ്ഞായ ഏകത്താപന്ന"**ന്തി. ഏകത്താപന്നത്താ ഏവ **അപ്പടിക്ഖിപിതബ്ബം,** പുഗ്ഗലേ പടിസിദ്ധേ തദഭിനിവേസോപി അയാഥാവതോ പുഗ്ഗലവാദിനോ ഗഹിതാകാരസുഞ്ഞതാവിഭാവനേന സകട്ഠാനതോ ചാവിതോ പടിസേധിതോ ഏവ നാമ ഹോതീതി വുത്തം **"പുഗ്ഗലദിട്ഠിം പടിസേധേന്തോ"**തി. പുഗ്ഗലോയേവ വാ തഥാ പസ്സിതബ്ബത്താ ദിട്ഠി. "സാമീ നിവാസീ കാരകോ വേദകോ നിച്ചോ ധുവോ"തി അഭിനിവേസവിസയഭൂതോ ഹി പരികപ്പമത്തസിദ്ധോ പുഗ്ഗലോ ഇധ പടിക്ഖിപീയതി, "ന ചത്താരോമേ, ഭിക്ഖവേ, പുഗ്ഗലാ"തിആദിനാ വുത്തവോഹാരപുഗ്ഗലോതി **അനനുയോഗോ** ആകാസകുസുമസ്സ രത്തനീലാദിഭാവവിചാരണാ വിയാതി അത്ഥോ. പുബ്ബേ "നുപലബ്ഭതീ"തി പടിജാനിത്വാ വിസേസചോദനായ അനാപജ്ജനതോ പുന "ന ഹേവാ"തി പടിക്ഖേപോ **പടിഞ്ഞായ ആപജ്ജനലേസോ**. വഞ്ഝാപുത്തകസ്സ ദീഘരസ്സതാനുയോഗസ്സ വിയ സബ്ബേന സബ്ബം പരമത്ഥതോ അനുപലബ്ഭമാനസ്സ പുഗ്ഗലസ്സ രൂപാദീഹി അഞ്ഞാനഞ്ഞതാനുയോഗസ്സ അനനുയോഗഭാവോ ഏവ ഇധ **അവിപരീതത്ഥോ**.

യംകാരണാതി ഏതേന "യതോനിദാന"ന്തി ഏത്ഥ വിഭത്തിഅലോപോ ദട്ഠബ്ബോതി ദസ്സേതി. **അജ്ഝാചരന്തീ**തി അഭിഭവന്തി. അഭിനന്ദനാദയോ തണ്ഹാദീഹി യഥാസങ്ഖ്യം യോജേതബ്ബാ, തണ്ഹാദിട്ഠീഹി വാ അഭിനന്ദനജ്ഝോസാനാനി, തീഹിപി അഭിവദനം അവിസേസേന വാ തീഹിപി തയോ യോജേതബ്ബാ. **ഏത്ഥ ചേ നത്ഥി അഭിനന്ദിതബ്ബ**ന്തിആദിനാ അഭിനന്ദനാദീനം അഭാവസൂചനേന ഫലൂപചാരതോ അഭിനന്ദനാദീനം സമുച്ഛേദപടിപ്പസ്സദ്ധിഭൂതം മഗ്ഗഫലം വുച്ചതി, തം പച്ചാമസനഞ്ച ഏസേവാതി ഇദന്തി കത്വാ വുത്തം **"അഭി... പേ॰... ഫലം വാ"**തി.

"ഞായതീതി ജാന"ന്തി ഉക്കംസഗതിവിജാനനേന നിരവസേസം ഞേയ്യജാതം പരിഗ്ഗയ്ഹതീതി തബ്ബിസയായ **ജാനാതി**കിരിയായ സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണമേവ കരണം ഭവിതുമരഹതീതി **"സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണേന ജാനിതബ്ബം ജാനാതീ"**തി വുത്തം. അഥ വാ പകരണവസേന, "ഭഗവാ"തി സദ്ദന്തരസന്നിധാനേന വാ അയം അത്ഥോ വിഭാവേതബ്ബോ. **പസ്സം പസ്സതീ**തി ഏത്ഥാപി ഏസേവ നയോ. **ജാനന്താപി വിപല്ലാസവസേന ജാനന്തി** തിത്ഥിയാ പഠമജ്ഝാനഅരൂപജ്ഝാനേഹി കാമരൂപപരിഞ്ഞാവാദിനോ. **ജാനന്തോ ജാനാതിയേവ ഭഗവാ** അനാഗാമിഅരഹത്തമഗ്ഗേഹി തംപരിഞ്ഞാവാദിതായ. അയഞ്ച അത്ഥോ **ദുക്ഖക്ഖന്ധസുത്ത**വസേന (മ॰ നി॰ ൧.൧൬൩, ൧൭൪ ആദയോ) വിഭാവേതബ്ബോ. പഞ്ഞാചക്ഖുനാ ഉപ്പന്നത്താ വാ **ചക്ഖുഭൂതോ.**

ഞാണഭൂതോതിആദീസുപി ഏസേവ നയോ. അഥ വാ ദിബ്ബചക്ഖുആദികം പഞ്ചവിധമ്പി ചക്ഖും ഭൂതോ പത്തോതി **ചക്ഖുഭൂതോ**. ഏവം **ഞാണഭൂതോ**തിആദീസുപി ദട്ഠബ്ബം. സാമുക്കംസികായ ധമ്മദേസനായ സാതിസയോ ഭഗവതോ വത്തുആദിഭാവോതി വുത്തം **"ചതുസച്ചധമ്മേ വദതീതി വത്താ"**തിആദി. "പവത്താ"തി ഏത്ഥ പ-കാരസ്സ പകട്ഠത്ഥതം ദസ്സേതും **"ചിരം... പേ॰... പവത്താ"**തി ആഹ. നിദ്ധാരേത്വാ നേതാ **നിന്നേതാ**.

"ഏകൂനനവുതി ചിത്താനീ"തി വുത്താ ചിത്തസഹചരിയായ യഥാ "കുന്താ പചരന്തീ"തി. തേസഞ്ച പാളിപദേസാനം ഏകേകം പദം ഉദ്ധരിത്വാപി കിഞ്ചാപി കുസലത്തികപദാനിയേവ ഉദ്ധരിത്വാ ചിത്തുപ്പാദകണ്ഡേ ചിത്താനി വിഭത്താനി, കുസലത്തികേന പന സഭാവധമ്മസങ്ഗഹിതാനം സേസത്തികദുകപദാനം അസങ്ഗഹിതാനം അഭാവതോ കുസലത്തികപദുദ്ധാരേന നയദസ്സനഭൂതേന ഇതരത്തികദുകപദാനിപി ഉദ്ധടാനേവാതി വുത്തം. ഏവഞ്ച കത്വാ മാതികാഗ്ഗഹണം സമത്ഥിതം ഭവതി.

സോ ച ധമ്മോതി "തയോ കുസലഹേതൂ"തിആദീസു (ധ॰ സ॰ ൧൦൫൯) പുരിമായ പുരിമായ പാളിയാ പച്ഛിമാ പച്ഛിമാ അത്ഥനിദ്ദേസോതി വുത്തം. "സമാനേന്തീ"തിസദ്ദസ്സ പടപടായതി-സദ്ദസ്സ വിയ സദ്ദനയോ ദട്ഠബ്ബോതി ദസ്സേതും **"സമാനം കരോന്തീ"**തി വുത്തം. സമാനകരണഞ്ച ഊനപക്ഖിപനേന അധികാപനയനേന വാ ഹോതി, ഇധ ഊനപക്ഖിപനേനാതി ദസ്സേതും **"പൂരേന്തീ"**തി വുത്തം. **സമാനേതബ്ബന്തി ഏത്ഥാപീ**തി "പട്ഠാനം സമാനേതബ്ബ"ന്തി ഏത്ഥ.

ബലവതാ ഞാണവേഗേന അഭിധമ്മപച്ചവേക്ഖണവസപ്പവത്തേന. **ബലവതോ ഞാണവേഗസ്സ** സബ്ബകിലേസക്ഖേപനവസപ്പവത്തസ്സ. **ഗമ്ഭീരമേവ ഗമ്ഭീരഗതം** ദിട്ഠിഗതന്തിആദീസു വിയ. **നിരവസേസേനാ**തി ന കഞ്ചി അവസേസേത്വാ. **പഞ്ചഖിലരഹിതേനാ**തി പഞ്ചചേതോഖിലരഹിതേന.

ഏകാധികേസു അട്ഠസു കിലേസസതേസൂതി "ജാതിമദോ"തിആദിനാ ഏകകവസേന ആഗതാ തേസത്തതി, "കോധോ ച ഉപനാഹോ ചാ"തിആദിനാ ദുകവസേന ഛത്തിംസ, "തീണി അകുസലമൂലാനീ"തിആദിനാ തികവസേന പഞ്ചാധികം സതം, "ചത്താരോ ആസവാ"തിആദിനാ ചതുക്കവസേന ഛപ്പഞ്ഞാസ, "പഞ്ചോരമ്ഭാഗിയാനി സംയോജനാനീ"തിആദിനാ പഞ്ചകവസേന പഞ്ചസത്തതി, "ഛ വിവാദമൂലാനീ"തിആദിനാ ഛക്കവസേന ചതുരാസീതി, "സത്ത അനുസയാ"തിആദിനാ സത്തകവസേന ഏകൂനപഞ്ഞാസ, "അട്ഠ കിലേസവത്ഥൂനീ"തിആദിനാ അട്ഠകവസേന ചതുസട്ഠി, "നവ ആഘാതവത്ഥൂനീ"തിആദിനാ നവകവസേന ഏകാസീതി, "ദസ കിലേസവത്ഥൂനീ"തിആദിനാ ദസകവസേന സത്തതി, "അജ്ഝത്തികസ്സുപ്പാദായ അട്ഠാരസ തണ്ഹാവിചരിതാനീ"തിആദിനാ അട്ഠാരസകവസേന അട്ഠസതന്തി ഏവം ഏകാധികേസു അട്ഠസു കിലേസസതേസു. **സേസാ** തേനവുതാധികം ഛസതം കിലേസാ. തേ ബ്രഹ്മജാലസുത്താഗതാഹി ദ്വാസട്ഠിയാ ദിട്ഠീഹി സഹ പഞ്ചപഞ്ഞാസാധികം സത്തസതം ഹോന്തി.

അഥ വാ ചുദ്ദസേകന്താകുസലാ, പഞ്ചവീസതി കുസലാബ്യാകതസാധാരണാ, ചുദ്ദസ കുസലത്തികസാധാരണാ, ഉപചയാദിദ്വയം ഏകം കത്വാ സത്തവീസതി രൂപാനി ചാതി ഇമേ അസീതി ധമ്മാ, ഇമേസു ഭാവദ്വയേ ഏകം ഠപേത്വാ

അജ്ഝത്തികാ ഏകൂനാസീതി, ബാഹിരാ ഏകൂനാസീതീതി സബ്ബേപി അട്ഠപഞ്ഞാസാധികം സതം ഹോന്തി. ഇമേസു ഏകേകസ്മിം ദസന്നം ദസന്നം കിലേസാനം ഉപ്പജ്ജനതോ **അസീതിഅധികം ദിയഡ്ഢകിലേസസഹസ്സം** ഹോന്തി.

അഥ വാ തേപഞ്ഞാസ അരൂപധമ്മാ, അട്ഠാരസ രൂപരൂപാനി, ആകാസധാതു, ലക്ഖണരൂപാനി ചാതി പഞ്ചസത്തതി ധമ്മാ അജ്ഝത്തബഹിദ്ധാഭേദതോ പഞ്ഞാസസതം ഹോന്തി. തത്ഥ ഏകേകസ്മിം ദസ ദസ കിലേസാതിപി ദിയഡ്ഢകിലേസസഹസ്സം. തഥാ ഏത്ഥ വേദനം സുഖിന്ദ്രിയാദിവസേന പഞ്ചവിധം കത്വാ സത്തപഞ്ഞാസ അരൂപധമ്മാ, അട്ഠാരസ രൂപരൂപാനി ചാതി പഞ്ചസത്തതി വിപസ്സനൂപഗധമ്മാ അജ്ഝത്തബഹിദ്ധാഭേദതോ പഞ്ഞാസസതം ഹോന്തി. ഏതേസു ഏകേകസ്മിം ദസ ദസ കിലേസാതിപി **ദിയഡ്ഢകിലേസസഹസ്സം**.

അപരോ നയോ - ദ്വാദസഅകുസലചിത്തുപ്പാദേസു പഠമേ ഛ കിലേസാ, ദുതിയേ സത്ത, തതിയേ ഛ, ചതുത്ഥേ സത്ത, പഞ്ചമേ ഛ, ഛട്ഠേ സത്ത, സത്തമേ ഛ, അട്ഠമേ സത്ത, നവമേ പഞ്ച, ദസമേ ഛ, ഏകാദസമേ പഞ്ച, ദ്വാദസമേ ചത്താരോതി സബ്ബേ ദ്വാസത്തതി, ഇമേ പഞ്ചദ്വാരികാ പഞ്ചസു രൂപാദീസു ആരമ്മണേസു ഏകേകസ്മിം ദ്വാസത്തതീതി സട്ഠിഅധികാനി തീണി സതാനി, മനോദ്വാരികാ പന ഛസു ആരമ്മണേസു ഏകേകസ്മിം ദ്വാസത്തതി ദ്വാസത്തതീതി കത്വാ ദ്വത്തിംസാധികാനി ചത്താരി സതാനി, സബ്ബാനിപി ദ്വാനവുതിഅധികാനി സത്തസതാനി, താനി അജ്ഝത്തബഹിദ്ധാവിസയതായ **ചതുരാസീതിഅധികം ദിയഡ്ഢകിലേസസഹസ്സം** ഹോന്തീതി വേദിതബ്ബം.

അഥ വാ രൂപാരമ്മണാദീനി പഞ്ച, അവസേസരൂപവേദനാസഞ്ഞാസങ്ഖാരവിഞ്ഞാണവസേന പഞ്ച ധമ്മാരമ്മണകാ സേസാ ചാതി ദസ, തേ അജ്ഝത്തബഹിദ്ധാഭേദതോ വീസതി, പഞ്ഞത്തി ചാതി ഏകവീസതിയാ ആരമ്മണേസു ദ്വാസത്തതി ദ്വാസത്തതി കിലേസാതി ദ്വാദസാധികം **ദിയഡ്ഢകിലേസസഹസ്സം** ഹോന്തി.

അഥ വാ ദ്വാദസസു അകുസലചിത്തുപ്പാദേസു പഠമേ വീസതി ധമ്മാ, ദുതിയേ ദ്വാവീസതി, തതിയേ വീസതി, ചതുത്ഥേ ദ്വാവീസതി, പഞ്ചമേ ഏകൂനവീസതി, ഛട്ഠേ ഏകൂനവീസതി, സത്തമേ ഏകൂനവീസതി, അട്ഠമേ ഏകവീസതി, നവമേ ഏകൂനവീസതി, ദസമേ ഏകവീസതി, ഏകാദസമേ സോളസ, ദ്വാദസമേ സോളസാതി സബ്ബേ അകുസലധമ്മാ ഛത്തിംസാധികാനി ദ്വേ സതാനി, ഇമേ ഛസു ആരമ്മണേസു പച്ചേകം ഛത്തിം സാധികാനി ദ്വേ സതാനി, സബ്ബേ സോളസാധികാനി ചത്താരി സതാനി ച സഹസ്സം ഹോന്തീതി ഏവമ്പി **ദിയഡ്ഢകിലേസസഹസ്സം** വേദിതബ്ബം.

ഇതരേസന്തി തണ്ഹാവിചരിതാനം "അതീതാനി ഛത്തിംസാ"തിആദിനാ അതീതാദിഭാവാമസനതോ. **ഖേപനേ**തി അരിയമഗ്ഗേന സമുച്ഛിന്ദനേ. "ദിയഡ്ഢകിലേസസഹസ്സം ഖേപേത്വാ"തി ഹി വുത്തം. പരമത്ഥതോ അതീതാദീനം മഗ്ഗേന അപ്പഹാതബ്ബത്താ **"അതീതാദിഭാവാമസനാ അഗ്ഗഹണം ഖേപനേ"**തി വുത്തം. യം പന പട്ഠാനേ "ദസ്സനേന പഹാതബ്ബോ ധമ്മോ ദസ്സനേന പഹാതബ്ബസ്സ ധമ്മസ്സ അനന്തരപച്ചയേന പച്ചയോ"തിആദിനാ തികേ, തഥാ ദസ്സനേന പഹാതബ്ബാതീതതികതികേ "അതീതാ ദസ്സനേന പഹാതബ്ബാ"തിആദിനാ ച തീസു കാലേസു ദസ്സനാദിപഹാതബ്ബവചനം കതം,

തം അതീതാദീനം സംകിലിട്ഠതായ അപായഗമനീയതായ ച ദസ്സനപഹാതബ്ബേഹി നിരതിസയത്താ വുത്തന്തി ദട്ഠബ്ബം.

ന ഭാസിതത്ഥവചനന്തി ഇദം "ഹിതപരിയായവചന"ന്തി ഏതേന നിവത്തിതസ്സ ഏകദേസകഥനം. യഥാ ഹി അയം **അത്ഥ**-സദ്ദോ ന ഭാസിതത്ഥവചനം, ഏവം വിസയപ്പയോജനാദിവചനമ്പി ന ഹോതീതി. **യഥാവുത്തസ്സാ**തി ഹിതപരിയായസ്സ. "ന ഹഞ്ഞദത്ഥത്ഥിപസംസലാഭാ"തി പദസ്സ നിദ്ദേസേ "അത്തത്ഥോ വാ പരത്ഥോ വാ"തിആദിനാ (മഹാനി॰ ന്ന്ൻ) കിഞ്ചാപി സുത്തനിരപേക്ഖം അത്തത്ഥാദയോ വുത്താ സുത്തത്ഥഭാവേന അനിദ്ദിട്ഠത്താ, തേസു പന ഏകോപി അത്ഥപ്പഭേദോ സുത്തേന ദീപേതബ്ബതം നാതിക്കമതീതി ആഹ **"തേ സുത്തം സൂചേതീ"**തി. ഇമസ്മിം വികപ്പേ **അത്ഥ**-സദ്ദോ ഭാസിതത്ഥവചനമ്പി ഹോതി. പുരിമകാ ഹി പഞ്ച അത്ഥപ്പഭേദാ ഹിതപരിയായാ, തതോ പരേ ഛ ഭാസിതത്ഥപ്പഭേദാ, പച്ഛിമകാ പന ഉഭയസഭാവാ. തത്ഥ ദുരധിഗമതായ വിഭാവനേ അലദ്ധഗാധോ **ഗമ്ഭീരോ,** ന വിവടോ **ഗുള്ഹോ,** മൂലുദകാദയോ വിയ പംസുനാ അക്ഖരസന്നിവേസാദിനാ തിരോഹിതോ **പടിച്ഛന്നോ,** നിദ്ധാരേത്വാ ഞാപേതബ്ബോ **നേയ്യോ,** യഥാരുതവസേനേവ വേദിതബ്ബോ **നീതോ**. **അനവജ്ജനിക്കിലേസവോദാനാ** പരിയായവസേന വുത്താ, കുസലവിപാകകിരിയധമ്മവസേന വാ . **പരമത്ഥോ** നിബ്ബാനം, അവിപരീതസഭാവോ ഏവ വാ. **സാതിസയം പകാസിതാനി** തപ്പരഭാവേന പകാസിതത്താ. "ഏത്തകം തസ്സ ഭഗവതോ സുത്താഗതം സുത്തപരിയാപന്ന"ന്തി (പാചി॰ ഫ൨൪), "സകവാദേ പഞ്ചസുത്തസതാനീ"തി (ധ॰ സ॰ അട്ഠ॰ നിദാനകഥാ; കഥാ॰ അട്ഠ॰ നിദാനകഥാ) ച ഏവമാദീസു **സുത്ത**-സദ്ദോ ഉപചരിതോതി അധിപ്പായേനാഹ **"ഇദമേവ അത്ഥാനം സൂചനതോ സുത്തന്തി വുത്ത"**ന്തി. **ഏകന്തഹിതപടിലാഭസംവത്തനികാ സുത്തന്തദേസനാ**തി ഇദമ്പി വിനേയ്യാനം ഹിതസമ്പാപനേ സുത്തന്തദേസനായ തപ്പരഭാവംയേവ സന്ധായ വുത്തം. തപ്പരഭാവോ ച വിനേയ്യജ്ഝാസയാനുലോമതോ ദട്ഠബ്ബോ, തഥാ **അത്തത്ഥാദിപ്പകാസനപധാനതാപി. ഇതരേഹീ**തി വിനയാഭിധമ്മേഹി.

രത്തിആദീസൂതി രത്തിരാജവിനയേസു വിസയഭൂതേസു. നനു ച "അഭിരത്തീ"തി അവുത്തത്താ രത്തിഗ്ഗഹണം ന കത്തബ്ബം, "അഭിഞ്ഞാതാ അഭിലക്ഖിതാ"തി ച ഞാണലക്ഖണകിരിയാവിസേസകോ **അഭി**-സദ്ദോതി? ന, "അഭിഞ്ഞാതാ അഭിലക്ഖിതാ"തി **അഭി**-സദ്ദവിസിട്ഠാനം ഞാതലക്ഖിതസദ്ദാനം രത്തിസദ്ദേന സമാനാധികരണതായ രത്തിവിസയത്താ. ഏത്ഥ ച വാചകസദ്ദസന്നിധാനേ നിപാതാനം തദത്ഥജോതകമത്തത്താ ലക്ഖിതസദ്ദത്ഥജോതകോ **അഭി**-സദ്ദോ ലക്ഖണേ വത്തതീതി വുത്തോ. അഭിലക്ഖിതസദ്ദപരിയായോ ച അഭിഞ്ഞാതസദ്ദോതി ദട്ഠബ്ബോ, അഭിവിനയസദ്ദസ്സ പന അഭിപുരിസസ്സ വിയ സമാസസിദ്ധി ദട്ഠബ്ബാ. അനേകത്ഥാ ഹി നിപാതാ, അനേകത്ഥഭേദോ ച സദ്ദാനം പയോഗവിസയോതി.

കിഞ്ചാപി ദേസനാദയോ ദേസേതബ്ബാദിനിരപേക്ഖാ ന സന്തി, ആണാദയോ പന വിസേസതോ ദേസകാദിഅധീനാതി തംതംവിസേസയോഗവസേന തേസം ഭേദോ വുത്തോ. യഥാ ഹി ആണാവിധാനം വിസേസതോ ആണാരഹാധീനം തത്ഥ കോസല്ലയോഗതോ, ഏവം വോഹാരപരമത്ഥവിധാനാനി ച വിധായകാധീനാനീതി **ആണാദിവിധിനോ ദേസകായത്തതാ** വുത്താ. അപരാധജ്ഝാസയാനുരൂപം വിയ ധമ്മാനുരൂപമ്പി സാസനം വിസേസതോ

തഥാവിനേതബ്ബപുഗ്ഗലാപേക്ഖന്തി വുത്തം **“സാസിതബ്ബ…പേ॰… തബ്ബഭാവേനാ”**തി. സംവരാസംവരനാമരൂപാനം വിയ വിനിവേഠേതബ്ബായ ദിട്ഠിയാപി കഥനം സതി വാചാവത്ഥുസ്മിം, നാസതീതി വിസേസതോ തദധീനന്തി ആഹ **“കഥേതബ്ബസ്സ…പേ॰… കഥാ”**തി. **ഉപാരമ്ഭാദീ**തി ഉപാരമ്ഭനിസ്സരണധമ്മകോസരക്ഖണാനി. **പരിയാപുണനാദീ**തി പരിയാപുണനസുപ്പടിപത്തിദുപ്പടിപത്തിയോ.

തന്തിസമുദായോ അവയവതന്തിയാ ആധാരോ യഥാ ‘‘രുക്ഖേ സാഖാ’’തി. **ന ചോദേതബ്ബമേതം** സമുഖേന, വിസയവിസയിമുഖേന വാ വിനയാദീനംയേവ ഗമ്ഭീരഭാവസ്സ വുത്തത്താതി അധിപ്പായോ. ധമ്മോ ഹി വിനയാദയോ, തേസഞ്ച വിസയോ അത്ഥോ, ധമ്മത്ഥവിസയാ ച ദേസനാപടിവേധാതി. ‘‘പടിവേധസ്സാ’’തിആദിനാ ധമ്മത്ഥാനം ദുപ്പടിവിദ്ധത്താ ദേസനായ ഉപ്പാദേതും അസക്കുണേയ്യത്താ പടിവേധസ്സ ഉപ്പാദേതുഞ്ച പടിവിജ്ഝിതുഞ്ച അസക്കുണേയ്യത്താ ദുക്ഖോഗാഹതം ദസ്സേതി.

ധമ്മാനുരൂപം **യഥാധമ്മ**ന്തി ച അത്ഥോ യുജ്ജതി. ദേസനാപി ഹി പടിവേധോ വിയ അവിപരീതം സവിസയവിഭാവനതോ ധമ്മാനുരൂപം പവത്തതി യതോ ‘‘അവിപരീതാഭിലാപോ’’തി വുച്ചതി. **ധമ്മനിരുത്തിം ദസ്സേതീ**തി ഏതേന ദേസനാസദ്ദസഭാവാതി ദീപേതി. തഥാ ഹി നിരുത്തിപടിസമ്ഭിദായ പരിത്താരമ്മണാദിഭാവോ പാളിയം വുത്തോ, അട്ഠകഥായഞ്ച ‘‘തംതംസഭാവനിരുത്തിസദ്ദം ആരമ്മണം കത്വാ’’തിആദിനാ സദ്ദാരമ്മണതാ. ഇമസ്സ അത്ഥസ്സ അയം സദ്ദോ വാചകോതി വചനവചനീയം വവത്ഥപേത്വാ തംതംവചനീയവിഭാവനവസേന പവത്തിതോ ഹി സദ്ദോ ദേസനാതി. നനു ച ‘‘ധമ്മോ തന്തീ’’തി ഇമസ്മിം പക്ഖേ ധമ്മസ്സപി സദ്ദസഭാവത്താ ധമ്മദേസനാനം വിസേസോ ന സിയാതി? ന, തേസം തേസം അത്ഥാനം ബോധകഭാവേന ഞാതോ ഉഗ്ഗഹിതാദിവസേന ച പുബ്ബേ പവത്തിതോ സദ്ദപ്പബന്ധോ ധമ്മോ, പച്ഛാ പരേസം അവബോധനത്ഥം പവത്തിതോ തദത്ഥപ്പകാസനകോ സദ്ദോ ദേസനാതി. അഥ വാ യഥാവുത്തസദ്ദസമുട്ഠാപകോ ചിത്തുപ്പാദോ ദേസനാ മുസാവാദാദയോ വിയ. **വചനസ്സ പവത്തന**ന്തി ച യഥാവുത്തചിത്തുപ്പാദമാഹ. സോ ഹി വചനം പവത്തേതി, തം വാ ഏതേന പവത്തീയതീതി **പവത്തനം**. ദേസീയതി അത്ഥോ ഏതേനാതി **ദേസനാ**. പകാരേഹി ഞാപീയതി ഏതേന, പകാരതോ ഞാപേതീതി വാ **പഞ്ഞത്തീ**തി വുച്ചതീതി. തേനേവാഹ **“അധിപ്പായോ”**തിആദി. അഭിസമേതി, അഭിസമീയതി വാ ഏതേനാതി **അഭിസമയോ**തി ഏവമ്പി അഭിസമയത്ഥോ സമ്ഭവതി. അഭിസമേതബ്ബതോ പന അഭിസമയോതി ദുതിയവികപ്പേ പടിവേധോയേവാതി.

വുത്തനയേന വേദിതബ്ബാതി അവിജ്ജാസങ്ഖാരാദീനം ധമ്മത്ഥാനം ദുപ്പടിവിജ്ഝതായ ദുക്ഖോഗാഹതാ, തേസം പഞ്ഞാപനസ്സ ദുക്കരഭാവതോ തംദേസനായ പടിവേധനസങ്ഖാതസ്സ പടിവേധസ്സ ഉപ്പാദനവിസയികരണാനം അസക്കുണേയ്യതായ ദുക്ഖോഗാഹതാ വേദിതബ്ബാ.

കാരണേ ഫലവോഹാരേന തേ ധമ്മാ ദുക്ഖായ സംവത്തന്തീതി വുത്തന്തി ആഹ **“ഉപാരമ്ഭ…പേ॰… ഹേതുഭാവേനാ”**തി. **അഞ്ഞം അത്ഥ**ന്തി ഉപാരമ്ഭം നിസ്സരണഞ്ച. **നിട്ഠാപേത്വാ**തി കഥനവസേന പരിയോസാപേത്വാ. തസ്സ ‘‘ആരദ്ധ’’ന്തി ഏതേന സമ്ബന്ധോ. **ഉദ്ദാനസങ്ഗഹാദിഭേദോ സങ്ഗീതോ**തി പാഠോ യുത്തോ, ‘‘സങ്ഗീതിയാ’’തി പന ലിഖന്തി. പുരിമം വാ **സങ്ഗീതിയാ**തി

ഭാവേന ഭാവലക്ഖണേ ഭുമ്മം, പച്ഛിമം അധികരണേ. **പിടകാദീ**തി പിടകനികായങ്ഗധമ്മക്ഖന്ധാനി.

തത്ഥ അങ്ഗേസു സുത്തങ്ഗമേവ ന സമ്ഭവതി ''സഗാഥകം സുത്തം ഗേയ്യം, നിഗ്ഗാഥകം സുത്തം വേയ്യാകരണ''ന്തി (ദീ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൧.പഠമമഹാസങ്ഗീതികഥാ; പാരാ॰ അട്ഠ॰ ൧.പഠമമഹാസങ്ഗീതികഥാ; ധ॰ സ॰ അട്ഠ॰ നിദാനകഥാ) വുത്തത്താ, മങ്ഗലസുത്താദീനഞ്ച സുത്തങ്ഗസങ്ഗഹോ ന സിയാ ഗാഥാഭാവതോ ധമ്മപദാദീനം വിയ, ഗേയ്യങ്ഗസങ്ഗഹോ വാ സിയാ സഗാഥകത്താ സഗാഥാവഗ്ഗസ്സ വിയ, തഥാ ഉഭതോവിഭങ്ഗാദീസു സഗാഥകപദേസാനന്തി? വുച്ചതേ -

> സുത്തന്തി സാമഞ്ഞവിധി, വിസേസവിധയോ പരേ;
> സനിമിത്താ നിരുള്ഹത്താ, സഹതാഞ്ഞേന നാഞ്ഞതോ. (നേത്തി॰ അട്ഠ॰ സങ്ഗഹവാരവണ്ണനാ);

സബ്ബസ്സപി ഹി ബുദ്ധവചനസ്സ സുത്തന്തി അയം **സാമഞ്ഞവിധി**. തേനേവാഹ ആയസ്മാ മഹാകച്ചായനോ **നേത്തിയം** ''നവവിധസുത്തന്തപരിയേട്ഠീ''തി (നേത്തി॰ സങ്ഗഹവാര). ''ഏത്തകം തസ്സ ഭഗവതോ സുത്താഗതം സുത്തപരിയാപന്നം (പാചി॰ ൧൨൪൨) സകവാദേ പഞ്ച സുത്തസതാനീ''തി (ധ॰ സ॰ അട്ഠ॰ നിദാനകഥാ; കഥാ॰ അട്ഠ॰ നിദാനകഥാ) ഏവമാദി ച ഏതസ്സ അത്ഥസ്സ സാധകം, തദേകദേസേസു പന ഗേയ്യാദയോ **വിസേസവിധയോ** തേന തേന നിമിത്തേന പതിട്ഠിതത്താ. തഥാ ഹി ഗേയ്യസ്സ സഗാഥകത്തം തബ്ഭാവനിമിത്തം. ലോകേപി ഹി സസിലോകം സഗാഥകം വാ ചുണ്ണിയഗന്ഥം ''ഗേയ്യ''ന്തി വദന്തി. ഗാഥാവിരഹേ പന സതി പുച്ഛം കത്വാ വിസ്സജ്ജനഭാവോ വേയ്യാകരണസ്സ. പുച്ഛാവിസ്സജ്ജനഞ്ഹി ബ്യാകരണന്തി വുച്ചതി. ബ്യാകരണമേവ വേയ്യാകരണന്തി.

ഏവം സന്തേ സഗാഥകാനമ്പി പഞ്ഹവിസ്സജ്ജനവസേന പവത്താനം വേയ്യാകരണഭാവോ ആപജ്ജതീതി? നാപജ്ജതി വേയ്യാകരണാദിസഞ്ഞാനം അനോകാസഭാവതോ ''ഗാഥാവിരഹേ പന സതീ''തി വിസേസിതത്താ ച. തഥാ ഹി ധമ്മപദാദീസു കേവലം ഗാഥാബന്ധേസു സഗാഥകത്തേപി സോമനസ്സഞാണമയികഗാഥാപടിസംയുത്തേസു ''വുത്തഞ്ഹേത''ന്തിആദിവചനസമ്ബന്ധേസു അബ്ഭുതധമ്മപടിസംയുത്തേസു ച സുത്തവിസേസേസു യഥാക്കമം ഗാഥാഉദാനഇതിവുത്തകഅബ്ഭുതധമ്മസഞ്ഞാ പതിട്ഠിതാ, തഥാ സതിപി ഗാഥാബന്ധഭാവേ ഭഗവതോ അതീതാസു ജാതീസു ചരിയാനുഭാവപ്പകാസകേസു ജാതകസഞ്ഞാ. സതിപി പഞ്ഹവിസ്സജ്ജനഭാവേ സഗാഥകത്തേ ച കേസുചി സുത്തന്തേസു വേദസ്സ ലഭാപനതോ വേദല്ലസഞ്ഞാ പതിട്ഠിതാതി ഏവം തേന തേന സഗാഥകത്താദിനാ നിമിത്തേന തേസു തേസു സുത്തവിസേസേസു ഗേയ്യാദിസഞ്ഞാ പതിട്ഠിതാതി വിസേസവിധയോ സുത്തങ്ഗതോ പരേ ഗേയ്യങ്ഗാദയോ. യം പനേത്ഥ ഗേയ്യങ്ഗാദിനിമിത്തരഹിതം, തം സുത്തങ്ഗം വിസേസസഞ്ഞാപരിഹാരേന സാമഞ്ഞസഞ്ഞായ പവത്തനതോതി.

നനു ച സഗാഥകം സുത്തം ഗേയ്യം, നിഗ്ഗാഥകം സുത്തം വേയ്യാകരണന്തി സുത്തങ്ഗം ന സമ്ഭവതീതി ചോദനാ തദവത്ഥാതി? ന, സോധിതത്താ. സോധിതഞ്ഹി പുബ്ബേ ഗാഥാവിരഹേ സതി പുച്ഛാവിസ്സജ്ജനഭാവോ

വേയ്യാകരണഭാവസ്സ നിമിത്തന്തി. യഞ്ച വുത്തം "ഗാഥാഭാവതോ മങ്ഗലസുത്താദീനം സുത്തങ്ഗസങ്ഗഹോ ന സിയാ"തി, തം ന, **നിരുള്ഹത്താ**. നിരുള്ഹോ ഹി മങ്ഗലസുത്താദീസു സുത്തഭാവോ. ന ഹി താനി ധമ്മപദബുദ്ധവംസാദയോ വിയ ഗാഥാഭാവേന പഞ്ഞാതാനി, കിന്തു സുത്തഭാവേനേവ. തേനേവ ഹി അട്ഠകഥായം സുത്തനാമകന്തി നാമഗ്ഗഹണം കതം. യം പന വുത്തം "സഗാഥകത്താ ഗേയ്യങ്ഗസങ്ഗഹോ വാ സിയാ"തി, തദപി നത്ഥി. യസ്മാ **സഹതാഞ്ഞേന**. സഹ ഗാഥാഹീതി സഗാഥകം, സഹഭാവോ ച നാമ അത്തതോ അഞ്ഞേന ഹോതി, ന ച മങ്ഗലസുത്താദീസു ഗാഥാവിനിമുത്തോ കോചി സുത്തപ്പദേസോ അത്ഥി, യോ "സഹ ഗാഥാഹീ"തി വുച്ചേയ്യ, ന ച സമുദായോ നാമ കോചി അത്ഥി. യദപി വുത്തം "ഉഭതോവിഭങ്ഗാദീസു സഗാഥകപ്പദേസാനം ഗേയ്യങ്ഗസങ്ഗഹോ സിയാ"തി, തദപി ന, **അഞ്ഞതോ**. അഞ്ഞാ ഏവ ഹി താ ഗാഥാ ജാതകാദിപരിയാപന്നത്താ. അതോ ന താഹി ഉഭതോവിഭങ്ഗാദീനം ഗേയ്യങ്ഗഭാവോതി ഏവം സുത്താദീനം അങ്ഗാനം അഞ്ഞമഞ്ഞസങ്കരാഭാവോ വേദിതബ്ബോ.

ജിനസാസനം അഭിധമ്മോ. **പടിവിദ്ധട്ഠാനം** പടിവേധഭൂമി പടിവേധാവത്ഥാ, പടിവേധഹേതു വാ. "സോ ഏവം പജാനാമി സമ്മാദിട്ഠിപച്ചയാപി വേദയിത"ന്തി (സം॰ നി॰ ൫.൧൧-൧൨) വുത്തം. പാളിയം പന "സോ ഏവം പജാനാമി മിച്ഛാദിട്ഠിപച്ചയാപി വേദയിതം. സമ്മാദിട്ഠിപച്ചയാപി വേദയിത"ന്തി ആഗതം (സം॰ നി॰ ൫.൧൧-൧൨). **പച്ചയാദീഹീ**തി പച്ചയസഭാവവൂപസമതദുപായാദീഹി. **പരവാദിചോദനം പത്വാ**തി അട്ഠകഥായം ആഗതം പരവാദിചോദനം പത്വാ. **അധിഗ...പേ॰... രൂപേനാ**തി അധിഗന്തബ്ബോ ച സോ ദേസേതബ്ബോ ചാതി അധിഗന്തബ്ബദേസേതബ്ബോ, സോ ഏവ ധമ്മോ, തദനുരൂപേന. ഏത്ഥ ച യഥാധമ്മസാസനത്താ യഥാധിഗതധമ്മദേസനാഭാവതോ അഭിധമ്മസ്സ അഭിസമ്ബോധി അധിഗമനിദാനം. ദേസകാലാദിയേവ ദേസനാനിദാനം. യം പന അട്ഠകഥായം "ദേസനാനിദാനം യാവ ധമ്മചക്കപ്പവത്തനാ"തി വുത്തം, തം അഭിധമ്മദേസനാവിസേസേന ധമ്മചക്കപ്പവത്തനന്തി കത്വാ വുത്തം. ധമ്മചക്കപ്പവത്തനസുത്തേ വാ ദേസിതേഹി അരിയസച്ചേഹി സകലാഭിധമ്മപദത്ഥസങ്ഗഹതോ, പരമത്ഥതോ അഭിധമ്മഭൂതാനം വാ സമ്മാദിട്ഠിആദീനം തത്ഥ ദേസിതത്താ വുത്തം. തത്തകാനംയേവ ദേസനാരുള്ഹതായ അഡ്ഢഛക്കേസു ജാതകസതേസു പരിപാചനം വുത്തന്തി ദട്ഠബ്ബം. ന ഹി ഏത്തകാസു ഏവ ജാതീസു പുഞ്ഞാദിസമ്ഭാരസമ്ഭരണം , കിം പന കാരണം ഏത്തകാ ഏവ ജാതിയോ ദേസിതാതി? തദഞ്ഞേസം അട്ഠുപ്പത്തിയാ അഭാവതോ.

സുമേധകഥാവണ്ണനാ

ഉപ്പന്നേ ബുദ്ധേ തതോ അത്താനം സേയ്യതോ വാ സദിസതോ വാ ദഹന്തോ ഝാനാഭിഞ്ഞാഹി പരിഹായതി, ന തഥാ സുമേധപണ്ഡിതോ അട്ഠാസീതി തസ്സ ഝാനാഭിഞ്ഞാഹി അപരിഹാനി ദട്ഠബ്ബാ. തേനേവാഹ **"താപസേഹി അസമോ"**തി. യഥാ നിബ്ബാനം, അഞ്ഞം വാ നിച്ചാഭിമതം അവിപരീതവുത്തിതായ സബ്ബകാലം തഥാഭാവേന "സസ്സത"ന്തി വുച്ചതി, ഏവം ബുദ്ധാനം വചനന്തി തസ്സ സസ്സതതാ വുത്താ. തേനേവാഹ **"അവിപരീതമേവാ"**തി. ഉപപാരമീആദിവിഭാഗേന **അനേകപ്പകാരതാ.**

സമാദാനാധിട്ഠാനന്തി സമാദാനസ്സ അധിട്ഠാനം പവത്തനം കരണന്തി അത്ഥോ. **ഞാണതേജേനാ**തി പാരമീപവിചയഞാണപ്പഭാവേന. മഹാനുഭാവഞ്ഹി തം ഞാണം ബോധിസമ്ഭാരേസു അനാവരണം അനാചരിയകം മഹാബോധിസമുപ്പത്തിയാ അനുരൂപപുബ്ബനിമിത്തഭൂതം. തഥാ ഹി തം മനുസ്സപുരിസഭാവാദിആധാരമേവ ജാതം. കായാദീസു അസുഭസഞ്ഞാദിഭാവേന **സുദ്ധഗോചരാ**. ''അഞ്ഞഥാ''തി പദസ്സ പകരണപരിച്ഛിന്നം അത്ഥം ദസ്സേന്തോ **"ലീനതാ"**തി ആഹ. ലീനതാതി ച സങ്കോചോ വീരിയഹാനി വീരിയാരമ്ഭസ്സ അധിപ്പേതത്താ. തേനാഹ **"ഏസാ മേ വീരിയപാരമീ"**തി.

നിദാനകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧. ചിത്തുപ്പാദകണ്ഡം

തികമാതികാപദവണ്ണനാ

൧. തേനാതി വേദനാസദ്ദേന. **സബ്ബപദേഹീ**തി തീഹി പദേഹി ലദ്ധനാമോ ഹോതി അവയവധമ്മേനാപി സമുദായസ്സ അപദിസിതബ്ബതോ യഥാ "സമം ചുണ്ണ"ന്തി. ചോദകോ യഥാധിപ്പേതമത്ഥം അപ്പടിപജ്ജമാനോ വിഭത്തിഅന്തസ്സേവ പദഭാവം സല്ലക്ഖേത്വാ **"നനു സുഖായാ"**തിആദിനാ ചോദേതി. ഇതരോ **"അധിപ്പേതപ്പകാരത്ഥഗമകസ്സാ"**തിആദിനാ അത്തനോ അധിപ്പായം വിവരതി. തേന "വാക്യം ഇധ പദന്തി വുത്ത"ന്തി ദസ്സേതി. **ഹേതുപദസഹേതുകപദാദീഹീ**തി **ആദി**-സദ്ദേന നഹേതുപദഅഹേതുകപദഹേതുസമ്പയുത്തപദാനി ഹേതുവിപ്പയുത്തപദമ്പി വാ സങ്ഗണ്ഹാതി.

ഉഭയേകപദവസേനാതി ഉഭയപദവസേന ഹേതുദുകസമ്ബന്ധോ, ഏകപദവസേന സഹേതുകദുകസമ്ബന്ധോ. **തഥാ**തി ഉഭയേകപദവസേന. ഏത്ഥ ച സഹേതുകഹേതുസമ്പയുത്തദുകാതിആദിനാ യഥാ ഹേതുഗോച്ഛകേ പഠമദുകസമ്ബന്ധാ ദുതിയതതിയദുകാ, പഠമദുകദുതിയദുകസമ്ബന്ധാ ചതുത്ഥഛട്ഠദുകാ, പഠമദുകതതിയദുകസമ്ബന്ധോ പഞ്ചമോ ദുകോ, ഏവം ആസവഗോച്ഛകാദീസുപീതി നയം ദസ്സേതി. സക്കാ ഹി ഇമിനാവ നയേന തേസുപി ദുകന്തരസമ്ബന്ധോ വിഞ്ഞാതും, കേവലം പന ആസവഗോച്ഛകാദീസു ദുതിയദുകതതിയദുകസമ്ബന്ധോ ഓസാനദുകോ, കിലേസഗോച്ഛകേ ച ദുതിയചതുത്ഥദുകസമ്ബന്ധോതി. ധമ്മാനം സാവസേസനിരവസേസഭാവേന തികദുകാനം സപ്പദേസനിപ്പദേസതാ വുത്താതി യേഹി തികദുകാ സാവസേസാതി പദിസ്സന്തി അപദിസ്സന്തി, തേ അസങ്ഗഹിതധമ്മാപദേസോ. ഏവം സതി "അസങ്ഗഹിതോ"തി വിസേസനം കിമത്ഥിയന്തി? ഏതസ്സേവത്ഥസ്സ പാകടകരണത്ഥം ദട്ഠബ്ബം. അഥ വാ പദിസ്സതി ഏതേന സമുദായോതി പദേസോ, അവയവോ. "സാമഞ്ഞജോതനാ വിസേസേ അവതിട്ഠതീ"തി യഥാധിപ്പേതം വിസേസം ദസ്സേന്തോ **"അസങ്ഗഹിതോ"**തി ആഹ.

അനവജ്ജത്ഥോ അവജ്ജവിരഹത്ഥോ. **നാമം** സഞ്ഞാ, **കിരിയാ** കരണം, **പയോജനം** രഥരഥങ്ഗവിഭാവനേന തേസം പകാരതോ യോജനം. കുസേന ഞാണേന ലാതബ്ബാതി കുസലാതി അയമത്ഥോ ഞാണസമ്പയുത്താനം താവ ഹോതു, ഞാണവിപ്പയുത്താനം കഥന്തി ആഹ **"ഞാണവിപ്പയുത്താനമ്പീ"**തിആദി. ഞാണവിപ്പയുത്താപി ഹി ഞാണേനേവ പവത്തിയന്തി ഹിതസുഖഹേതുഭൂതായ പവത്തിയാ പഞ്ഞവന്താനം പടിപത്തിഭാവതോ. ന ഹി അന്തരേന യോനിസോമനസികാരം കുസലുപ്പത്തി അത്ഥീതി. "യദി കുസലസ്സ ഉഭയഭാഗഗതം സംകിലേസലവനം പാകടം സിയാ, കുസാ വിയ ലുനന്തീതി കുസലാതി അയമത്ഥോ യുത്തോ സിയാ"തി കോചി വദേയ്യാതി ആസങ്കായ ആഹ **"സമ്മപ്പധാനദ്വയം വിയാ"**തി.

ന ചാതിആദിനാ "സഭാവം ധാരേന്തീ"തി ഏത്ഥ പരമത്ഥതോ കത്തുകമ്മസ്സ ച ഭേദോ നത്ഥി, കപ്പനാസിദ്ധോ ഏവ പന ഭേദോതി ദസ്സേതി. തത്ഥ **നാമവസേന വിഞ്ഞാതാവിഞ്ഞാതേ**തി യേസം "ധമ്മാ"തി ഇമിനാ പരിയായേന അവിഞ്ഞാതാ സഭാവാ, "സഭാവം ധാരേന്തീ"തി ഇമിനാ ച പരിയായേന വിഞ്ഞാതാ, തേസം വസേന ഏവം വുത്തം. ഏത്ഥ ച പഠമോ അത്ഥോ സങ്ഖതാസങ്ഖതധമ്മവസേന വുത്തോ, ദുതിയോ സങ്ഖതവസേന, തതിയോ സങ്ഖതാസങ്ഖതപഞ്ഞത്തിധമ്മവസേനാതി ദട്ഠബ്ബം.

കുസലപടിസേധനം കുസലാഭാവോ ഏവ. അഭാവോ ഹി സത്താപടിസേധോതി. **ധമ്മോ**തി സഭാവധമ്മോ. **അകുസലവചനേന ന കോചി അത്ഥോ** സഭാവധമ്മസ്സ അബോധകത്താതി അധിപ്പായോ. അഥ സിയാ അകുസലവചനേന കോചി അത്ഥോ അസഭാവധമ്മബോധകത്തേപി "പഞ്ഞത്തിധമ്മാ"തിആദീസു വിയ, ഏവം സതി "അനബ്യാകതാ"തി ച വത്തബ്ബം സിയാ, തതോ ചായം ചതുക്കോ ആപജ്ജതി, ന തികോ. **തസ്മാ**തി യസ്മാ ദുകചതുക്കഭാവോ അനബ്യാകതവോഹാരോ ച നത്ഥി, സോ ച വുത്തനയേന അഭാവമത്തവചനേ ആപജ്ജതി, തസ്മാ. **സഭാവധാരണാദീ**തി **ആദി**-സദ്ദേന "ധാരീയന്തി പച്ചയേഹീ"തി അയമത്ഥോ സങ്ഗഹിതോ. ഞേയ്യപരിയായേന പന **ധമ്മ**-സദ്ദേനായം ദോസോതി നനു അഞേയ്യപരിയായേപി **ധമ്മ**-സദ്ദേ ന കോചി ദോസോതി? ന, വുത്തദോസാനതിവത്തനതോ.

പാരിസേസേനാതി ഏത്ഥ നനു അയമകാരോ ന-അത്ഥത്തയസ്സേവ ജോതകോ, അഥ ഖോ "അഹേതുകാ ധമ്മാ, അഭിക്ഖുകോ ആവാസോ"തി തംയോഗനിവത്തിയാ, "അപ്പച്ചയാ ധമ്മാ"തി തംസമ്ബന്ധിഭാവനിവത്തിയാ. പച്ചയുപ്പന്നഞ്ഹി പച്ചയസമ്ബന്ധീതി അപ്പച്ചയുപ്പന്നത്താ അസമ്ബന്ധിതാ ഏത്ഥ ജോതീയതി. "അനിദസ്സനാ ധമ്മാ"തി തംസഭാവനിവത്തിയാ. നിദസ്സനഞ്ഹി ദട്ഠബ്ബതാ. അഥ ചക്ഖുവിഞ്ഞാണം നിദസ്സനം, തഗ്ഗയ്ഹഭാവനിവത്തിയാ, തഥാ "അനാസവാ ധമ്മാ"തി. "അപ്പടിഘാ ധമ്മാ അനാരമ്മണാ ധമ്മാ"തി തംകിച്ചനിവത്തിയാ. "അരൂപിനോ ധമ്മാ അചേതസികാ ധമ്മാ"തി തബ്ഭാവനിവത്തിയാ. തദഞ്ഞതാ ഹി ഏത്ഥ പകാസീയതി. "അമനുസ്സോ"തി തബ്ഭാവമത്തനിവത്തിയാ. മനുസ്സത്തമത്തം നത്ഥി അഞ്ഞം സമാനന്തി സദിസതാ ഹേത്ഥ സൂചിയതി. "അസമണോ സമണപടിഞ്ഞോ അപുത്തോ"തി തംസമ്ഭാവനഗുണനിവത്തിയാ. ഗരഹാ ഹി ഏത്ഥ ഞായതി. "കച്ചി നു ഭോതോ അനാമയാ, അനുദരാ കഞ്ഞാ"തി തദപ്പഭാവനിവത്തിയാ. "അനുപ്പന്നാ ധമ്മാ"തി തംസദിസഭാവനിവത്തിയാ. അതീതാനഞ്ഹി ഉപ്പന്നപുബ്ബത്താ ഉപാദിധമ്മാനഞ്ച പച്ചയേകദേസനിപ്ഫത്തിയാ ആരദ്ധുപ്പാദഭാവതോ കാലവിനിമുത്തസ്സ ച വിജ്ജമാനത്താ ഉപ്പന്നാനുകൂലതാ, പഗേവ പച്ചുപ്പന്നാനന്തി തബ്ബിധുരഭാവോ ഏത്ഥ വിഞ്ഞായതി. "അസേക്ഖാ ധമ്മാ"തി തദപരിയോസാനനിവത്തിയാ. തംനിട്ഠാനഞ്ഹേത്ഥ പകാസീയതീതി ഏവമനേകേസം അത്ഥാനം ജോതകോ, തത്ഥ കിം വുച്ചതേ അത്ഥദ്വയമേവ വത്വാ പാരിസേസേനാതി? ഇതരേസം ഏത്ഥ സുവിദൂരഭാവതോ. ന ഹി കുസലവിപ്പയുത്താദീനം ധമ്മാനം അകുസലഭാവോ യുജ്ജതി.

അകുസലസദ്ദസ്സ ഉച്ചാരണാനന്തരം വിനേയ്യാനം കുസലപടിപക്ഖഭൂതേ അത്ഥേ പടിപത്തിഭാവതോ തത്ഥ **നിരുള്ഹതാ** ദട്ഠബ്ബാ. **"വിരുദ്ധസഭാവത്താ"**തി വുത്തം കിച്ചവിരോധാദീനമ്പി തദന്തോഗധത്താ, വിരുദ്ധസഭാവത്തേപി വിനാസകവിനാസിതബ്ബഭാവോ കുസലാകുസലേസു നിയതോതി ദസ്സേതും **"തപ്പഹേയ്യഭാവതോ"**തി ആഹ. ഇതരഥാ കുസലാനമ്പി അകുസലേഹി പഹാതബ്ബഭാവേ അച്ചന്തം സമുച്ഛിന്നകുസലമൂലത്താ അപായപൂരകാ ഏവ സത്താ സിയും. യം പന "ധമ്മാപി വോ, ഭിക്ഖവേ, പഹാതബ്ബാ"തി (മ॰ നി॰ ൧.൨൪൦) വുത്തം, തം "രൂപം, ഭിക്ഖവേ, ന തുമ്ഹാകം, തം പജഹഥാ"തിആദീസു (സം॰ നി॰ ൩.൩൩) വിയ തദാരമ്മണസംകിലേസപ്പഹാനവസേന പരിയായേന വുത്തം. യഥാഹ "ന ഹി കുസലാ അകുസലേഹി പഹാതബ്ബാ"തി (ധ॰ സ॰ മൂലടീ ൧).

ഫസ്സാദിവചനേഹി തംനിദ്ദേസഭൂതേഹി. **തബ്ബചനീയഭാവേനാ**തി തേഹി "സുഖായ വേദനായ സമ്പയുത്താ ധമ്മാ"തിആദിവചനേഹി അഭിധേയ്യഭാവേന. യഥാ അനവജ്ജസുഖവിപാകാദിഅത്ഥാ കുസലാദിവചനേഹി, ഏവം അവിപാകത്ഥാ അബ്യാകതവചനേന ബോധിതാ ഏവാതി ആഹ **"അബ്യാകതവചനേനേവ ചാ"**തി. **കാരണം അവത്വാ**തി ഇധ വുത്തഭാവേന അനുവത്തമാനത്താതി കാരണം അവത്വാ. **അഞ്ഞാ...പേ॰... നിവാരേതബ്ബോ**തി ഏതേന

കുസലാകുസലസദ്ദാ വിയ കുസലാകുസലസഭാവാനം തദുഭയവിപരീതസഭാവാനം ധമ്മാനം അബ്യാകതസദ്ദോ ബോധകോതി ദസ്സേതി. ന ഹി അവിപാകവചനം വുത്തം, അകുസലവചനഞ്ച അവുത്തം. യതോ അവിപാകവചനസ്സ അധികതഭാവോ അകുസലസ്സ ച തബ്ബചനീയഭാവേന അകഥിതഭാവോ സിയാ, തസ്മാ ന അകുസലാനം അബ്യാകതതാതി അയം അകുസലാനം അനബ്യാകതഭാവേ യോജനാ.

തം പരിഹരിതുന്തി അബ്യാകതനിവത്തനമാഹ. യദി ഏവം "സുഖവിപാകാനവജ്ജാ"തി വത്തബ്ബം. അനവജ്ജാ ഹി ബ്യഭിചാരിതായ വിസേസിതബ്ബാതി? ന, സുഖവിപാകവചനസ്സ വിസേസനഭാവേന അഗ്ഗഹിതത്താ. സുഖവിപാകവചനേന ഹി കുസലഭാവേ സമത്ഥോ വിഞ്ഞായതി, അനവജ്ജവചനം പനേത്ഥ കുസലാനം അഗരഹിതബ്ബതാസങ്ഖാതം കഞ്ചി വിസേസമാഹ. തേനേവ ച തസ്സ വിസേസനഭാവേന വുത്തസ്സ പവത്തിസുഖതാദിദസ്സനഭാവം സയമേവ വക്ഖതീതി. മനോസമാചാരവിസേസഭൂതാ ഫലധമ്മാ വിസേസേന പടിപ്പസ്സദ്ധാവജ്ജാ നാമ ഹോന്തീതി സമാചാരത്തയവസേന തസ്മിം സുത്തേ അനവജ്ജധമ്മാനം വുത്തത്താ ച തേ അനവസേസതോ സങ്ഗഹേത്വാ ദസ്സേതും **"വിരഹിതാവജ്ജമത്താ"**തി വുത്തം. **അവജ്ജവിനാസനഭാവോ ദസ്സിതോ** കണ്ഹസുക്കധമ്മാനം വജ്ഝഘാതകഭാവസ്സ നിയതത്താ. **സവിപാകതാ** വിപാകധമ്മതാ. **സുഖോ വിപാകോ ഏതേസന്തി സുഖവിപാകാ**തി ഇമിനാ സമാസേന കുസലാനം സുഖവിപാകവന്തതാ വുത്താ. സാ ച നേസം ന തംസമങ്ഗിതായ അസഹവത്തനതോതി തദുപ്പാദനസമത്ഥതാതി വിഞ്ഞായതീതി വുത്തം **"സുഖവിപാകവിപച്ചനസഭാവം ദസ്സേതീ"**തി. **യുത്തമേത**ന്തി പരമത്ഥതോ ഭേദാഭാവേപി യഥാവുത്തവചനവചനീയഭാവസങ്ഖാതോ ഭേദോ തസ്മിം അഭിധേയ്യത്ഥഭൂതേ വത്ഥുസ്മിം ഉപചാരേന ഹോതീതി യുത്തമേത്ഥ ലക്ഖണലക്ഖിതബ്ബഭാവേന ഭേദവചനം. ഭവതി ഹി സദ്ദത്ഥവിസേസമത്തേനപി അഭിന്നേ വത്ഥുസ്മിം ഭേദവചനം യഥാ "സിലാപുത്തകസ്സ സരീര"ന്തി.

വിനാപി ഭാവാഭിധായിനാ സദ്ദേന ഭാവപ്പധാനോ നിദ്ദേസോ ഹോതീതി വുത്തം **"അനവജ്ജവചനേന അനവജ്ജത്തം ആഹാ"**തി. ഏവഞ്ചേത്ഥ പദവിഗ്ഗഹോ ഗഹേതബ്ബോ - ന അവജ്ജം അനവജ്ജം, അവജ്ജപടിപക്ഖതായ അഗരഹിതബ്ബസഭാവോ. സുഖോ വിപാകോ അസ്സാതി സുഖവിപാകം, സുഖവിപാകവിപച്ചനസമത്ഥതാ. അനവജ്ജഞ്ച തം സുഖവിപാകഞ്ചാതി അനവജ്ജസുഖവിപാകം, തം ലക്ഖണം ഏതേസന്തി **അനവജ്ജസുഖവിപാകലക്ഖണാ**. അഥ വാ പുബ്ബേ വിയ അനവജ്ജം, വിപച്ചനം വിപാകോ, സുഖസ്സ വിപാകോ സുഖവിപാകോ, അനവജ്ജഞ്ച സുഖവിപാകോ ച അനവജ്ജസുഖവിപാകം ഏകത്തവസേന. തം ലക്ഖണം ഏതേസന്തി **അനവജ്ജസുഖവിപാകലക്ഖണാ**. കിം പനേത്ഥ കാരണം പദദ്വയപരിഗ്ഗഹേ, നനു ഏകേനേവ പദേന ഇട്ഠപ്പസിദ്ധി. യദിപി "അവജ്ജരഹിതം അനവജ്ജ"ന്തി ഇമസ്മിം പന പക്ഖേ അബ്യാകതനിവത്തനത്ഥം സുഖവിപാകഗ്ഗഹണം കത്തബ്ബം സിയാ, സുഖവിപാകഗ്ഗഹണേ പന കതേ അനവജ്ജഗ്ഗഹണം ന കത്തബ്ബമേവ. "അവജ്ജപടിപക്ഖാ അനവജ്ജാ"തി ഏതസ്മിം പന പക്ഖേ സുഖവിപാകഗ്ഗഹണഞ്ചാതി ചോദനം മനസി കത്വാ ആഹ **"തഥ അനവജ്ജവചനേനാ"**തിആദി. തേന പവത്തിസുഖസുഖവിപാകതാഅത്തസുദ്ധിവിസുദ്ധവിപാകതാഅകുസലഅബ്യാകതസഭാവനിവത്തിരസപച്ചുപട്ഠാനപദട്ഠാന ഏവം വിപുലപ്പയോജനത്ഥോ പദദ്വയപരിഗ്ഗഹോതി ദസ്സേതി. **സുഖ**-സദ്ദസ്സ ഇട്ഠപരിയായതാ വിയ "നിബ്ബാനപരമം സുഖം (ധ॰ പ॰ ൨൦൩-൨൦൪), സുഖാ വിരാഗതാ ലോകേ (ഉദാ॰ ൧൧), തേസം വൂപസമോ സുഖോ"തിആദീസു (ദീ॰ നി॰ ൨.൨൨൧, ൨൭൨) സങ്ഖാരദുക്ഖൂപസമപരിയായതാപി വിജ്ജതി, തംഅവിപാകതായ പന ഇധ സുഖവിപാകഭാവോ ന സക്കാ വത്തുന്തി ദസ്സേന്തോ ആഹ **"സങ്ഖാ...പേ॰... നത്ഥീ"**തി. ഇദം വുത്തം ഹോതി - തേഭൂമകകുസലാനമ്പി വിവട്ടസന്നിസ്സയഭാവേന പവത്തിസഭാവത്താ കിഞ്ചാപി സബ്ബേ കുസലാ സങ്ഖാരദുക്ഖൂപസമസുഖനിപ്ഫാദകാ സമ്ഭവന്തി, യഥാവുത്തസുഖസ്സ പന അവിപാകഭാവതോ ന ഏതേന പദേന കുസലാനം സുഖവിപാകതാ സമ്ഭവതീതി. വിപക്കഭാവമാപന്നേസു അരൂപധമ്മേസു നിരുള്ഹത്താ **വിപാക**-സദ്ദസ്സ **"യദി പനാ"**തി സാസങ്കം വദതി.

യഥാസമ്ഭവന്തി സഹ അവജ്ജേനാതി സാവജ്ജാ, ഗരഹിതബ്ബഭാവയുത്താ. തേന നേസം ഗരഹിതബ്ബസഭാവം ദസ്സേതി. അഞ്ഞേപി അത്ഥി ദുക്ഖഭാവേന ഗരഹിതബ്ബസഭാവാ അകുസലവിപാകാതി സാവജ്ജവചനമത്തേന തേസമ്പി അകുസലതാപത്തിദോസം ദിസ്വാ തം പരിഹരിതും **ദുക്ഖവിപാകവചന**മാഹ. **അവജ്ജ**-സദ്ദോ വാ രാഗാദീസു ഏകന്താകുസലേസു നിരുള്ഹോതി തംസഹവത്തിധമ്മാനം ഏവ സാവജ്ജഭാവേ കുസലാബ്യാകതേഹി അകുസലാനം വിസേസോ സാവജ്ജവചനേനേവ ദസ്സിതോ. അബ്യാകതേഹി പന വിസിട്ഠം കുസലാകുസലാനം സാധാരണം സവിപാകതാലക്ഖണന്തി തസ്മിം ലക്ഖണേ വിസേസദസ്സനത്ഥം ദുക്ഖവിപാകലക്ഖണം വുത്തം. ഇതോ പരം "ദുക്ഖോ വിപാകോ ഏതേസന്തി ദുക്ഖവിപാകാ"തിആദിനാ സുഖവിപാകഅനവജ്ജകുസലപദാനം ഠാനേ ദുക്ഖവിപാകസാവജ്ജഅകുസലപദാനി ഠപേത്വാ യഥാവുത്തനയേന അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ . യോജനാ ച സാവജ്ജവചനേന അകുസലാനം പവത്തിദുക്ഖതം ദസ്സേതി, ദുക്ഖവിപാകവചനേന വിപാകദുക്ഖതം. പുരിമഞ്ഹി അത്തനോ പവത്തിസഭാവവസേന ലക്ഖണവചനം, പച്ഛിമം കാലന്തരേ വിപാകുപ്പാദനസമത്ഥതായാതി. തഥാ പുരിമേന അകുസലാനം അവിസുദ്ധസഭാവതം ദസ്സേതി, പച്ഛിമേന അവിസുദ്ധവിപാകതം. പുരിമേന ച അകുസലേ കുസലസഭാവതോ നിവത്തേതി, പച്ഛിമേന അബ്യാകതസഭാവതോ സവിപാകത്തദീപകത്താ പച്ഛിമസ്സ. പുരിമേന വാ അവജ്ജവന്തതാദസ്സനതോ കിച്ചട്ഠേന രസേന അനത്ഥജനനരസതം ദസ്സേതി, പച്ഛിമേന സമ്പത്തിഅത്ഥേന അനിട്ഠവിപാകരസതം. പുരിമേന ച ഉപട്ഠാനാകാരട്ഠേന പച്ചുപട്ഠാനേന സംകിലേസപച്ചുപട്ഠാനതം, പച്ഛിമേന ഫലട്ഠേന ദുക്ഖവിപാകപച്ചുപട്ഠാനതം. പുരിമേന ച അയോനിസോമനസികാരം അകുസലാനം പദട്ഠാനം പകാസേതി. തതോ ഹി തേ സാവജ്ജാ ജാതാതി. പച്ഛിമേന അകുസലാനം അഞ്ഞേസം പദട്ഠാനഭാവം വിഭാവേതി. തേ ഹി ദുക്ഖവിപാകസ്സ കാരണം ഹോതീതി. ഏത്ഥ ച **ദുക്ഖ**-സദ്ദോ അനിട്ഠപരിയായവചനന്തി വേദിതബ്ബം. അനിട്ഠചതുക്ഖന്ധവിപാകാ ഹി അകുസലാ, ന ദുക്ഖവേദനാവിപാകാവ. **വിപാക**-സദ്ദസ്സ ഫലപരിയായഭാവേ പന നിസ്സന്ദവിപാകേന അനിട്ഠരൂപേനപി ദുക്ഖവിപാകതാ യോജേതബ്ബാ. വിപാകധമ്മതാപടിസേധവസേന അബ്യാകതാനം അവിപാകലക്ഖണാതി ലക്ഖണം വുത്തന്തി തദത്ഥം ദസ്സേന്തോ **"അവിപാകാരഹസഭാവാ"**തി ആഹ. **ഏവംപകാരാന**ന്തി അഭിഞ്ഞാദികേ സങ്ഗണ്ഹാതി.

ഛഹി പദേഹി തികേസു, ചതൂഹി ദുകേസു യഥാക്കമം ഛ ചത്താരോ അത്ഥാ വുത്താ. **ഛക്കഭാവോ ന ഭവിസ്സതീ**തി ഏതേന ചതുക്കഭാവാഭാവോ ദസ്സിതനയത്താ ചോദിതോയേവാതി ദട്ഠബ്ബം. **അത്ഥഭേദോ ഉപപജ്ജതീ**തി കസ്മാ ഏവം വുത്തം, നനു തീഹി ധമ്മസദ്ദേഹി വുച്ചമാനോ സഭാവധാരണാദിഅത്ഥേന അഭിന്നോ ഏവ സോ അത്ഥോതി? ന, ജാതിആദിഭേദേന ഭേദസബ്ഭാവതോ. ഭേദകാ ഹി ജാതിആദയോ. **മാസപദത്ഥതായാ**തി മാസ-സദ്ദാഭിധേയ്യഭാവേന. **തബ്ബചനീയഭിന്നത്ഥാന**ന്തി തേഹി കാലസദ്ദാദീഹി വത്തബ്ബാനം വിസിട്ഠത്ഥാനം. ഇദം വുത്തം ഹോതി - "യഥാ കാലസദ്ദാദിഅഭിധേയ്യാനം കാലാദിഅത്ഥാനം ഭിന്നസഭാവാനമ്പി മാസ-സദ്ദാഭിധേയ്യഭാവേന അഭേദോ,

ഏവം ജാതിആദിഭേദേന ഭിന്നാനമ്പി തേസം തിണ്ണം ദ്വിന്നഞ്ച അത്ഥാനം ധമ്മ-സദ്ദാഭിധേയ്യഭാവേന നത്ഥി ഭേദോ"തി. **വിനി...പേ॰... മാനാതി** ധമ്മ-സദ്ദസ്സ രൂപാഭേദേപി ഭേദകാരണമാഹ. ഭിന്നജാതിയത്ഥവചനീയതായ ഹി തസ്സേവത്ഥഭേദോതി.

സാധേതുന്തി ബോധേതും. ഹോതു അസമ്ബന്ധോ, കാ നോ ഹാനീതി കദാചി വദേയ്യാതി ആസങ്കായ ആഹ **"പുബ്ബാ...പേ॰... നാമ ഹോന്തീ"**തി. **സോ ചാതി** സഭാവധാരണപച്ചയധരിയമാനതാസങ്ഖാതോ അത്ഥോ ന സക്കാ വത്തുന്തി യഥാവുത്തസ്സ അഭാവസ്സ അപേക്ഖാവുത്തിതായ വുത്തം. ന ഹി അപേക്ഖാവുത്തിനോ അന്തരേന അപേക്ഖിതബ്ബം ലഭന്തി. സതിപി സഭാവധാരണാദിഅത്ഥസാമഞ്ഞേ കുസലജാതിആദിവിസിട്ഠസ്സേവ തസ്സ ഇധ അധിപ്പേതത്താ ഏകത്ഥതാ ന അനുഞ്ഞാതാതി വുത്തം, വചനസിലേസവസേന വാ. **അഥ വാ**തിആദിനാ തിണ്ണം ധമ്മസദ്ദാനം അഭാവത്തം അസമ്പടിച്ഛന്തോ നാനത്ഥതാഭാവദോസം പരിഹരതി.

ഞാപകഹേതുഭാവതോ ഉപപത്തി ഇധ കാരണന്തി വുത്താതി ആഹ **"കാരണം നാമ യുത്തീ"**തി. **പുനരുത്തീ**തിആദിനാ നനു "കുസലാദീനമ്പി ഏകത്തം ആപജ്ജതീ"തി വുത്തത്താ ഏകത്താപത്തിപി വത്തബ്ബാതി ? സച്ചം വത്തബ്ബാ, സാ പന അഭാവാപത്തിയം ഏവ അന്തോഗധാ നാനത്താഭാവചോദനാസാമഞ്ഞേന. ഭേദാഭേദനിബന്ധനത്താ വിസേസനവിസേസിതബ്ബഭാവസ്സ സോ അച്ചന്തമഭിന്നേസു നിയമേന നത്ഥീതി വിസേസനവിസേസിതബ്ബാഭാവേന അച്ചന്താഭേദം ദസ്സേതി, ന പന അച്ചന്തം അഭിന്നേസുയേവ വിസേസനവിസേസിതബ്ബാഭാവം. അഥ വാ അച്ചന്തം അഭിന്നേസു അവിവടസദ്ദത്ഥവിവരണത്ഥം പവത്താ. കസ്മാ? വിസേസനവിസേസിതബ്ബാഭാവതോതി ഏവം യോജനാ കാതബ്ബാ. അമിത്തം അഭിഭവിതും സക്കുണാതീതി **സക്കോ,** ഇന്ദതീതി **ഇന്ദോ,** പുരിമേ ദദാതീതി **പുരിന്ദദോ**തി ഏവം കിരിയാഗുണാദിപരിഗ്ഗഹവിസേസേന.

ഭേദാഭേദവന്തേസൂതി വിസേസസാമഞ്ഞവന്തേസു. **നീല**-സദ്ദോ ഹി ഉപ്പലസദ്ദസമായോഗോ രത്തുപ്പലസേതുപ്പലാദിഉപ്പലജാതിസാമഞ്ഞതോ വിനിവത്തേത്വാ നീലഗുണയുത്തമേവ ഉപ്പലജാതിവിസേസം ജോതേതി. **ഉപ്പല**-സദ്ദോപി നീല-സദ്ദസമായുത്തോ ഭമരങ്ഗാരകോകിലാദിഗതനീലഗുണസാമഞ്ഞതോ അവച്ഛിന്ദിത്വാ ഉപ്പലവത്ഥുഗതമേവ നീലഗുണം പകാസേതീതി വിസേസത്ഥസാമഞ്ഞത്ഥയുത്തതാ പദദ്വയസ്സ ദട്ഠബ്ബാ. ഇമിനാ നയേന ഇതരത്രാപി ഭേദാഭേദവന്തതാ യോജേതബ്ബാ. **തായ തായ അനുമതിയാ**തി തേന തേന സങ്കേതേന. **തേ തേ വോഹാരാ**തി അച്ചന്തം അഭിന്നേ അത്ഥേ പരിയായഭാവേന അച്ചന്തം ഭിന്നേ യഥാസകം അത്ഥവിവരണഭാവേന ഭേദാഭേദവന്തേ വിസേസനവിസേസിതബ്ബഭാവേന താ താ സമഞ്ഞാ പഞ്ഞത്തിയോ സിദ്ധാതി അത്ഥോ . **സമാനേ**തി ഏകസ്മിം. **കുസലാദിഭാവന്തി** കുച്ഛിതസലനാദിഭാവം. അഭിധാനത്ഥോപി ഹി അനവജ്ജസുഖവിപാകാദിഅഭിധേയ്യത്ഥോ വിയ സഭാവധാരണാദിസാമഞ്ഞത്ഥം വിസേസേതീതി.

ഏത്ഥാഹ "കിം പന കാരണം തികാ ഏവ പഠമം വുത്താ, ന ദുകാ, തികേസുപി കുസലത്തികോവ, ന അഞ്ഞോ"തി? വുച്ചതേ - സുഖഗ്ഗഹണതോ അപ്പഭേദതോ ച തികാ ഏവ പഠമം വുത്താ. യസ്മാ തികേഹി ബോധിതേ കുസലാദിഭേദേ തബ്ബിഭാഗഭിന്നാ ഹേതുആദയോ വുച്ചമാനാ സുവിഞ്ഞേയ്യാ ഹോന്തി. തഥാ ഹി "തയോ കുസലഹേതൂ"തിആദിനാ കുസലാദിമുഖേന ഹേതുആദയോ വിഭത്താ, കതിപയഭേദാ ച തികാ ദ്വാവീസതിപരിമാണത്താ.

തേസു പന സബ്ബസങ്ഗഹഅസങ്കരആദികല്യാണഭാവേന പഠമം കുസലത്തികം വുത്തം. നിരവസേസാ ഹി രൂപാരൂപധമ്മാ കുസലത്തികേന സങ്ഗഹിതാ, ന തഥാ വേദനാത്തികാദീഹി. നനു വിപാകത്തികാദീഹിപി നിരവസേസാ ധമ്മാ സങ്ഗഹിതാതി? സച്ചമേതം, തേസു പന അനവജ്ജസാവജ്ജധമ്മാ ന അസങ്കരതോ വുത്താ യഥാ കുസലത്തികേ. നനു ച സംകിലിട്ഠസംകിലേസികത്തികാദീസുപി തേ അസങ്കരതോ വുത്താതി? ഏവമേതം, തേ പന അകല്യാണഭൂതേ പാപധമ്മേ ആദിം കത്വാ വുത്താ, ന ഏവമയം. അയം പന കല്യാണഭൂതേ പുജ്ജഭവപരിനിബ്ബുതിനിപ്ഫാദകേ പുഞ്ഞധമ്മേ ആദിം കത്വാ വുത്തോ. ഇതി ഭഗവാ സണ്ഹസുഖുമം രൂപാരൂപദേസനം ആരഭന്തോ സബ്ബസങ്ഗഹഅസങ്കരആദികല്യാണഗുണയോഗതോ പഠമം കുസലത്തികം ദേസേതി, കിഞ്ച തദഞ്ഞത്തികാനം സുഖഗ്ഗഹണതോ. തഥാ ഹി കുസലത്തികമുഖേന "കാമാവചരകുസലതോ ചത്താരോ സോമനസ്സസഹഗതചിത്തുപ്പാദാ"തിആദിനാ വേദനാത്തികാദയോ വിഭത്താതി.

കുസലത്തികേപി ച പധാനപാസംസഉഭയഹിതഭാവതോ കുസലാ ധമ്മാ പഠമം വുത്താ. കുസലാ ഹി ധമ്മാ സുഖവിപാകത്താ സബ്ബസങ്ഖതധമ്മാനം ഉത്തമാ അവജ്ജവിധമനതോ വിഞ്ഞുപ്പസത്ഥാ ഇധലോകപരലോകേസു അത്ഥാവഹാ നിസ്സരണാവഹാ ച, തസ്മാ പധാനാദിഭാവേന പഠമം വുത്താ, തപ്പടിപക്ഖത്താ തദനന്തരം അകുസലാ, തദുഭയവിപരീതസഭാവാ തദനന്തരം അബ്യാകതാ വുത്താ. കുസലവസേന വാ അസ്സാദോ, അകുസലവസേന ആദീനവോ, അബ്യാകതധമ്മേസു നിബ്ബാനവസേന നിസ്സരണന്തി ഇമിനാ അസ്സാദാദിക്കമേന, കുസലേസു പതിട്ഠായ പണ്ഡിതാ അകുസലേ പജഹന്താ അബ്യാകതധമ്മഭൂതമഗ്ഗഫലം നിബ്ബാനഞ്ച സച്ഛികരോന്തീതി ഇമിനാ വാ പടിപത്തിക്കമേന അയമനുപുബ്ബീ ഠപിതാതി വേദിതബ്ബാ.

കസ്മാ പനേത്ഥ സേക്ഖത്തികാദീസു വിയ സരൂപതോ പുരിമപദദ്വയപടിക്ഖേപവസേന തതിയപദം ന വുത്തം "നേവകുസലാ നാകുസലാ"തി? വിസേസദീപനത്ഥം. യഥാ ഹി സേക്ഖാസേക്ഖസഭാവേസു ധമ്മേസു കോചിപി ധമ്മോ തദുഭയസഭാവേന കേനചിപി പരിയായേന കദാചി അബ്യാകരണീയോ നാമ നത്ഥീതി സേക്ഖത്തികേ പദദ്വയപടിക്ഖേപവസേന "നേവസേക്ഖാ നാസേക്ഖാ"ത്വേവ വുത്തം, ന ഏവം ഇധ. ഇധ പന കുസലസഭാവാ ഏവ ധമ്മാ അഗ്ഗഫലുപ്പത്തിയാ തഥാ ന ബ്യാകരണീയാ ഹോന്തീതി ഇമസ്സ വിസേസസ്സ ദീപനത്ഥം "അബ്യാകതാ"തി വുത്തം. വചനമത്തേ ഏവ വാ ഇദം നാനാകരണം "അബ്യാകതാ നേവകുസലാ നാകുസലാ"തി ബ്യാകത-സദ്ദേന കുസലാകുസലാനം ബോധിതത്താതി.

ഏത്ഥ ച അകുസലേസു തണ്ഹായ സബ്ബാകുസലേഹി, തേഭൂമകകുസലാകുസലേഹി വാ സമുദയസച്ചം, തംതംഅവസിട്ഠതേഭൂമകധമ്മേഹി ദുക്ഖസച്ചം, ലോകുത്തരകുസലേന മഗ്ഗസച്ചം, അവസിട്ഠഅബ്യാകതവിസേസേന നിരോധസച്ചം ദസ്സിതം ഹോതി. തത്ഥ സമുദയേന അസ്സാദോ, ദുക്ഖേന ആദീനവോ, മഗ്ഗനിരോധേഹി നിസ്സരണം. കിഞ്ചാപി നാമരൂപപരിച്ഛേദഭാവതോ സഭാവധമ്മനിദ്ധാരണപധാനാ അഭിധമ്മകഥാ, തേസം പന കുസലാദിവിസേസേ നിദ്ധാരിതേ തസ്സ ഉപസമ്പാദേതബ്ബതാദിപി അത്ഥതോ വുത്തമേവ ഹോതി. അകുസലാനം ധമ്മാനം പഹാനായ കുസലാനം ധമ്മാനം ഉപസമ്പദായ "സബ്ബപാപസ്സ അകരണം, കുസലസ്സ ഉപസമ്പദാ"തി (ധ॰ പ॰ ൧൮൩; ദീ॰ നി॰ ൨.൯൦) ഏവമാദിവചനതോ ഹി കുസലാദീനം ഉപസമ്പാദനാദിദസ്സനപരം ഭഗവതോ സാസനം, തസ്മാ കുസലാനം ഉപസമ്പാദനം അകുസലാനം പഹാനഞ്ച ഉപായോ, അബ്യാകതവിസേസസ്സ സച്ഛികിരിയാ ഫലം, കുസലാദീനം ഉപസമ്പാദനാദിഅത്ഥാ ദേസനാ ആണത്തീതി അയം **ദേസനാഹാരോ.**

ആരോഗ്യട്ഠേന അനവജ്ജട്ഠേന കോസല്യസമ്ഭൂതട്ഠേന ച കുസലാ, തപ്പടിപക്ഖതോ അകുസലാ, തദുഭയവിപരീതതോ അബ്യാകതാ, സഭാവധാരണാദിഅത്ഥേന ധമ്മാതി അനുപദവിചിനനം **വിചയോ ഹാരോ**.

പുഞ്ഞഭവഫലപരിനിബ്ബുതിനിപ്ഫത്തി കുസലേഹീതി യുജ്ജതി സുഖവിപാകത്താ, അപായദുക്ഖസംസാരദുക്ഖുപ്പത്തി അകുസലേഹീതി യുജ്ജതി അനിട്ഠഫലത്താ, തദുഭയഫലാനം അനുപ്പത്തി അബ്യാകതേഹീതി യുജ്ജതി അവിപാകധമ്മത്താതി അയം **യുത്തി ഹാരോ**.

കുസലാ ധമ്മാ സുഖവിപാകസ്സ പദട്ഠാനം, അകുസലാ ദുക്ഖവിപാകസ്സ, അബ്യാകതാ കുസലാകുസലാബ്യാകതധമ്മാനന്തി അയം **പദട്ഠാനോ ഹാരോ**.

കുസലഗ്ഗഹണേന യേ അനവജ്ജസുഖവിപാകാ സുഖായ വേദനായ സമ്പയുത്താ അദുക്ഖമസുഖായ വേദനായ സമ്പയുത്താ വിപാകധമ്മധമ്മാ അനുപാദിന്നുപാദാനിയാ അനുപാദിന്നഅനുപാദാനിയാ...പേ॰... അരണാ ധമ്മാ, തേ ബോധിതാ ഭവന്തി കുസലലക്ഖണേന ഏകലക്ഖണത്താ. തഥാ അകുസലഗ്ഗഹണേന യേ സാവജ്ജദുക്ഖവിപാകാ സുഖായ വേദനായ സമ്പയുത്താ ദുക്ഖായ വേദനായ സമ്പയുത്താ അദുക്ഖമസുഖായ വേദനായ സമ്പയുത്താ വിപാകധമ്മധമ്മാ അനുപാദിന്നുപാദാനിയാ സംകിലിട്ഠസംകിലേസികാ...പേ॰... സരണാ ധമ്മാ, തേ ബോധിതാ ഭവന്തി അകുസലലക്ഖണേന ഏകലക്ഖണത്താ. തഥാ അബ്യാകതഗ്ഗഹണേന യേ അവിപാകാരഹാ സുഖായ വേദനായ സമ്പയുത്താ ദുക്ഖായ വേദനായ സമ്പയുത്താ അദുക്ഖമസുഖായ വേദനായ സമ്പയുത്താ വിപാകാ ധമ്മാ നേവവിപാകനവിപാകധമ്മധമ്മാ ഉപാദിന്നുപാദാനിയാ അനുപാദിന്നുപാദാനിയാ അനുപാദിന്നഅനുപാദാനിയാ...പേ॰... അരണാ ധമ്മാ, തേ ബോധിതാ ഭവന്തി അബ്യാകതലക്ഖണേന ഏകലക്ഖണത്താതി അയം **ലക്ഖണോ ഹാരോ**.

"കുച്ഛിതേ പാപധമ്മേ സലയന്തീ"തിആദിനാ നിരുത്തി വേദിതബ്ബാ, കുസലാദിമുഖേന രൂപാരൂപധമ്മേ പരിഗ്ഗഹേത്വാ വിസുദ്ധിപരമ്പരായ "കഥം നു ഖോ സത്താ അനുപാദിസേസനിബ്ബാനഭാഗിനോ ഭവേയ്യു"ന്തി അയമേത്ഥ ഭഗവതോ അധിപ്പായോ, നിദാനം അസാധാരണതോ കുസലാദിഭേദേന ബുജ്ഝനകസത്താ. സാധാരണതോ പന പാകടമേവ. പഠമം കുസലത്തികസ്സ ദേസനാ വിചാരിതായേവാതി അയം **ചതുബ്യൂഹോ ഹാരോ**.

കുസലഗ്ഗഹണേന കല്യാണമിത്തപരിഗ്ഗഹോ യോനിസോമനസികാരപരിഗ്ഗഹോ ച. തത്ഥ പഠമേന സകലം ബ്രഹ്മചരിയമാവത്തതി, ദുതിയേന ച യോനിസോമനസികാരമൂലകാ ധമ്മാ. അകുസലഗ്ഗഹണേന വുത്തവിപരിയായേന യോജേതബ്ബം. അബ്യാകതഗ്ഗഹണേന പന സകലസംകിലേസവോദാനപക്ഖോ യഥാരഹമാവത്തതീതി അയം **ആവത്തോ ഹാരോ**.

തത്ഥ കുസലാ ഭൂമിതോ ചതുധാ വിഭത്താ, സമ്പയുത്തപവത്തിആകാരാദിതോ പന അനേകധാ. അകുസലാ ഭൂമിതോ ഏകധാ വിഭത്താ, സമ്പയുത്താദിതോ അനേകധാ. അബ്യാകതാ പന വിപാകകിരിയരൂപനിബ്ബാനവസേന ചതുധാ ഭൂമിസമ്പയുത്താദിതോ അനേകധാ ച വിഭത്താതി അയം **വിഭത്തി ഹാരോ**.

കുസലാ ധമ്മാ അകുസലാനം തദങ്ഗാദിപ്പഹാനായ വീതിക്കമാദിപ്പഹാനായ ച സംവത്തന്തി, അകുസലാ ധമ്മാ കുസലാനം അനുപസമ്പജ്ജനായ, അബ്യാകതേസു അസങ്ഖതധാതു സബ്ബസങ്ഖതനിസ്സരണായാതി അയം **പരിവത്തോ ഹാരോ**.

കുസലാ അനവജ്ജാ പുഞ്ഞാനീതി പരിയായവചനം, അകുസലാ സാവജ്ജാ അപുഞ്ഞാനീതി പരിയായ വചനം, അബ്യാകതാ അവിപാകാരഹാ നേവആചയഗാമീ നഅപചയഗാമീനോതി പരിയായവചനന്തി അയം **വേവചനോ ഹാരോ**.

കുസലാദയോ "യസ്മിം സമയേ"തിആദിനാ പഭവഭൂമിവേവചനപഞ്ഞത്തിവസേന യഥാസമ്ഭവം പരിഞ്ഞാദിപഞ്ഞത്തിവസേന ച പഞ്ഞത്താതി അയം **പഞ്ഞത്തി ഹാരോ**.

അകുസലാനം കുച്ഛിതാനം പാപധമ്മാനം സലനം കുസാനം വിയ കുസാനം വാ രാഗാദീനം ലവനം ഏവംധമ്മതാതി അയം പടിച്ചസമുപ്പാദമുഖേന അവതരണം, തഥാ കുസേന ലാതബ്ബാ കോസല്ലസമ്ഭൂതാ ചാതി പച്ചയപടിബദ്ധവുത്തിതായ പടിച്ചസമുപ്പാദ...പേ॰... അവതരണം, പച്ചയപടിബദ്ധവുത്തിതായ വാ ആദിഅന്തവന്താ അനിച്ചന്തികാ ചാതി അനിച്ചതാമുഖേന അവതരണം, അനിച്ചതാ ഏവ ഉദയബ്ബയപടിപീളിതതായ ദുക്ഖാതി ദുക്ഖതാമുഖേന അവതരണം, നിസ്സത്തനിജ്ജീവട്ഠേന ധമ്മാതി അബ്യാപാരതോ സുഞ്ഞതാമുഖേന അവതരണം, ഏവം കുസലാതി ചത്താരോ ഖന്ധാ ദ്വായതനാനി ദ്വേ ധാതുയോതിആദിനാ ഖന്ധായതനധാതാദിമുഖേനപി അവതരണം വേദിതബ്ബം. ഇമിനാ നയേന അകുസലാബ്യാകതേസുപി അവതരണം ദസ്സേതബ്ബന്തി അയം **അവതരണോ ഹാരോ**.

കുസലാതി ആരമ്ഭോ, ധമ്മാതി പദസുദ്ധി, നോ ആരമ്ഭസുദ്ധി. തഥാ അകുസലാ ധമ്മാ അബ്യാകതാതി, ധമ്മാതി പന പദസുദ്ധി ആരമ്ഭസുദ്ധി ചാതി അയം **സോധനോ ഹാരോ**.

ധമ്മാതി സാമഞ്ഞതോ അധിട്ഠാനം, തം അവികപ്പേത്വാ വിസേസവചനം കുസലാകുസലാബ്യാകതാതി. തഥാ കുസലാ ധമ്മാതി സാമഞ്ഞതോ അധിട്ഠാനം, തം അവികപ്പേത്വാ കാമാവചരം സോമനസ്സസഹഗതന്തിആദി വിസേസവചനം. അകുസലാ ധമ്മാതിആദീസുപി ഏസേവ നയോതി അയം **അധിട്ഠാനോ ഹാരോ**.

കുസലാനം ധമ്മാനം നവമോ ഖണോ ചത്താരി ച സമ്പത്തിചക്കാനി യോനിസോമനസികാരോ ഏവ വാ ഹേതു, വുത്തവിപരിയായേന അകുസലാനം ധമ്മാനം ഹേതു, കുസലാകുസലാ ധമ്മാ യഥാസമ്ഭവം അബ്യാകതാനം ധമ്മാനം ഹേതൂതി അയം **പരിക്ഖാരോ ഹാരോ**.

കുസലാതി പരിഞ്ഞേയ്യഗ്ഗഹണഞ്ചേവ ഭാവേതബ്ബഗ്ഗഹണഞ്ച. അകുസലാതി പരിഞ്ഞേയ്യഗ്ഗഹണഞ്ചേവ പഹാതബ്ബഗ്ഗഹണഞ്ച. അബ്യാകതാതി പരിഞ്ഞേയ്യഗ്ഗഹണഞ്ചേവ സച്ഛികാതബ്ബഗ്ഗഹണഞ്ച. ധമ്മാതി പരിഞ്ഞാദീനം പവത്തനാകാരഗ്ഗഹണം. തേന പരിഞ്ഞേയ്യപ്പഹാനഭാവനാസച്ഛികരണാനി ദീപിതാനീതി തദങ്ഗാദിവീതിക്കമാദിപ്പഹാനാനി ലോകിയലോകുത്തരാ ച ഭാവനാ ദസ്സിതാതി അയം **സമാരോപനോ ഹാരോ**.

കാമഞ്ചേതം അവിസേസതോ സഭാവധമ്മകഥനം, വിസേസവന്തോ പന ധമ്മാ വിസേസതോ നിദ്ധാരിതാ. തഥാ ഹി ചിത്തേനേവ സമയോ നിയമിതോ, തസ്മാ കുസലഗ്ഗഹണേന വിസേസതോ സാധിട്ഠാനോ സമഥോ വിപസ്സനാ ച ദസ്സിതാതി. തഥാ തപ്പടിപക്ഖതോ അകുസലഗ്ഗഹണേന സാധിട്ഠാനാ തണ്ഹാ അവിജ്ജാ ച , അബ്യാകതഗ്ഗഹണേന സപരിവാരാ ചേതോവിമുത്തി പഞ്ഞാവിമുത്തി ചാതി അയം **നന്ദിയാവത്തസ്സ നയസ്സ ഭൂമി**.

തഥാ കുസലഗ്ഗഹണേന മൂലഭാവവിസേസതോ തീണി കുസലമൂലാനി, തേസു ച അദോസേന സീലക്ഖന്ധോ, അലോഭേന സമാധിക്ഖന്ധോ, അമോഹേന പഞ്ഞാക്ഖന്ധോ നീയതി. തഥാ അകുസലഗ്ഗഹണേന തീണി അകുസലമൂലാനി, തേസു ച ലോഭേന തദേകട്ഠാ അകുസലാ ധമ്മാ. തഥാ ദോസമോഹേഹി തംതദേകട്ഠാ. അബ്യാകതഗ്ഗഹണേന അപ്പണിഹിതാനിമിത്തസുഞ്ഞതാ നീയന്തീതി അയം **തിപുക്ഖലസ്സ നയസ്സ ഭൂമി**.

തഥാ കുസലഗ്ഗഹണേന യതോ കോസല്ലതോ സമ്ഭൂതാ കുസലാ, തം പഞ്ഞിന്ദ്രിയം. തംസഹജാതാ തദുപനിസ്സയാ ച സദ്ദഹനുസ്സഹനാപിലാപാവിക്ഖേപാ സദ്ധിന്ദ്രിയാദീനി. തേഹി ച സബ്ബേ സദ്ധമ്മാ ബോധിതാ ഭവന്തി. അകുസലഗ്ഗഹണേന അകോസല്ലപടിച്ഛാദിതാദീനവേസു കായവേദനാചിത്തധമ്മേസു സുഭസുഖനിച്ചഅത്താഭിനിവേസഭൂതാ ചത്താരോ വിപല്ലാസാ. അബ്യാകതഗ്ഗഹണേന യഥാവുത്തഇന്ദ്രിയപച്ചയാനി യഥാവുത്തവിപല്ലാസപ്പഹാനഭൂതാനി ച ചത്താരി സാമഞ്ഞഫലാനി ബോധിതാനീതി അയം **സീഹവിക്കീളിതസ്സ നയസ്സ ഭൂമീ**തി ഇമേ തയോ അത്ഥനയാ.

തേഹി ച സിദ്ധേഹി ദ്വേ കമ്മനയാപി സിദ്ധാ ഹോന്തീതി. അയം തികോ സബ്ബധമ്മസങ്ഗഹിതസബ്ബഭാഗിയോ വേദിതബ്ബോതി ഇദം **സാസനപട്ഠാനം**.

അയം താവ നേത്തിനയേന കുസലത്തികവണ്ണനാ.

ഏവം വേദനാത്തികാദീസുപി യഥാസമ്ഭവം ചതുസച്ചനിദ്ധാരണാദിവിധിനാ സോളസ ഹാരാ പഞ്ച നയാ നിദ്ദിസിതബ്ബാ, അതിവിത്ഥാരഭയേന പന ന വിത്ഥാരയാമ. സക്കാ ഹി ഇമിനാ നയേന തേസു തേസു തികദുകേസു തംതംഹാരനയയോജനാനുരൂപധമ്മനിദ്ധാരണവസേന തേ തേ ഹാരനയാ വിഞ്ഞുനാ നിദ്ദിസിതുന്തി.

൨. **തഞ്ച** സുഖിന്ദ്രിയം **സുഖവേദനാ ഏവ ഹോതി** സാമഞ്ഞസ്സ ഭേദപരിയാദാനതോ, ഭേദസ്സ ച സാമഞ്ഞപരിച്ചാഗതോതി അധിപ്പായോ. യസ്മാ പന വിസേസസാമഞ്ഞാനി അവയവസമുദായാ വിയ അഞ്ഞമഞ്ഞതോ ഭിന്നാനി, തസ്മാ **"ന പന...പേ॰... സമാനത്ഥത്താ"**തി വുത്തം. ഇദാനി തമേവ നേസം ഭിന്നതത്വം **"അയഞ്ഹീ"**തിആദിനാ വിവരതി. **ത**ന്തി സുഖഹേതൂനം കാരണം. തേന സുഖസ്സ കാരണം സുഖഹേതു, സുഖസ്സ കാരണകാരണം സുഖമൂലന്തി ദസ്സേതി. **സുഖഹേതൂന**ന്തി ഏത്ഥ **ഹേതു**-സദ്ദേന കാരണഭാവസാമഞ്ഞതോ ഹേതുപച്ചയാ സങ്ഗഹിതാതി ആഹ **"പുഞ്ഞപസ്സദ്ധിആദീന"**ന്തി. ഏത്ഥ ച സുഖമൂലസുഖഹേതൂസു ഫലൂപചാരേന, സുഖാരമ്മണസുഖപച്ചയട്ഠാനേസു സുഖസഹചരിയായ, അബ്യാപജ്ജനിബ്ബാനേസു ദുക്ഖാപഗമഭാവേന സുഖപരിയായോ വുത്തോതി ദട്ഠബ്ബോ. **ഇട്ഠാസൂ**തി സുഖുപേക്ഖാനം വിപരിണാമാഞ്ഞാണസങ്ഖാരദുക്ഖതായ അനിട്ഠഭാവോപി അത്ഥീതി വിസേസേതി. ഉപേക്ഖമേവ വാ അപേക്ഖിത്വാ വിസേസനം കതം. സാ ഹി അകുസലവിപാകഭൂതാ അനിട്ഠാപി അത്ഥീതി. **ഏവമാദീസൂ**തി **ആദി**-സദ്ദേന ''സോവഗ്ഗികം സുഖവിപാക''ന്തി (ദീ॰ നി॰ ൧.൧൬൩) ഏവമാദിം സങ്ഗണ്ഹാതി. ഇട്ഠപരിയായോ ഹി ഏത്ഥ സുഖ-സദ്ദോതി.

സങ്ഖാരദുക്ഖാദീസൂതി ഏത്ഥ **ആദി**-സദ്ദേന ''ഠിതിസുഖം വിപരിണാമദുക്ഖം, അകുസലം കായകമ്മം ദുക്ഖുദ്രയം ദുക്ഖവിപാക''ന്തിആദികേ സങ്ഗണ്ഹാതി. യഥാക്കമം സുഖവേദനാ ദുക്ഖഅനിട്ഠപരിയായോ ഹി ഏത്ഥ ദുക്ഖ-സദ്ദോതി. ദുക്ഖവേദനാദുക്ഖവത്ഥുആദീസു ദുക്ഖസദ്ദപ്പവത്തി വുത്തനയേനേവ യോജേതബ്ബാ. വിപാകാവിപാകഭേദായ സബ്ബായപി സുഖവേദനായ വസേന ലക്ഖണസ്സ വുത്തത്താ തദുഭയാനുകൂലമത്ഥം വിവരന്തോ **"സഭാവതോ"**തിആദിമാഹ. തത്ഥ വിപാകാ സഭാവതോ ഇട്ഠസ്സ അനുഭവനലക്ഖണാ. ഇതരാ സഭാവതോ സങ്കപ്പതോ ച ഇട്ഠസ്സ ഇട്ഠാകാരസ്സ വാ അനുഭവനലക്ഖണാതി ദട്ഠബ്ബം.

അസമാനപച്ചയേഹി ഏകജ്ഝം ഉപ്പത്തിതോ സമാനപച്ചയേഹി ഏകജ്ഝം ഉപ്പത്തി സാതിസയാതി ഉക്കംസഗതിവിജാനനവസേന **"സമാനപച്ചയേഹി സഹുപ്പത്തികാതി അത്ഥോ"**തി വുത്തം. അഥ വാ ഉപ്പജ്ജനം ഉപ്പാദോ, ഉപ്പജ്ജതി ഏതസ്മാതി ഉപ്പാദോതി ദുവിധോപി ഉപ്പാദോ ഏകുപ്പാദാതി ഏത്ഥ ഏകസേസനയേന സങ്ഗഹിതോതി ഇമിനാ അധിപ്പായേന **"സമാ...പേ॰... അത്ഥോ"**തി വുത്തം സിയാ. **തേന താനി ഏകവത്ഥുകാനീ**തി ഏതസ്സ ച ''കപ്പേന്തസ്സാ''തിആദിനാ സമ്ബന്ധോ. തത്ഥ പുരിമവികപ്പേ ഏകം വത്ഥു നിസ്സയോ ഏതേസന്തി യോജനാ, ന ഏകംയേവ വത്ഥൂതി. ഏകേകഭൂതസ്സ ഭൂതത്തയനിസ്സിതത്താ ചതുഭൂതനിസ്സിതത്താ ച ഉപാദാരൂപാനം. ദുതിയവികപ്പേ പന ഏകംയേവ വത്ഥു ഏതേസു നിസ്സിതന്തി യോജനാ. നിസ്സയനിസ്സിതതാസങ്ഖാതഉപകാരോപകത്തബ്ബഭാവദീപനം ഏകവത്ഥുകവചനന്തി ദുതിയവികപ്പേ മഹാഭൂതവസേന യോജനാ കതാ. ഇതരഥാ **ഏകം വത്ഥു ഏതേസൂ**തി സമാസത്ഥഭാവേന ഉപാദാരൂപാനമ്പി പരിഗ്ഗഹോ വത്തബ്ബോ സിയാ. **പഞ്ചവിഞ്ഞാണസമ്പടിച്ഛനാന**ന്തി ഇദം നിദസ്സനന്തി ദട്ഠബ്ബം. കിരിയമനോധാതുചക്ഖുവിഞ്ഞാണാദയോപി ഹി ഏകാരമ്മണാഭിന്നവത്ഥുകാ ചാതി പാകടോയമത്ഥോതി. **സന്തീരണാദീന**ന്തി **ആദി**-സദ്ദേന വോട്ഠബ്ബനജവനതദാരമ്മണാനി സങ്ഗയ്ഹന്തി, ഏതാനി ച സമ്പടിച്ഛനാദീനി ചുതിആസന്നാനി ഇധാധിപ്പേതാനീതി ദട്ഠബ്ബം. താനി ഹി തദുദ്ധം കമ്മജരൂപസ്സ അനുപ്പത്തിതോ ഏകസ്മിംയേവ ഹദയവത്ഥുസ്മിം വത്തന്തി, ഇതരാനി പന പുരിമപുരിമചിത്തക്ഖണുപ്പന്നേ ഹദയവത്ഥുസ്മിം ഉത്തരുത്തരാനി പവത്തന്തീതി. ഛസു വാ വത്ഥൂസു ഏകം ഹദയവത്ഥുയേവ വത്ഥു ഏതേസന്തി ഏവം പന അത്ഥേ സതി ചുതിആസന്നതോ ഇതരേസം സമ്പടിച്ഛനാദീനം ഗഹണം സിയാതി ഞാതബ്ബം.

ഏത്ഥാഹ - ''കസ്മാ പനേത്ഥ കുസലത്തികാനന്തരം വേദനാത്തികോവ വുത്തോ''തി? കിസ്മിം പന വുച്ചമാനേ അയമനുയോഗോ ന സിയാ, അപിച അവയവാനം അനേകഭേദതാദസ്സനത്ഥാ തികന്തരദേസനാ. സമ്മാസമ്ബുദ്ധേന ഹി കുസലത്തികേന സബ്ബധമ്മാനം തിധാ വിഭാഗം ദസ്സേത്വാ പുന തദവയവാനം കുസലാദീനമ്പി അനേകഭേദഭിന്നതം ദസ്സേന്തേന തേസം വേദനാസമ്പയോഗവിഭാഗവിഭാവനത്ഥം ''സുഖായ വേദനായ സമ്പയുത്താ''തി വുത്തം. കുസലാ ഹി ധമ്മാ സിയാ സുഖായ വേദനായ സമ്പയുത്താ, സിയാ അദുക്ഖമസുഖായ വേദനായ സമ്പയുത്താ. അകുസലാ ധമ്മാ സിയാ സുഖായ വേദനായ സമ്പയുത്താ, സിയാ ദുക്ഖായ വേദനായ സമ്പയുത്താ, സിയാ അദുക്ഖമസുഖായ വേദനായ സമ്പയുത്താ, തഥാ അബ്യാകതാ സമ്പയോഗാരഹാതി. ഏവം കുസലാദിധമ്മാനം പച്ചേകം വേദനാഭേദേന വിഭാഗദസ്സനത്ഥം കുസലത്തികാനന്തരം വേദനാത്തികം വത്വാ ഇദാനി സുഖസമ്പയുത്താദീനം പച്ചേകം വിപാകാദിഭേദഭിന്നതം ദസ്സേതും വേദനാത്തികാനന്തരം വിപാകത്തികോ വുത്തോ. സുഖസമ്പയുത്താ ഹി ധമ്മാ സിയാ

വിപാകാ, സിയാ വിപാകധമ്മധമ്മാ, സിയാ നേവവിപാകനവിപാകധമ്മധമ്മാ. തഥാ അദുക്ഖമസുഖസമ്പയുത്താ, ദുക്ഖസമ്പയുത്താ പന സിയാ വിപാകാ, സിയാ വിപാകധമ്മധമ്മാതി ഇമിനാ നയേന അവസേസത്തികാനം ദുകാനഞ്ച തസ്സ തസ്സ അനന്തരവചനേ പയോജനം വിഭാവേതബ്ബം.

൩. **വിപാകനിരുത്തിഞ്ച ലഭന്തീ**തി തേസു വിപാകസദ്ദസ്സ നിരുള്ഹതം ദസ്സേതി. **സുക്കകണ്ഹാദീതി ആദി**-സദ്ദേന അകണ്ഹഅസുക്കഫസ്സാദിഭാവോ പരിഗ്ഗഹിതോ. സതി പന പാക-സദ്ദസ്സ ഫലപരിയായഭാവേ രൂപം വിയ ന നിഹീനോ പക്കം വിയ വിസിട്ഠോ പാകോതി **വിപാകോ**തി ഏവം വാ ഏത്ഥ അത്ഥോ ദട്ഠബ്ബോ. **സബ്യാപാരതാ**തി സഉസ്സാഹതാ. **സന്താനേ സബ്യാപാരതാ**തി ഏതേന ചിത്തപ്പയോഗസങ്ഖാതേന കിരിയാഭാവേന വിപാകധമ്മാനം സന്താനവിസേസമാഹ "യതോ യസ്മിം ചിത്തുപ്പാദേ കുസലാകുസലാ ചേതനാ, തംസന്താനേ ഏവ തസ്സാ വിപാകുപ്പത്തീ"തി. ഏത്ഥ ച "സബ്യാപാരതാ"തി ഏതേന ആവജ്ജനദ്വയം വിപാകഞ്ച നിവത്തേതി, "അനുപച്ഛിന്നാവിജ്ജാതണ്ഹാമാനേ"തി ഇമിനാ അവസിട്ഠം കിരിയം നിവത്തേതി. ഉഭയേനപി അനുസയസഹായസഉസ്സാഹതാലക്ഖണാ വിപാകധമ്മധമ്മാതി ദസ്സേതി. ലോകുത്തരകുസലാനമ്പി ഹി അനുസയാ ഉപനിസ്സയാ ഹോന്തി, യതോ "കതമേ ധമ്മാ കുസലാ? യസ്മിം സമയേ ലോകുത്തരം...പേ॰... തസ്മിം സമയേ അവിജ്ജാപച്ചയാ സങ്ഖാരാ"തിആദിനാ (വിഭ॰ ൩൪൨) അരിയമഗ്ഗചേതനായ അവിജ്ജാഉപനിസ്സയതാ പടിച്ചസമുപ്പാദവിഭങ്ഗേ പകാസിതാ. നിരുസ്സാഹസന്തഭാവലക്ഖണാ വിപാകാ, ഉഭയവിപരീതലക്ഖണാ നേവവിപാകനവിപാകധമ്മധമ്മാതി.

അഭിഞ്ഞാദികുസലാനന്തി ആദി-സദ്ദേന "അഹോസി കമ്മം നാഹോസി കമ്മവിപാകോ"തി (പടി॰ മ॰ ൧.൨൩൪) ഇമിനാ തികേന സങ്ഗഹിതം ഗതിഉപധികാലപയോഗാഭാവേന അവിപാകം ദിട്ഠധമ്മവേദനീയം ഉപപജ്ജവേദനീയഞ്ച സങ്ഗണ്ഹാതി. അപരാപരിയവേദനീയം പന സംസാരപ്പവത്തിയം അഹോസികമ്മാദിഭാവം ന ഭജതി. **ഭാവനായ പഹാതബ്ബാദീതി ആദി**-സദ്ദേന ദസ്സനേന പഹാതബ്ബം സങ്ഗണ്ഹാതി. ഉഭയമ്പി "വിപാകാനുപ്പാദനേ"തി വചനതോ ഗതിഉപധികാലപയോഗാഭാവേന അനുപ്പന്നവിപാകമേവ അധിപ്പേതം ഭാവനായ പഹാതബ്ബസ്സപി പവത്തിവിപാകസ്സ അനുജാനനതോ. യേസം പന ഭാവനായ പഹാതബ്ബാ അവിപാകാ, തേസം മതേന **ആദി**-സദ്ദേന ദസ്സനേന പഹാതബ്ബസ്സ അഹോസികമ്മന്തി ഏവംപകാരസ്സേവ പരിഗ്ഗഹോതി വേദിതബ്ബം.

൪. "കഥമാദിന്നാ"തി അയമ്പി പഞ്ഹോ ലബ്ഭതി. "ഫലഭാവേനാ"തി ഹി ആദാനപ്പകാരവചനം. കേസഞ്ചി ഗോത്രഭുപച്ചവേക്ഖണാദീനം ഉപേതകിരിയഭൂതാനം തംകത്തുഭൂതാനഞ്ച അത്ഥാനം ഉപേതബ്ബസമ്ബന്ധഭാവതോ തദഭിധായിനോപി സദ്ദാ സമ്ബന്ധാ ഏവാതി **"ഉപേതസദ്ദസമ്ബന്ധിനാ"**തി വുത്തം. **ഉപേത**ന്തി ഹി ഉപേതബ്ബത്ഥേ വുച്ചമാനേ അവസ്സം ഉപേതകിരിയാ ഉപേതാ ച ഞായതീതി. "രൂപധാതുയാ ഖോ പന, ഗഹപതി, യോ ഛന്ദോ യോ രാഗോ യാ നന്ദീ യാ തണ്ഹാ യേ ഉപയുപാദാനാ, ചേതസോ അധിട്ഠാനാ അഭിനിവേസാ അനുസയാ"തിആദീസു "ഉപയോ"തി തണ്ഹാദിട്ഠിയോ അധിപ്പേതാതി ആഹ **"ഉപയ...പേ॰... ദിട്ഠീഹീ"**തി. **യഥാസമ്ഭവ**ന്തി "ആരമ്മണകരണവസേനാ"തിആദിനാ അട്ഠകഥായം വുത്തഅത്ഥേസു യോ യോ സമ്ഭവതി യോജേതും, സോ സോതി അത്ഥോ. **ന വചനാനുപുബ്ബേനാ**തി "കിം പന തം ഉപേത"ന്തിആദിനാ വുത്തവചനാനുപുബ്ബേന ന യോജേതബ്ബോ. **സബ്ബപച്ചയുപ്പന്നാന**ന്തി സബ്ബതേഭൂമകപച്ചയുപ്പന്നാനം. **നാപജ്ജതി** സാമഞ്ഞജോതനായ വിസേസേ അവട്ഠാനതോ വിസേസത്ഥിനാ ച വിസേസോ അനുപയുജ്ജതീതി തം പന വിസേസം വുത്തപ്പകാരം നിയമേത്വാ ദസ്സേതും **"ബോധനേയ്യാ"**തിആദി വുത്തം.

ഉപേതം ദീപേതീതി യഥാ "പാചരിയോ"തി ഏത്ഥ പഗതോ ആചരിയോ പാചരിയോതി **പ**-സദ്ദോ പഗതം ദീപേതി, ഏവം **ഉപ**-സദ്ദോ ഉപേതം ദീപേതി ഏവ, ന ചേത്ഥ ഗതാദിഅത്ഥാനം ഏകന്തേന പച്ചത്തവചനയോഗോ ഇച്ഛിതോതി. **അതിസദ്ദോ വിയാ**തി ച ഇദം സസാധനകിരിയാദീപനസാമഞ്ഞേന വുത്തന്തി ദട്ഠബ്ബം. **പച്ചയഭാവേനാ**തി ഏതേന പുരിമനിബ്ബത്തിം വിസേസേതി. തേന സഹജാതസ്സപി ഉപാദാനസ്സ സങ്ഗഹോ കതോ ഹോതി. സഹജാതോപി ഹി ധമ്മോ പച്ചയഭൂതോ പുരിമനിപ്ഫന്നോ വിയ വോഹരീയതി യഥാ "ഏകം മഹാഭൂതം പടിച്ച തയോ മഹാഭൂതാ"തി, "ഏകം ഖന്ധം പടിച്ച തയോ ഖന്ധാ"തി (പട്ഠാ॰ ൧.൧.൫൩) ച. **ധാതുകഥായം പകാസിത**ന്തി "ഉപപത്തിഭവോ പഞ്ചഹി ഖന്ധേഹി ഏകാദസഹായതനേഹി സത്തരസഹി ധാതൂഹി സങ്ഗഹിതോ. കതിഹി അസങ്ഗഹിതോ. ന കേഹിചി ഖന്ധേഹി ഏകേനായതനേന ഏകായ ധാതുയാ അസങ്ഗഹിതോ"തി (ധാതു॰ ൬൭) ഏവമാദിം സന്ധായാഹ. **തസ്മാ ഏവാ**തി ഉപാദിന്നസദ്ദാനപേക്ഖത്താ ഏവ. **അവിസേസേത്വാ**തി ഉപാദിന്നാനുപാദിന്നവിസേസം അകത്വാ. ഉപാദാനാനം ആരമ്മണഭാവാനതിവത്തനതോ ഉപാദാനേഹി ഉപാദാതബ്ബാതി വാ **ഉപാദാനിയാ,** ഉപാദാതും വാ അരഹന്തീതി **ഉപാദാനിയാ,** ഉപാദാനേ നിയുത്താതി വാ **ഉപാദാനിയാ ക**-കാരസ്സ **യ**-കാരം കത്വാതി ഏവമേത്ഥ അത്ഥോ ദട്ഠബ്ബോതി.

൫. **വിബാധനം** പീളനം കിലമനം **ഉപതാപോ** പരിളാഹോ അപ്പസ്സദ്ധിഭാവോ. **വിദൂസിതാ മലീനാ** ച യതോ കേചി അകിലേസസഭാവാപി അനിട്ഠഫലാ ഗാരയ്ഹാ ച ജാതാ.

൬. "സീലമത്തകം, പരം വിയ മത്തായാ"തിആദീസു മത്താ-സദ്ദസ്സ പമാണവാചകതാ ദട്ഠബ്ബാ. മരിയാദവാചകോ വാ മത്താ-സദ്ദോ. വിചാരോ ഹേത്ഥ ഝാനങ്ഗേസു ഹേട്ഠിമമരിയാദോ, ന പഠമജ്ഝാനഉപചാരജ്ഝാനേസു വിയ വിതക്കോ. സാ പന വിചാരമരിയാദതാ വിതക്കാഭാവേന ഏതേസം ജാതാതി അവിതക്കഗ്ഗഹണം കതം. ഇദം വുത്തം ഹോതി - അവിതക്കാ ഹുത്വാ വിചാരമരിയാദഝാനങ്ഗേസു വിചാരഹേട്ഠിമകോടികാതി. അഥ വാ ഈസദത്ഥോ **മത്താ**-സദ്ദോ "മത്താസുഖപരിച്ചാഗാ"തിആദീസു (ധ॰ പ॰ ൨൯൦) വിയ. അയഞ്ഹേത്ഥ അത്ഥോ - വിതക്കരഹിതാ ഭാവനായ അതിസുഖുമഭൂതവിചാരത്താ ഈസം വിചാരാ ച അവിതക്കവിചാരമത്താതി. ന ഹി ഇതോ പരം വിചാരോ അത്ഥീതി. യദി വിതക്കവിസേസരഹിതാ വിചാരമത്താ, ഏവം സന്തേ അവിതക്കവചനം കിമത്ഥിയന്തി ആഹ **"വിചാരമത്തവചനേനാ"**തിആദി. യദി വിചാരമത്തതോ അഞ്ഞേസമ്പി അവിതക്കാനം അത്ഥിഭാവജോതനത്ഥം അവിതക്കവചനം, അവിതക്കാ ച വിചാരമത്താ അവിചാരാതി നിവത്തേതബ്ബാ ഗഹേതബ്ബാ ച, ഏവം സതി വിചാരമത്താ വിസേസനം, അവിതക്കാ വിസേസിതബ്ബാതി വിചാരമത്താവിതക്കാതി വത്തബ്ബന്തി ചോദനം മനസി കത്വാ ആഹ **"വിസേസനവിസേസിതബ്ബഭാവോ"**തിആദി. **യഥാകാമ**ന്തി വത്തുഇച്ഛാനുരൂപം . യേന യേന ഹി പകാരേന ധമ്മേസു നിവത്തേതബ്ബഗഹേതബ്ബഭാവാ ലബ്ഭന്തി, തേന തേന പകാരേന വിസേസനവിസേസിതബ്ബഭാവോ സമ്ഭവതീതി. പദാനം അനുക്കമോ **പദാനുക്കമോ.**

അവിതക്കാ സവിതക്കാ ച സവിചാരാ അവിചാരാ ചാതി അവിതക്കാസവിചാരാ സവിതക്കാ അവിചാരാതി യോജേതബ്ബം. ഉഭയേകദേസദസ്സനമ്പി ഉഭയദസ്സനന്തി അധിപ്പായേന **"യദി സവിതക്കസവിചാരാ"**തിആദി വുത്തം. **ഇതരമ്പി പകാസേതു**ന്തി ഇദം യഥാ സവിതക്കസവിചാരേസു ചിത്തുപ്പാദേസു വിതക്കോ അവിതക്കസവിചാരതായ

“അവിതക്കവിചാരമത്തോ”തി വുത്തോ, ഏവം യഥാവുത്തചിത്തുപ്പാദേസു വിചാരോ “സവിതക്കഅവിചാരോ”തി സക്കാ വിഞ്ഞാതുന്തി ഇമമത്ഥം സന്ധായ വുത്തം. **വിതക്കാഭാവേന ഏതേ വിചാരമത്താതി** അയമ്പി അത്ഥോ വിസേസനിവത്തിഅത്ഥംയേവ **മത്താ**-സദ്ദം ഗഹേത്വാ വുത്തോ. **വിചാരമത്താതി** ഹി വിചാരമത്തവന്തോതി വിഞ്ഞായമാനത്താ തദഞ്ഞവിസേസവിരഹസാമഞ്ഞതോ നിവത്തേത്വാ വിതക്കവിസേസവിരഹസങ്ഖാതേ **അവിതക്ക**-സദ്ദോ സന്നിധാപിതോ വിസേസേതി ദുതിയജ്ഝാനധമ്മേതി. യഥാഹ **“ന വിചാരതോ”**തിആദി.

൭. **വേദയമാനാതി** അനുഭവമാനാ. **സുഖാകാരേതി** ഇട്ഠാകാരേ, ഇട്ഠാനുഭവനാകാരേ വാ. **ഉദാസിനാതി** നതിഅപനതിരഹിതാ. **സുഖദുക്ഖാനം അവിരുദ്ധാ** തേസം ബ്യവധായികാഭാവതോ. സുഖദുക്ഖാനി വിയ ഹി സുഖദുക്ഖാനം അനന്തരം പവത്തനതോ ബ്യവധായികാഭൂതാ ന തേഹി വിരുജ്ഝതി, ന പന സുഖദുക്ഖാനി അനന്തരാപവത്തിതോ. “ഉപപത്തിതോ ഇക്ഖതീതി ഉപേക്ഖാ”തി അയം പനത്ഥോ ഇധ **ഉപേക്ഖാ**-സദ്ദസ്സ സബ്ബുപേക്ഖാപരിയാദാനതോ ന വുത്തോ. ന ഹി ലോഭസമ്പയുത്താദിഉപേക്ഖാ ഉപപത്തിതോ ഇക്ഖതീതി. **തസ്മാതി** യസ്മാ പീതിസഹഗതായേവ ന സുഖസഹഗതാ, സുഖസഹഗതാപി ന പീതിസഹഗതാ ഏവാതി പീതിസഹഗതാ സുഖസഹഗതാ ച അഞ്ഞമഞ്ഞം ഭിന്നാ, തസ്മാ. സതിപി സുഖസഹഗതാനം യേഭുയ്യേന പീതിസഹഗതഭാവേ യേന സുഖേന സമന്നാഗതാ സുഖസഹഗതാ ഏവ ഹോന്തി, ന പീതിസഹഗതാ, തം സുഖം നിപ്പീതികസുഖന്തി അയം വിസേസോ ഇമിനാ തികേന ദസ്സിതോതി ഇമമത്ഥം വിഭാവേന്തോ **“പീതിസഹഗതാതി വത്വാ”**തിആദിമാഹ.

സിദ്ധോതി സാവസേസം നിരവസേസഞ്ച സുഖപീതിയോ സങ്ഗഹേത്വാ പവത്തേഹി പഠമദുതിയപദേഹി യോ പീതിസഹഗതോ ധമ്മവിസേസോ, തം സുഖം, യോ ച സുഖസഹഗതോ ധമ്മവിസേസോ, സാ പീതീതി സതിപി അഞ്ഞമഞ്ഞം സംസട്ഠഭാവേ പദന്തരസങ്ഗഹിതഭാവദീപനതോസിദ്ധോ ഞാതോ വിദിതോതി അത്ഥോ. “ചതുത്ഥജ്ഝാനസുഖം അതിപണീതസുഖന്തി ഓളാരികങ്ഗതോ നീഹരിത്വാ തസ്സ പണീതഭാവം ദസ്സേതും അയം തികോ വുത്തോ”തി കേചി വദന്തി, തദേതം സബ്ബേസം സുഖവേദനാസമ്പയുത്തധമ്മാനം ഇധ **“സുഖസഹഗതാ”**തി വുത്തത്താ വിചാരേതബ്ബം. തഥാ ഹി “സുഖഭൂമിയം കാമാവചരേ”തിആദിനാ (ധ॰ സ॰ ൧൬൮൪) “കാമാവചരകുസലതോ ചത്താരോ സോമനസ്സസഹഗതചിത്തുപ്പാദാ”തിആദിനാ (ധ॰ സ॰ ൧൪൯൮) ച നിദ്ദേസോ പവത്തോതി.

൮. **നിബ്ബാനാരമ്മണതം സന്ധായാഹ,** ന നിബ്ബാനപടിവിജ്ഝനം, ഇതരഥാ ഗോത്രഭുസ്സ ദസ്സനഭാവാപത്തി അചോദനീയാ സിയാതി അധിപ്പായോ. നനു ച ദിസ്വാ കത്തബ്ബകിച്ചകരണേന സോതാപത്തിമഗ്ഗോവ ദസ്സനന്തി ഉക്കംസഗതിവിജാനനേന നിബ്ബാനസ്സ പടിവിജ്ഝനമേവ ദസ്സനന്തി ഗോത്രഭുസ്സ ദസ്സനഭാവാപത്തി ന ചോദേതബ്ബാവാതി? ന, ദസ്സനസാമഞ്ഞസ്സേവ സുയ്യമാനത്താ ദസ്സനകത്തബ്ബകിച്ചകരണാനഞ്ച ഭേദേന വുത്തത്താ. തത്ഥ യദിപി “പഞ്ഞായ ചസ്സ ദിസ്വാ ആസവാ പരിക്ഖീണാ ഹോന്തീ”തിആദീസു (മ॰ നി॰ ൨.൧൮൨) വിയ അഭിന്നകാലസ്സപി ഭിന്നകാലസ്സ വിയ ഭേദോപചാരദസ്സനതോ ഭേദവചനം യുത്തം, ദസ്സനവിസേസേ പന അധിപ്പേതേ ദസ്സനസാമഞ്ഞവചനം ന കത്തബ്ബന്തി ദസ്സനസാമഞ്ഞമത്തം ഗഹേത്വാ ചോദനാ കതാതി **“നിബ്ബാനാരമ്മണതം സന്ധായാഹാ”**തി വുത്തം. ദുതിയതതിയമഗ്ഗാനമ്പി ധമ്മചക്ഖുപരിയായസബ്ഭാവതോ **“ഭാവനാഭാവം അപ്പത്ത”**ന്തി വുത്തം. തത്ഥ **ഭാവനാ** വഡ്ഢനാ. സാ ച ബഹുലം ഉപ്പത്തിയാ ഹോതീതി ആഹ **“പുനപ്പുനം നിബ്ബത്തനേനാ”**തി. **തഥാ ഹി സതീതി** “ഉഭയപടിക്ഖേപവസേനാ”തി പദസ്സ ദസ്സനഭാവനാപടിക്ഖേപവസേനാതി അത്ഥേ സതി. നനു ലോകിയസമഥവിപസ്സനാപി യഥാബലം കാമച്ഛന്ദാദീനം പഹായകാ, തത്ര കഥമിദം വുത്തം, ന ച അഞ്ഞോ പഹായകോ അത്ഥീതി ചോദനം സന്ധായാഹ **“അഞ്ഞേഹീ”**തിആദി.

൯. **അപ്പഹാതബ്ബഹേതുമത്തേസൂതി** അപ്പഹാതബ്ബഹേതുകമത്തേസു. സബ്ബോ കുസലാബ്യാകതധമ്മോ **യഥാധിപ്പേതത്ഥോ. സമാസോ ന ഉപപജ്ജതി** അസമത്ഥഭാവതോ. **യേസന്തി** യേ തതിയരാസിഭാവേന വുത്താ ധമ്മാ, അത്ഥോ തേസം. **ഉഭിന്നന്തി** വിസും വിസും യോജേതബ്ബതായ ദ്വേ പഹാതബ്ബഹേതുസദ്ദാതി കത്വാ വുത്തം. **ഏതന്തി** “നേവദസ്സനേന നഭാവനായ പഹാതബ്ബോ ഹേതു ഏതേസം അത്ഥീ”തി ഏതം വചനം. **തേഹി** ദസ്സനഭാവനാപദേഹി **യുത്തേന** പഹാതബ്ബഹേതുകപദേന. **ഏവഞ്ച കത്വാതി** ഏവം ദസ്സനഭാവനാപദേഹി പഹാതബ്ബഹേതുകപദസ്സ വിസും വിസും യോജനതോ. ഏവഞ്ഹി പുരിമപദദ്വയ…പേ॰… ദസ്സനമേതം ഹോതീതി. **ഏവന്തി** ദസ്സനഭാവനാഹി നപഹാതബ്ബോ ഹേതു ഏതേസന്തി ഏവം അത്ഥേ സതി. “ഹേതു…പേ॰… സിയാ”തി ഏതസ്സ “പുരിമസ്മിഞ്ഹി അത്ഥേ”തിആദിനാ അഹേതുകാനം അഗ്ഗഹിതഭാവദസ്സനവസേന അത്ഥം വത്വാ ഇദാനി “അഥ വാ”തിആദിനാ ദുതിയസ്സേവ അത്ഥസ്സ യുത്തഭാവം വിഭാവേന്തോ **“ഗഹേതബ്ബത്ഥസ്സേവാ”**തിആദിമാഹ. സോ ഹി “ഏവമത്ഥോ ഗഹേതബ്ബോ”തി വുത്തത്താ ഗഹേതബ്ബത്ഥോ.

൧൦. **അഞ്ഞഥാതി** ആരമ്മണകരണമത്തേ അധിപ്പേതേ. കഥം പനേതം ജാനിതബ്ബം **“ആരമ്മണം കത്വാതി** ഏതേന ചതുകിച്ചസാധകം ആരമ്മണകരണം വുച്ചതീ”തി? സാമഞ്ഞജോതനായ വിസേസേ അവട്ഠാനതോ അരിയമഗ്ഗധമ്മാനംയേവ ച അപചയഗാമിഭാവതോ. “ചത്താരോ മഗ്ഗാ അപരിയാപന്നാ അപചയഗാമിനോ”തി (ധ॰ സ॰ ൧൦൨൧) ഹി വുത്തം. തേനേവാഹ “അരിയമഗ്ഗാനം ഏതം അധിവചന”ന്തി. ഏതേനേവ വാ വിസേസുപലക്ഖണഹേതുഭൂതേന വചനേന യഥാവുത്തോ ആരമ്മണകരണവിസേസോ വിഞ്ഞായതി. ഉക്കംസഗതിവിജാനനേന വാ അയമത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. **പച്ചവേക്ഖണാദീനന്തി** വോദാനാദയോ സങ്ഗണ്ഹാതി. **ഹേതുഭാവേനാതി** സമ്പാപകഹേതുഭാവേന. ഞാപകോ കാരകോ സമ്പാപകോതി തിവിധോ ഹി ഹേതു, തഥാ ഞാപേതബ്ബാദിഭാവേന ഫലം. യഥാ നിരയാദിമനുസ്സഭാവാദിഗാമിപടിപദാഭാവതോ അകുസലലോകിയകുസലചിത്തുപ്പാദാ “ആചയഗാമിനോ ധമ്മാ”തി വുത്താ, ന മിച്ഛാദിട്ഠിആദിലോകിയസമ്മാദിട്ഠിആദിധമ്മാ ഏവ, ഏവം നിബ്ബാനഗാമിപടിപദാഭാവതോ ലോകുത്തരകുസലചിത്തുപ്പാദാ “അപചയഗാമിനോ”തി ദട്ഠബ്ബാ, ന അരിയമഗ്ഗധമ്മാ ഏവാതി ഇമമത്ഥം ദസ്സേന്തോ ആഹ **“പുരിമപച്ഛിമാന”**ന്തിആദി. തത്ഥ അരിയമഗ്ഗസ്സേവ നിബ്ബാനഗാമിപടിപദാഭാവോ പരിബ്യത്തോതി തസ്സേവ അപചയഗാമിഭാവോ യുത്തോ, തദനുവത്തകത്താ പന സേസധമ്മേ സങ്ഗഹേത്വാ വുത്തം. അപചയേ ദുക്ഖപരിജാനനാദിനാ സാതിസയം ഗമനം യേസന്തേ അപചയഗാമിനോതി “മഗ്ഗാ ഏവ അപചയഗാമിനോ”തി വുത്തം. **പുരിമപച്ഛിമാനന്തി** ച ഇമസ്മിം തികേ പഠമപദദുതിയപദസങ്ഗഹിതാനം അത്ഥാനന്തി അത്ഥോ. “ജയം വേരം പസവതി (ധ॰ പ॰ ൨൦൧), ചരം വാ യദി വാ തിട്ഠ”ന്തിആദീസു (ഇതിവു॰ ൱൧, ൧൧൦; സു॰ നി॰ ൧൯൩) വിയ സാനുനാസികോ ആചയ-സദ്ദോതി **“അനുനാസികലോപോ കതോ”**തി വുത്തം. ഏത്ഥ ച “ആചിന”ന്തി വത്തബ്ബേ “ആചയ”ന്തി ബ്യത്തയവസേന വുത്തന്തി ദട്ഠബ്ബം. **ആചയാ ഹുത്വാ ഗച്ഛന്തീതി** ഏതേന അപചിനന്തീതി അപചയാ, അപചയാ ഹുത്വാ ഗച്ഛന്തി പവത്തന്തീതി അയമത്ഥോ നയതോ ദസ്സിതോതി ദട്ഠബ്ബം.

൧൧. **ലോകിയേസു അസേക്ഖഭാവാനാപത്തി ദട്ഠബ്ബാതി** കസ്മാ ഏവം വുത്തം, നനു -

"സിക്ഖതീതി ഖോ ഭിക്ഖു തസ്മാ സേക്ഖോതി വുച്ചതി. കിഞ്ച സിക്ഖതി, അധിസീലമ്പി സിക്ഖതി അധിചിത്തമ്പി സിക്ഖതി അധിപഞ്ഞമ്പി സിക്ഖതി. സിക്ഖതീതി ഖോ ഭിക്ഖു തസ്മാ സേക്ഖോതി വുച്ചതി (അം॰ നി॰ ന.വ്വന്ത). യോപി കല്യാണപുഥുജ്ജനോ അനുലോമപടിപദായ പരിപൂരകാരീ സീലസമ്പന്നോ ഇന്ദ്രിയേസു ഗുത്തദ്വാരോ ഭോജനേ മത്തഞ്ഞൂ ജാഗരിയാനുയോഗമനുയുത്തോ പുബ്ബരത്താപരരത്തം ബോധിപക്ഖിയാനം ധമ്മാനം ഭാവനാനുയോഗമനുയുത്തോ വിഹരതി 'അജ്ജ വാ സ്വേ വാ അഞ്ഞതരം സാമഞ്ഞഫലം അധിഗമിസ്സാമീ'തി, സോപി സിക്ഖതീതി സേക്ഖോ"തി -

വചനതോ യഥാവുത്തകല്യാണപുഥുജ്ജനസ്സപി സീലാദിധമ്മാ സേക്ഖാതി വുച്ചന്തീതി? ന, പരിയായഭാവതോ. നിപ്പരിയായേന ഹി സേക്ഖാസേക്ഖഭാവോ യഥാസമ്ഭവം മഗ്ഗഫലധമ്മേസു ഏവാതി ലോകിയേസു സേക്ഖഭാവാസങ്കാഭാവതോ അസേക്ഖഭാവാനാപത്തി വുത്താ. തേനേവാഹ **"സീലസമാധീ"**തിആദി. അരഹത്തഫലധമ്മാപി സിക്ഖാഫലഭാവേന പവത്തനതോ ഹേട്ഠിമഫലധമ്മാ വിയ സിക്ഖാസു ജാതാതിആദിഅത്ഥേഹി സേക്ഖാ സിയും, ഹേട്ഠിമഫലധമ്മാപി വാ സിക്ഖാഫലഭാവേന പവത്തനതോ അരഹത്തഫലധമ്മാ വിയ അസേക്ഖാതി ചോദനം മനസികത്വാ **"പരിനിട്ഠിതസിക്ഖാകിച്ചത്താ"**തി വുത്തം, തഥാ **"ഹേട്ഠിമഫലേസു പനാ"**തിആദി. "തം ഏവ സാലിം ഭുഞ്ജാമി, സാ ഏവ തിത്തിരീ, താനി ഏവ ഓസധാനീ"തിആദീസു തംസദിസേസു തബ്ബോഹാരോ ദട്ഠബ്ബോ. ഏതേന ച സേക്ഖസദിസാ അസേക്ഖാ യഥാ "അമനുസ്സോ"തി വുത്തം ഹോതീതി അഞ്ഞേ. അഞ്ഞത്ഥ "അരിട്ഠ"ന്തിആദീസു വുദ്ധിഅത്ഥേപി അ-കാരോ ദിസ്സതീതി വുദ്ധിപ്പത്താ സേക്ഖാ അസേക്ഖാതി അയമ്പി അത്ഥോ വുത്തോ.

൧൨. **കിലേസവിക്ഖമ്ഭനസമത്ഥതായാ**തി ഇദം നിദസ്സനമത്തം ദട്ഠബ്ബം. വിതക്കാദിവിക്ഖമ്ഭനസമത്ഥതാപി ഹേത്ഥ ലബ്ഭതീതി. അകുസലവിദ്ധംസനരസത്താ വാ കുസലാനം തത്ഥ സാതിസയകിച്ചയുത്തതം പരിത്തധമ്മേഹി മഹഗ്ഗതാനം പകാസേതും "കിലേസവിക്ഖമ്ഭനസമത്ഥതായാ"തി വുത്തം. **വിപാകകിരിയേസു ദീഘസന്താനതാവ,** ന കിലേസവിക്ഖമ്ഭനസമത്ഥതാ വിപുലഫലതാ ചാതി അത്ഥോ. "വിപുലം ഫലം വിപുലഫല"ന്തി ഏവം പന അത്ഥേ ഗയ്ഹമാനേ വിപാകേസുപി വിപുലഫലതാ ലബ്ഭതേവ. സോപി ഏകസേസനയേന അട്ഠകഥായം വുത്തോതി വേദിതബ്ബോ. **മഹന്തേഹി ഗതാ പടിപന്നാ**തി അയം പനത്ഥോ തിണ്ണമ്പി സാധാരണോതി. ഗുണതോ അയം ഏത്തകോതി സത്താനം പമാണം കരോന്താ വിയ പവത്തന്തീതി ഓളാരികാ കിലേസാ **"പമാണകരാ"**തി വുത്താ. തേഹി പരിതോ ഖണ്ഡിതാ പരിച്ഛിന്നാതി **പരിത്താ**. സതിപി കേഹിചി പരിച്ഛിന്നത്തേ മഹാപമാണഭാവേന ഗതാ പവത്താതി **മഹഗ്ഗതാ** . പരിച്ഛേദകരാനം കിലേസാനം സുഖുമാനമ്പി അഗോചരഭാവതോ തേഹി ന കഥഞ്ചിപി പരിച്ഛിന്നാ വീതിക്കന്താതി **അപരിച്ഛിന്നാ അപ്പമാണാ,** യതോ തേ "അപരിയാപന്നാ"തിപി വുച്ചന്തി.

൧൩. **തിത്തിം ന ജനേന്തി** സന്തതരതായ അസേചനകഭാവതോ. ഏത്ഥ ച "പമാണകരേഹീ"തിആദികോ അത്ഥവികപ്പോ "അതപ്പകത്ഥേനാ"തിആദികായ ഹീനത്തികപദവണ്ണനായ പരതോ ബഹൂസു പോത്ഥകേസു ലിഖീയതി, യഥാഠാനേ ഏവ പന ആനേത്വാ വത്തബ്ബോ.

൧൪. ലോകിയസാധുജനേഹിപി അതിജിഗുച്ഛനീയേസു ആനന്തരിയകമ്മനത്ഥികവാദാദീസു പവത്തി വിനാ വിപല്ലാസബലവഭാവേന ന ഹോതീതി **"വിപരിയാസദള്ഹതായാ"**തി വുത്തം. **ഏതേനാ**തി "വിപാകദാനേ സതീ"തിആദിനാ സതിപി കാലനിയമേ വിപാകുപ്പാദനേ സാസങ്കവചനേന. **തസ്മാ**തി യസ്മാ യഥാവുത്തനയേന നിയതതായ അതിപ്പസങ്ഗോ ദുന്നിവാരോ, തസ്മാ. **ബലവതാ...പേ॰... പവത്തീ**തി ഏതേന അസമാനജാതികേന അനിവത്തനീയവിപാകതം, സമാനജാതികേന ച വിപാകാനുപ്പാദനേപി അനന്തരം വിപാകുപ്പാദനസമത്ഥതായ അവിഹന്തബ്ബതം അനന്തരികാനം ദസ്സേതി. യതോ തേസം വിപാകധമ്മതാ വിയ സഭാവസിദ്ധാ **നിയതാനന്തരിയതാ. അഞ്ഞസ്സ...പേ॰... ദാനതോ**തി ഇമിനാപി അസമാനജാതികാദീഹി അനിവത്തനീയഫലതം ഏവ വിഭാവേതി.

ചോദകോ അധിപ്പായം അജാനന്തോ "നനൂ"തിആദിനാ അതിപ്പസങ്ഗമേവ ചോദേതി. ഇതരോ "നാപജ്ജതീ"തിആദിനാ അത്തനോ അധിപ്പായം വിവരതി. **ഏകന്തേ**തി അവസ്സമ്ഭാവിനി. **സന്നിയതത്താ**തി സമ്പാദനേ ജനനേ നിയതഭാവതോ. ഉപരതാ അവിപച്ചനസഭാവാസങ്കാ യേസു താനി ഉപരതാവിപച്ച...പേ॰... സങ്കാനി, തബ്ഭാവോ **ഉപ...പേ॰... സങ്കത്തം,** തസ്മാ. **"ന സമത്ഥതാവിഘാതത്താ**തി ബലവതാപി ആനന്തരിയേന അനുപഹന്തബ്ബതം ആഹ. **ഉപത്ഥമ്ഭകാനി** അനുബലപ്പദായകാനി ഹോന്തി ഉപ്പത്തിയാ സന്താനസ്സ വിസേസിതത്താ. തേന നേസം വിപാകാനുപ്പാദനേപി അമോഘവുത്തിതം ആഹ.

൧൫. **മഗ്ഗകിച്ചം** പരിഞ്ഞാദി. അട്ഠങ്ഗികമഗ്ഗസമ്മാദിട്ഠിമഗ്ഗസമ്പയുത്താലോഭാദോസസങ്ഖാതേഹി മഗ്ഗഹേതൂഹി മഗ്ഗസമ്പയുത്തഖന്ധസേസമഗ്ഗങ്ഗസമ്മാദിട്ഠീനം സഹേതുകഭാവദസ്സനതോ തിണ്ണം നയാനം **അസങ്ഗഹിതസങ്ഗണ്ഹനവസേനാ**തി വുത്തം. **ഹേതുബഹുതാവസേനാ**തി ബഹുഹേതുകസ്സ പഠമനയസ്സ അനന്തരം ബഹുഹേതുകതാസാമഞ്ഞേന **നിക്ഖേപകണ്ഡപാളിയം** തതിയം വുത്തനയോ ഇധ **അട്ഠകഥായം** ദുതിയം വുത്തോ. യഥാസകം പച്ചയേഹി പവത്തമാനേസു നിരീഹകേസു ധമ്മേസു കേസഞ്ചി അനുവത്തനീയഭാവോ ന കേവലം ധമ്മസഭാവതോയേവ, അഥ ഖോ പുരിമധമ്മാനം പവത്തിവിസേസേനപി ഹോതീതി ആഹ **"പുബ്ബാഭിസങ്ഖാരവസേനാ"**തി. പവത്തിവിസേസോ ഹി പുരിമപുരിമാനം ചിത്തചേതസികാനം ഉത്തരുത്തരേസു വിസേസാധാനം ഭാവനാപുബ്ബാഭിസങ്ഖാരോതി. **അനുവത്തയമാനോ**തി ഗരുകാരയമാനോ. **ഉദാഹരണവസേനാ**തി നിദസ്സനവസേന, ന നിരവസേസദസ്സനവസേന. **യസ്മാ പനാ**തിആദിനാ യഥാവുത്തം അത്ഥം പാഠന്തരേന സാധേതി. തത്ഥ ഹി അധിപതിപച്ചയസ്സ പച്ചനീയേ ഠിതത്താ മഗ്ഗോ അധിപതി മഗ്ഗാധിപതീതി അയമത്ഥോ ലബ്ഭതീതി. **സമാനസദ്ദത്ഥവസേനാ**തി സതിപി അഞ്ഞപദത്ഥസമാനാധികരണസമാസത്ഥഭേദേ മഗ്ഗാധിപതിസദ്ദത്ഥഭേദാഭാവം സന്ധായ വുത്തം.

൧൬. **ഉപ്പന്ന**-സദ്ദോ ഉപ്പാദാദിം പടിപജ്ജമാനോ, പത്വാ വിഗതോ ചാതി ദുവിധേസു അത്ഥേസു ഉഭയേസമ്പി വാചകോ, ന പുരിമാനംയേവാതി തമത്ഥം ദസ്സേതും **"അനുപ്പന്നാ"**തിആദിമാഹ. തത്ഥ **ഉപ്പന്നഭാവോ** ഉപ്പാദാദിപ്പത്തതാ. തേന അതീതാപി സങ്ഗഹിതാ ഹോന്തി. തേനേവാഹ **"സബ്ബോ ഉപ്പന്നഭാവോ"**തി. **ഉപ്പന്നധമ്മഭാവോ** "ഉപ്പന്നാ ധമ്മാ"തി പദേന ഗഹിതധമ്മഭാവോ, വത്തമാനധമ്മഭാവോതി അത്ഥോ. യോ വാ ഉപ്പാദാദിപ്പത്തോ അത്തനോ ച സഭാവം ധാരേതി പച്ചയേഹി ച ധാരീയതി, സോ ഉപ്പന്നധമ്മോതി പച്ചുപ്പന്നഭാവോ **ഉപ്പന്നധമ്മഭാവോ**തി ഏവമേത്ഥ അത്ഥോ ദട്ഠബ്ബോ. ഉപ്പന്നധമ്മേ വത്വാ "അനുപ്പന്നാ"തി വചനം ന യഥാധിഗതപടിസേധനന്തി കഥമിദം പച്ചേതബ്ബന്തി ആഹ **"യദി ഹീ"**തിആദി. കേചി പനേത്ഥ "ഉപ്പന്നാതി പദേന അതീതാപി സങ്ഗഹിതാ. യദി ന സങ്ഗഹിതാ, നിബ്ബാനം വിയ തേപി നവത്തബ്ബാതി വത്തബ്ബം സിയാ , ന ച തഥാ വുത്ത"ന്തി വദന്തി, തം പന തേസം മതിമത്തമേവ. അയം പന തികോ

ദ്വിന്നം അദ്ധാനം വസേന പൂരേത്വാ ദസ്സിതോതി അട്ഠകഥായം വക്ഖതീതി. ഏവം സന്തേ കസ്മാ അതീതാ നവത്തബ്ബാതി ന വുത്താതി? ധമ്മവസേന അസങ്ഗഹിതത്താഭാവതോ. ധമ്മവസേന ഹി അസങ്ഗഹിതം നിബ്ബാനം തത്ഥ നവത്തബ്ബം ജാതം, ന ച നിയോഗതോ അതീതാ നാമ ധമ്മാ കേചി അത്ഥി, യേ ഇധ അസങ്ഗഹിതത്താ നവത്തബ്ബാ സിയുന്തി. ഫലനിബ്ബത്തിതോ കാരണസ്സ പുരേതരം നിബ്ബത്തി ഇധ പരിനിട്ഠിതസദ്ദേന വുച്ചതി, ന തസ്സ ഹുത്വാ വിഗതഭാവോതി ആഹ **"അനാഗതേ വാ"**തി. യതോ മേത്തേയ്യസ്സ ഭഗവതോ ഉപ്പജ്ജനകഫലമ്പി "ഉപ്പാദീ"തി വുച്ചതി.

൨൦. യസ്സ ഝാനാ വുട്ഠഹിത്വാതിആദിനാ "തേനാനന്ദാ"തിആദിപാളിയാ ഹേട്ഠാപാളിം അത്ഥവസേന ദസ്സേതി. അയഞ്ഹി തത്ഥ പാളി -

> "കഥഞ്ചാനന്ദ , ഭിക്ഖു അജ്ഝത്തമേവ ചിത്തം സണ്ഠപേതി സന്നിസാദേതി ഏകോദിം കരോതി സമാദഹതി. ഇധാനന്ദ, ഭിക്ഖു വിവിച്ചേവ...പേ॰... ചതുത്ഥം ഝാനം ഉപസമ്പജ്ജ വിഹരതി. ഏവം ഖോ...പേ॰... സമാദഹതി. സോ അജ്ഝത്തം സുഞ്ഞതം മനസി കരോതി, തസ്സ അജ്ഝത്തം സുഞ്ഞതം മനസികരോതോ സുഞ്ഞതായ ചിത്തം ന പക്ഖന്ദതി...പേ॰... മുച്ചതി. ഏവം സന്തമേതം, ആനന്ദ, ഭിക്ഖു ഏവം സമ്പജാനാതി അജ്ഝത്തം ഖോ മേ സുഞ്ഞതം മനസികരോതോ അജ്ഝത്തം സുഞ്ഞതായ ചിത്തം ന പക്ഖന്ദതി...പേ॰... മുച്ചതീതി, ഇതിഹ തത്ഥ സമ്പജാനോ ഹോതി. സോ ബഹിദ്ധാ സുഞ്ഞതം...പേ॰... അജ്ഝത്തബഹിദ്ധാ സുഞ്ഞതം...പേ॰... സോ ആനേഞ്ജം മനസി കരോതി, തസ്സ ആനേഞ്ജം മനസികരോതോ ആനേഞ്ജായ ചിത്തം ന പക്ഖന്ദതി...പേ॰... മുച്ചതീതി, ഇതിഹ തത്ഥ സമ്പജാനോ ഹോതി. തേനാനന്ദ, ഭിക്ഖുനാ"തി (മ॰ നി॰ ൩.൧൮൮).

തത്ഥ **അജ്ഝത്തസുഞ്ഞതാദീസൂ**തി അജ്ഝത്തം ബഹിദ്ധാ അജ്ഝത്തബഹിദ്ധാ ച സുഞ്ഞതായ ആനേഞ്ജേ ച. **പഠമജ്ഝാനാദിസമാധിനിമിത്തേ**തി പാദകഭൂതപഠമജ്ഝാനാദിസമാധിനിമിത്തേ. അപഗുണപാദകജ്ഝാനതോ വുട്ഠിതസ്സ ഹി അജ്ഝത്തം സുഞ്ഞതം മനസികരോതോ തത്ഥ ചിത്തം ന പക്ഖന്ദതി. തതോ "പരസ്സ സന്താനേ നു ഖോ കഥ"ന്തി ബഹിദ്ധാ മനസി കരോതി, തത്ഥപി ന പക്ഖന്ദതി. തതോ "കാലേന അത്തനോ സന്താനേ, കാലേന പരസ്സ സന്താനേ നു ഖോ കഥ"ന്തി അജ്ഝത്തബഹിദ്ധാ മനസി കരോതി, തത്ഥപി ന പക്ഖന്ദതി. തതോ ഉഭതോഭാഗവിമുത്തോ ഹോതുകാമോ "അരൂപസമാപത്തിയം നു ഖോ കഥ"ന്തി ആനേഞ്ജം മനസി കരോതി, തത്ഥപി ന പക്ഖന്ദതി. "ഇദാനി മേ ചിത്തം ന പക്ഖന്ദതീ"തി വിസ്സട്ഠവീരിയേന ന ഭവിതബ്ബം, പാദകജ്ഝാനമേവ പന സാധുകം പുനപ്പുനം മനസി കാതബ്ബം, ഏവമസ്സ രുക്ഖം ഛിന്ദതോ ഫരസുമ്ഹി അവഹന്തേ പുനപ്പുനം നിസിതനിസിതം കാരേത്വാ ഛിന്ദന്തസ്സ ഛിജ്ജേ ഫരസു വിയ കമ്മട്ഠാനേ മനസികാരോ വഹതീതി ദസ്സേതും **"തസ്മിംയേവാ"**തിആദി വുത്തന്തി.

അത്ഥതോ ച അസമാനത്താതി ഇദം കസ്മാ വുത്തം. നനു യേസു അത്ഥേസു അജ്ഝത്ത-സദ്ദോ വത്തതി, തേ സബ്ബേ ദസ്സേത്വാ ഇധാധിപ്പേതത്ഥനിദ്ധാരണത്ഥം അത്ഥുദ്ധാരവസേനേതം വുത്തം. ചക്ഖാദീസു ച അജ്ഝത്തിക-സദ്ദോ അജ്ഝത്താനം അബ്ഭന്തരതാവിസേസമുപാദായ പവത്തതി, യതോ തേ അജ്ഝത്തഅജ്ഝത്താതി വുച്ചന്തി. അപിച "ഛ അജ്ഝത്തികാനീ"തി ഇദം അജ്ഝത്തിക-സദ്ദസ്സ ചക്ഖാദീനം അജ്ഝത്തഭാവവിഭാവനസബ്ഭാവതോ ഇധ ഉദാഹരണവസേന വുത്തം. തേനേവ ഹി അട്ഠകഥായം അജ്ഝത്തികദുകേ "അജ്ഝത്താവ അജ്ഝത്തികാ"തി വുത്തം. ഏവഞ്ച സതി ന ഏത്ഥ സദ്ദതോ അസമാനതാപി സിയാ, തസ്മായേവ യഥാവുത്തചോദനം വിസോധേന്തോ **"അയം പനേത്ഥാ"**തിആദിമാഹ. **തേനാ**തി തസ്മാ. **തംവാചകസ്സാ**തി അജ്ഝത്തജ്ഝത്തവാചകസ്സ **സക്കാ വത്തും** തദത്ഥസ്സ അജ്ഝത്തഭാവസബ്ഭാവതോ.

"ന ഖോ, ആനന്ദ, ഭിക്ഖു സോഭതി സങ്ഗണികാരാമോ സങ്ഗണികാരതോ സങ്ഗണികാരാമതം അനുയുത്തോ"തിആദിനാ (മ॰ നി॰ ൩.൧൮൬) പബ്ബജിതാസാരുപ്പസ്സ നേക്ഖമ്മസുഖാദിനികാമലാഭിതായ അഭാവസ്സ ച ദസ്സനേന സങ്ഗണികാരാമതായ, "നാഹം, ആനന്ദ, ഏകം രൂപമ്പി സമനുപസ്സാമി, യത്ഥ രത്തസ്സ യഥാഭിരതസ്സ രൂപസ്സ വിപരിണാമഞ്ഞഥാഭാവാ ന ഉപ്പജ്ജേയ്യും സോകപരി...പേ॰... ഉപായാസാ"തി (മ॰ നി॰ ൩.൧൮൬) ഏവം രൂപാദിരതിയാ ച ആദീനവം വത്വാ സചേ കോചി ദുപ്പഞ്ഞജാതികോ പബ്ബജിതോ വദേയ്യ "സമ്മാസമ്ബുദ്ധോ ഖോ പവിട്ഠാ ഗാവിയോ വിയ അമ്ഹേയേവ ഗണതോ നീഹരതി, ഏകീഭാവേ നിയോജേതി, സയം പന രാജരാജമഹാമത്താദീഹി പരിവുതോ വിഹരതീ"തി, തസ്സ വചനോകാസുപച്ഛേദനത്ഥം ചക്കവാളപരിയന്തായ പരിസായ മജ്ഝേ നിസിന്നോപി തഥാഗതോ ഏകകോവാതി ദസ്സനത്ഥം "അയം ഖോ പനാ"തി ദേസനാ ആരദ്ധാതി ആഹ **"തപ്പടിപക്ഖവിഹാരദസ്സനത്ഥ"**ന്തി. തത്ഥ **സബ്ബനിമിത്താന**ന്തി രൂപാദീനം സങ്ഖതനിമിത്താനം . **അജ്ഝത്ത**ന്തി വിസയജ്ഝത്തം. **സുഞ്ഞത**ന്തി അനത്താനുപസ്സനാനുഭാവനിബ്ബത്തഫലസമാപത്തിം. തേനേവാഹ **"അജ്ഝത്ത"**ന്തിആദി. തത്ഥ ദുതിയേ വികപ്പേ ഠാന-സദ്ദോ കാരണപരിയായോ ദട്ഠബ്ബോ. **സച്ചകസുത്തേനാ**തി മഹാസച്ചകസുത്തേന. തത്ഥ ഹി -

> "അഭിജാനാമി ഖോ പനാഹം, അഗ്ഗിവേസ്സന, അനേകസതായ പരിസായ ധമ്മം ദേസേതാ, അപിസ്സു മം ഏകമേകോ ഏവം മഞ്ഞതി 'മമേവാരബ്ഭ സമണോ ഗോതമോ ധമ്മം ദേസേതീ'തി. ന ഖോ പനേതം, അഗ്ഗിവേസ്സന, ഏവം ദട്ഠബ്ബം. യാവദേവ വിഞ്ഞാപനത്ഥായ തഥാഗതോ പരേസം ധമ്മം ദേസേതീതി. സോ ഖോ അഹം, അഗ്ഗിവേസ്സന, തസ്സായേവ കഥായ പരിയോസാനേ തസ്മിംയേവ പുരിമസ്മിം സമാധിനിമിത്തേ അജ്ഝത്തമേവ ചിത്തം സണ്ഠപേമി സന്നിസാദേമി, ഏകോദിം കരോമി, സമാദഹാമി 'യേന സുദം നിച്ചകപ്പം വിഹരാമീ"തി (മ॰ നി॰ ൧.൩൮൭) -

ആഗതന്തി.

൨൧. അഞ്ഞേഹി അനിദസ്സനേഹി അഞ്ഞം വിയ കത്വാ യഥാ "സിലാപുത്തകസ്സ സരീര"ന്തി. **ധമ്മസഭാവസാമഞ്ഞേനാ**തിആദിനാ കിഞ്ചാപി രൂപായതനതോ അഞ്ഞോ നിദസ്സനഭാവോ നാമ നത്ഥി, ധമ്മസഭാവോ പന അത്ഥി. തതോ ച രൂപായതനസ്സ വിസേസോ നിദസ്സനഭാവേന കതോതി തദഞ്ഞധമ്മവിസേസകരോ നിദസ്സനഭാവോ രൂപായതനതോ അനഞ്ഞോപി അഞ്ഞോ വിയ കത്വാ ഉപചരിതോതി ദസ്സേതി. **അത്ഥവിസേസോ** സാമഞ്ഞവിസേസത്ഥഭേദോ. **സയം സമ്പത്താനം** ഫോട്ഠബ്ബധമ്മാനം, **നിസ്സയവസേന സമ്പത്താനം** ഘാനജിവ്ഹാകായാനം ഗന്ധരസാനഞ്ച, ഇതരേസം അസമ്പത്താനം. **അഞ്ഞമഞ്ഞപതനം** അഞ്ഞമഞ്ഞസ്സ യോഗ്യദേസേ അവട്ഠാനം, **യേന** പടിഹനനഭാവേന. **ബ്യാപാരാദീ**തി ചിത്തകിരിയാവായോധാതുവിപ്ഫാരവസേന അക്ഖിപടലാദീനം ഹേട്ഠാ ഉപരി ച സംസീദനലങ്ഘനാദിപ്പവത്തിമാഹ. **വികാരുപ്പത്തി** വിസദിസുപ്പത്തി, വിസയസ്സ ഇട്ഠാനിട്ഠഭാവേന അനുഗ്ഗഹോ ഉപഘാതോ ചാതി അത്ഥോ.

തികമാതികാപദവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ദുകമാതികാപദവണ്ണനാ

൧-൧൬. **സമാനദേസഗ്ഗഹണാനം** ഏകസ്മിംയേവ വത്ഥുസ്മിം ഗഹേതബ്ബാനം, ഏകവത്ഥുവിസയാനം വാ. അഥ വാ സമാനദേസാനം ഏകവത്ഥുകത്താ സമാനഗഹേതബ്ബഭാവാനം ഏകുപ്പാദിതോതി അത്ഥോ. യേ ധമ്മാ ഹേതുസഹഗതാ, തേ ഹേതൂഹി സഹ സങ്ഗയ്ഹന്തി. യോ ച തേസം സഹേതുകഭാവോ, സോ സഹജാതാദീഹി ഹേതൂഹി കതോതി കത്വാ വുത്തം **"സമാ...പേ॰... സബ്ഭാവ"**ന്തി. **ആദി**-സദ്ദേന ചേത്ഥ സുപ്പതിട്ഠിതഭാവസാധനാദിഹേതുബ്യാപാരേ പരിഗ്ഗണ്ഹാതി. **ഏകീഭാവൂപഗമന**ന്തി ഏകകലാപഭാവേന പവത്തമാനാനം ചിത്തചേതസികാനം സംസട്ഠതായ സമൂഹഘനഭാവേന ദുവിഞ്ഞേയ്യനാനാകരണതംയേവ സന്ധായ വുത്തം. **ധമ്മനാനത്താഭാവേപീ**തി സഭാവത്ഥഭേദാഭാവേപി. **പദത്ഥനാനത്തേനാ**തി നാനാപദാഭിധേയ്യതാഭേദേന. ഏതേന പകാരന്തരാപേക്ഖം ദുകന്തരവചനന്തി ദസ്സേതി. അനേകപ്പകാരാ ഹി ധമ്മാ. തേനേവ "സബ്ബേ ധമ്മാ സബ്ബാകാരേന ബുദ്ധസ്സ ഭഗവതോ ഞാണമുഖേ ആപാഥം ആഗച്ഛന്തീ"തി (മഹാനി॰ ൧൫൬; ചൂളനി॰ മോഘരാജമാണവപുച്ഛാനിദ്ദേസ ൮൫) വുത്തം. അയഞ്ച അത്ഥോ തികേസുപി ദട്ഠബ്ബോ. യേസം വിനേയ്യാനം യേഹി പകാരവിസേസേഹി ധമ്മാനം വിഭാവനേ കതേ പടിവേധോ ഹോതി, തേസം തപ്പകാരഭേദേഹി ധമ്മാനം വിഭാവനം. യേസം പന യേന ഏകേനേവ പകാരേന വിഭാവനേ പടിവേധോ ഹോതി, തേസമ്പി തം വത്വാ ധമ്മിസ്സരത്താ തദഞ്ഞനിരവസേസപ്പകാരവിഭാവനഞ്ച ദേസനാവിലാസോതി ആഹ **"ദേസേതബ്ബപ്പകാരജാനന"**ന്തിആദി. നനു ഏകേന പകാരേന ജാനന്തസ്സ തദഞ്ഞപ്പകാരവിഭാവനം അഫലം ഹോതീതി? ന ഹോതി പടിസമ്ഭിദാപ്പഭേദസ്സ ഉപനിസ്സയത്താ. തേ പകാരാ ഏതേസന്തി തപ്പകാരാ, തബ്ഭാവോ **തപ്പകാരതാ**. ഇമിനാ ധമ്മാനം വിജ്ജമാനസ്സേവ പകാരവിസേസസ്സ വിഭാവനം ദേസനാവിലാസോതി ദസ്സേതി.

അഞ്ഞത്ഥാപീതി "അഹേതുകാ ചേവ ധമ്മാ ന ച ഹേതൂ"തിആദീസു. യഥാ പഠമദുകേകദേസേ ഗഹേത്വാ ദുതിയതതിയദുകേഹി സദ്ധിം ഛട്ഠദുകനയേ യോജനാ "ഹേതൂ ധമ്മാ സഹേതുകാപി അഹേതുകാപീ"തിആദയോ തയോ ദുകാ ലബ്ഭന്തി, ഏവം ദുതിയതതിയദുകേകദേസേ ഗഹേത്വാ പഠമദുകേന സദ്ധിം യോജനായ "സഹേതുകാ ധമ്മാ ഹേതൂപി ന ഹേതൂപി, അഹേതുകാ ധമ്മാ ഹേതൂപി ന ഹേതൂപി, ഹേതുസമ്പയുത്താ ധമ്മാ ഹേതൂപി ന ഹേതൂപി, ഹേതുവിപ്പയുത്താ ധമ്മാ ഹേതൂപി ന ഹേതൂപീ"തി ചത്താരോ ദുകാ ലബ്ഭന്തി, തേ പന വുത്തനയേനേവ സക്കാ ദസ്സേതുന്തി ന ദസ്സിതാതി ദട്ഠബ്ബാ. അഥ വാ പാളിയം വുത്തേഹി ചതുത്ഥപഞ്ചമേഹി അട്ഠകഥായം ദസ്സിതേഹി പുരിമേഹി ദ്വീഹി നിന്നാനാകരണതോ ഏതേ ന വുത്താ. സന്നിവേസവിസേസമത്തമേവ ഹേത്ഥ വിസേസോതി. തേനേവ ഹി നിന്നാനത്ഥത്താ പാളിയം ആഗതദുകേസു യഥാനിദ്ധാരിതദുകാനം യഥാസമ്ഭവം അവരോധനേന അവുത്തതം ദസ്സേതും **"ഏതേസു പനാ"**തിആദിമാഹ.

അഥ വാ "ഏതേന വാ ഗതിദസ്സനേനാ"തിആദിനാ വക്ഖമാനനയേന "ഹേതൂ ചേവ ധമ്മാ അഹേതുകാ ചാ"തിആദീനം സമ്ഭവന്താനം ദുകാനം സങ്ഗഹേ സതി ഏതേസമ്പി സങ്ഗഹോ സിയാ. യതോ വാ ദുകതോ പദം നിദ്ധാരേത്വാ ദുകന്തരം വുച്ചതി, തേന സതി ച നാനത്തേ ദുകന്തരം ലബ്ഭതി, ന ചേത്ഥ

കോചി വിസേസോ യഥാവുത്തദുകേഹീതി സംവണ്ണനാസു ന ദസ്സിതന്തി ദട്ഠബ്ബം. ഏത്ഥ ച യഥാ സഹേതുകദുകതോ ഹേതുസമ്പയുത്തദുകസ്സ, ഹേതുസഹേതുകദുകതോ ച ഹേതുഹേതുസമ്പയുത്തദുകസ്സ പദത്ഥമത്തതോ നാനത്തം, ന സഭാവത്ഥതോ. ഏവം സന്തേപി സഹേതുകഹേതുസഹേതുകദുകേ വത്വാ ഇതരേപി വുത്താ, ഏവം ഹേതുസമ്പയുത്തഹേതുഹേതുസമ്പയുത്തദുകാദീഹി സഭാവത്ഥനാനത്താഭാവേപി പദത്ഥനാനത്തസമ്ഭവതോ ധമ്മനാനത്താഭാവേപി പദത്ഥനാനത്തേന ദുകന്തരം വുച്ചതീതി വുത്തത്താ "ഹേതുസഹഗതാ ധമ്മാ, ന ഹേതുസഹഗതാ ധമ്മാ, ഹേതുസഹജാതാ ധമ്മാ, ന ഹേതുസഹജാതാ ധമ്മാ. ഹേതുസംസട്ഠാ ധമ്മാ, ഹേതുവിസംസട്ഠാ ധമ്മാ. ഹേതുസമുട്ഠാനാ ധമ്മാ, ന ഹേതുസമുട്ഠാനാ ധമ്മാ. ഹേതുസഹഭുനോ ധമ്മാ, ന ഹേതുസഹഭുനോ ധമ്മാ"തിആദീനം, തഥാ "ഹേതൂ ചേവ ധമ്മാ ഹേതുസഹഗതാ ചാ"തിആദീനം, "ന ഹേതൂ ഖോ പന ധമ്മാ ഹേതുസഹഗതാപി, ന ഹേതുസഹഗതാപീ"തിആദീനഞ്ച സമ്ഭവന്താനം അനേകേസം ദുകാനം സങ്ഗഹോ അനുഞ്ഞാതോ വിയ ദിസ്സതി. തഥാ ഹി വക്ഖതി "ഏതേന വാ ഗതിദസ്സനേനാ"തിആദി. ഏവം ആസവഗോച്ഛകാദീസുപി അയമത്ഥോ യഥാസമ്ഭവം വത്തബ്ബോ. ധമ്മാനം വാ സഭാവകിച്ചാദിം ബോധേതബ്ബാകാരഞ്ച യാഥാവതോ ജാനന്തേന ധമ്മസാമിനാ യത്തകാ ദുകാ വുത്താ, തത്തകേസു ഠാതബ്ബം. അദ്ധാ ഹി തേ ദുകാ ന വത്തബ്ബാ, യേ ഭഗവതാ ന വുത്താതി വേദിതബ്ബം. ന ഹേതുഹേതുസമ്പയുത്തദുകോ ഛട്ഠദുകേന നിന്നാനത്ഥോതി അധിപ്പായോ. **തേസൂ**തി പഠമദുകതതിയദുകേസു. യദി ദുകന്തരേഹി ദുകന്തരപദേഹി ച സമാനത്ഥത്താ ഏതേസം ദുകാനം ദുകന്തരപദാനഞ്ച അവചനം , ഏവം സതി ഛട്ഠദുകേ പഠമപദമ്പി ന വത്തബ്ബം ചതുത്ഥദുകേ ദുതിയപദേന സമാനത്ഥത്താ. തഥാ ച ഛട്ഠദുകോയേവ ന ഹോതീതി ചോദനം സന്ധായാഹ **"ചതുത്ഥദുകേ"**തിആദി. **ദുകപൂരണത്ഥ**ന്തി ഇദം സമാനത്ഥതംയേവ സന്ധായ വുത്തം, ദേസനാവിസേസോ പന വിജ്ജതിയേവ. അത്ഥന്തരതാഭാവേപി പകാരഭേദഹേതുകം ദുകന്തരവചനന്തി ദസ്സിതോ ഹി അയമത്ഥോതി. **ഏതേന ഗതിദസ്സനേനാ**തി അത്ഥവിസേസാഭാവേപി ഛട്ഠദുകപൂരണസങ്ഖാതേന നയദസ്സനേന. **പഠമദുകേ...പേ॰... ദസ്സിതോ** പാളിയം വുത്തേഹി ചതുത്ഥപഞ്ചമേഹി, അട്ഠകഥായം ദസ്സിതേഹി പുരിമേഹി ദ്വീഹി, ഇധ ദസ്സിതേഹി ചതൂഹി. **തേസൂ**തി ദുതിയതതിയദുകേസു. **പഠമദുകപക്ഖേപേന ദസ്സിതോ** പാളിയം ഛട്ഠദുകേന ഇതരത്ര ച ഇതരദുകേഹീതി വേദിതബ്ബം.

൭-൧൩. **പച്ചയഭാവമത്തേന...പേ॰... അത്ഥിത**ന്തി ഏതേന ന പടിലദ്ധത്തതാസങ്ഖാതാ സസഭാവതാവ അത്ഥിതാ, അഥ ഖോ പടിപക്ഖേന അനിരോധോ അപ്പഹീനതാ അനിപ്ഫാദിതഫലതാ കാരണാസമുഗ്ഘാതേന ഫലനിബ്ബത്തനാരഹതാ ചാതി ഇമമത്ഥം ദസ്സേതി. തഥാ ഹി "ഇമസ്മിം സതി ഇദം ഹോതീ"തി ഏത്ഥ "സതീ"തി ഇമിനാ വചനേന യേന വിനാ യം ന ഹോതി, തം അതീതാദിപി കാരണം സങ്ഗഹിതമേവാതി. തേനേവാഹ **"ന സഹേതു...പേ॰... കാലാനമേവാ"**തി. **സമേ...പേ॰... ദീപേതി** സമേച്ച സമ്ഭൂയ പച്ചയേഹി കതന്തി **സങ്ഖത**ന്തി. **അയമേതേസം വിസേസോ**തി അയം പച്ചയനിബ്ബത്താനം പച്ചയവന്തതാ അനേകപച്ചയനിപ്ഫാദിതതാ ച ദുകദ്വയേ പുരിമപദത്ഥാനം ഭേദോ, ഇതരേസം പന പുരിമപദസങ്ഗഹിതധമ്മവിധുരസഭാവതായാതി. **അവിനി...പേ॰... ഠപനതോ**തി "ഏത്തകാ"തി പഭേദപരിച്ഛേദനിദ്ധാരണവസേന അഭിധമ്മമാതികായം ധമ്മാനം

അവുത്തത്താ വുത്തം. സുത്തന്തമാതികായം പന നിദ്ധാരിതസരൂപസങ്ഖാവിസേസത്താ വിനിച്ഛിതത്ഥപരിച്ഛേദായേവ അവിജ്ജാദയോ വുത്താതി. **"പഥവീആദി രൂപ"**ന്തി ഏതസ്മിം അത്ഥവികപ്പേ അനേകഹേതുകേസു ചിത്തുപ്പാദേസു ഹേതൂനം സഹേതുകഭാവോ വിയ സബ്ബേസം പഥവീആദീനം രൂപിഭാവോ സിദ്ധോതി ആഹ **"പുരിമ…പേ॰… പജ്ജതീ"**തി. ന ഹി തേസു നിയതോ കത്ഥചി സംസാമിഭാവോതി. അനിച്ചാനുപസ്സനായ വാ ലുജ്ജതി ഛിജ്ജതി വിനസ്സതീതി ഗഹേതബ്ബോ ലോകോതി തംഗഹണരഹിതാനം ലോകുത്തരാനം നത്ഥി ലോകതാ. **തേനേവാതി** ദുക്ഖസച്ചഭാവേന പരിഞ്ഞേയ്യഭാവേനാതി അത്ഥോ.

ദുകബഹുതാ ആപജ്ജതീതി കസ്മാ വുത്തം, നനു വീസതി ദുകാ വിഭത്താ, ''അവുത്തോപി യഥാലാഭവസേന വേദിതബ്ബോ''തി ച വക്ഖതീതി ദുകബഹുതാ ഇച്ഛിതാ ഏവാതി? സച്ചമേതം, തംയേവ പന ദുകബഹുതം അനിച്ഛന്തോ ഏവമാഹ. അപിച ദുകബഹുതാ ആപജ്ജതി, സാ ച ഖോ വിഞ്ഞാണഭേദാനുസാരിനീ, തത്രാപി കാമാവചരകുസലതോ ഞാണസമ്പയുത്താനി, തഥാ മഹാകിരിയതോ മനോദ്വാരാവജ്ജനന്തി ഏവംപകാരാനം സബ്ബധമ്മാരമ്മണവിഞ്ഞാണാനം അനാമസനതോ ന ബ്യാപിനീതി ദസ്സേതി **"ദുകബഹുതാ"**തിആദിനാ. അബ്യാപിഭാവേ പന ദോസം ദസ്സേന്തോ **"തഥാ ച…പേ॰… സിയാ"**തി ആഹ. **നിദ്ദേസേന ച വിരുദ്ധ**ന്തി ''യേ തേ ധമ്മാ ചക്ഖുവിഞ്ഞേയ്യാ, ന തേ ധമ്മാ സോതവിഞ്ഞേയ്യാ''തിആദിനാ രൂപായതനാദീനം പച്ചേകചക്ഖുവിഞ്ഞാണാദിനാ കേനചി വിഞ്ഞേയ്യതം, സോതവിഞ്ഞാണാദിനാ കേനചി നവിഞ്ഞേയ്യതഞ്ച ദസ്സേന്തേന നിക്ഖേപരാസിനിദ്ദേസേന ''ദ്വിന്നമ്പി പദാനം അത്ഥനാനത്തതോ ദുകോ ഹോതീ''തി ഇദം വചനം വിരുദ്ധം, തഥാ അത്ഥുദ്ധാരനിദ്ദേസേനപി അത്ഥതോ ന സമേതീതി അത്ഥോ. **തത്ഥാതി** തസ്സം നിക്ഖേപരാസിസംവണ്ണനായം. യോ ച പടിസേധോ കതോ അത്ഥനാനത്തതോ ദുകം ദസ്സേതുന്തി അധിപ്പായോ. **ന ഹി സമ…പേ॰… സേധേതു**ന്തി ഏതേന ''യേ തേ ധമ്മാ ചക്ഖുവിഞ്ഞേയ്യാ, ന തേ ധമ്മാ സോതവിഞ്ഞേയ്യാ''തി ഏത്തകേസു നിദ്ദേസപദേസു ദുകപദദ്വയപ്പവത്തി പാളിതോ ഏവ വിഞ്ഞായതീതി ദസ്സേതി.

തഥേവാതി ഉഭിന്നം കേചിന-സദ്ദാനം അനിയമതോ ചക്ഖുസോതാദിനിസ്സയവോഹാരേന ചക്ഖുസോതവിഞ്ഞാണാദികോ ഭിന്നസഭാവോയേവ ധമ്മോ അത്ഥോതി ദസ്സനവസേന. രൂപായതനമേവ ഹി ചക്ഖുസോതവിഞ്ഞാണേഹി വിഞ്ഞേയ്യാവിഞ്ഞേയ്യഭാവതോ ''കേനചി വിഞ്ഞേയ്യം കേനചി നവിഞ്ഞേയ്യ''ന്തി ച വുച്ചതീതി. യദി ഏവം ഇമസ്മിമ്പി പക്ഖേ ദുകബഹുതാ ആപജ്ജതീതി ചോദനം മനസി കത്വാ ആഹ **"ന ചേത്ഥാ"**തിആദി. **വിഞ്ഞാതബ്ബഭേദേനാതി** വിഞ്ഞാതബ്ബവിസേസേന, വിഞ്ഞേയ്യേകദേസേനാതി അത്ഥോ. **ദുകഭേദോതി** ദുകവിസേസോ, കേനചി വിഞ്ഞേയ്യദുകോ, തപ്പഭേദോയേവ വാ. **സമത്തോ** പരിയത്തോ പരിപുണ്ണോതി അത്ഥോ. **യത്തകാ വിഞ്ഞാതബ്ബാ തത്തകാ ദുകാതി** ദുകഭേദാപജ്ജനപ്പകാരദസ്സനം. **ഏവഞ്ച സതീ**തിആദിനാ ഇമിസ്സാ സംവണ്ണനായ ലദ്ധഗുണം ദസ്സേതി. ''യേ തേ ധമ്മാ ചക്ഖുവിഞ്ഞേയ്യാ, ന തേ ധമ്മാ സോതവിഞ്ഞേയ്യാ''തി രൂപായതനസ്സേവ വുത്തത്താ അത്ഥഭേദാഭാവതോ കഥമയം ദുകോ ഹോതീതി ആഹ **"വിഞ്ഞാണനാനത്തേനാ"**തിആദി. യദി പന സബ്ബവിഞ്ഞാതബ്ബസങ്ഗഹേ

ദുകോസമത്തോ ഹോതി, നിക്ഖേപരാസിനിദ്ദേസോ കഥം നീയതീതി ആഹ **“ഏതസ്സ പനാ”**തിആദി.

ഏത്ഥ പന യഥാ വിഞ്ഞാണനാനത്തേന വിഞ്ഞാതബ്ബം ഭിന്ദിത്വാ ദുകേ വുച്ചമാനേ സതിപി വിഞ്ഞാതബ്ബാനം ബഹുഭാവേ യത്തകാ വിഞ്ഞാതബ്ബാ, തത്തകാ ദുകാതി നത്ഥി ദുകബഹുതാ ദുകസങ്ഗഹിതധമ്മേകദേസേസു ദുകപദദ്വയപ്പവത്തിദസ്സനഭാവതോ. ഏവം ദ്വിന്നമ്പി പദാനം അത്ഥനാനത്തേന ദുകേ വുച്ചമാനേപി യത്തകാനി വിഞ്ഞാണാനി, തത്തകാ ദുകാതി നത്ഥി ദുകബഹുതാ ദുകസങ്ഗ...പേ॰... ഭാവതോ ഏവ. ന ഹി ഏകംയേവ വിഞ്ഞാണം “കേനചി കേനചീ”തി വുത്തം, കിന്തു അപരമ്പീതി സബ്ബവിഞ്ഞാണസങ്ഗഹേ ദുകോ സമത്തോ ഹോതി, ന ച കത്ഥചി ദുകസ്സ പച്ഛേദോ അത്ഥി ഇന്ദ്രിയവിഞ്ഞാണാനം വിയ മനോവിഞ്ഞാണസ്സപി വിസയസ്സ ഭിന്നത്താ. ന ഹി അതീതാരമ്മണം വിഞ്ഞാണം അനാഗതാദിആരമ്മണം ഹോതി, അനാഗതാരമ്മണം വാ അതീതാദിആരമ്മണം, തസ്മാ യഥാലദ്ധവിസേസേന വിസിട്ഠേസു മനോവിഞ്ഞാണഭേദേസു തസ്സ തസ്സ വിസയസ്സ ആലമ്ബനാനാലമ്ബനവസേന ദുകപദദ്വയപ്പവത്തി ന സക്കാ നിവാരേതും. തേനേവ ച അട്ഠകഥായം “മനോവിഞ്ഞാണേന പന കേനചി വിഞ്ഞേയ്യഞ്ചേവ അവിഞ്ഞേയ്യഞ്ചാതി അയമത്ഥോ അത്ഥി, തസ്മാ സോ അവുത്തോപി യഥാലാഭവസേന വേദിതബ്ബോ”തി ഭൂമിഭേദവസേന യഥാലാഭം ദസ്സേസ്സതി. “വവത്ഥാനാഭാവതോ”തി ഇദമ്പി അനാമട്ഠവിസേസം മനോവിഞ്ഞാണസാമഞ്ഞമേവ ഗഹേത്വാ വുത്തം. പാളി പന ഇന്ദ്രിയവിഞ്ഞാണേഹി നയദസ്സനവസേന ആഗതാതി ദട്ഠബ്ബം. ഏവഞ്ച കത്വാ ഇമിസ്സാപി അത്ഥവണ്ണനായ “കേനചീ”തി പദം അനിയമേന സബ്ബവിഞ്ഞാണസങ്ഗാഹകന്തി സിദ്ധം ഹോതി, നിദ്ദേസേന ച ന കോചി വിരോധോ. ചക്ഖുവിഞ്ഞേയ്യനസോതവിഞ്ഞേയ്യഭാവേഹി ദുകപദദ്വയപ്പവത്തി ദസ്സിതാ, ന പന ചക്ഖുവിഞ്ഞേയ്യാചക്ഖുവിഞ്ഞേയ്യഭാവേഹി വിസേസകാരണാഭാവതോ. കിഞ്ച “യേ വാ പനാ”തി പദന്തരസമ്ബിന്ധനതോപി “യേ തേ ധമ്മാ ചക്ഖുവിഞ്ഞേയ്യാ...പേ॰... ന തേ ധമ്മാ ചക്ഖുവിഞ്ഞേയ്യാ”തി (ധ॰ സ॰ ൧൧൦൧) ഏത്താവതാ ദുകപദദ്വയപ്പവത്തി ദസ്സിതാതി വിഞ്ഞായതി. പദന്തരഭാവദസ്സനത്ഥോ ഹി യേവാപന-സദ്ദോ യഥാ “യേ കേചി കുസലാ ധമ്മാ, സബ്ബേ തേ കുസലമൂലാ. യേ വാ പന കുസലമൂലാ, സബ്ബേ തേ ധമ്മാ കുസലാ”തിആദീസു (യമ॰ ൧.മൂലയമക.൧). അഞ്ഞഥാ “യേ തേ ധമ്മാ ചക്ഖുവിഞ്ഞേയ്യാ, ന തേ ധമ്മാ സോതവിഞ്ഞേയ്യാ. യേ തേ ധമ്മാ സോതവിഞ്ഞേയ്യാ, ന തേ ധമ്മാ ചക്ഖുവിഞ്ഞേയ്യാ”തി പാളി അഭവിസ്സ. യം പന വദന്തി “യേ തേ ധമ്മാ ചക്ഖുവിഞ്ഞേയ്യാ...പേ॰... ന തേ ധമ്മാ ചക്ഖുവിഞ്ഞേയ്യാതി ഇമിനാ അത്ഥതോ ദ്വേ ദുകാ വുത്താ ഹോന്തീ”തി, തദപി ചക്ഖുവിഞ്ഞേയ്യാചക്ഖുവിഞ്ഞേയ്യതം സോതവിഞ്ഞേയ്യാസോതവിഞ്ഞേയ്യതഞ്ച സന്ധായ വുത്തം, ന പന “ചക്ഖുവിഞ്ഞേയ്യനസോതവിഞ്ഞേയ്യതം സോതവിഞ്ഞേയ്യനചക്ഖുവിഞ്ഞേയ്യതഞ്ചാ”തി ദട്ഠബ്ബം. ഏതേന പാളിപടിസേധനഞ്ച നിവാരിതം ദട്ഠബ്ബം പടിസേധനസ്സേവ അഭാവതോ. തഥാ യസ്സ ആരമ്മണസ്സ വിജാനനഭാവേന യോ അത്ഥോ വുച്ചമാനോ അനിയമദസ്സനത്ഥം “കേനചീ”തി വുത്തോ, സോയേവ തതോ അഞ്ഞസ്സ അവിജാനനഭാവേന വുച്ചമാനോ അനിയമദസ്സനത്ഥം പുന “കേനചീ”തി വുത്തോതി തദത്ഥദസ്സനേ തേനേവാതി അയം പദത്ഥോ ന സമ്ഭവതീതി ന

സക്കാ വത്തുന്തി. ഏവമേത്ഥ യഥാ അട്ഠകഥാ അവട്ഠിതാ, തഥാ അത്ഥോ യുജ്ജതീതി വേദിതബ്ബം.

൯൭-൯൮. സന്താനസ്സ അജ്ഝത്തമലീനഭാവകരണതോ കണ്ഹകമ്മവിപാകഹേതുതോ ച അപരിസുദ്ധത്താ **"അസുചിഭാവേന സന്ദന്തീ"**തി വുത്തം. **തത്ഥാതി** വണേ. **പഗ്ഘരണക...പേ॰... സദ്ദോതി** ഏതേന ആസവോ വിയ ആസവോതി അയമ്പി അത്ഥോ ദസ്സിതോതി ദട്ഠബ്ബം. **ഗോത്രഭു... പേ॰... വുത്താനീ**തി ഏതേന ഗോത്രഭുഗ്ഗഹണം ഉപലക്ഖണം യഥാ "കാകേഹി സപ്പി രക്ഖിതബ്ബ"ന്തി ദസ്സേതി. ഗോത്രഭുസദിസാ ഗോത്രഭൂതി പന അത്ഥേ സതി ഗുണപ്പധാനത്ഥാനം ഏകേന സദ്ദേന അവചനീയത്താ വോദാനാദയോവ വുത്താ ഭവേയ്യും. അഥ വാ **ഗോത്രഭൂ**തി ഏകസേസേന സാമഞ്ഞേന വാ അയം നിദ്ദേസോതി വേദിതബ്ബം. അഭിവിധിവിസയം അവധിന്തി വിഭത്തിം പരിണാമേത്വാ വത്തബ്ബം.

സമ്പയുത്തേഹി ആസവേഹി **തംസഹിതതാ** ആസവസഹിതതാ. ഇദം വുത്തം ഹോതി - യഥാ സഹേതുകാനം സമ്പയുത്തേഹി ഹേതൂഹി സഹേതുകതാ, ന ഏവം സാസവാതി വുത്തധമ്മാനം സമ്പയുത്തേഹി ആസവേഹി സാസവതാ, അഥ ഖോ വിപ്പയുത്തേഹീതി. ദുകന്തരേ അവുത്തപദഭാവോയേവേത്ഥ ദുകയോജനായ ഞായാഗതതാ. യദി ഏവം ഹേതുഗോച്ഛകേ കഥന്തി ആഹ **"ഹേതുഗോച്ഛകേ പനാ"**തിആദി. **പഠമേ ദുകേ ദുതിയസ്സ പക്ഖേപേ ഏകോതി** ചതുത്ഥദുകമാഹ. **പഠമേ ദുകേ തതിയസ്സ പക്ഖേപേ ദ്വേതി** "ആസവാ ചേവ ധമ്മാ ആസവവിപ്പയുത്താ ച, ആസവവിപ്പയുത്താ ചേവ ധമ്മാ നോ ച ആസവാ"തി ഇമിനാ സദ്ധിം പഞ്ചമദുകമാഹ. **പഠമസ്സ ദുതിയേ ദുകേ പക്ഖേപേ ഏകോതി** "നോ ആസവാ ധമ്മാ സാസവാപി അനാസവാപീ"തി അയമേകോ. **തതിയേ പഠമസ്സ പക്ഖേപേ ദ്വേതി** "ആസവാ ധമ്മാ ആസവസമ്പയുത്താപി ആസവവിപ്പയുത്താപി, നോ ആസവാധമ്മാ ആസവസമ്പയുത്താപി ആസവവിപ്പയുത്താപീ"തി ഇമേ ദ്വേ. **തതിയേ ദുതിയസ്സ പക്ഖേപേ ഏകോതി** "സാസവാ ധമ്മാ ആസവസമ്പയുത്താപി ആസവവിപ്പയുത്താപീ"തി ഏകോ. **ദുതിയേ തതിയസ്സ പക്ഖേപേ ഏകോതി** ഛട്ഠദുകമാഹ. **തീഹീ**തി ചതുത്ഥപഞ്ചമഛട്ഠേഹി. **ഇതരേതി** തദവസിട്ഠാ പഞ്ച. തേ പന പഠമേ തതിയദുകദുതിയപദപക്ഖേപേ ഏകോ, ദുതിയേ പഠമദുകദുതിയപദപക്ഖേപേ ഏകോ, തതിയേ പഠമസ്സ ഏകേകപദപക്ഖേപേ ദ്വേ, തതിയേ ദുതിയദുകപഠമപദപക്ഖേപേ ഏകോതി ഏവം വേദിതബ്ബാ. "സാസവാ ധമ്മാ ആസവാപി നോ ആസവാപി. ആസവസമ്പയുത്താ ധമ്മാ ആസവാപി നോ ആസവാപി. ആസവവിപ്പയുത്താ ധമ്മാ ആസവാപി നോ ആസവാപീ"തി ഏതേസമ്പി, "ആസവസഹഗതാ ധമ്മാ നോ ആസവസഹഗതാ ധമ്മാ"തി ഏവമാദീനഞ്ച അഗ്ഗഹണേ കാരണം ഗഹണനയോ ച പുബ്ബേ വുത്തനയേനേവ വേദിതബ്ബം.

ഏസ നയോതി യോ ഏസ പഠമദുകേ ദുതിയദുകപക്ഖേപാദികോ ഉപായോ ഇധ ആസവഗോച്ഛകേ വുത്തോ, ഏസ നയോ സംയോജനഗോച്ഛകാദീസു ദുകന്തരനിദ്ധാരണേതി അത്ഥോ. തത്ഥ പാളിയം അനാഗതദുകാ സംയോജനഗോച്ഛകേ താവ "സംയോജനാ ചേവ ധമ്മാ സംയോജനവിപ്പയുത്താ ച, സംയോജനവിപ്പയുത്താ ചേവ ധമ്മാ നോ ച സംയോജനാ, സംയോജനാ ധമ്മാ സംയോജനസമ്പയുത്താപി

സംയോജനവിപ്പയുത്താപി, നോ സംയോജനാ ധമ്മാ സംയോജനസമ്പയുത്താപി സംയോജനവിപ്പയുത്താപി, നോ സംയോജനാ ധമ്മാ സംയോജനിയാപി അസംയോജനിയാപി, സംയോജനിയാ ധമ്മാ സംയോജനസമ്പയുത്താപി സംയോജനവിപ്പയുത്താപീ"തി പഞ്ച. ഏവം ഗന്ഥഓഘയോഗഉപാദാനഗോച്ഛകേസു പച്ചേകം പഞ്ച. നീവരണഗോച്ഛകേ പന നീവരണാനം നീവരണവിപ്പയുത്തഭാവാഭാവതോ "നോ നീവരണാ ധമ്മാ നീവരണിയാപി അനീവരണിയാപി, നോ നീവരണാ ധമ്മാ നീവരണസമ്പയുത്താപി നീവരണവിപ്പയുത്താപി, നീവരണിയാ ധമ്മാ നീവരണസമ്പയുത്താപി നീവരണവിപ്പയുത്താപീ"തി തയോ. തഥാ പരാമാസഗോച്ഛകേ "നോ പരാമാസാ ധമ്മാ പരാമട്ഠാപി അപരാമട്ഠാപി, നോ പരാമാസാ ധമ്മാ പരാമാസസമ്പയുത്താപി പരാമാസവിപ്പയുത്താപി, പരാമട്ഠാ ധമ്മാ പരാമാസസമ്പയുത്താപി പരാമാസവിപ്പയുത്താപീ"തി. കിലേസഗോച്ഛകേ "നോ കിലേസാ ധമ്മാ സംകിലേസികാപി അസംകിലേസികാപി, നോ കിലേസാ ധമ്മാ സംകിലിട്ഠാപി അസംകിലിട്ഠാപി, നോ കിലേസാ ധമ്മാ കിലേസസമ്പയുത്താപി കിലേസവിപ്പയുത്താപി, സംകിലേസികാ ധമ്മാ സംകിലിട്ഠാപി അസംകിലിട്ഠാപി, സംകിലേസികാ ധമ്മാ കിലേസസമ്പയുത്താപി കിലേസവിപ്പയുത്താപി, അസംകിലിട്ഠാ ധമ്മാ സംകിലേസികാപി അസംകിലേസികാപീ"തി ഛ ദുകാതി ഏവം വേദിതബ്ബാ. സേസം വുത്തനയമേവ.

൨൦-൨൧. **പച്ചയഭാവേനാ**തി സംയോജനത്ഥം ദസ്സേതി. യഥാസകം പച്ചയഭാവോ ഏവ ഹി കാമരാഗാദീനം വട്ടസംയോജനന്തി. യദി ഏവം കഥം കാമരാഗാദീനംയേവ സംയോജനഭാവോതി ആഹ **"സതിപീ"**തിആദി. **അഞ്ഞേസ**ന്തി സംയോജനേഹി അഞ്ഞേസം കിലേസാഭിസങ്ഖാരാദീനം. **തപ്പച്ചയഭാവേ**തി തേസം കിലേസകമ്മവിപാകവട്ടാനം പച്ചയഭാവേ. ഓരമ്ഭാഗിയുദ്ധംഭാഗിയഭാവേന സങ്ഗഹിതാ പരിച്ഛിന്നാ **ഓര...പേ॰... സങ്ഗഹിതാ,** തേഹി കാമരാഗാദീഹി വിസേസപച്ചയഭൂതേഹി. കാമകമ്മഭവാദീനം കാമൂപപത്തിഭവാദിനിപ്ഫാദനേപി നിയമോതി കത്വാ ആഹ **"തംതം...പേ॰... ഹോതീ"**തി. തേന സംയോജനാനം ഭാവേ യഥാവുത്തനിയമാനം കമ്മൂപപത്തിഭവാനം ഭാവം ദസ്സേത്വാ തദഭാവേ അഭാവം ദസ്സേന്തോ **"ന ചാ"**തിആദിമാഹ. **ബന്ധനം** അസേരിഭാവകരണം അന്ദുബന്ധനാദയോ വിയ. **ഗന്ഥകരണം** അവച്ഛിന്നതാകരണം. **ചക്കലകം** പാദപുഞ്ഛനരജ്ജുമണ്ഡലം. **ന ചോദേതബ്ബ**ന്തി പഞ്ഞാചക്ഖുനാ പചുരജനസ്സ പസ്സിതും അസക്കുണേയ്യത്താ യഥാവുത്തവിസേസസ്സ സദ്ധേയ്യതം ആഹ. തിവിധോ ഹി അത്ഥോ കോചി പച്ചക്ഖസിദ്ധോ യോ രൂപാദിധമ്മാനം പച്ചത്തവേദനീയോ അനിദ്ദിസിതബ്ബാകാരോ, സബ്ബധമ്മാനം സഭാവലക്ഖണന്തി വുത്തം ഹോതി. കോചി അനുമാനസിദ്ധോ യോ ഘടാദീസു പടാദീസു ച പസിദ്ധേന പച്ചയായത്തഭാവേന ഘടപട-സദ്ദാദീനം അനിച്ചതാദിആകാരോ, കോചി ഓകപ്പനസിദ്ധോ യോ പചുരജനസ്സ അച്ചന്തമദിട്ഠോ സദ്ധാവിസയോ സഗ്ഗനിബ്ബാനാദി. തത്ഥ യസ്സ സത്ഥുനോ വചനം പച്ചക്ഖസിദ്ധേ അനുമാനസിദ്ധേ ച അത്ഥേ ന വിസംവാദേതി അവിപരീതപ്പവത്തിയാ, തസ്സ വചനേന സദ്ധേയ്യത്ഥസിദ്ധീതി തഥാരൂപോ ച ഭഗവാതി **"ധമ്മാനം സഭാവ...പേ॰... ന ചോദേതബ്ബ"**ന്തി വുത്തം. ഏസ നയോ ഇതോ പരേസുപി ഏവരൂപേസു.

൨൬-൨൭. യഥാ സരഭേഹി അതിക്കമിതബ്ബാ പബ്ബതരാജി സരഭനിയാ, ഏവം ഓഘനിയാതി സദ്ദസിദ്ധീതി ആഹ **"തേനാ"**തിആദി.

൩൦-൩൧. വിപരിയേസഗ്ഗാഹോ പരാമസനന്തി "പരതോ"തി ഏത്ഥ ന ധമ്മസഭാവതോ അഞ്ഞഥാമത്തം പരന്തി അധിപ്പേതം, അഥ ഖോ തബ്ബിപരിയായോതി ആഹ **"പരതോതി നിച്ചാദിതോ"**തി.

൩൩-൩൪. യദി സഭാവതോ അവിജ്ജമാനം, കഥമാരമ്മണഭാവോതി ആഹ **"വിചിത്തസഞ്ഞായ സഞ്ഞിത"**ന്തി, പരികപ്പനാമത്തസിദ്ധന്തി അത്ഥോ. ദുവിഞ്ഞേയ്യനാനത്തതായ നിരന്തരഭാവൂപഗമനം സംസട്ഠഭാവോതി **"സുവിഞ്ഞേയ്യനാനത്തത്താ ന സംസട്ഠതാ"**തി വുത്തം. **തേസം** അരൂപക്ഖന്ധാനം. **ഇതരേഹി** രൂപനിബ്ബാനേഹി. കിം പന കാരണം സമാനുപ്പാദനിരോധാനം ഏകകലാപഭൂതാനം അരൂപധമ്മാനമേവ അഞ്ഞമഞ്ഞം സംസട്ഠതാ വുച്ചതി, ന പന തഥാഭൂതാനമ്പി രൂപധമ്മാനന്തി ആഹ **"ഏസ ഹി തേസം സഭാവോ"**തി. തേന യദിപി കേചി അരൂപധമ്മാ വിസും ആരമ്മണം ഹോന്തി, ദന്ധപ്പവത്തികത്താ പന രൂപധമ്മാനംയേവ സുവിഞ്ഞേയ്യനാനത്തം, ന അരൂപധമ്മാനന്തി തേസം സംസട്ഠഭാവോ തദഭാവോ ച ഇതരേസം സഭാവസിദ്ധോതി ദസ്സേതി. സമൂഹഘനതായ വാ ദുബ്ബിഭാഗതരത്താ നത്ഥി അരൂപധമ്മാനം വിസും ആരമ്മണഭാവോതി ദുവിഞ്ഞേയ്യനാനത്തത്താ തേസംയേവ സംസട്ഠതാ. **അമുഞ്ചിത്വാ** തദധീനവുത്തിതായ **ഗഹേതബ്ബതോ** ബുദ്ധിയാ.

൩൫-൪൦. കാമതണ്ഹാ **കാമോ** ഉത്തരപദലോപേന യഥാ രൂപഭവോ രൂപം. ഏവം സേസേസുപി. **ആരമ്മണകരണവസേനാ**തി ഏതേന കാമരൂപാരൂപതണ്ഹാനം വിസയഭാവോ യഥാക്കമം കാമരൂപാരൂപാവചരതായ കാരണന്തി ദസ്സേതി. അവസ്സഞ്ചേതമേവം സമ്പടിച്ഛിതബ്ബം, അഞ്ഞഥാ കാമാവചരാദിഭാവോ അപരിപുണ്ണവിസയോ സിയാ. യദി ഹി ആലമ്ബിതബ്ബധമ്മവസേന ഭൂമിപരിച്ഛേദോ, ഏവം സതി അനാരമ്മണാനം സങ്ഗഹോ ന സിയാ. അഥ വിപാകദാനവസേന, ഏവമ്പി അവിപാകാനം സങ്ഗഹോ ന സിയാ, തസ്മാ ആരമ്മണകരണവസേന പരിയാപന്നാനം ഭൂമിപരിച്ഛേദോ കാതബ്ബോ. ഏവഞ്ഹി സതി കാമാവചരാദിഭാവോ പരിപുണ്ണവിസയോ സിയാ. തേനേവാഹ **"ഏവഞ്ഹി സതീ"**തിആദി. അപരിയാപന്നാനം പന ലോകതോ ഉത്തിണ്ണഭാവേന അനുത്തരഭൂമിതാ. **അകാമാവചരാദിതാ നാപജ്ജതീ**തി അബ്യാപിതദോസം പരിഹരതി, **കാമാവചരാദിതാ നാപജ്ജതീ**തി അതിബ്യാപിതദോസം. നനു ച ഇമസ്മിം പക്ഖേ കാമതണ്ഹാ കതമാ, കാമാവചരധമ്മാരമ്മണാ തണ്ഹാ, കാമാവചരധമ്മാ കതമേ, കാമതണ്ഹാവിസയാതി ഇതരീതരനിസ്സയതാ ദോസോതി? ന, അവീചിആദിഏകാദസോകാസനിന്നതായ കിഞ്ചി തണ്ഹം കാമതണ്ഹാഭാവേന ഗഹേത്വാ തംസഭാവായ വിസയഭാവേന കാമാവചരധമ്മാനം ഉപലക്ഖേതബ്ബത്താ.

ഇദാനി യഥാവുത്തമത്ഥം പാഠേന സമത്ഥേന്തോ **"നിക്ഖേപകണ്ഡേപീ"**തിആദിമാഹ. തത്ഥ ഹി കാമതണ്ഹായ ആലമ്ബിതബ്ബത്താ കാമധാതുപരിയാപന്നധമ്മാ ച കാമഭവസങ്ഖാതേ കാമേ ഓഗാള്ഹാ ഹുത്വാ ചരന്തി, നാഞ്ഞത്ഥാതി **ഏത്ഥാവചരാ**തി വുത്തന്തി. വിസേസത്ഥിനാ വിസേസോ അനുപയുജ്ജതീതി ഇമമത്ഥം ദസ്സേന്തോ ആഹ

"ലോകസ്സ വസേന പരിയാപന്നനിച്ഛയതോ"തി. തേന ലോകിയധമ്മേസു പരിയാപന്ന-സദ്ദസ്സ നിരുള്ഹതം ദസ്സേതി ഭഗവതോ തദുച്ചാരണാനന്തരം വിനേയ്യാനം തദത്ഥപടിപത്തിതോ. പരിച്ഛേദകാപേക്ഖാ പരിച്ഛിന്നതാതി **"പരിച്ഛേദകാരികായ തണ്ഹായാ"**തി വുത്തം. സാ ഹി ധമ്മാനം കാമാവചരാദിഭാവം പരിച്ഛിന്ദതി. **പരി**-സദ്ദോ ചേത്ഥ "ഉപാദിന്നാ"തിആദീസു ഉപ-സദ്ദോ വിയ സസാധനം കിരിയം ദീപേതീതി അയമത്ഥോ വുത്തോതി ദട്ഠബ്ബം.

നിയ്യാനകരണസീലാ **നിയ്യാനികാ** യഥാ "അപൂപഭക്ഖനസീലോ ആപൂപികോ"തി, നിയ്യാനസീലാ ഏവ വാ. രാഗദോസമോഹാവ ഗഹിതാതി ഞായതി, ഇതരഥാ പഹാനേകട്ഠതാവചനം നിപ്പയോജനം സിയാ. "രണോഹതാ ന ജോതന്തി, ചന്ദസൂരിയാ സതാരകാ"തിആദീസു രണ-സദ്ദസ്സ രേണുപരിയായതാ ദട്ഠബ്ബാ. സമ്പഹാരപരിയായത്താ യുദ്ധ-സദ്ദസ്സ സമ്പഹാരോ ച പഹരിതബ്ബാധാരോതി അകുസലസേനാവ "സരണാ"തി വുത്താ. **ദുക്ഖാദീന**ന്തി ഫലഭൂതാനം ദുക്ഖവിഘാതഉപായാസപരിളാഹാനം സഭാഗഭൂതായ ച മിച്ഛാപടിപദായ. **തന്നിബ്ബത്തകസഭാവാനം അകുസലാന**ന്തി ഏതേന സബ്ബേസമ്പി അകുസലാനം സരണതം ദസ്സേതി.

അഭിധമ്മദുകമാതികാപദവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

സുത്തന്തികദുകമാതികാപദവണ്ണനാ

൧൦൧-൧൦൮. **വിജ്ജാസഭാഗതായ** , ന സങ്കപ്പാദയോ വിയ വിജ്ജായ ഉപകാരകഭാവതോ. **"അഭേജ്ജം...പേ॰... രുഹതീ"**തി ഉഭയമ്പി അനവസേസപ്പഹാനമേവ സന്ധായ വുത്തം. കിഞ്ചാപി ഹി ഹേട്ഠിമമഗ്ഗേഹിപി പഹീയമാനാ കിലേസാ തേന തേന ഓധിനാ അനവസേസമേവ പഹീയന്തി, യേ പന അവസിട്ഠാ ഭിന്ദിതബ്ബാ, തേ ലോഭാദികിലേസഭാവസാമഞ്ഞതോ പുന വിരുള്ഹാ വിയ ഹോന്തി. അരഹത്തമഗ്ഗേ പന ഉപ്പന്നേ ന ഏവം അവസിട്ഠാഭാവതോ. **തദുപചാരേന** നിസ്സയവോഹാരേന. കുസലേഹി താപേതബ്ബാതി വാ **തപനിയാ,** തദങ്ഗാദിവസേന ബാധിതബ്ബാ പഹാതബ്ബാതി അത്ഥോ. **സമാനത്ഥാനി** അധിവചനാദീനം സങ്ഖാദിഭാവതോ. "സബ്ബേവ ധമ്മാ അധിവചനപഥാ"തിആദിനാ അധിവചനാദീനം വിസയഭാവേ ന കോചി ധമ്മോ വജ്ജിതോ, വചനഭാവോ ഏവ ച അധിവചനാദീനം വക്ഖമാനേന നയേന യുജ്ജതീതി അധിപ്പായേനാഹ **"സബ്ബഞ്ച വചനം അധിവചനാദിഭാവം ഭജതീ"**തി.

൧൦൯-൧൧൮. അഞ്ഞം അനപേക്ഖിത്വാ സയമേവ അത്തനോ നാമകരണസഭാവോ നാമകരണട്ഠോതി, തേന അരൂപധമ്മാനം വിയ ഓപപാതികനാമതായ പഥവീആദീനമ്പി നാമഭാവോ സിയാതി ആസങ്കായ നിവത്തനത്ഥം **"നാമന്തരാനാപജ്ജനതോ"**തി ആഹ. ന ഹി വിനാ പഥവീആദിനാമേനപി രൂപധമ്മാ വിയ കേസാദിനാമേഹി വിനാ വേദനാദിനാമേഹി അഞ്ഞേന നാമേന അരൂപധമ്മാ പിണ്ഡാകാരതോ വോഹരീയന്തീതി. യം പന പരസ്സ നാമം കരോതി, തസ്സ അഞ്ഞാപേക്ഖം നാമകരണന്തി നാമകരണസഭാവതാ നത്ഥീതി സാമഞ്ഞനാമാദികരണാനം നാമഭാവോ നാപജ്ജതി. യസ്സ ചഞ്ഞേഹി നാമം കരീയതി, തസ്സ നാമകരണസഭാവതായ അഭാവോയേവാതി നത്ഥി നാമഭാവോ. യേ പന അനാപന്നനാമന്തരാ സഭാവസിദ്ധനാമാ ച, തേ വേദനാദയോവ നാമം നാമാതി

ദസ്സേന്തോ **“അത്തനാവാ”**തിആദിമാഹ. ഫസ്സാദീനം ആരമ്മണാഭിമുഖതാ തം അഗ്ഗഹേത്വാ അപ്പവത്തിയേവാതി ദസ്സേതും **“അവിനാഭാവതോ”**തി വുത്തം. **അധിവചനസമ്ഫസ്സോ** മനോസമ്ഫസ്സോ, സോ നാമമന്തരേന ഗഹേതും അസക്കുണേയ്യതായ പാകടോതി നിദസ്സനഭാവേന വുത്തോ. **രുപ്പനസഭാവേനാ**തി നിദസ്സനമത്തം ദട്ഠബ്ബം. പകാസകപകാസിതബ്ബഭാവേനപി ഹി വിനാപി നാമേന രൂപധമ്മാ പാകടാ ഹോന്തീതി. അഥ വാ പകാസകപകാസിതബ്ബഭാവോ വിസയിവിസയഭാവോ ചക്ഖുരൂപാദീനം സഭാവോ, സോ രുപ്പനസഭാവേ സാമഞ്ഞേ അന്തോഗധോതി ദട്ഠബ്ബം.

൧൧൯-൧൨൩. ഇതോ പുബ്ബേ പരികമ്മന്തിആദിനാ സമാപത്തിവുട്ഠാനകുസലതാ വിയ സമാപത്തികുസലതാപി ഝാനലാഭീനംയേവ ഹോതീതി വുത്തം വിയ ദിസ്സതി. “ഇതരേസമ്പി അനുസ്സവവസേന സമാപത്തീനം അപ്പനാപരിച്ഛേദപഞ്ഞാ ലബ്ഭതീ”തി വദന്തി. “ഏവം സീലവിസോധനാദിനാ സമാപത്തിം അപ്പേതീതി ജാനനകപഞ്ഞാ സഹ പരികമ്മേന അപ്പനാപരിച്ഛേദജാനനകപഞ്ഞാ”തി കേചി. **വുട്ഠാനേ കുസലഭാവോ** വുട്ഠാനവസിതാ. **പുബ്ബേ**തി സമാപജ്ജനതോ പുബ്ബേ.

൧൨൪-൧൩൪. സോഭനേ രതോ സുരതോ, തസ്സ ഭാവോ സോരച്ചന്തി ആഹ **“സോഭനകമ്മരതതാ”**തി. സുട്ഠു വാ ഓരതോ വിരതോ സോരതോ , തസ്സ ഭാവോ സോരച്ചന്തി. അയം പനത്ഥോ അട്ഠകഥായം വുത്തോ ഏവ. **അപ്പടിസങ്ഖാനം** മോഹോ. **കുസലഭാവനാ** ബോധിപക്ഖിയധമ്മാനം വഡ്ഢനാ. **സഞ്ഞാണം** ഉപലക്ഖണം. **സവിഗ്ഗഹം** സബിമ്ബകം. **ഉപലക്ഖേതബ്ബാകാരം** ധമ്മജാതം, ആരമ്മണം വാ. **അവിക്ഖേപോ**തി ചിത്തവിക്ഖേപപടിപക്ഖോ. ഉജുവിപച്ചനീകതായ ഹി പഹാനവുട്ഠാനേന ച അവിക്ഖേപോ വിക്ഖേപം പടിക്ഖിപതി, പവത്തിതും ന ദേതീതി.

൧൩൮-൧൪൨. കാരണസീലം ലോകിയം. **ഫലസീലം** ലോകുത്തരം തേന സിജ്ഝതീതി കത്വാ, ലോകിയസ്സപി വാ സീലസ്സ കാരണഫലഭാവോ പുബ്ബാപരഭാവേന ദട്ഠബ്ബോ. **സമ്പന്നസമുദായസ്സ** പരിപുണ്ണസമൂഹസ്സ. **അകുസലാ സീലാ** അകുസലാ സമാചാരാ. **സീലസമ്പദാ** സീലസമ്പത്തി സീലഗുണാതി അത്ഥോ. **സഹോത്തപ്പം ഞാണ**ന്തി ഓത്തപ്പസ്സ ഞാണപ്പധാനതം ആഹ, ന പന ഞാണസ്സ ഓത്തപ്പസഹിതതാമത്തം. ന ഹി ഓത്തപ്പരഹിതം ഞാണം അത്ഥീതി. **അധിമുത്തതാ** അഭിരതിവസേന നിരാസങ്കാപവത്തി. **നിസ്സടതാ** വിസംയുത്തതാ. ഏത്ഥ ച അധിമുത്തതാനിസ്സടതാവചനേഹി തദുഭയപരിയായാ ദ്വേ വിമുത്തിയോ ഏകസേസനയേന ഇധ “വിമുത്തീ”തി വുത്താതി ദസ്സേതി. തഥാ ഹി വുത്തം “ചിത്തസ്സ ച അധിമുത്തി നിബ്ബാനഞ്ചാ”തി. ഉപ്പജ്ജതി ഏതേനാതി ഉപ്പാദോ, ന ഉപ്പാദോതി **അനുപ്പാദോ,** തബ്ഭൂതേ അനുപ്പാദപരിയോസാനേ വിമോക്ഖന്തേ അനുപ്പാദസ്സ അരിയമഗ്ഗസ്സ കിലേസാനം വാ അനുപ്പജ്ജനസ്സ പരിയോസാനേതി ഠാനഫലേഹി അരിയഫലമേവ ഉപലക്ഖീയതീതി ദട്ഠബ്ബം.

മാതികാപദവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

കാമാവചരകുസലപദഭാജനീയവണ്ണനാ

൧. **അപ്പേതു**ന്തി നിഗമേതും. ‘‘പദഭാജനീയം ന വുത്ത’’ന്തി പദഭാജനീയാവചനേന അപ്പനാവരോധം സാധേത്വാ പദഭാജനീയാവചനസ്സ കാരണം വദന്തോ **‘‘സരൂപേനാ’’**തിആദിമാഹ. തത്ഥ ‘‘ഫസ്സോ ഹോതീ’’തിആദീസു ഹോതി-സദ്ദോ അത്ഥി-സദ്ദേന അനാനത്ഥോതി അധിപ്പായേന വുത്തം **‘‘ദുതിയേന ഹോതി-സദ്ദേനാ’’**തി. പുബ്ബേ അട്ഠകഥാധിപ്പായേന വത്വാ യഥാവുത്തസ്സ പാളിപ്പദേസസ്സ അപ്പനാവരോധോ സമത്ഥിതോതി അത്തനോ അധിപ്പായം ദസ്സേന്തോ **‘‘സങ്ഖേപേനാ’’**തിആദിമാഹ.

ഞാതും ഇച്ഛിതോതി ലക്ഖണസ്സ പുച്ഛാവിസയതം ദസ്സേതും വുത്തം. **യേന കേനചീ**തി ദസ്സനാദിവിസേസയുത്തേന, ഇതരേന വാ. അവത്ഥാവിസേസോ ഹി ഞാണസ്സ ദസ്സനതുലനതീരണാനി. **‘‘അദിട്ഠ’’**ന്തിആദീസു ആഹാതി യോജേതബ്ബം, സബ്ബത്ഥ ച ലക്ഖണസ്സാതി. തഞ്ഹേത്ഥ അധികതന്തി. **അദിട്ഠം ജോതീയതി ഏതായാ**തി ഏതേന ദിട്ഠം സംസന്ദതി ഏതായാതി ദിട്ഠസംസന്ദനാ. വിമതിം ഛിന്ദതി ഏതായാതി വിമതിച്ഛേദനാതി ഏതാസമ്പി സദ്ദത്ഥോ നയതോ ദസ്സിതോ, അത്ഥതോ പന സബ്ബോപി തഥാപവത്തം വചനം, തദുപ്പാദകോ വാ ചിത്തുപ്പാദോതി വേദിതബ്ബം.

അഞ്ഞമഞ്ഞതോ പഭിജ്ജതീതി പഭേദോ, വിസേസോ, തേന **പഭേദേന. ധമ്മാനം ദേസനന്തി** കിഞ്ചാപി സമയഭൂമിജാതിആരമ്മണസഭാവാദിവസേന അനവസേസപ്പഭേദപരിഗ്ഗഹതോ നിദ്ദേസദേസനാവ വത്തും യുത്താ, തഥാപി കുസലാദിമാതികാപദസങ്ഗഹിതവിസേസോയേവ ഇധ പഭേദോതി അധിപ്പേതോതി വുത്തം **‘‘പഭേദ…പേ॰… ദേസനം ആഹാ’’**തി. തേനേവാഹ **അട്ഠകഥായം** ‘‘കുസല…പേ॰… ദീപേത്വാതി ഫസ്സോ ഹോതി…പേ॰… അവിക്ഖേപോ ഹോതീ’’തി (ധ॰ സ॰ അട്ഠ॰ ധമ്മുദ്ദേസവാര ഫസ്സപഞ്ചമകരാസിവണ്ണനാ). ‘‘ഫസ്സോ ഫുസനാ’’തിആദിനാ ച പഭേദവന്തോവ സാതിസയം നിദ്ദിട്ഠാ, ന പന മാതികായം വുത്തപ്പഭേദോതി പഭേദവന്തദസ്സനം നിദ്ദേസോ. **ഇദം വുത്തം ഹോതീ**തിആദിനാ ‘‘പഭേദ…പേ॰… ദസ്സനത്ഥ’’ന്തി ഇമസ്സ വാക്യസ്സ പിണ്ഡത്ഥമാഹ. യദി ധമ്മാ ഏവ പുച്ഛിതബ്ബാ വിസ്സജ്ജേതബ്ബാ ച, കസ്മാ കുസലാതി പഭേദവചനന്തി ആഹ **‘‘തേ പനാ’’**തിആദി. ന ഹി പഭേദേഹി വിനാ പഭേദവന്തോ അത്ഥീതി. ‘‘ഇമേ ധമ്മാ കുസലാ’’തി ഏതേന ‘‘ഫസ്സോ ഹോതീ’’തി, ‘‘ഫസ്സോ ഫുസനാ’’തി ച ആദിനാ ഉദ്ദിട്ഠനിദ്ദിട്ഠാനം ധമ്മാനം കുസലഭാവോ വിസ്സജ്ജിതോ ഹോതീതി ഇമിനാ അധിപ്പായേന **‘‘ഇമേ ധമ്മാ കുസലാതി വിസ്സജ്ജനേപീ’’**തി ആഹ. **ഇമസ്മിഞ്ഹീ**തി ഹി-സദ്ദോ കാരണത്ഥോ. തേന യസ്മാ ധമ്മാവ ദേസേതബ്ബാ, തേ ച കുസലാ…പേ॰… ഭേദാ ദേസേതബ്ബാ , തസ്മാതി ഏവം വാ യോജനാ. **ധമ്മാനമേവാ**തി അവധാരണഫലം ദസ്സേതി **‘‘അവോഹാരദേസനാതോ’’**തി. **അത്ഥാനഞ്ചാതി ച**-സദ്ദേന ‘‘ഫസ്സോ ഫുസനാ’’തി ഏവമാദിസഭാവനിരുത്തിം യഥാവുത്തധമ്മാദിഞാണഞ്ച സങ്ഗണ്ഹാതി. ‘‘ഇതി ഏവം അയം പവത്തേതബ്ബോ നിവത്തേതബ്ബോ ചാ’’തി തഥാ തഥാ വിധേതബ്ബഭാവോ ഇതികത്തബ്ബതാ, തായ യുത്തോ **ഇതി…പേ॰… യുത്തോ** , തസ്സ വിധേതബ്ബസ്സാതി അത്ഥോ, **വിസേസനത്താ** പഭേദസ്സാതി അധിപ്പായോ.

ഇതികത്തബ്ബതായുത്തസ്സ വിസേസിതബ്ബത്താ **ഉദ്ദേസോ ധമ്മപ്പധാനോ,** തസ്മാ തത്ഥ ധമ്മസ്സ വിസേസിതബ്ബത്താ "കുസലാ ധമ്മാ"തി അയം പദാനുക്കമോ കതോ. **പുച്ഛാ സംസയിതപ്പധാനാ** അനിച്ഛിതനിച്ഛയനായ പവത്തേതബ്ബത്താ. തേന സബ്ബധമ്മേസു സമുഗ്ഘാടിതവിചികിച്ഛാനുസയാനമ്പി പുച്ഛാ ദേസേതബ്ബപുഗ്ഗലഗതസംസയാപത്തിം അത്തനി ആരോപേത്വാ സംസയാപന്നേഹി വിയ പവത്തീയതീതി ദസ്സേതി. കാമാവചരാദിഭേദോ വിയ കുസലാദിഭാവേന കുസലാദിഭേദോ ധമ്മഭാവേന നിയതോതി ധമ്മാതി വുത്തേ നിച്ഛയാഭാവതോ "കുസലാ നു ഖോ അകുസലാ നു ഖോ"തിആദിനാ സംസയോ ഹോതീതി ആഹ **"കുസലാദിഭേദോ പന സംസയിതോ"**തി. ധമ്മഭാവോ പന കുസലാദീസു ഏകന്തികത്താ നിച്ഛിതോയേവാതി വുത്തം **"ന ച ധമ്മഭാവോ സംസയിതോ"**തി. തേന സംസയിതോ നിച്ഛേതബ്ബഭാവേന പധാനോ ഏത്ഥ കുസലഭാവോ, ന തഥാ ധമ്മഭാവോതി ധമ്മാ കുസലാതി വുത്തന്തി ദസ്സേതി.

ചിത്തുപ്പാദസമയേതി ചിത്തസ്സ ഉപ്പജ്ജനസമയേ. "അഥ വിജ്ജമാനേ"തി ഏത്ഥ അഥ-സദ്ദസ്സ അത്ഥമാഹ **"പച്ഛാ"**തി. ഭോജനഗമനാദീഹി സമയേകദേസനാനത്തം ദസ്സേത്വാ അവസേസനാനത്തം ദസ്സേതും **"സമവായാദീ"**തി വുത്തം. **വിസേസിതാ**തി ഏതേന "നിയമിതാ"തി പദസ്സ അത്ഥം വിവരതി, തസ്മാ യഥാവുത്തചിത്തവിസേസിതബ്ബതോ സമയതോതി അത്ഥോ. **യഥാധിപ്പേതാനന്**തി കാമാവചരാദിവിസേസയുത്താനം. "തസ്മിം സമയേ"തി ചിത്തുപ്പത്തിയാ വിസേസിതബ്ബോപി സമയോ യേന ചിത്തേന ഉപ്പജ്ജമാനേന വിസേസീയതി, തസ്സേവ ചിത്തസ്സ "യസ്മിം സമയേ"തി ഏത്ഥ സയം വിസേസനഭാവം ആപജ്ജതി. തഥാ "തസ്മിം സമയേ"തി ഏത്ഥ വിസേസനഭൂതം ചിത്തം അത്തനാ വിസേസിതബ്ബസമയസ്സ ഉപകാരത്ഥം "യസ്മിം സമയേ...പേ॰... ചിത്ത"ന്തി വിസേസിതബ്ബഭാവം ആപജ്ജതി. ഉപകാരോതി ച അഞ്ഞമഞ്ഞം അവച്ഛേദകാവച്ഛിന്ദിതബ്ബഭാവോതി ദട്ഠബ്ബം. പുരിമധമ്മാനം ഭങ്ഗസമകാലം, ഭങ്ഗാനന്തരമേവ വാ പച്ഛിമധമ്മാനം ഉപ്പത്തി **പുരിമപച്ഛിമാനം നിരന്തരതാ** കേനചി അനന്തരിതതാ. യായ ഭാവപക്ഖസ്സ ബലവഭാവേന പടിച്ഛാദിതോ വിയ ഹുത്വാ അഭാവപക്ഖോ ന പഞ്ഞായതീതി തദേവേതന്തി ഗഹണവസേന പചുരജനോ വിപരിയേസിതോ, സോയമത്ഥോ അലാതചക്കേന സുപാകടോ ഹോതി. തേനേവാഹ **"ഏകീഭൂതാനമിവാ"**തി . ഏകസമൂഹവസേന ഏകീഭൂതാനമിവ പവത്തി **സമൂഹഘനതാ,** ദുബ്ബിഞ്ഞേയ്യകിച്ചഭേദവസേന ഏകീഭൂതാനമിവ പവത്തി **കിച്ചഘനതാ**തി യോജനാ. ഏത്ഥ ച പച്ചയപച്ചയുപ്പന്നഭാവേന പവത്തമാനാനം അനേകേസം ധമ്മാനം കാലസഭാവബ്യാപാരാരമ്മണേഹി ദുബ്ബിഞ്ഞേയ്യഭേദതായ ഏകീഭൂതാനമിവ ഗഹേതബ്ബതാ യഥാക്കമം സന്തതിഘനതാദയോതി ദട്ഠബ്ബം.

സഹകാരീകാരണസന്നിജ്ഝം സമേതീതി **സമയോ,** സമവേതീതി അത്ഥോതി **സമയ**-സദ്ദസ്സ സമവായത്ഥതം ദസ്സേന്തോ **"പച്ചയസാമഗ്ഗീ"**ന്തി ആഹ. സമേതി സമാഗച്ഛതി ഏത്ഥ മഗ്ഗബ്രഹ്മചരിയം തദാധാരപുഗ്ഗലേഹീതി **സമയോ,** ഖണോ. സമേന്തി ഏത്ഥ, ഏതേന വാ, സമാഗച്ഛന്തി ധമ്മാ സഹജാതധമ്മേഹി ഉപ്പാദാദീഹി വാതി **സമയോ,** കാലോ. ധമ്മപ്പവത്തിമത്തതായ അത്ഥതോ അഭൂതോപി ഹി കാലോ ധമ്മപ്പവത്തിയാ അധികരണം കരണം വിയ ച പരികപ്പനാമത്തസിദ്ധേന രൂപേന വോഹരീയതീതി. സമം, സഹ വാ അവയവാനം അയനം പവത്തി അവട്ഠാനന്തി **സമയോ,** സമൂഹോ യഥാ "സമുദായോ"തി. അവയവസഹാവട്ഠാനമേവ ഹി സമൂഹോ.

പച്ചയന്തരസമാഗമേ ഏതി ഫലം ഏതസ്മാ ഉപ്പജ്ജതി പവത്തതി ചാതി **സമയോ,** ഹേതു യഥാ ''സമുദയോ''തി. സമേതി സമ്ബന്ധോ ഏതി സവിസയേ പവത്തതി, സമ്ബന്ധാ വാ അയന്തി ഏതേനാതി **സമയോ,** ദിട്ഠി. ദിട്ഠിസംയോജനേന ഹി സത്താ അതിവിയ ബജ്ഝന്തീതി. സമയനം സങ്ഗതി സമോധാനന്തി **സമയോ,** പടിലാഭോ. സമസ്സ നിരോധസ്സ യാനം, സമ്മാ വാ യാനം അപഗമോ അപ്പവത്തീതി **സമയോ,** പഹാനം. അഭിമുഖഭാവേന സമ്മാ ഏതബ്ബോ അഭിസമേതബ്ബോ അധിഗന്തബ്ബോതി അവിപരീതോ സഭാവോ **അഭിസമയോ**. അഭിമുഖഭാവേന സമ്മാ വാ ഏതി ഗച്ഛതി ബുജ്ഝതീതി **അഭിസമയോ,** അവിരാധേത്വാ ധമ്മാനം അവിപരീതസഭാവാവബോധോ. ഏത്ഥ ച ഉപസഗ്ഗാനം ജോതകമത്തത്താ തസ്സ തസ്സ അത്ഥസ്സ വാചകോ **സമയ**-സദ്ദോ ഏവാതി സഉപസഗ്ഗോപി വുത്തോ. **താനേവാതി** പീളനാദീനേവ. **വിപ്ഫാരികതാ** സേരിഭാവേന കിരിയാസു ഉസ്സാഹനപരിനിപ്ഫന്നോ.

കേസുചീതി അകുസലവിപാകാദീസു. ഖണസ്സ അസമ്ഭവോ തേന വിനാഭാവോതി ആഹ **"നനൂ"**തിആദി. **ധമ്മേനേവാതി** വിസേസന്തരരഹിതേന. തംയേവ ഹി അവധാരണേന നിവത്തിതം വിസേസം ദസ്സേതി **"ന തസ്സ പവത്തിത്ഥാ"**തിആദിനാ. **യഥാ വാ തഥാ വാ**തി കാലേന ലോകോ പവത്തതി നിവത്തതീതി വാ കാലോ നാമ ഭാവോ വത്തനലക്ഖണോ ഭാവാനം പവത്തിഓകാസദായകോതി വാ യേന തേന പകാരേന. ഇധ ഉത്തമഹേതുനോ സമ്ഭവോ ഏവ നത്ഥീതി ഹേതുഹേതുസാധാരണഹേതൂയേവ പടിസേധേതി. **തപ്പച്ചയതം** അനേകപച്ചയതം.

പകതിസ്സരവാദഗ്ഗഹണം നിദസ്സനമത്തം ദട്ഠബ്ബം. പജാപതിപുരിസകാലവാദാദയോപി **"ഏകകാരണവാദോ"**തി. **വാ**-സദ്ദേന വാ തേസമ്പി സങ്ഗഹോ ദട്ഠബ്ബോ. **അവയവ...പേ... ദായോ വുത്തോ** അവയവധമ്മേന സമുദായസ്സ അപദിസിതബ്ബത്താ, യഥാ ''സമം ചുണ്ണം, അലങ്കതോ ദേവദത്തോ''തി ച. **അനിപ്ഫാദനം** നിപ്ഫാദനാഭാവോ അഹേതുഭാവോ. നിപ്ഫാദേതും അസമത്ഥസ്സ പന പച്ചയന്തരാനം സഹസ്സേപി സമാഗതേ നത്ഥേവ സമത്ഥതാതി ആഹ **"നിപ്ഫാദനസമത്ഥസ്സാ"**തി. ഏത്ഥ ച സഹകാരീകാരണായത്താ ഫലുപ്പാദനാ പച്ചയധമ്മാനം അഞ്ഞമഞ്ഞാപേക്ഖാതി വുത്താതി അപേക്ഖാ വിയാതി അപേക്ഖാ ദട്ഠബ്ബാ.

നിബ്യാപാരേസു അബ്യാവടേസു. **ഏകേകസ്മി**ന്തി അട്ഠകഥായം ആമേഡിതവചനസ്സ ലുത്തനിദ്ദിട്ഠതം ദസ്സേതി. സതി ച ആമേഡിതേ സിദ്ധോ ബഹുഭാവോതി. അന്ധസതം പസ്സതീതി ച പച്ചത്തവചനം നിദ്ധാരണേ ഭുമ്മവസേന പരിണാമേത്വാ **"അന്ധസതേ"**തി ആഹ. തഥാ ഏകേകസ്മിന്തി ഇമിനാ വിസും അസമത്ഥതാ ജോതിതാതി അന്ധസതം പസ്സതീതി സമുദിതം പസ്സതീതി അത്ഥതോ അയമത്ഥോ ആപന്നോതി ആഹ **"അന്ധസതം സഹിതം പസ്സതീതി അധിപ്പായോ"**തി. **അഞ്ഞഥാ**തി യഥാരുതവസേന അത്ഥേ ഗയ്ഹമാനേ. യസ്മാ **അസാ...പേ... സിദ്ധോ** സിവികുബ്ബഹനാദീസു, തസ്മാ നായമത്ഥോ സാധേതബ്ബോ. ഇദാനി തസ്സത്ഥസ്സ സുപാകടഭാവേന അസാധേതബ്ബതം ദസ്സേന്തോ **"വിസു"**ന്തിആദിമാഹ.

ഏതേനുപായേനാതി യോയം ഖണസങ്ഖാതോ സമയോ കുസലുപ്പത്തിയാ ദുല്ലഭഭാവം ദീപേതി. **അത്തനോ ദുല്ലഭതായാ**തി ഏത്ഥ ഖണത്ഥോ വാ സമയ-സദ്ദോ ഖണസങ്ഖാതോ സമയോതി അത്ഥോ വുത്തോ. ഏതേന ഉപായഭൂതേന

നയഭൂതേന. **യോജനാ കാതബ്ബാതി** ഏത്ഥായം യോജനാ - **സമവായ...പേ॰... വുത്തിം ദീപേതി** സയം പച്ചയസാമഗ്ഗിഭാവതോ, സമവായത്ഥോ വാ സമയ-സദ്ദോ സമവായസങ്ഖാതോ സമയോ. സോ യായ പച്ചയസാമഗ്ഗിയാ സതീതി ഇമസ്സ അത്ഥസ്സ പകാസനവസേന ധമ്മാനം അനേകഹേതുതോ വുത്തിം ദീപേതി. **കാല...പേ॰... പരിത്തതം ദീപേതി** അത്തനോ അതിപരിത്തതായ. **സമൂഹ...പേ॰... സഹുപ്പത്തിം ദീപേതി** സയം ധമ്മാനം സമുദായഭാവതോ. **ഹേതു...പേ॰... വുത്തിതം ദീപേതി** സതി ഏവ അത്തനി അത്തനോ ഫലാനം സമ്ഭവതോതി. അത്ഥപക്ഖേ ച സദ്ദപക്ഖേ ച യസ്മിം അതിപരിത്തേ കാലേ യസ്മിം ധമ്മസമുദായേ യമ്ഹി ഹേതുമ്ഹി സതീതി ഏതസ്സ അത്ഥസ്സ ഞാപനവസേന തദാധാരായ തദധീനായ ച കുസലധമ്മപ്പവത്തിയാ ദുപ്പടിവിജ്ഝതം അനേകേസം സഹുപ്പത്തിം പരാധീനപ്പത്തിഞ്ച ദീപേതീതി.

ദള്ഹധമ്മാ ധനുഗ്ഗഹാതി ദള്ഹധനുനോ ഇസ്സാസാ. **ദള്ഹധനു** നാമ ദ്വിസഹസ്സഥാമം വുച്ചതി. **ദ്വിസഹസ്സഥാമ**ന്തി ച യസ്സ ആരോപിതസ്സ ജിയാബദ്ധോ ലോഹസീസാദീനം ഭാരോ ദണ്ഡേ ഗഹേത്വാ യാവ കണ്ഡപ്പമാണാ ഉക്ഖിത്തസ്സ പഥവിതോ മുച്ചതി. **സിക്ഖിതാ**തി ദസദ്വാദസവസ്സാനി ആചരിയകുലേ ഉഗ്ഗഹിതസിപ്പാ. **കതഹത്ഥാ**തി ധനുസ്മിം ചിണ്ണവസീഭാവാ. കോചി സിപ്പമേവ ഉഗ്ഗണ്ഹാതി, കതഹത്ഥോ ന ഹോതി, ഇമേ പന ന തഥാതി ദസ്സേതി. **കതുപാസനാ**തി രാജകുലാദീസു ദസ്സിതസിപ്പാ. **ചതുദ്ദിസാ ഠിതാ അസ്സൂ**തി ഏകസ്മിംയേവ പദേസേ ഥമ്ഭം വാ രുക്ഖം വാ യം കിഞ്ചി ഏകംയേവ നിസ്സായ ചതുദ്ദിസാഭിമുഖാ ഠിതാ സിയുന്തി അത്ഥോ. **ഏവം വുത്തജവനപുരിസസ്സാ**തി ന ഏവരൂപോ പുരിസോ കോചി ഭൂതപുബ്ബോ അഞ്ഞത്ര ബോധിസത്തേന. സോ ഹി ജവനഹംസകാലേ ഏവരൂപമകാസി. സുത്തേ പന അഭൂതപരികപ്പനവസേന ഉപമാമത്തം ആഹടം. **തപ്പരഭാവാ**തി തപ്പരഭാവതോ ഹേതുസങ്ഖാതസ്സ സമയസ്സ പരായത്തവുത്തിദീപനേ ഏകന്തബ്യാവടഭാവതോതി അത്ഥോ. യേ പന "തപ്പരഭാവോ"തി പഠന്തി, തേസം പച്ചയായത്തവുത്തിദീപനതോ തപ്പരഭാവോ ഹേതുസങ്ഖാതസ്സ സമയസ്സ, തസ്മാ തസ്സ പരായത്തവുത്തിദീപനതാ വുത്താതി യോജനാ. സമുദായായത്തതാദീപനേ തപ്പരോ, തദേകദേസായത്തതാദീപനേ തപ്പരോ ന ഹോതീതി ആഹ **"അതപ്പരഭാവതോ"**തി.

നനു ച തം തം ഉപാദായ പഞ്ഞത്തോ കാലോ വോഹാരമത്തകോ, സോ കഥം ആധാരോ തത്ഥ വുത്തധമ്മാനന്തി ആഹ **"കാലോപി ഹീ"**തിആദി. യദി കിരിയായ കിരിയന്തരലക്ഖണം ഭാവേനഭാവലക്ഖണം, കാ പനേത്ഥ ലക്ഖണകിരിയാതി ആഹ **"ഇഹാപീ"**തിആദി. **ലക്ഖണഭൂതഭാവയുത്തോതി ഇതി**-സദ്ദോ ഹേതുഅത്ഥോ. ഇദം വുത്തം ഹോതി - യസ്മാ സത്താസങ്ഖാതായ ലക്ഖണകിരിയായ യുത്തോ സമയോ, തസ്മാ തത്ഥ ഭൂമിനിദ്ദേസോതി.

ഉദ്ദാനതോതി യദി സങ്ഖേപതോതി അത്ഥോ. നനു ച അവസിട്ഠകിലേസാദയോ വിയ കിലേസകാമോപി അസ്സാദേതബ്ബതായ വത്ഥുകാമേ സമവരുദ്ധോ ഞാണം വിയ ഞേയ്യേതി സങ്ഖേപതോ ഏകോയേവ കാമോ സിയാതി അനുയോഗം സന്ധായാഹ **"കിലേസകാമോ"**തിആദി. **സഹിതസ്സാ**തി വിസയവിസയിഭാവേന അവട്ഠിതസ്സ. "ഉദ്ദാനതോ ദ്വേ കാമാ"തി കിഞ്ചാപി സബ്ബേ കാമാ ഉദ്ദിട്ഠാ, "ചതുന്നം അപായാന"ന്തിആദിനാ പന

വിസയസ്സ വിസേസിതത്താ ഓരമ്ഭാഗിയകിലേസഭൂതോ കാമരാഗോ ഇധ കിലേസകാമോതി ഗഹിതോതി **“തേനാ”**തിആദിമാഹ. ചോദകോ തസ്സ അധിപ്പായം അജാനന്തോ **“നനു ചാ”**തിആദിനാ അനുയുഞ്ജതി. ഇതരോ പന **“ബഹലകിലേസസ്സാ”**തിആദിനാ അത്തനോ അധിപ്പായം വിവരതി.

കാമാവചരധമ്മേസു വിമാനകപ്പരുക്ഖാദിപ്പകാരേസു പരിത്തകുസലാദീസു വാ. നനു ച ‘‘ചതുന്നം അപായാന’’ന്തി വിസയസ്സ വിസേസിതത്താ രൂപാരൂപധാതുഗ്ഗഹണസ്സ അസമ്ഭവോയേവാതി? ന, ‘‘ഉദ്ദാനതോ ദ്വേ കാമാ’’തി നിരവസേസതോ കാമാനം ഉദ്ദിട്ഠത്താ. ഉദ്ദിട്ഠേപി ഹി കാമസമുദായേ യഥാ തദേകദേസോവ ഗയ്ഹതി, തം ദസ്സേതും **“ദുവിധോ”**തിആദിമാഹ. **കാമരാഗോ** പഞ്ചകാമഗുണികോ രാഗോ. **കാമതണ്ഹാ** കാമാവചരധമ്മവിസയാ തണ്ഹാ. **നിരോധതണ്ഹാ** ഉച്ഛേദദിട്ഠിസഹഗതോ രാഗോ. **ഇധാ**തി ഏകാദസവിധേ പദേസേ. യദി അനവസേസപ്പവത്തി അധിപ്പേതാ, ‘‘ദുവിധോപേസോ’’തി ന വത്തബ്ബം വത്ഥുകാമേകദേസസ്സ ഇധ അപ്പവത്തനതോതി അനുയോഗേന യേഭുയ്യഭാവതോ അനവസേസോ വിയ അനവസേസോതി വാ അത്ഥോ ഗഹേതബ്ബോതി ദസ്സേന്തോ **“വത്ഥുകാമോപീ”**തിആദിമാഹ. അനവസേസസദിസതാ ചേത്ഥ സഭാവഭിന്നസ്സ കസ്സചി അനവസേസതോ. **ഏവഞ്ച കത്വാ**തി കിലേസകാമവത്ഥുകാമാനം അനവസേസപരിപുണ്ണഭാവേന അഭിലക്ഖിതത്താതി അത്ഥോ. **ചാസദ്ദസ്സ രസ്സത്തം കത**ന്തി കാമാവചരസദ്ദേ ഹേതുകത്തുഅത്ഥോ അന്തോനീതോതി ദസ്സേതി.

വിസയേതി വത്ഥുസ്മിം അഭിധേയ്യത്ഥേതി അത്ഥോ. **നിമിത്തവിരഹേ**തി ഏതേന രുള്ഹീസു കിരിയാ വിഭാഗകരണായ, ന അത്തകിരിയായാതി ദസ്സേതി. **കുസലഭാവ**ന്തി ജാതകബാഹിതികസുത്തഅഭിധമ്മപരിയായേന കഥിതം കുസലത്തം. **തസ്സാ**തി സുഖവിപാകഭാവസ്സ. **തസ്സ പച്ചുപട്ഠാനതം വത്തുകാമതായാ**തി ഏതേന ‘‘അനവജ്ജസുഖവിപാകലക്ഖണ’’ന്തി ഏത്ഥ സുഖസദ്ദോ ഇട്ഠപരിയായോ വുത്തോതി ദസ്സേതി. സഞ്ഞാപഞ്ഞാകിച്ചം സഞ്ഞാണകരണപടിവിജ്ഝനാനി, തദുഭയവിധുരാ ആരമ്മണൂപലദ്ധി ‘‘വിജാനാതീ’’തി ഇമിനാ വുച്ചതീതി ആഹ **“സഞ്ഞാ…പേ॰… ഗഹണ”**ന്തി. നനു ച ഫസ്സാദികിച്ചതോപി വിസിട്ഠംകിച്ചം ചിത്തന്തി? സച്ചമേതം, സോ പന വിസേസോ ന തഥാ ദുരവബോധോ, യഥാ സഞ്ഞാപഞ്ഞാവിഞ്ഞാണാനന്തി സഞ്ഞാപഞ്ഞാകിച്ചവിസിട്ഠലക്ഖണതായ വിഞ്ഞാണലക്ഖണമാഹ. അനന്തരധമ്മാനം പഗുണബലവഭാവസ്സ കാരണഭാവേന പവത്തമാനോ സന്താനം ചിനോതി നാമ. തഥാപവത്തി ച ആസേവനപച്ചയഭാവോതി ആഹ **“ആസേവനപച്ചയഭാവേന ചിനോതീ”**തി.

ചിത്തകതമേവാതി അഭിസങ്ഖാരവിഞ്ഞാണകതമേവ. **നാനത്താദീനം വവത്ഥാന**ന്തി ഏത്ഥ വവത്ഥാനം പച്ചേകം യോജേതബ്ബം. **വവത്ഥാനം** പരിച്ഛേദോ അസങ്കരഭാവോ. തേന ച ധമ്മോ നിച്ഛിതോ നാമ ഹോതീതി ആഹ **“നിച്ഛിതതാ”**തി. **ലിങ്ഗനാനത്താദീനീ**തി ഏത്ഥ ഇത്ഥിപുരിസസണ്ഠാനവസേന ലിങ്ഗനാനത്തം. ദേവമനുസ്സതിരച്ഛാനാദിവസേന ഇത്ഥിലിങ്ഗസ്സ പുഥുത്തം, തഥാ പുരിസലിങ്ഗസ്സ. ദേവാദിഭേദേ ഇത്ഥിലിങ്ഗേ പച്ചേകം നാനത്തകായതാസങ്ഖാതസ്സ അഞ്ഞമഞ്ഞവിസദിസസഭാവസ്സ ദേസാദിഭേദഭിന്നസ്സ ച വിസേസസ്സ വസേന പഭേദോ വേദിതബ്ബോ. തഥാ പുരിസലിങ്ഗേ. ലിങ്ഗനിബ്ബത്തകസ്സ വാ കമ്മസ്സ യഥാവുത്തനാനത്താദിവസേന ലിങ്ഗസ്സ

നാനത്താദീനി യോജേതബ്ബാനി. ലിങ്ഗനാനത്താദീസു പവത്തത്താ സഞ്ഞാദീനം നാനത്താദീനി. തേനേവാഹ "കമ്മനാനത്താദീഹി നിബ്ബത്താനി ഹി താനീ"തി. അപദാദിനാനാകരണദസ്സനേന ലിങ്ഗനാനത്തം ദസ്സിതം. തസ്മിഞ്ച ദസ്സിതേ സഞ്ഞാനാനത്താദയോ ദസ്സിതാ ഏവാതി ആവത്തേതി ഭവചക്കന്തി ദസ്സേന്തോ ആഹ **"അനാഗ...പേ॰... ഘടേന്തോ"**തി. ഇത്ഥിലിങ്ഗപുരിസലിങ്ഗാദി വിഞ്ഞാണാധിട്ഠിതസ്സ രൂപക്ഖന്ധസ്സ സന്നിവേസവിസേസോ. സഞ്ഞാസീസേന ചത്താരോ ഖന്ധാ വുത്താ. വോഹാരവചനേന ച പഞ്ചന്നം ഖന്ധാനം വോഹരിതബ്ബഭാവേന പവത്തി ദീപിതാ, യാ സാ തണ്ഹാദിട്ഠിഅഭിനിവേസഹേതൂതി ഇമമത്ഥം ദസ്സേന്തോ **"ലിങ്ഗാദി...പേ॰... യോസാനാനീ"**തി ആഹ.

"യേ കേചി, ഭിക്ഖവേ, ധമ്മാ അകുസലാ അകുസലഭാഗിയാ, സബ്ബേതേ മനോപുബ്ബങ്ഗമാ"തി (അം॰ നി॰ ൧.൫൬-൫൭), "മനോപുബ്ബങ്ഗമാ ധമ്മാ"തി (ധ॰ പ॰ ൧, ൨) ച ഏവമാദിവചനതോ ചിത്തഹേതുകം കമ്മന്തി ആഹ **"കമ്മഞ്ഹി ചിത്തതോ നിബ്ബത്ത"**ന്തി. **യഥാസങ്ഖ്യ**ന്തി കമ്മതോ ലിങ്ഗം ലിങ്ഗതോ സഞ്ഞാതി അത്ഥോ. ന പുരിമവികപ്പേ വിയ കമ്മതോ ലിങ്ഗസഞ്ഞാ ലിങ്ഗതോ ലിങ്ഗസഞ്ഞാതി ഉഭയതോ ഉഭയപ്പവത്തിദസ്സനവസേന. "ഭേദം ഗച്ഛന്തി ഇത്ഥായം പുരിസോതി വാ"തി ഭേദസ്സ വിസേസിതത്താ ഇത്ഥാദിഭാവേന വോഹരിതബ്ബഭാവോ ഇധ ഭേദോതി **"ഇത്ഥിപുരിസാദിവോഹാരം ഗച്ഛന്തീ"**തി വുത്തം. **അദ്ധദ്വയവസേനാതി** അതീതപച്ചുപ്പന്നദ്ധദ്വയവസേന. ഗുണാഭിബ്യാപനം കിത്തീതി ആഹ **"പത്ഥടയസത"**ന്തി. കമ്മനാനാകരണേന വിനാ കമ്മനിബ്ബത്തനാനാകാരണാഭാവതോ **"കമ്മജേഹി...പേ॰... നാനാകരണ"**ന്തി വുത്തം. **അവിപച്ചനോകാസോ** അട്ഠാനഭൂതാ, ഗതികാലോപി വാ. കാമാവചരം അഭിസങ്ഖാരവിഞ്ഞാണം രൂപധാതുയാ ചക്ഖുവിഞ്ഞാണാദിം ജനേത്വാ അനോകാസതായ തദാരമ്മണം അജനേന്തം ഏത്ഥ നിദസ്സേതബ്ബം. ഏകച്ചചിത്തകരണസ്സ അധിപ്പേതത്താ ചക്ഖാദിവേകല്ലേന ചക്ഖുവിഞ്ഞാണാദീനം അജനകം കമ്മവിഞ്ഞാണം അവസേസപച്ചയവികലേ അനോഗധം ദട്ഠബ്ബം. തദപി **കാലഗതിപയോഗാദീതി ആദി**-സദ്ദേന സങ്ഗഹിതന്തി. ഏത്ഥ ച "സഹകാരീകാരണവികലം വിപാകസ്സ അച്ചന്തം ഓകാസമേവ ന ലഭതി, ഇതരം വിപാകേകദേസസ്സ ലദ്ധോകാസന്തി, ഇദമേതേസം നാനത്ത"ന്തി വദന്തി, തം വിപാകസ്സ ഓകാസലാഭേ സതി സഹായകാരണവികലതാവ നത്ഥീതി അധിപ്പായേന വുത്തം.

ഭവതു താവ ഭവിത്വാ അപഗതം ഭൂതാപഗതം, അനുഭവിത്വാ അപഗതം പന കഥന്തി ആഹ **"അനുഭൂതഭൂതാ"**തിആദി. തേന **അനുഭൂത**-സദ്ദേന യോ അത്ഥോ വുച്ചതി, തസ്സ **ഭൂത**-സദ്ദോയേവ വാചകോ, ന **അനു**-സദ്ദോ, **അനു**-സദ്ദോ പന ജോതകോതി ദസ്സേതി. സാഖാഭങ്ഗസദിസാ ഹി നിപാതോപസഗ്ഗാതി. കിരിയാവിസേസകത്തഞ്ച ഉപസഗ്ഗാനം അനേകത്ഥത്താ ധാതുസദ്ദാനം തേഹി വത്തബ്ബവിസേസസ്സ ജോതനഭാവേനേവ അവച്ഛിന്ദനന്തി യത്തകാ ധാതുസദ്ദേന അഭിധാതബ്ബാ അത്ഥവിസേസാ, തേസം യം സാമഞ്ഞം അവിസേസോ, തസ്സ വിസേസേ അവട്ഠാപനം തസ്സ തസ്സ വിസേസസ്സ ജോതനമേവാതി ആഹ **"സാമഞ്ഞ...പേ॰... വിസേസീയതീ"**തി. **അനുഭൂത**-സദ്ദോ ബഹുലം കമ്മത്ഥേ ഏവ ദിസ്സതീതി തസ്സ ഇധ കത്തുഅത്ഥവാചിതം ദസ്സേതും **"അനുഭൂതസദ്ദോ ചാ"**തിആദിമാഹ. സതിപി സബ്ബേസം ചിത്തുപ്പാദാനം സവേദയിതഭാവതോ

ആരമ്മണാനുഭവനേ, സവിപല്ലാസേ പന സന്താനേ ചിത്താഭിസങ്ഖാരവസേന പവത്തിതോ അബ്യാകതേഹി വിസിട്ഠോ കുസലാകുസലാനം സാതിസയോ വിസയാനുഭവനാകാരോതി അയമത്ഥോ ഇധാധിപ്പേതോതി ദസ്സേന്തോ **“വത്ഥും അധിപ്പായവസേനാ”**തി ആഹ. **ഭൂതാപഗതഭാവാഭിധാനാധിപ്പായേനാ**തി കുസലാകുസലസ്സ ആകഡ്ഢനുപായമാഹ.

ഉപ്പതിതകിച്ചനിപ്ഫാദനതോ ഉപ്പതിതസദിസത്താ **“ഉപ്പതിത”**ന്തി വുത്തം. **ഉപ്പജ്ജിതും ആരദ്ധോ**തി അനാഗതസ്സപി തസ്സേവ ഉപ്പന്ന-സദ്ദേന വുത്തതായ കാരണമാഹ. ഏത്ഥ ച രജ്ജനാദിവസേന ആരമ്മണരസാനുഭവനം സാതിസയന്തി അകുസലഞ്ച കുസലഞ്ച ഉപ്പജ്ജിത്വാ നിരുദ്ധതാസാമഞ്ഞേന “സബ്ബസങ്ഖതം ഭൂതാപഗത”ന്തി വുത്തം. സമ്മോഹവിനോദനിയം പന “വിപാകാനുഭവനവസേന തദാരമ്മണം. അവിപക്കവിപാകസ്സ സബ്ബഥാ അവിഗതത്താ ഭവിത്വാ വിഗതതാമത്തവസേനകമ്മഞ്ച ഭൂതാപഗത”ന്തി വുത്തം. തേനേവ തത്ഥ ഓകാസകതുപ്പന്നന്തി വിപാകമേവാഹ. ഇധ പന കമ്മമ്പീതി. ആരമ്മണകരണവസേന ഭവതി ഏത്ഥ കിലേസജാതന്തി **ഭൂമീ**തി വുത്താ ഉപാദാനക്ഖന്ധാ. **അഗ്ഗിആഹിതോ വിയാ**തി ഭൂമിലദ്ധന്തി വത്തബ്ബതായ ഉപായം ദസ്സേതി. **ഏതേനാ**തി കമ്മം. **ഏതസ്സാ**തി വിപാകോ വുത്തോതി ദട്ഠബ്ബം.

അവിക്ഖമ്ഭിതത്താതി അവിനോദിതത്താ. **സഭൂമിയ**ന്തി സകഭൂമിയം. **വിച്ഛിന്ദിത്വാ**തി പുന ഉപ്പജ്ജിതും അദത്വാ. **ഖണത്തയേകദേസഗതം ഖണത്തയഗതന്തി വുത്ത**ന്തി യഥാവുത്തസ്സ ഉദാഹരണസ്സ ഉപചാരഭാവമാഹ. തേന ഉപ്പന്നാ ധമ്മാ പച്ചുപ്പന്നാ ധമ്മാതി ഇദമേത്ഥ ഉദാഹരണം യുത്തന്തി ദസ്സേതി. **പധാനേനാ**തി പധാനഭാവേന. **ദേസനായ ചിത്തം പുബ്ബങ്ഗമ**ന്തി ലോകിയധമ്മേ ദേസേതബ്ബേ ചിത്തം പുബ്ബങ്ഗമം കത്വാ ദേസനാ ഭഗവതാ ഉചിതാതി ദസ്സേതി. **ധമ്മസഭാവം വാ സന്ധായാ**തി ലോകിയധമ്മാനം അയം സഭാവോ യദിദം തേ ചിത്തജേട്ഠകാ ചിത്തപുബ്ബങ്ഗമാ പവത്തന്തീതി ദസ്സേതി. തേന തേസം തഥാദേസനായ കാരണമാഹ, സബ്ബേ അകുസലാ ധമ്മാ ചിത്തവജ്ജാതി അത്ഥോ. **കേചീ**തി പദകാരാ. **ഫസ്സാദയോപീ**തി **പി**-സദ്ദേന രാഗാദയോ സമ്പിണ്ഡേതി. കാലഭേദാഭാവേപി പച്ചയഭാവേന അപേക്ഖിതോ ധമ്മോ പുരിമനിപ്ഫന്നോ വിയ വോഹരീയതീതി ആഹ **“പഠമം ഉപ്പന്നോ വിയാ”**തി. അനുപചരിതമേവസ്സ പുബ്ബങ്ഗമഭാവം ദസ്സേതും **“അനന്തരപച്ചയമന”**ന്തിആദി വുത്തം. “ഖീണാ ഭവനേത്തീ”തിആദിവചനതോ (ദീ॰ നി॰ ๒.๑๕๑; നേത്തി॰ ๔๔) നേത്തിഭൂതായ തണ്ഹായ യുത്തം ചിത്തം നായകന്തി ആഹ **“തണ്ഹാസമ്പയുത്തം വാ”**തി.

“യം തസ്മിം സമയേ ചേതസികം സാത”ന്തി നിദ്ദിട്ഠത്താ സോമനസ്സവേദനാ സാതസഭാവാതി ആഹ **“സഭാവവസേന വുത്ത”**ന്തി. നിപ്പരിയായേന **മധുര**-സദ്ദോ രസവിസേസപരിയായോ, ഇട്ഠഭാവസാമഞ്ഞേന ഇധ ഉപചാരേന വുത്തോതിആഹ **“മധുരം വിയാ”**തി. പരമത്ഥതോ തണ്ഹാവിനിമുത്തോ നന്ദിരാഗോ നന്ദിരാഗഭാവോ വാ നത്ഥീതി **“ന ഏത്ഥ സമ്പയോഗവസേന സഹഗതഭാവോ അത്ഥീ”**തി, **“നന്ദിരാഗസഹഗതാ”**തി ച വുച്ചതി. തേന വിഞ്ഞായതി “സഹഗതസദ്ദോ തണ്ഹായ നന്ദിരാഗഭാവം ജോതേതീ”തി. അവത്ഥാവിസേസവാചകോ വാ സഹ-സദ്ദോ “സനിദസ്സനാ”തിആദീസു വിയ, സബ്ബാസുപി അവത്ഥാസു നന്ദിരാഗസഭാവാവിജഹനദീപനവസേന

നന്ദിരാഗഭാവം ഗതാ നന്ദിരാഗസഹഗതാതി തണ്ഹാ വുത്താ. ഗത-സദ്ദസ്സ വാ “ദിട്ഠിഗത”ന്തിആദീസു വിയ അത്ഥന്തരാഭാവതോ നന്ദിരാഗസഭാവാ തണ്ഹാ **“നന്ദിരാഗസഹഗതാ”**തി വുത്താ, നന്ദിരാഗസഭാവാതി അത്ഥോ. **ഇധാപീ**തി ഇമിസ്സം അട്ഠകഥായം. **ഇമസ്മിമ്പി പദേ**തി “സോമനസ്സസഹഗത”ന്തി ഏതസ്മിമ്പി പദേ. **അയമേവത്ഥോ**തി സംസട്ഠോ ഏവ. **യഥാദസ്സിതസംസട്ഠസദ്ദോ**തി അത്ഥുദ്ധാരപ്പസങ്ഗേന പാളിതോ അട്ഠകഥായ ആഗതസംസട്ഠസദ്ദോ. **സഹജാതേ**തി സഹജാതത്ഥേ.

കാലവിസേസാനപേക്ഖോ കമ്മസാധനോ **ആഭട്ഠ**-സദ്ദോ ഭാസിതപരിയായോതി ദസ്സേന്തോ ആഹ **“അഭാസിതബ്ബതാ അനാഭട്ഠതാ”**തി. **പാളിയ**ന്തി ഇമിസ്സാ പഠമചിത്തുപ്പാദപാളിയം. **അഭാസിതത്താ ഏവാ**തി അസങ്ഖാരികഭാവസ്സ അവുത്തത്താ ഏവ. കാരണപരിയായത്താ വത്ഥുസദ്ദസ്സ പച്ചയഭാവസാമഞ്ഞതോ ദ്വാരഭൂതധമ്മാനമ്പി സിയാ വത്ഥുപരിയായോതി ആഹ **“ദ്വാരം വത്ഥൂതി വുത്ത”**ന്തി. തേന വത്ഥു വിയ വത്ഥൂതി ദസ്സേതി. മനോദ്വാരഭൂതാ ധമ്മാ യേഭുയ്യേന ഹദയവത്ഥുനാ സഹ ചരന്തീതി **ദ്വാരേന... പേ॰... ഹദയവത്ഥു വുത്ത**ന്തി ആഹ യഥാ “കുന്താ പചരന്തീ”തി. **സകിച്ചഭാവേനാ**തി അത്തനോ കിച്ചഭാവേന, കിച്ചസഹിതതായ വാ. **അഞ്ഞാസാധാരണോ**തി **സ**-സദ്ദസ്സ അത്ഥമാഹ. സകോ ഹി രസോ സരസോതി.

അനന്തരചിത്തഹേതുകത്താ ചിത്തസ്സ ഏകസമുട്ഠാനതാ വുത്താ, സഹജാതചിത്തഫസ്സഹേതുകത്താ ചേതസികാനം ദ്വിസമുട്ഠാനതാ. “ചിത്തസമുട്ഠാനാ ധമ്മാ, ഫുട്ഠോ ഭിക്ഖവേ വേദേതി, ഫുട്ഠോ സഞ്ജാനാതി, ഫുട്ഠോ ചേതേതീ”തി (സം॰ നി॰ ൪.൯൩) ഹി വുത്തം.

സുഖുമരജാദിരൂപന്തി അണുതജ്ജാരിരൂപമാഹ. പരമാണുരൂപേ പന വത്തബ്ബമേവ നത്ഥി. **വത്ഥുപരിത്തതായാ**തി ഏതേന അനേകകലാപഗതാനി ബഹൂനിയേവ രൂപായതനാനി സമുദിതാനി സംഹച്ചകാരിതായ സിവികുബ്ബഹനഞ്ഞായേന ചക്ഖുവിഞ്ഞാണസ്സ ആരമ്മണപച്ചയോ, ന ഏകം കതിപയാനി വാതി ദസ്സേതി. നനു ച ഏവം സന്തേ ചക്ഖുവിഞ്ഞാണം സമുദായാരമ്മണം ആപജ്ജതീതി? നാപജ്ജതി സമുദായസ്സേവ അഭാവതോ. ന ഹി പരമത്ഥതോ സമുദായോ നാമ കോചി അത്ഥി. വണ്ണായതനമേവ ഹി യത്തകം യോഗ്യദേസേ അവട്ഠിതം, സതി പച്ചയന്തരസമായോഗേ തത്തകം യഥാവുത്തേന ഞായേന ചക്ഖുവിഞ്ഞാണസ്സ ആരമ്മണപച്ചയോ ഹോതി അവികപ്പകത്താ തസ്സ. തദഭിനിഹടം പന മനോവിഞ്ഞാണം അനേകക്ഖത്തും ഉപ്പജ്ജമാനം പുരിമസിദ്ധകപ്പനാവസേന സമൂഹാകാരേന സണ്ഠാനാദിആകാരേന ച പവത്തതീതി കിം ചക്ഖുവിഞ്ഞാണസ്സ ഏകം വണ്ണായതനം ആരമ്മണം, ഉദാഹു അനേകാനീതി ന ചോദേതബ്ബമേതം. ന ഹി പച്ചക്ഖവിസയേ യുത്തിമഗ്ഗനാ യുത്താ. കിഞ്ച ഭിയ്യോ അച്ഛരാസങ്ഘാതക്ഖണേന അനേകകോടിസങ്ഖായ ചിത്തുപ്പത്തിയാ പവത്തനതോ ചിത്തസ്സ ലഹുപരിവത്തിതായ സമാനേപി ഘടസരാവാദിവണ്ണാനം യോഗ്യദേസാവട്ഠാനേ പുരിമമനസികാരാനുരൂപം “ഘടോ”തി വാ “സരാവോ”തി വാ പഠമം താവ ഏകോ മനോവിഞ്ഞാണസന്താനേന പരിച്ഛിജ്ജതി, പച്ഛാ ഇതരോ ചക്ഖുവിഞ്ഞാണവീഥിയാ ബ്യവഹിതേനാതി അവിസേസവിദുതായ പന ഘടസരാവാദിബുദ്ധിയാ അഭേദാപത്തിപരികപ്പനാതി. ഈദിസീപേത്ഥ ചോദനാ

അചോദനാതി ദട്ഠബ്ബാ. **ഖണപരിത്തതായാ**തി പബന്ധക്ഖണസ്സ ഇത്തരതായ. പബന്ധവസേന ഹി പച്ചേകം രൂപാരൂപധമ്മാ വിരോധിഅവിരോധിപച്ചയസമായോഗേ ലഹും ദന്ധഞ്ച നിരുജ്ഝനതോ പരിത്തകാലാ ദീഘകാലാ ച ഹോന്തി, സഭാവലക്ഖണവസേന പന ഏകപരിച്ഛേദാ ഏവാതി. യഥാ ച രൂപായതനം, ഏവം ഇതരാനിപി. സദ്ദാദയോപി ഹി വത്ഥുപരിത്തതാദിഭാവേന ലബ്ഭന്തീതി. **അച്ചാസന്നാദിതായാ**തി **ആദി**-സദ്ദേന അനാവജ്ജനം കേനചി പടിച്ഛന്നതാതി ഏവമാദിം സങ്ഗണ്ഹാതി. വിസയിധമ്മം വിസേസതോ സിനോതി ബന്ധതീതി വിസയോതി അനഞ്ഞത്ഥഭാവാപേക്ഖോ വിസയോതി ആഹ **"വിസയോ അനഞ്ഞത്ഥഭാവേനാ"**തി. ന ഹി ചക്ഖുവിഞ്ഞാണാദയോ രൂപായതനാദിതോ അഞ്ഞസ്മിം ആരമ്മണേ പവത്തന്തീതി. ഗാവോ ചരന്തി ഏത്ഥാതി ഗോചരോ, ഗോചരോ വിയാതി ഗോചരോതി സമ്ബഹുലചാരിതാപേക്ഖോ ഗോചരോതി ആഹ **"ഗോചരോ തത്ഥ ചരണേനാ"**തി. ബഹുലഞ്ഹി ചക്ഖുവിഞ്ഞാണാദീഹി രൂപാദയോ ഗയ്ഹന്തി, ന തഥാ മനോവിഞ്ഞാണേനാതി. **തേസ**ന്തി മനോവിഞ്ഞാണേന ഗയ്ഹമാനാനം രൂപായതനാദീനം. ''വചനസ്സ അനുപപത്തിതോ''തി കസ്മാ വുത്തം, നനു പഞ്ചദ്വാരേ പവത്തമനോവിഞ്ഞാണധാതും സന്ധായ തേസം ഗോചരവിസയം പച്ചനുഭോതീതി വചനം ഉപപജ്ജതിയേവാതി? ന, നിയമാഭാവതോ. ന ഹി പഞ്ചദ്വാരാഭിനിഹടംയേവ മനോ ഇധ ''മനോ''തി വുത്തന്തി നിയമഹേതു അത്ഥീതി, ഏതംയേവ വാ ചോദനം മനസി കത്വാ ദിബ്ബചക്ഖുഞാണാദിഗ്ഗഹണം കതം. **ഏവംവണ്ണോ**തിആദിവചനതോ പുബ്ബേനിവാസഅതീതാനാഗതംസഞാണാദയോപി ഇധ സമ്ഭവന്തി. **ഇതരഥാ**തി രൂപം സദ്ദന്തിആദിനാ.

ഭോജന ...പേ॰... **ഉസ്സാഹാദീഹീ**തി ഇദം യായ കമ്മഞ്ഞതായ രൂപകായസ്സ കല്ലതാ ഹോതി, തസ്സാ പച്ചയനിദസ്സനം. ഭോജനേ ഹി സമ്മാപരിണതേ സപ്പായേ ച ഉതുഭോജനേ സമ്മുപയുത്തേ സമ്മാപയോഗസങ്ഖാതേ കായികചേതസികവീരിയേ ച സമാരദ്ധേ ലഹുതാദിസബ്ഭാവേന കായോ കമ്മക്ഖമോ ഹോതി സബ്ബകിരിയാനുകൂലോതി. അഥ വാ **ഭോജന...പേ॰... ഉസ്സാഹാദീഹീ**തി ഇദം കായസ്സ കല്യതായ വിയ ഉപദ്ദുതതായപി കാരണവചനം. വിസമഭോജനാപരിണാമാദിതോ ഹി കായസ്സ ഉപദ്ദവകരാ വാതാദയോ ഉപ്പജ്ജന്തീതി. **അനുവത്തന്തസ്സാ**തി പദം ''ജയം വേരം പസവതീ''തിആദീസു (ധ॰ പ॰ ൨൦൧) വിയ ഹേതുഅത്ഥവസേന വേദിതബ്ബം. ജാഗരണനിമിത്തഞ്ഹി ഇധ അനുവത്തനം അധിപ്പേതന്തി. അഥ വാ **അനുവത്തന്തസ്സാ**തി ഇദം പകതിയാ ദിട്ഠാദിവസേന ആപാഥഗമനുപനിസ്സയാനം കല്യതാദിനിബ്ബത്താനം കായികസുഖാദീനം സമ്ഭവദസ്സനം. കായകല്യതാദിം അനനുവത്തന്തസ്സ ഹി യഥാവുത്തഉപനിസ്സയാഭോഗാഭാവേന വുത്തപ്പകാരം ആപാഥഗമനം ന സിയാതി. യഥാനുഭൂതേ രൂപാദിവിസയേ ചിത്തസ്സ ഠപനം ആവജ്ജനം ചിത്തപണിദഹനം. യഥാനുഭൂതേന രൂപാദിനാ സദിസം അസദിസം സമ്ബന്ധഞ്ച സദിസാസദിസസമ്ബന്ധം, തസ്സ ദസ്സനാദി സദിസാസദിസസമ്ബന്ധദസ്സനാദി, ചിത്തപണിദഹനഞ്ച സദിസാസദിസ...പേ॰... ദസ്സനാദി ച **ചിത്ത...പേ॰... ദസ്സനാദയോ** തേ പച്ചയാതി യോജേതബ്ബം. **ധാതുക്ഖോഭാദീതി ആദി**-സദ്ദേന ദേവതൂപസംഹാരാദിം സങ്ഗണ്ഹാതി. **തംസദിസതാ** ദിട്ഠസുതസദിസതാ. **തംസമ്പയുത്തതാ** ദിട്ഠസുതപടിബദ്ധതാ. **കേനചി വുത്തേ**തി ഇമിനാ സദ്ധായ അനുസ്സവനിബ്ബത്തതം ആഹ.

ആകാരവിചാരണന്തി തേസം തേസം അത്ഥാനം ഉപട്ഠാനാകാരവിചാരണം. **കത്ഥചി** അത്ഥേ.

നിയമിതസ്സാതി കുസലമേവ മയാ ഉപ്പാദേതബ്ബന്തി ഏവം നിയമിതസ്സ. പസാദസിനേഹാഭാവോ ദോസബഹുലതായ ഹോതീതി **ലൂഖപുഗ്ഗലാ ദോസബഹുലാ**തി ആഹ.

ആയതനഭാവതോതി കാരണഭാവതോ.

വിജ്ജമാനവത്ഥുസ്മിന്തി ഏതേന "വിനാപി ദേയ്യധമ്മപരിച്ചാഗേന ചിത്തുപ്പാദമത്തേനേവ ദാനമയം കുസലം ഉപചിതം ഹോതീ"തി കേസഞ്ചി അതിധാവനം നിവത്തിതം ഹോതീതി.

ധമ്മസവനസ്സ ഘോസനം **ധമ്മസവനഘോസനം. തസ്സാ**തി "സദ്ദാനം ദസ്സാമീ"തി സദ്ദവത്ഥൂനം ഠാനകരണഭേരിആദീനം സസദ്ദപ്പവത്തികരണസ്സ. **ചിന്തനം** തഥാ തഥാ ചിത്തുപ്പാദനം. **അഞ്ഞത്ഥാ**തി സുത്തേസു. **അപരത്ഥാ**തി അഭിധമ്മപദേസു. **അപരിയാപന്നാ**തി പദസ്സ അത്ഥവണ്ണനാ "പരിഭോഗരസോ"തിആദികായ അത്ഥവണ്ണനായ പരതോ ബഹൂസു പോത്ഥകേസു ലിഖീയതി, യഥാഠാനേയേവ പന ആനേത്വാ വത്തബ്ബാ. തത്ഥ പരമത്ഥതോ അവിജ്ജമാനത്താ ലക്ഖണപഞ്ഞത്തിയോ അഞ്ഞായതനത്താ ച അജ്ഝത്തികായതനാനി അസങ്ഗഹിതാ ധമ്മായതനേനാതി യോജേതബ്ബം.

"ഏകദ്വാരികകമ്മം അഞ്ഞസ്മിം ദ്വാരേ ഉപ്പജ്ജതീ"തി കസ്മാ വുത്തം, നനു രൂപാദീസു ഏകാരമ്മണം ചിത്തം യഥാ ന അഞ്ഞാരമ്മണം ഹോതി ചിത്തവിസേസസ്സ അധിപ്പേതത്താ, ഏവം കമ്മവിസേസേ അധിപ്പേതേ കായദ്വാരാദീസു ഏകദ്വാരികകമ്മം അഞ്ഞസ്മിം ദ്വാരേ ന ഉപ്പജ്ജതി തഥേവ പരിയോസിതത്താ, അഥ കമ്മസാമഞ്ഞം അധിപ്പേതം, രൂപാദീസു ഏകാരമ്മണന്തി ഇദം ഉദാഹരണം ന സിയാതി? ന, അസദിസഭാവവിഭാവനവസേന ഉദാഹടത്താ, ഇതരഥാ മനോവിഞ്ഞാണഭൂതം ഇദം ചിത്തം ഛസുപി വിസയേസു പവത്തനതോ അനിബദ്ധാരമ്മണന്തി ആരമ്മണം സദിസൂദാഹരണഭാവേന വുച്ചേയ്യ ആരമ്മണം വിയ ദ്വാരമ്പി അനിബദ്ധന്തി. യസ്മാ പന സതിപി കമ്മാനം ദ്വാരന്തരചരണേ യേഭുയ്യേന വുത്തിയാ തബ്ബഹുലവുത്തിയാ ച ദ്വാരകമ്മാനം അഞ്ഞമഞ്ഞം വവത്ഥാനം വക്ഖതി, തസ്മാ പാണാതിപാതാദിഭാവസാമഞ്ഞേന കമ്മം ഏകത്തനയവസേന ഗഹേത്വാ തസ്സ വചീദ്വാരാദീസു പവത്തിസബ്ഭാവതോ കമ്മസ്സ അനിബദ്ധത്താതി വുത്തന്തി ആഹ **"കായദ്വാരാദീസു ഏകദ്വാരികകമ്മം അഞ്ഞസ്മിം ദ്വാരേ ന നുപ്പജ്ജതീ"**തി. രൂപാദീസു പന ഏകാരമ്മണം ചിത്തം തേനേവാരമ്മണേന പരിച്ഛിന്നന്തി വിസിട്ഠമേവ ഗഹിതന്തി ആരമ്മണമേവ നിബദ്ധന്തി വുത്തന്തി ചിത്തവിസേസോ ഏവ ഗഹിതോ, ന ചിത്തസാമഞ്ഞം. "നനു ച രൂപാരമ്മണം വാ...പേ॰... ധമ്മാരമ്മണം വാ യം യം വാ പനാ"തി ആരമ്മണമ്പി അനിയമേനേവ വുത്തന്തി? സച്ചമേതം, തത്ഥ പന യം രൂപാദീസു ഏകാരമ്മണം ചിത്തം, തം തേന വിനാ നപ്പവത്തതി, കമ്മം പന കായദ്വാരികാദിഭേദം വചീദ്വാരാദീസു ന നപ്പവത്തതീതി ഇമസ്സ വിസേസസ്സ ജോതനത്ഥം പാളിയം ആരമ്മണമേവ ഗഹിതം, ദ്വാരം ന ഗഹിതന്തി ഇമമത്ഥം ദസ്സേതി **"ആരമ്മണമേവ നിബദ്ധ"**ന്തിആദിനാ. **വചീദ്വാരേ ഉപ്പജ്ജമാനമ്പി** പാണാതിപാതാദീതി അത്ഥോ.

കാമാവചരകുസലം

കായകമ്മദ്വാരകഥാവണ്ണനാ

കമ്മദ്വാരാനന്തിആദിനാ പകാസേതബ്ബസ്സ സരൂപം പകാസനുപായഞ്ച ദസ്സേതി. **നിയതരൂപരൂപവസേനാ**തി ധമ്മസങ്ഗഹേ നിദ്ദിട്ഠനിയതരൂപരൂപവസേന. അഞ്ഞഥാ കമ്മസമുട്ഠാനികകായേ ഹദയവത്ഥുപി ഗഹേതബ്ബം സിയാ. ഏകസന്തതിപരിയാപന്നോ ഉപാദിന്നകകായോ ഇധ ഗഹിതോതി ചക്ഖായതനാദീതി വുത്തേസു ഏകോ ഭാവോ ഹദയവത്ഥു ച ഗഹിതന്തി ന സക്കാ വത്തും "ചക്ഖായതനാദീനി ജീവിതപരിയന്താനീ"തി സന്നിവേസസ്സ വിഭാവിതത്താ.

വിപ്ഫന്ദമാനവണ്ണഗ്ഗഹണാനന്തരം വിഞ്ഞത്തിഗ്ഗഹണസ്സ ഇച്ഛിതത്താ ചലനാകാരാവ വായോധാതു വിഞ്ഞത്തിവികാരസഹിതാതി കദാചി ആസങ്കേയ്യാതി തന്നിവത്തനത്ഥം **"പഠമജവനസമുട്ഠിതാ"**തി ആഹ. **ദേസന്തരുപ്പത്തിഹേതുഭാവേന ചാലേതു**ന്തി ഏതേന ദേസന്തരുപ്പത്തി ചലനം, തംനിമിത്തേ ച കത്തുഭാവോ ഉപചരിതോതി ദസ്സേതി, അഞ്ഞഥാ ഖണികതാ അബ്യാപാരതാ ച ധമ്മാനം ന സമ്ഭവേയ്യാതി. **തദഭിമുഖഭാവവികാരവതീ**തി തംദിസമഭിമുഖോ തദഭിമുഖോ, തസ്സ ഭാവോ തദഭിമുഖഭാവോ, സോ ഏവ വികാരോ, തംസമങ്ഗിനീ വായോധാതു തദഭിമുഖഭാവവികാരവതീ. ഇദാനി തദഭിമുഖഭാവവികാ രസ്സ വിഞ്ഞത്തിഭാവം ദസ്സേന്തോ ആഹ **"അധിപ്പായസഹഭാവീ"**തിആദി. **ഏവഞ്ച കത്വാ**തിആദിനാ ഇമിസ്സാ അത്ഥവണ്ണനായ ലദ്ധഗുണം ദസ്സേതി. തത്ഥ **ആവജ്ജനസ്സാ**തി മനോദ്വാരാവജ്ജനസ്സ. **യതോ ബാത്തിംസാ**തിആദിനാ തസ്സ വിഞ്ഞത്തിസമുട്ഠാപകതാ ന സക്കാ പടിസേധേതുന്തി ദസ്സേതി.

പച്ചയോ ഭവിതും സമത്ഥോതി ഏതേന യഥാവുത്തവായോധാതുയാ ഥമ്ഭനചലനസങ്ഖാതകിച്ചനിപ്ഫാദനേ തസ്സ ആകാരവിസേസസ്സ സഹകാരീകാരണഭാവമാഹ. അനിദസ്സനസപ്പടിഘതാദയോ വിയ മഹാഭൂതാനം അവത്ഥാവിസേസമത്തം സോ ആകാരവിസേസോതി പരമത്ഥതോ ന കിഞ്ചി ഹോതീതി **"പരമത്ഥതോ അഭാവം ദസ്സേതീ"**തി ആഹ. പരമത്ഥതോ ചിത്തസമുട്ഠാനഭാവോ പടിസേധിതോ. കമ്മസമുട്ഠാനാദിഭാവസ്സ പന സമ്ഭവോയേവ നത്ഥീതി യഥാവുത്തവികാരസ്സ പരമത്ഥതോ സബ്ഭാവേ നകുതോചിസമുട്ഠിതത്താ അപ്പച്ചയത്തം ആപന്നം. ന ഹി രൂപം അപ്പച്ചയം അത്ഥി, അപ്പച്ചയത്തേ ച സതി നിച്ചഭാവോ ആപജ്ജതി, ന ച നിബ്ബാനവജ്ജോ അഞ്ഞോ സഭാവധമ്മോ നിച്ചോ അത്ഥി. **ചിത്തസമുട്ഠാനഭാവോ വിയാ**തി വിഞ്ഞത്തിയാ ചിത്തസമുട്ഠാനഉപാദാരൂപഭാവോ ഉപചാരസിദ്ധോതി ദസ്സേതി.

വിഞ്ഞത്തിയാ കരണഭൂതായ. **യം കരണ**ന്തി യം ചിത്തകിരിയം ചിത്തബ്യാപാരം. **വിഞ്ഞത്തിയാ വിഞ്ഞാതത്ത**ന്തി ഇദമേസ കാരേതീതി യദേതം അധിപ്പായവിഭാവനം, ഏതം വിഞ്ഞത്തിവികാരരഹിതേസു രുക്ഖചലനാദീസു ന ദിട്ഠം, ഹത്ഥചലനാദീസു പന ദിട്ഠം, തസ്മാ വിപ്ഫന്ദമാനവണ്ണവിനിമുത്തോ കോചി വികാരോ അത്ഥി കായികകരണസങ്ഖാതസ്സ അധിപ്പായസ്സ ഞാപകോതി വിഞ്ഞായതി. ഞാപകോ ച ഹേതു ഞാപേതബ്ബമത്ഥം സയം ഞാതോയേവ ഞാപേതി, ന സബ്ഭാവമത്തേനാതി വണ്ണഗ്ഗഹണാനന്തരം വികാരഗ്ഗഹണമ്പി വിഞ്ഞായതി.

തഥാ ഹി വിസയഭാവമാപന്നോ ഏവ സദ്ദോ അത്ഥം പകാസേതി, നേതരോ. തേനേവാഹ **“ന ഹി വിഞ്ഞത്തീ”**തിആദി. യദി പന ചിത്തജരൂപാനം ചലനാകാരോ വിഞ്ഞത്തി, ചക്ഖുവിഞ്ഞാണസ്സ വിപ്ഫന്ദമാനവണ്ണാരമ്മണത്താ തേനപി സാ ഗഹിതാ സിയാതി ആസങ്കായ നിവത്തനത്ഥം ആഹ **“ചക്ഖുവിഞ്ഞാണസ്സാ”**തിആദി.

താലപണ്ണാദിരൂപാനീതിആദിനാപി വിഞ്ഞത്തിയാ വിഞ്ഞാതബ്ബതം മനോവിഞ്ഞാണേനേവ ച വിഞ്ഞാതബ്ബതം ദസ്സേതി. സഞ്ജാനാതി ഏതേനാതി സഞ്ഞാണം, തസ്സ ഉദകാദിനോ സഞ്ഞാണം തംസഞ്ഞാണം, തസ്സ ആകാരോ തംസഞ്ഞാണാകാരോ, ഉദകാദിസഹചാരിപ്പകാരോ ച സോ തംസഞ്ഞാണാകാരോ ചാതി **ഉദകാ…പേ॰… കാരോ,** തം **ഗഹേത്വാ** ജാനിത്വാ. **തദാകാരസ്സാ**തി ഉദകാദിഞാപനാകാരസ്സ. യദി യഥാവുത്തവികാരഗ്ഗഹണംയേവ കാരണം അധിപ്പായഗ്ഗഹണസ്സ, അഥ കസ്മാ അഗ്ഗഹിതസങ്കേതസ്സ അധിപ്പായഗ്ഗഹണം ന ഹോതീതി? ന കേവലം വികാരഗ്ഗഹണമേവ അധിപ്പായഗ്ഗഹണസ്സ കാരണം, കിഞ്ചരഹീതി ആഹ **“ഏതസ്സ പനാ”**തിആദി.

അഥ പനാതിആദിനാ വിഞ്ഞത്തിയാ അനുമാനേന ഗഹേതബ്ബതം ദസ്സേതി. **സാധിപ്പായ…പേ॰… നന്തര**ന്തി അധിപ്പായസഹിതവികാരേന സഹജാതവണ്ണായതനഗ്ഗഹണസങ്ഖാതസ്സ ചക്ഖുദ്വാരികവിഞ്ഞാണസന്താനസ്സ അനന്തരം. **അധിപ്പായഗ്ഗഹണസ്സാ**തി അധിപ്പായവവത്ഥാപകസ്സ തതിയവാരേ ജവനസ്സ. **അധിപ്പായസഹഭൂ വികാരാഭാവേ അഭാവതോ**തി ഏതേന യഥാവുത്തവികാരം അധിപ്പായഗ്ഗഹണേന അനുമിനോതി. **ഏവം സതീ**തിആദിനാ യഥാനുമിതമത്ഥം നിഗമനവസേന ദസ്സേതി. തത്ഥ **ഉദകാദിഗ്ഗഹണേനേവാ**തി താലപണ്ണാദീനം വണ്ണഗ്ഗഹണാനന്തരേന പുരിമസിദ്ധസമ്ബന്ധാനുഗ്ഗഹിതേന ഉദകാദീനം തത്ഥ അത്ഥിഭാവവിജാനനേനേവ. യഥാ താലപണ്ണാദീനം ഉദകാദിസഹചാരിപ്പകാരതം സഞ്ഞാണാകാരോ വിഞ്ഞാതോയേവ ഹോതി നാനന്തരിയകത്താ, ഏവം വിപ്ഫന്ദമാനവണ്ണഗ്ഗഹണാനന്തരേന പുരിമസിദ്ധസമ്ബന്ധാനുഗ്ഗഹിതേന ഗന്തുകാമതാദിഅധിപ്പായവിജാനനേനേവ വിഞ്ഞത്തി വിഞ്ഞാതാ ഹോതി തദഭാവേ അഭാവതോതി ഉപമായോജനാ.

സഭാവഭൂതന്തി അനഞ്ഞഥഭൂതം. **ദ്വിധാ**തി വിഞ്ഞാപനതോ വിഞ്ഞേയ്യതോ ച. കായവിഞ്ഞത്തിയാ തഥാപവത്തമാനായ ചേതനാസങ്ഖാതസ്സ കമ്മസ്സ കായകമ്മഭാവോ നിപ്ഫജ്ജതി തായ ഉപലക്ഖിതബ്ബത്താ, ന പന ചതുവീസതിയാ പച്ചയേസു കേനചി പച്ചയഭാവതോതി ദസ്സേന്തോ **“തസ്മിം ദ്വാരേ സിദ്ധാ”**തിആദിമാഹ. തേന വചീദ്വാരുപ്പന്നാപി പാണാതിപാതാദയോ സങ്ഗഹിതാതി തേസം സങ്ഗഹിതഭാവം ദസ്സേതി. അഥ വാ കായദ്വാരുപ്പന്നായ കായകമ്മഭൂതായ ചേതനായ വസേന **“തേന ദ്വാരേന വിഞ്ഞാതബ്ബഭാവതോ”**തി വുത്തം, തസ്സായേവ ദ്വാരന്തരുപ്പന്നായ വസേന **“തേന ദ്വാരേന നാമലാഭതോ”**തി. മനോദ്വാരാവജ്ജനസ്സപി വിഞ്ഞത്തിസമുട്ഠാപകഭാവോ നിച്ഛിതോതി **“ഏകാദസന്നം കിരിയചിത്താന”**ന്തി ആഹ.

ദ്വാരന്തരചാരിനോതി ദ്വാരന്തരഭാവേന പവത്തനകാ. **ദ്വാരസമ്ഭേദോ**തി ദ്വാരാനം സങ്കരണതോ. ദ്വാരാനഞ്ഹി ദ്വാരന്തരഭാവപ്പത്തിയാ സതി കായദ്വാരസ്സ വചീദ്വാരാദിഭാവോ, വചീദ്വാരസ്സ ച കായദ്വാരാദിഭാവോ ആപജ്ജതീതി തംതംദ്വാരുപ്പന്നകമ്മാനമ്പി സങ്കരോ സിയാ. തേനാഹ **“കമ്മസമ്ഭേദോപീ”**തി. ഏവം സതി കായകമ്മം…പേ॰… വവത്ഥാനം ന സിയാ.

യദി കമ്മാനി കമ്മന്തരചാരീനി ഹോന്തി, കായകമ്മാദികസ്സ വചീകമ്മാദികഭാവാപത്തിതോ ''കമ്മസമ്ഭേദോ ദ്വാരസമ്ഭേദോപീ''തി കായകമ്മം കായകമ്മദ്വാരന്തി അഞ്ഞമഞ്ഞവവത്ഥാനം ന സിയാതി ഇമമത്ഥമാഹ **''കമ്മാനമ്പി കമ്മന്തരചരണേ ഏസേവ നയോ''**തി. കമ്മന്തരചരണം കമ്മന്തരൂപലക്ഖണതാ. തേനേവാഹ **''ദ്വാരഭാവേനാ''**തി. **ദ്വാരന്തരചരണം** ദ്വാരന്തരുപ്പത്തി. **ദ്വാരേ**തി അത്തനോ ദ്വാരേ. **അഞ്ഞസ്മി**ന്തി ദ്വാരന്തരേ. **കമ്മാനീ**തി തംതംദ്വാരികകമ്മാനി. **അഞ്ഞാനീ**തി അഞ്ഞദ്വാരികകമ്മാനി. **ദ്വാരേ ദ്വാരാനി ന ചരന്തീ**തി ദ്വാരന്തരഭാവേന നപ്പവത്തന്തി, ദ്വാരന്തരം വാ ന സങ്കമന്തി. കിഞ്ചാപി വിഞ്ഞത്തിയാ ചതുവീസതിയാ പച്ചയേസു യേന കേനചി പച്ചയേന ചേതനായ പച്ചയഭാവോ നത്ഥി, തഥാ പന വിഞ്ഞത്തിയാ പവത്തമാനായ ഏവ പാണാതിപാതാദി ഹോതി, നാഞ്ഞഥാതി സിയാ വിഞ്ഞത്തിയാ ഹേതുഭാവോ ചേതനായാതി വുത്തം **''ദ്വാരേഹി കാരണഭൂതേഹീ''**തി. കായകമ്മം വചീകമ്മന്തി കമ്മവവത്ഥാനസ്സേവ വാ കാരണഭാവം സന്ധായ **''ദ്വാരേഹി കാരണഭൂതേഹീ''**തി വുത്തം. യദിപി ''ദ്വാരേഹി കമ്മാനീ''തി വുത്തം, ''അഞ്ഞമഞ്ഞം വവത്ഥിതാ''തി പന വുത്തത്താ കമ്മേഹിപി ദ്വാരാനി വവത്ഥിതാനീതി അയമത്ഥോപി സിദ്ധോയേവാതി ദസ്സേതും **''ന കേവല''**ന്തിആദി വുത്തം. **അദ്വാരചാരീഹീ**തി ദ്വാരാനം സയം വവത്ഥിതഭാവമാഹ, ന പന അവവത്ഥാനം, വവത്ഥാനമേവാതി അധിപ്പായോ. ഇദാനി തം വവത്ഥാനം വിഭാവേതി **കമ്മാനപേക്ഖാ**തിആദിനാ. തത്ഥ സമയനിയമിതേന ചിത്തേന സമയോ വിയ ദ്വാരനിയമിതേഹി കമ്മേഹി ദ്വാരാനി നിയമിതാനീതി അയം സങ്ഖേപത്ഥോ.

ഏവംസഭാവത്താതി ദ്വാരഭൂതേഹി കായാദീഹി ഉപലക്ഖണീയസഭാവത്താ. **ആണത്തി...പേ... മാനസ്സാ**തി കായവചീകമ്മാനം വചീകായവിഞ്ഞത്തീഹി പകാസേതബ്ബതം ആഹ. **കായാദീഹീ**തി കായവചീവിഞ്ഞത്തീഹി. **തസ്മാ**തി യസ്മാ ദ്വാരന്തരേ ചരന്താനിപി കമ്മാനി സകേന ദ്വാരേന ഉപലക്ഖിതാനേവ ചരന്തി, തസ്മാ. **നാപി കമ്മം ദ്വാരസ്സാ**തി യസ്മിം ദ്വാരന്തരേ കമ്മം ചരതി, തസ്സ ദ്വാരസ്സ അനത്തനിയസ്സ. **തംതംദ്വാരമേവാ**തി സകദ്വാരമേവ. **കമ്മസ്സാ**തി സകസകകമ്മസ്സ. യദി കമ്മേഹി ദ്വാരാനി വവത്ഥിതാനി, ''കമ്മസ്സ അനിബദ്ധത്താ''തി ഇദം കഥം നീയതീതി ആഹ **''പുബ്ബേ പനാ''**തിആദി.

സാതി വിഞ്ഞത്തി. **തസ്സാ**തി കമ്മസ്സ. **കേനചി പകാരേനാ**തി ചതുവീസതിയാ പച്ചയപ്പകാരേസു കേനചി പകാരേന. **തംസഹജാതാ**തി ഏതേന കായവിഞ്ഞത്തിയാ സബ്ഭാവേയേവ കായകമ്മസ്സ സബ്ഭാവോ, നാഞ്ഞഥാതി പരിയായേന വിഞ്ഞത്തിയാ കമ്മസ്സ കാരണഭാവം വിഭാവേതി. തേനേവാഹ **''ഉപ്പത്തിട്ഠാനഭാവേന വുത്താ''**തി. **യഥാവുത്തനിയമേനാ**തിആദിനാ കമ്മസ്സ ഉപ്പത്തിട്ഠാനഭാവേ ബ്യഭിചാരാഭാവമാഹ. തത്ഥ **യഥാവുത്തനിയമേനാ**തി അട്ഠകഥായം വുത്തപ്പകാരേന വവത്ഥാനയുത്തിസങ്ഖാതേന നിയമേന. **ദ്വാരചരണേ**തി അഞ്ഞദ്വാരചരണേ.

കായകമ്മദ്വാരകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

വചീകമ്മദ്വാരകഥാവണ്ണനാ

ചതൂഹി അങ്ഗേഹീതി ഏത്ഥ ''സുഭാസിതംയേവ ഭാസതി, നോ ദുബ്ഭാസിതം. ധമ്മംയേവ, പിയംയേവ, സച്ചംയേവ ഭാസതി, നോ അലിക''ന്തി

(സം॰ നി॰ ൧.൨൧൩; സു॰ നി॰ സുഭാസിതസുത്ത) യാനി അങ്ഗാനി സുത്തേ വുത്താനി, തേസം ചേതനാസഭാവം ദസ്സേതും **"സുഭാസിതഭാസനാ"**തിആദി വുത്തം. **തഥാപവത്താ**തി സുഭാസിതഭാസനാദിഭാവേന പവത്താ. **സഹ സമ്ഭൂതത്താ**തി സഹേവ ഉപ്പന്നത്താ. ന ഹി വചീവിഞ്ഞത്തി സദ്ദരഹിതാ അത്ഥി. തഥാ ഹി **"യാ തായ വാചായ വിഞ്ഞത്തീ"**തി വുത്തം. "വാചാഗിരാ ബ്യപഥോ"തിആദിനാ (ധ॰ സ॰ ൬൩൬) നാതിസുഖുമംയേവ സദ്ദവാചം വത്വാ "യാ തായ വാചായ വിഞ്ഞത്തീ"തി, തായ സദ്ധിം യോജേത്വാ വചീവിഞ്ഞത്തിയാ വുത്തത്താ രൂപായതനം വിയ വത്ഥുപരിത്തതാദിനാ സദ്ദായതനമ്പി അനിന്ദ്രിയഗോചരോ അത്ഥീതി ച അധിപ്പായേന **"യാ തായ...പേ॰... വിഞ്ഞായതീ"**തി ആഹ.

ഇദാനി അവിസേസേന ചിത്തസമുട്ഠാനസദ്ദസ്സ സോതവിഞ്ഞാണാരമ്മണതാ പാളിയം വുത്താതി വിതക്കവിപ്ഫാരസദ്ദോ ന സോതവിഞ്ഞേയ്യോതി മഹാഅട്ഠകഥാവാദസ്സ പാളിയാ വിരോധം ദസ്സേതും **"ചിത്തസമുട്ഠാന"**ന്തിആദി വുത്തം. ഏവം സങ്ഗഹകാരസ്സ അധിപ്പായേ ഠത്വാ മഹാഅട്ഠകഥാവാദസ്സ പടിസേധേതബ്ബതം ദസ്സേത്വാ ഇദാനി അത്തനോ അധിപ്പായേ ഠത്വാ തം പരിഹരിതും **"മഹാഅട്ഠകഥായം പനാ"**തിആദിമാഹ. സങ്ഘട്ടനാകാരേന പവത്താനം ഭൂതാനം സദ്ദസ്സ നിസ്സയഭാവതോ സങ്ഘട്ടനേന സഹേവ സദ്ദോ ഉപ്പജ്ജതി. **തപ്പച്ചയഭാവോ**തി ഉപാദിന്നകഘട്ടനസ്സ പച്ചയഭാവോ. ചിത്തജപഥവീധാതുയാ ഉപാദിന്നകഘട്ടനേ പച്ചയോ ഭവിതും സമത്ഥോ ചിത്തസമുട്ഠാനമഹാഭൂതാനം ഏകോ ആകാരവിസേസോ അത്ഥി. തദാകാരത്താ ഹി തേസം പഥവീധാതു ഉപാദിന്നകം ഘട്ടേതീതി ഇമമത്ഥം വുത്താനുസാരേന വേദിതബ്ബത്താ "വുത്തനയേനേവ വേദിതബ്ബോ"തി വത്വാ തമേവ വുത്തനയം **"തബ്ബികാരാന"**ന്തിആദിനാ വിഭാവേതി. തത്ഥ അഞ്ഞമഞ്ഞസ്സ പച്ചയഭാവോ തപ്പച്ചയഭാവോ വുത്തോതി അത്ഥോ. **അഞ്ഞമ്പി സബ്ബം വിധാന**ന്തി "ന ചിത്തസമുട്ഠാനാതി ഏതേന പരമത്ഥതോ അഭാവം ദസ്സേതീ"തിആദിനാ അത്തനാ വുത്തവിധാനം. അട്ഠകഥായം പന വുത്തവിധാനം "ഹേട്ഠാ വുത്തനയേനേവ വേദിതബ്ബ"ന്തി അട്ഠകഥായം വുത്തമേവാതി.

അത്തനോ അത്തനോ പച്ചയുപ്പന്നസ്സ ദേസന്തരേ പാരമ്പരിയേന ഉപ്പാദനം **ദേസന്തരുപ്പാദനപരമ്പരതാ. ലദ്ധാസേവനേനാ**തി ലദ്ധപുബ്ബാഭിസങ്ഖാരേന. **ചിത്തേനേവാ**തി പഠമചിത്തേനേവ. "സത്ത ജവനാനി സത്ത അക്ഖരാനി നിബ്ബത്തേന്തീതി വാദം പടിക്ഖിപിത്വാ ഏകജവനവാരപരിയാപന്നാനി ചിത്താനി ഏകമക്ഖരം നിബ്ബത്തേന്തീ"തി വദന്തി. കിഞ്ചാപി പഠമചിത്തേനപി ഘട്ടനാ നിപ്ഫജ്ജതി, ഏകസ്സേവ പന ബഹുസോ പവത്തനേന അത്ഥി കോചി വിസേസോതി പുരിമജവനസമുട്ഠിതാഹി ഘട്ടനാഹി പടിലദ്ധാസേവനേന സത്തമജവനേന സമുട്ഠിതാ ഘട്ടനാ പരിബ്യത്തമക്ഖരം നിബ്ബത്തേതീതി ഉപത്ഥമ്ഭനം നത്ഥീതി ന സക്കാ വത്തും. ലദ്ധാഭിസങ്ഖാരേന പന പഠമചിത്തേനപി ഘട്ടനാ ബലവതീ ഹോതീതി അട്ഠകഥായം "ഉപത്ഥമ്ഭനകിച്ചം നത്ഥീ"തി വുത്തം സിയാ, സബ്ബമേതം വീമംസിത്വാ ഗഹേതബ്ബം.

വചീകമ്മദ്വാരകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

മനോകമ്മദ്വാരകഥാവണ്ണനാ

“സബ്ബായപി കായവചീവിഞ്ഞത്തിയാ കായവചീദ്വാരഭാവോ വിയ സബ്ബസ്സപി ചിത്തസ്സ മനോദ്വാരഭാവോ സമ്ഭവതീ”തി ദസ്സനത്ഥം അട്ഠകഥായം “അയം നാമ മനോ മനോദ്വാരം ന ഹോതീതി ന വത്തബ്ബോ”തി വത്വാ തംദ്വാരവന്തധമ്മദസ്സനത്ഥം “അയം നാമ ചേതനാ”തിആദി വുത്തന്തി ആഹ **“യസ്സ ദ്വാരം മനോ, തം ദസ്സനത്ഥം വുത്ത”**ന്തി. യഥാ പന തിവിധചതുബ്ബിധകായവചീകമ്മാനം ദ്വാരഭാവതോ കായകമ്മദ്വാരവചീകമ്മദ്വാരാനി വുത്താനി, ഏവം മനോകമ്മന്തി വുത്തഅഭിജ്ഝാദീനം ദ്വാരഭാവതോ വട്ടഹേതുഭൂതലോകിയകുസലാകുസലസമ്പയുത്തമനോ ഏവ മനോകമ്മദ്വാരന്തി സന്നിട്ഠാനം കതന്തി ദട്ഠബ്ബം. ചേതനായ അത്തനോ കിച്ചം ആരദ്ധായ സമ്പയുത്താപി തം തം സകിച്ചം ആരഭന്തീതി സാ നേ സകിച്ചേ പവത്തേതി നാമ, തഥാ പവത്തേന്തീ ച സമ്പയുത്തേ ഏകസ്മിം ആരമ്മണേ അവിപ്പകിണ്ണേ കരോതി ബ്യാപാരേതി ചാതി വുച്ചതി, തഥാ സമ്പയുത്താനം യഥാവുത്തം അവിപ്പകിണ്ണകരണം സമ്പിണ്ഡനം ആയൂഹനം ബ്യാപാരാപാദനം ബ്യാപാരണം ചേതയനന്തി ആയൂഹനചേതയനാനം നാനത്തം ദസ്സേന്തോ **“ഫസ്സാദിധമ്മേഹീ”**തിആദിമാഹ. **തഥാകരണ**ന്തി യഥാ ഫസ്സാദയോ സകസകകിച്ചേ പസുതാ ഭവന്തി, തഥാ കരണം. തേനേവ യഥാവുത്തേന അവിപ്പകിണ്ണബ്യാപാരണാകാരേന സമ്പയുത്താനം കരണം പവത്തനന്തി ദട്ഠബ്ബം. **കമ്മക്ഖയകരത്താ**തി കമ്മക്ഖയകരമനസ്സ കമ്മദ്വാരഭാവോ ന യുജ്ജതീതി അധിപ്പായോ. യതോ “കമ്മപഥകഥാ ലോകിയാ ഏവാ”തി വദന്തി.

മനോകമ്മദ്വാരകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

കമ്മകഥാവണ്ണനാ

സമാനകാലാപി കാരണഫലകിരിയാ പുബ്ബാപരകാലാ വിയ വത്തും യുത്തായേവ. സേയ്യഥാപി പടിച്ചസമുപ്പാദേ “ചക്ഖുഞ്ച പടിച്ച രൂപേ ച ഉപ്പജ്ജതി ചക്ഖുവിഞ്ഞാണ”ന്തി ദസ്സേതും **“അഥ വാ”**തിആദിമാഹ. **ചോപനകിരിയ**ന്തി വിഞ്ഞത്തിദ്വയം ആഹ. തസ്സാ ഹി ചിത്തസമുട്ഠാനകായസദ്ദവാചാഹി കായവചീവിഞ്ഞത്തീഹി ഏവ വാ പുരിമപുരിമാഹി പവത്തേതബ്ബത്താ “കായവാചാഹി ചോപനകിരിയം കരോതീ”തി വുത്തം തബ്ബികാരാനം ഭൂതാനം തഥാപവത്തനതോ. അഥ വാ **കായവാചാഹീ**തി കായവചീവിഞ്ഞത്തീഹി . **ചോപനകിരിയ**ന്തി രൂപകായസ്സ ഥമ്ഭനചലനകിരിയം ഉപാദിന്നകഘട്ടനകിരിയഞ്ച. ഏസാ ഹി കിരിയാ “രൂപകായം ഥമ്ഭേതും ചാലേതും പച്ചയോ ഭവിതും സമത്ഥോ”തി, “ഉപാദിന്നകഘട്ടനസ്സ പച്ചയഭൂതോ”തി ച വുത്തത്താ കായവചീവിഞ്ഞത്തീഹി നിപ്ഫജ്ജതീതി. ഏവഞ്ച കത്വാ “ചോപനകിരിയാനിസ്സയഭൂതാ കായവാചാ”തി, “കായാദീഹി കരണഭൂതേഹി ചോപനാഭിജ്ഝാദികിരിയം കരോന്തി വാസിആദീഹി വിയ ഛേദനാദി”ന്തി ച ഇദമ്പി വചനം സമത്ഥിതം ഭവതി. ന കേവലം ധരമാനതാവ സബ്ഭാവോ, അഥ ഖോ മഗ്ഗേന അസമുച്ഛിന്നതാപീതി ദസ്സേന്തോ **“അനിരോധിതേവാ”**തി ആഹ. അസമുച്ഛിന്നതാ ച കായാദീനം തദുപനിസ്സയകിലേസാസമുച്ഛേദേനേവാതി ദട്ഠബ്ബം. “കായാദീഹി കരണഭൂതേഹി ചോപനാഭിജ്ഝാദികിരിയം കരോന്തീ”തി ഏതേന ചോപനാഭിജ്ഝാദികിരിയാനിബ്ബത്തിദ്വാരേന ചേതനാനിബ്ബത്തിയേവ വുത്താതി ഇമിനാ അധിപ്പായേന **“ഏവഞ്ച...പേ॰... യുജ്ജന്തീ”**തി ആഹ. ഏവഞ്ച കത്വാ

കായേ സതി വാചായ സതീതിആദിവചനം അനുലോമിതം ഹോതി. **യായ ചേതനായ**ാതി കരണനിദ്ദേസോ പന കായാദീനം ചോപനാഭിജ്ഝാദികിരിയായ ച ചേതനാഹേതുകത്തദസ്സനത്ഥം വുത്തോതി.

സഭാവതോ ഉപകാരകതോ മഗ്ഗേ സതി സബ്ഭാവതോ ച ബോജ്ഝങ്ഗാ മഗ്ഗേ അന്തോഗധാതി ആഹ **"ന ച ന സക്കാ"**തിആദി.

കമ്മപഥം അപ്പത്താനമ്പി തംതംദ്വാരേ സംസന്ദനന്തി യഥാ കമ്മപഥം പത്താനം, ഏവം കമ്മപഥം അപ്പത്താനമ്പി സതിപി ദ്വാരന്തരുപ്പത്തിയം യഥാസകം ദ്വാരേഹേവ നാമഗ്ഗഹണന്തി വദന്തി, ഏവം സതി അട്ഠകഥായ വിരോധോ. ദുതിയത്ഥസ്സ ച അഭാവോ സിയാ, തസ്മാ **തംതംദ്വാരേ സംസന്ദനന്തി** യസ്മിം യസ്മിം ദ്വാരേ കമ്മപഥം അപ്പത്താ അകുസലചേതനാദയോ പവത്താ, താസം തേന തേനേവ ദ്വാരേന നാമഗ്ഗഹണം. തം പന തംതംദ്വാരപക്ഖികഭാവകരണതോ തത്ഥ അവരോധനന്തി വുത്തം. യഥാ ഹി കമ്മപഥം പത്താ കായകമ്മാദിസങ്ഖാതാ ചേതനാ ദ്വാരന്തരേ ഉപ്പന്നാപി കായകമ്മാദിനാമമേവ ലഭന്തി, ന ഏവം കമ്മപഥം അപ്പത്താ. താ പന യത്ഥ യത്ഥ ദ്വാരേ ഉപ്പജ്ജന്തി, തേന തേനേവ ദ്വാരേന കായദുച്ചരിതം വചീദുച്ചരിതന്തിആദിനാമം ലഭന്തി. ഏവം നാമഗ്ഗഹണമേവ ഹി തേസം തംതംദ്വാരപക്ഖികകരണം വുത്തം. തേനേവ ഹി **അട്ഠകഥായം** "കിഞ്ചാപി വചീദ്വാരേ ചോപനപ്പത്തം കമ്മപഥം, അപ്പത്തതായ പന കായകമ്മം ന ഹോതി, കേവലം വചീദുച്ചരിതം നാമ ഹോതീ"തി വുത്തം.

സതിപി പാണാതിപാതാദിചേതനായ വചീദ്വാരാദീസു പവത്തിയം യഥാവുത്തയേഭുയ്യതബ്ബഹുലവുത്തിയാ കായകമ്മാദിഭാവവവത്ഥാപനം കായാദികസ്സ തംതംദ്വാരഭാവവവത്ഥാപനഞ്ച **കമ്മദ്വാരാഭേദനം**. തഞ്ഹി കമ്മദ്വാരാനം അസംകിണ്ണഭാവേന പതിട്ഠാപനം. യം സന്ധായ "ആണത്തിസമുട്ഠിതേസൂ"തി **അട്ഠകഥായം** വക്ഖതി. കേചി പന "ഏകേകസ്മിം ദ്വാരേ അനേകേസം കമ്മാനം പവത്തിദസ്സനമ്പി ദ്വാരസംസന്ദന"ന്തി വദന്തി. യഥാ പവത്തോ ബ്യാപാദോ കമ്മപഥോ ഹോതി, തം ദസ്സേതും **"ഇമേ സത്താ ഹഞ്ഞന്തൂ"**തി പവത്തി ബ്യാപാദസ്സ ദസ്സിതാ. കായദ്വാരികചേതനായ സഹകാരീകാരണഭാവതോ **കായകമ്മവോഹാരലാഭാ,** അഭിജ്ഝാദീനം പരസന്തകസ്സ അത്തനോ പരിണാമനവസേന "ഇമേ സത്താ ഹഞ്ഞന്തൂ"തിആദിനാ ച അപ്പവത്തത്താ **മനോകമ്മവോഹാരവിരഹാ,** അചേതനാസഭാവതോ വാ പാണാതിപാതാദിവസേന അബ്ബോഹാരികാ, പാണാതിപാതാദിഭാവേന ന വത്തബ്ബാതി അത്ഥോ. **ഏത്ഥാ**തി അബ്ബോഹാരികഭാവേ.

ദസവിധാ ഇദ്ധി...പേ॰... തബ്ബാ വിത്ഥാരേനാതി അധിപ്പായോ.

തേനാധിപ്പേതന്തി "അകുസലം വചീകമ്മം മനോദ്വാരേ സമുട്ഠാതീ"തി വദന്തേന അധിപ്പേതം. **"ന ഉപോസഥക്ഖന്ധകേ വുത്ത"**ന്തി കസ്മാ വുത്തം, നനു തേന ഉപോസഥക്ഖന്ധകതോ സുത്തം ആഹടന്തി? കിഞ്ചാപി ആഹടം, തത്ഥ അവുത്തോയേവ പന സോ തേന വുത്തോതി ഗഹിതോതി ദസ്സേന്തോ **"തത്ഥ അവുത്തമേവാ"**തിആദിമാഹ.

“സുഗതിദുഗ്ഗതീസു ഉപപജ്ജനം സുകതദുക്കടകമ്മതോ ന ഹോതി, ഖന്ധസിവാദീഹി പന ഹോതീതി ഗഹേത്വാ ‘നത്ഥി ദിന്ന’ന്തിആദിനാ പരാമസന്തസ്സ വസേന **‘മിച്ഛാദിട്ഠി…പേ॰… പരിഭണ്ഡാദീനി കരോതീ’**തി വുത്ത”ന്തി വദന്തി. **അഭിജ്ഝാദിപധാനത്താ**തി ഏതേന വിജ്ജമാനേസുപി ബ്യാപാദാദീസു യദാ കായവചീദ്വാരേസു ചേതനാ ബലവതീ ഹോതി, ന തഥാ ഇതരേ, തദാ പധാനഭാവതോ ചേതനാ കായകമ്മം വചീകമ്മന്തി ച വോഹാരം ലഭതി. സോ ഖോ പനസ്സാ പധാനഭാവോ പാണാതിപാതാദിസിദ്ധിയാ വിഞ്ഞായതി. യദാ പന തേസ്വേവ ദ്വാരേസു അഭിജ്ഝാദയോ ബലവന്തോ ഹോന്തി, ന തഥാ ചേതനാ, തദാ തത്ഥ വിജ്ജമാനാപി ചേതനാ അപധാനഭാവതോ കായകമ്മം വചീകമ്മന്തി ച വോഹാരം ന ലഭതി. അഭിജ്ഝാദയോ പന പധാനഭാവതോ സതിപി കായങ്ഗവാചങ്ഗചോപനേ സകേന വവത്ഥാനേന മനോകമ്മന്ത്വേവ വുച്ചന്തീതി ദസ്സേതി. യേ പന “തീസുപി ദ്വാരേസു കമ്മപഥഭാവേന അപ്പത്തിയാ ദ്വാരത്തയേപി കമ്മപഥപ്പത്തമനോകമ്മേന സഹ പവത്തിയാ ച ചേതനാ ഏത്ഥ കമ്മന്തി ന വുച്ചതീ”തി വദന്തി, തേഹി അഭിജ്ഝാദീനം പധാനസഭാവംയേവ സന്ധായ വുത്തം സിയാ. അഥ വാ ചേതനായ നിപ്പരിയായകമ്മഭാവതോ പരിയായകമ്മേ അനവരോധേതബ്ബത്താ **“അബ്ബോഹാരികാ”**തി വുത്തം. അത്തനോ സഭാവേനേവ പന സാ ഏത്ഥാപി കമ്മന്തി വുച്ചതി. യഥാഹ “ചേതനാഹം, ഭിക്ഖവേ, കമ്മം വദാമീ”തിആദി (കഥാ॰ ൫൩൯). **അട്ഠകഥായഞ്ച** “തസ്മിം ദ്വാരേ സിദ്ധാ ചേതനാ”തിആദിനാ ചേതനായേവ പധാനം കത്വാ വുത്തം. തേനേവാഹ **“സഭാവേനേവ സാ മനോകമ്മ”**ന്തിആദി. അഥ വാ കമ്മപഥപ്പത്തഅഭിജ്ഝാദീഹി കായവചീദ്വാരേ സഹജാതാ ചേതനാ കായവചീകമ്മവസേന അബ്ബോഹാരികാ ചേതനാസങ്ഖാതമനോകമ്മത്താതി. യദി അഭിജ്ഝാദയോ പധാനാ, ന ചേതനാ, ഏവം സതി അഭിജ്ഝാദയോ ചേത്ഥ കമ്മം, ന ചേതനാ, അഭിജ്ഝാദിപക്ഖികാ വാ സാ സിയാതി അനുയോഗം മനസി കത്വാ ആഹ **“തിവിധാ, ഭിക്ഖവേ”**തിആദി. “ചേതനാപി…പേ॰… മനോദ്വാരേ ഏവ സമുട്ഠഹന്തീ”തി ഇദം മനോദ്വാരേ ചേതനായ അഭിജ്ഝാദീഹി മനോകമ്മഭാവേ നിബ്ബിസേസഭാവദസ്സനന്തി കത്വാ **“ചേതനാ…പേ॰… അധിപ്പായോ”**തി ആഹ. ചേതനാ ചേതനാകമ്മം, അഭിജ്ഝാദയോ ചേതനാസമ്പയുത്തകമ്മന്തി ഏത്തകമേവ ഹി ഏത്ഥ വിസേസോതി. ഏത്ഥ ച ചേതനായ കായവചീകമ്മഭാവോ സിയാതി ആസങ്കായ അഭാവതോ മനോദ്വാരേ അകുസലകായവചീകമ്മാനം അനുപ്പത്തിതോ ച അബ്ബോഹാരികാതി ന വുത്തന്തി ദട്ഠബ്ബം.

വിരതിവിസിട്ഠാതി വിരതിതോ ചേതനായ പധാനഭാവമാഹ. തത്ഥ “തിവിധാ, ഭിക്ഖവേ, കായസഞ്ചേതനാ”തിആദിനാ (കഥാ॰ ൫൩൯) ആഗമമ്ഹി **“പാണാതിപാതാദിപടിപക്ഖഭൂതാ”**തി യുത്തിം ദസ്സേതി. യസ്മാ ച പട്ഠാനേ ചേതനാവ “കമ്മപച്ചയോ”തി വുത്താ, ന വിരതി, അഭിജ്ഝാദയോ വാ, തസ്മാ നിപ്പരിയായേന കമ്മം “ചേതനാ”തി അനഭിജ്ഝാദയോ “ചേതനാപക്ഖികാ വാ”തി വുത്താതി വേദിതബ്ബം. അസങ്കരതോ കമ്മദ്വാരാനി വവത്ഥപേന്തോ **“രക്ഖതീ”**തി, വിപരിയായേന **“ഭിന്ദതീ”**തി വുത്തോതി രക്ഖണഭിന്ദനാനി അനാസേത്വാ നാസേത്വാ ച കഥനന്തി വുത്താനീതി.

കമ്മകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

തതിയോ വികപ്പോ പഠമചതുത്ഥവിഞ്ഞാണദ്വാരേസുയേവ ലബ്ഭതി, ന ഇതരത്ഥ ''സോതം ഘാന''ന്തിആദിനാ അവുത്തത്താ, ഇതരഥാപി വാ അവിഭത്തികേ നിദ്ദേസേ ലബ്ഭതി. യതോ സംവരവസേന പാതിമോക്ഖസീലം പവത്തതി, തം ദുസ്സില്യന്തി ആഹ **"ദുസ്സീല്യം പാണാതിപാതാദിചേതനാ"**തി. ഇതരാ സംവരവിനിമുത്താ അഭിജ്ഝാദോമനസ്സയുത്താ തപ്പധാനാ വാ അകുസലധമ്മാ **സതിപടിപക്ഖാ അകുസലാ ധമ്മാ** . ആരമ്മണേ ചിത്തവോസ്സഗ്ഗവസേന പവത്തോ അകുസലചിത്തുപ്പാദോ **പമാദോ**. വീരിയപനോദനഭാവതോ ഥിനമിദ്ധം **"കോസജ്ജ"**ന്തി വുത്തം, ഥിനമിദ്ധപ്പധാനോ വാ ചിത്തുപ്പാദോ.

അസുദ്ധതാതി അകേവലതാ അഞ്ഞേന സമ്മിസ്സതാ. ദ്വാരഞ്ഹി ദ്വാരന്തരികകമ്മസ്സ ദ്വാരം ഹോന്തം തേന മിസ്സിതം വിയ ഹോതി. തേനേവാഹ **"മുസാവാദാദിനോപി കായദ്വാരേ പവത്തിസബ്ഭാവാ"**തി. കേചി പന ''അവിഞ്ഞേയ്യമാനന്തരാനം ദ്വാരന്തരചിത്താനം അന്തരന്തരാ അപ്പവത്തിതോ സുദ്ധന്തി വുത്ത''ന്തി വദന്തി, തം അനേകസ്സപി ജവനവാരസ്സ കായകമ്മാദിഭാവേന പബന്ധനവസേന പവത്തി അത്ഥീതി കത്വാ വുത്തം. **അവിരുദ്ധം ഹോതീ**തി അകുസലകായകമ്മാദിഭാവേന അവധാരേത്വാ അസംവരം വത്വാ പുന തസ്സേവ വാചാഅസംവരദ്വാരാദീസു ഉപ്പത്തിവചനം കായദ്വാരൂപലക്ഖിതോ അസംവരോ ദ്വാരന്തരേ പവത്തോപി കായദ്വാരികോ ഏവാതി ഏവം സംവണ്ണനായ സതി ന വിരുജ്ഝതീതി അത്ഥോ. ഇദാനി തം അവിരുജ്ഝനാകാരം **"അസംവരോ ഹീ"**തിആദിനാ വിഭാവേതി. **സദ്വാരേ**തി അത്തനോ ദ്വാരേ. **അസംവരോ ദ്വാരന്തരേ ഉപ്പജ്ജമാനോപി സദ്വാരവസേന ഉപ്പന്നോതി വുച്ചതീ**തി ഏതേന വാചാഅസംവരദ്വാരേ ഉപ്പന്നോപി കായികോ അസംവരോ ചോപനകായഅസംവരദ്വാരവസേന ഉപ്പന്നോത്വേവ വുത്തോതി ദട്ഠബ്ബം. ഏസ നയോ ഇതരത്ഥാപി. **കമ്മം അഞ്ഞദ്വാരേ**തി കമ്മസ്സ ദ്വാരന്തരചരണം പാകടന്തി കത്വാ വുത്തം.

ഏവം സതീതി ചോപനസങ്ഖാതേ കായഅസംവരദ്വാരേ അസംവരോതി ഏത്തകേ ഏവ ഗഹിതേ. കമ്മപഥഭാവപ്പത്തസ്സേവ കമ്മഭാവോ അട്ഠകഥായം വുത്തോതി ആഹ **"കമ്മപഥഭാവപ്പത്തതായ വചീമനോകമ്മ"**ന്തി. **സേസ**ന്തി ദ്വാരന്തരാനുപലക്ഖിതം. **തഥാ ന വുച്ചതീ**തി കായകമ്മന്തി ന വുച്ചതീതി അത്ഥോ. **തത്ഥേവ വക്ഖാമാ**തി കമ്മപഥസംസന്ദനേ വക്ഖാമ. ''സോ ഹി കായദ്വാരേ ചോപനപ്പത്തോ അകുസലം കായകമ്മം ഹോതീ''തിആദിനാ (ധ॰ സ॰ അട്ഠ॰ കമ്മപഥസംസന്ദനകഥാ) ''ചോപനകായഅസംവരദ്വാരവസേന ഉപ്പന്നോ അകുസലം കായകമ്മമേവ ഹോതീ''തിആദിനാ ച വചീകമ്മാദീനഞ്ച കമ്മപഥപ്പത്താനം അസംവരഭൂതാനം കായകമ്മാദിഭാവേ ആപന്നേ ''ചതുബ്ബിധം വചീദുച്ചരിതം അകുസലം വചീകമ്മമേവ ഹോതീ''തിആദിനാ അപവാദേന നിവത്തി ദട്ഠബ്ബാതി ഏവം വക്ഖമാനതം സന്ധായാഹ. **അന്തോഗധതാ ദട്ഠബ്ബാ** പച്ചയസന്നിസ്സിതആജീവപാരിസുദ്ധിസീലാനം ഞാണവീരിയേഹി സാധേതബ്ബത്താതി അധിപ്പായോ.

അകുസലകമ്മപഥകഥാവണ്ണനാ

സരസേന അത്തനോ സഭാവേന. യായ ചേതനായ പവത്തമാനസ്സ ജീവിതിന്ദ്രിയസ്സ പച്ചയഭൂതേസു മഹാഭൂതേസു ഉപക്കമകരണഹേതു തംമഹാഭൂതപച്ചയാ ഉപ്പജ്ജനകമഹാഭൂതാ നുപ്പജ്ജിസ്സന്തി, സാ

താദിസപയോഗസമുട്ഠാപികാ ചേതനാ പാണാതിപാതോ നാമ. ലദ്ധുപക്കമാനി ഹി ഭൂതാനി ന പുരിമഭൂതാനി വിയ വിസദാനീതി സമാനജാതിയാനം ഭൂതാനം കാരണം ന ഹോന്തീതി. ഏകസ്സപി പയോഗസ്സ സഹസാ നിപ്ഫാദനവസേന കിച്ചസാധികായ ബഹുക്ഖത്തും പവത്തജവനേഹി ലദ്ധാസേവനായ ച സന്നിട്ഠാപകചേതനായ വസേന പയോഗസ്സ മഹന്തഭാവോ. സതിപി കദാചി ഖുദ്ദകേ ചേവ മഹന്തേ ച പാണേ പയോഗസ്സ സമഭാവേ മഹന്തം ഹനന്തസ്സ ചേതനാ തിബ്ബതരാ ഉപ്പജ്ജതീതി വത്ഥുസ്സ മഹന്തഭാവോതി തദുഭയം ചേതനായ ബലവഭാവേനേവ ഹോതീതി ആഹ **"പയോഗ...പേ... ഭാവതോ"**തി. **യഥാവുത്തപച്ചയവിപരിയായേപീ**തി പയോഗവത്ഥുആദിപച്ചയാനം അമഹത്തേപി. **തംതംപച്ചയേഹീ**തി ഗുണവന്തതാദിപച്ചയേഹി. ഏത്ഥ ച ഹന്തബ്ബസ്സ ഗുണവന്തതായ മഹാസാവജ്ജതാ വത്ഥുമഹന്തതായ വിയ ദട്ഠബ്ബാ. കിലേസാനം ഉപക്കമാനം ദിന്നഞ്ച മുദുതായ തിബ്ബതായ ച അപ്പസാവജ്ജതാ മഹാസാവജ്ജതാ ച യോജേതബ്ബാ. പാണോ പാണസഞ്ഞിതാ വധകചിത്തഞ്ച പുബ്ബഭാഗസമ്ഭാരാ, ഉപക്കമോ വധകചേതനാസമുട്ഠാപിതോ, പഞ്ചസമ്ഭാരവതീ പാണാതിപാതചേതനാതി സാ പഞ്ചസമ്ഭാരവിനിമുത്താ ദട്ഠബ്ബാ. ഏസ നയോ അദിന്നാദാനാദീസുപി.

മന്തപരിജപ്പനേന പരസ്സ സന്തകഹരണം **വിജ്ജാമയോ,** വിനാ മന്തേന പരസന്തകസ്സ കായവചീപയോഗേഹി ആകഡ്ഢനം താദിസഇദ്ധിയോഗേന **ഇദ്ധിമയോ** പയോഗോതി അദിന്നാദാനസ്സപി ഛ പയോഗാ സാഹത്ഥികാദയോ വേദിതബ്ബാ.

അഭിഭവിത്വാ വീതിക്കമനേ മിച്ഛാചാരോ മഹാസാവജ്ജോ, ന തഥാ ഉഭിന്നം സമാനച്ഛന്ദഭാവേ. **"ചത്താരോ സമ്ഭാരാ**തി വുത്തത്താ അഭിഭവിത്വാ വീതിക്കമനേ സതിപി മഗ്ഗേനമഗ്ഗപടിപത്തിഅധിവാസനേ പുരിമുപ്പന്നസേവനാഭിസന്ധിപയോഗാഭാവതോ മിച്ഛാചാരോ ന ഹോതി അഭിഭുയ്യമാനസ്സാ"തി വദന്തി. സേവനചിത്തേ സതി പയോഗാഭാവോ ന പമാണം ഇത്ഥിയാ സേവനപ്പയോഗസ്സ യേഭുയ്യേന അഭാവതോ. പുരിസസ്സേവ ഹി യേഭുയ്യേന സേവനപ്പയോഗോ ഹോതീതി ഇത്ഥിയാ പുരേതരം സേവനചിത്തം ഉപട്ഠാപേത്വാ നിപന്നായപി മിച്ഛാചാരോ ന സിയാതി ആപജ്ജതി, തസ്മാ പുരിസസ്സ വസേന ഉക്കംസതോ ചത്താരോ സമ്ഭാരാ വുത്താതി ദട്ഠബ്ബം. അഞ്ഞഥാ ഇത്ഥിയാ പുരിസകിച്ചകരണകാലേ പുരിസസ്സപി സേവനപ്പയോഗാഭാവതോ മിച്ഛാചാരോ ന സിയാതി. കേചി പന "അത്തനോ രുചിയാ പവത്തിതസ്സ തീണി അങ്ഗാനി, ബലക്കാരേന പവത്തിതസ്സ തീണീതി സബ്ബാനി അഗ്ഗഹിതഗ്ഗഹണേന ചത്താരീ"തി വദന്തി, വീമംസിത്വാ ഗഹേതബ്ബം.

ദുട്ഠചിത്തസ്സ അമരണാധിപ്പായസ്സ ഫരുസകായവചീപയോഗസമുട്ഠാപികാ ഫരുസചേതനാ **ഫരുസവാചാ**. മരണാധിപ്പായേ പന സതി അത്ഥസിദ്ധിതദഭാവേസു പാണാതിപാതാ ബ്യാപാദാ ച ഹോന്തീതി. യം പതി ഫരുസവാചാ പയുജ്ജതി, തസ്സ സമ്മുഖാവ സീസം ഏതി. "പരമ്മുഖേപി ഫരുസവാചാ ഹോതീ"തി വദന്തി.

യദി ചേതനായ സബ്ബദാ കമ്മപഥഭാവാഭാവതോ അനിയതോ കമ്മപഥഭാവോതി കമ്മപഥരാസിമ്ഹി അവചനം, നനു അഭിജ്ഝാദീനമ്പി കമ്മപഥം അപ്പത്താനം അത്ഥിതായ അനിയതോ കമ്മപഥഭാവോതി തേസമ്പി കമ്മപഥരാസിയം അവചനം ആപജ്ജതീതി? നാപജ്ജതി,

കമ്മപഥതാതംസഭാഗതാഹി തേസം തഥ വുത്തത്താ. യദി ഏവം ചേതനാപി തഥ വത്തബ്ബാ സിയാതി? സച്ചമേതം, സാ പന പാണാതിപാതാദികാതി പാകടോ തസ്സാ കമ്മപഥഭാവോതി ന വുത്തം സിയാ. ചേതനായ ഹി “ചേതനാഹം, ഭിക്ഖവേ, കമ്മം വദാമി,”“തിവിധാ, ഭിക്ഖവേ, കായസഞ്ചേതനാ അകുസലം കായകമ്മ”ന്തിആദിവചനേഹി കമ്മഭാവോ ദീപിതോ. കമ്മംയേവ ച സുഗതിദുഗ്ഗതീനം തദുപ്പജ്ജനസുഖദുക്ഖാനഞ്ച പഥഭാവേന പവത്തം കമ്മപഥോതി വുച്ചതീതി പാകടോ തസ്സാ കമ്മപഥഭാവോ. അഭിജ്ഝാദീനം പന ചേതനാസമീഹനഭാവേന സുചരിതദുച്ചരിതഭാവോ, ചേതനാജനിതതംബന്ധതിഭാവേന സുഗതിദുഗ്ഗതിതദുപ്പജ്ജനസുഖദുക്ഖാനം പഥഭാവോ ചാതി ന തഥാ പാകടോ കമ്മപഥഭാവോതി തേ ഏവ കമ്മപഥരാസിഭാവേന വുത്താ. അതഥാജാതിയത്താ വാ ചേതനാ തേഹി സദ്ധിം ന വുത്താ സിയാ. വിചാരേത്വാ ഗഹേതബ്ബം.

പാണാതിപാതാദീനം ആരമ്മണാനേവ തബ്ബിരതിആരമ്മണാനീതി **പഞ്ച സിക്ഖാപദാ പരിത്താരമ്മണാ ഏവാതി** വചനേന അദിന്നാദാനാദീനം സത്താരമ്മണതാവചനസ്സ വിരോധം ചോദേതി. തഥാ ഹി വക്ഖതി “വീതിക്കമിതബ്ബതോയേവ ഹി വേരമണീ നാമ ഹോതീ”തി. **സയമേവ പരിഹരിസ്സതീതി** **സിക്ഖാപദവിഭങ്ഗേ** പഞ്ഹപുച്ഛകവണ്ണനം സന്ധായ വദതി. തഥ ഹി “യസ്മാ സത്തോതി സങ്ഖ്യം ഗതേ സങ്ഖാരേയേവ ആരമ്മണം കരോതി, തസ്മാ പരിത്താരമ്മണാതി വുച്ചന്തീ”തി വുത്തം.

ദുഗ്ഗതതാദീനീതി **ആദി**-സദ്ദേന “അലദ്ധാലാഭോ ലദ്ധവിനാസോ ഇച്ഛിതാനം ഭോഗാനം കിച്ഛപടിലാഭോ രാജാദീഹി സാധാരണഭോഗതാ ദുക്ഖവിഹാരോ സാസങ്കവിഹാരോ”തി ഏവമാദയോ സങ്ഗഹിതാ. കേചി പന “ദിട്ഠേവ ധമ്മേ ഭോഗജാനിആദയോ നിസ്സന്ദഫല”ന്തി വദന്തി.

കുസലകമ്മപഥകഥാവണ്ണനാ

താസഞ്ച വിരതീനം ചേതനാസമ്പയുത്തത്താ ചേതനാദ്വാരേന സുഗതിദുഗ്ഗതിതദുപ്പജ്ജനസുഖദുക്ഖാനം പഥഭാവോ യുത്തോതി അധിപ്പായോ.

കമ്മപഥസംസന്ദനകഥാവണ്ണനാ

തഥാതി കമ്മപഥപ്പത്താനം. **കേചീതി** ധമ്മസിരിത്ഥേരം സന്ധായാഹ. സോ ഹി കമ്മപഥപ്പത്താനമേവ ദുസ്സീല്യാദീനം സുസീല്യാദീനഞ്ച കമ്മപഥേഹി അത്ഥതോ നാനത്താഭാവദസ്സനം, തേസം വാ ഫസ്സദ്വാരാദീഹി അവിരോധഭാവേന ദീപനം കമ്മപഥസംസന്ദനന്തി വദതി. **കമ്മപഥതാ നത്ഥീതി** ഏതേന യഥാവുത്താനം അസംവരസംവരാനം തേസം വാദേ കമ്മപഥസംസന്ദനേ അസങ്ഗഹിതതം ദസ്സേതി. യേ പന സങ്ഗഹം ലഭന്തി, തേസം ഗഹണേ പയോജനാഭാവം ദസ്സേതും **“തിവിധ…പേ॰… ദസ്സനേനാ”**തി വുത്തം. ഏവം പുരിമപക്ഖേ സങ്ഖേപതോ ദോസം വത്വാ ദുതിയപക്ഖേപി വത്തും **“ന ച ദുച്ചരിതാന”**ന്തിആദിമാഹ. തേന യേ ദുച്ചരിതസുചരിതഅസംവരസംവരാ അനുചരീയന്തി, തേസം കായകമ്മാദിതാ വിധീയതീതി ദസ്സേതി. “പഞ്ചഫസ്സദ്വാരവസേന ഉപ്പന്നോ അസംവരോ അകുസലം മനോകമ്മമേവ ഹോതീ”തിആദിനാ ഹി വുത്തന്തി. **യദി ചാതി**ആദിനാ അനവസേസപരിയാദാനാഭാവമാഹ. **ഉപ്പത്തി ന വത്തബ്ബാതി** കമ്മപഥ…പേ॰…

വദന്തേഹി "മനോകമ്മം ഛഫസ്സദ്വാരവസേന ഉപ്പജ്ജതീ"തി ന വത്തബ്ബന്തി അത്ഥോ. അഥ വാ യദി കമ്മപഥപ്പത്താനേവ ദുസ്സീല്യാദീനി കായകമ്മാദിനാമേഹി അട്ഠകഥായം വുത്താനീതി ഏവം വദന്തേഹി അട്ഠകഥാചരിയേഹി മനോകമ്മസ്സ ഛഫസ്സദ്വാരവസേന ഉപ്പത്തി ന വത്തബ്ബാതി അത്ഥോ. **തംതംകമ്മഭാവസ്സ വുത്തത്താ**തി "തിവിധം കായദുച്ചരിതം അകുസലം കായകമ്മമേവ ഹോതീ"തിആദിം (വിഭ॰ ൻ൲൬) സന്ധായാഹ.

കമ്മന്തരമ്പി തംദ്വാരികകമ്മമേവ സിയാതി പാണാതിപാതാദികസ്സ വചീകമ്മാദിഭാവമാസങ്കതി. **തസ്മാ**തി യസ്മാ കേസഞ്ചി അസംവരാനം സംവരാനഞ്ച കമ്മപഥതാ നത്ഥി, കായദുച്ചരിതാദീനഞ്ച കമ്മപഥേഹി നാനത്താഭാവദസ്സനേന പയോജനം നത്ഥി, ന ച ദുച്ചരിതാദീനം ഫസ്സദ്വാരാനം വസേന ഉപ്പത്തി ദീപിതാ, ന ചായം വിധി നിരവസേസസങ്ഗാഹികാ, കമ്മാനഞ്ച സങ്കരോ ആപജ്ജതി, അട്ഠകഥായഞ്ച പുബ്ബാപരവിരോധോ, തസ്മാതി അത്ഥോ. **സമാനനാമതാ** കായകമ്മാദിതാ. **സാമഞ്ഞനാമാവിജഹനം** കായകമ്മാദിഭാവാവിജഹനം. **ഉഭയേസന്തി** കമ്മപഥാകമ്മപഥാനം. **ഉപ്പത്തിപരിയായവചനാഭാവതോ**തി ഏതേന ഫസ്സദ്വാരഅസംവരദ്വാരാദീനം തംദ്വാരികകമ്മാനഞ്ച അത്ഥതോ നാനത്താഭാവേപി തഥാ തഥാ പവത്തദേസനാവസേന തേ വിചാരിതാതി ദസ്സേതി. "അകുസലം കായകമ്മം പഞ്ചഫസ്സദ്വാരവസേന ന ഉപ്പജ്ജതീ"തിആദികോ ദുതിയവിനിച്ഛയോ.

കായേ വാചായ ച...പേ॰... സിദ്ധിതോതി ഏതേന ചോപനപ്പത്തം അകുസലം മനോകമ്മം ചോപനം അപ്പത്തതോ വിസേസേത്വാ ദസ്സേതും **"കായവചീകമ്മ"**ന്തി വുത്തം, ന പന കായവചീകമ്മഭാവതോതി ദസ്സേതി. തേന കായവചീഗഹണം യഥാവുത്തചോപനപ്പത്തം ഏവ വിഭാവേതീതി ദട്ഠബ്ബം. തേനേവാഹ - "ചോപനപ്പത്തം അകുസലം കായദ്വാരേ വചീദ്വാരേ ച മനോകമ്മം ഹോതീ"തി. **തം**-സദ്ദേ വുത്തേ **യം**-സദ്ദോ അബ്യഭിചാരിതസമ്ബന്ധതായ വുത്തോയേവ ഹോതീതി കത്വാ **"യം ഉപ്പജ്ജതീ"**തി വുത്തം. **ഉപ്പാദമത്തപരിച്ഛിന്നേനാ**തി ഛഫസ്സദ്വാരികകമ്മേനാതി അത്ഥോ. **മത്ത**-സദ്ദേന വിസേസനിവത്തിഅത്ഥേന മനോകമ്മതാവിസേസം നിവത്തേതി. **നിയമസ്സ ഏവ**-സദ്ദസ്സ **അകതത്താ** "കായവചീകമ്മമേവ ഹോതീ"തി അവുത്തത്താ. ഇദാനി നിയമാകരണേന ലദ്ധഗുണം ദസ്സേന്തോ **"ന പന സബ്ബമ്പീ"**തിആദിമാഹ.

"നിയമസ്സ അകതത്താ"തിആദി **പുരിമനയോ**തി അധിപ്പേതോ. വത്ഥുഅധിപ്പായാനുരോധിനീ സദ്ദപ്പവത്തീതി സമാസപദേ ഏകദേസോപി ആകഡ്ഢീയതി അധികാരവസേനാതി അധിപ്പായേന **"കമ്മ-സദ്ദമത്തേന സമ്ബന്ധം കത്വാ"**തി വുത്തം. **യം പന വദന്തീ**തിആദിനാ ഏത്ഥ പദകാരമതസ്സ അയുത്തതം ദസ്സേതി. തത്ഥ **ചേതനാപക്ഖികാന**ന്തി കായവചീകമ്മഭൂതചേതനാപക്ഖികാനം. **സത**ന്തി സമാനാനം. **തംതംദ്വാരകമ്മപഥാനഞ്ചാ**തി ഇദം ഇമസ്സ ചിത്തസ്സ കമ്മപഥഭാവേന പവത്തം കാലം സന്ധായ വുത്തം, ന സബ്ബദാ, കമ്മപഥഭാവേനേവ പവത്തനതോ. **ച**-സദ്ദേന വാ അകമ്മപഥസങ്ഗഹോ ദട്ഠബ്ബോ. അഥ വാ തംതംദ്വാരാ ച തംതംദ്വാരകമ്മപഥാ ച തംതംദ്വാരകമ്മപഥാതി "തംതംദ്വാരാ"തി പദേന അകമ്മപഥാനം സംവരാനം സങ്ഗഹോ ദട്ഠബ്ബോ. **തേന സഭാവേനാ**തി മനോകമ്മസ്സ ദ്വാരഭാവേന, ന അത്തനോതി അധിപ്പായോ. **ഏവമിധാപീ**തി ചിത്തജനിതോ ചിത്തസമ്പയുത്തസ്സ കമ്മസ്സ ദ്വാരഭാവോ ചിത്തേപി

ഉപചരിതോതി അത്ഥോ. **വത്തബ്ബമേവ നത്ഥി** അനന്തരപച്ചയഭൂതമനോരഹിതസ്സ ചിത്തസ്സ അഭാവതോതി.

ദ്വാരകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

കമാഭാവനിയമാഭാവേ **സബ്ബാരമ്മണതാദീ**തി **ആദി**-സദ്ദേന സങ്ഗണ്ഹാതി. **ന ഹി...പേ॰... അത്ഥീ**തി പധാനേ അസമ്ഭവതോ അപ്പധാനം അധികരീയതീതി ദസ്സേതി.

ധമ്മുദ്ദേസവാരകഥാ

ഫസ്സപഞ്ചമകരാസിവണ്ണനാ

''തസ്മിം സമയേ ഫസ്സോ ഹോതീ''തിആദികായ പാളിയാ ഫസ്സാദീനം കാമാവചരതാദിദസ്സനേ ന തപ്പരഭാവോ, സഭാവദസ്സനേ ഏവ പന തപ്പരഭാവോതി ദസ്സേതി **''ന ഹി ഫസ്സാദീന''**ന്തിആദിനാ.

ചിത്തകിരിയാഭാവേനാതി ചിത്തബ്യാപാരഭാവേന. ഫസ്സസ്സ സമ്പജ്ജനമുപ്പജ്ജനമേവ. **സന്നിപതിതപ്പവത്തിയാ പച്ചയോ ഹോതീ**തി ഏതേന ചിത്താരമ്മണസന്നിപാതകാരണം ഫസ്സോ ചിത്താരമ്മണസന്നിപാതോതി വുത്തോതി ദസ്സേതി. ഫസ്സോ ഹി ചിത്തസ്സ ആരമ്മണേ ഫുസനാകാരേനേവ പവത്തിതോ തസ്സ ആരമ്മണേ സന്നിപതിതപ്പവത്തിയാ പച്ചയോതി ച വുച്ചതി. സാ ചസ്സ ഫുസനാകാരപ്പവത്തി സാഖഗ്ഗേ ഠിതം ദിസ്വാ ഭൂമിസണ്ഠിതസ്സ അവീരകപുരിസസ്സ ജങ്ഘചലനം, അമ്ബിലഅമ്ബപക്കാദിം ഖാദന്തം ദിസ്വാ മുഖേ ഖേളുപ്പത്തി, ദയാലുകസ്സ പരം ഹഞ്ഞമാനം ദിസ്വാ സരീരകമ്പനന്തി ഏവമാദീസു പരിബ്യത്താ ഹോതി. **തബ്ബിസേസഭൂതാ രൂപധമ്മാ**തി യഥാ പടിഹനനവസേന അഞ്ഞമഞ്ഞം ആസന്നതരം ഉപ്പജ്ജമാനേസു രൂപധമ്മവിസേസേസു സങ്ഘട്ടനപരിയായോ, ഏവം ചിത്താരമ്മണാനം വിസയകരണവിസയഭാവപ്പത്തി പടിഹനനാകാരേന ഹോതി. സോ ച ചിത്തനിസ്സിതോ ധമ്മവിസേസോ സങ്ഘട്ടനപരിയായേന വുത്തോ, യദാഹ **''ഏവ''**ന്തിആദി. കേചി പന ''സങ്ഘട്ടനരസോ ഫസ്സോ പഞ്ചദ്വാരികോവ, ന ഇതരോ വത്ഥാരമ്മണസങ്ഘട്ടനാഭാവതോ''തി വദന്തി, തം ന യുജ്ജതി ഉപചാരസിദ്ധത്താ സങ്ഘട്ടനസ്സ. ഇതരഥാ പഞ്ചദ്വാരികസ്സപി തം ന സമ്ഭവേയ്യാതി. ഇന്ദ്രിയമനസികാരേസു യഥാപവത്തമാനേസു തംതംആരമ്മണേ വിഞ്ഞാണം ഉപ്പജ്ജതി, തേസം തഥാപവത്തിയേവ **വിഞ്ഞാണസ്സ വിസയഭാവകരണം**.

''യം ഖോ, ഭിക്ഖവേ, ഇമേ പഞ്ച കാമഗുണേ പടിച്ച ഉപ്പജ്ജതി സുഖം സോമനസ്സം, അയം വുച്ചതി കാമാനം അസ്സാദോ''തിആദിവചനതോ (അ॰ നി॰ ൻ.ന്ധ്ര്) സുഖവേദനാവ അസ്സാദോതി ആഹ **''അസ്സാദഭാവതോ''**തി. **ഫുസനാദിഭാവേന ആരമ്മണഗ്ഗഹണം ഏകദേസാനുഭവന**ന്തി അനുപചരിതമേവ ഫസ്സാദീനം അനുഭവനകിച്ചമാഹ.

നിമിത്തേനാതി നീലാദിനാ ദീഘാദിനാ ച നിമിത്തേന. **ഏതേനുപായേനാ**തി യഥാ ഞാണപ്പധാനേ ചിത്തുപ്പാദേ സഞ്ഞാ ഞാണമനുവത്തതി, ഏവം സമാധിപ്പധാനേ സമാധിന്തി ദസ്സേതി.

പബന്ധതീതി പട്ഠപേതി സമ്പയുത്തധമ്മേ സകസകകിച്ചേ പട്ഠപേതി. തേനേവ ഹി തദത്ഥം വിവരന്തോ **“പവത്തേതീ”**തി ആഹ.

വിജ്ജമാനതാവാചീ **ഹോതി**-സദ്ദോ, വിജ്ജമാനതാ ച സങ്ഖതധമ്മാനം ഉപ്പജ്ജനേന വിനാ നത്ഥീതി “ചിത്തം ന തഥാ അത്ഥതോ നുപ്പജ്ജതീ”തി വുത്തം. തേന യസ്മാ ചിത്തം ന നുപ്പജ്ജതി ഉപ്പജ്ജതി ഏവ, തസ്മാ ചിത്തം ഹോതീതി വുത്തന്തി അയമേത്ഥ അട്ഠകഥായ അത്ഥോ. ഏവമവട്ഠിതേ **ഹോതി-ഉപ്പജ്ജതി**-സദ്ദാനം സമാനത്ഥത്തേന ന കിഞ്ചി പയോജനം ദിസ്സതി. അഥ വാ ഭവനം നാമ സത്താ, സത്താ ച ഉപ്പാദാദിനാ സമങ്ഗിതാതി ഫസ്സാദീനം ഖണത്തയപരിയാപന്നതാ “ഫസ്സോ ഹോതീ”തിആദീസു **ഹോതി**-സദ്ദേന വുത്താ. തത്ഥ യോ ഭാവോ ഉപ്പാദസമങ്ഗീ, ന സോ ന ഹോതി നാമ, തസ്മാ **ഉപ്പജ്ജതി**-സദ്ദേന വുച്ചമാനസ്സ അത്ഥസ്സ **ഹോതി**-സദ്ദവചനീയതാ ന ന സമ്ഭവതി. **ഉപ്പന്നം ഹോതീ**തി ഏത്ഥ പന കിഞ്ചാപി **ഉപ്പന്ന**-സദ്ദേനേവ ഉപ്പാദാദിസമങ്ഗിതാ വുച്ചതി, തബ്ഭാവാനതിവത്തി പന **ഹോതി**-സദ്ദേന വുത്താ ഖണത്തയവീതിവത്തേപി **ഉപ്പന്ന**-സദ്ദസ്സ വത്തനതോ, തസ്മാ ന ഏത്ഥ **ഉപ്പജ്ജതി**-സദ്ദേന സമാനത്ഥതാസബ്ഭാവദസ്സനം വിയ ഉപ്പജ്ജതിദസ്സനമ്പി വിരുജ്ഝതി പാകടകരണഭാവതോ. ഇതരഥാ “ചിത്തം ഉപ്പന്നം ഹോതീ”തി ഇമിനാവ ചിത്തസ്സ വിജ്ജമാനഭാവോ ദസ്സിതോതി കിം പുന വിജ്ജമാനഭാവദസ്സനേനാതി ന ന സക്കാ വത്തും, സമയവവത്ഥാനവസേന സവിസേസം വുത്തമ്പി ചിത്തം ഫസ്സാദീഹി സഹുപ്പത്തിയാ സുട്ഠുതരം നിബ്ബിസേസന്തി ദസ്സേതും ചിത്തസ്സ പുന വചനം. ഉദ്ദിട്ഠധമ്മാനംയേവ ചേത്ഥ നിദ്ദേസവാരേ വിഭജനം, ന വിഭങ്ഗേ വിയ പാളിയാ ആരുള്ഹസബ്ബപദാനന്തി “ഉദ്ദേസവാരേ സങ്ഗണ്ഹനത്ഥം നിദ്ദേസവാരേ വിഭജനത്ഥ”ന്തി അയമ്പി അത്ഥോ നിച്ഛലോ. തഥാ ഹി “യസ്മിം സമയേ രൂപൂപപത്തിയാ മഗ്ഗം ഭാവേതീ”തിആദീസു മഗ്ഗാദയോ ന വിഭത്താ. അപിച അധിപതിഭാവേന ഇന്ദ്രിയേസു വിയ ഫസ്സവേദനാസഞ്ഞാചേതനാഹി സഹ സബ്ബചിത്തുപ്പാദസാധാരണരാസിയം ഗഹേതബ്ബത്താ സമയവവത്ഥാനേ വുത്തമ്പി ചിത്തം ഫസ്സപഞ്ചമകേ വുത്തന്തി ദട്ഠബ്ബം.

ഝാനങ്ഗരാസിവണ്ണനാ

വിതക്കനന്തി വിതക്കനകിരിയാ, സാ ച വിതക്കസ്സ അത്തനോ പച്ചയേഹി പവത്തിമത്തമേവാതി ഭാവനിദ്ദേസോ വസവത്തിഭാവനിവാരണായ ഹോതി. യസ്മിം ആരമ്മണേ ചിത്തം അഭിനിരോപേതി, തം തസ്സ ഗഹണയോഗ്യം കരോന്തോ വിതക്കോ ആകോടേന്തോ വിയ പരിവത്തേന്തോ വിയ ച ഹോതീതി തസ്സ ആകോടനലക്ഖണതാ പരിയാഹനനരസതാ ച വുത്താ. ഇദഞ്ച ലക്ഖണം കിച്ചസന്നിസ്സിതം കത്വാ വുത്തം. ധമ്മാനഞ്ഹി സഭാവവിനിമുത്താ കാചി കിരിയാ നാമ നത്ഥി, തഥാ ഗഹേതബ്ബാകാരോ. ബോധനേയ്യജനാനുരോധേന പന പരമത്ഥതോ ഏകസഭാവോപി സഭാവധമ്മോ പരിയായവചനേഹി വിയ സമാരോപിതരൂപേഹി ബഹൂഹി പകാരേഹി പകാസീയതി. ഏവഞ്ഹി സോ സുട്ഠു പകാസിതോ ഹോതീതി.

വിപ്ഫാരോ നാമ വിതക്കസ്സ ഥിനമിദ്ധപടിപക്ഖോ ആരമ്മണേ അനോലീനതാ അസങ്കോചോ, സോ പന അഭിനിരോപനഭാവതോ ചലനം വിയ ഹോതീതി അധിപ്പായേന **“വിപ്ഫാരവാതി വിചലനയുത്തോ”**തി വുത്തം. **ഉപചാരപ്പനാസു സന്താനേന പവത്തിയ**ന്തി ഏതേന യഥാ അപുബ്ബാരമ്മണേ

പഠമാഭിനിപാതഭൂതോ വിതക്കോ വിപ്ഫാരവാ ഹോതി, ന തഥാ ഏകസ്മിംയേവ ആരമ്മണേ നിരന്തരം അനുപ്പബന്ധവസേന പവത്തിയം, നാതിവിപ്ഫാരവാ പന തത്ഥ ഹോതി സന്നിസിന്നഭാവതോതി ദസ്സേതി. തേനേവാഹ **"നിച്ചലോ ഹുത്വാ"**തിആദി.

"പീതിസുഖേന അഭിസന്ദേതീ"തിആദിവചനതോ (ദീ॰ നി॰ ൧.൨൨൬; മ॰ നി॰ ൧.൪൨൭) പീതിയാ ഫരണം കായവിസയന്തി യഥാ തം ഹോതി, തം ദസ്സേതും **"പണീതരൂപേഹീ"**തി വുത്തം.

വിസാരസ്സ ബ്യഗ്ഗഭാവസ്സ പടിപക്ഖോ സഭാവോ അവിസാരോ, ന വിസാരാഭാവമത്തം. അവിസാരാവിക്ഖേപാനം സമാധാനഭാവതോ അത്ഥതോ വിസേസാഭാവേപി സമുഖേന സമ്പയുത്തമുഖേന ച ഉഭയം വുത്തന്തി ദസ്സേതും **"അവിസാ…പേ॰… വിക്ഖേപോ"**തി വുത്തം. **വിസേസതോതി** അതിസയേനാതി വാ അത്ഥോ ഗഹേതബ്ബോ. സുഖഞ്ഹി സമാധിസ്സ വിസേസകാരണം "സുഖിനോ ചിത്തം സമാധിയതീ"തി (ദീ॰ നി॰ ൩.൩൫൯; അ॰ നി॰ ൩.൯൬; ൧൧.൧; ൧൧.൧൨) വചനതോ.

ഇന്ദ്രിയരാസിവണ്ണനാ

തത്ഥാതി സദ്ദഹനസങ്ഖാതേ അധിമോക്ഖലക്ഖണേ. **പുഗ്ഗലോ സദ്ദഹതീ**തി ഇമിനാപി സദ്ധായ ആഹിതവിസേസാനം തംസമ്പയുത്തധമ്മാനം സദ്ദഹനകിരിയായ കത്തുഭാവമേവ വിഭാവേതി. അവയവബ്യാപാരോ ഹി സമുദായേ വോഹരീയതീതി. ന കേവലം പസാദനീയവത്ഥുസ്മിം അപ്പസാദനാകാരപ്പവത്തമേവ അകുസലം അസ്സദ്ധിയം, അഥ ഖോ അപ്പസാദനീയവത്ഥുസ്മിം പസാദനാകാരപ്പവത്തമ്പീതി ദസ്സേതും **"മിച്ഛാധിമോക്ഖോ"**തി വുത്തം. തേന പൂരണാദീസു പസാദസ്സ അസ്സദ്ധിയതമാഹ. **പസാദഭൂതോതി** ഏതേന അപ്പസാദഭൂതം അസ്സദ്ധിയം നിവത്തേതി. **വത്ഥുഗതോതി** ഇമിനാ മിച്ഛാധിമോക്ഖം. "പസാദഭൂതോ നിച്ഛയോ"തി ഇമിനാ പന വിഭാവിതമേവത്ഥം പാകടം കരോന്തോ **"ന യേവാപനകാധിമോക്ഖോ"**തി ആഹ. അകാലുസ്സിയം പസാദോ, തം പന അസങ്ഖോഭഭാവതോ **"അനാവിലഭാവോ"**തി വുത്തം. തഞ്ഹി സമ്പയുത്തേസു വിദഹന്തീ സദ്ധാ അകാലുസ്സിയപച്ചുപട്ഠാനാ. **ഏവമേതന്തി** അധിമുച്ചനാകാരേന പന ഗഹേതബ്ബത്താ അധിമുത്തിപച്ചുപട്ഠാനാ. **ബുദ്ധാദിവത്ഥൂനീ**തി ഏത്ഥ ഇധലോകപരലോകകമ്മഫലസമ്ബന്ധാപി സങ്ഗഹിതാതി ദട്ഠബ്ബം. "സദ്ധാഹത്ഥോ, മഹാനാമ, അരിയസാവകോ"തി, "സദ്ധീധ വിത്തം പുരിസസ്സ സേട്ഠ"ന്തി (സം॰ നി॰ ൧.൨൪൬; സു॰ നി॰ ൧൮൪), "സദ്ധാ ബീജം തപോ വുട്ഠീ"തി (സം॰ നി॰ ൧.൧൯൭; സു॰ നി॰ ൭൭) ഏവമാദിവചനതോ കുസലധമ്മാനം ആദാനാദീസു ഹത്ഥാദയോ വിയ സദ്ധാ ദട്ഠബ്ബാ.

> "ഇധ ഭിക്ഖുനാ കമ്മം കത്തബ്ബം ഹോതി. തസ്സ ഏവം ഹോതി 'കമ്മം ഖോ മേ കത്തബ്ബം ഭവിസ്സതി, കമ്മം ഖോ പന മേ കരോന്തസ്സ ന സുകരം ബുദ്ധാനം സാസനം മനസി കാതും, ഹന്ദാഹം വീരിയം ആരഭാമി അപ്പത്തസ്സ പത്തിയാ അനധിഗതസ്സ അധിഗമായ അസച്ഛികതസ്സ സച്ഛികിരിയായാ'"തി (ദീ॰ നി॰ ൩.൩൩൪) -

ആദികാ അനുരൂപപച്ചവേക്ഖണാ.

തംമൂലകാനീതി ഗന്തബ്ബമഗ്ഗാദിമൂലകാനി. ഏത്ഥ ച **മഗ്ഗോ ഗന്തബ്ബോ ഹോതീ**തിആദയോ അട്ഠകഥായം ദസ്സനവസേനേവ വുത്താ, ന പാളിയം ആഗതാനുക്കമേനാതി ദട്ഠബ്ബം.

കരണാദികാലേ വിയ ചിരകതാദിആരമ്മണം വിഭൂതം കത്വാ പവത്തന്തീ സതി തം ഉപഗന്ത്വാ തിട്ഠന്തീ അനിസ്സജ്ജന്തീ ച ഹോതി. യം ആരമ്മണം സമ്മുട്ഠം, തം പിലവിത്വാ ഗതം വിയ ചലിതം വിയ ച ഹോതി, തപ്പടിപക്ഖഭാവേന പന അസമ്മുട്ഠന്തി ഇമമത്ഥം ദസ്സേന്തോ **"ഉദകേ അലാബു വിയാ"**തിആദിമാഹ. തത്ഥ **സാരണന്തി** ഏതേന "സരന്തി തായാ"തി ഇമമേവത്ഥം വിഭാവേതി. സരണകിരിയായ ഹി പവത്തമാനാനം ധമ്മാനം തത്ഥ ആധിപച്ചഭാവേന സതി പച്ചയോ. തസ്സാ ഹി തഥാ പച്ചയഭാവേ സതി തേ ധമ്മാ സാരിതാ അസമ്മുട്ഠകതാ അപിലാവിതാഹോന്തീതി. "ഇമേഹി നാമ ഹേതൂഹി പച്ചയേഹി ച ഏതേ ധമ്മാ സമ്ഭവന്തീ"തി **സമ്ഭവതോ**. "ഇമം നാമ ഫലം നിബ്ബത്തേന്തീ"തി **ഫലതോ** ധമ്മാ ഉപ്പജ്ജനേന വിപച്ചനേന ച നിപ്ഫന്നാ നാമ ഹോന്തീതി. **വത്ഥുഭൂതാ**തി ആരമ്മണഭൂതാ.

സതിപി സബ്ബേസം സാരമ്മണധമ്മാനം ആരമ്മണഗ്ഗഹണേ ന ചിത്തം വിയ പരേ പരിച്ഛിജ്ജഗാഹിനോതി **"പരിച്ഛിന്നോപലദ്ധിവസേന ജാനാതീ"**തി ചിത്തം വുത്തം. ചേതസികേസു ഹി കേചി വിസയം പരിച്ഛിജ്ജ ഗഹേതും ന സക്കോന്തി, കേചി പന പരിച്ഛേദമത്തേയേവ തിട്ഠന്തി, ന വിഞ്ഞാണം വിയ വിസയം ഗണ്ഹന്തീതി യേ ആസങ്കിതബ്ബാ, തേസു തദഭാവം ദസ്സേന്തോ **"ന സഞ്ഞാ…പേ॰… വിജ്ഝനവസേനാ"**തി ആഹ.

പീതിയാ ച സോമനസ്സഭാവോ ആപജ്ജതീതി ഇദം പീതി ച സോമനസ്സഞ്ച പീതിസോമനസ്സന്തി പീതിസോമനസ്സാനം തുല്യയോഗം സന്ധായ വുത്തം. സോമനസ്സസ്സേവ പന "ആജഞ്ഞരഥോ"തി വിയ പീതിയുത്തം സോമനസ്സം പീതിസോമനസ്സന്തി പധാനഭാവോ ഇച്ഛിതോതി ന പീതിയാ സോമനസ്സഭാവപ്പത്തി. ന ഹി പധാനേ വിജ്ജമാനേ അപ്പധാനം ഉപയുജ്ജതി, പീതിഗ്ഗഹണഞ്ചേത്ഥ പീതിയുത്തസ്സ സോമനസ്സസ്സ യേഭുയ്യേന ഭാവതോ പരിബ്യത്തകിച്ചതോ ച കതം, ന ച നിപ്പീതികസോമനസ്സസ്സ അസങ്ഗഹോ. രുള്ഹീസദ്ദേസു കിരിയായ അനച്ചന്തികഭാവതോ. പീതിയാ പന ഉപലക്ഖണഭാവേന അയമത്ഥോ സുട്ഠു യുജ്ജതീതി ദസ്സേന്തോ ആഹ **"പീതിഉപലക്ഖിതം വാ"**തിആദി.

പവത്തം ഉപാദിന്നക്ഖന്ധം. **ചിരട്ഠിതികം ഹോതീ**തി ഏതേന ന കേവലം അനുപാലേതബ്ബധമ്മാനം ഖണട്ഠിതിയായേവ, അഥ ഖോ പബന്ധാനുപച്ഛേദസ്സപി ജീവിതം കാരണന്തി ദസ്സേതി. അഞ്ഞഥാ ഹി ആയുക്ഖയമരണം ന യുജ്ജേയ്യാതി. **അവിസേസേനാ**തി കാരണവിസേസാനപേക്ഖേന ജീവിതിന്ദ്രിയതാസാമഞ്ഞേന. യദിപി അരൂപാസഞ്ഞഭവേസു രൂപാരൂപധമ്മാ നപ്പവത്തന്തി, തേഹി പന പുരിമപച്ഛിമഭവേസു ചരിമപഠമധമ്മാ സമാനജാതിയേന അബ്യവഹിതതായ നിരന്തരായേവ നാമ ഹോന്തീതി **"യാവ പരിനിബ്ബാനം അവിച്ഛിന്നം പവത്തതീ"**തി വുത്തം. **അനുപാലനാദികസ്സാ**തി അനുപാലനപവത്തനട്ഠപനാനിയേവ വദതി.
ജീവമാനവിസേസപ്പച്ചയഭാവതോതി സഹജാതാനം ജീവമാനതാവിസേസസ്സ

പച്ചയഭാവതോ. ഇന്ദ്രിയബദ്ധസ്സ ഹി മതരൂപതോ കമ്മജസ്സ ച ഉതുജാദിതോ വിസേസോ ജീവിതിന്ദ്രിയകതോതി.

മഗ്ഗങ്ഗരാസിവണ്ണനാ

അവിപരീതനിയ്യാനികഭാവേനാതി ഇദം **സമ്മാ**-സദ്ദസ്സ **ദിട്ഠി**-ആദിസദ്ദാനഞ്ച സമാനാധികരണതാവസേന ദിട്ഠിആദീനം അവിസേസഭൂതസ്സ നിയ്യാനികഭാവസ്സ സമ്മാ-സദ്ദേന വിസേസിതബ്ബത്താ വുത്തം. അവിപരീതത്ഥോ ഹി സമ്മാ-സദ്ദോ, ന നിയ്യാനികത്ഥോതി. അവിപരീതനിയ്യാനികത്ഥോ ഏവ വാ സമ്മാ-സദ്ദോ. അനേകത്ഥാ ഹി നിപാതാതി. **ഏവമേവാതി** അവിപരീതനിയ്യാനികഭാവേന.

ബലരാസിവണ്ണനാ

പതിസ്സവോ വചനസമ്പടിഗ്ഗഹോതി അധിപ്പായേന **"സപ്പതിസ്സവം പതിസ്സവഭൂതം തംസഭാഗഞ്ച യം കിഞ്ചി ഗാരവ"**ന്തി ആഹ. **തത്ഥ തത്ഥ പാകടഭാവേനാതി** അജ്ഝത്തഭൂതേസു ജാതിയാദീസു ബഹിദ്ധാഭൂതേസു ഭിക്ഖുആദീസു ഹിരോത്തപ്പാനം അനുരൂപപച്ചവേക്ഖണവസേന സസമ്ഭാരപഥവീആദീസു പഥവീധാതുആദീനം വിയ വിഭൂതകിച്ചഭാവേനാതി അത്ഥോ.

മൂലരാസിവണ്ണനാ

ഏവഞ്ഹി ഉപമായ സമേതീതി യഥാ അസുചിമ്ഹി പതിതപുരിസസ്സ സതിപി കായേന അല്ലീയനേ ഭാവോ അനല്ലീനോ, ഏവം അലോഭോപി ആരമ്മണകരണവസേന ഗഹിതേപി ആരമ്മണേ അലഗ്ഗഭാവേന അനല്ലീനഭാവോ അനല്ലീനാകാരോ ഏവ പവത്തതി. ഏവംസഭാവോ ഹി സോ ധമ്മോതി. കിഞ്ചി ദുസ്സീല്യം ദോസസമുട്ഠാനം സബ്ബമ്പി ദുസ്സീല്യം ദോസൂപനിസ്സയന്തി **"ദോസസമുട്ഠാനതം ദോസൂപനിസ്സയതഞ്ചാ"**തി വുത്തം. തേന അദോസോ ദോസസ്സേവ ഉജുവിപച്ചനീകോ, തംമുഖേന ദുസ്സീല്യസ്സാതി ദസ്സേതി.

തത്ഥ ജാതാനം ധമ്മാനം അനതിവത്തനട്ഠേന...പേ॰... ആസേവനട്ഠേന ഭാവനാതി യോ സോ ഏകത്തുപഗതോ പഠമജ്ഝാനാദിഅപ്പനാചിത്തുപ്പാദോ ആസന്നൂപചാരാഹിതവിസേസോ നീവരണാദിപരിപന്ഥവിസുദ്ധിയാ വിസുദ്ധോ, തദാവരണവിസയവിരഹേന ച സമപ്പവത്തഅപ്പനാസമാധിസങ്ഖാതം മജ്ഝിമം സമഥനിമിത്തം പടിപന്നോ, ഏവം പടിപന്നത്താ ഏവ തത്ഥുപഗമനേന തത്ഥ ച പക്ഖന്ദോ, വിസോധേതബ്ബസ്സ വിക്ഖേപസ്സ കിലേസസംസഗ്ഗസ്സ ച അഭാവതോ വിസോധനസമാധാനഏകത്തുപട്ഠാനബ്യാപാരവിരഹേന വിസുദ്ധിസമഥപടിപത്തിഏകത്തുപട്ഠാനാകാരേ അജ്ഝുപേക്ഖന്തോ അഭിബ്യത്തരൂപായ സഹജാതതത്രമജ്ഝത്തുപേക്ഖായ കിച്ചവസേന ഉപേക്ഖാനുബ്രൂഹിതോ, തസ്മിംയേവ ജാതാ സമാധിപഞ്ഞാസങ്ഖാതാ യുഗനദ്ധധമ്മാ. തേ യഥാ അഞ്ഞം അനതിവത്തമാനാ ഹുത്വാ പവത്തന്തി, ഏവം ഭാവനാ ബ്രൂഹനാ. തഥാ യാനി തത്ഥ സദ്ധാദീനി ഇന്ദ്രിയാനി നാനാകിലേസേഹി വിമുത്തത്താ വിമുത്തിരസേന ഏകരസാനി ഹുത്വാ പവത്താനി. യഞ്ച തത്ഥ തദുപഗം, തേസം അനതിവത്തനഏകരസഭാവാനം അനുച്ഛവികം വീരിയം വാഹീയതി പവത്തീയതി, യാ ചസ്സ തസ്മിം ഖണേ പവത്താ പഗുണബലവഭാവാപത്തിസങ്ഖാതാ ആസേവനാ. സബ്ബേസം ഏതേസം

ആകാരാനം ഭാവനാ ഉപ്പാദനാ വഡ്ഢനാ, അയം **തത്ഥ ജാതാനം...പേ॰... ആസേവനട്ഠേന ഭാവനാ** നാമ.

യസ്മാ പനായം ഭാവനാകാരോ "പഠമസ്സ ഝാനസ്സ പടിപദാവിസുദ്ധി ആദീ"തിആദിനാപി (പടി॰ മ॰ ൧.൧൫൮) **പാളിയം** ആഗതോ ഏവ, ഞാണേന ച സംകിലേസവോദാനേസു തം തം ആദീനവം ആനിസംസഞ്ച ദിസ്വാ തഥാ തഥാ നിപ്ഫാദേതബ്ബോ, തസ്മാ **"ഏവം വുത്തായ പഞ്ഞാസാധനായ ഭാവനായാ"**തി വുത്തം. **അപ്പവത്തീ**തി യസ്മിം ധമ്മേ സതി യഥാവുത്താ ഭാവനാ നപ്പവത്തതി, സോ ധമ്മോ പടിപക്ഖഭാവനാപരാമസനേന അഭാവനാതി വുത്തോതി അധിപ്പായോ. ന ഹി അഭാവമത്തസ്സ അമോഹോ പടിപക്ഖോതി യുജ്ജതീതി. **തപ്പടിപക്ഖഭൂതാ അകുസലാ** കാമച്ഛന്ദാദയോ ദട്ഠബ്ബാ. പമാദവിസേസോ വാ **അഭാവനാ**. സോ ഹി "കുസലാനം വാ ധമ്മാനം അനാസേവനാ അഭാവനാ അബഹുലീകമ്മ"ന്തിആദിനാ നിദ്ദിട്ഠോതി.

ഏകന്തേന അലബ്ഭനേയ്യദസ്സനത്ഥം **"ജരാധമ്മോ"**തി വുത്തം. തഥാ ഹി പാളിയം "ജാതിധമ്മാനം, ഭിക്ഖവേ, സത്താനം ഏവം ഇച്ഛാ ഉപ്പജ്ജതീ"തിആദിനാ (മ॰ നി॰ ൩.൩൭൩) ഇച്ഛിതാലാഭോ വിഭത്തോ. അലോഭാനുഭാവേന കായാനുപസ്സനായ, അമോഹാനുഭാവേന ചിത്തധമ്മാനുപസ്സനായ സിദ്ധി പാകടായേവാതി അപാകടം അദോസാനുഭാവേന വേദനാനുപസ്സനാസിദ്ധിം വിഭാവേന്തോ **"സുഖവിപരിണാമേ"**തിആദിമാഹ. അയഞ്ച യോജനാ അലോഭാദീനം വിസേസപച്ചയതം സന്ധായ കതാ, അവിസേസേന പന സബ്ബേ സബ്ബേസം പച്ചയാ. സഭാവതോ സങ്കപ്പതോ ച ഉപ്പന്നസ്സ ദുക്ഖസ്സ അസഹനവസേനേവ ഉപ്പജ്ജതീതി ദോസോ തംദസ്സനസ്സ **ആസന്നപടിപക്ഖോ,** ന രാഗോ വിയ ദൂരപടിപക്ഖോ.

കമ്മപഥരാസിവണ്ണനാ

അഭിജ്ഝാദയോ വിയ അനഭിജ്ഝാദയോപി ന ഏകന്തം കമ്മപഥഭൂതായേവാതി ആഹ **"കമ്മപഥതാതംസഭാഗതാഹീ"**തി. മനോകമ്മപഥഭാവേന പവത്തനകമ്മഭാവതോ ഹി ഏതേസം കമ്മപഥരാസിഭാവേന സങ്ഗഹോ, ന സബ്ബദാ കമ്മപഥായേവാതി. തേന യോ അഞ്ഞോപി ധമ്മോ അനിയതോ കമ്മപഥഭാവേന പാകടോ ച, തസ്സപി കമ്മപഥതാവചനം ന വിരുജ്ഝതീതി ദസ്സേതി.

പസ്സദ്ധാദിയുഗലവണ്ണനാ

സമന്തി സമ്മാ. **ചേതിയവന്ദനാദിഅത്ഥ**ന്തി ചേതിയവന്ദനാദിഹേതു. സമഥചതുസച്ചകമ്മട്ഠാനവസേന തബ്ഭേദവസേന ച സബ്ബകമ്മട്ഠാനഭാവനാഭിയുത്താനം മുദുമജ്ഝിമതിക്ഖിന്ദ്രിയതാദിഭേദവസേന സബ്ബയോഗീനം ചിത്തസ്സ ലീനുദ്ധച്ചാദികാലവസേന സബ്ബദാ ഹിതാഹിതധമ്മൂപലക്ഖണഭാവതോ യഥാസഭാവം പടിവേധഭാവതോ ച സതിസമ്പജഞ്ഞാനം പാരിബന്ധകഹരണഭാവനാവഡ്ഢനാനി അവിസേസതോ ദട്ഠബ്ബാനി. യഥാ അപ്പനാകോസല്ലേന വിനാ സമഥോ സമഥമന്തരേന യഥാഭൂതാവബോധോ ച നത്ഥീതി നാനാക്ഖണികാ സമാധിപഞ്ഞാ അഞ്ഞമഞ്ഞസ്സ വിസേസകാരണം, ഏവം പടിവേധേ ഏകക്ഖണികാപീതി

ദസ്സേന്തോ ആഹ **“അഞ്ഞമഞ്ഞം നിമിത്തഭാവേനാ”**തി. പഞ്ഞായ ഹി സാതിസയം അവഭാസിയമാനേ വിസയേ സമാധി ഏകത്തവസേന അപ്പേതും സക്കോതി, സമാധിമ്ഹി ച മജ്ഝിമം സമഥനിമിത്തം പടിപന്നേ പഞ്ഞാ ആരമ്മണേസു വിസദാ വഹതീതി. **സമം പവത്താ**തി അഞ്ഞമഞ്ഞാനതിവത്തനേന സമം അവിസമം ഏകരസഭാവേന പവത്താ. അഞ്ഞമഞ്ഞസഹായഭാവൂപഗമനേന യോഗിനോ മനോരഥധുരാകഡ്ഢനേ രഥധുരാകഡ്ഢനേ വിയ ആജാനേയ്യയുഗോ യുഗലകോ ഹുത്വാ അഞ്ഞമഞ്ഞാനതിവത്തമാനേന നദ്ധാ ബദ്ധാ വിയാതി വാ **യുഗനദ്ധാ**. അധിചിത്തമനുയുത്തേഹി വീരിയസമാധയോ സമം യോജേതബ്ബാതി ഇമസ്സ വിസേസസ്സ ദസ്സനത്ഥം പുബ്ബേ ഗഹിതാപി തേ പുന ഗഹിതാതി ദസ്സേതും വീരിയസമാധിയോജനത്ഥായാതി അട്ഠകഥായം വുത്തം. തം പന സമാധിവീരിയയോഗസ്സ വിഭാവനം ഹോതീതി **“യോഗവചനത്ഥായാതി അത്ഥോ”**തി ആഹ.

യേവാപനകവണ്ണനാ

യഥാ തഥാ വാതി സമ്മാ മിച്ഛാ വാ. **അനധിമുച്ചന്തോ**തി ‘‘ഇദം കരിസ്സാമി, ഏതം കരിസ്സാമീ’’തി ഏവം പവത്തപുബ്ബഭാഗസന്നിട്ഠാനഹേതുകേന പയോഗകാലസന്നിട്ഠാനേന അനിച്ഛിനന്തോ. യത്ഥ ഹി അനിച്ഛയോ, തത്ഥ അപ്പടിപത്തി ഏവാതി. **സംസപ്പനം** സംസയോ. സോ ഹി ‘‘ആസപ്പനാ പരിസപ്പനാ’’തി വുത്തോ. അസതിപി ബ്യാപാരേ തത്രമജ്ഝത്തതായ സതി തംസമ്പയുത്തധമ്മാ സകസകകിച്ചവസേന അനൂനാനധികതായ അലീനഅനുദ്ധതതായ ച സംവത്തന്തീതി സാ തേസം തഥാപവത്തിയാ പച്ചയഭൂതാ ഊനാധികഭാവം നിവാരേതി വിയാതി **ഊനാധികനിവാരണരസാ** വുത്താ. തഥാ പവത്തിപച്ചയത്തായേവ തേസു ധമ്മേസു മജ്ഝത്തതാതി ച വുത്താ.

ഝാനപദസ്സാതി **ഝാന**സദ്ദസ്സ. **തേസൂ**തി പഞ്ചസു. **പഞ്ച ഹി അങ്ഗാനി ഝാനപദസ്സ അത്ഥോ**തി ഇദം സംവണ്ണിയമാനത്തായേവ ഇമം ചിത്തുപ്പാദം സന്ധായ വുത്തം. ന ഹി സബ്ബസ്മിം ചിത്തുപ്പാദേ പഞ്ചേവ ഝാനങ്ഗാനി. **പദസമൂഹോ** വാക്യം, **പദകോട്ഠാസോ വാ** ഫസ്സപഞ്ചമകാദി ധമ്മരാസി. **വുത്തം പൂരിത**ന്തി ഛപണ്ണാസാദിതായ പൂരണവസേന. ഫസ്സപച്ചയാ വേദനാ ‘‘ഫുട്ഠോ വേദേതി, ഫുട്ഠോ സഞ്ജാനാതീ’’തിആദിവചനതോ (സം॰ നി॰ ൪.൯൩) ഫസ്സോ വേദനാദീനം പച്ചയോ. യദിപി ഛന്ദാദയോ യഥാവുത്തരാസികിച്ചാഭാവതോ തേസു ന വത്തബ്ബാ, വിസും രാസിഅന്തരഭാവേന പന സരൂപതോ വത്തബ്ബാതി ചോദനം മനസി കത്വാ **“വുത്താനമ്പീ”**തിആദിമാഹ.

ധമ്മുദ്ദേസവാരകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

കാമാവചരകുസലം

നിദ്ദേസവാരകഥാവണ്ണനാ

൨. **സന്തേ**തി സഭാവതോ വിജ്ജമാനേ. ഫസ്സസ്സ വിസയവിസയീനം സന്നിപതനാകാരേന ഗഹേതബ്ബത്താ ഫുസനം വിസയേ ചിത്തസ്സ സന്നിപതനം

വുത്തം. ''ചിന്തനട്ഠേന ചിത്തം, മനനട്ഠേന മനോ''തിആദിനാ ചിത്താദിസദ്ദാ ചിന്തനാദിബ്യാപാരമുഖേന അത്തനോ അത്ഥം വിഭാവേന്തീതി ആഹ **"ചിത്തം മനോതിആദീസു വിയ കിച്ചവിസേസം അനപേക്ഖിത്വാ"**തി. യഥാ ലോകേ വികതമേവ വേകതം, വിസയോ ഏവ വേസയന്തി വുച്ചതി, ഏവം മനോ ഏവ മാനസന്തി സദ്ദമത്തവിസേസോ. **നീലാദി**-സദ്ദാ വിയ വത്ഥാദീസു ചിത്തേസു പരിസുദ്ധഭാവനിബന്ധനാ **പണ്ഡര**സദ്ദസ്സ പവത്തീതി തസ്സ **ഗുണവിസേസാ**പേക്ഖതാ വുത്താ. യഥാ കായികം സാതന്തി ഏത്ഥ കായപ്പസാദനിസ്സിതന്തി അത്ഥോ, ഏവം **ചേതസികം സാത**ന്തി ഏത്ഥ ചേതോനിസ്സിതം സാതന്തി **നിസ്സയവിസേസാ**പേക്ഖതാ വുത്താ. ഏകക്ഖണികാ നാനാക്ഖണികാ ച ചിത്തസ്സ ഠിതി നാമ, തസ്സ അവത്ഥാവിസേസോതി **അവത്ഥാവിസേസാ**പേക്ഖോ ചിത്തസ്സ ഠിതീതി ഏവംപകാരോ നിദ്ദേസോ. ''ന ലുബ്ഭതീ''തി വുത്തസ്സ ചിത്തസ്സ, പുഗ്ഗലസ്സ വാ പവത്തിആകാരഭാവേന അലുബ്ഭനാതി അലോഭോ വുത്തോതി **അഞ്ഞസ്സ കിരിയാഭാവവിസേസാ**പേക്ഖോ **അലുബ്ഭനാ**തി നിദ്ദേസോ. വുത്തനയേനേവ അലുബ്ഭിതസ്സ ഭാവോ **അലുബ്ഭിതത്ത**ന്തി അയം നിദ്ദേസോ **അഞ്ഞസ്സ ഭാവഭൂതതാവിസേസാ**പേക്ഖോ വുത്തോ. കത്തുകരണഭാവാദയോ സഭാവധമ്മാനം അജ്ഝാരോപനവസേനേവ സിജ്ഝന്തി , ഭാവനിദ്ദേസോ പന അജ്ഝാരോപനാനപേക്ഖോ, തതോയേവ ച വിസേസന്തരവിനിമുത്തോ വിനിവത്തോ വിസേസതോ നിജ്ജീവഭാവഗിഭാവതോ സഭാവനിദ്ദേസോ നാമ ഹോതീതി ഫസ്സോതി ഇദം ഫുസനട്ഠേന **"ധമ്മമത്തദീപനം സഭാവപദ"**ന്തി വുത്തം. ആരമ്മണം ഫുസന്തസ്സ ചിത്തസ്സ പവത്തിആകാരോ ഫുസനബ്യാപാരോ ഹോതീതി **"ഫുസനകിരിയാ ഫുസനാകാരോ"**തി വുത്തം. സമ്ഫുസനാതി സം-സദ്ദോ ''സമുദയോ''തിആദീസു വിയ സമാഗമത്ഥദീപകോതി ആഹ **"സമാഗമഫുസനാ"**തി. ''ഫുസാമി നേക്ഖമ്മസുഖ''ന്തിആദീസു (ധം॰ പ॰ ൨൭൨) പടിലാഭോപി ഫുസനാ സമ്ഫുസനാതി ച വുച്ചതീതി ആഹ **"ന പടിലാഭസമ്ഫുസനാ"**തി.

അപരേന വേവചനേന. ബഹുസ്സുതഭാവസമ്പാദികായ പഞ്ഞായ **പണ്ഡിച്ച**പരിയായോ. സിപ്പായതനാദീസു ദക്ഖതാഭൂതായ **കോസല്ല**പരിയായോ, യത്ഥ കത്ഥചി തിക്ഖസുഖുമായ **നേപുഞ്ഞ**പരിയായോ, സമ്മാ ധമ്മേ പഞ്ഞപേന്തിയാ **വേഭബ്യാ**പരിയായോതി ഏവമാദിനാ തേസു തേസു പഞ്ഞാവിസേസേസു തേ തേ പരിയായവിസേസാ വിസേസേന പവത്താതി തേസം പഞ്ഞാവിസേസാനം നാനാകാലേ ലബ്ഭമാനതാ വുത്താ, **ഇതരേപി അനുഗതാ ഹോന്തി** യേഭുയ്യേനാതി അധിപ്പായോ. **അത്ഥനാനത്തേന** പഞ്ഞാദിഅത്ഥവിസേസേന. **കോധോ കുജ്ഝനാ കുജ്ഝിതത്ത**ന്തി ഏവംപകാരാ നിദ്ദേസാ സഭാവാകാരഭാവദീപനവസേന ബ്യഞ്ജനവസേനേവ വിഭാഗവചനം. പണ്ഡിച്ചന്തിആദയോ പഞ്ഞാവിസേസനിബന്ധനത്താ അത്ഥവസേന വിഭാഗവചനന്തി ഇമമത്ഥമാഹ **"അഥ വാ"**തിആദിനാ. **ഏവമാകാരോ പനാ**തി പുരിമാകാരതോ വിസേസോ അത്ഥതോ വിഭത്തിഗമനസ്സ കാരണം വുത്തം.

പടിക്ഖിപനം പടിസേധനം പടിക്ഖേപോ, തസ്സ നാനത്തം വിസേസോ പടിക്ഖേപനാനത്തം, സദ്ധമ്മഗരുതായ പടിക്ഖേപോ സദ്ധമ്മഗരുതാപടിക്ഖേപോ, തേന സദ്ധമ്മഗരുതാപടിക്ഖേപേന നാനത്തം **സദ്ധമ്മഗരുതാപടിക്ഖേപനാനത്തം**. തം സദ്ധമ്മഗരുതാപടിക്ഖേപനാനത്തം പന കോധഗരുതാദിഭേദഭിന്നന്തി **"കോധഗരുതാദിവിസിട്ഠേനാ"**തി വുത്തം.

കോധാദീഹി വിസിട്ഠോ ഭിന്നോ സദ്ധമ്മഗരുതായ പടിക്ഖേപോ പടിസേധനം കോധാദിവിസിട്ഠപടിക്ഖേപോ. കോധഗരുതാദിയേവ, തസ്സ നാനത്തേന **സദ്ധമ്മഗരുതാപടിപക്ഖനാനത്തേനാ**തി കോധഗരുതാ സദ്ധമ്മഗരുതായ പടിപക്ഖോ. മക്ഖലാഭസക്കാരഗരുതാ സദ്ധമ്മഗരുതായ പടിപക്ഖോതി സദ്ധമ്മഗരുതായ പടിപക്ഖഭാവവിസേസേന അസദ്ധമ്മഗരുതാ തബ്ഭാവേന ഏകീഭൂതാപി നാനത്തം ഗതാ. യസ്മാ പന **കോധോ** അത്ഥതോ ദോസോയേവ. **മക്ഖോ** ദോസപ്പധാനാ പരഗുണവിദ്ധംസനാകാരപ്പവത്താ അകുസലാ ഖന്ധാ. തഗ്ഗരുതാ ച തേസം സാദരഅഭിസങ്ഖരണവസേന പവത്തനമേവ. **ലാഭഗരുതാ** ചതുന്നം പച്ചയാനം സക്കാരഗരുതാ, തേസംയേവ സുസങ്ഖതാനം ലദ്ധകാമതാ. തദുഭയേസു ച ആദരകിരിയാ തഥാപവത്താ ഇച്ഛായേവ, തസ്മാ ''സദ്ധമ്മഗരുതാപടിപക്ഖനാനത്തേന അസദ്ധമ്മാ നാനത്തം ഗതാ''തി വുത്തം. തഥാ ഹി ചത്താരോ അസദ്ധമ്മാ ഇച്ചേവ ഉദ്ദിട്ഠാ. **അസദ്ധമ്മഗരുതാ**തി ഏത്ഥ ച പുരിമസ്മിം വികപ്പേ ''ന സദ്ധമ്മഗരുതാ''തി സദ്ധമ്മഗരുതാ ന ഹോതീതി അത്ഥോ. ദുതിയസ്മിം സദ്ധമ്മഗരുതായ പടിപക്ഖോതി സദ്ധമ്മഗരുതാ ഏവ വാ പടിപക്ഖോ, തസ്സ നാനത്തേന **സദ്ധമ്മഗരുതാപടിപക്ഖനാനത്തേനാ**തി ഏവമേത്ഥ അത്ഥോ ദട്ഠബ്ബോ. കോധമക്ഖഗരുതാനഞ്ഹി സദ്ധമ്മവിസേസാ പവത്തിഭേദഭിന്നാ മേത്താ പടിപക്ഖോ. ലാഭസക്കാരഗരുതാനം അപ്പിച്ഛതാ സന്തോസാ. തേന കോധഗരുതാ ന സദ്ധമ്മഗരുതാതി കോധഗരുതാ കായചി സദ്ധമ്മഗരുതായ പടിപക്ഖോതി അയമത്ഥോ വുത്തോ ഹോതി. തഥാ മക്ഖഗരുതാദീസുപി. ഏവഞ്ച കത്വാ ''ചത്താരോ സദ്ധമ്മാ സദ്ധമ്മഗരുതാ ന കോധഗരുതാ...പേ॰... സദ്ധമ്മഗരുതാ ന സക്കാരഗരുതാ''തി (അ॰ നി॰ ൪.൪൪) ആഗതതന്തിപി സമത്ഥിതാ ഭവതി. ലോഭോ ന ഹോതീതി **അലോഭോ** ലുബ്ഭനാ ന ഹോതീതി **അലുബ്ഭനാ**തി ഏവമാദികോ അലോഭോതിആദീനം ലോഭാദിവിസിട്ഠോ പടിക്ഖേപോ ''ഫസ്സോ ഫുസനാ''തിആദികേഹി വിസദിസഭാവതോ **''ഫസ്സാദീഹി നാനത്ത''**ന്തി വുത്തോ. **ഫസ്സാദീഹീ**തി ചേത്ഥ അലുബ്ഭനാദയോപി **ആദി**-സദ്ദേന സങ്ഗഹിതാതി ദട്ഠബ്ബം. **ലോഭാദിപടിപക്ഖേനാ**തി ''ലോഭപടിപക്ഖോ അലോഭോ''തിആദിനാ യോജേതബ്ബം. സേസം പുരിമസദിസമേവ. അലോഭാദോസാമോഹാനം വിധുരതായ പടിപക്ഖഭാവേന ച ലബ്ഭമാനോ അഞ്ഞമഞ്ഞവിസദിസോ ലോഭാദിവിസിട്ഠപടിക്ഖേപഭാവേന ലോഭാദിപടിപക്ഖഭാവേന ച വിഞ്ഞായതീതി ആഹ **''അലോഭാ...പേ॰... യോജേതബ്ബ''**ന്തി. ബഹൂഹി പകാരേഹി ദീപേതബ്ബത്ഥതാ **മഹത്ഥതാ**. **ആദരവസേന** സോതൂനം.

൩. യദിപി ഏകസ്മിം ഖണേ ഏകംയേവ ആരമ്മണം ഹോതി, ഛസുപി പന ആരമ്മണേസു ഉപ്പത്തിരഹത്താ **''തേഹി വാ''**തിആദി വുത്തം. **തസ്സാ**തി സാതസ്സ സുഖസ്സ. **ജാതാ**തി ഏതസ്സ അത്ഥം ദസ്സേതും **''കാരണഭാവേന ഫസ്സത്ഥം പവത്താ''**തി വുത്തം. ഇദം വുത്തം ഹോതി - യഥാ ചേതസികസാതസങ്ഖാതാ സോമനസ്സവേദനാ സഹേവ ഉപ്പജ്ജതി, ഏവം തദനുരൂപഫസ്സസഹിതാ ഹുത്വാ പവത്താ തജ്ജാതി വുത്താ. **സാദയതീ**തി അധിഗമാസീസായ അനഞ്ഞനിന്നം കരോതി.

൪. ന തസ്സാ തജ്ജതാതി തസ്സാ മനോവിഞ്ഞാണധാതുയാ തസ്സാരുപ്പാ ''തസ്സ ജാതാ''തി വാ ഉഭയഥാപി തജ്ജതാ ന യുജ്ജതി. യദിപി ഫസ്സോ വിഞ്ഞാണസ്സ വിസേസപച്ചയോ ന ഹോതി, തഥാപി സോ തസ്സ പച്ചയോ ഹോതിയേവാതി തസ്സ തജ്ജാമനോവിഞ്ഞാണധാതുസമ്ഫസ്സജതാ വത്തബ്ബാതി ചോദനം

സന്ധായാഹ **“ന ച തദേവാ”**തിആദി. **തേഹി ആരമ്മണേഹി ജാതാ തജ്ജാതി** ഇമിനാപി അത്ഥേന തജ്ജാ മനോവിഞ്ഞാണധാതുസമ്ഫസ്സജാതി വത്തും ന സക്കാ. വിഞ്ഞാണസ്സ പന തജ്ജതാപഞ്ഞത്തി ലബ്ഭതേവ. തഥാ ഹി “കിം വാ ഏതേനാ”തിആദിനാ ഫസ്സാദീനം തഥാ ദേസേതബ്ബതം ആഹ.

൭. ചിത്തസ്സ ആരമ്മണേ ആനയനാകാരപ്പവത്തോ വിതക്കോ അത്ഥതോ ആരമ്മണം തത്ഥ ആകഡ്ഢന്തോ വിയ ഹോതീതി **“ആരമ്മണസ്സ ആകഡ്ഢനം വിതക്കന”**ന്തി വുത്തം.

൮. ആരമ്മണസ്സ അനുമജ്ജനാകാരപ്പവത്തോ വിചാരോ തത്ഥ പരിബ്ഭമന്തോ വിയ സമന്തതോ ചരന്തോ വിയ ച ഹോതീതി **“സമന്തതോ ചരണം വിചരണ”**ന്തി വുത്തം.

൧൧. തഥാ അവട്ഠാനമത്തഭാവതോതി പാണവധാദിസാധനഅവട്ഠാനമത്തഭാവതോ, ന ബലവഭാവതോതി അധിപ്പായോ.

൧൪. യേന ധമ്മേന ചിത്തേ ആരമ്മണം ഉപതിട്ഠതി ജോതതി ച, സോ ധമ്മോ ഉപട്ഠാനം ജോതനന്തി ച വുത്തോതി ആഹ **“ഉപട്ഠാനം ജോതനഞ്ച സതിയേവാ”**തി.

൧൬. സണ്ഹട്ഠേനാതി സുഖുമട്ഠേന.

൨൦. ഭാവോതി ഹിരിയനം വദതി.

൨൨. **ന ബ്യാപാദേതബ്ബോതി അബ്യാപജ്ജ**-സദ്ദസ്സ കമ്മത്ഥതം ആഹ.

൪൨-൪൯. യദി അനവജ്ജധമ്മാനം സീഘസീഘപരിവത്തനസമത്ഥതാ ലഹുതാ, സാവജ്ജധമ്മാനം കഥന്തി ആഹ **“അവിജ്ജാനീവരണാന”**ന്തിആദി. **തേസം ഭാവോ ഗരുതാതി** ഏതേന സതിപി സബ്ബേസം അരൂപധമ്മാനം സമാനഖണത്തേ മോഹസമ്പയുത്താനം സാതിസയോ ദന്ധോ പവത്തിആകാരോതി ദസ്സേതി. സോ പന തേസം ദന്ധാകാരോ സന്താനേ പാകടോ ഹോതി.

൫൪-൫൭. അപ്പടിഘാതോ അവിലോമനം.

൫൯-൬൭. കിലിന്നന്തി അവസ്സുതം.

൭൦-൭൧. പച്ചോസക്കനം മായാ യാ അച്ചസരാതിപി വുച്ചതി. **അരുമക്ഖനം** വണാലേപനം. വേളു ഏവ ദാതബ്ബഭാവേന പരിഗ്ഗഹിതോ **വേളുദാനം** നാമ.

നിദ്ദേസവാരകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

കോട്ഠാസവാരകഥാവണ്ണനാ

൭൮-൧൨൦. തേതി ഫസ്സപഞ്ചമകാദയോ. **സങ്ഗഹഗമനേനേവാതി** സാധാരണതാദിനാ കേനചി സദിസതാലേസേന, ന ഫസ്സാദയോ വിയ വിസും ധമ്മഭാവേനേവാതി അത്ഥോ. **തഥാ അവിപ്പകിണ്ണത്താതി** ഫസ്സാദയോ വിയ

സരൂപേന വിസും വിസും അവുത്തത്താ. യദിപി ഛന്ദാദയോ സങ്ഗഹസുഞ്ഞതവാരേസുപി സരൂപേന ന വുത്താ, ഖന്ധായതനധാതുരാസീസു പന സങ്ഗഹിതായേവാതി ദസ്സേതും **"യസ്മാ പനാ"**തിആദിമാഹ. **തംനിദ്ദേസേതി** സങ്ഖാരക്ഖന്ധനിദ്ദേസേ. ഖന്ധാനം ധാതായതനഭാവേ ബ്യഭിചാരാഭാവതോ അഖന്ധഭാവനിവാരണേന അനായതനാധാതുഭാവനിവാരണമ്പി ദട്ഠബ്ബം. **ന യേവാപനകാ ഠപേതബ്ബാ**തി ഖന്ധാദിരാസിഅന്തോഗധതം സന്ധായ വുത്തം. ഉദ്ദേസാദീസു പന ''യേവാപനാത്വേവ വുത്താനം തേസം തഥായേവ സങ്ഗഹോ യുത്തോ''തി അട്ഠകഥായം ''ഠപേത്വാ യേവാപനകേ''തി വുത്തം. സരൂപേന അവുത്താനമ്പി ചിത്തുപ്പാദപരിയാപന്നാനം ഖന്ധാദിഭാവോ ന വാരേതബ്ബോതി ന യേവാപനകാ ഠപേതബ്ബാതി വുത്തന്തി ഉഭയേസമ്പി അധിപ്പായോ വേദിതബ്ബോ.

ആഹാരപച്ചയസങ്ഖാതേനാതി ഉപത്ഥമ്ഭകപച്ചയസങ്ഖാതേന. സോ ച ആഹാരാനം ഉപത്ഥമ്ഭകഭാവോ പാകടോതി കത്വാ വുത്തോ, ന ജനകത്താഭാവതോ. ഓജട്ഠമകരൂപസ്സ ഹി വേദനാദീനഞ്ച ആഹാരണതോ തേസം ജനകത്തം ലബ്ഭതീതി. യദി ഉപത്ഥമ്ഭകോ ഇധ പച്ചയോതി അധിപ്പേതോ, കബളീകാരാഹാരസ്സ താവ ഹോതു, ഇതരേസം കഥന്തി ആഹ **"യഥാ ഹീ"**തിആദി . **സഹജാതാദിപച്ചയേ**തി സഹജാതഅഞ്ഞമഞ്ഞനിസ്സയസമ്പയുത്തഅത്ഥിഅവിഗതപച്ചയേ വദതി, മഹാചതുക്കം വാ, **ഏകേനാകാരേനാ**തി രൂപാരൂപാനം ഉപത്ഥമ്ഭകത്തേന ഉപകാരകഭാവമാഹ. സോ ഏവ ച നേസം ആഹരണകിച്ചം. ''സങ്ഖാരപച്ചയാ വിഞ്ഞാണ''ന്തി വചനതോ ചേതനായ വിഞ്ഞാണസ്സ പച്ചയഭാവോ സാതിസയോതി ആഹ **"വിഞ്ഞാണം വിസേസേനാ"**തി.

യഥാഗതമഗ്ഗോതി വുത്തോ കാരണഫലാനം അഭേദൂപചാരേനാതി ദട്ഠബ്ബം, നാനാക്ഖണികോ അട്ഠങ്ഗികമഗ്ഗോ ഉപനിസ്സയോ ഏതസ്സാതി **അട്ഠങ്ഗികമഗ്ഗൂപനിസ്സയോ**. അരിയമഗ്ഗസ്സ യഥാഗതമഗ്ഗപരിയായോ വുച്ചമാനോ തസ്സ യാ പുരിമകാലഭൂതാ അഭേദോപചാരസിദ്ധാ ആഗമനാവത്ഥാ തതോ നാതിവിലക്ഖണാതി ഇമമത്ഥം വിഭാവേതീതി ആഹ **"പുബ്ബഭാഗ...പേ...ദീപിതാ"**തി. വിഞ്ഞാണസ്സ ചിത്തവിചിത്തതാ വിജാനനഭാവവിസേസാ ഏവാതി ആഹ **"വിജാനനമേവ ചിത്തവിചിത്തതാ"**തി. **വേദനാക്ഖന്ധാദീനന്തി ആദി**-സദ്ദേന ''ദ്വായതനാനി ഹോന്തീ''തിആദീസു വുത്തമനായതനാദയോപി സങ്ഗണ്ഹാതി. **തപ്പടിക്ഖേപോതി** തസ്സ ജാതിനിദ്ദേസഭാവസ്സ പടിക്ഖേപോ. **കതോ ഹോതീ**തി ഏതേന ആഹാരിന്ദ്രിയഝാനമഗ്ഗഫലഹേതുയോ യത്തകാ ഇമസ്മിം ചിത്തേ ലബ്ഭന്തി, തേ സബ്ബേപി ''ഏകോ വിഞ്ഞാണാഹാരോ ഹോതീ''തിആദിനാ അവുത്താപി അത്ഥതോ വുത്തായേവാതി ദസ്സേതി. ഏസ നയോ അഞ്ഞത്ഥാപി.

കോട്ഠാസവാരകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

സുഞ്ഞതവാരാദിവണ്ണനാ

൧൨൧-൧൪൫. യഥാവുത്തേ സമയേതി വുത്തപ്പകാരസമൂഹേ.

൧൪൬. ഉസ്സാഹനം പേസനം നിയോജനം.

൧൭൬-൧൭൭. **നാതിസമാഹിതായാ**തി നാനാവജ്ജനൂപചാരം സന്ധായ വദതി. **യേവാപനകേഹിപി നിബ്ബിസേസതം ദസ്സേതി** കരുണാമുദിതാനമ്പി ഉപ്പജ്ജനതോ.

കായവചീകിരിയാ കായവചീപവത്തി, വിഞ്ഞത്തി ഏവ വാ. **അസമത്തഭാവന**ന്തി പുബ്ബഭാഗഭാവനമാഹ.

കാമാവചരകുസലവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

രൂപാവചരകുസലം

ചതുക്കനയോ

പഠമജ്ഝാനകഥാവണ്ണനാ

൧൬൦. **ഉത്തരപദലോപം കത്വാ "രൂപഭവോ രൂപ"**ന്തി വുത്തോ, "രൂപീ രൂപാനി പസ്സതി (മ॰ നി॰ ൨.൨൪൮; ൩.൩൧൨; ധ॰ സ॰ ൨൪൮; പടി॰ മ॰ ൧.൨൦൯), രൂപരാഗോ"തിആദീസു (ധ॰ സ॰ ൧൧൬൨) വിയാതി ദട്ഠബ്ബം. പയോഗസമ്പാദിതസ്സ രൂപജ്ഝാനസ്സ രൂപഭവാതിക്കമസ്സപി ഉപായഭാവതോ യഥാ രൂപൂപപത്തിയാ ഏവ മഗ്ഗോതി അയം നിയമോ ന യുജ്ജതി, ഏവം പച്ചയന്തരവികലതാദീഹി രൂപൂപപത്തിയാ അനഭിനിപ്ഫാദകസ്സപി അത്ഥിഭാവതോ രൂപൂപപത്തിയാ മഗ്ഗോ ഏവാതി അയമ്പി നിയമോ ന യുജ്ജതി. ഏവഞ്ച സതി യദേവ രൂപൂപപത്തിയാ നിപ്ഫാദകം, തസ്സേവ സമ്പയുത്തസ്സ രൂപാവചരകുസലഭാവോ, ന അനഭിനിപ്ഫാദകസ്സാതി അയമത്ഥോ ആപന്നോതി ചോദനം സമുട്ഠാപേതി **ന സബ്ബസ്സ കുസലജ്ഝാനസ്സാ**തിആദിനാ. തത്ഥ സാമഞ്ഞസദ്ദോപി അധികാരവസേന വിസേസനിദ്ദിട്ഠോ ഹോതീതി **"കുസലജ്ഝാനസ്സ മഗ്ഗഭാവോ"**തി വുത്തം.

രൂപൂപപത്തിജനകസഭാവോ രൂപഭവവിപച്ചനസഭാവോതി തസ്സപി വിപാകധമ്മഭാവേ സതിപി സബ്ബകുസലാകുസലസാധാരണം വിപാകധമ്മഭാവസാമഞ്ഞം "വിപാകധമ്മഭാവോ വിയാ"തി ഉദാഹരണഭാവേന വുത്തം. സാമഞ്ഞമ്പി ഹി വിസേസതോ ഭിന്നം കത്വാ വോഹരീയതീതി. **സബ്ബസമാനോ**തി രൂപൂപപത്തിയാ നിപ്ഫാദകസ്സ പച്ചയന്തരവികലതാദീഹി അനിപ്ഫാദകസ്സ ച സബ്ബസ്സ യഥാധിഗതസ്സ ഝാനസ്സ സാധാരണോ. ഏതേന ഉത്തരപദാവധാരണസ്സ പരിഗ്ഗഹിതതം ദസ്സേതി. "ഇതോ അഞ്ഞോ മഗ്ഗോ നാമ നത്ഥീ"തി ഇമിനാപി സജാതിയാ സാധാരണോ അഞ്ഞജാതിവിനിവത്തിയാ അനഞ്ഞസാധാരണോ ഇമസ്സ ഝാനസ്സ രൂപൂപപത്തിയാ ഉപായഭാവോ വുത്തോതി ദട്ഠബ്ബം. **ഇതരേ ദ്വേ** സദ്ധാ ഹിരീ ച. യദി പടിപദായ സാധേതബ്ബതോ പുഗ്ഗലപുബ്ബങ്ഗമായ ദേസനായ ഭാവേന്തേന സമയവവത്ഥാനം കതം. പടിപദാരഹിതേസു കഥന്തി ആഹ **"കേസഞ്ചീ"**തിആദി. തത്ഥ **കേസഞ്ചീ**തി സമഥഭാവനായ കതാധികാരാനം. തേസഞ്ഹി മഗ്ഗാധിഗമനതോ പുബ്ബേ അനധിഗതജ്ഝാനാനം പടിസമ്ഭിദാദയോ വിയ മഗ്ഗാധിഗമേനേവ താനി സമിജ്ഝന്തി.

അഞ്ഞാനീതി അരിയമഗ്ഗസിദ്ധിതോ അഞ്ഞാനി. **തേസുപീ**തി അരിയമഗ്ഗേന സിദ്ധത്താ പടിപദാരഹിതേസുപി. നനു ച അരിയമഗ്ഗസിദ്ധസ്സപി ആഗമനവസേന പടിപദാ ഉപലബ്ഭതിയേവ. ഇതരഥാ "ന കാമാവചരം വിയ

വിനാ പടിപദായ ഉപ്പജ്ജതീ''തി , ''ബഹുതരം ലോകിയജ്ഝാനമ്പി ന വിനാ പടിപദായ ഇജ്ഝതീ''തി ച വചനം വിരുജ്ഝേയ്യാതി? ന, യേഭുയ്യേന ഗഹണതോ പുഗ്ഗലവിസേസാപേക്ഖത്താ ച. അരിയമഗ്ഗസമിജ്ഝനകഞ്ഹി ഝാനം കസ്സചിദേവ ഹോതി, തസ്മാ ഇതരം ബഹുതരം ലോകിയജ്ഝാനം പുഥുജ്ജനസ്സ അരിയസ്സ ച അകതാധികാരസ്സ ന വിനാ പടിപദായ സിജ്ഝതീതി തേസം വസേന വുത്തം. അരിയമഗ്ഗസിദ്ധസ്സപി ഝാനസ്സ വിപാകാനം വിയ കുസലേന അരിയമഗ്ഗേന സദിസത്താഭാവതോ അതബ്ബിപാകത്താ ച ന മഗ്ഗാഗമനവസേന പടിപദാ യുജ്ജതി, ഏവമസ്സ പടിപദാവിരഹോ സിദ്ധോ. ഏവഞ്ച കത്വാ സുദ്ധികനവകദേസനാപി സുട്ഠു നീതാ ഹോതി. തഥാ ച വക്ഖതി ലോകുത്തരകഥായം ''ലോകിയജ്ഝാനമ്പീ''തിആദി (ധ॰ സ॰ മൂലടീ॰ ൨൭൭).

വട്ടാസയസ്സ വിസേസപച്ചയഭൂതായ തണ്ഹായ തനുകരണവസേന വിവട്ടാസയസ്സ വഡ്ഢനന്തി ആഹ **''തണ്ഹാസംകിലേസസോധനേന ആസയപോസന''**ന്തി. ആസയപോസനന്തി ച ഝാനഭാവനായ പച്ചയഭൂതാ പുബ്ബയോഗാദിവസേന സിദ്ധാ അജ്ഝാസയസമ്പദാ. സാ പന തണ്ഹുപതാപവിഗമേന ഹോതീതി ആഹ **''തണ്ഹാസംകിലേസസോധനേനാ''**തി.

ഥിനമിദ്ധാദീനന്തി ഥിനമിദ്ധഉദ്ധച്ചകുക്കുച്ചവിചികിച്ഛാനം. **പഹാന**ന്തി പഹായകം.

തംസദിസേസൂതി മഹഗ്ഗതഭാവാദിനാ പഠമജ്ഝാനസമാധിസദിസേസു.

പീതിസുഖവന്തം ഝാനം പീതിസുഖന്തി വുത്തം യഥാ അരിസസോതി ദസ്സേന്തോ **''പീതിസുഖ...പേ॰... അകാരോ വുത്തോ''**തി ആഹ. മഗ്ഗസ്സപി വാ നിബ്ബാനാരമ്മണതോ തഥലക്ഖണൂപനിജ്ഝാനതാ യോജേതബ്ബാ. **അസമ്മോസധമ്മ**ന്തി അവിനാസഭാവം.

ദുതിയജ്ഝാനകഥാവണ്ണനാ

൧൬൧-൧൬൨. ദിട്ഠാദീനവസ്സ തംതംഝാനക്ഖണേ അനുപ്പജ്ജനധമ്മതാപാദനം വൂപസമനം വിരജ്ജനം പഹാനഞ്ചാതി ഇധാധിപ്പേതവിതക്കാദയോയേവ ഝാനങ്ഗഭൂതാ തഥാ കരീയന്തി, ന തംസമ്പയുത്തഫസ്സാദയോതി വിതക്കാദീനംയേവ വൂപസമാദിവചനം ഞായാഗതം. യസ്മാ പന വിതക്കാദയോ വിയ തംസമ്പയുത്തധമ്മാപി ഏതേന ഏതം ഓളാരികന്തി ദിട്ഠാദീനവാ ഏവ, തസ്മാ അവിസേസേന വിതക്കാദീനം തംസഹജാതാനഞ്ച വൂപസമാദികേ വത്തബ്ബേ വിതക്കവിചാരാദീനംയേവ വൂപസമാദികം വുച്ചമാനം ''അധികവചനമഞ്ഞമത്ഥം ബോധേതീ''തി കിഞ്ചി വിസേസം ദീപേതീതി തം ദസ്സേന്തോ **''യേഹി വിതക്കവിചാരേഹീ''**തിആദിമാഹ. വിസും വിസും ഠിതാനിപി വിതക്കവിചാരസമതിക്കമവചനാദീനി പഹേയ്യങ്ഗനിദ്ദേസതാസാമഞ്ഞേന ചിത്തേന സമൂഹതോ ഗഹേത്വാ അവയവേന സമുദായോപലക്ഖണം കതന്തി ദസ്സേന്തോ **''തേസം...പേ॰... തം ദീപകന്തി വുത്ത''**ന്തി ആഹ. ഇദാനി അവയവേന സമുദായോപലക്ഖണം വിനാ വിതക്കവിചാരവൂപസമവചനേന പീതിവിരാഗാദിവചനാനം സവിസയേ സമാനബ്യാപാരതം ദസ്സേന്തോ **''അഥ വാ''**തിആദിമാഹ.

തസ്മിം ദസ്സിതേതി "യാ സദ്ധാ സദ്ദഹനാ"തിആദിനാ ഝാനവിഭങ്ഗേ സമ്പസാദനേ ദസ്സിതേ. **സമാനാധികരണനിദ്ദേസേനേവാ**തി തഥേവ വിഭങ്ഗേ ഉദ്ദേസപദുദ്ധാരാദീസു സദ്ധാഝാനാനം "സമ്പസാദന"ന്തി ഏകാധികരണതാവചനേനേവ.

ഓളാരികങ്ഗമുഖേന **"തദനുധമ്മതാ സതീ"**തി വുത്തായ തംതംഝാനനികന്തിയാ വിക്ഖമ്ഭനം വിതക്കവിചാരവൂപസമവചനാദീഹി പകാസിതന്തി ആഹ **"തണ്ഹാപ്പഹാനം ഏതേസം വൂപസമന"**ന്തി (വിഭം. ൫൭൯). യതോ വിതക്കവിചാരേസു വിരത്തഭാവദീപകം വിതക്കവിചാരവൂപസമവചനന്തി തദുഭയാഭാവദീപനം പുന കതന്തി ദസ്സേതും **"യേ ചാ"**തിആദി വുത്തം.

തതിയജ്ഝാനകഥാവണ്ണനാ

൧൬൩. വീരിയം ഉപേക്ഖാതി വുത്തം "പഗ്ഗഹനിഗ്ഗഹേസു ബ്യാപാരാകരണേന ഉപേക്ഖിയതീ"തി. ഗഹണേ മജ്ഝത്തഭാവേന സങ്ഖാരേ ഉപേക്ഖതീതി സങ്ഖാരുപേക്ഖാ, തഥാപവത്താ വിപസ്സനാ പഞ്ഞാ. തസ്സാ പന വിസയതോ പഭേദോ "അട്ഠ സങ്ഖാരുപേക്ഖാ"തിആദിനാ (പടി. മ. ൧.൫൭) യസ്സം **പാളിയം** വുത്തോ, തം പാളിസേസം ദസ്സേന്തോ **"പഠമജ്ഝാന"**ന്തിആദിമാഹ. തത്ഥ **ഉപ്പാദ**ന്തി പുരിമകമ്മപച്ചയാ ഇധ ഉപ്പത്തിം. **പവത്ത**ന്തി തഥാ ഉപ്പന്നസ്സ പവത്തിം. **നിമിത്ത**ന്തി സബ്ബമ്പി സങ്ഖാരഗതം നിമിത്തഭാവേന ഉപട്ഠാനതോ. **ആയൂഹന**ന്തി ആയതിം പടിസന്ധിഹേതുഭൂതം കമ്മം. **പടിസന്ധി**ന്തി ആയതിം ഉപപത്തിം. **ഗതി**ന്തി യായ ഗതിയാ സാ പടിസന്ധി ഹോതി. **നിബ്ബത്തി**ന്തി ഖന്ധാനം നിബ്ബത്തനം. **ഉപപത്തി**ന്തി "സമാപന്നസ്സ വാ ഉപപന്നസ്സ വാ"തി ഏവം വുത്തം വിപാകപ്പവത്തിം. **ജാതി**ന്തി ജരാദീനം പച്ചയഭൂതം ഭവപച്ചയാ ജാതിം. **ജരാമരണാദയോ** പാകടാ ഏവ. ഏത്ഥ ച ഉപ്പാദാദയോ പഞ്ചേവ സങ്ഖാരുപേക്ഖാഞാണസ്സ വിസയവസേന വുത്താ, സേസാ തേസം വേവചനവസേന. "നിബ്ബത്തി ജാതീ"തി ഇദഞ്ഹി ദ്വയം ഉപ്പാദസ്സ ചേവ പടിസന്ധിയാ ച വേവചനം. "ഗതി ഉപപത്തി ചാ"തി ഇദം ദ്വയം പവത്തസ്സ. ജരാദയോ നിമിത്തസ്സാതി.

ഭൂതസ്സാതി ഖന്ധപഞ്ചകസ്സ. **ഏതേഹീ**തി ഝാനചിത്തസമുട്ഠിതരൂപേഹി.

ചതുക്കനയവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

പഞ്ചകനയവണ്ണനാ

൧൬൭. ആകാരഭേദന്തി ആകാരവിസേസം. അനേകാകാരാ ഹി ധമ്മാ, തേ ച നിരവസേസം യാഥാവതോ ഭഗവതാ അഭിസമ്ബുദ്ധാ. യഥാഹ - "സബ്ബേ ധമ്മാ സബ്ബാകാരേന ബുദ്ധസ്സ ഭഗവതോ ഞാണമുഖേ ആപാഥം ആഗച്ഛന്തീ"തി (മഹാനി. ൧൫൬; ചൂളനി. മോഘരാജമാണവപുച്ഛാനിദ്ദേസ ൮൫; പടി. മ. ൩.൫). **ദുതിയജ്ഝാനപക്ഖികം** ന പഠമജ്ഝാനപക്ഖികന്തി അധിപ്പായോ. തേനേവാഹ **"പഠമജ്ഝാനമേവ ഹീ"**തിആദി. അത്ഥതോ ഹി ചതുക്കപഞ്ചകനയാ അഞ്ഞമഞ്ഞാനുപ്പവേസിനോ. പഞ്ചകനയേ ദുതിയജ്ഝാനം കിം സവിചാരതായ പഠമജ്ഝാനപക്ഖികം ഉദാഹു അവിതക്കതായ

ദുതിയജ്ഝാനപക്ഖികന്തി സിയാ ആസങ്കാതി തദാസങ്കാനിവത്തനത്ഥമിദം വുത്തം. **കസ്മാ**തിആദിനാ തത്ഥ കാരണമാഹ. സുത്തന്തദേസനാസു ച ദുതിയജ്ഝാനമേവ ഭജന്തീതി സമ്ബന്ധോ. ച-സദ്ദേന ന കേവലം ഇധേവ, അഥ ഖോ സുത്തന്തദേസനാസുപീതി ദേസനന്തരേപി യഥാവുത്തജ്ഝാനസ്സ പഠമജ്ഝാനപക്ഖികത്താഭാവം ദസ്സേതി. ഇദാനി ഭജനമ്പി ദസ്സേതും **"വിതക്കവൂപസമാ"**തിആദി വുത്തം. തേന സുത്തന്തേപി പഞ്ചകനയസ്സ ലബ്ഭമാനതം ദസ്സേതി.

നനു ച സുത്തന്തേ ചത്താരിയേവ ഝാനാനി വിഭത്താനീതി പഞ്ചകനയോ നത്ഥിയേവാതി? ന, "സവിതക്കസവിചാരോ സമാധീ"തിആദിനാ സമാധിത്തയാപദേസേന പഞ്ചകനയസ്സ ലബ്ഭമാനത്താ. ചതുക്കനയനിസ്സിതോ പന കത്വാ പഞ്ചകനയോ വിഭത്തോതി തത്ഥാപി പഞ്ചകനയോ നിദ്ധാരേതബ്ബോ. വിതക്കവിചാരാനം വൂപസമാതി ഹി വിതക്കസ്സ വിചാരസ്സ വിതക്കവിചാരാനഞ്ച വിതക്കവിചാരാനന്തി സക്കാ വത്തും. തഥാ അവിതക്കഅവിചാരാനന്തി ച വിനാ സഹ ച വിചാരേന വിതക്കപ്പഹാനേന അവിതക്കം സഹ വിനാ ച വിതക്കേന വിചാരപ്പഹാനേന അവിചാരന്തി അവിതക്കം അവിചാരം അവിതക്കഅവിചാരഞ്ചാതി വാ തിവിധമ്പി സക്കാ സങ്ഗണ്ഹിതും.

ദുതിയന്തി ച വിതക്കരഹിതേ വിതക്കവിചാരദ്വയരഹിതേ ച ഞായാഗതാ ദേസനാ. ദുതിയം അധിഗന്തബ്ബത്താ വിചാരമത്തരഹിതേപി ദ്വയപ്പഹാനാധിഗതസമാനധമ്മത്താ. ഏവഞ്ച കത്വാ പഞ്ചകനയനിദ്ദേസേ ദുതിയേ വൂപസന്തോപി വിതക്കോ തംസഹായവിചാരാവൂപസമേന ന സമ്മാവൂപസന്തോതി വിതക്കവിചാരദ്വയരഹിതേ വിയ വിചാരവൂപസമേനേവ തദുപസമം സേസധമ്മസമാനതഞ്ച ദസ്സേന്തേന "വിതക്കവിചാരാനം വൂപസമാ അജ്ഝത്തം സമ്പസാദനം ചേതസോ ഏകോദിഭാവം അവിതക്കം അവിചാരം സമാധിജം പീതിസുഖം തതിയം ഝാനം ഉപസമ്പജ്ജ വിഹരതീ"തി തതിയം ചതുക്കനയേ ദുതിയേന നിബ്ബിസേസം വിഭത്തം. ദുവിധസ്സപി സഹായവിരഹേന അഞ്ഞഥാ ച വിതക്കപ്പഹാനേന അവിതക്കത്തം സമാധിജം പീതിസുഖത്തഞ്ച സമാനന്തി സമാനധമ്മത്താപി ദുതിയന്തി നിദ്ദേസോ. വിചാരമത്തമ്പി ഹി വിതക്കവിചാരദ്വയരഹിതം വിയ "യസ്മിം സമയേ രൂപൂപപത്തിയാ മഗ്ഗം ഭാവേതി അവിതക്കവിചാരമത്തം സമാധിജം പീതിസുഖം ദുതിയം ഝാനം ഉപസമ്പജ്ജ വിഹരതീ"തി അവിതക്കം സമാധിജം പീതിസുഖന്തി വിഭത്തം. പഠമജ്ഝാനേ വാ സഹചാരീസു വിതക്കവിചാരേസു ഏകം അതിക്കമിത്വാ ദുതിയമ്പി തത്രട്ഠമേവ ദോസതോ ദിസ്വാ ഉഭയമ്പി സഹാതിക്കമന്തസ്സ പഞ്ചകനയേ തതിയം വുത്തം തതിയം അധിഗന്തബ്ബത്താ. പഠമതോ അനന്തരഭാവേന പനസ്സ ദുതിയഭാവോ ച ഉപ്പജ്ജതി. കസ്മാ പനേത്ഥ സരൂപതോ പഞ്ചകനയോ ന വിഭത്തോതി? വിനേയ്യജ്ഝാസയതോ. യഥാനുലോമദേസനാ ഹി സുത്തന്തദേസനാതി.

പടിപദാചതുക്കാദിവണ്ണനാ

൧൮൧-൧൮൨. തദനുരൂപതാതി തസ്സ പഠമാദിജ്ഝാനസ്സ അനുരൂപസഭാവാ. യഥാലദ്ധജ്ഝാനം സന്തതോ പണീതതോ ദിസ്വാ അസ്സാദയമാനാ നികന്തി തംസമ്പയുത്താ ഖന്ധാ വാ തദാരക്ഖഭൂതാ സതിയേവ വാ തസ്സ ഝാനസ്സ

അനുച്ഛവികതായ "തദനുധമ്മതാ സതീ"തി വുത്താതി. **കദാചീ**തി യദാ പഠമം അധിഗന്ത്വാ യഥാനിസിന്നോയേവ വിനാ പയോഗന്തരം ദുതിയാദീനി അധിഗച്ഛതി, ഈദിസേ കാലേതി അത്ഥോ.

൧൮൧. കുസലജ്ഝാനസ്സ അധിഗതത്താ "സേക്ഖാ"തി വുത്തം. **ന ഹി തേ ഉപ്പാദേന്തി നാമാ**തി അരിയമഗ്ഗക്ഖണേ രൂപാവചരജ്ഝാനാനം അനുപ്പജ്ജമാനതം സന്ധായാഹ.

കസിണകഥാവണ്ണനാ

൨൦൩. ആരുപ്പപാദകതാ ച ദസ്സിതാ വിനാ അഭാവതോ. ന ഹി തേസം ആരുപ്പപാദകതായ വിനാ നിരോധപാദകതാ അത്ഥീതി. നിമ്മിനിതും ഇച്ഛിതസ്സ വത്ഥുനോ നിമ്മാനവസേന ഖിപ്പം നിസന്തി നിസാമനം ആലോചനം അധിഗമോ ഏതസ്സാതി ഖിപ്പനിസന്തി. തബ്ഭാവോ "ഖിപ്പനിസന്തിഭാവോ"തി ആഹ **"ഖിപ്പദസ്സനം ഖിപ്പാഭിഞ്ഞതാ"**തി.

കസിണകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

അഭിഭായതനകഥാവണ്ണനാ

൨൦൪. പടിഭാഗനിമിത്തഭൂതം കസിണാരമ്മണസങ്ഖാതം ആയതനം കാരണം ഏതസ്സാതി **കസിണായതനം,** ഝാനം. അഥ വാ ആരമ്മണസ്സ അനവസേസഫരണട്ഠേന കസിണഞ്ച തം ആയതനഞ്ച യോഗിനോ സുഖവിസേസാനം അധിട്ഠാനഭാവതോ മനായതനധമ്മായതനഭാവതോ ചാതി സസമ്പയുത്തം ഝാനം **കസിണായതനം**. തേനേവാഹ "സതിപി അഭിഭായതനാനം കസിണായതനത്തേ"തി. ഭാവനായ നിമിത്തം ഭാവനാനിമിത്തം, ആരമ്മണസ്സ പരിത്തപ്പമാണതാ സുവിസുദ്ധനീലാദിതാ ച, തദേവ നാനത്തം. ഭാവനാ ഏവ വാ പുബ്ബഭാഗഭൂതാ ഭാവനാനിമിത്തം, തസ്സ നാനത്തം ഭാവനാനിമിത്തനാനത്തം. പുബ്ബഭാഗഭാവനാ ഹി യഥാവുത്തവിസേസേ ആരമ്മണേ പവത്തിആകാരവിസേസതോ നാനാസഭാവാതി. കസിണനിമിത്തസ്സ അഭിഭവനകഭാവനാനിമിത്തനാനത്തം **കസിണ...പേ॰... നാനത്തം,** തതോതി യോജേതബ്ബം.

ഏത്ഥ ച പുരിമാനി ചത്താരി അഭിഭായതനാനി ഭൂതകസിണാരമ്മണാനി, ഭൂതകസിണേസു ച യം സുവണ്ണം ദുബ്ബണ്ണന്തി ച ന സക്കാ വത്തും. തത്ഥ പവത്തിതാനി സബ്ബത്ഥ വാ വണ്ണാഭോഗരഹിതേന പവത്തിതാനി പഠമതതിയാഭിഭായതനാനീതി ദുതിയചതുത്ഥാനി വണ്ണകസിണാരമ്മണാനി. യദി ഏവം ദുതിയചതുത്ഥേഹി പഞ്ചമാദീനം കോ വിസേസോതി "പഞ്ചമാദീനി വണ്ണതോ രമണീയതരാനി, ന തഥാ ഇതരാനീ"തി വദന്തി. പുരിമാനിപി ചത്താരി അട്ഠ കസിണാരമ്മണാനേവ, തസ്മാ തം നേസം മതിമത്തം "അട്ഠസു കസിണേസൂ"തി വുത്തത്താ. വിമോക്ഖേസു ച പഠമദുതിയവിമോക്ഖാ അട്ഠ കസിണാരമ്മണാ. തതിയോ വണ്ണകസിണാരമ്മണോ. പഠമദുതിയാപി വാ വണ്ണകസിണാരമ്മണാ ഏവ "ബഹിദ്ധാ നീലകസിണാദിരൂപാനി ഝാനചക്ഖുനാ പസ്സതീ"തി വുത്തത്താ. ആരമ്മണമനുഞ്ഞതായ ഹി തത്ഥ അനിഗ്ഗതിതഭാവേന തേസം പവത്തീതി. ഏവം സന്തേ തതിയസ്സ ഇതരേഹി കോ വിസേസോതി?

സുഭാകാരാഭോഗോ. തതിയോ ഏവ ഹി സുഭന്തി ആഭുജനവസേന പവത്തതി, ന ഇതരേതി.

ഞാണം അപ്പനാപഞ്ഞാ. **വിജ്ജമാനേപീ**തി **അപി**-സദ്ദേന അവിജ്ജമാനേപീതി ദസ്സേതി. **പരിത്തപ്പമാണതാ അഭിഭവനസ്സ കാരണം** ഇമേസു ചതൂസു അഭിഭായതനേസൂതി അധിപ്പായോ. നനു ച സബ്ബത്ഥ **"സുവണ്ണദുബ്ബണ്ണാനീ"**തി വചനതോ വണ്ണാഭോഗസഹിതാനിയേവ ഗഹിതാനീതി? ന ഗഹിതാനീതി ദസ്സേന്തോ **"തത്ഥ ചാ"**തിആദിമാഹ. **തത്ഥാ**തി ആഗമേസു. **തഥാ അപ്പമാണാനീ**തി വണ്ണാഭോഗരഹിതാനി ച സബ്ബാനി അപ്പമാണാനി സുവണ്ണദുബ്ബണ്ണാനീതി അത്ഥോ. യദി ഏവം കഥം വിസിട്ഠാനം വണ്ണാഭോഗേന രഹിതാനം സഹിതാനഞ്ച ഏകജ്ഝം മനസി കരോതി? ന ഏകജ്ഝം, വിസുംയേവ പന തേസു മനസികാരോ. യദി വിസും കഥമേകന്തി? പരിത്തഭാവസാമഞ്ഞതോ. യദി ഏവം "സുവണ്ണദുബ്ബണ്ണഗ്ഗഹണം അതിരിച്ചതീ"തി, നാതിരിച്ചതീതി ദസ്സേന്തോ **"അത്ഥി ഹി ഏസോ പരിയായോ"**തിആദിമാഹ. തത്ഥ യദിദം വണ്ണാഭോഗജനിതം വിസേസം അഗ്ഗഹേത്വാ പരിത്തസാമഞ്ഞേന ഏകത്തം നേത്വാ "പരിത്താനി അഭിഭുയ്യാ"തി വത്വാ പുന തദന്തോഗധധമ്മപ്പഭേദം വിനേയ്യവസേന ദസ്സേതും "താനി ചേ കദാചി വണ്ണവസേന ആഭുജിതാനി ഹോന്തി സുവണ്ണദുബ്ബണ്ണാനി അഭിഭുയ്യാ"തി വത്തബ്ബതായ വണ്ണാഭോഗരഹിതാനി സഹിതാനി ച വിസും മനസി കത്വാ ഉഭയത്ഥാപി വണ്ണാഭോഗരഹിതപരിത്താഭിഭവനേ തം സഹിതപരിത്താഭിഭവനേ ച പരിത്താഭിഭവനസ്സ സാമഞ്ഞം ഗഹേത്വാ ഏകന്തി വചനം, ഏസോ പരിയായോ വിജ്ജതീതി അയമധിപ്പായോ.

ഏവം സുത്തന്താഭിധമ്മപാഠവിസേസതോ അട്ഠകഥായ വിരോധാഭാവം ദസ്സേത്വാ ഇദാനി സുത്തന്താഭിധമ്മപാഠാനം അവിരോധം അധിപ്പായവിഭാവനേന ദസ്സേതും **"തത്ഥചാ"**തിആദിമാഹ. ഏവം അഭിധമ്മേ വണ്ണാഭോഗരഹിതാനി സഹിതാനി ച വിസും വുത്താനി. സുത്തന്തേ പന "ഉഭയാനി ഏകജ്ഝ"ന്തി വുത്തം, തം കഥം വിഞ്ഞായതീതി ആഹ **"തദേത"**ന്തിആദി. തത്ഥ **ആഗതസ്സാ**തി സുത്തന്തേ ആഗതസ്സ. തത്ഥ ഹി "അജ്ഝത്തം രൂപസഞ്ഞീ"തി ആഗതം. **അവചനതോ**തി അഭിധമ്മേ അവചനതോ. യദിപി വിമോക്ഖാ വിസും ദേസിതാ, കസിണായതനഭാവോ വിയ പന അഭിഭായതനാനം വിമോക്ഖകിച്ചതാപി അത്ഥീതി അഭിഭായതനവിമോക്ഖാനം ഇധാപി സങ്കരോ ദുന്നിവാരോതി ചോദനം മനസി കത്വാ ആഹ **"സബ്ബവിമോക്ഖകിച്ചസാധാരണവചനഭാവതോ"**തി. തേന യഥാ അഭിഭായതനദേസനായം അഭിഭായതനകിച്ചാനി നിരവസേസതോ വുത്താനി, ഏവം വിമോക്ഖദേസനായം വിമോക്ഖകിച്ചാനീതി ഇധ തേസം അസങ്കരോയേവാതി ദസ്സേതി.

യേ ച യഥാവുത്തം വവത്ഥാനം ന സമ്പടിച്ഛന്തി, തേഹി സുത്തന്താഭിധമ്മപാഠഭേദേ അഞ്ഞം കാരണം വത്തബ്ബം സിയാ. കിമേത്ഥ വത്തബ്ബം, നനു അട്ഠകഥായം "കസ്മാ പന യഥാ സുത്തന്തേ"തിആദിം വത്വാ "അജ്ഝത്തരൂപാനം അനഭിഭവനീയതോ"തി കാരണം വുത്തന്തി. ന തം തസ്സ കാരണവചനന്തി ദസ്സേന്തോ **"അജ്ഝത്തരൂപാന"**ന്തിആദിമാഹ. തത്ഥ **യ**ന്തി ഇധ സുത്തന്തേ ച "ബഹിദ്ധാ രൂപാനി പസ്സതീ"തി (അം॰ നി॰ വ്യ.൩൭) വുത്തവചനം സന്ധായാഹ. ബഹിദ്ധാ രൂപാനിയേവ ഹി അഭിഭവനീയാനീതി. **അഞ്ഞഹേതുക**ന്തി ദേസനാവിലാസതോ അഞ്ഞം അഭിഭവനീയഹേതു

ഏതസ്സാതി അഞ്ഞഹേതുകം. അജ്ഝത്തഅരൂപസഞ്ഞിതായ ഏവ, ന സുത്തന്തേ വിയ അജ്ഝത്തരൂപസഞ്ഞിതായ ചാതി അത്ഥോ. **അവിഭൂതത്താ**തി ഇദം ഞാണുത്തരാനം സഹ നിമിത്തുപ്പാദനേന അപ്പനാനിബ്ബത്തനം ആരമ്മണസ്സ അഭിഭവോ ന സുട്ഠു വിഭൂതഭാവമന്തരേന സമ്ഭവതീതി കത്വാ വുത്തം. നനു ച അട്ഠകഥായം പാഠദ്വയവിസേസസ്സ ദേസനാവിലാസോ കാരണഭാവേന വുത്തോതി ആഹ **"ദേസനാവിലാസോ ച യഥാവുത്തവവത്ഥാനവസേന വേദിതബ്ബോ"**തി. ദേസനാവിലാസോ ഹി നാമ വിനേയ്യജ്ഝാസയാനുരൂപം വിജ്ജമാനസ്സേവ പരിയായസ്സ വിഭാവനം ന യസ്സ കസ്സചീതി. തത്ഥ ച "പരിയായദേസനത്താ"തിആദിനാ വുത്തപ്പകാരവവത്ഥാനം ദേസനാവിലാസനിബന്ധനമാഹ. തഥാ ചേവ ഹി പുരതോ ദേസനാവിലാസോ വിഭാവിതോ.

അഭിഭായതനകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

വിമോക്ഖകഥാവണ്ണനാ

൨൪൮. തന്തി "സസന്തതിപരിയാപന്നരൂപ"ന്തി വുത്തകേസാദിവണ്ണമാഹ. തം പന യസ്മാ ഖലമണ്ഡലാദി വിയ പരമ്പരായ ഝാനസ്സ കാരണം, തസ്മാ **"ഝാനസ്സ ഹേതുഭാവേനാ"**തി ആഹ. **യേനാ**തി യഥാവുത്തരൂപവിസേസേന. **വിസിട്ഠേനാ**തി അതിസയപ്പത്തേന "രൂപൂപപത്തിയാ"തിആദീസു (ധ॰ സ॰ ൧൬൦ ആദയോ; വിഭ॰ ൬൨൫) വിയ ഉത്തരപദലോപേന "രൂപ"ന്തി വുത്തേന രൂപഝാനേന. "വിസിട്ഠേനാ"തി ഇമിനാ ഹി അതിസയരൂപയുത്തോ രൂപീതി വുത്തോതി ദസ്സേതി. "പഠമം ഝാനം ഉപസമ്പജ്ജ വിഹരതി പഥവീകസിണ"ന്തിആദിനാ (ധ॰ സ॰ ൨൦൪) **ഝാനാനമേവ കസിണഭാവേന പവത്താ. സുത്തേ ആരമ്മണാനം** കസിണഭാവേന പവത്താ "പഥവീകസിണമേകോ സഞ്ജാനാതീ"തിആദിനാ (ദീ॰ നി॰ ൩.൩൬൦; അ॰ നി॰ ൧൦.൨൫).

വിമോക്ഖകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ബ്രഹ്മവിഹാരകഥാവണ്ണനാ

൨൫൧. അഞ്ഞാണസമ്പയുത്താപി വാ ഉപേക്ഖാവേദനാ **അഞ്ഞാണുപേക്ഖാ, ഉപേക്ഖാ**തി അഞ്ഞാണസമ്പയുത്താ ഉപേക്ഖാവേദനാ, അഞ്ഞാണുപേക്ഖാതിപി ഏതാസംയേവ നാമന്തി (വിഭ॰ അട്ഠ॰ ൬൭൨) ഹി **സമ്മോഹവിനോദനിയം** വക്ഖതീതി. അപ്പടിഭാഗനിമിത്തത്തേപി ഏകം കതിപയേ വാ സത്തേ ഓദിസ്സ പവത്താ പരിച്ഛിന്നരൂപാദിഉപാദാനവിസയേ പവത്തത്താ കഥമപ്പമാണഗോചരാതി ആഹ **"ന ച സമ്മുതിസച്ചവസേനാ"**തിആദി. ഏവമ്പി യഥാ നത്ഥി സത്താ ഓപപാതികാതി സത്തവസേന പവത്തായപി മിച്ഛാദിട്ഠിയാ സങ്ഖാരാരമ്മണതാ വുച്ചതി ഉപാദാനവസേന, ഏവം സത്തവസേന പവത്താനമ്പി മേത്താദീനം സങ്ഖാരാരമ്മണതാപി സിയാതി ചേ? ന, അപരാമസനവസേന പവത്താനം മേത്താദീനം സഉപാദാനഗ്ഗഹണാസമ്ഭവതോതി ദസ്സേന്തോ ആഹ **"അപരാമാസാ"**തിആദി.

ബ്രഹ്മവിഹാരകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

അസുഭകഥാവണ്ണനാ

൨൬൩. ''ഏകാഹമതം വാ ദ്വീഹമതം വാ''തിആദിനാ (ദീ॰ നി॰ ൨.൩൭൮; മ॰ നി॰ ൧.൧൦൯) വുത്താസു നവസു സിവഥികാസു വണ്ണവസേന പവത്തജ്ഝാനം **സിവഥികാവണ്ണജ്ഝാനം**. നനു ചേതസ്സ വണ്ണകസിണേഹി ഗഹണം യുത്തം, ന അസുഭേഹീതി? ന, സിവഥികാവണ്ണം ഉപമം കത്വാ അത്തനോ കായേ പടികൂലത്തം അമുഞ്ചിത്വാവ വണ്ണവസേന പവത്തനതോ . തേനേവാഹ **''പടികൂലമനസികാരസാമഞ്ഞേനാ''**തി. അയമത്ഥോ **സിവഥികാവണ്ണജ്ഝാനസ്സാ**തി ഏത്ഥാപി യോജേതബ്ബോതി വിഭാവേന്തോ **''തമ്പീ''**തിആദിമാഹ.

അസുഭകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

രൂപാവചരകുസലവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

അരൂപാവചരകുസലകഥാവണ്ണനാ

൨൬൫. **രൂപനിമിത്ത**ന്തി രൂപഹേതു രൂപാധികരണം. **രൂപാരൂപനിമിത്തേസൂ**തി രൂപധമ്മേസു ച പഥവീകസിണാദിനിമിത്തേസു ച. **തദാരമ്മണജ്ഝാനേസൂ**തി ഏത്ഥ **തം**-സദ്ദേന രൂപനിമിത്തം പച്ചാമസതി രൂപമ്പി വാ രൂപധമ്മാരമ്മണാനമ്പി രൂപാവചരജ്ഝാനാനം സമ്ഭവതോ. **രൂപാദീസൂ**തി രൂപാരൂപനിമിത്തതദാരമ്മണജ്ഝാനേസു രൂപപടിബദ്ധധമ്മേസു ച. **അനാവജ്ജിതുകാമതാദിനാ**തി **ആദി**-സദ്ദേന അസമാപജ്ജിതുകാമതാദിം സങ്ഗണ്ഹാതി.

ചുതിതോ ഉദ്ധം ഉപ്പത്തിരഹാനം...പേ॰... അനുപ്പത്തിധമ്മതാപാദനേന സമതിക്കമോതി ഏതേന സമതിക്കമിതബ്ബത്തേന രൂപാവചരകുസലാനം രൂപാവചരവിപാകകിരിയേഹി വിസേസാഭാവം ദസ്സേതി അനധിഗതഭാവതോ. യേസഞ്ഹി രൂപസഞ്ഞാദീനം അരൂപഭാവനായ സമതിക്കമാദികോ ലബ്ഭതി, തേ ദസ്സേതും ''അരൂപഭാവനായ അഭാവേ ചുതിതോ ഉദ്ധം ഉപ്പത്തിരഹാന''ന്തി വുത്തന്തി. **യാ**തി ഏകന്തരൂപനിസ്സിതാ അവസിട്ഠപരിത്തവിപാകസഞ്ഞാദയോ.

ആനേഞ്ജസന്തസമാപത്തിസുഖാനുഭവനഭവവിസേസൂപപജ്ജനാദയോ ആരുപ്പസമാപത്തീനം അത്ഥാതി ആഹ **''രൂപസഞ്ഞാ...പേ॰... ന അത്ഥോ''**തി.

ഇധ ഉഗ്ഘാടിതകസിണവസേന പരിത്താനന്തതാ ഹോതി നിപ്പരിയായദേസനത്താതി അധിപ്പായോ. യദി ഏവം പരിത്തകസിണുഗ്ഘാടിതേ കഥമാകാസാനഞ്ചായതനവചനന്തി? തത്ഥാപി അനന്തഫരണസബ്ഭാവതോ. തേനേവാഹ **''അനന്തഫരണതാസബ്ഭാവേ''**തി. യദി സബ്ബത്ഥ അനന്തഫരണതാ അത്ഥി, അഥ കസ്മാ ''അനന്തോ ആകാസോ''തി ന വുത്തന്തി ആഹ **''സമയവവത്ഥാപനാ''**തിആദി. തത്ഥ **പടിപത്തീ**തി ഝാനഭാവനാകാരമാഹ.

൨൬൬. ഉഗ്ഘാടഭാവോ **ഉഗ്ഘാടിമം**. യഥാ പാകിമം.

൨൬൭. ആകാസേ പവത്തിതവിഞ്ഞാണാതിക്കമതോ തതിയാതി പദുദ്ധാരം കത്വാ യുത്തിതോ ആഗമതോ ച തദത്ഥം വിഭാവേതും **''തദതിക്കമതോ ഹീ''**തിആദിമാഹ. ആരുപ്പസമാപത്തീനം ആരമ്മണാതിക്കമേന പത്തബ്ബത്താ

വിസേസതോ ആരമ്മണേ ദോസദസ്സനം തദേവ അതിക്കമിതബ്ബന്തി അയം യുത്തി, ആരമ്മണേ പന അതിക്കന്തേ തദാരമ്മണം ഝാനമ്പി അതിക്കന്തമേവ ഹോതി. ഭാവനായ ആരമ്മണസ്സ വിഗമനം അപനയനം വിഭാവനാ. **പാളിയ**ന്തി വിഭങ്ഗേ. നനു ച പാളിയം "തഞ്ഞേവ വിഞ്ഞാണ"ന്തി അവിസേസേന വുത്തം "ന ആകാസാനഞ്ചായതനവിഞ്ഞാണ"ന്തി. "ന തഞ്ഞേവവിഞ്ഞാണന്തി വിസേസവചനേന അയമത്ഥോ സിദ്ധോ"തി ദസ്സേന്തോ **"വിഞ്ഞാണഞ്ചായതന"**ന്തിആദിമാഹ.

അരൂപാവചരകുസലകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

തേഭൂമകകുസലവണ്ണനാ

൨൬൯. സത്തഹി മഹാവാരേഹീതി പടിച്ചസഹജാതപച്ചയനിസ്സയസംസട്ഠസമ്പയുത്തപഞ്ഹാവാരേഹി അനുലോമപച്ചനീയഅനുലോമപച്ചനീയപച്ചനീയാനുലോമാദിനയാ **അനുലോമാദിനയാ**. ഭാരദ്വാജഗോതമാദയോ അട്ഠചത്താലീസ ലോകേ ഗോത്താനി മൂലഭൂതാനി, തഥാ കട്ഠകലാപാദയോ അട്ഠചത്താലീസേവ ചരണാനീതി ആഹ **"അട്ഠചത്താലീസ"**ന്തിആദി. തത്ഥ **തേസ**ന്തി ഭബ്ബാഭബ്ബാനം. ദ്വാരസീസേന ദ്വാരവന്താനി ഗയ്ഹന്തീതി അധിപ്പായേനാഹ **"തംതംദ്വാരാനി വാ കായാദീനീ"**തി. അചിത്തീകാരേന വാ കതം **ഹീനം,** അജ്ഝുപേക്ഖനേന കതം **മജ്ഝിമം,** സക്കച്ചകതം **പണീതം**. ആമിസകിഞ്ജക്ഖാദിഹേതു വാ കതം **ഹീനം,** പുഞ്ഞഫലകാമതായ കതം **മജ്ഝിമം,** കത്തബ്ബമിച്ചേവ അരിയഭാവേ ഠിതേന കതം **പണീതം**. ഭവസമ്പത്തിലോഭേന വാ പവത്തിതം **ഹീനം,** അലോഭജ്ഝാസയേന പവത്തിതം **മജ്ഝിമം,** പരഹിതായ പവത്തിതം **പണീതം**. പരിത്തകതം വാ **ഹീനം,** മത്തസോ കതം **മജ്ഝിമം,** അധിമത്തസോ കതം **പണീതം**. മഹഗ്ഗതേസു പന പടിലദ്ധമത്തം **ഹീനം,** നാതിസുഭാവിതം **മജ്ഝിമം,** സുഭാവിതം വസിപ്പത്തം **പണീതം**. ഇമേസുപി ഏകേകസ്സ ഹീനാദികസ്സ ആയൂഹനനാനത്താദിവസേന ഹീനാദിഭേദോ ലബ്ഭതിയേവാതി ദട്ഠബ്ബം. **സമ്പയുത്തധമ്മാനം വസേനാ**തി യോ ചിത്തപ്പഭാവിതോ ചിത്തസമ്പയുത്താനം ചിത്താധിപതേയ്യഭാവോ, സോ തംനിമിത്തേ ചിത്തേ ഉപചരിതോതി ഏവം വാ ഏത്ഥ അത്ഥോ.

തേഭൂമകകുസലവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ലോകുത്തരകുസലവണ്ണനാ

൨൭൭. "കേനട്ഠേന ലോകുത്തര"ന്തിആദി പടിസമ്ഭിദാവചനം (പടി॰ മ॰ ൨.൪൩) അട്ഠകഥായ ആഭതം, തസ്മാ തത്ഥ "തിവിധോപി അനുത്തരധമ്മോ ലോകം തരതീ"തിആദിനാ സങ്ഗഹിതോതി തം തീഹി പദേഹി യോജേത്വാ ദസ്സേതും **"ലോകം തരതീതി ഏതേനാ"**തിആദിമാഹ. ഏകേകസ്മിം യോജേതബ്ബോ ലോകസ്സ അന്തഗമനാദിതായ മഗ്ഗാദീസുപി ലബ്ഭമാനത്താ. മഗ്ഗേയേവ വാ തിവിധോപി അത്ഥോ യോജേതബ്ബോതി സമ്ബന്ധോ. **അനതിവത്തനാദീതി ആദി**-സദ്ദേന ഇന്ദ്രിയാനം ഏകരസതാ തദുപഗവീരിയവാഹനം ആസേവനാതി ഇമേ തയോ ഭാവനാവിസേസേ സങ്ഗണ്ഹാതി. യസ്മാ ചേതേ ഭാവനാവിസേസാ സംകിലേസവോദാനേസു വട്ടവിവട്ടേസു ച തംതംആദീനവാനിസംസദസ്സനഭൂതായ

പുബ്ബഭാഗപഞ്ഞായ സമ്പാദിതേന ഞാണവിസേസേന നിപ്ഫജ്ജന്തി, തസ്മാ വുത്തം **"അഞ്ഞമഞ്ഞം...പേ॰... വഡ്ഢേതീ"**തി.

നിസ്സയോ ഹോതീതി രുക്ഖോ വിയ സാഖായ ആധാരഭാവേന വോഹരീയതീതി അത്ഥോ. ഫലഞാണഫലങ്ഗാനം നിസ്സയവചനം നിസ്സയപച്ചയത്താ. തതോയേവ നിസ്സയഭാവതോ പതിട്ഠാഭാവതോ. അരിയഫലസന്നിസ്സയേന ഹി അരിയാ കതകിച്ചാ സുട്ഠു നിബ്ബിന്നസബ്ബഭവാപി ചിരതരം ലോകേ പരഹിതായ തിട്ഠന്തി. കിലേസാനം ഓധിസോ പജഹനകാപി അരിയമഗ്ഗാ അവിസേസേന സബ്ബാകുസലാനം സബ്ബകുസലപടിപക്ഖതായ അഞ്ഞമഗ്ഗപ്പഹാതബ്ബേസുപി കേനചി പഹാനാകാരേന പവത്തന്തീതി തം പഹാനാകാരം ദസ്സേന്തോ **"ഇതരേസം വിജ്ജുതോഭാസേന വിയ തമസ്സാ"**തി ആഹ. യേന **പാളിയം** ഹേട്ഠിമമഗ്ഗഞാണാനം വിജ്ജൂപമതാ ദസ്സിതാ. യദി ഏവം ഉപരിമഗ്ഗവജ്ഝാ കിലേസാ ഇതരേതി ഇധാധിപ്പേതാ. ന തേസം സമുച്ഛേദവചനം യുത്തം. ന ഹി ഭാവനായ പഹാതബ്ബേ ദസ്സനമഗ്ഗോ സമുച്ഛിന്ദിതും സക്കോതി. തഥാ ച സതി ദസ്സനേന പഹാതബ്ബാ ഏവ തേ സിയും. അഥ തദങ്ഗപ്പഹാനം അധിപ്പേതം, യേന "വിജ്ജുതോഭാസേന വിയ തമസ്സാ"തി വുത്തം, തം പുബ്ബഭാഗവിപസ്സനായ ഏവ സിദ്ധം ന ച യുത്തം ലോകുത്തരമഗ്ഗോ തദങ്ഗവസേന കിലേസേ പജഹതീതി. വിക്ഖമ്ഭനേപി ഏസേവ നയോ, അനുലോമഞാണേനേവ തസ്സ സാതിസയം സാധിതത്താ. അഥ പന പഠമമഗ്ഗവജ്ഝാ ഏവ കിലേസാ ഇതരേതി അധിപ്പേതാ, ഏവം സന്തേ തേസം ഇതരഭാവോവ ന സിയാ, ന ച അനപായഗമനീയാ നാമ കിലേസാ ദസ്സനേന പഹാതബ്ബാ അത്ഥി, നാപി പഠമമഗ്ഗവജ്ഝാ കിലേസാ തേന വിജ്ജുതോഭാസേന വിയ തമോ സമുച്ഛിന്ദിതബ്ബാതി വത്തും യുത്തന്തി ഉപപരിക്ഖിതബ്ബോയം "ഇതരേസം...പേ॰... സമുച്ഛേദോ"തി. ലോകിയജ്ഝാനമ്പി **ന വിനാ പടിപദായ ഇജ്ഝതീ**തി ഇദം അധിപ്പായവസേന നേതബ്ബം നേയ്യത്ഥത്താതി തം അധിപ്പായം വിഭാവേന്തോ **"അകതാധികാരസ്സാ"**തി ആഹ. തേന യഥാവുത്തവചനസ്സ ച സപ്പദേസതം ദസ്സേതി. നനു ച കതാധികാരസ്സ അരിയസ്സ മഗ്ഗേന സമിജ്ഝമാനമ്പി ഝാനം മഗ്ഗപടിപദാവസേന പടിപദാസഹിതമേവാതി. ന വിനാ പടിപദായ ഇജ്ഝതീതി സക്കാ വത്തും, തേനേതം വചനം നിപ്പദേസമേവാതി അനുയോഗം സന്ധായാഹ **"കതാധികാരസ്സ പനാ"**തിആദി. ഇദാനി തസ്സ വചനസ്സ അധിപ്പായവസേന ഗഹേതബ്ബത്ഥതാ പാളിതോപി വിഞ്ഞായതീതി ദസ്സേന്തോ ആഹ **"യഥാവുത്ത...പേ॰... കതാ"**തി.

"യോ കോചീതി അവിസേസവചന"ന്തി തസ്സ അപവാദം ദസ്സേന്തോ **"സകിം ദിക്ഖത്തു"**ന്തി ആദിമാഹ. പരിച്ഛിന്ദിത്വാ ഗഹണം പരിജാനനം. **നാമരൂപവവത്ഥാപനാദീന**ന്തി നാമരൂപവവത്ഥാപനപച്ചയപരിഗ്ഗഹലക്ഖണപടിവേധനികന്തിപരിയാദാനാനം . **കിച്ഛസിദ്ധിതോ**തി നാമരൂപവവത്ഥാപനാദീനം കേസഞ്ചി സബ്ബേസമ്പി വാ കിച്ഛസിദ്ധിതോ. ഏസ നയോ ദുതിയവാരാദീസുപി യഥാസമ്ഭവം. **സുഖസിദ്ധിയമ്പീ**തി നാമരൂപവവത്ഥാപനാദീനം കിച്ഛസിദ്ധി മഗ്ഗപാതുഭാവദന്ധഭാവസ്സ കാരണഭാവേ അനേകന്തികാ. വിപസ്സനാസഹഗതിന്ദ്രിയാനം പന മന്ദതാ തസ്സ ഏകന്തകാരണന്തി ദസ്സേതി.

ഏതദന്തത്താ പടിപദായാതി ഏതേന നിപ്പരിയായതോ പടിപദാഞാണദസ്സനവിസുദ്ധിസങ്ഖാതായ വിപസ്സനാപഞ്ഞായ

ചിരാചിരപ്പവത്തിവസേന മഗ്ഗസ്സ ഖിപ്പദന്ധാഭിഞ്ഞതാ വുത്താതി ദസ്സേതി. **പുരിമാന**ന്തി പുരിമവാരാനം, ലക്ഖണപടിവേധാദീനംയേവ വാ. ഹേട്ഠിമകോടിയാ തിക്ഖത്തും കിലേസവിക്ഖമ്ഭനേ സതി ദുക്ഖാപടിപദാഭാവോ, ന തതോ ഹേട്ഠാതി നിച്ഛിതത്താ ആഹ **"തിക്ഖത്തും വിക്ഖമ്ഭനവാരതാവസേനാ"**തി. **തസ്സ സുഖാപടിപദാ വേദിതബ്ബോ** ഉക്കംസവസേനാതി അധിപ്പായോ.

യസ്മിം പുഗ്ഗലേ വിസംവാദനഭേദനാനിട്ഠാനത്ഥനിയോജനാനം പവത്തി, തത്ഥ സിനേഹവിരഹേനേവ തേസം പവത്തി, സോ ച പുഗ്ഗലോ അസങ്ഗഹിതോ ഹോതീതി മുസാവാദാദീനം വിസംവാദനാദികിച്ചതായ ലൂഖതാ ച അപരിഗ്ഗഹതാ ച വുത്താ. തപ്പടിപക്ഖവിരുദ്ധസഭാവത്താ സമ്മാവാചായ സിനിദ്ധഭാവതാ പരിഗ്ഗാഹകസഭാവതാ . സദ്ധാവിസേസയോഗതോ വാ തസ്സാ സിനിദ്ധഭാവോ ദട്ഠബ്ബോ. **സമുട്ഠാപേതീ**തി പവത്തേതി. ജീവമാനോ വാ സത്തോ, **സമ്പയുത്തധമ്മാ വാ വോദായ**ന്തി ഏതേന സയം വാ വോദായതീതി വോദാനം.

൨൨൭. തണ്ഹാദിട്ഠീഹി **പതിട്ഠാനം.** അവസേസകിലേസാഭിസങ്ഖാരേഹി **ആയൂഹനാ.** സസ്സതദിട്ഠിയാ **പതിട്ഠാനം.** ഉച്ഛേദദിട്ഠിയാ **ആയൂഹനാ.** ലീനവസേന **പതിട്ഠാനം.** ഉദ്ധച്ചവസേന **ആയൂഹനാ.** കാമസുഖാനുയോഗവസേന **പതിട്ഠാനം.** അത്തകിലമഥാനുയോഗവസേന **ആയൂഹനാ.** സബ്ബാകുസലാഭിസങ്ഖാരവസേന **പതിട്ഠാനം.** സബ്ബലോകിയകുസലാഭിസങ്ഖാരവസേന **ആയൂഹനാ**തി ഓഘതരണസുത്തവണ്ണനായം വുത്തേസു പകാരന്തരേസു ഇധ അവുത്താനം വസേനപി പതിട്ഠാനായൂഹനാ വേദിതബ്ബാ.

അഥ വാ കിലേസഗ്ഗഹണേന തണ്ഹാസസ്സതദിട്ഠിസബ്ബാകുസലാഭിസങ്ഖാരാ ഗഹിതാ തംസഭാഗതായ തദേകട്ഠതായ ച. തഥാ അഭിസങ്ഖാരഗ്ഗഹണേന അവസേസകിലേസഉച്ഛേദദിട്ഠിസബ്ബലോകിയകുസലാഭിസങ്ഖാരാ. ലീനുദ്ധച്ചകാമസുഖത്തകിലമഥാനുയോഗാനം വിസും വുത്തത്താ തേഹി ന യോജേതബ്ബന്തി കിലേസാഭിസങ്ഖാരവസേന പതിട്ഠാനായൂഹനേ വത്വാ തണ്ഹാദിട്ഠീനം തത്ഥ വിസേസപച്ചയതം ദീപേതും തദുഭയവസേനപി യോജനാ കതാ. നയദസ്സനം വാ ഏതം തത്ഥ ദട്ഠബ്ബം. ഏവമിതരേപി പകാരാ യോജേതബ്ബാതി . "ചതൂഹി, ഭിക്ഖവേ, അങ്ഗേഹി സമന്നാഗതോ പുഗ്ഗലോ"തിആദീസു (മ॰ നി॰ ൪.൧൧൨, ൧൧൪) **അങ്ഗ**-സദ്ദസ്സ കാരണത്ഥതാ ദട്ഠബ്ബാ.

൨൨൯. മുസാവാദാദീനി ഭാസമാനോ കരോതി നാമ കിം വക്ഖമാനം കിരിയം, കാ പന സാതി? മുസാവാദാദികിരിയാതി വിദിതോവായമത്ഥോ. ഏവം വാ ഏത്ഥ യോജനാ ദട്ഠബ്ബാ.

൩൦൧. നിപ്ഫാദിതപച്ചയാനന്തി ചീവരാദിപച്ചയാനം. **കുഹനവത്ഥൂനീ**തി പാപിച്ഛതം നിസ്സായ ലൂഖചീവരാദിസേവനവസേന "യോ തേ വിഹാരേ വസതി, സോ അരഹാ"തിആദിനാ (പാരാ॰ ൨൨൭) അത്താനം അരിയഗുണസാമന്തം കത്വാ ഭണനവസേന വിസേസലാഭിനോ വിയ അത്തനോ പരിഹരണവസേന ച പവത്താ അകുസലചിത്തുപ്പാദാ പരേസം വിമ്ഹാപനകാരണാനി കുഹനവത്ഥൂനി.

൩൯൩. സതിപി സഗുണാരമ്മണേഹി മഗ്ഗസ്സ അനിമിത്തനാമലാഭേ ന നിപ്പരിയായേന വിപസ്സനാ അനിമിത്തനാമികാതി ആഗമനതോ മഗ്ഗോ അനിമിത്തനാമം ന ലഭതീതി ആഹ **"ന പന സഗുണാരമ്മണേഹി...പേ॰... സിദ്ധം ഹോതീ"**തി. യസ്മാ പന ആഗമനതോ സുഞ്ഞതം അപ്പണിഹിതന്തി ലദ്ധനാമസ്സ മഗ്ഗസ്സ സഗുണതോ ആരമ്മണതോ ച തംനാമാഭാവോ ന കദാചിപി അത്ഥി, തസ്മാ നാമത്തയപാരിപൂരിഹേതുആഗമനതോ നാമലാഭോതി അധിപ്പായേനാഹ **"പരിപുണ്ണനാമസിദ്ധിഹേതുത്താ"**തി. **സബ്ബേസന്തി** സബ്ബവിമോക്ഖമുഖാഗതാനമ്പി മഗ്ഗാനം. **നാമത്തയയോഗോതി** സുഞ്ഞതാപണിഹിതാനിമിത്തനാമയോഗോ. **വവത്ഥാനം** അസങ്കരോ.

൩൪൦. നിമിത്തധമ്മാ സങ്ഖാരാ തേഹി സനിമിത്താ സവിഗ്ഗഹാ വിയ ഉപട്ഠഹന്തീതി തേസം അഭാവിതഭാവനസ്സ ഭാവിതഭാവനസ്സ ച ഉപട്ഠഹനാകാരം ദസ്സേന്തോ **"സമൂഹാദീ"**തിആദിമാഹ. തേന ച "വിമോക്ഖേന സദ്ധിന്ദ്രിയം അധിമത്തം ഹോതീ"തി (ധ॰ സ॰ അട്ഠ॰ ൩൪൦) വുത്തം, ന "തസ്മിം വിമോക്ഖേ"തി, തസ്മാ **"അനിമിത്തവിമോക്ഖോതി അനിച്ചാനുപസ്സനം ആഹാ"**തി വുത്തം. ഇതരത്ഥാപി ഏസേവ നയോ. അനിമിത്തസ്സ അനിമിത്തഭാവാഭാവോ നത്ഥീതി കസ്മാ വുത്തം, നനു ച അനിച്ചാനുപസ്സനായ അനിമിത്തവിമോക്ഖഭാവോ പരിയായേനാതി നിപ്പരിയായദേസനായ തസ്സാ അനിമിത്തഭാവാഭാവോ അത്ഥി ഏവ, ഏവഞ്ച സതി "അനിമിത്തസ്സ അനിമിത്തനാമദാനാഭാവോ"തി ച ന ന സക്കാ വത്തുന്തി ഉപമാസംസന്ദനം സുട്ഠുതരം യുജ്ജതി, തഥാ അനിമിത്തേന മഗ്ഗസ്സ അനിമിത്തഭാവോ ന യുജ്ജതിയേവ. തേനാഹ "പരമത്ഥതോ നാമം ദാതും ന സക്കോതീ"തി? സച്ചമേതം , പരിയായസിദ്ധംയേവ പന അനിച്ചാനുപസ്സനായ അനിമിത്തഭാവം ഗഹേത്വാ മഗ്ഗസോധനവസേനായമനുയോഗോ കതോ "അനിമിത്തവിമോക്ഖസ്സ അനിമിത്തഭാവാഭാവോ നത്ഥീതിവിരുദ്ധം വിയ ഹോതീ"തി. ഏവഞ്ച കത്വാ "അനിമിത്തം...പേ॰... ദീപിതോ ഹോതീ"തി സയമേവ വക്ഖതീതി. **സാമഞ്ഞന്തി** ഉപമോപമിതബ്ബാനം സമ്ബന്ധമാഹ. **ന മഗ്ഗാധിപതീ**തി മഗ്ഗോ അധിപതി മഗ്ഗാധിപതീതി ഛന്ദചിത്താനം അയം സമഞ്ഞാ നത്ഥീതി അത്ഥോ. **ന ച തേഹി മഗ്ഗസ്സാ**തി ഛന്ദചിത്തേഹി മഗ്ഗോ അധിപതി ഏതസ്സാതി മഗ്ഗാധിപതീതി അയം സമഞ്ഞാ മഗ്ഗസ്സ നത്ഥി. കസ്മാ? തേസം ഛന്ദചിത്താനം അമഗ്ഗങ്ഗത്താ.

ഝാനസ്സ സുഞ്ഞതാദിനാമകത്താതി ഏതേന ഇന്ദ്രിയബലാദീനമ്പി മഗ്ഗസമ്പയോഗതോ സുഞ്ഞതാദിനാമകതാ ദസ്സിതാതി ദട്ഠബ്ബം. സതിപി പച്ചനീകാമസനേ ന തസ്സ മഗ്ഗസ്സ തം പരിബ്യത്തം യഥാ സരസതാതി ആഹ **"സരസപ്പധാനോ"**തി. **ദ്വീഹീ**തി സരസപച്ചനീകേഹി. **അഞ്ഞനിരപേക്ഖേഹീ**തി ആഗമനനിരപേക്ഖേഹി. **തസ്മാ**തി യസ്മാ സരസതോവ നാമലാഭേ അവവത്ഥാനാപത്തി സബ്ബസ്സ മഗ്ഗസ്സ സബ്ബനാമഭാവാപത്തി ഹോതി, തസ്മാ. **അത്താഭി...പേ॰... മഗ്ഗാ**തി തേന ആഗമനതോ നാമലാഭസ്സ പച്ചനീകതോ നാമലാഭഭാവം ദസ്സേതി. **സരസന്തരേ**തി അനിമിത്തഭാവാദികേ. **പച്ചനീകസഹിതേന സരസേനാ**തി സുഞ്ഞതാപ്പണിഹിതഭാവേഹി തദാഗമനേഹി. **നിമിത്തഗ്ഗഹണാനിവാരണാ**തി സങ്ഖാരനിമിത്തഗ്ഗാഹസ്സ അനിസേധനതോ. സുഞ്ഞതാപ്പണിഹിതസ്സേവ മഗ്ഗസ്സ വുത്തത്താ അനിച്ചതോ വുട്ഠഹന്തസ്സ മഗ്ഗോ ഇധ അസങ്ഗഹിതോ സിയാതി ആസങ്കിത്വാ ആഹ **"അനിച്ചാനുപസ്സനാ"**തിആദി. സങ്ഖാരേഹി വുട്ഠാനം ന സിയാ, ലക്ഖണേഹി ഏവ വുട്ഠാനം സിയാതി അധിപ്പായോ, ലക്ഖണപടിവേധോ ന സിയാ

അതദാരമ്മണത്താതി അത്ഥോ. സങ്ഖാരാനഞ്ഹി ഹുത്വാ അഭാവഉദയബ്ബയപടിപീളനാവസവത്തനാകാരേസു അനിച്ചതാദിലക്ഖണവോഹാരോ.

ആകാരവന്തേസു ഗഹിതേസു തദാകാരോപി ഗഹിതോയേവ ഹോതീതി ആഹ **"ലക്ഖണാനിപി പടിവിദ്ധാനി ഹോന്തി തദാകാരസങ്ഖാരഗ്ഗഹണതോ"**തി. **യഥാവുത്താധിപ്പായേനാ**തി "അനിച്ച"ന്തിആദിനാ "സങ്ഖാരേസൂ"തിആദിനാവ വുത്തപ്പകാരാധിപ്പായേന. **വിസു**ന്തി സങ്ഖാരേഹി വിനിവത്തേത്വാ.

ലോകുത്തരകുസലം

പകിണ്ണകകഥാവണ്ണനാ

പഞ്ചധാ ഉദ്ദിസതി പഞ്ചുപാദാനക്ഖന്ധേ അജ്ഝത്തദുകവസേന രൂപദുകവസേന ച ഭിന്ദിത്വാ അഭിന്ദിത്വാ ച നിമിത്തവചനേനേവ ഉദ്ദിസതി പവത്തസ്സപി സങ്ഖാരനിമിത്തഭാവാനതിവത്തനതോ വുട്ഠാതബ്ബതാസാമഞ്ഞതോ ച. തേനേവ ഉപാദിന്നാനുപാദിന്നവസേന പവത്തം ദ്വിധാ കത്വാ നിദ്ദിസിത്വാപി "അയം താവ നിമിത്തേ വിനിച്ഛയോ"തി നിമിത്തവസേനേവ നിഗമേതി. ഏത്ഥ ച നിമിത്തം അജ്ഝത്തബഹിദ്ധാ, പവത്തം പന അജ്ഝത്തമേവാതി അയമേതേസം വിസേസോ. **ബോജ്ഝങ്ഗാദിവിസേസ**ന്തി ബോജ്ഝങ്ഗഝാനങ്ഗമഗ്ഗങ്ഗാനം അസദിസതം. അസമാപജ്ജിതുകാമതാസങ്ഖാതാ വിതക്കാദിവിരാഗഭാവനാ **അസമാപജ്ജിതുകാമതാവിരാഗഭാവനാ. ഇതരസ്സാ**തി പാദകജ്ഝാനാദികസ്സ. **അതബ്ഭാവതോ**തി യഥാവുത്തവിരാഗഭാവനാഭാവസ്സ അഭാവതോ. ഇദം വുത്തം ഹോതി - യഥാ മഗ്ഗാസന്നായ വിപസ്സനായ സോമനസ്സസഹഗതത്തേ മഗ്ഗസ്സ പഠമാദിജ്ഝാനികതാ ച ഉപേക്ഖാസഹഗതത്തേ പഞ്ചമജ്ഝാനികതാ ഏവ ച തബ്ബസേന ച ബോജ്ഝങ്ഗാദീനം വിസേസോതി തേസം നിയമേ ആസന്നകാരണം പധാനകാരണഞ്ച വുട്ഠാനഗാമിനിവിപസ്സനാ, ന ഏവം പാദകജ്ഝാനാദയോതി.

ഇദാനി അപാദകപഠമജ്ഝാനപാദകാനം പകിണ്ണകസങ്ഖാരപഠമജ്ഝാനാനി സമ്മസിത്വാ നിബ്ബത്തിതാനഞ്ച മഗ്ഗാനം ഏകന്തേന പഠമജ്ഝാനികഭാവതോ വിപസ്സനാനിയമോയേവേത്ഥ ഏകന്തികോ പധാനഞ്ചാതി ഇമമത്ഥം വിഭാവേന്തോ **"വിപസ്സനാനിയമേനേവാ"**തിആദിമാഹ. തത്ഥ **ഇതരേ**തി ദുതിയജ്ഝാനികാദിമഗ്ഗാ. പാദകജ്ഝാനാതിക്കന്താനം അങ്ഗാനം അസമാപജ്ജിതുകാമതാവിരാഗഭാവനാഭൂതാ വുട്ഠാനഗാമിനിവിപസ്സനാ അധിട്ഠാനഭൂതേന പാദകജ്ഝാനേന ആഹിതവിസേസാ മഗ്ഗസ്സ ഝാനങ്ഗാദിവിസേസനിയാമികാ ഹോതീതി **"പാദകജ്ഝാനവിപസ്സനാനിയമേഹീ"**തി വുത്തം. യഥാ ച അധിട്ഠാനഭൂതേന പാദകജ്ഝാനേന, ഏവം ആരമ്മണഭൂതേന സമ്മസിതജ്ഝാനേന ഉഭയസബ്ഭാവേ അജ്ഝാസയവസേന ആഹിതവിസേസാ വിപസ്സനാ നിയമേതീതി ആഹ **"ഏവം സേസവാദേസുപി...പേ॰... യോജേതബ്ബോ"**തി.

പാദകജ്ഝാനസങ്ഖാരേസൂതി പഠമജ്ഝാനസങ്ഖാരേസു. "പഠമജ്ഝാനം പാദകം കത്വാ"തി (ധ॰ സ॰ അട്ഠ॰ ൩൫൦) ഹി വുത്തം. **തംതംവിരാഗാവിരാഗഭാവനാഭാവേനാ**തി വിതക്കാദീനം

വിരജ്ജനാവിരജ്ജനഭാവനാഭാവേന. തേന ആരമ്മണജ്ഝാനസ്സപി വിപസ്സനായ വിസേസാധാനം ഉപനിസ്സയതമാഹ.

പാദകജ്ഝാനസമ്മസിതജ്ഝാനാനിയേവ ബോജ്ഝങ്ഗാദിവിസേസാനം ഉപനിസ്സയോ കാരണന്തി **പാദകജ്ഝാനസമ്മസിതജ്ഝാനുപനിസ്സയോ** , തസ്സ സബ്ഭാവേ. **തദഭാവാഭാവതോ**തി തസ്സ അജ്ഝാസയസ്സ അഭാവാഭാവതോ.

ചതുത്ഥജ്ഝാനികസ്സ മഗ്ഗസ്സ ആരുപ്പേ അരൂപജ്ഝാനമേവ പാദകം സിയാതി ആഹ **"ചതുത്ഥജ്ഝാനികവജ്ജാന"**ന്തി. അരിയമഗ്ഗസ്സ ഓളാരികങ്ഗാതിക്കമനൂപനിസ്സയാ വിപസ്സനായ അധിട്ഠാനാരമ്മണഭൂതാ ദുതിയജ്ഝാനാദയോ. **പഞ്ചഹി അങ്ഗേഹീ**തി പഞ്ചഹി ഝാനങ്ഗേഹി. ''തംതംവാദേഹി പഞ്ഞാപിയമാനാനി പാദകജ്ഝാനാദീനി വാദസഹചാരിതായ 'വാദാ'തി വുച്ചന്തീ''തി അധിപ്പായേന **"തയോപേതേ വാദേ"**തി ആഹ. വദന്തി ഏതേഹീതി വാ വാദകരണഭൂതാനി പാദകജ്ഝാനാദീനി വാദാ.

വിപാകസന്താനസ്സ…പേ… സുസങ്ഖതത്താതി ഏതേന യസ്മിം സന്താനേ കമ്മം ഉപ്പജ്ജതി, തത്ഥ ഉപ്പജ്ജമാനമേവ കിഞ്ചി വിസേസാധാനം കരോതീതി ദീപേതി. യതോ തസ്മിംയേവ സന്താനേ തസ്സ വിപാകോ, നാഞ്ഞത്ഥ.

പുരിമാനുലോമം വിയ തന്തി യഥാ ഗോത്രഭുട്ഠാനേ ഉപ്പന്നാനുലോമതോ പുരിമഅനുലോമഞാണം തം ഗോത്രഭുട്ഠാനേ ഉപ്പന്നാനുലോമം അനുബന്ധതി, ഏവം. **തദപീ**തി ഗോത്രഭുട്ഠാനേ ഉപ്പന്നാനുലോമഞാണമ്പി അഞ്ഞം അനുലോമഞാണമേവ അനുബന്ധേയ്യ, തസ്സ അനന്തരം ഉപ്പജ്ജേയ്യ. **സാ ഭൂമീ**തി സാ പഞ്ചുപാദാനക്ഖന്ധസങ്ഖാതാ കിലേസാനം ഉപ്പത്തിട്ഠാനതായ ഭൂമി. **ഏകോ ഭവോതി ഗഹേത്വാ വുത്ത**ന്തി ഏതേന സത്ത ഭവേ ദ്വേ ഭവേതി ഇദമ്പി അധിപ്പായവസേന നേതബ്ബത്ഥം, ന യഥാരുതവസേനാതി ദസ്സേതി. തത്ഥായം അധിപ്പായോ - ഏകവാരം കാമാവചരദേവേസു ഏകവാരം മനുസ്സേസൂതി ഏവമ്പി മിസ്സിതൂപപത്തിവസേന തേസു ഏകിസ്സാ ഏവ ഉപപത്തിയാ അയം പരിച്ഛേദോ. യം പന ''ന തേ ഭവം അട്ഠമമാദിയന്തീ''തി (ഖു॰ പാ॰ ന്ന.൯; സു॰ നി॰ ൨൩൨) വുത്തം, തമ്പി കാമാവചരഭവംയേവ സന്ധായാഹ. മഹഗ്ഗതഭവാനം പരിച്ഛേദോ നത്ഥീതി വദന്തി. തഥാ ''ഠപേത്വാ ദ്വേ ഭവേ''തി ഏത്ഥാപി കാമാവചരദേവമനുസ്സഭവാനം മിസ്സകവസേനേവ, തസ്മാ **കാമധാതുയം യേ ദ്വേ ഭവാ**തി കാമാവചരദേവമനുസ്സവസേന യേ ദ്വേ ഭവാതി അത്ഥോ. പുരിമവികപ്പേസു പുഗ്ഗലഭേദേന പടിപദാ ഭിന്ദിത്വാ കസ്സചി ചലതീതി, കസ്സചി ന ചലതീതി കത്വാ ''ചലതി ഏവാ''തി അവധാരണമന്തരേന അത്ഥോ വുത്തോ. യസ്മാ പന **അട്ഠകഥായം** (ധ॰ സ॰ അട്ഠ॰ ൩൫൦ ലോകുത്തരകുസലപകിണ്ണകകഥാ) ''യഥാ ച പടിപദാ, ഏവം അധിപതിപി ചലതി ഏവാ''തി വുത്തം, തസ്മാ സബ്ബേസമ്പി പടിപദാസു അഭേദേന ഗഹിതാസു ഏകന്തേന ചലനം സമ്ഭവതീതി **"ചലതിച്ചേവ വുത്തം, ന ന ചലതീ"**തി തതിയവികപ്പോ ചലനാവധാരണോ വുത്തോ.

ലോകുത്തരകുസലപകിണ്ണകകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

പഠമമഗ്ഗവീസതിമഹാനയവണ്ണനാ

൩൭൫. ഝാനമഗ്ഗാദിപരിയായേഹി കഥിതേ ബോജ്ഝനകാതി അധിപ്പേതാ, വിസേസതോ പുബ്ബഭാഗേ "ഝാനം ഭാവേമി മഗ്ഗം ഭാവേമീ"തി പവത്തജ്ഝാസയാ ഹോന്തീതി അധിപ്പായേന **"യസ്സ പുബ്ബഭാഗേ"**തിആദിമാഹ.

൩൭൬. ഉപനിസ്സയവസേനാതി തഥാ ചിത്തപ്പവത്തിസങ്ഖാതേന പുബ്ബഭാഗാഭിസങ്ഖാരേന. തേനേവാഹ **"യസ്സ ഹീ"**തിആദി. **തദനുരൂപബലാ**തി അധിപതിപച്ചയലാഭേന സത്തിവിസേസയോഗമാഹ. യദി പുബ്ബഭാഗാഭിസങ്ഖാരവസേന ഛന്ദാദീനം അധിപതിഭാവോ, കിമത്ഥമേതേയേവ ഏവം വുത്താ, നനു സദ്ധാദീനമ്പി പുബ്ബഭാഗാഭിസങ്ഖാരോ ലബ്ഭതീതി ആഹ **"സേസധമ്മാന"**ന്തിആദി. **അതംസഭാവത്താ**തി സമ്പയുത്തേഹി സാതിസയമനുവത്തിതബ്ബഭാവരഹിതത്താ. കിഞ്ചാപി ഹി സദ്ധാദയോപി ഇന്ദ്രിയപച്ചയതായ സമ്പയുത്തേഹി അനുവത്തയന്തി, ഏകസ്മിം പന ചിത്തുപ്പാദേ സമധുരേന അഞ്ഞേന വിനാ സമ്പയുത്തേഹി അനുവത്തനീയഭാവോ ന തേസം യഥാ ഛന്ദാദീനന്തി തേയേവ അധിപതിഭാവേന വുത്താ. ഏവഞ്ച കത്വാ ഇന്ദ്രിയസഹജാതാധിപതിപച്ചയാനം വിസേസോ പരിബ്യത്തോ ഹോതി.

ചതുമഗ്ഗനയസഹസ്സവണ്ണനാ

൩൮൬. മാനസ്സ ദിട്ഠിസദിസാ പവത്തി. തഥാ ഹി സോ അധിപതി വിയ അഞ്ഞാധിപതിനാ ദിട്ഠിയാ സഹ നപ്പവത്തതീതി. **ഏകദേസ...പേ॰... ഉപമാ ഹോതി,** ന സബ്ബസാമഞ്ഞേന, ഇതരഥാ സൂരിയത്ഥങ്ഗമനേ അന്ധകാരാവത്ഥരണം വിയ അഗ്ഗമഗ്ഗതിരോധാനേ സച്ചപടിച്ഛാദകതമപ്പവത്തി ആപജ്ജേയ്യാതി അധിപ്പായോ. **അഞ്ഞമഞ്ഞ**ന്തി അഞ്ഞേ അഞ്ഞേ. "ആനീതം ഇദം സുത്ത"ന്തി വിഭത്തി പരിണാമേതബ്ബാ. **യഥാവുത്തനയേനാ**തി ഇമിസ്സാ അട്ഠകഥായം വുത്തനയേന. **ന ഉപമായ വുത്തത്താ**തി ഇമസ്മിം സുത്തേ ന ഉപമായ വുത്തഭാവതോ. **യഥാവുത്തനയേനാ**തി വാ ഏതസ്മിം സുത്തേ വുത്തപ്പകാരേന നയേന ഇമിസ്സാ അട്ഠകഥായം ഉപമായ ന വുത്തത്താ. **അവയവാ വിയ ഹോന്തി,** യേന തേ ചേതസി നിയുത്താ, ചിത്തസ്സ ഏതേതി ച **ചേതസികാ**തിആദിനാ വുച്ചന്തി, ന പന "ഫസ്സികാ"തിആദിനാതി ദട്ഠബ്ബം.

കുസലകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

അകുസലപദം

ധമ്മുദ്ദേസവാരോ

പഠമചിത്തവണ്ണനാ

൩൬൫. ഖണത്തയസ്സ അകുസലേസു അസമ്ഭവതോ സമവായകാലഹേതുസമൂഹത്ഥോ **സമയ**-സദ്ദോ. ലോഭാഭിഭൂതായ ഏവ ഇട്ഠാരമ്മണസ്മിം ഇതരത്ര ച ഇട്ഠാകാരഗ്ഗഹണവസേന സോമനസ്സസഹഗതഭാവോതി ഏവമാദിം സന്ധായ **"യഥാനുരൂപ"**ന്തി വുത്തം. "കിലേസാതുരതായ അനാരോഗ്യട്ഠേന കിലേസവജ്ജസബ്ഭാവതോ സാവജ്ജട്ഠേന അവിജ്ജാസമ്ഭൂതതായ അകോസല്യസമ്ഭൂതട്ഠേന അകുസല"ന്തി ച "സാവജ്ജദുക്ഖവിപാകലക്ഖണം, അനത്ഥജനനരസം,

സംകിലേസപച്ചുപട്ഠാനം, അയോനിസോമനസികാരപദട്ഠാനം, ഗാരയ്ഹഭാവതോ വാ സാവജ്ജലക്ഖണം, സംകിലേസഭാവരസം, അനിട്ഠവിപാകപച്ചുപട്ഠാനം, യഥാവുത്തപദട്ഠാനമേവാ''തി ച ഏവമാദിനാ വുത്തനയേന അനുഗന്തബ്ബതായ വുത്തം **"വുത്തനയം അനുഗന്ത്വാ"**തി.

ഗതം ഗമനം പവത്തീതി കത്വാ വുത്തം **"ഗതമത്തം ഗതിമത്തം ഗഹണമത്ത"**ന്തി. ദിട്ഠിയാ ഹി ഗതി പവത്തി ഏവാതി. **ആസന്നകാരണത്താ**തി പദട്ഠാനതായ, യോനിസോമനസികാരോ വിയ ഹി കുസലസ്സ അയോനിസോമനസികാരോ അകുസലസ്സ അച്ചാസന്നഹേതു. തഥാ ഹി സതിപി അസദ്ധമ്മസവനാദികാരണേ അയോനിസോ അനാവജ്ജിതേ അവവത്ഥാപിതേ ച നത്ഥി അകുസലപ്പവത്തി. തഥാ ച വക്ഖതി **അട്ഠകഥായം** ''അയോനിസോ അകുസല''ന്തി. ഏതേന ഏകന്തകാരണതാ ച വുത്തത്ഥാ ഹോതി. പടിസങ്ഖാ സീതാദിഖമനം അപ്പമാദവിഹാരോതി വുത്തം **"അപ്പമജ്ജനം ഖമന"**ന്തി. തേന സതിസംവരോതി ഇധ ഖന്തിസംവരോ വുത്തോതി അധിപ്പായോ ഇന്ദ്രിയസംവരസ്സ വുത്തത്താ. **പഹാനസംവരോ**തി **വീരിയസംവരോ**. സോ ഹി ''ഉപ്പന്നം കാമവിതക്കം നാധിവാസേതി പജഹതീ''തിആദിനാ (മ॰ നി॰ ൧.൨൬; അ॰ നി॰ ൪.൧൪; ൬.൫൮) വുത്തോതി.

സമ്മാപടിപത്തിയാ പടിപക്ഖഭാവേന ഗഹേതബ്ബതാകാരോ മോഹോ **സമ്മാപടിപത്തിപടിപക്ഖഭാവഗ്ഗഹണാകാരോ**. തേന ഹി നിവുതാ ന സമ്മാ പടിപജ്ജന്തി. അഭിജ്ഝായ വിസേസയോഗോ **കമ്മപഥപ്പത്തി**.

അനുപപരിക്ഖാ മോഹോ. സോ ചേത്ഥ ദിട്ഠിരഹിതോ വേദിതബ്ബോ. ദിട്ഠിസഹിതസ്സ പന ദിട്ഠിയാ അനുവിധായകത്താ തഗ്ഗഹണേനേവ ഗഹണന്തി. **അവത്ഥുസ്മി**ന്തി അസദ്ദഹനീയേ വത്ഥുസ്മിം. **സാനുനയോ അധിമോക്ഖോ**തി മോഹദിട്ഠീനം സദ്ധാപതിരൂപതമാഹ. അഹിരികാനോത്തപ്പമോഹാദീഹി പമജ്ജനതോ **അഹിരികാദീഹി** കാരണേഹി. **ആരക്ഖരഹിതചിത്തേ**തി ചിത്തസ്സ സതിവിരഹതംയേവ ദസ്സേതി. ആരക്ഖപച്ചുപട്ഠാനാ ഹി സതീതി. ഏതേന ''അസ്സദ്ധിയചിത്തേ അന്ധബാലചിത്തേ''തി പദദ്വയം വുത്തത്ഥം ഹോതി. **ഉപനാഹാദീ**തി **ആദി**-സദ്ദേന രാഗാദയോ സങ്ഗയ്ഹന്തി. രാഗാദീനം പരിയുട്ഠാനാദിസഭാവതായ **"അവിസേസേനാ"**തി വുത്തം വിസേസസ്സ ഏകച്ചസ്സ അസമ്ഭവതോ. **ഇധാ**തി, ഇമസ്മിം ചിത്തേ. **നിപ്ഫാദേതബ്ബേ പയോജനേ ഭുമ്മം** ''ചമ്മസ്മിം ദീപിനം ഹന്തീ''തി (വജിര॰ ടീ॰ ൧൭-൧൮ വേരഞ്ജകണ്ഡവണ്ണനാ) വിയ **ആരമ്മണം വാ അവൂപസമോ** ഫലൂപചാരേന ''സേമ്ഹോ ഗുളോ''തി വിയ.

ധമ്മുദ്ദേസവാരകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

നിദ്ദേസവാരകഥാവണ്ണനാ

൩൯൦. സഭാവപടിച്ഛാദവസേന പകതിഅത്താദിഅസന്തഗ്ഗഹണസ്സ നിസ്സയത്താ നിമിത്തത്താ **അസന്തം ബുജ്ഝതി,** നിച്ചാദിവിസമഗ്ഗഹണസ്സ സഞ്ഞാദിവിപരിയേസസ്സ നിസ്സയത്താ **അസമം ബുജ്ഝതീ**തി മോഹോ വുത്തോ നിമിത്തസ്സ കത്തുഭാവേന ഉപചാരിതത്താ, അയഞ്ച അത്ഥോ ദിട്ഠിസഹിതമോഹവസേന ദട്ഠബ്ബോ. ഏത്ഥ ച **പകതീ**തി കാപിലാനം പധാനം.

തതിയചിത്തവണ്ണനാ

೪൦൦. അപണ്ണകപദം വിയ അവിരജ്ഝനകപദമ്പി കദാചി നിയതഭാവം ദീപേയ്യാതി അനിയതതം ദീപേതും **"ഉപ്പത്തിഅരഹങ്ഗാനീ"**തി വുത്തം മാനസ്സ അനിയതത്താ. യദി ഹി മാനോ നിയതോ സിയാ, കാമരാഗസ്സ മാനരഹിതാ പവത്തി ന സിയാ, തഥാ ഭവരാഗസ്സ. ഏവം സതി പട്ഠാനേ ചതുക്ഖത്തും കാമരാഗേന യോജനാ ന സിയാ, തിക്ഖത്തുംയേവ സിയാ, ഭവരാഗമൂലികാ ച ന സിയാ, ഏവഞ്ച സംയോജനാനം സംയോജനേഹി അട്ഠവിധേന യോജനാ സിയാ, ന ദസവിധാ ദസ്സിതാതി യഥാവുത്താഹി യോജനാഹി മാനസ്സ അനിയതഭാവോ പകാസിതോ. അഥ വാ മാനേന സദ്ധിം പഞ്ച ഹോന്തി യഥാവുത്താനി അപണ്ണകങ്ഗാനി, കിം പന ഹോന്തീതി അപേക്ഖായം യേവാപനകാതി വിദിതോവായമത്ഥോ. യേവാപനകാനഞ്ഹി പഞ്ചഭാവോ ഇധ വിധീയതി, ന അപണ്ണകങ്ഗാനന്തി സോ യഥാ ഹോതി , തഥാ യോജേതബ്ബം. കിലേസദുകേ പടിച്ചവാരാദീസു "കിലേസം ധമ്മം പടിച്ച കിലേസോ ധമ്മോ ഉപ്പജ്ജതി ഹേതുപച്ചയാ"തിആദീസു "ലോഭം പടിച്ച മോഹോ മാനോ ഥിനം ഉദ്ധച്ചം അഹിരികം അനോത്തപ്പം. ലോഭം പടിച്ച മോഹോ മാനോ ഉദ്ധച്ചം അഹിരികം അനോത്തപ്പം. ലോഭം പടിച്ച മോഹോ ഥിനം ഉദ്ധച്ചം അഹിരികം അനോത്തപ്പം. ലോഭം പടിച്ച മോഹോ ഉദ്ധച്ചം അഹിരികം അനോത്തപ്പ"ന്തി വിഭത്തത്താ **"തഥാ കിലേസദുകേപീ"**തി വുത്തം. ദിട്ഠിവിപ്പയുത്തസസങ്ഖാരികാസങ്ഖാരികചിത്തവസേന ഹി അയം പാഠഭേദോതി.

"കാമരാഗോ ചതുധാ ഏകതോ ഉപ്പജ്ജതി, പടിഘോ തിധാ, മാനോ ഏകധാ, തഥാ വിചികിച്ഛാ ഭവരാഗോതി ഉദ്ദിസിത്വാ കാമരാഗോ മാനസംയോജനഅവിജ്ജാസംയോജനേഹി ചേവ അവിജ്ജാസംയോജനമത്തേനേവ ച സദ്ധിം മാനോ ഭവരാഗാവിജ്ജാസംയോജനേഹി സദ്ധിം ഭവരാഗോ അവിജ്ജാസംയോജനേന സദ്ധി"ന്തി **അട്ഠകഥാകണ്ഡവണ്ണനായം** (ധം സം അട്ഠം ൧൪൭൯) വക്ഖമാനത്താ **"ഇധ ച വക്ഖതീ"**തിആദി വുത്തം. തഥേവ "ലോഭോ ഛധാ ഏകതോ ഉപ്പജ്ജതി, പടിഘോ ദ്വേധാ, തഥാ മോഹോ"തി ഉദ്ദിസിത്വാ "ലോഭോ അസങ്ഖാരികോ ദിട്ഠിവിപ്പയുത്തോ മോഹഉദ്ധച്ചഅഹിരികാനോത്തപ്പേഹി, സസങ്ഖാരികോ മോഹഥിനഉദ്ധച്ചഅഹിരികാനോത്തപ്പേഹി, അസങ്ഖാരികോ ഏവ മോഹമാനഉദ്ധച്ചഅഹിരികഅനോത്തപ്പേഹി, സസങ്ഖാരികോ ഏവ ച മോഹമാനഥിനഉദ്ധച്ചഅഹിരികഅനോത്തപ്പേഹീ"തി വക്ഖമാനത്താ **"തഥാദസവിധാ കിലേസാന"**ന്തി വുത്തം. "അഹ"ന്തി ഗഹണതായ അവംകത്വാ ഗഹണമ്പി **"സമ്പഗ്ഗഹോ"**തി വുത്തം.

ചതുത്ഥചിത്തവണ്ണനാ

೪൦൨. ഉസ്സാഹം ജനേന്താതി ഏത്ഥ ചിത്തപയോഗസങ്ഖാതോ സങ്ഖാരോ ഏവ ഉസ്സാഹോ, ന വീരിയുസ്സാഹോതി.

നവമചിത്തവണ്ണനാ

೪൧൩. വിസപ്പനാനിട്ഠരൂപസമുട്ഠാനം യേന കുപിതസ്സ സകലസരീരം കമ്പതി, കുപിതാകാരോ പഞ്ഞായതി. ഏതേന സമ്പത്തിഅത്ഥോ രസോ

ദസ്സിതോ ഹോതി, പവത്തിആകാരവസേന വാ വിസപ്പനരസോ. തഥാ ഹി യസ്സ കുപ്പതി, തസ്സ അമിത്തസ്സ സമ്പത്തി യേഭുയ്യേന പടിഘുപ്പത്തിഹേതു ഹോതീതി. ഏതേന കിച്ചത്ഥോ രസോ വുത്തോ ഹോതീതി.

ർ൳വ്വ. വചനത്ഥമേവ വചനപരിയായമേവ.

ഏകാദസമചിത്തവണ്ണനാ

ർ൨ർ. നിച്ഛയാഭാവാതി അധിമോക്ഖാഭാവാ. **അസണ്ഠഹനതോതി** സന്താനവസേന ഏകസ്മിം ആരമ്മണേ അനവട്ഠാനതോ.

ദ്വാദസമചിത്തവണ്ണനാ

ർ൨ൻ. സഹജാതാധിപതി നത്ഥി "ഛന്ദവതോ ചേ വിചികിച്ഛാ ഉപ്പജ്ജതി, സാ മയ്ഹം ഉപ്പജ്ജേയ്യാ"തിആദിപ്പവത്തിയാ അഭാവാ. **അനുദ്ധടത്താ പടിസിദ്ധതാ,** യഥാധമ്മസാസനേ അവചനമ്പി അഭാവം ദീപേതി.

അവചനതോതി **അ**-കാരസ്സ തദഞ്ഞവചനതം ദസ്സേതി. ഏതേന ച ദസ്സനേന പഹാതബ്ബേസു അഭാവവചനേന കാരണസിദ്ധിയാ ഫലസിദ്ധീതി തത്ഥ അഭാവസ്സ കാരണമേവ താവ ദസ്സേതും **"പടിസന്ധിഅനാകഡ്ഢനതോ"**തി വുത്തം. തേന തംസഭാവതാ തസ്സ ചിത്തുപ്പാദസ്സ വുത്താ ഹോതി. തതോ ച "ബലവം പടിസന്ധിം ആകഡ്ഢതി, ദുബ്ബലം നാകഡ്ഢതീ"തി ഇദം പടിസന്ധിദാനസഭാവേസു. യസ്സ പന പടിസന്ധിദാനസഭാവോ ഏവ നത്ഥി, ന തസ്സ ബലവഭാവോ പടിസന്ധിആകഡ്ഢനേ കാരണന്തി അയമത്ഥോ ദസ്സിതോ ഹോതി. അനാകഡ്ഢനം സാധേതി "യദി ഹി ആകഡ്ഢേയ്യാ"തിആദിനാ. യസ്മാ ച നാഗതം, തസ്മാ നാകഡ്ഢതീതി അധിപ്പായോ. "യസ്മാ പന തം പടിസന്ധിദാനം നത്ഥി, തസ്മാ നാഗത"ന്തി വുത്തത്താ **"അനാകഡ്ഢനതോ അനാഗമനം സാധേതു"**ന്തി വുത്തം.

അപായഗമനീയസ്സാതി അപായം ഗമേതീതി അപായഗമനീയം, തംസഭാവന്തി അത്ഥോ. പടിസന്ധിആകഡ്ഢനേ സതി ഉദ്ധച്ചസഹഗതം ഏകന്തേന അപായഗമനീയം സിയാ. തേന വുത്തം **അട്ഠകഥായം** (ധ॰ സ॰ അട്ഠ॰ ർ൨ൻ) "ഇതരസ്സാപി ഏത്ഥേവ പടിസന്ധിദാനം ഭവേയ്യാ"തി. ന ഹി അകുസലപടിസന്ധി സുഗതിയം സമ്ഭവതീതി. "ചതൂഹി അപായേഹി ച വിപ്പമുത്തോ (ഖു॰ പാ॰ ൬.൧൧; സു॰ നി॰ ൨൩ർ) അവിനിപാതധമ്മോ"തി (സം॰ നി॰ ൨.ർ൧; ൫.ൻൻവ്വ, ൧൦ർ) വചനതോ അപായഗമനീയഞ്ച ദസ്സനേന പഹാതബ്ബം. തേനാഹ "അപായഗമനീയസ്സ ദസ്സനേന പഹാതബ്ബത്താ"തി. ന ചേതം ദസ്സനേന പഹാതബ്ബം, ന സോ തസ്സ അപായഗമനീയോ രാഗോ ദോസോ മോഹോ തദേകട്ഠാ ച കിലേസാതി ഏതേന സങ്ഗഹോതി സക്കാ വത്തും നിയോഗതോ ഭാവനായ പഹാതബ്ബഭാവേന വുത്തത്താ. വുത്തഞ്ഹേതം "കതമേ ധമ്മാ ഭാവനായ പഹാതബ്ബാ, ഉദ്ധച്ചസഹഗതോ ചിത്തുപ്പാദോ"തി (ധ॰ സ॰ ൧ർ൦൬).

"കുസലാകുസലം കമ്മം വിപാകാനം ഖന്ധാനം കടത്താ ച രൂപാനം കമ്മപച്ചയേന പച്ചയോ"തി (പട്ഠാ॰ ൧.൧.ർ൨൭) വുത്തകമ്മപച്ചയഭാവോ നാനാക്ഖണികകമ്മപച്ചയഭാവോ. സോ ച യദി ഉദ്ധച്ചസഹഗതം പടിസന്ധിം

ആകഡ്ഢേയ്യ, തസ്സാപി സിയാ. തഥാ ച സതി ഉദ്ധച്ചസഹഗതം ദസ്സനേന പഹാതബ്ബം സിയാ ദസ്സനേന പഹാതബ്ബാനംയേവ നാനാക്ഖണികകമ്മപച്ചയഭാവസ്സ വുത്തത്താ. **ന ചേതം ദസ്സേനേന പഹാതബ്ബ**ന്തി സബ്ബം പുബ്ബേ വിയ ആവത്തതി.

സഹജാതമേവ വിഭത്തന്തി യഥാ ദസ്സനേന പഹാതബ്ബവിഭങ്ഗേ ''ദസ്സനേന പഹാതബ്ബോ ധമ്മോ നേവ ദസ്സനേന ന ഭാവനായ പഹാതബ്ബസ്സ ധമ്മസ്സ കമ്മപച്ചയേന പച്ചയോ''തി (പട്ഠാ॰ ൨.൮.൮൩) സഹജാതം നാനാക്ഖണികന്തി ഉദ്ദിസിത്വാ ''സഹജാതാ ദസ്സനേന പഹാതബ്ബാ ചേതനാ ചിത്തസമുട്ഠാനാനം രൂപാനം കമ്മപച്ചയേന പച്ചയോ, നാനാക്ഖണികാ ദസ്സനേന പഹാതബ്ബാ ചേതനാ വിപാകാനം ഖന്ധാനം കടത്താ ച രൂപാനം കമ്മപച്ചയേന പച്ചയോ''തി വിഭത്തം, ഏവം അവിഭജിത്വാ ''ഭാവനായ പഹാതബ്ബാ ചേതനാ ചിത്തസമുട്ഠാനാനം രൂപാനം കമ്മപച്ചയേന പച്ചയോ''തി (പട്ഠാ॰ ൨.൮.൮൯) ഏത്തകമേവ വുത്തം, ന വുത്തം ''നാനാക്ഖണികാ ചേതനാ വിപാകാനം ഖന്ധാനം കടത്താ ച രൂപാനം കമ്മപച്ചയേന പച്ചയോ''തി. തേന ന ഭാവനായ പഹാതബ്ബസ്സ നാനാക്ഖണികകമ്മപച്ചയഭാവോതി വിഞ്ഞായതി. **പച്ചനീയേപി** യഥാസമ്ഭവം സങ്ഗാഹകപച്ചയാനം വസേന പച്ചയുദ്ധാരേ കരിയമാനേ. **ഇതരത്ഥ ചാ**തി ദസ്സനേനപഹാതബ്ബപദേ. തത്ഥ ഹി ''ദസ്സനേന പഹാതബ്ബോ ധമ്മോ നേവ ദസ്സനേന ന ഭാവനായ പഹാതബ്ബസ്സ ധമ്മസ്സ ആരമ്മണപച്ചയേന പച്ചയോ, സഹജാതഉപനിസ്സയപച്ഛാജാതകമ്മപച്ചയേന പച്ചയോ''തി (പട്ഠാ॰ ൨.൮.൭൧) കമ്മപച്ചയോപി വുത്തോതി.

തദഭാവാതി നാനാക്ഖണികകമ്മപച്ചയത്താഭാവാ. ന ച നാനാക്ഖണികകമ്മപച്ചയം വിനാ പടിസന്ധിആകഡ്ഢനം അത്ഥീതി **''പടിസന്ധിഅനാകഡ്ഢനതോ തത്ഥ അനാഗതാ''**തി വുത്തം. **ഏത്ഥാ**തി ''ഠപേത്വാ ഉദ്ധച്ചസഹഗതം സേസാനി ഏകാദസേവ പടിസന്ധിം ആകഡ്ഢന്തീ''തി ഏത്ഥ. **പവത്തിവിപാകസ്സാ**തി പവത്തിയം വിപാകോ പവത്തിഏകദേസതായ പവത്തിഭൂതോ വാ വിപാകോ ഏതസ്സാതി **പവത്തിവിപാകം,** കമ്മം, തസ്സ. അഥ വാ പവത്തിയം വിപാകോ പവത്തിവിപാകോ. ഇമസ്മിം പന അത്ഥേ നാനാക്ഖണികകമ്മപച്ചയോ ഏതസ്സാതി നാനാ...പേ॰... യോ, **തബ്ഭാവോ...പേ॰... താ**തി ഏവം പദച്ഛേദോ ദട്ഠബ്ബോ. **ന സക്കാ നിവാരേതും** നാനാക്ഖണികകമ്മപച്ചയം വിനാ വിപാകസ്സ അനുപ്പജ്ജനതോ.

ഇദാനി പവത്തിവിപാകാനം നാനാക്ഖണികകമ്മപച്ചയലാഭിതായ ആഹച്ചഭാസിതതം ദസ്സേതും **''വുത്തഞ്ചാ''**തിആദിമാഹ. വിപാകദാനം പടിസന്ധിവിപാകധമ്മതാതി മഞ്ഞമാനോ **''യദി ഭാവനാ''**തിആദിമാഹ. ഇതരോ വിപാകദാനാഭാവേപി സിദ്ധോ വിപാകധമ്മഭാവോ താദിസാനം അഞ്ഞേസമ്പി ലബ്ഭമാനത്താതി ആഹ **''അഭിഞ്ഞാചിത്താദീന''**ന്തി. **ആദി**-സദ്ദേന അത്തനോ കാലമതിക്കന്തം ദിട്ഠധമ്മവേദനീയം ഉപപജ്ജവേദനീയഞ്ച സങ്ഗണ്ഹാതി. **വുത്തം സിയാ**തി ഇദം സഹായപച്ചയലാഭതോ പുഥുജ്ജനസന്താനവുത്തിനോ ഉദ്ധച്ചസഹഗതസ്സ വിപാകുപ്പാദനം, തദഭാവാ സേക്ഖസന്തതിയം തസ്സ വിപാകാനുപ്പാദനഞ്ച യുത്തം സിയാതി വുത്തം. തേനേവാഹ **''ഇദം പന ഠാനം സുട്ഠു വിചാരേതബ്ബ''**ന്തിആദി. തഥാ ച വക്ഖതി ''പുഥുജ്ജനേസു ഉപ്പജ്ജമാനാനം സകഭണ്ഡേ ഛന്ദരാഗാദീനം ഉദ്ധച്ചസഹഗതചിത്തുപ്പാദസ്സ ച സംയോജനത്തയതദേകട്ഠകിലേസാനം അനുപച്ഛിന്നതായ

അപരിക്ഖീണസഹായാനം വിപാകുപ്പാദനം ന സക്കാ പടിക്ഖിപിതുന്തി ഉദ്ധച്ചസഹഗതധമ്മാനം വിപാകോ വിഭങ്ഗേ വുത്തോ''തി. തസ്സ താദിസസ്സേവ സതി സഹായേ വിപാകുപ്പാദനവചനം, അസതി വിപാകാനുപ്പാദനവചനം വിരുജ്ഝതീതി ച പവത്തിവിപാകദായികം വാ ഉദ്ധച്ചസഹഗതസ്സ മനസി കത്വാ **"വുത്തം സിയാ"**തി വുത്തം. ''പവത്തിവിപാകഞ്ഹി സന്ധായ 'തേസം വിപാകേ ഞാണ'ന്തി **പടിസമ്ഭിദാവിഭങ്ഗേ** (വിഭം ൭൨൭-൭൨൫) വുത്ത''ന്തി ഏകേ വണ്ണയന്തി. ഏവം ഉദ്ധച്ചചേതനാപി ന ഹോതി, സാപി വിഞ്ഞാണപച്ചയഭാവേ അപനേതബ്ബാതി ഇദമ്പി പടിസന്ധിവിഞ്ഞാണമേവ സന്ധായ വുത്തന്തി.

അകുസലപദവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

അബ്യാകതപദം

അഹേതുകകുസലവിപാകവണ്ണനാ

൪൩൧. കാമാവചര...പേ... ആദി വുത്തന്തി എത്ഥ **ആദി**-സദ്ദേന ''ഉപചിതത്താ''തി പദം സങ്ഗയ്ഹതി ''അസാധാരണകമ്മപച്ചയവസേനാ''തി വുത്തത്താ. **"ഉപചിതത്താ**തി ലദ്ധാസേവനത്താ''തി കേചി വദന്തി , തം പഠമജവനസ്സ ന യുജ്ജതി അനാസേവനത്താ. തഥാ ച സതി തസ്സ വിപാകദാനമേവ ന സിയാതി തതോ അഞ്ഞഥാ അത്ഥം ദസ്സേന്തോ **"യഥാ"**തിആദിമാഹ. തത്ഥ **വിപാകാഭിമുഖ**ന്തി വിപാകദാനാഭിമുഖം കതോകാസം. കതോകാസതാ ച അനാദിമ്ഹി സംസാരേ അനേകേസം കമ്മാനം കതാനം അത്ഥിതായ പരസ്സ പടിബാഹനേന ഹോതീതി **"അഞ്ഞസ്സ വിപാകം പടിബാഹിത്വാ"**തിആദി വുത്തം. **വഡ്ഢിതതാ** ച സകമ്മസ്സ ബലദാനസമത്ഥതാവസേന അത്തനോ കാരണേഹി അഭിസങ്ഖതതാ. **അസാധാരണേന നാമം ഉദ്ധടം** ''ഭേരീസദ്ദോ യവങ്കുരോ''തി യഥാ. **വിഞ്ഞാണാന**ന്തി ചക്ഖുവിഞ്ഞാണാദീനം. **വിസേസപച്ചയത്താ**തി അധികപച്ചയത്താ.

ചക്ഖുസന്നിസ്സിതഞ്ച തം രൂപവിജാനനഞ്ചാതി ഏതേന സമാനാധികരണതം സമാസസ്സ ദസ്സേന്തോ തത്ഥ ച **"ചക്ഖുസന്നിസ്സിത"**ന്തിആദിപദദ്വയസ്സ നീലുപ്പലസദ്ദാദീനം വിയ അഞ്ഞമഞ്ഞവിസേസനവിസേസിതബ്ബഭാവമാഹ. **അഞ്ഞവിഞ്ഞാണ**ന്തി രൂപാരമ്മണം മനോവിഞ്ഞാണം. രൂപംയേവാരമ്മണന്തി പന അത്ഥേ ദിബ്ബചക്ഖുവിഞ്ഞാണം ദട്ഠബ്ബം തംസദിസാനം തദുപചാരം കത്വാ യഥാ ''സാ ഏവ തിത്തിരീ താനി ഏവ ഓസധാനീ''തി. **ഝാനപച്ചയത്താഭാവേ ന ഝാനങ്ഗതാ നത്ഥീ**തി പഞ്ചവിഞ്ഞാണേസു ഉപേക്ഖാദീനം ഉപചരിതഝാനങ്ഗതം സാധേതി. ന ഹി ഝാനങ്ഗാനം ഝാനപച്ചയതം വത്വാ തേസം ഝാനപച്ചയഭാവോ പടിക്ഖിത്തോതി. യദി ഏവം പഞ്ചവിഞ്ഞാണേസു ഉപേക്ഖാദയോ ഝാനരാസിട്ഠാനേ ന വത്തബ്ബാ സിയുന്തി ആഹ **"ഝാനപച്ചയത്താഭാവേ"**തിആദി. **ഉപേക്ഖാദിഭാവതോ**തി ഉപേക്ഖാസുഖദുക്ഖേകഗ്ഗതാഭാവതോ. **അഞ്ഞട്ഠാനാഭാവതോ**തി ചിത്തട്ഠിതിം ഏവ സന്ധായ വുത്തം.

൪൩൫. അകുസലം ഭവങ്ഗനിസ്സന്ദേന **"പണ്ഡര"**ന്തി വുച്ചതി, ഭവങ്ഗേ അപണ്ഡരേ തംമൂലികാ കുതോ അകുസലസ്സ പണ്ഡരതാതി **"അകുസലസ്സ ചാ"**തി

വുത്തം. **പണ്ഡരതായ കാരണം വത്തബ്ബം,** യദി അഞ്ഞകാരണാ പണ്ഡരതാ, **സഭാവോവായ**ന്തി ചിത്തസ്സ അകിലേസസഭാവതായ വുത്തം, ന ചേത്ഥ ഫസ്സാദീനമ്പി പണ്ഡരതാപത്തി. യതോ ധമ്മാനം സഭാവകിച്ചവിസേസഞ്ഞുനാ ഭഗവതാ വിഞ്ഞാണംയേവ തഥാ നിദ്ദിട്ഠന്തി.

൪൩൯. അനതിക്കമനേന ഭാവനായ. പസാദഘട്ടനം വിസയസ്സ യോഗ്യദേസേ അവട്ഠാനന്തി **"പസാദം ഘട്ടേത്വാ ആപാഥം ഗന്ത്വാ"**തി വുത്തം. **മഹാഭൂതേസു പടിഹഞ്ഞതീ**തി ഏത്ഥ ന സയം കിഞ്ചി പടിഹഞ്ഞതി, നാപി കേനചി പടിഹഞ്ഞീയതി അഫോട്ഠബ്ബസഭാവത്താ. വിസയവിസയീഭൂതം പന അഭിമുഖഭാവപ്പത്തിയാ വിഞ്ഞാണുപ്പത്തിയാ ഹേതുതായ വിസിട്ഠഭാവപ്പത്തം പടിഹതപടിഘാതകഭാവേന വോഹരീയതി , തസ്മാ തേസു സപ്പടിഘവോഹാരോ. "ഉപാദാരൂപം ഘട്ടേതീതി ഏവമാദി ച ഉപചാരവസേനേവ വേദിതബ്ബം. മഹാഭൂതാരമ്മണേന പന കായപ്പസാദനിസ്സയഭൂതേസു മഹാഭൂതേസു ഘട്ടിയമാനേസു പസാദോപി ഘട്ടിതോ ഏവ നാമ ഹോതീതി വത്വാ വീമംസിതബ്ബ"ന്തി വദന്തി. യഥാധിപ്പേതേന ഏകദേസസാമഞ്ഞേന ഉപമാവചനതോ നിസ്സിതനിസ്സയഘട്ടനാനം സതിപി പുബ്ബാപരഭാവേ ഉപമത്തേ ഉപമാഭാവേന ഗഹേതബ്ബഭാവം ദസ്സേന്തോ **"ഉഭയഘട്ടനദസ്സനത്ഥ"**ന്തി ആഹ.

൪൪൦. ദസ്സനാദിപ്പവത്തിഭാവതോതി മനോധാതുമനോവിഞ്ഞാണധാതൂനം അദസ്സനാദിതായ സാ ഏതേസം ഏവ വിസേസോ. **അനഞ്ഞനിസ്സയമനോപുബ്ബങ്ഗമതായാ**തി അഞ്ഞനിസ്സയമനോപുബ്ബങ്ഗമത്താഭാവതോ. **അഞ്ഞനിസ്സയവിഞ്ഞാണസ്സ അനന്തരപച്ചയത്താഭാവേനാ**തി ഇമിനാ കിരിയാമനോധാതുതോപി വിസേസസ്സ വുത്തത്താ **"മനോദ്വാരനിഗ്ഗമനമുഖഭാവാഭാവതോ"**തി വുത്തം, ന വുത്തം "നിഗ്ഗമനപവേസമുഖഭാവാഭാവതോ"തി. തിവിധേനപി ഹി മനോധാതുവിഞ്ഞാണധാതൂഹി മനോവിഞ്ഞാണധാതുയാ വിസേസോ ദസ്സിതോതി. **തതോ ഏവ** വിജാനനവിസേസവിരഹതോയേവ. യദി മനോധാതു "മനോവിഞ്ഞാണ"ന്തി ന വുച്ചതി, ഛവിഞ്ഞാണകായാതി കഥം മനോധാതുയാ തത്ഥ സങ്ഗഹോ ഹോതീതി? സങ്ഗഹോ ഏവ പരിയായദേസനത്താ. അത്ഥി ഹി ഏസ പരിയായോ "മനനമത്തം വിഞ്ഞാണം മനോവിഞ്ഞാണ"ന്തി യഥാ "മനനമത്താ ധാതു മനോധാതൂ"തി. അപിച വത്ഥുകിച്ചേഹി മനോവിഞ്ഞാണസഭാഗത്താ തസ്സ ഉപരമുപ്പാദഭാവതോ അന്താദിഭാവതോ ച മനോവിഞ്ഞാണകായസങ്ഗഹിതാ മനോധാതു, ന സേസവിഞ്ഞാണകായസങ്ഗഹിതാ അതംസഭാഗത്താ, ഇധ പന നിപ്പരിയായകതത്താ മനസോ സമ്ഭൂയ വിസിട്ഠമനോകിച്ചയുത്തം മനോവിഞ്ഞാണന്തി തദഭാവതോ "മനോവിഞ്ഞാണന്തിപി ന വുച്ചതീ"തി ഇമമേവത്ഥം സാധേതും **"ന ഹി തം വിഞ്ഞാണം മനതോ"**തിആദി വുത്തം. തേന മനോധാതുയാ നിപ്പരിയായതോ മനോവിഞ്ഞാണകിച്ചവിരഹംയേവ ദസ്സേതി. **ദസ്സനാദീനം പനാ**തിആദിനാ അഞ്ഞവിഞ്ഞാണവിധുരം മനോധാതുയാ ച സഭാവം ദസ്സേതി.

യദി ജനകസദിസതാ നാമ മഹാവിപാകേസു വിതക്കാദീനം സമ്മാസങ്കപ്പാദിതാ, തിഹേതുകതോ നിബ്ബത്താനം തിഹേതുകാനം, ദുഹേതുകതോ നിബ്ബത്താനം ദുഹേതുകാനഞ്ച ഭവതു സമ്മാസങ്കപ്പാദിതാ, തിഹേതുകതോ പന നിബ്ബത്തദുഹേതുകാനം കഥന്തി ആഹ **"തത്ഥ ഹീ"**തിആദി.

തംസോതപതിതതാ ന സിയാ തസ്സാ അനാനന്തരത്താ. **തതോ ഏവ ഹീ**തിആദിനാ വുത്തസോതപതിതം ഏവാനന്തരേന വചനേന സമത്ഥയതി. യദി വിജ്ജമാനാനമ്പി മനോധാതുആദീസു വിതക്കാദീനം പഞ്ചവിഞ്ഞാണേസു വിയ അഗണനൂപഗഭാവോ, ഏവം സന്തേ പട്ഠാനേ കഥം തേസം ഝാനപച്ചയതാവചനം. ''അബ്യാകതോ ധമ്മോ അബ്യാകതസ്സ ധമ്മസ്സ ഝാനപച്ചയേന പച്ചയോ''തി (പട്ഠാ॰ ൧.൧.൪൧൧), ''വിപാകാബ്യാകതാനി കിരിയാബ്യാകതാനി ഝാനങ്ഗാനി സമ്പയുത്തകാനം ഖന്ധാനം ചിത്തസമുട്ഠാനാനഞ്ച രൂപാനം ഝാനപച്ചയേന പച്ചയോ''തി (പട്ഠാ॰ ൧.൧.൪൧൧) ഹി വുത്തം. പച്ചനീയേപി ''അബ്യാകതം ധമ്മം പടിച്ച അബ്യാകതോ ധമ്മോ ഉപ്പജ്ജതി ന ഝാനപച്ചയാ, പഞ്ചവിഞ്ഞാണസഹിതം ഏകം ഖന്ധം പടിച്ച തയോ ഖന്ധാ''തിആദിനാ (പട്ഠാ॰ ൧.൧.൧൮൭) പഞ്ചവിഞ്ഞാണാനി ഏവ ഉദ്ധടാനി, ന മനോധാതുആദീനീതി ആഹ **''ഝാനപച്ചയകിച്ചമത്തതോ''**തിആദി. ന ഹേത്ഥ ഝാനങ്ഗാനം ബലവദുബ്ബലഭാവോ അധികതോ, അഥ ഖോ ഝാനപച്ചയഭാവമത്തന്തി അധിപ്പായോ.

൪൬൯. സമാനവത്ഥുകം അനന്തരപച്ചയം ലഭിത്വാതി ദസ്സനാദിതോ മനോധാതുയാ ച ബലവഭാവേ കാരണവചനം. **യഥാരമ്മണ**ന്തി ആരമ്മണാനുരൂപം. യദി സമാനനിസ്സയതായ മനോധാതുതോ ബലവതരത്തം വിപാകമനോവിഞ്ഞാണധാതുയാ സോമനസ്സസഹഗതായ, വോട്ഠബ്ബനം കഥം മജ്ഝത്തവേദനന്തി അനുയോഗം മനസി കത്വാ തസ്സ ബലവഭാവം സമ്പടിച്ഛിത്വാ സന്തതിപരിണാമനബ്യാപാരവിസേസാ ന സോമനസ്സവേദനന്തി പരിഹാരം വദന്തോ **''വോട്ഠബ്ബന''**ന്തിആദിമാഹ. **വിപാകോ വിയ അനുഭവനമേവ ന ഹോതീ**തി സതി സമത്ഥതായ വിപാകാനം ഏകന്തേന ആരമ്മണരസാനുഭവനതായ വുത്തം.

അഹേതുകകുസലവിപാകവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

അട്ഠമഹാവിപാകചിത്തവണ്ണനാ

൪൯൮. വിപാകധമ്മാനം കമ്മദ്വാരം വുത്തം **ദ്വാരകഥായം** ''തേഭൂമകകുസലാകുസലോ ഏകൂനതിംസവിധോ മനോ''തി (ധ॰ സ॰ അട്ഠ॰ മനോകമ്മദ്വാരകഥാ). **പയോഗേനാ**തി അത്തനാ പരേഹി വാ കതേന ഉസ്സാഹനപയോഗേന. **കുസലാകുസലാനി വിയ** യേസം തം തദാരമ്മണം അനുബന്ധഭൂതം. പഠമപഞ്ചമചിത്താനം അഞ്ഞമഞ്ഞബലവദുബ്ബലഭാവവിചാരേന ദുതിയഛട്ഠാദീനമ്പി സോ വിചാരിതോ ഹോതീതി **''ഏതേസു ബലവം ദുബ്ബലഞ്ച വിചാരേതു''**ന്തി വുത്തം. യഥാ സാലിആദീനം ഥദ്ധമുദുഭൂമിവസേന തിണാദീനം അനീഹരണനീഹരണവസേന ഉതുആദിഅവസേസപച്ചയാനം വിപത്തിസമ്പത്തിവസേന ച ഫലവിസേസയോഗോ, ഏവം കമ്മസ്സ സുഗതിദുഗ്ഗതിവസേന അവിസുദ്ധവിസുദ്ധപയോഗവസേന ഉപപത്തിയാ വിപത്തിസമ്പത്തിവസേന ച വിസിട്ഠഫലതായ പരിണമനം, ഏവമേവ ഗിമ്ഹവസ്സകാലാദീസു ബീജാനം ഫലവിസേസയോഗോ വിയ തംതംകാലവിസേസേന കമ്മസ്സ ഫലവിസേസയോഗോ ഹോതീതി ആഹ **''കാലവസേന പരിണമതീ''**തി. **സുക്കസോണിതപച്ചയാന**ന്തി കമ്മവിസേസപരിഭാവിതസന്താനുപ്പന്നതായ സുക്കസോണിതാനം

ആയുവിസേസഹേതുഭാവമാഹ സുക്കസോണിതവസേനപി വണ്ണാദിവിസേസദസ്സനതോ, യേന "പിതൂനം ആകാരം പുത്തോ അനുവിദഹതീ"തി വുച്ചതി. **തംമൂലകാനന്തി** അപ്പായുകസംവത്തനിയകമ്മമൂലകാനം. **ആഹാരാദീതി ആദി**-സദ്ദേന വിസമൂപക്കമാദയോ പരിഗ്ഗണ്ഹാതി.

വിപാകുദ്ധാരകഥാവണ്ണനാ

യതോ തിഹേതുകാദികമ്മതോ. **യസ്മിഞ്ച ഠാനേതി** പടിസന്ധിആദിട്ഠാനേ, സുഗതിദുഗ്ഗതിയം വാ. **തിഹേതുകതോ ദുഹേതുകം അനിച്ഛന്തോ** പടിസന്ധിന്തി അധിപ്പായോ. പവത്തിവിപാകം പന തിഹേതുകതോ ദുഹേതുകമ്പി ഇച്ഛതി ഏവ. തഥാ ഹി വക്ഖതി **അട്ഠകഥായം** "യം പുരിമായ ഹേതുകിത്തനലദ്ധിയാ ന യുജ്ജതീ"തി (ധ॰ സ॰ അട്ഠ॰ ർ൯൮).

യേ "തസ്സേവ കമ്മസ്സ വിപാകാവസേസേനാ"തി, "ഏകപുപ്ഫം യജിത്വാന, അസീതി കപ്പകോടിയോ (ഥേരഗാ॰ ൯൬). ദുഗ്ഗതിം നാഭിജാനാമീ"തി (അപ॰ ഥേര ൨.ർ൬.൬ർ) ച ഏവമാദിവചനസ്സ അധിപ്പായം അജാനന്താ "കിം നു ഖോ ഏകേനപി കമ്മേന അനേകാ പടിസന്ധി ഹോതീ"തി, "ദിസ്വാ കുമാരം സതപുഞ്ഞലക്ഖണ"ന്തിആദിവചനസ്സ (ദീ॰ നി॰ ൩.൨൦൩) അത്ഥം അസല്ലക്ഖേത്വാ "കിന്നു ഖോ നാനാകമ്മേഹി ഏകാ പടിസന്ധി ഹോതീ"തി സംസയപക്ഖന്ദാ, തേസം ബീജങ്കുരോപമായ "ഏകസ്മാ ഏകാ, അനേകസ്മാ ച അനേകാ പടിസന്ധി ഹോതീ"തി വിനിച്ഛിതത്താ കമ്മപടിസന്ധിവവത്ഥാനതോ സാകേതപഞ്ഹേ വിപാകുദ്ധാരകഥായ ഉസ്സദകിത്തനഗഹണസ്സ സമ്ബന്ധം ആഹ **"കമ്മവസേന…പേ॰… ദസ്സേതു"**ന്തി. പടിസന്ധിജനകകമ്മവസേന പടിസന്ധിവിപാകോ ഏവ അലോഭലോഭാദിഗുണദോസാതിരേകഭാവഹേതൂതി അത്ഥോ ദട്ഠബ്ബോ. തഥാ ഹി വുത്തം "സോ തേന കമ്മേന ദിന്നപടിസന്ധിവസേന നിബ്ബത്തോ ലുദ്ധോ ഹോതീ"തിആദി. ഏത്ഥ ച ലോഭവസേന, ദോസ, മോഹ , ലോഭദോസ, ലോഭമോഹ, ദോസമോഹ, ലോഭദോസമോഹവസേനാതി തയോ ഏകകാ, തയോ ദ്വികാ, ഏകോ തികോതി ലോഭാദിദസ്സനവസേന അകുസലപക്ഖേയേവ സത്ത വാരാ. തഥാ കുസലപക്ഖേ അലോഭാദിദസ്സനവസേനാതി ചുദ്ദസ വാരാ ലബ്ഭന്തി.

തത്ഥ "അലോഭദോസാമോഹാ, അലോഭാദോസമോഹാ, അലോഭദോസാമോഹാ ബലവന്തോ"തി ആഗതേഹി കുസലപക്ഖേ തതിയദുതിയപഠമവാരേഹി ദോസുസ്സദമോഹുസ്സദദോസമോഹുസ്സദവാരാ ഗഹിതാ. തഥാ അകുസലപക്ഖേ "ലോഭാദോസമോഹാ, ലോഭദോസാമോഹാ, ലോഭാദോസാമോഹാ ബലവന്തോ"തി ആഗതേഹി തതിയദുതിയപഠമവാരേഹി അദോസുസ്സദഅമോഹുസ്സദഅദോസാമോഹുസ്സദവാരാ ഗഹിതായേവാതി അകുസലകുസലപക്ഖേ തയോ തയോ വാരേ അന്തോഗധേ കത്വാ അട്ഠേവ വാരാ ദസ്സിതാ. യേ പന ഉഭയേസം വോമിസ്സതാവസേനേവ ലോഭാലോഭുസ്സദവാരാദയോ അപരേ ഏകൂനപഞ്ഞാസ വാരാ ദസ്സേതബ്ബാ, തേ അസമ്ഭവതോ ഏവ ന ദസ്സിതാ. ന ഹി ഏകസ്മിം സന്താനേ അന്തരേന അവത്ഥന്തരം ലോഭോ ബലവാ അലോഭോ ചാതി യുജ്ജതി. പടിപക്ഖതോയേവ ഹി ഏതേസം ബലവദുബ്ബലഭാവോ, സഹജാതധമ്മതോ വാ. തേസു ലോഭസ്സ താവ പടിപക്ഖതോ അലോഭേന അനഭിഭൂതതായ ബലവഭാവോ, തഥാ ദോസമോഹാനം അദോസാമോഹേഹി. അലോഭാദീനം പന

ലോഭാദിഅഭിഭവനതോ സബ്ബേസഞ്ച സമാനജാതിയം സമഭിഭൂയ പവത്തിവസേനേവ സഹജാതധമ്മതോ ബലവഭാവോ. തേന വുത്തം **അട്ഠകഥായം** "ലോഭോ ബലവാ, അലോഭോ മന്ദോ, അദോസാമോഹാ ബലവന്തോ, ദോസമോഹാ മന്ദാ"തി. സോ ച തേസം മന്ദബലവഭാവോ പുരിമൂപനിസ്സയതോ ആസയസ്സ പരിഭാവിതതായ വേദിതബ്ബോ. ഏത്ഥ ച പഠമദുതിയേഹി, സത്തമപഠമേഹി വാ വാരേഹി തിഹേതുകകമ്മതോ പടിസന്ധിപവത്തിവസേന തിഹേതുകവിപാകോ, ഇതരേഹി തിഹേതുകദുഹേതുകകമ്മതോ യഥാസമ്ഭവം പടിസന്ധിപവത്തിവസേന ദുഹേതുകാഹേതുകവിപാകാ ദസ്സിതാതി അയമ്പി വിസേസോ വേദിതബ്ബോ.

ഇധാതി വിപാകുദ്ധാരമാതികായം. തേന ഹേതുകിത്തനം വിസേസേതി. **ജച്ചന്ധാദിവിപത്തിനിമിത്തം** മോഹോ, സബ്ബാകുസലം വാ. യം പന വുത്തന്തി സമ്ബന്ധോ. **തേന** പടിസമ്ഭിദാമഗ്ഗവചനേന. **ഗതിസമ്പത്തിയാ** സതി **ഞാണസമ്പയുത്തേ** പടിസന്ധിമ്ഹി നിപ്ഫാദേതബ്ബേ. **അഞ്ഞത്ഥാ**തി നികന്തിപടിസന്ധിക്ഖണേസു. **കമ്മസരിക്ഖകോ**തി ഇധ സാതിസയോ സരിക്ഖഭാവോ അധിപ്പേതോതി ദട്ഠബ്ബോ. ഇതരഥാ തിഹേതുകദുഹേതുകാപി അഞ്ഞമഞ്ഞം സരിക്ഖായേവാതി ദസ്സിതമേതന്തി. **ചക്ഖുവിഞ്ഞാണാദീനീ**തി ഏത്ഥ പഞ്ചവിഞ്ഞാണാനി വിയ അപുബ്ബനിസ്സയപവത്തിനീ വിജാനനവിസേസരഹിതാ ച മനോധാതു ഇട്ഠാദിഭാഗഗ്ഗഹണേ ന സമത്ഥാതി "പാകടായേവാ"തി ന വുത്താ, **ആദി**-സദ്ദേന വാ സങ്ഗഹിതാ. **തദാരമ്മണപച്ചയസബ്ബജവനവതാ**തി തദാരമ്മണസ്സ പച്ചയഭൂതസകലജവനപ്പവത്തിസഹിതേന. യം സന്ധായ "ഇധ പരിപക്കത്താ ആയതനാന"ന്തി വുത്തം. **അഞ്ഞകാലേ**തി അബുദ്ധിപവത്തികാലേ.

അനുലോമേതി ധമ്മാനുലോമേ. **ആസേവനപച്ചയാ**തി ആസേവനഭൂതാ പച്ചയാ. **ന മഗ്ഗേ** അമഗ്ഗപച്ചയേ . **സോപി മോഘവാരോ ലബ്ഭേയ്യാ**തി യദി വോട്ഠബ്ബനമ്പി ആസേവനപച്ചയോ സിയാ, യഥാ "സുഖായ വേദനായ സമ്പയുത്തം ധമ്മം പടിച്ച സുഖായ വേദനായ സമ്പയുത്തോ ധമ്മോ ഉപ്പജ്ജതി ആസേവനപച്ചയാ ന (പട്ഠാ॰ ൧.൨.൩) മഗ്ഗപച്ചയാ"തി (പട്ഠാ॰ ൧.൨.൪) അനുലോമപച്ചനീയേ, പച്ചനീയാനുലോമേ ച "സുഖാ...പേ॰... ന മഗ്ഗപച്ചയാ ആസേവനപച്ചയാ"തി ച വുത്തം ഹസിതുപ്പാദചിത്തവസേന, ഏവം വോട്ഠബ്ബനവസേന "അദുക്ഖമസുഖായ വേദനായ സമ്പയുത്തം ധമ്മം പടിച്ചാ"തിആദിനാ പുബ്ബേ വുത്തനയേന പാഠോ സിയാ, തഥാ ച സതി വാരദ്വയവസേന ഗണനായം "ആസേവനപച്ചയാ ന മഗ്ഗേ ദ്വേ. ന മഗ്ഗപച്ചയാ ആസേവനേ ദ്വേ"തി ച വത്തബ്ബം സിയാ, ന പന വുത്തം, തസ്മാ ന ലബ്ഭേയ്യായം മോഘവാരോതി അധിപ്പായോ.

വോട്ഠബ്ബനമ്പി യദി ആസേവനപച്ചയോ സിയാ, ദുതിയമോഘവാരേ അത്തനോ വിയ തതിയചതുത്ഥവാരേസുപി സിയാ, തഥാ സതി അത്തനാപി കുസലാകുസലാനം സിയാ. **ന ഹി...പേ॰... അവുത്തോ അത്ഥി** "പുരിമാ പുരിമാ കുസലാ ധമ്മാ"തിആദിനാ അനവസേസതോ വുത്തത്താ. **വോട്ഠബ്ബനസ്സ...പേ॰... അവുത്തോ** "അബ്യാകതോ ധമ്മോ കുസലസ്സ ധമ്മസ്സ ആസേവനപച്ചയേന പച്ചയോ. അകുസലസ്സ...പേ॰... പച്ചയോ"തി വചനാഭാവതോ. ന കേവലം അവുത്തോ, അഥ ഖോ **കുസലം...പേ॰... പടിക്ഖിത്തോവ. അഥാപി സിയാ**തിആദി മഗ്ഗസോധനത്ഥമേവ വുച്ചതി. സമാനവേദനാനം ഏവ ആസേവനപച്ചയഭാവസ്സ

ദസ്സനതോ **"അസമാനവേദനാനം വസേനാ"**തി വുത്തം. **ഏവം "ആസേവന പച്ചയേന പച്ചയോ"തിപി വത്തബ്ബം സിയാ,** സമാനവേദനാവസേനാതി അധിപ്പായോ. **അഭിന്നജാതികസ്സ ചാ**തി **ച**-സദ്ദോ അഭിന്നവേദനസ്സ ചാതി സമ്പിണ്ഡനത്ഥോ. വേദനാത്തികേപി വോട്ഠബ്ബനസ്സ ആസേവനപച്ചയത്തസ്സ അഭാവാതി യോജനാ. കുസലത്തികാദീസു യഥാദസ്സിതപാളിപ്പദേസേസുപീതി സമ്പിണ്ഡനത്ഥോ **പി**-സദ്ദോ. **ഗണനായ** കാരണഭൂതായ ഗണനായ **നിദ്ധാരിയമാനായ** സതി ഗണനായ വാ അബ്ഭന്തരേ. **ദുതിയോ മോഘവാരോ വീമംസിതബ്ബോ**തി ആസേവനപച്ചയത്താഭാവാ ജവനട്ഠാനേ ഠാതും ന യുജ്ജതി. ന ഹി വിനാ ആസേവനം ജവനപ്പവത്തി അത്ഥീതി അധിപ്പായോ.

അപിചേത്ഥ "യം ജവനഭാവപ്പത്തം, തം ഛിന്നമൂലകരുക്ഖപുപ്ഫം വിയാ"തി (ധ॰ സ॰ അട്ഠ॰ ൫൬൬) വക്ഖമാനത്താ അനുപച്ഛിന്നഭവമൂലാനം പവത്തമാനസ്സ വോട്ഠബ്ബനസ്സ കിരിയഭാവോ ന സിയാ, വുത്തോ ച "യസ്മിം സമയേ മനോവിഞ്ഞാണധാതു ഉപ്പന്നാ ഹോതി കിരിയാ നേവ കുസലാ നാകുസലാ ന ച കമ്മവിപാകാ ഉപേക്ഖാസഹഗതാ"തി, തസ്മാ "ജവനട്ഠാനേ ഠത്വാതി ജവനസ്സ ഉപ്പജ്ജനട്ഠാനേ ദ്വിക്ഖത്തും പവത്തിത്വാ, ന ജവനഭാവേനാ"തി, "ആസേവനം ലഭിത്വാതി ച ആസേവനം വിയ ആസേവന"ന്തി വുച്ചമാനേ ന കോചി വിരോധോ, വിപ്ഫാരികസ്സ പന സതോ ദ്വിക്ഖത്തും പവത്തിയേവേത്ഥ ആസേവനസദിസതാ. വിപ്ഫാരികതായ ഹി വിഞ്ഞത്തിസമുട്ഠാപകത്തഞ്ചസ്സ വുച്ചതി. വിപ്ഫാരികമ്പി ജവനം വിയ അനേകക്ഖത്തും അപ്പവത്തിയാ ദുബ്ബലത്താ ന നിപ്പരിയായതോ ആസേവനപച്ചയഭാവേന പവത്തേയ്യാതി ന ഇമസ്സ പാഠേ ആസേവനത്ഥം വുത്തം, അട്ഠകഥായം പന പരിയായതോ വുത്തം യഥാ "ഫലചിത്തേസു മഗ്ഗങ്ഗം മഗ്ഗപരിയാപന്ന"ന്തി. അയമേത്ഥ അത്തനോമതി. അയമ്പി പോരാണകേഹി അസംവണ്ണിതത്താ സാധുകം ഉപപരിക്ഖിതബ്ബോ.

ഏവഞ്ച കത്വാതി വോട്ഠബ്ബനാവജ്ജനാനം അനത്ഥന്തരഭാവതോ **"ആവജ്ജനാ"ഇച്ചേവ വുത്തം,** വോട്ഠബ്ബനട്ഠാനേപീതി അധിപ്പായോ. **തസ്മാ**തി യസ്മാ വോട്ഠബ്ബനം ആവജ്ജനായേവ അത്ഥതോ ഉപേക്ഖാസഹഗതാഹേതുകകിരിയമനോവിഞ്ഞാണധാതുഭാവതോ, തസ്മാ. തം ആവജ്ജനാ വിയ സതി ഉപ്പത്തിയം കാമാവചരകുസലാകുസലകിരിയജവനാനം ഏകന്തതോ അനന്തരപച്ചയഭാവേനേവ വത്തേയ്യ, നോ അഞ്ഞഥാതി അധിപ്പായേന **"വോട്ഠബ്ബനതോ"**തിആദിമാഹ. **ചതുന്ന**ന്തി മുഞ്ഛാമരണാസന്നവേലാദീസു മന്ദീഭൂതവേഗതായ ചത്താരിപി ജവനാനി ഉപ്പജ്ജേയ്യുന്തി അധിപ്പായേന വുത്തം. **അയമേതസ്സ സഭാവോ**തി ആരമ്മണമുഖേനപി ചിത്തനിയാമംയേവ ദസ്സേതി. യദിപി **"ജവനാപാരിപൂരിയാ...പേ॰... യുത്തോ"**തി വുത്തം, **"ആവജ്ജനാദീനം പച്ചയോ ഭവിതും ന സക്കോതീ"**തി പന വുത്തത്താ ചിത്തപ്പവത്തിവസേന പഠമമോഘവാരതോ ഏതസ്സ ന കോചി വിസേസോ. തേനേവാഹ **"അയമ്പി... പേ॰... രേതബ്ബോ"**തി. പടിസന്ധിചിത്തേയേവ പവത്തിയം "ഭവങ്ഗ"ന്തി വുച്ചമാനേ ന തസ്സ ഹേതുവസേന ഭേദോതി "സഹേതുകം ഭവങ്ഗം അഹേതുകസ്സ ഭവങ്ഗസ്സ അനന്തരപച്ചയേന പച്ചയോ"തി (പട്ഠാ॰ ൩.൧.൧൦൨) ന സക്കാ വത്തും, വുത്തഞ്ച, തസ്മാ **സഹേതുകം ഭവങ്ഗ**ന്തി തദാരമ്മണം വുത്തന്തി വിഞ്ഞായതി.

സഭാവകിച്ചേഹി അത്തനോ ഫലസ്സ പച്ചയഭാവോ, സഭാവകിച്ചാനം വാ ഫലഭൂതാനം പച്ചയഭാവോ **സഭാവകിച്ചപച്ചയഭാവോ**. **അപ്പടിസിദ്ധം ദട്ഠബ്ബ**ന്തി "ദുഹേതുകസോമനസ്സസഹഗതഅസങ്ഖാരികജവനാവസാനേ ഏവാ"തി ഇമസ്സ അത്ഥസ്സ അനധിപ്പേതത്താ. യഥാ ച അഹേതുകദുഹേതുകപടിസന്ധികാനം തിഹേതുകജവനാവസാനേ അഹേതുകദുഹേതുകതദാരമ്മണം അപ്പടിസിദ്ധം, ഏവം തിഹേതുകപടിസന്ധികസ്സ തിഹേതുകജവനാനന്തരം ദുഹേതുകതദാരമ്മണം, ദുഹേതുകപടിസന്ധികസ്സ ച ദുഹേതുകാനന്തരം അഹേതുകതദാരമ്മണം അപ്പടിസിദ്ധം ദട്ഠബ്ബം. "തിഹേതുകകമ്മം തിഹേതുകമ്പി ദുഹേതുകമ്പി അഹേതുകമ്പി വിപാകം ദേതീ"തി (ധ॰ സ॰ അട്ഠ॰ ൪൯൮) ഹി വുത്തം. **പരിപുണ്ണവിപാകസ്സാ**തി ഇമിനാപി തിഹേതുകജവനതോ യഥാവുത്തതദാരമ്മണസ്സ അപ്പടിസിദ്ധംയേവ സാധേതി. ന ഹി പച്ചയന്തരസാമഗ്ഗിയാ അസതി തദാരമ്മണം സബ്ബം അവിപച്ചന്തം കമ്മം പരിപുണ്ണവിപാകം ഹോതീതി. **മുഖനിദസ്സനമത്തമേവ** യഥാവുത്തതദാരമ്മണപ്പവത്തിയാ അവിഭാവിതത്താ. തിഹേതുകാദികമ്മസ്സ ഹി ഉക്കട്ഠസ്സ തിഹേതുകകമ്മസ്സ സോളസ, ഇതരസ്സ ദ്വാദസ, ഉക്കട്ഠസ്സേവ ദുഹേതുകകമ്മസ്സ ദ്വാദസ, ഇതരസ്സ അട്ഠാതി ഏവം സോളസവിപാകചിത്താദീനി യോജേതബ്ബാനി. **തസ്മാ**തി യസ്മാ പരിപുണ്ണവിപാകസ്സ പടിസന്ധിജനകകമ്മസ്സ വസേന വിപാകവിഭാവനായ മുഖനിദസ്സനമത്തമേവേതം, തസ്മാ.

ഏവഞ്ച കത്വാതി നാനാകമ്മതോ തദാരമ്മണുപ്പത്തിയം ഇതോ അഞ്ഞഥാപി സമ്ഭവതോതി അത്ഥോ. "ഉപേക്ഖാ…പേ॰… ഉപ്പജ്ജതീ"തി ഏത്ഥ കേന കിച്ചേന ഉപ്പജ്ജതീതി? തദാരമ്മണകിച്ചം താവ ന ഹോതി ജവനാരമ്മണസ്സ അനാലമ്ബണതോ, നാപി സന്തീരണകിച്ചം തഥാ അപ്പവത്തനതോ, പടിസന്ധിചുതീസു വത്തബ്ബമേവ നത്ഥി, പാരിസേസതോ ഭവങ്ഗകിച്ചന്തി യുത്തം സിയാ. ന ഹി പടിസന്ധിഭൂതംയേവ ചിത്തം "ഭവങ്ഗ"ന്തി വുച്ചതീതി.

തന്നിന്നന്തി ആപാഥഗതവിസയനിന്നം ആവജ്ജനന്തി സമ്ബന്ധോ. **അഞ്ഞസ്സ വിയ** പഠമജ്ഝാനാദികസ്സ വിയ. ഏതസ്സപി സാവജ്ജനതായ ഭവിതബ്ബന്തി അധിപ്പായോ. **അതദത്ഥാ**തി ഏത്ഥ **തം**-സദ്ദേന നിരോധം പച്ചാമസതി. **ഉപ്പത്തിയാ**തി ഉപ്പത്തിതോ. **ത**ന്തി നേവസഞ്ഞാനാസഞ്ഞായതനം. **തസ്സ** നിരോധസ്സ. **തഥാ ച ഉപ്പജ്ജതീ**തി "അനന്തരപച്ചയോ ഹോതീ"തി പദസ്സ അത്ഥം വിവരതി. **യഥാവുത്താ** വുത്തപ്പകാരാ. **വോദാനം** ദുതിയമഗ്ഗാദീനം പുരേചാരികഞാണം. **ഏതേസ**ന്തി അരിയമഗ്ഗചിത്തമഗ്ഗാനന്തരഫലചിത്താനം. **ഏതസ്സാ**തി യഥാവുത്തവിപാകചിത്തസ്സ.

ഉപനിസ്സയതോ തസ്സേവ ചക്ഖുവിഞ്ഞാണാദിവിപാകസ്സ ദസ്സനത്ഥം **ചക്ഖാദീനം ദസ്സനാദിഅത്ഥതോ** ദസ്സനാദിഫലതോ, ദസ്സനാദിപ്പയോജനതോ വാ. **പുരിമചിത്താനി** ആവജ്ജനാദീനി. വത്ഥന്തരരഹിതത്തേ ദസ്സേതബ്ബേ വത്ഥന്തരേ വിയ ആരമ്മണന്തരേപി ന വത്തതീതി **"വത്ഥാരമ്മണന്തരരഹിത"**ന്തി വുത്തം.

യദി വിപാകേന കമ്മസരിക്ഖേനേവ ഭവിതബ്ബം, ഏവം സതി ഇമസ്മിം വാരേ അഹേതുകവിപാകാനം അസമ്ഭവോ ഏവ സിയാ തേസം അകമ്മസരിക്ഖകത്താതി ഇമമത്ഥം മനസി കത്വാ ആഹ **"അഹേതുകാനം പനാ"**തി. **അഭിനിപാതമത്ത**ന്തി പഞ്ചന്നം വിഞ്ഞാണാനം കിച്ചമാഹ. തേ ഹി ആപാഥഗതേസു രൂപാദീസു അഭിനിപാതനമത്തേനേവ വത്തന്തി. **ആദി**-സദ്ദേന

സമ്പടിച്ഛനാദീനി സങ്ഗണ്ഹാതി. കുസലേസു കുസലാകുസലകിരിയേസുപി വാ വിജ്ജമാനാ സസങ്ഖാരികാസങ്ഖാരികതാ അഞ്ഞമഞ്ഞം അസരിക്ഖത്താ പഹാനാവട്ഠാനതോ ച വിരുദ്ധാ വിയാതി വിപാകേസു സാ തദനുകൂലാ സിയാ, സാ പന മൂലാഭാവേന ന സുപ്പതിട്ഠിതാനം സവിസയാഭിനിപതനമത്താദിവുത്തീനം നത്ഥീതി വുത്തം **"ന സസങ്ഖാരികവിരുദ്ധോ"**തിആദി. **ഉഭയേനപി തേസം നിബ്ബത്തിം അനുജാനാതി** യഥാ ''കടത്താരൂപാന''ന്തി അധിപ്പായോ. ''വിപാകധമ്മധമ്മോ വിപാകസ്സ ധമ്മസ്സ ആരമ്മണപച്ചയേന പച്ചയോ. വിപാകധമ്മധമ്മേ ഖന്ധേ അനിച്ചതോ ദുക്ഖതോ അനത്തതോ വിപസ്സതി, അസ്സാദേതി അഭിനന്ദതി, തം ആരബ്ഭ രാഗോ ഉപ്പജ്ജതി, ദോമനസ്സം ഉപ്പജ്ജതി, കുസലാകുസലേ നിരുദ്ധേ''തിആദിനാ (പട്ഠാ॰ ൧.൩.൯൩) വിപാകത്തികേ വിയ സിയാ കുസലത്തികേപി പാളീതി കത്വാ **"കുസലത്തികേ ചാ"**തിആദി വുത്തം. തഥ ഹി ''കുസലോ ധമ്മോ അബ്യാകതസ്സ ധമ്മസ്സ ആരമ്മണപച്ചയേന പച്ചയോ''തി ഉദ്ദിസിത്വാ ''സേക്ഖാ വാ പുഥുജ്ജനാ വാ കുസലം അനിച്ചതോ ദുക്ഖതോ അനത്തതോ വിപസ്സന്തി, കുസലേ നിരുദ്ധേ വിപാകോ തദാരമ്മണതാ ഉപ്പജ്ജതി, കുസലം അസ്സാദേതി അഭിനന്ദതി, തം ആരബ്ഭ രാഗോ ഉപ്പജ്ജതി, ദിട്ഠി, വിചികിച്ഛാ, ഉദ്ധച്ചം, ദോമനസ്സം ഉപ്പജ്ജതി, അകുസലേ നിരുദ്ധേ വിപാകോ തദാരമ്മണതാ ഉപ്പജ്ജതീ''തി വുത്തം. അവിജ്ജമാനത്താ ഏവ അവചനന്തി അധിപ്പായേന തത്ഥ യുത്തിം ദസ്സേതി **"വിപ്ഫാരികഞ്ഹീ"**തിആദിനാ.

ഏത്ഥ കേചി ''ഛളങ്ഗുപേക്ഖാവതോപി കിരിയമയചിത്തതായ കിരിയജവനസ്സ വിപ്ഫാരികകിരിയഭാവോ ന സക്കാ നിസേധേതുന്തി നിദസ്സനഭാവേന പണ്ണപുടമുപനീതം അസമാനം. കിരിയജവനാനന്തരം തദാരമ്മണാഭാവസ്സ പാളിയം അവചനമ്പി അകാരണം ലബ്ഭമാനസ്സപി കത്ഥചി കേനചി അധിപ്പായേന അവചനതോ. തഥാ ഹി ധമ്മസങ്ഗഹേ അകുസലനിദ്ദേസേ ലബ്ഭമാനോപി അധിപതി ന വുത്തോ, തസ്മാ കിരിയജവനാനന്തരം തദാരമ്മണാഭാവോ വീമംസിതബ്ബോ''തി വദന്തി. സതിപി കിരിയമയത്തേ സബ്ബത്ഥ താദിഭാവപ്പത്താനം ഖീണാസവാനം ജവനചിത്തം ന ഇതരേസം വിയ വിപ്ഫാരികം, സന്തസഭാവതായ പന സന്നിസിന്നരസം സിയാതി തസ്സ പണ്ണപുടം ദസ്സിതം. ധമ്മസങ്ഗഹേ അകുസലനിദ്ദേസേ അധിപതിനോ വിയ പട്ഠാനേ കിരിയജവനാനന്തരം തദാരമ്മണസ്സ ലബ്ഭമാനസ്സ അവചനേ ന കിഞ്ചി കാരണം ദിസ്സതി. തഥാ ഹി വുത്തം തത്ഥ അട്ഠകഥായം ''ഹേട്ഠാ ദസ്സിതനയത്താ''തി (ധ॰ സ॰ അട്ഠ॰ ൪൨൯). ന ചേത്ഥ ദസ്സിതനയത്താതി സക്കാ വത്തും വിപാകധമ്മധമ്മേഹി കുസലാകുസലേഹി അതംസഭാവാനം നയദസ്സനസ്സ അയുജ്ജമാനകത്താ. അപിച തത്ഥ വീമംസായ കേസുചി സബ്ബേസഞ്ച അധിപതീനം അഭാവതോ ഏകരസം ദേസനം ദസ്സേതും ''ഉദ്ധടോ''തി ച സക്കാ വത്തും, ഇധ പന ന താദിസം അവചനേ കാരണം ലബ്ഭതീതി **"അവചനേ കാരണം നത്ഥീ"**തി വുത്തം.

അധിപ്പായേനാതി അകുസലാനന്തരം സഹേതുകതദാരമ്മണം നത്ഥീതി തസ്സ ഥേരസ്സ മതിമത്തന്തി ദസ്സേതി. ''കുസലാകുസലേ നിരുദ്ധേ സഹേതുകോ വിപാകോ തദാരമ്മണതാ ഉപ്പജ്ജതീ''തി (പട്ഠാ॰ ൩.൧.൯൮) വചനതോ പന അകുസലാനന്തരം സഹേതുകതദാരമ്മണമ്പി വിജ്ജതിയേവാതി ഉപ്പത്തിം വദന്തസ്സ യുത്തഗ്ഗഹണവസേനാതി അധിപ്പായോ.

ന ഏത്ഥ കാരണം ദിസ്സതീതി ഏതേന തിഹേതുകജവനാനന്തരം തിവിധമ്പി തദാരമ്മണം യുത്തന്തി ദസ്സേതി. **യേന അധിപ്പായേനാ**തി പഠമഥേരേന താവ ഏകേന കമ്മുനാ അനേകതദാരമ്മണം നിബ്ബത്തമാനം കമ്മവിസേസാഭാവാ തംതംജവനസങ്ഖാതപച്ചയവിസേസേന വിസിട്ഠം ഹോതീതി ഇമിനാ അധിപ്പായേന ജവനവസേന തദാരമ്മണസ്സ സസങ്ഖാരാദിവിധാനം വുത്തം, വിപാകേന നാമ കമ്മസരിക്ഖേന ഭവിതബ്ബം, ന കമ്മവിരുദ്ധസഭാവേന. അഞ്ഞഥാ അനിട്ഠപ്പസങ്ഗോ സിയാതി ഏവമധിപ്പായേന ദുതിയത്ഥേരോ കമ്മവസേനേവ തദാരമ്മണവിസേസം ആഹ. ഞാണസ്സ ജച്ചന്ധാദിദുഗ്ഗതിവിപത്തിനിമിത്തപടിപക്ഖതാ വിയ സുഗതിവിപത്തിനിമിത്തപടിപക്ഖതാപി സിയാതി മഞ്ഞമാനോ തതിയത്ഥേരോ "തിഹേതുകകമ്മതോ ദുഹേതുകപടിസന്ധിമ്പി നാനുജാനാതീ"തി ഇമിനാ നയേന തേസു വാദേസു അധിപ്പായാവിരോധവസേന യുത്തം ഗഹേതബ്ബം. **മഹാപകരണേ ആഗതപാളിയാ**തി "സഹേതുകോ ധമ്മോ അഹേതുകസ്സ ധമ്മസ്സ അനന്തരപച്ചയേന പച്ചയോ"തി (പട്ഠാ॰ ൩.൧.൧൦൨) ഇമസ്സ വിഭങ്ഗേ "സഹേതുകം ഭവങ്ഗം അഹേതുകസ്സ ഭവങ്ഗസ്സ അനന്തരപച്ചയേന പച്ചയോ, സഹേതുകാ ഖന്ധാ വുട്ഠാനസ്സ അനന്തരപച്ചയേന പച്ചയോ"തി ഏവമാദിനാ പട്ഠാനേ സഹേതുകദുകാദീസു ആഗതപാളിയാതി അത്ഥോ.

കാമാവചരകുസലവിപാകവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

രൂപാവചരാരൂപാവചരവിപാകകഥാവണ്ണനാ

൪൯൯. തസ്മിം ഖണേ വിജ്ജമാനാനം ഛന്ദാദീനന്തി ഏതേന വിപാകജ്ഝാനേ ദുക്ഖാപടിപദാദിഭാവസ്സ അവിജ്ജമാനതം ദസ്സേതി. ന ഹി കുസലജ്ഝാനം വിയ വിപാകജ്ഝാനം പരികമ്മവസേന നിബ്ബത്തതീതി. ന ചേത്ഥ പടിപദാഭേദോ വിയ കുസലാനുരൂപോ വിപാകസ്സ ആരമ്മണഭേദോപി ന പരമത്ഥികോ സിയാതി സക്കാ വത്തും ഏകന്തേന സാരമ്മണത്താ അരൂപധമ്മാനം വിപാകസ്സ ച കമ്മനിമിത്താരമ്മണതായ അഞ്ഞത്രാപി വിജ്ജമാനത്താ. **നാനാക്ഖണേസു നാനാധിപതേയ്യ**ന്തി "യസ്മിം ഖണേ യം ഝാനം യദധിപതികം, തതോ അഞ്ഞസ്മിം ഖണേ തം ഝാനം ഏകന്തേന തദധിപതികം ന ഹോതീ"തി കത്വാ വുത്തം. **ചതുത്ഥജ്ഝാനസ്സേവാ**തി ച പടിപദാ വിയ അധിപതയോ ന ഏകന്തികാതി ഇമമേവത്ഥം ദസ്സേതി.

രൂപാവചരാരൂപാവചരവിപാകകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ലോകുത്തരവിപാകകഥാവണ്ണനാ

൫൦൫. തണ്ഹാവിജ്ജാദീഹി ആഹിതവിസേസം ലോകിയകമ്മം വിപാകുപ്പാദനസമത്ഥം ഹോതി, ന അഞ്ഞഥാതി വുത്തം **"തണ്ഹാദീഹി അഭിസങ്ഖത"**ന്തി. **ഇതരസ്സാ**തി സുഞ്ഞതാപ്പണിഹിതനാമരഹിതസ്സ. യോ സുദ്ധികപടിപദായ വിഭാവിതോ, യോ ച സുത്തന്തപരിയായേന അനിമിത്തോതി വുച്ചതി. തേനേവാഹ **"അനിച്ചാനുപസ്സനാനന്തരസ്സപി മഗ്ഗസ്സാ"**തിആദി. **വളഞ്ജന...പേ॰... ഭേദോ ഹോതി** മഗ്ഗാഗമനവസേനാതി അധിപ്പായോ. "മഗ്ഗാനന്തരഫലചിത്തസ്മിം യേവാ"തി വചനം അപേക്ഖിത്വാ **"സുഞ്ഞതാദിനാമലാഭേ സതീ"**തി സാസങ്കം ആഹ. **അനിമിത്തനാമഞ്ച ലഭതി**

മഗ്ഗാഗമനതോ ഫലസ്സ നാമലാഭേ വിസേസാഭാവതോതി അധിപ്പായോ. **താദിസായ ഏവാ**തി യാദിസാ മഗ്ഗേ സദ്ധാ, താദിസായ ഏവ ഫലേ സദ്ധായ.

൫൭൭. ''കതമേ ധമ്മാ നിയ്യാനികാ? ചത്താരോ മഗ്ഗാ''തി വചനതോ (ധം സം ൧൨൯൭, ൧൫൯൨) അനിയ്യാനികപദനിദ്ദേസേ ച ''ചതൂസു ഭൂമീസു വിപാകോ''തി (ധം സം ൧൫൯൩) വുത്തത്താ ന നിപ്പരിയായേന ഫലം നിയ്യാനസഭാവം, നിയ്യാനസഭാവസ്സ പന വിപാകോ കിലേസാനം പടിപ്പസ്സദ്ധിപ്പഹാനവസേന പവത്തമാനോ പരിയായതോ തഥാ വുച്ചതീതി ആഹ **''നിയ്യാനികസഭാവസ്സാ''**തിആദി. **പഞ്ചങ്ഗികോ ചാ**തി ഏതേന മഗ്ഗവിഭങ്ഗേ സബ്ബവാരേസുപി ഫലസ്സ മഗ്ഗപരിയായോ ആഗതോതി ദസ്സേതി. തഥ ഹി അരിയമഗ്ഗക്ഖണേ വിജ്ജമാനാസുപി വിരതീസു തദവസിട്ഠാനം പഞ്ചന്നം കാരാപകങ്ഗാനം അതിരേകകിച്ചതാദസ്സനത്ഥം പാളിയം പഞ്ചങ്ഗികോപി മഗ്ഗോ ഉദ്ധടോതി. **ഏവം ബോജ്ഝങ്ഗാപീ**തി യഥാ മഗ്ഗോ, ഏവം മഗ്ഗബോജ്ഝങ്ഗവിഭങ്ഗേസു ഫലേസു ച ബോജ്ഝങ്ഗാ ഉദ്ധടാതി അത്ഥോ.

ലോകുത്തരവിപാകകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

കിരിയാബ്യാകതകഥാവണ്ണനാ

൫൬൮. പുരിമാ പവത്തീതി മഹാകിരിയചിത്തപ്പവത്തിം ആഹ. തായ ഹി ഖീണാസവോ ഏവം പച്ചവേക്ഖതി. തേനേവാഹ **''ഇദം പന ചിത്തം വിചാരണപഞ്ഞാരഹിത''**ന്തി. **ഏവ**ന്തി യഥാ സോതദ്വാരേ, ഏവം ഘാനദ്വാരാദീസുപി മഹാകിരിയചിത്തേഹി തസ്മിം തസ്മിം വിസയേ ഇദമത്ഥികതായ പരിച്ഛിന്നായ ഇദം ചിത്തം വത്തതീതി ദസ്സേതി. **പഞ്ചദ്വാരാനുഗതം ഹുത്വാ ലബ്ഭമാന**ന്തി പഞ്ചദ്വാരേ പവത്തമഹാകിരിയചിത്താനം പിട്ഠിവട്ടകഭാവേന ഇമസ്സ ചിത്തസ്സ പവത്തിം സന്ധായ വുത്തം, പഞ്ചദ്വാരേ ഏവ വാ ഇദമേവ പവത്തന്തി സമ്ബന്ധോ. **''ലോലുപ്പ...പേ॰... ഭൂത''**ന്തി വുത്തത്താ പഞ്ചദ്വാരേ പഠമം ഇമിനാ ചിത്തേന സോമനസ്സിതോ ഹുത്വാ പച്ഛാ മഹാകിരിയചിത്തേഹി തം തം അത്ഥം വിചിനോതീതി അയമത്ഥോ വുത്തോ വിയ ദിസ്സതി. പുബ്ബേയേവ പന മനോദ്വാരികചിത്തേന പധാനസാരുപ്പട്ഠാനാദിം പരിച്ഛിന്ദന്തസ്സ പഞ്ചദ്വാരേ താദിസസ്സേവ താദിസേസു രൂപാദീസു ഇദം ചിത്തം പവത്തതീതി വദന്തി. അയമ്പി അത്ഥോ പഞ്ചദ്വാരേ ഏവ പവത്തം ലോലുപ്പതണ്ഹാപഹാനാദിപച്ചവേക്ഖണാഹേതു യഥാവുത്തകാരണഭൂതം ജാതന്തി ഏവം യോജേത്വാ സക്കാ വത്തും. ഏവഞ്ച സതി ഇമസ്സ ചിത്തസ്സ പച്ചയഭൂതാ പുരിമാ പവത്തീതി ഇദമ്പി വചനം സമത്ഥിതം ഹോതി.

ഏത്ഥ ച പഞ്ചദ്വാരേ ഇമിനാ ചിത്തേന സോമനസ്സുപ്പാദനമത്തം ദട്ഠബ്ബം, ന ഹാസുപ്പാദനം പഞ്ചദ്വാരികചിത്താനം അവിഞ്ഞത്തിജനകത്താ, മനോദ്വാരേ പന ഹാസുപ്പാദനം ഹോതി. തേനേവ ഹി **അട്ഠകഥായം** പഞ്ചദ്വാരേ ''സോമനസ്സിതോ ഹോതീ''തി ഏത്തകമേവ വുത്തം, മനോദ്വാരേ ച ''ഹാസയമാന''ന്തി. ഇമിനാ ഹസിതുപ്പാദചിത്തേന പവത്തിയമാനമ്പി ഭഗവതോ സിതകരണം പുബ്ബേനിവാസഅനാഗതംസസബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണാനം അനുവത്തകത്താ ഞാണാനുപരിവത്തിയേവാതി. ഏവം പന ഞാണാനുപരിവത്തിഭാവേ സതി ന കോചി പാളിഅട്ഠകഥാനം വിരോധോ, ഏവഞ്ച കത്വാ **അട്ഠകഥായം** ''തേസം ഞാണാനം ചിണ്ണപരിയന്തേ ഇദം ചിത്തം

ഉപ്പജ്ജതീ''തി വുത്തം. അവസ്സഞ്ച ഏതം ഏവം ഇച്ഛിതബ്ബം, അഞ്ഞഥാ ആവജ്ജനചിത്തസ്സപി ഭഗവതോ പവത്തി ന യുജ്ജേയ്യ. തസ്സപി ഹി വിഞ്ഞത്തിസമുട്ഠാപകഭാവസ്സ നിച്ഛിതത്താ, ന ച വിഞ്ഞത്തിസമുട്ഠാപകത്തേ തംസമുട്ഠിതായ വിഞ്ഞത്തിയാ കായകമ്മാദിഭാവം ആവജ്ജനഭാവോ വിബന്ധതീതി.

തതോ ഏവാതി മൂലാഭാവേന ന സുപ്പതിട്ഠിതത്താ ഏവ. ''അഹേതുകാനം ഝാനങ്ഗാനി ബലാനി ചാ''തി സമ്ബിണ്ഡനത്ഥോ **ഝാനങ്ഗാനി ചാ**തി **ച**-സദ്ദോ. യദി അപരിപുണ്ണത്താ ബലഭാവസ്സ ഇമസ്മിം അഹേതുകദ്വയേ ബലാനി അനുദ്ദിട്ഠാനി അസങ്ഗഹിതാനി ച, അഥ കസ്മാ നിദ്ദിട്ഠാനീതി ആഹ **"യസ്മാ പനാ"**തിആദി. സമ്മാ നിയ്യാനികസഭാവാനം കുസലാനം പടിഭാഗഭൂതോ വിപാകോപി ഫലം വിയ തംസഭാവോ സിയാതി സഹേതുകവിപാകചിത്താനി അഗ്ഗഹേത്വാ കിരിയചിത്തകതത്താ വാ **"മഹാകിരിയചിത്തേസൂ"**തി വുത്തം. അഥ വാ **മഹാകിരിയചിത്തേസു ചാ**തി **ച**-സദ്ദേന സഹേതുകവിപാകചിത്താനിപി ഗഹിതാനീതി വേദിതബ്ബാനി.

൫൭൪. **"ഇന്ദ്രിയ** ...പേ॰... **ഇമസ്സാനന്തരം ഉപ്പജ്ജമാനാനീ"**തി വുത്തം തേസം ഞാണാനം കാമാവചരത്താ. ഇതരേസം മഹഗ്ഗതത്താ **"പരികമ്മാനന്തരാനീ"**തി വുത്തം.

൫൭൭. ആഹിതോ അഹം മാനോ ഏത്ഥാതി അത്താ, സോ ഏവ ഭവതി ഉപ്പജ്ജതി, ന പരപരികപ്പിതോ വിയ നിച്ചോതി **അത്തഭാവോ**. അത്താതി വാ ദിട്ഠിഗതികേഹി ഗഹേതബ്ബാകാരേന ഭവതി പവത്തതീതി **അത്തഭാവോ**.

കിരിയാബ്യാകതകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ചിത്തുപ്പാദകണ്ഡവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨. രൂപകണ്ഡം

ഉദ്ദേസവണ്ണനാ

കേനചീതി രൂപേന വാ അരൂപേന വാ. ചിത്തുപ്പാദേന താവ രൂപസ്സ സമയവവത്ഥാനം ന സക്കാ കാതും അബ്യാപിതായ അനേകന്തികതായ ചാതി ഇമമത്ഥം ദസ്സേന്തോ **"അചിത്തസമുട്ഠാനസബ്ഭാവതോ"**തിആദിമാഹ. തത്ഥ അചിത്തസമുട്ഠാനം രൂപം ചിത്തസ്സ തീസു ഖണേസു ഉപ്പജ്ജതീതി ഇമസ്മിം താവ വാദേ ചിത്തുപ്പത്തിസമയേന രൂപൂപപത്തിസമയസ്സ വവത്ഥാനം മാ ഹോതു, ചിത്തസ്സ ഉപ്പാദക്ഖണേയേവ സബ്ബമ്പി രൂപം ഉപ്പജ്ജതീതി ഇമസ്മിം പന വാദേ കഥന്തി? ഏത്ഥാപി അചിത്തസമുട്ഠാനം രൂപം ചിത്തേന സഹുപ്പാദേപി അനിന്ദ്രിയബദ്ധരൂപം വിയ അചിത്തപടിബന്ധുപ്പാദതായ ന ചിത്തേന വവത്ഥാപേതബ്ബസമയന്തി വുത്തം **"അചിത്തസമുട്ഠാനസബ്ഭാവതോ"**തി. തേന ചിത്തുപ്പാദേന രൂപസ്സ സമയവവത്ഥാനം ന ബ്യാപീതി ദസ്സേതി. അനേകചിത്തസമുട്ഠാനതായ വവത്ഥാനാഭാവതോതി സമ്ബന്ധോ. നിയതേ ഹി സമുട്ഠാപകചിത്തേ ചിത്തസമുട്ഠാനരൂപസ്സ സിയാ വവത്ഥാനന്തി.

കേസഞ്ചീതി കാമാവചരകുസലാദീനം. **കത്ഥചീ**തി ആരുപ്പേ. **കേസഞ്ചീ**തി വാ കേസഞ്ചി പഞ്ചവോകാരവിപാകാനം. **കത്ഥചീ**തി പടിസന്ധിക്ഖണേ ചരിമക്ഖണേ ച. "തസ്മിം സമയേ ഫസ്സോ ഹോതീ"തിആദിനാ (ധ॰ സ॰ ൧) ചിത്തസഹഭാവിനം ഏവ ചിത്തേന സമയവവത്ഥാനം കതന്തി വുത്തം **"അചിത്തസഹഭുഭാവതോ"**തി. **തേസ**ന്തി ഉപാദാരൂപാനം. യോ യസ്സ സഹഭാവേന ഉപകാരകോ, സോ ഏവ തസ്സ സമയവവത്ഥാപകഭാവേന വുത്തോതി ആഹ **"സഹജാത…പേ॰… ത്തനതോ"**തി. **നാപി മഹാഭൂതേഹീ**തിആദിനാ വവത്ഥാനാഭാവമേവ ദസ്സേതി. **കേസഞ്ചീ**തി അകമ്മജാദീനം. **കേഹിചീ**തി കമ്മജാദീഹി. **പവത്തിതോ**തി പവത്തനതോ. **സഹാ**തി ഏകസ്മിം കാലേ. **അഭാവാ**തി നിയോഗതോ അഭാവാ.

വിഞ്ഞത്തി …പേ॰… ന സക്കാ വത്തും മഹാഭൂതേഹി സമയവവത്ഥാനേ കരിയമാനേ തേഹി അയാവഭാവിതതായാതി അധിപ്പായോ. **ഏകസ്മിം കാലേ**തിആദിനാപി മഹാഭൂതേഹി സമയനിയമനേ വവത്ഥാനാഭാവമേവ വിഭാവേതി. "തഥാ വിഭജനത്ഥ"ന്തി, "അവിഭത്തം അബ്യാകതം അത്ഥീതി ദസ്സേതു"ന്തി ച ഇമേസം പദാനം "വിഭത്തം അവിഭത്തഞ്ച സബ്ബം സങ്ഗണ്ഹന്തോ ആഹാ"തി ഇമിനാ സമ്ബന്ധോ. സമയവവത്ഥാനം കത്വാ നിദ്ദിസിയമാനസ്സ നിപ്പദേസതായ അസമ്ഭവതോ ഏകദേസം നിദ്ദിസിത്വാ സാമഞ്ഞേന നിഗമനം യുത്തം, അകത്വാ പന സമയവവത്ഥാനം സരൂപതോ നിദ്ദിസനേന തഥാതി ഇമമത്ഥം ആഹ **"സമയവവത്ഥാനേനാ"**തിആദിനാ. **അവിഭത്തേ**തി വിപാകകിരിയാബ്യാകതം വിയ ന പുബ്ബേ വിഭത്തേ. **വിഭജിതബ്ബേ**തി ഭേദവന്തതായ വിഭജനാരഹേ. **ദസ്സിതേ**തി ഉദ്ദിസനവസേന ദസ്സിതേ. വുത്തമേവത്ഥം വിത്ഥാരതരേന ദസ്സേതും **"ഏത്ഥ പനാ"**തിആദിമാഹ.

വിപാകാദിധമ്മാനം നയനം നയോ, സോവ ദസ്സനന്തി നയദസ്സനം. "ദേസനാ"തി വുത്തം **ഹേട്ഠാ ഗഹണമേവ നയദസ്സന**ന്തി. ദുതിയവികപ്പേ പന കാമാവചരാദിഭാവേന നീയതീതി നയോ, കിരിയാബ്യാകതം. തസ്സ ദസ്സനം നയദസ്സനന്തി യോജേതബ്ബം. ദുകാദീസു നിദ്ദേസവാരേ ച ഹദയവത്ഥുനോ അനാഗതത്താ തം അഗ്ഗഹേത്വാ പഠമവികപ്പോ വുത്തോ, ഏകകേ പന വത്ഥുപി ഗഹിതന്തി **"ഹദയവത്ഥുഞ്ചാ"**തി ദുതിയവികപ്പേ വുത്തം. കിം പന കാരണം ദുകാദീസു നിദ്ദേസവാരേ ച ഹദയവത്ഥു ന ഗഹിതന്തി? ഇതരവത്ഥൂഹി അസമാനഗതികത്താ ദേസനാഭേദതോ ച. യഥാ ഹി ചക്ഖുവിഞ്ഞാണാദീനി ഏകന്തതോ ചക്ഖാദിനിസ്സയാനി, ന ഏവം മനോവിഞ്ഞാണം ഏകന്തതോ ഹദയവത്ഥുനിസ്സയം, നിസ്സിതമുഖേന ച വത്ഥുദുകാദിദേസനാ പവത്താ. യമ്പി ഏകന്തതോ ഹദയവത്ഥുനിസ്സയം, തസ്സ വസേന "അത്ഥി രൂപം മനോവിഞ്ഞാണസ്സ വത്ഥൂ"തിആദിനാ ദുകാദീസു വുച്ചമാനേസുപി തദനുകൂലആരമ്മണദുകാദയോ ന സമ്ഭവന്തി. ന ഹി "അത്ഥി രൂപം മനോവിഞ്ഞാണസ്സ ആരമ്മണം, അത്ഥി രൂപം ന മനോവിഞ്ഞാണസ്സ ആരമ്മണ"ന്തിആദിനാ സക്കാ വത്തുന്തി വത്ഥാരമ്മണദുകദേസനാ ഭിന്നഗതികാ സിയും, സമാനഗതികാ ച താ ദേസേതും ഭഗവതോ അജ്ഝാസയോ. ഏസാ ഹി ഭഗവതോ ദേസനാ പകതി. തേനേവ ഹി **നിക്ഖേപകണ്ഡേ** ചിത്തുപ്പാദവിഭാഗേന അവുച്ചമാനത്താ അവിതക്കാവിചാരപദവിസ്സജ്ജനേ വിചാരോതി വത്തും ന സക്കാതി അവിതക്കവിചാരമത്തപദവിസ്സജ്ജനേ ലബ്ഭമാനോപി വിതക്കോ ന ഉദ്ധടോ, അഞ്ഞഥാ വിതക്കോ ചാതി വത്തബ്ബം സിയാതി. ഏവം ഇതരവത്ഥൂഹി അസമാനഗതികത്താ ദേസനാഭേദതോ ച ദുകാദീസു ഉദ്ദേസേ ന ഗഹിതം. ഉദ്ദിട്ഠസ്സേവ ഹി നിദ്ദിസനതോ നിദ്ദേസേപി ന ഗഹിതം ഹദയവത്ഥൂതി വദന്തി.

ചക്ഖാദിദസകാ സത്താതി ചക്ഖുസോതഘാനജിവ്ഹാകായഇത്ഥിഭാവപുരിസഭാവദസകാ സത്ത, ഏകസന്താനവസേന വാ ചക്ഖുസോതഘാനജിവ്ഹാകായഭാവവത്ഥുദസകാ സത്ത. നിബ്ബാനസ്സ

അസതിപി പരമത്ഥതോ ഭേദേ പരികപ്പിതഭേദോപി ഭേദോയേവ വോഹാരവിസയേതി കത്വാ **സോപാദിസേസാദിഭേദോ** വുത്തോ.

൭൮൪. കിഞ്ചാപി അഞ്ഞത്ഥ കുക്കുടണ്ഡസണ്ഠാനേ പരിമണ്ഡല-സദ്ദോ ദിസ്സതി, ചക്കസണ്ഠാനതാ പന വട്ടസണ്ഠാനേ ചക്കവാളേ വുച്ചമാനോ പരിമണ്ഡല-സദ്ദോ വട്ടപരിയായോ സിയാ. അനേകത്ഥാ ഹി സദ്ദാതി അധിപ്പായേനാഹ **"വട്ടം പരിമണ്ഡല"**ന്തി. ഏത്ഥ ച സിനേരുയുഗന്ധരാദീനം സമുദ്ദതോ ഉപരിഅധോഭാഗാനം വസേന ഉബ്ബേധോ വുത്തോ, ആയാമവിത്ഥാരേഹിപി സിനേരു ചതുരാസീതിയോജനസഹസ്സപരിമാണോവ. യഥാഹ "സിനേരു, ഭിക്ഖവേ, പബ്ബതരാജാ ചതുരാസീതി യോജനസഹസ്സാനി ആയാമേന, ചതുരാസീതി യോജനസഹസ്സാനി വിത്ഥാരേനാ"തി (അം॰ നി॰ ൭.൬൬). സിനേരും പാകാരപരിക്ഖേപവസേന പരിക്ഖിപിത്വാ ഠിതാ യുഗന്ധരാദയോ, സിനേരുയുഗന്ധരാദീനം അന്തരേപി സീതസമുദ്ദാ നാമ. "തേ വിസാലതോ യഥാക്കമം സിനേരുആദീനം അച്ചുഗ്ഗമനസമാനപരിമാണാ"തി വദന്തി.

കോടിസതസഹസ്സചക്കവാളസ്സേവ ആണാഖേത്തഭാവോ ദസസഹസ്സചക്കവാളസ്സ ജാതിഖേത്തഭാവോ വിയ ധമ്മതാവസേനേവ വേദിതബ്ബോ. വികപ്പസമാനസമുച്ചയവിഭാവനേസു വിയ അവധാരണേ അനിയമേ ച വാ-സദ്ദോ വത്തതീതി തഥാ യോജനാ കതാ. അനേകത്ഥാ ഹി നിപാതാതി. തത്ഥ അനേകന്തികത്ഥോ **അനിയമത്ഥോ**.

സീലാദിവിസുദ്ധിസമ്പാദനേന, ചതുധാതുവവത്ഥാനവസേനേവ വാ മഹാകിച്ചതായ **മഹന്തേന വായാമേന**. സതിപി ലക്ഖണാദിഭേദേ ഏകസ്മിം ഏവ കാലേ ഏകസ്മിം സന്താനേ അനേകസതസഹസ്സകലാപവുത്തിതോ മഹന്താനി ബഹൂനി ഭൂതാനി പരമത്ഥതോ വിജ്ജമാനാനീതി വാ **മഹാഭൂതാനി** യഥാ "മഹാജനോ"തി. **ഏവന്തി** "ഉപാദായ പവത്ത"ന്തി അത്ഥേ സതി **പടിച്ചസമുപ്പന്നതാ വുത്താ ഹോതി** പച്ചയസമ്ഭൂതതാദീപനതോ. **ഉപാദായതീ**തി ഉപാദായതി ഏവാതി അധിപ്പായോ. തേനേവാഹ **"ഏകന്തനിസ്സിതസ്സാ"**തി. **"ഭവതി ഹി നിസ്സയരൂപാനം സാമിഭാവോ"**തി ആധാരാധേയ്യസമ്ബന്ധവചനിച്ഛായ അഭാവേ ആധാരഭൂതോപി അത്ഥോ സംസാമിസമ്ബന്ധവചനിച്ഛായ സാമിഭാവേന വുച്ചതി യഥാ "രുക്ഖസ്സ സാഖാ"തി അധിപ്പായോ.

തിവിധരൂപസങ്ഗഹവണ്ണനാ

൭൮൫. വിഞ്ഞത്തിദുകോ ചാതി ച-സദ്ദേന ചിത്തസഹഭുചിത്താനുപരിവത്തിദുകാപി സങ്ഗഹിതാതി വേദിതബ്ബാ. **സക്കാ ഹി ഏതേന നയേന…പേ॰… വിഞ്ഞാതു**ന്തി ഏത്ഥ പഞ്ചവീസായ താവ വത്ഥുദുകേസു പഠമദുകപഞ്ചകാദയോ ചുദ്ദസഹിപി പകിണ്ണകദുകേഹി അവസിട്ഠേഹി വത്ഥുദുകേഹി പഞ്ചവീസായ ആരമ്മണദുകേഹി പഞ്ചഹി ബാഹിരായതനദുകേഹി രൂപധാതുദുകാദീഹി പഞ്ചഹി ധാതുദുകേഹി പച്ഛിമകേഹി തീഹി ഇന്ദ്രിയദുകേഹി ദ്വാദസഹിപി സുഖുമരൂപദുകേഹി പഠമാദിവജ്ജേഹി അവസിട്ഠേഹി ആയതനധാതുഇന്ദ്രിയദുകേഹി ച യോജനം ഗച്ഛന്തി. പഞ്ചവീസായ പന ആരമ്മണദുകേസു പുരിമകോ ദുകപഞ്ചകോ ഉപാദിന്നഉപാദിന്നുപാദാനിയസനിദസ്സനചിത്തസമുട്ഠാനചിത്തസഹഭുചിത്താനുപരിവത്തിദുകവജ്ജേഹി പകിണ്ണകദുകേഹി സബ്ബേഹിപി വത്ഥുദുകേഹി രൂപായതനരൂപധാതുദുകവജ്ജേഹി ആയതനധാതുദുകേഹി സബ്ബേഹിപി ഇന്ദ്രിയദുകസുഖുമരൂപദുകേഹി യോജനം ഗച്ഛതി. ദുതിയദുകപഞ്ചകാദീസു യഥാക്കമം സദ്ദായതനസദ്ദധാതുദുകാദയോ യോജനം ന ഗച്ഛന്തി, രൂപായതനരൂപധാതുദുകാദയോ ഗച്ഛന്തി. പകിണ്ണകദുകേസു സനിദസ്സനദുകഞ്ചാതി അയമേവ വിസേസോ. യഥാ ച വത്ഥുദുകേസു, ഏവം ചക്ഖായതനചക്ഖുധാതുചക്ഖുന്ദ്രിയാദിദുകപഞ്ചകേസു. യഥാ ച ആരമ്മണദുകേസു, ഏവം രൂപായതനരൂപധാതുആദിദുകപഞ്ചകേസു തികയോജനാ. ഇത്ഥിന്ദ്രിയപുരിസിന്ദ്രിയജീവിതിന്ദ്രിയദുകാ സുഖുമരൂപദുകാ ച സബ്ബേഹിപി ദുകേഹി യോജനം ഗച്ഛന്തീതി ഏവം താവ തികയോജനാ വേദിതബ്ബാ. നനു ചായമ്പി യോജനാ ഭഗവതാ ന ദേസിതാതി ന കാതബ്ബാതി? നയിദം ഏകന്തികം. കസ്മാ? ഭഗവതാ ദിന്നനയേന യോജനാപി ഭഗവതോയേവ ദേസനാ. തഥാ ഹി വുത്തം **മാതികാവണ്ണനായം** (ധ॰ സ॰ അട്ഠ॰ ൧-൬) "ഹേതൂ ചേവ ധമ്മാ അഹേതുകാ ചാതി ഇദമ്പി സമ്ഭവതീ"തിആദി. സമ്ഭവോ ഹി ഗഹണസ്സ കാരണന്തി ച.

തിവിധരൂപസങ്ഗഹവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ചതുബ്ബിധാദിരൂപസങ്ഗഹവണ്ണനാ

൭൮൬. ചിത്തതോ ഏവ സമുട്ഠാതീതി ചിത്തസമുട്ഠാനന്തി ഇമമേവ അത്ഥം ഗഹേത്വാ **"വിഞ്ഞത്തിദുകാദീഹി സമാനഗതികോ ചിത്തസമുട്ഠാനദുകോ"**തി വുത്തം . വിനിവത്തിതേ ഹി സാമഞ്ഞേ യം രൂപം ജനകപച്ചയേസു ചിത്തതോ സമുട്ഠാതി, തം ചിത്തതോ ഏവ സമുട്ഠാതീതി. **വിഞ്ഞത്തിദുകാദീഹീതി ആദി**-സദ്ദേന ചിത്തസഹഭുചിത്താനുപരിവത്തിദുകേ സങ്ഗണ്ഹാതി.

ലബ്ഭമാനോതി യം തം രൂപം ഉപാദാ, തം അത്ഥി ചിത്തസമുട്ഠാനം, അത്ഥി ന ചിത്തസമുട്ഠാനം. യം തം രൂപം നുപാദാ, തം അത്ഥി ചിത്തസമുട്ഠാനം, അത്ഥി ന ചിത്തസമുട്ഠാനന്തി ഏവം ലബ്ഭമാനോ. **സനിദസ്സനദുകാദീന**ന്തി **ആദി**-സദ്ദേന സപ്പടിഘമഹാഭൂതദുകാദയോ സങ്ഗണ്ഹാതി. **തേനാ**തി ചിത്തസമുട്ഠാനദുകേന. **തസ്സാ**തി ചിത്തസമുട്ഠാനദുകസ്സേവ. **അഞ്ഞേ പനാ**തി വിഞ്ഞത്തിചിത്തസമുട്ഠാനചിത്തസഹഭുചിത്താനുപരിവത്തിദുകേഹി അഞ്ഞേപി പകിണ്ണകദുകാ.

സദ്ദായതനസ്സ ഏകന്തതോ അനുപാദിന്നത്താ **"സോതസമ്ഫസ്സാരമ്മണദുകാദയോ വജ്ജേത്വാ"**തി വുത്തം. **ചതുക്കാ ലബ്ഭന്തീ**തി യം തം രൂപം ഉപാദിന്നം, തം അത്ഥി ചക്ഖുസമ്ഫസ്സസ്സ ആരമ്മണം, അത്ഥി ചക്ഖുസമ്ഫസ്സസ്സ നാരമ്മണം. യം തം രൂപം അനുപാദിന്നം, തം അത്ഥി ചക്ഖുസമ്ഫസ്സസ്സ ആരമ്മണം, അത്ഥി ചക്ഖുസമ്ഫസ്സസ്സ നാരമ്മണന്തി ഏവമാദയോ സബ്ബാരമ്മണബാഹിരായതനാദിലബ്ഭമാനദുകേഹി യോജനായം ചതുക്കാ ലബ്ഭന്തീതി സമ്ബന്ധോ. **അവസേസേഹീ**തി ആരമ്മണബാഹിരായതനരൂപധാതുദുകാദിതോ ലബ്ഭമാനദുകേഹീതി വുത്തദുകരാസിതോ അവസേസേഹി. **തേസ**ന്തി ഉപാദിന്നഉപാദിന്നുപാദാനിയചിത്തസമുട്ഠാനദുകാനം. **അഞ്ഞേസ**ന്തി ഉപാദിന്നദുകാദിതോ അഞ്ഞേസം ഉപാദാദുകാദീനം. **വത്ഥുദുകാദീഹീ**തി **ആദി**-സദ്ദേന ചക്ഖായതനദുകാദയോ സങ്ഗണ്ഹാതി. ഏത്ഥാപി അവസേസേഹി തേസം അഞ്ഞേസഞ്ച യോജനായ ചതുക്കാ ന ലബ്ഭന്തീതി സമ്ബന്ധോ.

ചതുബ്ബിധാദിരൂപസങ്ഗഹവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ഉദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

രൂപവിഭത്തി

ഏകകനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൫൯൪. പഥവീആദീനം ധമ്മാനം രുപ്പനസഭാവോ വിയ ന ഹേതുആദിഭാവോപി സാധാരണോതി ന ഹേതൂസു വിഭജിതബ്ബോതി വുത്തം **"അവിജ്ജമാനവിഭാഗസ്സാ"**തി. തസ്സ പന വിഭാഗാഭാവദസ്സനസരൂപദസ്സനമേവ നിദ്ദേസോ. ഏവഞ്ച കത്വാ നിബ്ബാനസ്സപി വിഭാഗരഹിതത്താ "അസങ്ഖതാ ധാതൂ"തി ഏത്തകമേവ നിദ്ദേസവസേന വുത്തം.

യദിപി ഹിനോതി ഏതേന പതിട്ഠാതി കുസലാദികോ ധമ്മോതി അലോഭാദയോ കേവലം ഹേതുപദവചനീയാ, കാരണഭാവസാമഞ്ഞതോ പന മഹാഭൂതാദയോപി ഹേതു-സദ്ദാഭിധേയ്യാതി മൂലട്ഠവാചിനാ ദുതിയേന **ഹേതു**-സദ്ദേന വിസേസേത്വാ ആഹ **"ഹേതുഹേതൂ"**തി. സുപ്പതിട്ഠിതഭാവസാധനതോ കുസലാദിധമ്മാനം മൂലത്ഥേന ഉപകാരകധമ്മാ "തയോ കുസലഹേതൂ"തിആദിനാ (ധ॰ സ॰ ൧൦൫൯-൧൦൬൧) പട്ഠാനേ ച തേയേവ "ഹേതുപച്ചയോ"തി വുത്താതി ആഹ **"മൂലഹേതു പച്ചയഹേതൂതി വാ അയമത്ഥോ"**തി. ഹിനോതി ഏതേന, ഏതസ്മാ വാ ഫലം പവത്തതീതി ഹേതു, പടിച്ച ഏതസ്മാ ഏതി പവത്തതീതി പച്ചയോതി ഏവം **ഹേതുപച്ചയ**-സദ്ദാനം അനാനത്ഥതം സന്ധായ ഹേതുസദ്ദപരിയായഭാവേന **പച്ചയ**-സദ്ദോ വുത്തോതി ആഹ **"ഹേതുപച്ചയസദ്ദാനം സമാനത്ഥത്താ"**തി. ഭൂതത്തയനിസ്സിതാനി ച മഹാഭൂതാനി ചതുമഹാഭൂതനിസ്സിതം ഉപാദാരൂപന്തി സബ്ബമ്പി രൂപം സബ്ബദാ സബ്ബത്ഥ സബ്ബാകാരം ചതുമഹാഭൂതഹേതുകം മഹാഭൂതാനി ച അനാമട്ഠഭേദാനി സാമഞ്ഞതോ ഗഹിതാനീതി വുത്തം **"രൂപക്ഖന്ധസ്സ ഹേതൂ"**തി.

കമ്മസമാദാനാനന്തി സമാദാനാനം കമ്മാനം, സമാദിയിത്വാ കതകമ്മാനം വാ. **അഞ്ഞേസു പച്ചയേസു** വിപാകസ്സ തണ്ഹാവിജ്ജാദീസു.

> "അട്ഠാനമേതം, ഭിക്ഖവേ, അനവകാസോ, യം കായദുച്ചരിതസ്സ ഇട്ഠോ കന്തോ മനാപോ വിപാകോ നിബ്ബത്തേയ്യ, നേതം ഠാനം വിജ്ജതി. ഠാനഞ്ച ഖോ ഏതം, ഭിക്ഖവേ, വിജ്ജതി, യം കായദുച്ചരിതസ്സ അനിട്ഠോ അകന്തോ അമനാപോ വിപാകോ നിബ്ബത്തേയ്യ. ഠാനമേതം വിജ്ജതി. വചീ…പേ॰… മനോ…പേ॰… വിജ്ജതി…പേ॰… അട്ഠാനമേതം, ഭിക്ഖവേ, അനവകാസോ, യം കായസുചരിതസ്സ അനിട്ഠോ അകന്തോ അമനാപോ വിപാകോ നിബ്ബത്തേയ്യാ"തി (മ॰ നി॰ ൩.൧൩൧; വിഭ॰ ൮൦൯),

"കമ്മം സത്തേ വിഭജതി, യദിദം ഹീനപണീതതായാ"തി (മ॰ നി॰ ൩.൨൮൯) - ഏവമാദിവചനതോ കമ്മം വിപാകസ്സ ഇട്ഠാനിട്ഠതം നിയമേതീതി ആഹ **"ഇട്ഠാനിട്ഠവിപാകനിയാമകത്താ"**തി. **ഗതിഉപധികാലപയോഗസമ്പത്തിവിപത്തിയോയേവ ഠാനം** വിപാകസ്സ ഓകാസഭാവതോ. ന ഹി തേഹി വിനാ കോചി വിപാകോ നിബ്ബത്തതീതി. യഥാവുത്തട്ഠാനേ സതി അധിഗന്തബ്ബം ഇട്ഠാനിട്ഠാരമ്മണം **"ഗതി…പേ॰… നിപ്ഫാദിത"**ന്തി വുത്തം. വിപാകസ്സ ആരമ്മണേന വിനാ

അഭാവതോ ആരമ്മണമ്പി തസ്സ പധാനം കാരണം. **അനഞ്ഞസഭാവതോതി** ഹേതുആദിസഭാവാഭാവതോ.

രുപ്പനം രൂപം. തം അസ്സ അത്ഥീതി ഏത്ഥ "അസ്സാ"തി വുച്ചമാനോ പഥവീആദിഅത്ഥോയേവ രുപ്പതീതിപി വുച്ചതീതി ആഹ **"രുപ്പനലക്ഖണയുത്തസ്സേവ രൂപീരൂപഭാവതോ"**തി. **ഏതം സഭാവന്തി** ഏതം ഉപ്പന്നഭാവേ സതി ഛഹി വിഞ്ഞാണേഹി വിഞ്ഞേയ്യസഭാവം രൂപേ നിയമേതി രൂപസ്സേവ തംസഭാവത്താ. **ന രൂപം ഏതസ്മി**ന്തി കാലഭേദവസേന അതംസഭാവസ്സപി രൂപസ്സ അത്ഥിതായ ന രൂപം തത്ഥ നിയന്തബ്ബന്തി ദസ്സേതി. **അത്ഥി ഹീ**തിആദിനാ തത്ഥ രൂപസ്സേവ നിയന്തബ്ബതാഭാവംയേവ വിവരതി. **ഏതമേവാ**തിആദിനാ ഉദ്ദേസേന നിദ്ദേസം സംസന്ദേതി. ഏത്ഥ ഏതമേവ രൂപേ യഥാവുത്തസഭാവം നിയമേതബ്ബം നിദ്ദേസേ **ഏവ**-സദ്ദേന നിയമേതി അവധാരേതീതി അത്ഥോ. **യഥാവുത്തോ നിയമോ**തി ഉപ്പന്നഭാവേ സതി ഛഹി വിഞ്ഞാണേഹി വിഞ്ഞേയ്യഭാവോ നിയന്തബ്ബതായ "നിയമോ"തി വുത്തോ, സോ രൂപേ അത്ഥി ഏവ രൂപസ്സേവ തംസഭാവത്താ. വിസിട്ഠകാലസ്സ വുത്തപ്പകാരം അവധാരണംയേവ വാ യഥാവുത്തോ നിയമോ, സോ രൂപേ അത്ഥിയേവ സമ്ഭവതിയേവ, ന അരൂപേ വിയ ന സമ്ഭവതീതി അത്ഥോ ദട്ഠബ്ബോ. **കാലഭേദന്തി** കാലവിസേസം. **അനാമസിത്വാ**തി അഗ്ഗഹേത്വാ. **തം സബ്ബന്തി** അനാമട്ഠകാലഭേദം തതോയേവ അരൂപേഹി സമാനവിഞ്ഞേയ്യസഭാവം സബ്ബം രൂപം. **ഉപ്പന്നന്തി** ഏതേന കാലഭേദാമസനേന വിസേസേതി **"ഉപ്പന്നം...പേ॰... മേവാ"**തി.

വത്തമാനകാലികം സബ്ബം രൂപം ദിട്ഠസുതമുതവിഞ്ഞാതസഭാവം, തം യഥാസകം ഛഹി വിഞ്ഞാണേഹി വിഞ്ഞേയ്യസഭാവമേവ, ന തേഹി അവിഞ്ഞേയ്യം. നാപി ഉപ്പന്നമേവ ഛഹി വിഞ്ഞാണേഹി വിഞ്ഞേയ്യസഭാവം ഏകന്തലക്ഖണനിയമാഭാവാപത്തിതോതി ഏവം അവിപരീതേ അത്ഥേ വിഭാവിതേപി ചോദകോ അധിപ്പായം അജാനന്തോ **"നനു ഏവ"**ന്തിആദിനാ സബ്ബസ്സ സബ്ബാരമ്മണതാപത്തിം ചോദേതി. ഇതരോ **"രൂപം സബ്ബം സമ്പിണ്ഡേത്വാ"**തിആദിനാ അത്തനോ അധിപ്പായം വിഭാവേതി. ഏത്ഥ **ഏകീഭാവേന ഗഹേത്വാ**തി ഇദം "സമ്പിണ്ഡേത്വാ"തി ഏതസ്സ അത്ഥവചനം. ഏകന്തലക്ഖണം ഛഹി വിഞ്ഞാണേഹി വിഞ്ഞേയ്യസഭാവോയേവ. ഇദം വുത്തം ഹോതി - കിഞ്ചാപി പഞ്ചന്നം വിഞ്ഞാണാനം വിസയന്തരേ അപ്പവത്തനതോ ന സബ്ബസ്സ സബ്ബാരമ്മണതാ, സബ്ബസ്സപി പന രൂപസ്സ ഛവിഞ്ഞാണാരമ്മണഭാവതോ യഥാസകം ഛഹി വിഞ്ഞാണേഹി വിഞ്ഞേയ്യതായ ഛഹി വിഞ്ഞാണേഹി വിഞ്ഞേയ്യതാവ അത്ഥി, തം ഏകതോ സങ്ഗഹണവസേന ഗഹേത്വാ "ഉപ്പന്നം സബ്ബം രൂപം ഛഹി വിഞ്ഞാണേഹി വിഞ്ഞേയ്യ"ന്തി വുത്തം യഥാ "അഭിഞ്ഞാപ്പത്തം പഞ്ചമജ്ഝാനം ഛളാരമ്മണം ഹോതീ"തി. യഥാ ഹി ദിബ്ബചക്ഖുദിബ്ബസോതാദിഅഭിഞ്ഞാപ്പത്തസ്സ പഞ്ചമജ്ഝാനസ്സ വിസും അസബ്ബാരമ്മണത്തേപി ഏകന്തലക്ഖണവസേന ഏകീഭാവേന ഗഹേത്വാ ആരമ്മണവസേന പഠമജ്ഝാനാദിതോ വിസേസം ദസ്സേതും "അഭിഞ്ഞാപ്പത്തം പഞ്ചമജ്ഝാനം ഛളാരമ്മണം ഹോതീ"തി വുച്ചതി, ഏവം അരൂപതോ രൂപസ്സ വിസയവസേന വിസേസം ദസ്സേതും **"ഉപ്പ ...പേ॰... വിഞ്ഞേയ്യ"**ന്തി വുത്തന്തി. ഛഹി വിഞ്ഞാണേഹി വിഞ്ഞേയ്യഭാവോ രൂപേ നിയമേതബ്ബോ, ന പന രൂപം തസ്മിം നിയമേതബ്ബം, അനിയതദേസോ ച ഏവ-സദ്ദോതി **അട്ഠകഥായം** (ധ॰ സ॰ അട്ഠ॰ ൭൪൪) "പച്ചുപ്പന്നരൂപമേവ ചക്ഖുവിഞ്ഞാണാദീഹി ഛഹി വേദിതബ്ബ"ന്തി വുത്തം. "പച്ചുപ്പന്നരൂപമേവാ"തിആദിനാ തത്ഥ ദോസമാഹ. **തസ്മാ**തി യസ്മാ പാളിയം വിഞ്ഞേയ്യമേവാതി ഏവ-സദ്ദോ വുത്തോ, ന ച തസ്സ അട്ഠാനയോജനേന കാചി ഇട്ഠസിദ്ധി, അഥ ഖോ അനിട്ഠസിദ്ധിയേവ സബ്ബരൂപസ്സ ഏകന്തലക്ഖണനിയമാദസ്സനതോ, തസ്മാ. യഥാരുതവസേനേവ നിയമേ ഗയ്ഹമാനേ ഉപ്പ...പേ॰... പത്തി നത്ഥി, തതോ ച സോതപതിതതായപി പയോജനം നത്ഥീതി. **വുത്തനയേനാ**തി "അരൂപതോ വിധുര"ന്തിആദിനാ വുത്തനയേന.

ഞാണസ്സ വാ ഉത്തരസ്സ പുരിമഞാണം വത്ഥുകാരണന്തി **ഞാണവത്ഥു**. "സജാതീ"തി ഏത്ഥ സ-കാരോ സമാനസദ്ദത്ഥോതി ദസ്സേതും **"സമാനജാതികാന"**ന്തി വുത്തം. സമാനജാതിതാ ച സമ്മാവാചാദീനം സീലനത്ഥോ ഏവ. ഏതേന സമാനസഭാവതാ സജാതിസങ്ഗഹോതി വേദിതബ്ബോ. ആരമ്മണേ ചേതസോ അവിക്ഖേപപ്പവത്തിയാ ഉപട്ഠാനുസ്സാഹനാനി വിയ തേസം അവിക്ഖേപോപി അതിസയേന ഉപകാരകോതി **"അഞ്ഞമഞ്ഞോപകാരവസേനാ"**തി വുത്തം. തേനേവ വിജ്ജമാനേസുപി അഞ്ഞേസു സഹജാതധമ്മേസു ഏതേസംയേവ സമാധിക്ഖന്ധസങ്ഗഹോ ദസ്സിതോ. യം പന **സച്ചവിഭങ്ഗവണ്ണനായം** (വിഭ॰ അട്ഠ॰ ൧൮൯) **വിസുദ്ധിമഗ്ഗാദീസു** (വിസുദ്ധി॰ ൨.൫൬൮) ച "വായാമസതിയോ കിരിയതോ സങ്ഗഹിതാ"തി വുത്തം, തം അസമാധിസഭാവതം തേസം സമാധിസ്സ ഉപകാരകത്തഞ്ച സന്ധായ വുത്തം. തേനേവ ച തത്ഥ "സമാധിയേവേത്ഥ സജാതിതോ സമാധിക്ഖന്ധേന സങ്ഗഹിതോ"തി (വിസുദ്ധി॰ ൨.൫൬൮; വിഭ॰ അട്ഠ॰ ൧൮൯) വുത്തം. ഇധ പന **സജാതിസങ്ഗഹോ**തി സമാധിതദുപകാരകധമ്മാനം ഉപ്പത്തിദേസവസേന സങ്ഗഹോ വുത്തോതി. അവിരാധേത്വാ വിസയസഭാവാവഗ്ഗഹണം **പടിവേധോ, അപ്പനാ** ച ആരമ്മണേ ദള്ഹനിപാതോ തദവഗാഹോയേവാതി **"പടിവേധസദിസം കിച്ച"**ന്തി വുത്തം. അഥ വാ

ആരമ്മണപടിവേധസ്സ തദാഹനനപരിയാഹനനമനുഗുണതായ സമാനന്തി പഞ്ഞാവിതക്കാനം കിച്ചസരിക്ഖതാ വുത്താ.

ഏകകനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ദുകനിദ്ദേസോ

ഉപാദാഭാജനീയവണ്ണനാ

൬൧൬. സമന്തതോ സബ്ബസോ ദസ്സനട്ഠേന ചക്ഖു **സമന്തചക്ഖൂ**തി ഇമമത്ഥം ദസ്സേതും **"സബ്ബസങ്ഖതാസങ്ഖതദസ്സന"**ന്തി വുത്തം. **ഏവമാദിനാ**തി എത്ഥ **ആദി**-സദ്ദോ "ദുക്ഖം പരിഞ്ഞേയ്യം പരിഞ്ഞാത"ന്തി തീസുപി പദേസു പച്ചേകം യോജേതബ്ബോ. "ഇദം ദുക്ഖന്തി മേ, ഭിക്ഖവേ, പുബ്ബേ അനനുസ്സുതേസു ധമ്മേസു ചക്ഖും ഉദപാദി, ഞാണം ഉദപാദീ"തിആദിനാ (മഹാവ° ൧൫; പടി° മ° ൨.൩൦) ഹി പാളി പവത്താതി. **ആകാരേനാ**തി ദ്വാദസവിധേന ആകാരേന. **തമ്പി കാമാവചരം** വിപസ്സനാപച്ചവേക്ഖണഞാണഭാവതോ. "ഞാണചക്ഖു സഹഅരിയമഗ്ഗം വിപസ്സനാഞാണന്തിപി യുജ്ജതീ"തി വദന്തി. അഗ്ഗമഗ്ഗേന പന സഹ വിപസ്സനാ പച്ചവേക്ഖണഞാണന്തി യുത്തം വിയ ദിസ്സതി.

യഥാവുത്തേ മംസപിണ്ഡേ സസമ്ഭാരേ ചക്ഖുവോഹാരോ സന്താനവസേന പവത്തമാനേ ചതുസമുട്ഠാനികരൂപധമ്മേ ഉപാദായ പവത്തോതി **"ചതു...പേ°... സമ്ഭാരാ"**തി വുത്തം. **സണ്ഠാനന്തി വണ്ണായതനമേവാ**തി തേന തേന ആകാരേന സന്നിവിട്ഠേസു മഹാഭൂതേസു തംതംസണ്ഠാനവസേന വണ്ണായതനസ്സ വിഞ്ഞായമാനത്താ വുത്തം, ന വണ്ണായതനസ്സേവ സണ്ഠാനപഞ്ഞത്തിയാ ഉപാദാനത്താ. തഥാ ഹി അന്ധകാരേ ഫുസിത്വാപി സണ്ഠാനം വിഞ്ഞായതീതി. തഥാ ച വക്ഖതി "ദീഘാദീനി ഫുസിത്വാപി സക്കാ ജാനിതു"ന്തി, (ധ° സ° അട്ഠ° ൬൧൬) "ദീഘാദിസന്നിവേസം ഭൂതസമുദായം നിസ്സായാ"തി (ധ° സ° മൂലടീ° ൬൧൬) ച. **തേസം** സമ്ഭവസണ്ഠാനാനം ആപോധാതുവണ്ണായതനേഹി അനത്ഥന്തരഭാവേപി തേഹി **വിസും വചനം തഥാഭൂതാനം** സമ്ഭവഭൂതാനം സണ്ഠാനഭൂതാനഞ്ച. ഏതേന ആപോധാതുവണ്ണായതനാനം വസേന വത്തമാനഅവത്ഥാവിസേസോ സമ്ഭവോ സണ്ഠാനഞ്ചാതി അയമത്ഥോ ദസ്സിതോ ഹോതി. തത്ഥ സമ്ഭവോ ചതുസമുട്ഠാനികോ സോളസവസ്സകാലേ ഉപ്പജ്ജതി. തസ്സ രാഗവസേന ഠാനാ വചനം ഹോതീതി വദന്തി. **അതഥാഭൂതാനം** തതോ അഞ്ഞഥാഭൂതാനം. **യഥാവുത്തേ** സമ്ഭാരവത്ഥുസങ്ഖാതേ. **വിജ്ജമാനത്താ**തി ഭിയ്യോവുത്തിവസേന വുത്തം. തഥാ ഹി ഖീണാസവാനം ബ്രഹ്മാനഞ്ച സമ്ഭവോ നത്ഥീതി. ആപോധാതുവിസേസത്താ സമ്ഭവോ ആപോധാതുസമ്ബന്ധീ ആപോധാതുതന്നിസ്സയനിസ്സിതോപി ഹോതീതി തസ്സ ചതുധാതുനിസ്സിതതായ അവിരോധോ വുത്തോ.

ഉതുചിത്താഹാരേഹി ഉപത്ഥമ്ഭിയമാനന്തി എത്ഥ "കലാപന്തരഗതാ ഉതുആഹാരാ അധിപ്പേതാ"തി വദന്തി. **അനേകകലാപഗതഭാവം ചക്ഖുസ്സ ദസ്സേതി** യതോ ഉപദ്ദുതപടലേ നിരാകരണേപി ചക്ഖു വിജ്ജതീതി . **പടിഘട്ടനം** വിസയാഭിമുഖഭാവോ നിഘംസപച്ചയത്താ. **നിഘംസോ** നിസ്സയഭാവാപത്തി. യതോ ചക്ഖാദിനിസ്സിതാ സഞ്ഞാ **"പടിഘസഞ്ഞാ"**തി വുച്ചതി.

അനേകത്താതി ഇദം അവചനസ്സ കാരണം, ന ഹേതുകിരിയായ വിഞ്ഞായമാനഭാവസ്സ. സോ പന അപേക്ഖാസിദ്ധിതോ ഏവ വേദിതബ്ബോ. ഹേതുകിരിയാപേക്ഖാ ഹി ഫലകിരിയാതി. **ചക്ഖും സങ്ഗണ്ഹാതീ**തി ചക്ഖുവിഞ്ഞാണസ്സ നിസ്സയഭാവാനുപഗമനേപി തംസഭാവാനതിവത്തനതോ തസ്സാ സമഞ്ഞായ തത്ഥ നിരുള്ഹഭാവം ദസ്സേതി. ദസ്സനപരിണായകട്ഠോ ചക്ഖുസ്സ ഇന്ദട്ഠോയേവാതി **"യഥാ ഹി ഇസ്സരോ"**തിആദിനാ ഇസ്സരോപമാ വുത്താ. ചക്ഖുവിഞ്ഞാണം ദസ്സനകിച്ചേ പരിണായന്തം ചക്ഖു തംസഹജാതേ ചക്ഖുസമ്ഫസ്സാദയോപി തത്ഥ പരിണായതീതി വുച്ചതീതി **"തേ ധമ്മേ...പേ°... പരിണായതീ"**തി വുത്തം, ന പന ചക്ഖുസമ്ഫസ്സാദീനം ദസ്സനകിച്ചത്താ. അഥ വാ ചക്ഖുസമ്ഫസ്സാദീനം ഇന്ദ്രിയപച്ചയഭാവേന ഉപകാരകം ചക്ഖുവിഞ്ഞാണം ദസ്സനകിച്ചേ പരിണായന്തം ചക്ഖു തത്ഥ ചക്ഖുസമ്ഫസ്സാദയോപി തദനുവത്തകേ പരിണായതീതി അത്ഥായം പരിയായോതി ദസ്സേന്തോ ആഹ **"തേ ധമ്മേ...പേ°... ണായതീ"**തി. അനേകത്ഥത്താ ധാതൂനം **ചക്ഖതീ**തി ഇമസ്സ "പരിണായതി പകാസേതീ"തി ച അത്ഥാ വുത്താ. സണ്ഠാനമ്പി രൂപായതനമേവാതി **"സമവിസമാനി രൂപാനി ചക്ഖതീതി ചക്ഖൂ"**തി വുത്തം. തംദ്വാരികാനം ഫസ്സാദീനം ഉപനിസ്സയപച്ചയഭാവോ ഏവ **വളഞ്ജനത്ഥോ**.

൬൨൦. **തംദ്വാരികാ...പേ°... ഉപ്പത്തി വുത്താ**തി ചക്ഖുവിഞ്ഞാണേ ഉപ്പന്നേ സമ്പടിച്ഛനാദീനി ബലവാരമ്മണേ ജവനം ഏകന്തേന ഉപ്പജ്ജതീതി കത്വാ വുത്തം. തഥാ ചേവ ഹി അന്തരാ ചക്ഖുവിഞ്ഞാണേ വാ സമ്പടിച്ഛനേ വാ സന്തീരണേ വാ ഠത്വാ നിവത്തിസ്സതീതി നേതം ഠാനം വിജ്ജതീതി നിച്ഛിതം. **തേന പച്ചയേനാ**തി തംപകാരേന പച്ചയേന. **തംസദിസാന**ന്തി ഗരും കത്വാ അസ്സാദനാദിപ്പവത്തിവിസേസരഹിതതായ ദസ്സനസദിസാനം മനോധാതുസന്തീരണവോട്ഠബ്ബനാനം.

പഞ്ചദ്വാരികജവനാനം അസ്സാദനാദിതോ അഞ്ഞഥാ ഗരും കത്വാ പവത്തി നത്ഥി രൂപധമ്മവിസയത്താതി **“അസ്സാദനാഭിനന്ദനഭൂതാനീ”**തി ഏത്തകമേവ വുത്തം. മനോദ്വാരികജവനപിട്ഠിവട്ടകാനമ്പി ഹി പഞ്ചദ്വാരികജവനാനം അസ്സാദനാഭിനന്ദനഭാവേന രൂപം ഗരും കത്വാ പവത്തി നത്ഥീതി ന സക്കാ വത്തുന്തി. രൂപം ആരമ്മണാധിപതി അകുസലസ്സേവ ഹോതി. തഥാ ഹി **പട്ഠാനേ** “അബ്യാകതോ ധമ്മോ അകുസലസ്സ ധമ്മസ്സ അധിപതിപച്ചയേന പച്ചയോ. ആരമ്മണാധിപതി ചക്ഖും ഗരും കത്വാ അസ്സാദേതി അഭിനന്ദതീ”തിആദിനാ (പട്ഠാ॰ ൧.൧.൪൧൩) രൂപധമ്മോപി ആരമ്മണാധിപതി വിഭത്തോ. “അബ്യാകതോ ധമ്മോ അബ്യാകതസ്സ ധമ്മസ്സ അബ്യാകതോ ധമ്മോ കുസലസ്സാ”തി ഏത്ഥ പന ഫലനിബ്ബാനാനേവ ആരമ്മണാധിപതിഭാവേന വിഭത്താനീതി. ഗണനായ ച “ആരമ്മണആരമ്മണാധിപതിഉപനിസ്സയപുരേജാതഅത്ഥിഅവിഗതന്തി ഏക”ന്തി (പട്ഠാ॰ ൧.൧.൪൪൭) വുത്തം. യദി കുസലസ്സപി സിയാ, ദ്വേതി വത്തബ്ബം സിയാതി. **താനീ**തി യഥാവുത്തജവനാനി പടിനിദ്ദിട്ഠാനി. **തംസമ്പയുത്താനി ചാ**തി ജവനസമ്പയുത്താനി. **അഞ്ഞാനി** ചക്ഖുസമ്ഫസ്സാദീനി. യദി രൂപസ്സ ആരമ്മണപച്ചയഭാവമത്തം അധിപ്പേതം, “തം രൂപാരമ്മണേതി ഏതേനേവ സിജ്ഝേയ്യാ”തി ഏത്തകമേവ വദേയ്യ. യസ്മാ പന രൂപം തംദ്വാരികജവനാനം പച്ചയവിസേസോപി ഹോതി, തസ്മാ തസ്സ വിസേസസ്സ ദീപനത്ഥം “ആരബ്ഭാ”തി വചനം വുത്തം സിയാതി ആഹ **“ആരമ്മണപച്ചയതോ അഞ്ഞപച്ചയഭാവസ്സപി ദീപക”**ന്തി.

൬൦൦. സോതവിഞ്ഞാണപ്പവത്തിയം സവനകിരിയാവോഹാരോതി സോതസ്സ സവനകിരിയായ കത്തുഭാവോ സോതവിഞ്ഞാണസ്സ പച്ചയഭാവേനാതി വുത്തം **“സോതവിഞ്ഞാണസ്സ നിസ്സയഭാവേന സുണാതീ”**തി. ജീവിതനിമിത്തമാഹാരരസോ ജീവിതം, തസ്മിം നിന്നതായ തം അവ്ഹായതീതി ജിവ്ഹാതി ഏവം സിദ്ധേന ജിവ്ഹാ-സദ്ദേന പകാസിയമാനാ രസാവ്ഹായനസങ്ഖാതാ സായനകിരിയാ ലബ്ഭതീതി കത്വാ വുത്തം **“ജിവ്ഹാസദ്ദേന വിഞ്ഞായമാനാ കിരിയാസായന”**ന്തി. തഥാ ച വക്ഖതി “ജീവിതമവ്ഹായതീതി ജിവ്ഹാ”തി (വിഭ॰ അട്ഠ॰ ൧൫൪). **ആയോ**തി ഉപ്പത്തിദേസോ. പസാദകായസ്സ കായികാനം ദുക്ഖസുഖാനം നിസ്സയഭാവതോ ഇതരേസം ഉപനിസ്സയഭാവതോ **“ദുക്ഖദുക്ഖവിപരിണാമദുക്ഖാനം ആയോ”**തി വുത്തം. **ബ്യാപിതായാ**തി ബ്യാപിഭാവേ, ബ്യാപിഭാവേന വാ. **കായപ്പസാദഭാവോ**തി കായപ്പസാദസബ്ഭാവോ. **അനുവിദ്ധത്താ**തി അനുയുത്തഭാവതോ, സംസട്ഠഭാവതോതി അത്ഥോ. **തസ്മാ**തി യസ്മാ യാവതാ ഇമസ്മിം കായേ ഉപാദിന്നകപവത്തം നാമ അത്ഥി, സബ്ബത്ഥ കായായതനം കപ്പാസപടലേ സ്നേഹോ വിയാതി വുത്തം, തസ്മാ. പണ്ഡരസഭാവാ പസാദാ ആപാഥഗതം വിസയം വിഞ്ഞാണുപ്പത്തിഹേതുഭാവേന പകാസേന്താ വിയ ഹോന്തീതി തേസം വിസയാവഭാസനകിച്ചതാ വുത്താ. **സമാനനിസ്സയാന**ന്തി ഏകനിസ്സയാനം. അവിനിബ്ഭുത്തേസു ഹി രൂപരസാദീസു യംനിസ്സയം രൂപം, തംനിസ്സയോ ഏവ രസാദീതി. **അഞ്ഞമഞ്ഞസഭാവാനുപഗമേനാ**തി ലക്ഖണസങ്കരാഭാവമാഹ.

യസ്മാ പച്ചയന്തരസഹിതോയേവ ചക്ഖുപ്പസാദോ രൂപാഭിഹനനവസേന പവത്തതി, ന പച്ചയന്തരരഹിതോ, തസ്മാ രൂപാഭിഘാതോ ഹോതു വാ മാ വാ ഹോതു, ഏവംസഭാവോ സോ രൂപധമ്മോതി ദസ്സേതും **“രൂപാഭിഘാതാരഹോ”**തി വുത്തം യഥാ “വിപാകാരഹസഭാവാ കുസലാകുസലാ”തി. വിസയവിസയീനം അഞ്ഞമഞ്ഞം അഭിമുഖഭാവോ അഭിഘാതോ വിയാതി അഭിഘാതോ, സോ രൂപേ ചക്ഖുസ്സ , ചക്ഖുമ്ഹി വാ രൂപസ്സ ഹോതീതി വുത്തം **“രൂപേ, രൂപസ്സ വാ അഭിഘാതോ”**തി. തേനേവാഹ “യമ്ഹി ചക്ഖുമ്ഹി അനിദസ്സനമ്ഹി സപ്പടിഘമ്ഹി രൂപം സനിദസ്സനം സപ്പടിഘം പടിഹഞ്ഞി വാ”തി (ധ॰ സ॰ ൬൫൭), “ചക്ഖു അനിദസ്സനം സപ്പടിഘം രൂപമ്ഹി സനിദസ്സനമ്ഹി സപ്പടിഘമ്ഹി പടിഹഞ്ഞി വാ”തി (ധ॰ സ॰ ൬൫൮) ച ആദി. ഏത്ഥ ച തംതംഭവപത്ഥനാവസേന ചക്ഖാദീസു അവിഗതരാഗസ്സ അത്തഭാവനിപ്ഫാദകസാധാരണകമ്മവസേന പുരിമം ചക്ഖുലക്ഖണം വുത്തം, സുദൂരസുഖുമാദിഭേദസ്സപി രൂപസ്സ ഗഹണസമത്ഥമേവ ചക്ഖു ഹോതൂതി ഏവം നിബ്ബത്തിതആവേണികകമ്മവസേന ദുതിയം. ഏസ നയോ സേസേസുപി. അഥ വാ സതിപി പഞ്ചന്നം പസാദഭാവസാമഞ്ഞേ സവിസയാവഭാസനസങ്ഖാതസ്സ പസാദബ്യാപാരസ്സ ദസ്സനവസേന പുരിമം വുത്തം, പസാദകാരണസ്സ സതിപി കമ്മഭാവസാമഞ്ഞേ അത്തനോ കാരണഭേദേന ഭേദദസ്സനവസേന ദുതിയം.

കാമതണ്ഹാതി കാമഭവേ തണ്ഹാ. തഥാ രൂപതണ്ഹാ ദട്ഠബ്ബാ. തസ്സ തസ്സ ഭവസ്സ മൂലകാരണഭൂതാ തണ്ഹാ തസ്മിം തസ്മിം ഭവേ ഉപ്പജ്ജനാരഹായതനവിസയാപി നാമ ഹോതീതി **കാമതണ്ഹാദീനം ദട്ഠുകാമതാദിവോഹാരാരഹതാ** വുത്താ. **ദട്ഠുകാമതാ**തി ഹി ദട്ഠുമിച്ഛാ രൂപതണ്ഹാതി അത്ഥോ. തഥാ സേസാസുപീതി. ഏത്ഥ ച ദട്ഠുകാമതാദീനം തംതംഅത്തഭാവനിബ്ബത്തകകമ്മായൂഹനക്ഖണതോ സതി പുരിമനിബ്ബത്തിയം വത്തബ്ബം നത്ഥി. അസതിപി തസ്സ മഗ്ഗേന അസമുഗ്ഘാതിതഭാവേനേവ കാരണന്തി ദട്ഠബ്ബം. യതോ മഗ്ഗേന അസമുച്ഛിന്നം കാരണലാഭേ സതി ഉപ്പജ്ജിത്വാ അത്തനോ ഫലസ്സ കാരണഭാവൂപഗമനതോ വിജ്ജമാനമേവാതി ഉപ്പന്നഅത്ഥിതാപരിയായേഹി വുച്ചതി “അരിയം അട്ഠങ്ഗികം മഗ്ഗം ഭാവേന്തോ അരിയം അട്ഠങ്ഗികം മഗ്ഗം ബഹുലീകരോന്തോ ഉപ്പന്നുപ്പന്നേ പാപകേ അകുസലേ ധമ്മേ

അന്തരായേവ അന്തരധാപേതി" (സം॰ നി॰ ൫.൧൭൭), "സന്തം വാ അജ്ഝത്തം കാമച്ഛന്ദം അത്ഥി മേ അജ്ഝത്തം കാമച്ഛന്ദോതി പജാനാതീ"തി (ദീ॰ നി॰ ൨.൩൮൨; മ॰ നി॰ ൧.൧൧൫) ച ഏവമാദീസു.

ഏത്ഥാഹ - ചക്ഖാദീനം ഇന്ദ്രിയാനം കിം ഏകകമ്മുനാ ഉപ്പത്തി, ഉദാഹു നാനാകമ്മുനാതി? ഉഭയഥാപീതി പോരാണാ. തത്ഥ നാനാകമ്മുനാ താവ ഉപ്പത്തിയം ചക്ഖാദീനം വിസേസേ വത്തബ്ബം നത്ഥി കാരണസ്സ ഭിന്നത്താ. ഏകകമ്മുനാ പന ഉപ്പത്തിയം തേസം കഥം വിസേസോതി? കാരണസ്സ ഭിന്നത്തായേവ. തംതംഭവപത്ഥനാഭൂതാ ഹി തണ്ഹാ തംതംഭവപരിയാപന്നായതനാഭിലാസതായ സയം വിചിത്തരൂപാ ഉപനിസ്സയഭാവേന തംതംഭവനിബ്ബത്തകകമ്മസ്സ വിചിത്തഭേദതം വിദഹതി. യതോ തദാഹിതവിസേസം തം തഥാരൂപസമത്ഥതായോഗേന അനേകരൂപാപന്നം വിയ അനേകം വിസിട്ഠസഭാവം ഫലം നിബ്ബത്തേതി. തഥാ ച വക്ഖതി "കമ്മമേവ നേസം വിസേസകാരണ"ന്തി. ന ചേത്ഥ സമത്ഥതാഭാവതോ അഞ്ഞം വേദിതബ്ബം കാരണവിസേസേനാഹിതവിസേസസ്സ വിസിട്ഠഫലനിപ്ഫാദനയോഗ്യതാഭാവതോ. തഥാ ഹി സതി ഏകസ്സപി കമ്മസ്സ അനേകിന്ദ്രിയഹേതുതാവിസേസയോഗം ഏകമ്പി കമ്മന്തിആദിനാ യുത്തിതോ ആഗമതോപി പരതോ സയമേവ വക്ഖതി. തഥാ ച ഏകസ്സേവ കുസലചിത്തസ്സ സോളസാദിവിപാകചിത്തനിബ്ബത്തിഹേതുഭാവോ വുച്ചതി. ലോകേപി ഏകസ്സേവ സാലിബീജസ്സ പരിപുണ്ണാപരിപുണ്ണതണ്ഡുലഫലനിബ്ബത്തിഹേതുതാ ദിസ്സതി. കിം വാ ഏതായ യുത്തിചിന്തായ, ന ചിന്തിതബ്ബമേവേതം. യതോ കമ്മവിപാകോ ചക്ഖാദീനി കമ്മവിപാകോ ച സബ്ബാകാരതോ ബുദ്ധാനംയേവ കമ്മവിപാകഞാണഫലയുത്താനം വിസയോ, ന അഞ്ഞേസം അതക്കാവചരതായ. തേനേവ ച ഭഗവതാ "കമ്മവിപാകോ അചിന്തേയ്യോ ന ചിന്തേതബ്ബോ, യോ ചിന്തേയ്യ ഉമ്മാദസ്സ വിഘാതസ്സ ഭാഗീ അസ്സാ"തി (അ॰ നി॰ ൪.൭൭) ആദീനവം ദസ്സേത്വാ പടിക്ഖിത്തം. **ആവിഞ്ഛനം പുഗ്ഗലസ്സ വിഞ്ഞാണസ്സ വാ** തംനിന്നഭാവപ്പത്തിയാ ഹേതുഭാവോ.

സബ്ബേസന്തി പദസ്സ പകരണതോ പാരിസേസതോ വാ ലബ്ഭമാനം അത്ഥവിസേസം അജാനന്തോ യഥാരുതവസേനേവ അത്ഥം ഗഹേത്വാ **"കോ ഏത്ഥ വിസേസോ"**തിആദിനാ ചോദേതി. ഇതരോ തേജാദീനം പച്ചേകം അധികഭാവേ വിയ ദ്വിന്നം തിണ്ണം വാ അധികഭാവേപി യഥാവുത്താധികഭാവേനേവ ഏകകാദിവസേന ലബ്ഭമാനായ ഓമത്തതായപി കായപ്പസാദോ ന ഹോതീതി വിഞ്ഞായമാനത്താ പകരണതോ പാരിസേസതോ വാ ചതുന്നമ്പി ഭൂതാനം സമഭാവേന കായോ ഹോതീതി അയമത്ഥോ സിദ്ധോതി സബ്ബ-സദ്ദോ ഇധ സമഭാവദീപകോതി ദസ്സേതും **"ഇദം പനാ"**തിആദിമാഹ. **ഇമമത്ഥം ദീപേതീ**തി ച യഥാവുത്തേന ഞായേന "സബ്ബേസ"ന്തി വചനതോ അയമത്ഥോ ലബ്ഭതി, ന തസ്സ വാചകത്താതി ദസ്സേതി. തേനേവാഹ **"അനുവത്ത…പേ॰… വസേന വുത്തത്താ"**തി. ഏകദേസാധികഭാവനിവാരണേനേവ ഹി ഏകദേസോമത്തതാനിവാരണമ്പി വിഞ്ഞായതീതി. **ഏകദേസോ** അവയവോ. ചതുധാതുസമുദായനിസ്സയസ്സ ഹി പസാദസ്സ തദേകധാതുഅധികതാ അവയവാധികതാ ഹോതീതി.

"പുരിമാ ചേത്ഥ ദ്വേപി വാദിനോ നികായന്തരിയാ"തി വദന്തി. ആലോകാദിസഹകാരീകാരണസഹിതാനംയേവ ചക്ഖാദീനം രൂപാദിഅവഭാസനസമത്ഥതാ വിവരസ്സ ച സോതവിഞ്ഞാണുപനിസ്സയഭാവോ ഗുണോതി തേസം ലദ്ധീതി അധിപ്പായേന **"തംതംഭൂതഗുണേഹീ"**തിആദി വുത്തം. തേജാദീനം വിയ വിവരസ്സ ഭൂതഭാവാഭാവതോ **"യഥായോഗ"**ന്തി വുത്തം. അഥ വാ രൂപാദയോ വിയ വിവരമ്പി ഭൂതഗുണോതി പരാധിപ്പായം ദസ്സേന്തോ **"തംതംഭൂതഗുണേഹീ"**തി ആഹ. തേജസ്സ പന ആലോകരൂപേന, ആകാസസങ്ഖാതസ്സ വിവരസ്സ സദ്ദേന, വായുസ്സ ഗന്ധേന, ഉദകസ്സ രസേന, പഥവിയാ ഫോട്ഠബ്ബേനാതി ഇമമത്ഥം സന്ധായ **"യഥായോഗം തംതംഭൂതഗുണേഹീ"**തി വുത്തം സിയാ. **രൂപാദിഗ്ഗഹണേ**തി രൂപാദിവിസയേ ചക്ഖുവിഞ്ഞാണാദികേ നിപ്ഫാദേതബ്ബേതി അത്ഥോ. **ഉപകരിതബ്ബതോ**തി സഹകാരീകാരണഭൂതേഹി യഥാവുത്തഭൂതഗുണേഹി ചക്ഖാദീനം സകിച്ചകരണേ ഉപകരിതബ്ബതോ. **സഭാവേന സുയ്യമാനസ്സാ**തി കേനചി അനുച്ചാരിയമാനസ്സേവ ലബ്ഭമാനത്താ വുത്തം. ഘട്ടനം പന വിനാ വായുസദ്ദോപി നത്ഥീതി. അഥ വാ വായുമ്ഹി സദ്ദോ സഭാവേന സുയ്യതീതി ആപേ രസോ മധുരോതി ച തസ്സ ലദ്ധിയേവാതി ദട്ഠബ്ബം. **ദുതിയവാദിസ്സപി നിഗ്ഗഹോ ഹോതി** തസ്സപി തേജാദിഗുണാ രൂപാദയോതി ഏവംലദ്ധികത്താ.

രൂപാദിവിസേസഗുണേഹീതി രൂപാദിവിസേസഗുണയുത്തേഹി. **തേജ…പേ॰… വായൂഹീ**തി സഹാകാസേഹി തേജാദിപരമാണൂഹി. **കപ്പാസതോ വിസദിസായാ**തി കപ്പാസപഥവിതോ വിസേസയുത്തായ തതോ അധികസാമത്ഥിയയുത്തായാതി അധിപ്പായോ. **തസ്സായേവാ**തി കപ്പാസപഥവിയായേവ. യസ്മാ സാ വിജ്ജമാനാനിപി അവിസേസഭൂതാനി അത്ഥീതി ഗഹേതും അസക്കുണേയ്യഭാവേന അഭിഭവിത്വാ ഠിതാ, തസ്മാ തസ്സായേവ ഗന്ധോ അധികതരോ ഭവേയ്യാതി അത്ഥോ. അയഞ്ച സബ്ബോ ഉത്തരോ "തസ്സ തസ്സ ഭൂതസ്സ അധികതായാ"തിആദിനാ **അട്ഠകഥായം** (ധ॰ സ॰ അട്ഠ॰ ൬൦൦) വുത്തത്താ തഥാഗതാനം വാദം സമ്പടിച്ഛിത്വാ വദന്തസ്സ കണാദസ്സ വസേന വുത്തോ. "അത്തനോ പന മതേന കണാദകപിലാദയോ കേവലം പഥവാദിദ്രബ്യമേവാതിആദി ലദ്ധി.

കണാദസാസനായ അധിമുത്താനം സാസനേ അനവഗാള്ഹാനം കേസഞ്ചി അയം വാദോ"തി ച വദന്തി. **ഏതസ്സുഭയസ്സാ**തി ആസവഗന്ധതോ കപ്പാസഗന്ധോ അധികോ സീതുദകവണ്ണതോ ഉണ്ഹോദകവണ്ണോ ച അധികോതി ഏതസ്സ ഉഭയസ്സ. തേജാദിഅധികേസു ച സമ്ഭാരേസു രൂപാദീനം വിസേസസ്സ അദസ്സനതോ ന രൂപാദയോ തേജാദീനം വിസേസഗുണോതി സിദ്ധന്തി ആഹ **"തദഭാ...പേ॰... ത്തിതാ"**തി. തേന ന രൂപം തേജസ്സ വിസേസഗുണോ ഏകന്തതോ തേജാദികേ സമ്ഭാരേ വിസേസേന അദസ്സനതോ, യോ യസ്സ വിസേസഗുണോ, ന സോ തദധികേ സമ്ഭാരേ ഏകന്തതോ വിസേസേന ദിസ്സതി യഥാ പഥവീഅധികേ സമ്ഭാരേ ആപോധാതൂതി ദസ്സേതി. ഏവം സേസേസുപി യഥായോഗം യോജേതബ്ബം. **കോ പന വാദോ നാനാകലാപേ**തി സഭാവതോ നാനത്താഭാവേപി മൂലകാരണനാനത്തവസേന അത്ഥി കോചി വിസേസോ അസങ്ഘാതേതി ദസ്സേതി, യതോ പരമരണാദികിരിയാസമത്ഥതാ നേസം കേസഞ്ചിയേവ ദിസ്സതീതി.

ഏകമ്പീതി **പി**-സദ്ദേന അനേകസ്മിം വത്തബ്ബമേവ നത്ഥീതി ദസ്സേതി. പഞ്ചായതനികത്തഭാവേ പത്ഥനാ യാ ദട്ഠുകാമതാദിഭാവേന വുത്താ, തായ നിപ്ഫന്നം. ഏതേന കാരണവിസേസേന ഫലവിസേസമാഹ. **ന ഹീ**തിആദിനാ വുത്തമേവത്ഥം സമത്ഥയതി. **തന്തി** കമ്മം. **വിസേസേനാ**തി അത്തനോ കാരണേന ആഹിതാതിസയേന . തേനേവ സോതസ്സ ന ഹോതി പച്ചയോ, തതോ അഞ്ഞേനേവ പന ഹോതീതി അധിപ്പായോ. തേന അനേകസഭാവേന കാരണേന ആഹിതവിസേസം ഏകമ്പി കമ്മം അനേകസഭാവം ഫലം നിപ്ഫാദേതും സമത്ഥം ഹോതീതി ദസ്സേതി. ഇദാനി കമ്മസ്സ വുത്തപ്പകാരവിസേസാഭാവേ ദോസമാഹ **"ഇന്ദ്രിയന്തരാഭാവപ്പത്തിതോ"**തി. തസ്സത്ഥോ - കാരണവിസേസാഭാവേ ഫലവിസേസസ്സ അസമ്ഭവതോ യം വിസേസയുത്തം കമ്മം ചക്ഖുസ്സ കാരണം, തസ്സ തതോ അഞ്ഞവിസേസാഭാവേ തദഞ്ഞിന്ദ്രിയുപ്പാദകതാപി ന സിയാതി സോതിന്ദ്രിയാദീനം തതോ അനുപ്പത്തി ഏവ സിയാ. ഏവമിതരത്ഥാപി. **വിസേസോ**തി ചേത്ഥ കമ്മസ്സ തംതംഇന്ദ്രിയുപ്പാദനസമത്ഥതാ അധിപ്പേതാ, സാ ച പുബ്ബേ ദസ്സിതസഭാവോവ.

അനേകാഹി മഹഗ്ഗതചേതനാഹി ഏകായ വാ പരിത്തചേതനാസഹിതായ പടിസന്ധിക്ഖണേ കടത്താരൂപാനം നിബ്ബത്തീതി ന സക്കാ വിഞ്ഞാതുന്തി **"സബ്ബേസം...പേ॰... വിഞ്ഞായതീ"**തി വുത്തം. ഇദാനി തമേവ അസക്കുണേയ്യതം വിത്ഥാരതോ ദസ്സേതും **"നാനാചേതനായാ"**തിആദി വുത്തം. തസ്സായം സങ്ഖേപത്ഥോ - **"പടിസ...പേ॰... പച്ചയോ"**തി ഏത്ഥ യദി നാനാകമ്മവസേന ഇന്ദ്രിയാനം ഉപ്പത്തി അധിപ്പേതാ, ഏവം സതി മഹഗ്ഗതകമ്മേന ച കാമാവചരകമ്മേന ച തംതംപടിസന്ധിക്ഖണേ കടത്താരൂപം ഉപ്പന്നം സിയാ, ന ചേതം യുത്തം "മഹഗ്ഗതചേതനാ കമ്മപച്ചയോ"തി (പട്ഠാ॰ വ.ഫ.൭വ്വ) വുത്തത്താ. നാപി തംതംഭവനിയതരൂപിന്ദ്രിയേഹി വികലിന്ദ്രിയതാ ഗതിസമ്പത്തിയാ ഓപപാതികയോനിയം പടിസന്ധിക്ഖണേ യുത്താ. അഥ മഹഗ്ഗതാഹി ഏവ നാനാചേതനാഹി നിബ്ബത്തം, ന ചേകാ പടിസന്ധി അനേകകമ്മനിബ്ബത്താ ഹോതി. നിച്ഛിതഞ്ഹേതം സാകേതപഞ്ഹേനാതി. ഏവം ഏകേന മഹഗ്ഗതകമ്മുനാ ചക്ഖുന്ദ്രിയസോതിന്ദ്രിയഹദയവത്ഥൂനം ഉപ്പത്തിഞാപകേന ഇമിനാ വചനേന പരിത്തകമ്മുനാപി ഏകേന യഥാരഹം അനേകേസം ഇന്ദ്രിയാനം ഉപ്പത്തി സിദ്ധാവാതി വുത്തം **"സിദ്ധമേകേന കമ്മേന അനേകിന്ദ്രിയുപ്പത്തി ഹോതീ"**തി.

സമ്പത്തോയേവ നാമ സമ്പത്തികിച്ചകരണതോതി ഇമമത്ഥം ദസ്സേതും **"പടി...പേ॰... നകതോ"**തി വുത്തം. അതിസുഖുമഭാവതോ മംസചക്ഖുഅഗോചരേന രൂപായതനേന സമന്നാഗതസങ്ഘാതവുത്തിതായ ച **"വായു വിയാ"**തി വുത്തം. **ചിത്തസമുട്ഠാനം സദ്ദായതനം സോതവിഞ്ഞാണസ്സ കദാചിപി ആരമ്മണപച്ചയോ ന സിയാ** ധാതുപരമ്പരായ ഘട്ടേന്തസ്സ ഉതുസമുട്ഠാനത്താ. തേനാഹ **"ന ഹി...പേ॰... പജ്ജതീ"**തി. **പട്ഠാനേ** (പട്ഠാ॰ ഫ.ഫ.വ) ച "സദ്ദായതനം സോതവിഞ്ഞാണസ്സ ആരമ്മണപച്ചയേന പച്ചയോ"തി അവിസേസേന വുത്തം.

നനു ചിരേന സുയ്യന്തീതി ദൂരേ ഠിതാനം ലഹുകം സവനം നത്ഥി, തേസമ്പി വാ ലഹുകം സവനേന ദൂരാസന്നഭാവാനം വിസേസോ ന സിയാതി അധിപ്പായോ. **ന , ദൂ...പേ॰... തോ**തി ന ദൂരേ ഠിതേഹി രജകാദിസദ്ദാ ചിരേന സോതവിഞ്ഞാണേന സുയ്യന്തി, സചേ സവനൂപചാരേ സോ സദ്ദോ ദൂരേ ആസന്നേ ച ഠിതാനം യഥാഭൂതേ ആപാഥഗതേ സദ്ദേ മനോവിഞ്ഞാണസങ്ഖാതതോ ഗഹണവിസേസതോ ചിരേന സുതോ സീഘം സുതോതി അഭിമാനോതി അത്ഥോ. ഏതമേവത്ഥം വിത്ഥാരതോ ദസ്സേന്തോ **"യഥാ ഹീ"**തിആദിമാഹ. **നിച്ഛയ...പേ॰... അഭിമാനോ ഹോതി,** സോതവിഞ്ഞാണപ്പവത്തി പന ഉഭയത്ഥാപി സമാനാ, യസ്മാ **സോ പന സദ്ദോ...പേ॰... ആഗച്ഛതീ**തി. യദി ധാതുപരമ്പരായ സദ്ദോ നപ്പവത്തതി, കഥം പടിഘോസാദീനം ഉപ്പത്തീതി ആഹ **"ദൂരേ...പേ॰... പച്ചയോ ഹോതീ"**തി. **ഉപ്പത്തിവസേന ആഗതാനീ**തി ഏതേന രൂപധമ്മാപി യത്ഥ ഉപ്പജ്ജന്തി, തത്ഥേവ ഭിജ്ജന്തി, ന ദേസന്തരം സങ്കമന്തീതി ദസ്സേതി. **ഘട്ടനസഭാവാനേവാ**തി തേസം ഭൂതാനം സദ്ദസമുപ്പത്തിഹേതുഭാവമാഹ. **സോതപദേസസ്സാ**തി സോതദേസസ്സ, സോതദേസേ ഠിതസ്സാതി അത്ഥോ.

ചക്ഖുമതോ പുഗ്ഗലസ്സ അജ്ഝാസയവസേനാതി ചിത്രവിചിത്രരൂപായതനേ യേഭുയ്യേന സത്താനം ചക്ഖുദ്വാരികജവനസ്സ അനുകഡ്ഢനവസേന പവത്തിം സന്ധായ വുത്തം. **കണ്ണകൂപച്ഛിദ്ദേയേവ പവത്തനതോതി** ഏതേന അധിട്ഠാനതോ ബഹിദ്ധാ ഇന്ദ്രിയം പവത്തീതി വാദം പടിസേധേതി. അധിട്ഠാനദേസേ ഏവ ഹി ഇന്ദ്രിയം വത്തതി തത്ഥ കിച്ചാദിപ്പയോഗദസ്സനതോ. സതിപി പനസ്സ ബഹിദ്ധാ വുത്തിയം ന വിസയഗ്ഗഹണേ സമത്ഥതാ, അഞ്ഞഥാ അധിട്ഠാനപിദഹനേപി വിസയഗ്ഗഹണം ഭവേയ്യാതി. **ആരമ്മണഗ്ഗഹണഹേതുതോ ചാതി** കണ്ണകൂപച്ഛിദ്ദേയേവ ഠത്വാ ആരമ്മണകരണസ്സ വിഞ്ഞാണസ്സ വാ ഹേതുഭാവതോ.

തബ്ബോഹാരേനാതി ഗന്ധഗന്ധഗ്ഗഹണസ്സ സഹചരിതായ ഗന്ധോപി തഥാ വുത്തോതി അധിപ്പായോ. **ഗന്ധോ പച്ചയോതി** ഗന്ധോ സഹകാരീപച്ചയോതി അത്ഥോ. ഘേളാദികോ പച്ചയോതി യോജേതബ്ബം. **തഥാ പഥവീതി** സഹകാരീപച്ചയന്തരഭൂതാ അജ്ഝത്തികബാഹിരാ പഥവീ ആരമ്മണഗ്ഗഹണേ പച്ചയോതി അത്ഥോ. **ആധാരഭൂതാതി** തേജോവായോധാതൂനം ആധാരഭൂതാ. **നിസ്സയഭൂതാനന്തി** നിസ്സയമഹാഭൂതാനം ആപോതേജോവായോധാതൂനം. **സമ്ബദ്ധാതി** ഉപ്പീളനകാലേ ച അനുപ്പീളനകാലേ ച. **തത്ഥാതി** ചതുരാസീതിപഭേദേ ഉപരിമകായസങ്ഖാതേ രൂപസമൂഹേ. **വിനിബ്ഭുജ്ജിതും അസക്കുണേയ്യാനന്തി** ഇദം ചക്ഖുദസകം ഇദം കായദസകം ഇദം ഭാവദസകന്തി ഏവം കലാപതോപി വിനിബ്ഭുജ്ജിതും അസക്കുണേയ്യാനം.

൬൧൭. ദീഘാദീനം ഫുസിത്വാ ജാനിതബ്ബതോതി ഇദം ദീഘാദീനം ന കായവിഞ്ഞാണഗോചരത്താ വുത്തം, ദീഘാദിവോഹാരരൂപാദീനം പന ഫോട്ഠബ്ബം ഫുസിത്വാ കായവിഞ്ഞാണവീഥിയാ പരതോ പവത്തേന മനോവിഞ്ഞാണേനപി ജാനിതബ്ബത്താ വുത്തം. **ദീഘാദിസന്നിവേസന്തി** ദീഘാദിസന്നിവേസവന്തം. **ഏകസ്മിം ഇതരസ്സ അഭാവാതി** ഛായാതപാനം ആലോകന്ധകാരാനഞ്ച അസഹട്ഠായിതം ആഹ. കഥം പന ആലോകോ അന്ധകാരം വിധമതീതി? "ആലോകപ്പവത്തിസമാനകാലം അന്ധകാരസഭാവേന പവത്തമാനം വണ്ണായതനം ഭിജ്ജതി. അന്ധകാരസ്സ നിസ്സയോ ഹുത്വാ പവത്തമാനാനി ഭൂതാനി കമേന തഥാരൂപസ്സ വണ്ണായതനസ്സ നിസ്സയഭാവം ഗച്ഛന്തീ"തി കേചി. സഹ അന്ധകാരേന തന്നിസ്സയഭൂതാനം നിരോധസമനന്തരം തംസന്തതിയം താദിസേ പച്ചയസന്നിപാതേ ആലോകനിസ്സയഭൂതാനം ഉപ്പത്തീതി വേദിതബ്ബം. ന ഹി നിസ്സയമഹാഭൂതേഹി വിനാ ആലോകപ്പവത്തി അത്ഥി, നാപി അന്ധകാരസങ്ഖാതം വണ്ണായതനമേവ നിരുജ്ഝതി തംനിസ്സയേഹി പയുജ്ജമാനകഏകകലാപഭൂതോപാദാരൂപാനം സഹേവ നിരുജ്ഝനതോ. പദീപസിഖാമണിരംസിയോ വിയ പഥവീപാകാരരുക്ഖാദീനി മുഞ്ചിത്വാപി അന്ധകാരോ പവത്തതീതി വദന്തി. മന്ദം പന പാകാരാദിആധാരരഹിതം ന സുട്ഠു പഞ്ഞായതി, ബഹലം ആധാരം നിസ്സായ പവത്തതീതി യുത്തന്തി ച വദന്തി.

൬൨൦. "അമനുസ്സസദ്ദോ"തി ഏത്ഥ **അ**-കാരോ ന മനുസ്സതാമത്തനിവത്തിഅത്ഥോ സദിസഭാവദീപനതായ അനധിപ്പേതത്താ, മനുസ്സതോ പന അനഞ്ഞതാനിവത്തിഅത്ഥോതി ദസ്സേതും **"അമനുസ്സ...പേ॰... ട്ഠാദയോപീ"തി** ആഹ. **തഥാ കിത്തേതബ്ബോതി** "വംസഫാലനസദ്ദോ"തിആദിനാ വത്ഥുവസേന കിത്തേതബ്ബോ.

൬൩൨. കമ്മചിത്താദിനാതി ആദി-സദ്ദേന ഉതുആഹാരേ സങ്ഗണ്ഹാതി. **തംതദാകാരാനീതി** ഇത്ഥിലിങ്ഗാദിആകാരാനി. **ഇത്ഥിന്ദ്രിയം പടിച്ച സമുട്ഠഹന്തീതി** അഞ്ഞമഞ്ഞപച്ചയാനിപി ഇത്ഥിലിങ്ഗാദീനി യേഭുയ്യേന ഇത്ഥിന്ദ്രിയസഹിതേ ഏവ സന്താനേ സബ്ഭാവാ ഇതരത്ഥ ച അഭാവാ ഇന്ദ്രിയഹേതുകാനി വുത്താനി. **അഞ്ഞഥാതി** ഇത്ഥിലിങ്ഗാദിആകാരതോ അഞ്ഞഥാ, ഇത്ഥിന്ദ്രിയാഭാവേ വാ. **ഇത്ഥിഗ്ഗഹണസ്സ ചാതി** ഇത്ഥീതി ചിത്തപ്പവത്തിയാ. **തേസം രൂപാനന്തി** ഇത്ഥിലിങ്ഗാദിആകാരരൂപാനം. യദി ഇത്ഥിന്ദ്രിയം ഇത്ഥിലിങ്ഗാദിആകാരരൂപാനം സഹകാരീകാരണം, അഥ കസ്മാ തസ്സ ഇന്ദ്രിയാദിപച്ചയഭാവോ തേസം ന വുത്തോതി? നേവ തം സഹകാരീകാരണം, അഥ ഖോ തേസം തബ്ഭാവഭാവിതാമത്തേന തം കാരണന്തി വുച്ചതീതി ദസ്സേതും ആഹ **"യസ്മാ പനാ"തിആദി**.

൬൩൩. ലിങ്ഗം പരിവത്തമാനം പുരിമലിങ്ഗാധാരജാതിഅനുരൂപമേവ ഹുത്വാ പരിവത്തതീതി കത്വാ വുത്തം **"പടിസന്ധിയം വിയ പവത്തേപീ"തി**. **യസ്സ...പേ॰... നോതി ആദിവചനതോതി ആദി**-സദ്ദേന "യസ്സ വാ പന പുരിസിന്ദ്രിയം ഉപ്പജ്ജതി, തസ്സ ഇത്ഥിന്ദ്രിയം ഉപ്പജ്ജതീതി നോ"തി (യമ॰ ൩.ഇന്ദ്രിയയമക.൧൮൮) സങ്ഗണ്ഹാതി.

൬൩൫. ദ്വാരഭാവേന കുച്ഛിതാനം ആസവധമ്മാനം പവത്തിട്ഠാനതായ പസാദവിസേസേ വിയ വിഞ്ഞത്തിവിസേസേപി കായവോഹാരപ്പവത്തി ദട്ഠബ്ബാ. വിത്ഥമ്ഭനസഭാവതായ വായോധാതുയാ ഥമ്ഭനം **"വായോധാതുകിച്ച"ന്തി** വുത്തം. കിച്ചമ്പി ഹി ധമ്മാനം സഭാവോയേവാതി. പഥവീധാതുയാ ആകാരോ വചീവിഞ്ഞത്തീതി വത്തും വട്ടതീതി യോജനാ.

൩൩൩. വിതക്ക...പേ॰... ഗഹിതാതി യഥാധിപ്പേതത്ഥാഭിബ്യഞ്ജികായ വാചായ സമുട്ഠാപനാധിപ്പായപ്പവത്തിം സന്ധായ വുത്തം. തദാ ഹി സാ തേഹി പരിഗ്ഗഹിതാ നാമ ഹോതീതി. ഏകസ്സപി അക്ഖരസ്സ അനേകേഹി ജവനേഹി നിബ്ബത്തേതബ്ബത്താ തഥാ നിബ്ബത്തിയമാനതായ അസമത്ഥസഭാവത്താ ന വിഞ്ഞാതവിസേസാ ന ഭിന്നാ ഏവാതി ആഹ **"സവ... പേ॰... ഭിന്നാ"**തി. **അബ്ബോകിണ്ണേ**തി അന്തരന്തരാ ഉപ്പജ്ജമാനേഹി അസംസട്ഠേ. "പച്ഛിമചിത്ത"ന്തി അവിസേസേന ചുതിചിത്തം വുത്തന്തി അധിപ്പായേന **"അഞ്ഞേസമ്പി ചുതിചിത്തം...പേ॰... ഞായതീ"**തി വുത്തം.

അഥ വാ "യേ ച രൂപാവചരം അരൂപാവചരം ഉപപജ്ജിത്വാ പരിനിബ്ബായിസ്സന്തി, തേസം ചവന്താനം തേസം വചീസങ്ഖാരോ നിരുജ്ഝിസ്സതി, നോ ച തേസം കായസങ്ഖാരോ നിരുജ്ഝിസ്സതീ"തി (യമ॰ ൨.സങ്ഖാരയമക.൭൭) രൂപാരൂപഭവൂപപജ്ജനകാനം കാമാവചരചുതിചിത്തസ്സപി കായസങ്ഖാരാസമുട്ഠാപനവചനേന ഖീണാസവേഹി **അഞ്ഞേസമ്പി... പേ॰... ഞായതീ"**തി വുത്തം. യസ്മാ ച -

> "യസ്സ കായസങ്ഖാരോ നിരുജ്ഝതി, തസ്സ വചീസങ്ഖാരോ നിരുജ്ഝിസ്സതീതി ആമന്താ"തി (യമ॰ ൨.സങ്ഖാരയമക.൫൭),
>
> "യസ്സ കായസങ്ഖാരോ നിരുജ്ഝതി, തസ്സ ചിത്തസങ്ഖാരോ നിരുജ്ഝിസ്സതീതി ആമന്താ"തി (യമ॰ ൨.സങ്ഖാരയമക.൫൭) ച,
>
> "പച്ഛിമചിത്തസ്സ ഭങ്ഗക്ഖണേ തേസം കായസങ്ഖാരോ ച ന നിരുജ്ഝതി ചിത്തസങ്ഖാരോ ച ന നിരുജ്ഝിസ്സതീ"തി (യമ॰ ൨.സങ്ഖാരയമക.൫൩) -

ആദിവചനതോ ച പച്ഛിമചിത്തസ്സ പുരതോ സോളസമേന ചിത്തേന തതോ ഓരിമേന വാ സദ്ധിം അസ്സാസപസ്സാസാ ന ഉപ്പജ്ജന്തീതി സിദ്ധം. യദി ഉപ്പജ്ജേയ്യും, "പച്ഛിമചിത്തസ്സ ഭങ്ഗക്ഖണേ തേസം കായസങ്ഖാരോ ന നിരുജ്ഝതീ"തി ന വദേയ്യ, വുത്തഞ്ചേതം, തസ്മാ ഹേട്ഠിമകോടിയാ ചുതിതോ പുരിമേന സത്തരസമേന ഉപ്പന്നാ അസ്സാസപസ്സാസാ ചുതിയാ ഹേട്ഠാ ദുതിയേന ചിത്തേന സദ്ധിം നിരുജ്ഝന്തി. തേന "യസ്സ ചിത്തസ്സ അനന്തരാ കാമാവചരാനം പച്ഛിമചിത്തം ഉപ്പജ്ജിസ്സതീ"തി ചുതിചിത്തസ്സാനന്തരപച്ചയഭൂതസ്സപി ചിത്തസ്സ കായസങ്ഖാരാസമുട്ഠാപനതാ വുത്താ.

അഥ വാ **യസ്സ ചിത്തസ്സാ**തി യേന ചിത്തേന സബ്ബപച്ഛിമോ കായസങ്ഖാരോ ഉപ്പജ്ജതി. തം ചിത്തം വുത്തന്തി ഗഹേതബ്ബം, ന പച്ഛിമചിത്തസ്സ അനന്തരപച്ചയഭൂതം. **അനന്തരാ**തി ഹി കായസങ്ഖാരുപ്പാദനം അന്തരം വിനാ, യതോ പച്ഛാ കായസങ്ഖാരുപ്പാദനേന അനന്തരിതം ഹുത്വാ പച്ഛിമചിത്തം ഉപ്പജ്ജിസ്സതീതി അത്ഥോ. കസ്മാ? "ഇതരേസം വചീസങ്ഖാരോ ച നിരുജ്ഝിസ്സതി കായസങ്ഖാരോ ച നിരുജ്ഝിസ്സതീ"തി (യമ॰ ൨.സങ്ഖാരയമക.൭൭) വുത്തത്താ. അഞ്ഞഥാപച്ഛിമചിത്തതോ പുരിമതതിയചിത്തസമങ്ഗീനം കായസങ്ഖാരോ ഉപ്പജ്ജതീതി ആപജ്ജതീതി. ഏവം സബ്ബേസമ്പി ചുതിചിത്തസ്സ രൂപജനകതാഭാവേ ആഗമം ദസ്സേത്വാ ഇദാനി യുത്തിം ദസ്സേതും **"ന ഹീ"**തിആദിമാഹ. തത്ഥ **ഗബ്ഭഗമനാദീതി ആദി**-സദ്ദേന ഉദകനിമുഗ്ഗഅസഞ്ഞീഭൂതകാലകതചതുത്ഥജ്ഝാനസമാപന്നരൂപാരൂപഭവസമങ്ഗീനിരോധസമാപന്നഭാവേ സങ്ഗണ്ഹാതി.

൩൩൪. അനേകേസം കലാപാനം ഏകതോ ഹുത്വാ ഏകഘനപിണ്ഡഭാവേന പവത്തനതോ കലാപന്തരഭൂതാനം കലാപന്തരഭൂതേഹി സമ്ഫുട്ഠഭാവോ വുത്തോ. യതോ തേസം ദുവിഞ്ഞേയ്യനാനത്തം, ന പന അവിനിബ്ഭുത്തഭാവതോ. **തംതംഭൂതവിവിത്തതാ**തി തേസം തേസം ഭൂതാനം വിഭത്തഭാവോ കലാപന്തരഭൂതേഹി വിഭത്തസഭാവതാ അസംകിണ്ണതാതി അത്ഥോ. യസ്മാ പന യഥാവുത്താ വിവിത്തതാ രൂപാനം ഓസാനം ഹോതി, തസ്മാ **"രൂപപരിയന്തോ"**തി വുത്തം. അഥ വാ തംതംഭൂതസുഞ്ഞതാ. യേസഞ്ഹി പരിച്ഛേദോ ആകാസോ, തേസം പരിയന്തതായ തേഹി സുഞ്ഞഭാവോതി ലക്ഖിതബ്ബോ. തതോയേവ ച സോ ഭൂതന്തരേഹി വിയ തേഹി അസമ്ഫുട്ഠോതി വുച്ചതീതി. **അഞ്ഞഥാ**തി പരിച്ഛിന്ദിതബ്ബേഹി അസമ്ഫുട്ഠഭാവാഭാവേ.

൩൩൭. തംതംവികാരാധികരൂപേഹീതി ഏത്ഥ കഥം ചമ്മസുവണ്ണേസു മുദുതാകമ്മഞ്ഞതാ ലബ്ഭന്തി, നനു ലഹുതാദിവികാരാ ഏകന്തതോ ഇന്ദ്രിയബദ്ധരൂപേ ഏവ പവത്തനതോ അനിന്ദ്രിയബദ്ധേ ന ലബ്ഭന്തീതി? സച്ചമേതം, ഇധ പന തംസദിസേസു തബ്ബോഹാരവസേന വുത്തം. തഥാ ഹി തൂലപിചുആദീസു ഗരുഭാവാദിഹേതൂനം ഭൂതാനം അധികഭാവാഭാവതോ ലഹുആദിവോഹാരോ. നിദ്ദിസിതബ്ബധമ്മനിസ്സയരൂപേ ഏവ വാ സന്ധായ **"തംതംവികാരാധികരൂപേഹീ"**തി വുത്തന്തി ദട്ഠബ്ബം. **സബ്ബേ സബ്ബേസം പച്ചയാ** ലഹുതാദീനം അഞ്ഞമഞ്ഞാവിജഹനതോതി അധിപ്പായോ.

൬൪. ആചയസദ്ദേനേവാതി നിദ്ദേസേ വുത്തആചയസദ്ദേനേവ. യോ ആയതനാനം ആദിചയത്ഥാ ആചയോ പുനപ്പുനം നിബ്ബത്തമാനാനം, സോവ രൂപസ്സ ഉപരിചയത്ഥാ ഉപചയോതി അധിപ്പേതം അത്ഥം പാളിയം യോജേത്വാ ദസ്സേതും **"പാളിയം പനാ"**തിആദി വുത്തം. **ഉപ-സദ്ദോ പഠമത്ഥോ** "ദാനം, ഭിക്ഖവേ, പണ്ഡിതുപഞ്ഞത്ത"ന്തിആദീസു (അ॰ നി॰ ൩.൪൫) വിയ. **ഉപരിഅത്ഥോ ച** "സമ്മട്ഠേ ഉപസിത്തേ ച, തേ നിസീദിംസു മണ്ഡപേ"തിആദീസു വിയ. **അഞ്ഞഥാതി** ഉപ-സദ്ദസ്സ ഉപരിഅത്ഥസ്സേവ ഗഹണേ.

൬൫. ഫലവിപച്ചനപകതിയാതി ഫലവിപച്ചനസഭാവേന. **ഫലമേവ വാ പകതീതി** ആയുസംഹാനാദിനാ ഫലസഭാവേന ജരാനിദ്ദേസോതി അത്ഥോ. തഥാ ഹി "ഫലൂപചാരേന വുത്താ"തി വുത്തം. **സുപരിണതരൂപപരിപാകകാലേ** ഹാനിദസകാദീസു.

൬൪. കത്തബ്ബസഭാവതോതി മൂലഫലാദീനം ഇധാധിപ്പേതആഹാരവത്ഥൂനം മുഖേന അസനാദികത്തബ്ബസഭാവതോ. വിസഭൂതേ സങ്ഘാതേ ഓജാ മന്ദാ ഹോതീതി **സവിസത്താഭാവതോ സുഖുമതാ വുത്താ. അങ്ഗമങ്ഗാനുസാരിനോ രസസ്സ സാരോതി** രസഹരണീധമനിജാലാനുസാരേന സരീരാവയവേ അനുപ്പവിട്ഠസ്സ ആഹാരരസസ്സ അബ്ഭന്തരാഹാരപച്ചയോ സ്നേഹോ, യോ ലോകേ രസധാതൂതി വുച്ചതി.

ഉപാദാഭാജനീയകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

നോഉപാദാഭാജനീയകഥാവണ്ണനാ

൬൬. "ഏകം മഹാഭൂതം പടിച്ച തയോ മഹാഭൂതാ തയോ മഹാഭൂതേ പടിച്ച ഏകം മഹാഭൂത"ന്തിആദിവചനതോ (പട്ഠാ॰ ൧.൧.൫൩) ഏകം മഹാഭൂതം അവസേസമഹാഭൂതേ നിസ്സയതി, തേഹി ഉപാദാരൂപേന ച നിസ്സീയതീതി ആഹ **"നിസ്സയതി ച നിസ്സീയതി ചാ"**തി.

൬൭. മഹാഭൂതാനം അഞ്ഞമഞ്ഞാവിജഹനതോ ഏകസ്മിമ്പി കലാപേ അനേകം ഫോട്ഠബ്ബം അത്ഥീതി ഫോട്ഠബ്ബസഭാവേസുയേവ അനേകേസുപി ആരമ്മണേസു ആപാഥഗതേസു ആഭോഗാദിവസേന ഏകംയേവ വിഞ്ഞാണുപ്പത്തിഹേതു ഹോതീതി അയം വിചാരോ ദസ്സിതോ. ഇതരേസുപി പന യഥായോഗം ദസ്സേതബ്ബോ. തത്ഥ രസാരമ്മണം താവ ഇന്ദ്രിയനിസ്സയം അല്ലീയിത്വാ വിഞ്ഞാണുപ്പത്തിഹേതുഭാവതോ സതിപി അനേകേസം രസാനം ആപാഥഗമനേ ഏകസ്മിം ഖണേ ഏകപ്പകാരംയേവ യഥാവുത്തനയേന ജിവ്ഹാവിഞ്ഞാണുപ്പത്തിഹേതു ഹോതി, തഥാ ഗന്ധാരമ്മണം. രൂപസദ്ദാരമ്മണാനി പന ഇന്ദ്രിയനിസ്സയം അസമ്പത്വാവ വിഞ്ഞാണുപ്പത്തിഹേതുഭാവതോ യോഗ്യദേസേ അവട്ഠിതാനി യത്തകാനി സഹകാരീപച്ചയന്തരഗതം ഉപകാരം ലഭന്തി, തത്തകാനി ഏകസ്മിം ഖണേ ഏകജ്ഝം ആരമ്മണം ന ഹോന്തീതി ന വത്തബ്ബാനി. തഥാ ഹി സദ്ദോ നിഗ്ഘോസാദികോ അനേകകലാപഗതോ തഥാ വണ്ണോപി സിവികുബ്ബഹനനിയാമേന ഏകജ്ഝം ആരമ്മണം ഹോതീതി. ഏത്ഥാപി ച ആഭുജിതവസേന ആരമ്മണാധിമത്തതാവസേന അനേകകലാപസന്നിപാതേപി കത്ഥചി വിഞ്ഞാണുപ്പത്തി ഹോതിയേവ. **പസാദാധിമത്തതാ** പിത്താദിവിബന്ധാഭാവേന പസാദസ്സ തിക്ഖതാ. **കഥം പന ചിത്തസ്സാതി** ചിത്തസാമഞ്ഞതോ ഏകത്തനയവസേന പുച്ഛതി.

൬൮. താദിസായാതി യാ പചുരജനസ്സ അത്ഥീതിപി ന ഗഹിതാ. **സന്തീ** സമാനാ. **ഏവന്തി** യഥാസസമ്ഭാരുദകം സസമ്ഭാരപഥവിയാ ആബന്ധകം, ഏവം പരമത്ഥുദകം പരമത്ഥപഥവിയാതി ദസ്സേതി. **തദനുരൂപപച്ചയേഹീതി** അത്തനോ ആബന്ധനാനുഗുണേഹി ആബന്ധിയമാനേഹി സന്ധാരണാദികിച്ചേഹി പുരിമേഹി ച പഥവീആദീഹി. **അഫുസിത്വാ പതിട്ഠാ ഹോതി, അഫുസിത്വാ ആബന്ധതീതി** ഇമിനാ ഫുസിതബ്ബഫുസനകഭാവോ ആപോധാതുയം നത്ഥീതി ഫോട്ഠബ്ബവസേന ഉഭയധമ്മതം ആഹ. അഞ്ഞമഞ്ഞം നിസ്സയതാ **അഞ്ഞമഞ്ഞനിസ്സയതാ**. അഥ വാ അഞ്ഞമഞ്ഞതാ ച നിസ്സയതാ ച **അഞ്ഞമഞ്ഞനിസ്സയതാ**. യദി ഫോട്ഠബ്ബാഫോട്ഠബ്ബധാതൂനം ഫോട്ഠബ്ബഭാവേന വിനാ അഞ്ഞമഞ്ഞനിസ്സയതാ, പഥവീആദീനം കക്ഖളാദിസഭാവോ ഏവ ഫോട്ഠബ്ബഭാവോതി തബ്ബിരഹേന കഥം തേസം ആപോധാതുയാ നിസ്സയാദിഭാവോതി ആഹ **"അവിനിബ്ഭോഗവുത്തീസൂ"**തിആദി. **അഞ്ഞമഞ്ഞപച്ചയഭൂതേസൂതി** ഏതേന ഉപാദാരൂപം നിവത്തേതി. അഥ വാ പുബ്ബേ അട്ഠകഥാധിപ്പായേ ഠത്വാ ഫോട്ഠബ്ബാഫോട്ഠബ്ബധാതൂനം വിസിട്ഠം അഞ്ഞമഞ്ഞനിസ്സയതം വത്വാ ഇദാനി അത്തനോ അധിപ്പായേ ഠത്വാ അവിസേസേന തം ദസ്സേന്തോ ആഹ **"അവിനിബ്ഭോഗവുത്തീസൂ"**തിആദി. തംയേവ അവിസിട്ഠം അഞ്ഞമഞ്ഞനിസ്സയതം ദള്ഹം കത്വാ ദസ്സേന്തോ **"നാപി സഹജാതേസൂ"**തിആദിമാഹ. തത്ഥ അഫുസനം താവ ഏകകലാപഗതത്താ ന വിചാരേതബ്ബം, ഫുസനം പന കഥന്തി? ഏകകലാപഗതത്താ ഏവ. വിസും സിദ്ധാനംയേവ ഹി വിസയമഹാഭൂതാനം കായപ്പസാദനിസ്സയഭൂതേസു ഫുസനം ദിസ്സതി.

ഝായതീതി പരിപച്ചതി. **ന ഉണ്ഹാ ഹുത്വാ**തി ഏതസ്സ ഉണ്ഹസഭാവാ ഹുത്വാതി അയമത്ഥോതി കത്വാ **"തേജോസഭാവതംയേവ പടിക്ഖിപതീ"**തി വുത്തം. ഉണ്ഹപടിപക്ഖത്താ സീതസ്സ ഉണ്ഹതായ പടിക്ഖേപേ സീതതാസങ്കാ സിയാതി ആഹ **"ന സീതത്തം അനുജാനാതീ"**തി. തേജോസഭാഗതംയേവ വാ സീതതായപി ദസ്സേതും **"ന സീതത്തം അനുജാനാതീ"**തി വുത്തം. തേനേവാഹ **"തേജോ ഏവ ഹി സീത"**ന്തി. മന്ദേ ഹി ഉണ്ഹഭാവേ സീതബുദ്ധീതി **തേജോ ഏവ ഹി സീതം**. കഥം പനേതം വിഞ്ഞായതീതി? സീതബുദ്ധിയാ അവവത്ഥിതഭാവതോ പാരാപാരം വിയ. തഥാ ഹി ആതപേ ഠത്വാ ഛായം പവിട്ഠാനം സീതബുദ്ധി ഹോതി, തത്ഥേവ പഥവീഗബ്ഭതോ നിഗ്ഗതാനം ഉണ്ഹബുദ്ധീതി. യദി തേജോയേവ സീതം, ഉണ്ഹഭാവേന സദ്ധിം സീതഭാവോപി ഏകസ്മിം കലാപേ ഉപലബ്ഭേയ്യാതി ആഹ **"സീതുണ്ഹാനഞ്ചാ"**തിആദി. ഉണ്ഹസീതകലാപേസു സീതുണ്ഹാനം അപ്പവത്തി. **ദ്വിന്നം...പേ॰... യുജ്ജതി,** ന ആപോധാതുവായോധാതൂനം സീതഭാവേതി അധിപ്പായോ. ആപോധാതുയാ ഹി വായോധാതുയാ സീതഭാവേ ഉണ്ഹഭാവേന സദ്ധിം ഏകസ്മിം കലാപേ സീതഭാവോ ലബ്ഭേയ്യ, ന പന ലബ്ഭതി. ന ചേത്ഥ ആപോധാതുഅധികേ വായോധാതുഅധികേ വാ കലാപേ സീതഭാവോതി സക്കാ വിഞ്ഞാതും താദിസേപി കത്ഥചി കലാപേ അലബ്ഭമാനത്താ സീതഭാവസ്സാതി. ഖരതാദിസഭാവാധികസ്സ ഭൂതസങ്ഘാതസ്സ ദവതാദിസഭാവാധികതാപത്തി **ഭാവഞ്ഞഥത്തം**. തം പന യഥാ ഹോതി, തം ദസ്സേതും **"പച്ച...പേ॰... പ്പത്തീ"**തി ആഹ.

൬൭൨. **ഏകന്തനചിത്തസമുട്ഠാനാദീതി ആദി**-സദ്ദേന ഏകന്തഅനുപാദിന്നുപാദാനിയാദിം സങ്ഗണ്ഹാതി. **പുരിമാനമ്പീ**തി "യം വാ പനഞ്ഞമ്പീ"തി ഏതസ്മാ വചനതോ പുരിമാനം അനുപാദിന്നാനം സദ്ദായതനകായവിഞ്ഞത്തിആദീനം നചിത്തസമുട്ഠാനാനഞ്ച ചക്ഖായതനസോതായതനാദീനം. **നകമ്മസ്സകതത്താഭാവാദികന്തി** നകമ്മസ്സകതത്താഭാവം നചിത്തസമുട്ഠാനഭാവന്തി ഏവമാദികം. **ഏകന്താകമ്മജാദീസൂതി ആദി**-സദ്ദേന ഏകന്താചിത്തജം ഗയ്ഹതി. **താ** ജരതാഅനിച്ചതാ. **അനേകന്തേസു ന ഗഹിതാ**തി ഏകന്തതോ അകമ്മജേസു സദ്ദായതനാദീസു അചിത്തജേസു ച ചക്ഖായതനാദീസു ഗഹേത്വാ ചതുസമുട്ഠാനികത്താ അനേകന്തേസു രൂപായതനാദീസു ന ഗഹിതാതി അത്ഥോ.

൬൬൬. **അനിപ്ഫന്നത്താ**തി അഞ്ഞം അനപേക്ഖിത്വാ സഭാവതോ അസിദ്ധത്തം. **തസ്സാ**തി വിഞ്ഞത്തിദ്വയസ്സ.

നോഉപാദാഭാജനീയകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ദുകനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ചതുക്കനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൯൬൬. "സബ്ബം രൂപം മനസാ വിഞ്ഞാത"ന്തി വചനതോ യദി വിഞ്ഞാതതോ അഞ്ഞം ദിട്ഠാദി ന ഹോതീതി "കതമം തം രൂപം ദിട്ഠ"ന്തിആദിനാ പുച്ഛാ ന കതാ, ഏവം സന്തേ ചതുക്കഭാവോ കഥന്തി അനുയോഗം മനസി കത്വാ ആഹ **"ദസ്സനാദിഗ്ഗഹണവിസേസതോ"**തി. ദസ്സനം സവനം മിനിത്വാ ജാനനം വിജാനനഞ്ചാതി ഏതസ്മാ **ദസ്സനാദിഗ്ഗഹണവിസേസതോ**. ഏതേന ഗാഹകഭേദേന ഗഹേതബ്ബഭേദോതി ദസ്സേതി. ഇദാനി സമുഖേനപി ഗഹേതബ്ബഭേദോ ലബ്ഭതീതി ദസ്സേതും **"ദിട്ഠാ... പേ॰... ഭാവതോ"**തി വുത്തം.

പഞ്ചകനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൯൬൯. **തദിദം** നയകരണം ഛബ്ബിധാദീസു തീസു സങ്ഗഹേസു യോജിതം.

പകിണ്ണകകഥാവണ്ണനാ

൯൭൭. ഏകന്തതോ നീവരണത്താ മിദ്ധസ്സ "നത്ഥി നീവരണാ"തി വചനേന ഗഹണന്തി ദസ്സേതും **"മിദ്ധസ്സപി നീവരണസ്സാ"**തി വുത്തം. **ന ച രൂപം പഹാതബ്ബം** നിപ്പരിയായപ്പഹാനസ്സ ഇധ അധിപ്പേതത്താ. ഏത്ഥ കേചി "നാമകായരൂപകായഗേലഞ്ഞസഭാവതോ ദുവിധം മിദ്ധം. തത്ഥ പുരിമം 'നീവരണാ'തി വചനേന വുത്തം, ഇതരം രൂപസഭാവ"ന്തി വദന്തി. തത്ഥ യം തം അരൂപതോ അഞ്ഞം മിദ്ധം പരികപ്പിതം, തമ്പി നീവരണം മിദ്ധസഭാവതോ ഇതരം മിദ്ധം വിയാതി പരികപ്പിതമിദ്ധസ്സപി ന സക്കാ നീവരണഭാവം നിവത്തേതുന്തി തേസം വചനസ്സ നീവരണപ്പഹാനവചനേന വിരോധം ദസ്സേന്തോ **"ന ച രൂപകായ"**ന്തിആദിമാഹ. അഥ വാ ഖീണാസവാനം സോപ്പനസഭാവതോ സോപ്പസ്സ ച മിദ്ധഹേതുകത്താ അത്ഥി മിദ്ധരൂപന്തി വാദം സന്ധായ ഉത്തരമാഹ **"ന ച രൂപകായഗേലഞ്ഞ"**ന്തിആദിനാ. തത്ഥ മിദ്ധമേവ സോപ്പഹേതൂതി നായം അവധാരണാ ഇച്ഛിതാ, സോപ്പഹേതു ഏവ മിദ്ധന്തി പന ഇച്ഛിതാതി മിദ്ധതോ അഞ്ഞോപി

സോപ്പഹേതു അത്ഥി, കോ പന സോ? രൂപകായഗേലഞ്ഞം. ന ച രൂപ…പേ॰… വചനതോതി യോജനാ ദട്ഠബ്ബാ.

വചീഘോസാദീതി **ആദി**-സദ്ദേന ഹുംകാരാദിസദ്ദോ സങ്ഗയ്ഹതി. അങ്ഗുലിഫോടാദിസദ്ദോ ഉതുസമുട്ഠാനോയേവ, ചിത്തപച്ചയോ പന ഹോതി. **രൂപഭാവമത്താനീ**തി ജരാമരണസഭാവാനം രൂപാനം തംധമ്മമത്താനി, തതോ ഏവ ന ജാതിആദിധമ്മവന്താനീതി ആഹ **"ന സയം സഭാവവന്താനീ"**തി. യഥാ ജരാ അനിച്ചതാ ച രൂപഭാവമത്തം, ഏവം ജാതിപീതി ജാതിയാ രൂപഭാവമത്തതായ ഉപസംഹരണത്ഥോ **തഥാ**-സദ്ദോ.

തേസം രൂപധമ്മാനം. സങ്ഖാതാദി-സദ്ദോ വിയ **അഭിനിബ്ബത്തിത**-സദ്ദോപി വത്തമാനകാലികോപി ഹോതീതി **"അഭിനിബ്ബത്തിയമാനധമ്മക്ഖണസ്മി"**ന്തി വുത്തം. **ഏവമപീ**തി യദിപി ജിരണഭിജ്ജനഭാവാ ജിരണാദിസഭാവാനം ധമ്മാനം ജനകപച്ചയകിച്ചാനുഭാവക്ഖണേ അഭാവതോ തപ്പച്ചയഭാവവോഹാരം അഭിനിബ്ബത്തിവോഹാരഞ്ച ന ലഭന്തി, ഏവമപി തേസം ഉപാദിന്നതാ വത്തബ്ബാതി സമ്ബന്ധോ. "ജരാമരണം പടിച്ചസമുപ്പന്ന"ന്തി വചനതോ തസ്സ പരിയായതം വിവരതി **"തേസം ഉപ്പാദേ സതീ"**തിആദിനാ.

യദി ഏവന്തി യദി നിസ്സയപടിബദ്ധവുത്തികാ ജാതിആദയോ, ഏവം സതി. "മഹാഭൂതാനം ഉപാദായരൂപ"ന്തി വചനതോ ഭൂതനിസ്സിതേസു കേവലോ ഉപാദായവോഹാരോതി ഉപാദായേ നിസ്സിതാപി അപരേന ഉപാദായ-സദ്ദേന വിസേസേത്വാ വത്തബ്ബാതി അധിപ്പായേന **"ഉപാദായുപാദായഭാവോ ആപജ്ജതീ"**തി ആഹ. കാരണകാരണേപി കാരണേ വിയ വോഹാരോ ഹോതി "ചോരേഹി ഗാമോ ദഡ്ഢോ"തി യഥാതി ദസ്സേന്തോ **"ഭൂത…പേ॰… ത്തനതോ"**തി ആഹ. ഇദാനി പരമ്പരാ വിനാ നിപ്പരിയായതോ ഉപ്പാദാദീനം ഭൂതപടിബദ്ധഭാവം സഹ നിദസ്സനേന ദസ്സേതും **"അപി ചാ"**തിആദിമവോച. വികാരപരിച്ഛേദാപി ഉപാദായരൂപവികാരാദിഭാവേ ഭൂതപടിബദ്ധഭാവാവിനിവത്തിതോ ഏകസ്മിം കലാപേ ഏകേകാവ വികാരാദയോതി ജീവിതിന്ദ്രിയം വിയ കലാപാനുപാലകം കലാപവികാരാദിഭാവതോ ച "ഉപാദായരൂപാനി"ഇച്ചേവ വുച്ചന്തീതി ആഹ **"ഏവം വികാ…പേ॰… യോജേതബ്ബാനീ"**തി.

അസങ്ഖതഭാവനിവാരണത്ഥം പരിനിപ്ഫന്നതാ വുത്താതി ഇദം അപരിനിപ്ഫന്നസഭാവവതോ അനുപലബ്ഭമാനതായ സസവിസാണം വിയ കേനചി ന സങ്ഖതന്തി അസങ്ഖതം നാമ സിയാതി ഇമിസ്സാ ആസങ്കായ നിവത്തനവസേന വുത്തം. അഥ വാ രൂപവികാരാദിഭാവതോ രൂപഭാവോ വിയ രൂപേ സതി സന്തി, അസതി ന സന്തീതി സിദ്ധായ പടിച്ചസമുപ്പന്നതായ സാധിതാ പരിനിപ്ഫന്നതാ തേസം സങ്ഖതഭാവം സാധേന്തീ അസങ്ഖതഭാവം നിവാരണത്ഥം ജായതീതി വുത്തം **"അസങ്ഖതഭാവനിവാരണത്ഥം പരിനിപ്ഫന്നതാ വുത്താ"**തി.

പകിണ്ണകകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

രൂപകണ്ഡവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൯. നിക്ഖേപകണ്ഡം

തികനിക്ഖേപകഥാവണ്ണനാ

൯൮൫. യഥാവുത്തഫസ്സപഞ്ചമകാദിരാസികിച്ചരഹിതത്താ കേചി ധമ്മേ വിസും ഠപേത്വാ സോവചസ്സതാദിഅവുത്തവിസേസസങ്ഗണ്ഹനത്ഥഞ്ച, വേനേയ്യജ്ഝാസയവസേന വാ ഛന്ദാദയോ ''യേവാപനാ''തി വുത്താതി യേവാപനകാനം പദുദ്ധാരേന നിദ്ദേസാനരഹതായ കാരണം വുത്തന്തി ഹദയവത്ഥുസ്സ തഥാ നിദ്ദേസാനരഹതായ കാരണം വദന്തോ **''സുഖുമുപാ...പേ॰... ഹിതസ്സാ''**തി ആഹ. സുഖുമഭാവേപി ഇന്ദ്രിയാദിസഭാവാനി ഉപാദായരൂപാനി ആധിപച്ചാദിവസേന പാകടാനി ഹോന്തി, ന അതംസഭാവം സുഖുമുപാദായരൂപന്തി ഹദയവത്ഥുസ്സ പദുദ്ധാരേന കുസലത്തികപദഭാജനേ നിദ്ദേസാനരഹതാ വുത്താ. സുഖുമഭാവതോയേവ ഹി തം **മഹാപകരണേപി** ''യം രൂപം നിസ്സായ മനോധാതു ച മനോവിഞ്ഞാണധാതു ച വത്തന്തീ''തി (പട്ഠാ॰ ൧.൧.൮) നിസ്സിതധമ്മമുഖേന ദസ്സിതന്തി. വേനേയ്യജ്ഝാസയവസേന വാ ഹദയവത്ഥു പദുദ്ധാരേന ന ദസ്സിതന്തി ദട്ഠബ്ബം. യേന പന അധിപ്പായേന രൂപകണ്ഡേ ഹദയവത്ഥു ദുവിധേന രൂപസങ്ഗഹാദീസു ന വുത്തം, സോ രൂപകണ്ഡവണ്ണനായ വിഭാവിതോ ഏവാതി. **നിക്ഖിപിത്വാ**തി പദസ്സ പക്ഖിപിത്വാതി അത്ഥോതി അധിപ്പായേന **''വിത്ഥാരദേസനം അന്തോഗധം കത്വാ''**തി വുത്തം. മൂലാദിവസേന ഹി ദേസിതാ കുസലാദിധമ്മാ തംതംചിത്തുപ്പാദാദിവസേനപി ദേസിതാ ഏവ നാമ ഹോന്തി തംസഭാവാനതിവത്തനതോതി.

മൂലവസേനാതി സുപ്പതിട്ഠിതഭാവസാധനവസേന. ഏതാനി ഹേതുപദാദീനി ഹിനോതി ഫലം ഏതസ്മാ പവത്തതീതി **ഹേതു,** പടിച്ച ഏതസ്മാ ഏതീതി **പച്ചയോ,** ജനേതീതി **ജനകോ,** നിബ്ബത്തേതീതി **നിബ്ബത്തകോ**തി സേസാനം വചനത്ഥോ. **''മൂലട്ഠസ്സ...പേ॰... വുത്ത''**ന്തി കസ്മാ വുത്തം, നനു ''പീളനട്ഠോ''തിആദീസു വിയ മൂലഭാവോ മൂലട്ഠോ, തീണി കുസലമൂലാനീതി അയഞ്ച മൂലതോ നിക്ഖേപോതി? ന, മൂലസ്സ അത്ഥോ മൂലട്ഠോ , സോ ഏവ മൂലട്ഠോതി സുപ്പതിട്ഠിതഭാവസാധനട്ഠേന മൂലസഭാവാനം അലോഭാദിധമ്മാനം കുസലധമ്മേസു കിച്ചവിസേസസ്സ അധിപ്പേതത്താ. തേനേവാഹ **''അത്ഥോതി ധമ്മകിച്ച''**ന്തി. അഥ വാ **അത്ഥവസേനാ**തി ''തീണി കുസലമൂലാനീ''തി വുത്താനം തേസം മൂലാനം സഭാവസങ്ഖാതഅത്ഥവസേന, ന ഗാഥായ വുത്തഅത്ഥവസേന. യസ്മാ പന സോ മൂലട്ഠോയേവ ച ഹോതി, തസ്മാ വുത്തം **''അലോഭാദീന''**ന്തിആദി. അലോഭാദയോ വിയ വേദനാക്ഖന്ധാദയോപി അധികതത്താ **തം**-സദ്ദേന പടിനിദ്ദിസിതബ്ബാതി വുത്തം **''തേ കുസലമൂലാ തംസമ്പയുത്താ''**തി. **തേഹി അലോഭാദീഹീ**തി ഏത്ഥ **ആദി**-സദ്ദേന വാ വേദനാക്ഖന്ധാദയോപി സങ്ഗഹിതാതി ദസ്സേതും **''തേ കുസലമൂലാ തംസമ്പയുത്താ''**തി വുത്തം.

''കതമേ ധമ്മാ കുസലാ''തി പുച്ഛിത്വാ ഫസ്സാദിഭേദതോ ചത്താരോ ഖന്ധേ ദസ്സേത്വാ ''ഇമേ ധമ്മാ കുസലാ''തി (ധ॰ സ॰ ൧) വുത്തത്താ ഖന്ധാ ച കുസലന്തി വുത്തം **''ഖന്ധേഹി സഭാവതോ കുസലേ പരിയാദിയതീ''**തി. **വേദനാക്ഖന്ധോ വാ**തി കുസലം...പേ॰... വിഞ്ഞാണക്ഖന്ധോ വാതി. **അഞ്ഞസ്സ** അത്തനോ ഫലസ്സ. **മൂലേഹി കുസലാനം അനവജ്ജതായ ഹേതും ദസ്സേതീ**തി ഇദം ന മൂലാനം

കുസലസ്സ അനവജ്ജഭാവസാധകത്താ വുത്തം, അഥ ഖോ തസ്സ അനവജ്ജതായ സുപ്പതിട്ഠിതഭാവസാധകത്താ. യദി ഹി മൂലേഹി കതോ കുസലാനം അനവജ്ജഭാവോ ഭവേയ്യ, തംസമുട്ഠാനരൂപസ്സപി സോ ഭവേയ്യ, മൂലാനം വാ തേസം പച്ചയഭാവോ ന സിയാ, ഹോതി ച സോ. വുത്തഞ്ഹേതം "ഹേതൂ ഹേതു...പേ... പച്ചയോ"തി (പട്ഠാ. ൧.൧.൧). കിഞ്ച ഭിയ്യോ കുസലാനം വിയ അകുസലാബ്യാകതാനമ്പി തബ്ഭാവോ മൂലപടിബദ്ധോ ഭവേയ്യ, തഥാ സതി അഹേതുകാനം അകുസലാബ്യാകതാനം തബ്ഭാവോ ന സിയാ, തസ്മാ കുസലാദീനം യോനിസോമനസികാരാദിപടിബദ്ധോ കുസലാദിഭാവോ, ന മൂലപടിബദ്ധോ, മൂലാനി പന കുസലാദീനം സുപ്പതിട്ഠിതഭാവസാധനാനീതി വേദിതബ്ബം. സഹേതുകാ ഹി ധമ്മാ വിരുള്ഹമൂലാ വിയ പാദപാ സുപ്പതിട്ഠിതാ ഥിരാ ഹോന്തി, ന തഥാ അഹേതുകാതി. **തംസമ്പയോഗകതം അനവജ്ജസഭാവന്**തി ഇദമ്പി ന അനവജ്ജസഭാവസ്സ തംസമ്പയോഗേന നിപ്ഫാദിതത്താ വുത്തം, അനവജ്ജസഭാവം പന വിസേസേത്വാ ദസ്സേതും വുത്തം. അലോഭാദിസമ്പയോഗതോ ഹി കുസലാദീനം ഖന്ധാനം അനവജ്ജഭാവോ സുപ്പതിട്ഠിതോ ജായതി, ന അഹേതുകാബ്യാകതാനം വിയ ന സുപ്പതിട്ഠിതോതി. യദി ഏവം ന തേസം ഖന്ധാനം കുസലാദിഭാവോ ദസ്സിതോ സിയാ? ന, അധികാരതോ കുസലഭാവസ്സ വിഞ്ഞായമാനത്താ. **കമ്മ**-സദ്ദോ വിയ വിപാകധമ്മതാവാചിനോ ന മൂലക്ഖന്ധസദ്ദാ, സോ ച ഇധ അവിസേസതോ വുത്തോതി ആഹ **"കമ്മേഹി സുഖവിപാകതം ദസ്സേതീ"**തി. ആദികല്യാണതം കുസലാനം ദസ്സേതീതി യോജനാ.
അനവജ്ജഹേതുസഭാവസുഖവിപാകഭാവനിദാനാദിസമ്പത്തിയോ ദട്ഠബ്ബാ, യോനിസോമനസികാരഅവജ്ജപടിപക്ഖതാഇട്ഠവിപാകതാവസേനപി നിദാനാദിസമ്പത്തിയോ യോജേതബ്ബാ. യോനിസോമനസികാരതോ ഹി കുസലാ അലോഭാദിമൂലകാ, അലോഭാദിസമ്പയോഗതോ ച ലോഭാദിപടിപക്ഖസുഖവിപാകാവ ജാതാതി.

൩൯൭. **"കസ്മാ വുത്ത"**ന്തി അനുയുഞ്ജിത്വാ ചോദകോ **"നനൂ"**തിആദിനാ അത്തനോ അധിപ്പായം വിവരതി. ഇതരോ യഥാവുത്തമോഹസ്സ ഇധ **സമ്പയുത്ത**-സദ്ദേന അവുച്ചമാനതം **"സച്ചമേത"**ന്തി സമ്പടിച്ഛിത്വാ **"തേനാ"**തിആദിനാ പരിഹാരമാഹ. തസ്സത്ഥോ - "തംസമ്പയുത്താ"തിപദേന കിഞ്ചാപി യഥാവുത്തമോഹോ പധാനഭാവേന ന ഗഹിതോ, നാനന്തരിയകതായ പന ഗുണഭാവേന ഗഹിതോതി. **അഞ്ഞത്ഥ അഭാവാ**തി യഥാവുത്തസമ്പയുത്തതോ അഞ്ഞത്ഥ അഭാവാ. ന ഹി വിചികിച്ഛുദ്ധച്ചസഹഗതോ മോഹോ വിചികിച്ഛുദ്ധച്ചാദിധമ്മേഹി വിനാ ഹോതീതി.

൩൯൮. ഉപ്പാദാദിസങ്ഖതലക്ഖണവിനിവത്തനത്ഥം **"അനിച്ചദുക്ഖഅനത്തതാ"**തി വുത്തം. ഉപ്പാദാദയോ പന തദവത്ഥധമ്മവികാരഭാവതോ തംതംധമ്മഗ്ഗഹണേന ഗഹിതായേവ. തഥാ ഹി വുത്തം "ജരാമരണം ദ്വീഹി ഖന്ധേഹി സങ്ഗഹിത"ന്തി (ധാതു. ൭൧), "രൂപസ്സ ഉപചയോ"തി ച ആദി. കേസകുമ്ഭാദി സബ്ബം നാമം **നാമപഞ്ഞത്തി,** രൂപവേദനാദിഉപാദാനാ ബ്രഹ്മവിഹാരാദിഗോചരാ ഉപാദാപഞ്ഞത്തി **സത്തപഞ്ഞത്തി,** തംതംഭൂതനിമിത്തം ഭാവനാവിസേസഞ്ച ഉപാദായ ഗഹേതബ്ബോ ഝാനഗോചരവിസേസോ **കസിണപഞ്ഞത്തി. പരമത്ഥേ അമുഞ്ചിത്വാ വോഹരിയമാനാ**തി ഇമിനാ വിഹാരമഞ്ചാദിപഞ്ഞത്തീനം

സത്തപഞ്ഞത്തിസദിസതം ദസ്സേതി, യതോ താ സത്തപഞ്ഞത്തിഗ്ഗഹണേന ഗയ്ഹന്തി. ഹുത്വാ അഭാവപടിപീളനഅവസവത്തനാകാരഭാവതോ സങ്ഖതധമ്മാനം ആകാരഭാവതോ സങ്ഖതധമ്മാനം ആകാരവിസേസഭൂതാനി ലക്ഖണാനി വിഞ്ഞത്തിആദയോ വിയ വത്ഥബ്ബാനി സിയും, താനി പന നിസ്സയാനപേക്ഖം ന ലബ്ഭന്തീതി പഞ്ഞത്തിസഭാവാനേവ തജ്ജാപഞ്ഞത്തിഭാവതോതി ന വുത്താനി, സത്തഘടാദിതോ വിസേസദസ്സനത്ഥം പന അട്ഠകഥായം വിസും വുത്താനീതി. **ന ഹി കോ...പേ॰... വത്തും യുത്തം** കുസലത്തികസ്സ നിപ്പദേസത്താ.

൯൭. ഭവതി ഏത്ഥാതി ഭൂമി, നിസ്സയപച്ചയഭാവതോ സുഖസ്സ ഭൂമി **സുഖഭൂമി**. സുഖവേദനാസഹിതം ചിത്തം. തസ്സ ഭൂമിഭേദേന നിദ്ധാരണത്ഥം തംനിസ്സയഭൂതാ സമ്പയുത്തധമ്മാ **"കാമാവചരേ"**തി വുത്താ. തസ്സ വാ ഏകദേസഭൂതസ്സ സമുദായഭാവതോ ആധാരണഭാവേന അപേക്ഖിത്വാ തംസമാനഭൂമി **"കാമാവചരേ"**തി വുത്താ. തത്ഥ "സുഖഭൂമിയം കാമാവചരേ"തി ദ്വേപി ഭുമ്മവചനാനി ഭിന്നാധികരണഭാവേന അട്ഠകഥായം വുത്താനീതി ഉഭയേസമ്പി സമാനാധികരണഭാവേന അത്ഥയോഗം ദസ്സേതും **"സുഖഭൂമീതി കാമാവചരാദയോപി യുജ്ജന്തീ"**തി വുത്തം. യഥേവ ഹി ചിത്തം, ഏവം സബ്ബേപി പരിത്തസുഖേന സമ്പയുത്താ ധമ്മാ തസ്സ നിസ്സയഭാവതോ ഭൂമി കാമാവചരാതി. അട്ഠകഥായമ്പി വാ അയമത്ഥോ വുത്തോയേവാതി ദട്ഠബ്ബം. "ചിത്ത"ന്തി ഹി ചിത്തുപ്പാദോപി വുച്ചതി. തേന വുത്തം "ചിത്തം ഉപ്പന്നന്തി ഏത്ഥ ചിത്തമേവ അഗ്ഗഹേത്വാ പരോപണ്ണാസകുസലധമ്മേഹി സദ്ധിംയേവ ചിത്തം ഗഹിത"ന്തി. **ഏവഞ്ച കത്വാ**തി സുഖഭൂമിയന്തി ചിത്തുപ്പാദസ്സ വിഞ്ഞായമാനത്താ. **വിഭാഗദസ്സനം** വിസേസദസ്സനം. ഭാസിതബ്ബം ഭാസിതം, തദേവ അത്ഥോതി **ഭാസിതത്ഥോ**. അഭിധേയ്യത്ഥോ. **തദത്ഥവിഞ്ഞാപനേനാ**തി തികദുകാനം കുച്ഛിതാനം സലനാദിഅത്ഥദീപകേന.

൯൮. **കോ പന വാദോ ഖന്ധാരമ്മണസ്സാ**തി പുബ്ബാപരഭാവേന വത്തമാനേ അരഹതോ ഖന്ധേ ഏകത്തനയവസേന സന്താനതോ "അമ്ഹാകം മാതുലത്ഥേരോ"തിആദിനാ ആലമ്ബിത്വാ പവത്തമാനം ഉപാദാനം തസ്സ ഉപാദാനക്ഖന്ധേയേവ ഗണ്ഹാതി. സതിപി തംസന്തതിപരിയാപന്നേ ലോകുത്തരക്ഖന്ധേ തത്ഥ പവത്തിതും അസമത്ഥഭാവതോ കാ പന കഥാ ഖന്ധേ ആരബ്ഭ പവത്തമാനേ. ഏതേന നത്ഥി മഗ്ഗോ വിസുദ്ധിയാ, നത്ഥി നിബ്ബാനന്തി ഏവമാദിവസേന പവത്താ മിച്ഛാദിട്ഠിആദയോ ന മഗ്ഗാദിവിസയാ തംതംപഞ്ഞത്തിവിസയാതി ദീപിതം ഹോതി.

൯൯. **ഏവം സം...പേ॰... ലേസികാ**തി അനുപാദാനിയേഹി അസംകിലേസികാനം ഭേദാഭാവമാഹ.

൧൦൩. അവിജ്ജമാനോ ച സോ നിച്ചാദിവിപരിയാസാകാരോ ചാതി **അവി...പേ॰... സാകാരോ**തി പദച്ഛേദോ. ദിട്ഠിയാ നിച്ചാദിഅവിജ്ജമാനാകാരേന ഗയ്ഹമാനത്തേപി ന തദാകാരോ വിയ പരമത്ഥതോ അവിജ്ജമാനോ, അഥ ഖോ വിജ്ജമാനോ കായോ സക്കായോതി അവിജ്ജമാനനിച്ചാദിവിപരിയാസാകാരതോ വിസേസനന്തി **ലോകുത്തരാ ന ഇദം വിസേസനം അരഹന്തി** "സന്തോ വിജ്ജമാനോ കായോ സക്കായോ"തി. **വത്ഥു അവിസേസിതം ഹോതീ**തി ഇദം "സതീ കായേ"തി ഏത്ഥ കായ-സദ്ദോ സമൂഹത്ഥതായ അനാമസിതവിസേസം ഖന്ധപഞ്ചകം വദതീതി അധിപ്പായേന

വുത്തം. പസാദകായോ വിയ കുച്ഛിതാനം രാഗാദീനം ഉപ്പത്തിട്ഠാനതായ കായോതി വുച്ചതീതി ഏവം പന അത്ഥേ സതി ദിട്ഠിയാ വത്ഥു വിസേസിതമേവ ഹോതീതി ലോകുത്തരാപി അപനീതാ. ന ഹി ലോകുത്തരാ ഖന്ധാ ഉപ്പത്തിട്ഠാനതായ "കായോ"തി വുച്ചന്തീതി. **സുദ്ധിയാ അഹേതുഭൂതേനാ**തി ഗോസീലാദിനാ, ലോകിയസീലേന വാ ലോകുത്തരസീലസ്സ അപദട്ഠാനേന. "അവീതിക്കമനീയതാസതതംചരിതബ്ബതാഹി വാ **സീലം,** തപോചരണഭാവേന സമാദിന്നതായ **വതം**. അത്തനോ ഗവാദിഭാവാധിട്ഠാനം **സീലം,** ഗച്ഛന്തോയേവ ഭക്ഖനാദിഗവാദികിരിയാകരണം **വതം**. അകത്തബ്ബാഭിമതതോ നിവത്തനം വാ **സീലം,** തംസമാദാനവതോ വേസഭോജനകിച്ചചരണാദിവിസേസപടിപത്തി **വത"**ന്തി ച സീലബ്ബതാനം വിസേസം വദന്തി.

൧൦൦൭. ഇമസ്സുപ്പാദാ ഇദം ഉപ്പജ്ജതീതി ഉപ്പാദോതി ന ജനനമത്തം അധിപ്പേതം, അഥ ഖോ അനിരോധോപീതി **"അവിഘാതം ജനസദ്ദോ വദതീ"**തി ആഹ. തത്ഥായം **ജന**-സദ്ദേ നയോ, ജനിതാതി **ജനാ,** അവിഹതാതി അത്ഥോ. **പുഥൂ ജനാ ഏതേസന്തി പുഥുജ്ജനാ**തി പുഥുസത്ഥുമാനിനോ സത്താ. **അഭിസങ്ഖരണാദിഅത്ഥോ വാ ജന-സദ്ദോ** അനേകത്ഥത്താ ധാതൂനം. ഖന്ധായതനാദീനം സവനാധീനത്താ പഞ്ഞാചക്ഖുപടിലാഭസ്സ തേസം സവനാഭാവദീപകം "അസ്സുതവാ"തി ഇദം പദം അന്ധതം വദതി.

കതം ജാനന്തീതി അത്തനാ പരേഹി ച കതം കുസലാകുസലം തേഹി നിപ്ഫാദിതം സുഖദുക്ഖം യാഥാവതോ ജാനന്തി. പരേസം അത്തനാ, അത്തനോ ച പരേഹി കതം ഉപകാരം യഥാവുത്താകാരേന **പാകടം കരോന്തി**. ബ്യാധിആദീഹി ദുക്ഖിതസ്സ ഉപട്ഠാനാദി**കാതബ്ബം,** സംസാരദുക്ഖദുക്ഖിതസ്സേവ വാ യഥാവുത്താകാരേന **കാതബ്ബം കരോന്തി**. അരിയകരധമ്മാ അരിയസച്ചാനീതി പുരിമസച്ചദ്വയവസേന വുത്തം **"വിപസ്സിയമാനാ അനിച്ചാദയോ"**തി. പരിഞ്ഞാദിവിസേസേന വാ പസ്സിയമാനാതി അത്ഥേ സതി **അനിച്ചാദയോ**തി **ആദി**-സദ്ദേന നിച്ചമ്പി നിബ്ബാനം ഗഹിതന്തി ചതുസച്ചവസേനപി യോജേതബ്ബം, അനിച്ചത്താദയോ വാ **"അനിച്ചാദയോ"**തി വുത്താതി ദട്ഠബ്ബം.

അവസേസകിലേസാ **കിലേസസോതം**. **ഞാണന്തി** യാഥാവതോ ജാനനം. യഥാഭൂതാവബോധേന ഹി തസ്സ താനി അനുപ്പത്തിധമ്മതം ആപാദിതതായ സന്താനേ അപ്പവേസാരഹാനി "സംവുതാനി പിഹിതാനീ"തി ച വുച്ചന്തി. **തഥാ**തി സബ്ബസങ്ഖാരാനം വിപ്പകാരസ്സ ഖമനാകാരേന. അവിപരീതധമ്മാ ഏതായ നിജ്ഝായം ഖമന്തീതി **പഞ്ഞാ ഖന്തീ**തി. അദുട്ഠസ്സേവ തിതിക്ഖാഭാവതോ തഥാപവത്താ ഖന്ധാതി അദോസപ്പധാനാ ഖന്ധാ വുത്താതി **"അദോസോ ഏവ വാ"**തി തതിയോ വികപ്പോ വുത്തോ. സതിപടിപക്ഖത്താ അഭിജ്ഝാദോമനസ്സാനം "മുട്ഠസ്സച്ച"ന്തി വുത്താ. **അക്ഖന്തി** ദോസോ. സസ്സതാദിഅന്തവിനിമുത്താ ധമ്മട്ഠിതീതി **സസ്സതുച്ഛേദാദിഗാഹോ തപ്പടിലോമഭാവോ** വുത്തോ. ദിട്ഠധമ്മനിബ്ബാനവാദോ **നിബ്ബാനേ പടിലോമഭാവോ**. ചരിമാനുലോമഞാണവജ്ഝതണ്ഹാദികോ കിലേസോതി വുത്തോ, പടിപദാഞാണദസ്സനഞാണദസ്സനാനി വിയ ഗോത്രഭുഞാണം കിലേസാനം അപ്പവത്തികരണഭാവേന വത്തതി,

കിലേസവിസയാതിലങ്ഘനഭാവേന പന പവത്തതീതി കത്വാ വുത്തം **“സങ്ഖാര…പേ॰… പഹാന”**ന്തി.

ദിട്ഠിയാദീനം സമുദയസഭാഗതാ കമ്മസ്സ വികുപ്പാദനേ സഹകാരീകാരണഭാവോ, ദസ്സനാദിബ്യാപാരം വാ അത്താനഞ്ച ദസ്സനാദികിച്ചം ചക്ഖാദീനന്തി ഏവഞ്ഹി യഥാതക്കിതം അത്താനം രൂപന്തി ഗണ്ഹാതി. **യഥാദിട്ഠ**ന്തി തക്കദസ്സനേന യഥോപലദ്ധന്തി അധിപ്പായോ. ന ഹി ദിട്ഠിഗതികോ രൂപായതനമേവ അത്താതി ഗണ്ഹാതീതി. **ഇമിസ്സാപവത്തിയാ**തി സാമഞ്ഞേന രൂപം അത്താതി സബ്ബസങ്ഗാഹകഭൂതായ പവത്തിയാ. **രൂപേ… പേ॰… മാന**ന്തി ചക്ഖാദീസു തംസഭാവോ അത്താതി പവത്തമാനം അത്തഗ്ഗഹണം. **അനഞ്ഞത്താദിഗ്ഗഹണ**ന്തി അനഞ്ഞത്തം അത്തനിയഅത്തനിസ്സിതഅത്താധാരതാഗഹണം. **വണ്ണാദീന**ന്തി വണ്ണരുക്ഖപുപ്ഫമണീനം. നനു ച രുക്ഖപുപ്ഫമണിയോ പരമത്ഥതോ ന വിജ്ജന്തി? സച്ചം ന വിജ്ജന്തി, തദുപാദാനം പന വിജ്ജതീതി തം സമുദിതാദിപ്പകാരം ഇധ രുക്ഖാദിപരിയായേന വുത്തന്തി രുക്ഖാദിനിദസ്സനേപി ന ദോസോ ഛായാരുക്ഖാദീനം വിയ രൂപസ്സ അത്തനോ ച സംസാമിഭാവാദിമത്തസ്സ അധിപ്പേതത്താ.

൨൦൦൮. ജാതിആദിസഭാവന്തി ജാതിഭവാദീനം നിബ്ബത്തിനിബ്ബത്തനാദിസഭാവം, **ഉപ്പാദനസമത്ഥതാ** പച്ചയഭാവോ.

൨൦൦൯. സാമഞ്ഞേന ‘‘തദേകട്ഠാ കിലേസാ’’തി (ധ॰ സ॰ ൨൦൨൨), പരതോ ‘‘അവസേസോ ലോഭോ’’തിആദിവചനതോ (ധ॰ സ॰ ൨൦൨൨) പാരിസേസതോ സാമത്ഥിയതോ വാ ലബ്ഭമാനതായ സതിപി ആഗതത്തേ സരൂപേന പഭേദേന വാ ദിട്ഠിആദയോ വിയ അനാഗതത്താ ലോഭാദയോ ‘‘അനാഗതാ’’തി വുത്താതി ആഹ **“ഇധ …പേ॰… സ്സേതു”**ന്തി. **അത്ഥതോ വിഞ്ഞായതി** ലോഭാദീഹി സഹജാതാ ഹുത്വാ ദിട്ഠിയാ ഏവ പാളിയം വുത്തകിലേസഭാവതോ. **ഇതിപി അത്ഥോ യുജ്ജതി** സംയോജനകിലേസാനമ്പി പടിനിദ്ദേസാരഹത്താ സമ്പയുത്തസമുട്ഠാനഭാവതോ ച. **സംയോജനരഹിതേഹീ**തി സംയോജനഭാവരഹിതേഹി ഥിനഉദ്ധച്ചഅഹിരികാനോത്തപ്പേഹി, ഥിനഅഹിരികാനോത്തപ്പേഹി വാ.

൨൦൨൩. ഏകദേ…പേ॰… വദതി അവയവേനപി സമുദായോ വുച്ചതീതി. ഹേതു ഏതേസം അത്ഥീതി വാ **ഹേതുകാ. അനിയതോ**തി ന അവധാരിതോ. പുരിമപദാവധാരണവസേന ഗഹേതബ്ബത്ഥത്താ **വിവരണീയത്ഥവാ. അത്ഥതോ നിക്ഖിപിതു**ന്തി ‘‘തയോ കുസലഹേതൂ അലോഭോ അദോസോ അമോഹോ’’തിആദീസു (ധ॰ സ॰ ൨൦൫൯) വിയ പുരിമനയേന ദസ്സിതധമ്മേയേവ ഹേതുപഹാതബ്ബഹേതുകഭേദതോ അത്ഥദസ്സനവസേന നിദ്ദിസിതുന്തി അത്ഥോ.

൨൦൭൯. അഭിഞ്ഞായുത്തവജ്ജാനം മഹഗ്ഗതാനം പരിത്താരമ്മണത്താഭാവാ **“മഹഗ്ഗതാ വാ ഇദ്ധിവിധാദയോ”**തി വുത്തം. അതീതംസഞാണസ്സ കാമാവചരത്താ **“ചേതോ…പേ॰… ഞാണസമ്പയുത്താ”**തി ആഹ.

൨൦൩൬. അനന്തരേ നിയുത്താനീതി ചുതിഅനന്തരം ഫലം അനന്തരം, തസ്മിം നിയുത്താനി തം ഏകന്തേന നിപ്ഫാദനതോ അനതിക്കമനകാനീതി അത്ഥോ. വുത്തപ്പകാരസ്സ അനന്തരസ്സ കരണം അനന്തരം, തം സീലാനീതി യോജേതബ്ബം.

അനേകേസു ആനന്തരിയേസു കതേസു കിഞ്ചാപി ബലവതോയേവ പടിസന്ധിദാനം, ന ഇതരേസം, അത്തനാ പന കാതബ്ബകിച്ചസ്സ തേനേവ കതത്താ തസ്സ വിപാകസ്സ ഉപത്ഥമ്ഭനവസേന പവത്തനതോ ന ഇതരാനി തേന നിവാരിതഫലാനി നാമ ഹോന്തി, കോ പന വാദോ പടിപക്ഖേസു കുസലേസൂതി വുത്തം **"പടിപക്ഖേന അനിവാരണീയഫലത്താ"**തി. **"അനേകസ്മിമ്പി...പേ॰... നത്ഥീ"**തി കസ്മാ വുത്തം, നനു അനേകേസു ആനന്തരിയേസു കതേസു ബലവംയേവ പടിസന്ധിദായകന്തി തേന ഇതരേസം വിപാകോ പടിബാഹിതോ ഹോതീതി ആഹ **"ന ച തേസ"**ന്തിആദി. തഞ്ച തേസം അഞ്ഞമഞ്ഞം അപ്പടിബാഹകത്തം മാതികാവണ്ണനായം വിത്ഥാരേന വിചാരിതമേവ.

അത്ഥതോ ആപന്നം അഗ്ഗഹേത്വാ യഥാരുതവസേനേവ പാളിയാ അത്ഥം ഗഹേത്വാ തേസം വാദാനം തപ്പരഭാവേന പവത്തിം സന്ധായ അഹേതുകവാദാദീനം വിസേസം ദസ്സേതും **"പുരിമവാദോ"**തിആദി വുത്തം. അനിയ്യാനികനിയ്യാനികഭേദം പന സമ്ഭാരകമ്മം ബന്ധമോക്ഖഹേതൂതി ബന്ധമോക്ഖഹേതും പടിസേധേന്തോപി കമ്മം പടിസേധേതി. **സുമങ്ഗലവിലാസിനിയം** പന വിപാകസ്സ കമ്മകിലേസസമാധിപഞ്ഞാനം ഹേതുഭാവതോ വിപാകോപി ബന്ധമോക്ഖഹേതൂതി "നത്ഥി ഹേതൂതി വദന്തോ ഉഭയം പടിബാഹതീ"തി (ദീ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൧.൧൭൦-൧൭൨) വുത്തം. തത്ഥ കമ്മം പടിസേധേന്തേനപി വിപാകോ പടിസേധിതോ ഹോതി, വിപാകം പടിസേധേന്തേനപി കമ്മന്തി തയോപി ഏതേ വാദാ അത്ഥതോ ഉഭയപടിസേധകാതി വേദിതബ്ബാ. **നിയതമിച്ഛാദിട്ഠി**ന്തി അഹേതുകവാദാദിപടിസംയുത്തേ അസദ്ധമ്മേ ഉഗ്ഗഹപരിപുച്ഛാവിനിച്ഛയപസുതസ്സ "നത്ഥി ഹേതൂ"തിആദിനാ രഹോ നിസീദിത്വാ ചിന്തേന്തസ്സ തസ്മിം ആരമ്മണേ മിച്ഛാസതി സന്തിട്ഠതി, ചിത്തം ഏകഗ്ഗം ഹോതി, ജവനാനി ജവന്തി. പഠമജവനേ സതേകിച്ഛോ ഹോതി, തഥാ ദുതിയാദീസു. സത്തമേ അതേകിച്ഛഭാവം പത്തോ നാമ ഹോതി. യാ ഏവം പവത്താ ദിട്ഠി, തം സന്ധായ വുത്തം "നിയതമിച്ഛാദിട്ഠി"ന്തി. തതോ പുരിമഭാവാ അനിയതാ.

൧൦൩൯. സഹജാത അഞ്ഞമഞ്ഞ നിസ്സയ അത്ഥി അവിഗതാദിവിസിട്ഠഭാവേപി മഗ്ഗപച്ചയസ്സ സമ്പയോഗവിസിട്ഠതാദീപനേനേവ സഹജാതാദിവിസിട്ഠതാപി വിഞ്ഞായതീതി പാളിയം "സമ്പയുത്തോ"തി വുത്തന്തി **"സമ്പയോഗവിസിട്ഠോനോ"**തി വുത്തം. **മഗ്ഗ...പേ॰... ദസ്സേതും,** ന പന മഗ്ഗങ്ഗാനം അഞ്ഞമഞ്ഞം മഗ്ഗപച്ചയഭാവാഭാവതോതി അധിപ്പായോ. **ഏവം സതീ**തി യദി മഗ്ഗങ്ഗാനം മഗ്ഗപച്ചയലാഭിതായ പകാസനോ പഠമനയോ, ഏവം സന്തേ. മഗ്ഗങ്ഗാനിപി വേദനാദയോ വിയ മഗ്ഗഹേതുകഭാവേന വത്തബ്ബത്താ അമഗ്ഗസഭാവാനം അലോഭാദീനം തദഞ്ഞേസം തദുഭയസഭാവാനം ധമ്മാനം പച്ചയഭാവദീപനേ തതിയനയേ വിയ ന ഠപേതബ്ബാനീതി ആഹ **"ഠപേത്വാതി ന വത്തബ്ബം സിയാ"**തി. **പുബ്ബേ**തി പുരിമനയേ.

ദുതിയനയേപീതി **പി**-സദ്ദേന പഠമനയം സമ്പിണ്ഡേതി. തേന സമ്മാദിട്ഠിയാ പുരിമസ്മിം നയദ്വയേ ഠപിതത്താ തസ്സ സഹേതുകഭാവദസ്സനോ തതിയനയോ ആരദ്ധോതി ദസ്സേതി. തതിയനയേ സമ്മാദിട്ഠിയാ സഹേതുകഭാവദസ്സനം അനിച്ഛന്തോ ചോദകോ **"കഥം ദസ്സിതോ"**തി ചോദേത്വാ **"നനൂ"**തിആദിനാ

അത്തനോ അധിപ്പായം വിവരതി. ഇതരോ **“യഥാ ഹീ”**തിആദിനാ ദസ്സനേന പഹാതബ്ബഹേതുഭാവേന വുത്താനമ്പി ലോഭാദീനം അഞ്ഞമഞ്ഞം സഹജേകട്ഠസമ്പയുത്തസങ്ഖാരക്ഖന്ധപരിയാപന്നതോ ദസ്സനേന പഹാതബ്ബഹേതുകസങ്ഗഹോ വിയ മഗ്ഗഹേതുഭാവേന വുത്തായപി സമ്മാദിട്ഠിയാ മഗ്ഗഹേതുകഭാവോപി യുജ്ജതി മഗ്ഗഹേതുസമ്പയുത്തസങ്ഖാരക്ഖന്ധപരിയാപന്നഭാവതോതി ദസ്സേതി.

തതോ അഞ്ഞസ്സേവാതി തതോ സമ്മാദിട്ഠിസങ്ഖാതഹേതുതോ അഞ്ഞസ്സ അലോഭാദോസസ്സേവ. **അഞ്ഞേനാ**തി “മഗ്ഗോ ഹേതൂ”തി ഇതോ അഞ്ഞേന. അലോഭാദോസാനംയേവ അധിപ്പേതത്താ തേസംയേവ ആവേണികേന മഗ്ഗഹേതൂതി ഇമിനാ **പരിയായേന. സാധാരണേന പരിയായേനാ**തി തിണ്ണമ്പി ഹേതൂനം അധിപ്പേതത്താ മഗ്ഗാമഗ്ഗസഭാവാനം സാധാരണേന മഗ്ഗഹേതുമഗ്ഗഹേതൂതി ഇമിനാ പരിയായേന. **തേസ**ന്തി ഹേതൂനം. **അഞ്ഞേസ**ന്തി ഹേതുസമ്പയുത്താനം. **അത്ഥവിസേസവസേനാ**തി “മഗ്ഗഹേതുകാ”തി പാളിയാ അത്ഥവിസേസവസേന. അമോഹേന അലോഭാദോസാമോഹേഹി ച സേസധമ്മാനം സഹേതുകഭാവദസ്സനവസേന പവത്താ ദുതിയതതിയനയാ **“സരൂപതോ ഹേതുഹേതുമന്തദസ്സന”**ന്തി വുത്താ. **തഥാഅദസ്സനതോ**തി സരൂപേന അദസ്സനതോ. **അത്ഥേന...പേ॰... ഗമനതോ**തി “മഗ്ഗങ്ഗാനി ഠപേത്വാ തംസമ്പയുത്തോ”തി (ധ॰ സ॰ ൧൦൩൯) വചനതോ മഗ്ഗസഭാവാനം ധമ്മാനം മഗ്ഗപച്ചയതാസങ്ഖാതോ സമ്പയുത്താനം ഹേതുഭാവോ സരൂപതോ ദസ്സിതോ. മഗ്ഗഹേതുഭൂതായ പന സമ്മാദിട്ഠിയാ സമ്പയുത്താനം ഹേതുഹേതുഭാവോ അത്ഥതോ ഞാപിതോ ഹോതീതി അത്ഥോ.

൧൦൪൦. അസഭാവധമ്മോ ഗരുകാതബ്ബോ ന ഹോതീതി **“സഭാവധമ്മോ”**തി വുത്തം. തേനേവ **പട്ഠാനവണ്ണനായം** (പട്ഠാ॰ അട്ഠ॰ ൧.൩) “ആരമ്മണാധിപതി ജാതിഭേദതോ കുസലാകുസലവിപാകകിരിയരൂപനിബ്ബാനവസേന ഛബ്ബിധോ”തി വക്ഖതി. **മഗ്ഗാദീനി ഠപേത്വാ**തി മഗ്ഗാദീനി പഹായ. **അഞ്ഞേസ**ന്തി മഗ്ഗാദിതോ അഞ്ഞേസം. **അധി...പേ॰... വസ്സാ**തി ആരമ്മണാധിപതിപച്ചയഭാവസ്സ. പഞ്ചുത്തരത്താ കുസലാനം ലോകുത്തരകഥായ ച പഞ്ചാധുരത്താ വീമംസാധിപതിസ്സ സേസാധിപതീനം പധാനതാ വേദിതബ്ബാ.

൧൦൪൫. പദേസസത്തവിസയത്താ പഠമവികപ്പസ്സ സകലസത്തവസേന ദസ്സേതും **“കപ്പസഹസ്സാതിക്കമേപി വാ”**തിആദി വുത്തം. **ലദ്ധോകാസം യം ഭവിസ്സതീ**തി ലദ്ധോകാസം യം കമ്മം പാപുണിസ്സതി. കപ്പസഹസ്സാതിക്കമേ അവസ്സം ഉപ്പജ്ജനവിപാകത്താ **തദപി...പേ॰... വുച്ചതീ**തി. അലദ്ധത്തലാഭതായ ഉപ്പാദാദിക്ഖണം അപ്പത്തസ്സ വിപാകസ്സ അനുപ്പന്നഭാവോ നത്ഥിഭാവോ പാകടഭാവാഭാവതോതി വുത്തം **“നത്ഥി നാമ ന ഹോതീതി അനുപ്പന്നോ നാമ ന ഹോതീ”**തി. **തത്ഥാ**തി അരൂപഭവങ്ഗേ.

അവിപക്കവിപാകം കമ്മം സഹകാരീകാരണസമവായാലാഭേന അകതോകാസം വിപാകാഭിമുഖഭാവാഭാവതോ വിപക്കവിപാകകമ്മസരിക്ഖകന്തി വുത്തം **“അലദ്ധോ...പേ॰... ദേയ്യാ”**തി. കിച്ചനിപ്ഫത്തിയാ അസതി ഉപ്പന്നമ്പി കമ്മം അനുപ്പന്നസമാനന്തി **“ഓകാസോ ന ഭവേയ്യാ”**തി ഏതസ്സ **സമത്ഥതാ ന സിയാ**തി അത്ഥമാഹ. തേന അപചയഗാമികമ്മകിച്ചസ്സ ഓകാസാഭാവോ ദസ്സിതോ. പുബ്ബേ നിരത്ഥകത്താ

ഉപ്പത്തിയാ ഓകാസോ ന ഭവേയ്യാതി പയോജനാഭാവതോ കമ്മുപ്പത്തിയാ ഓകാസാഭാവോ വുത്തോ. **“വിപാകതോ അഞ്ഞസ്സ പവത്തിഓകാസോ ന ഭവേയ്യാ”**തി ഇമിനാ അസമ്ഭവതോതി അയമേതേസം വിസേസോ. **ധുവവിപാകസ്സ** കമ്മസ്സ **വിപാകേന** നിദസ്സനമത്തഭൂതേനാതി അധിപ്പായോ. അരിയമഗ്ഗആനന്തരിയകമ്മാനം വിയ മഹഗ്ഗതകമ്മാനം നിയതസഭാവതാഭാവാ അട്ഠസമാപത്തീനം **“ബലവവിരഹേ”**തിആദിനാ സവിസേസനധുവവിപാകതാ വുത്താ. ഏത്ഥ ച “പഞ്ച ആനന്തരിയകമ്മാനീ”തി നിദസ്സനമത്തം ദട്ഠബ്ബം നിയതമിച്ഛാദിട്ഠിയാപി ധുവവിപാകത്താ. യസ്സ കമ്മസ്സ കതത്താ യോ വിപാകോ നിയോഗതോ ഉപ്പജ്ജിസ്സതി, സോ തസ്സ അനാഗതകാലേപി ഉപ്പാദിവോഹാരം ലഭതി. സോ ച ഉപ്പാദിവോഹാരോ ആയൂഹിതകമ്മവസേന വുച്ചമാനോ ഭാവിനാ ആയൂഹിതഭാവേന മഗ്ഗോ അനുപ്പന്നോതി ഏത്ഥ വുത്തോതി ദസ്സേതും **“യം ആയൂഹിതം ഭവിസ്സതീ”**തിആദി വുത്തം.

൧൦൦. ഉപാദാനേഹി ആദിന്നാതി സമ്ബന്ധോ. **അഞ്ഞേതി** ഉപാദാനാരമ്മണേഹി അഞ്ഞേ അനുപാദാനിയാതി അത്ഥോ. **ആദികേന ഗഹണേനാതി** “അഹം ഫലം സച്ഛാകാസി”ന്തി ഏവം പച്ചവേക്ഖണഞാണസങ്ഖാതേന ഗഹണേന. ഇദാനി ഉപേതത്ഥദീപകസ്സ ഉപ-സദ്ദസ്സ വസേന **ഉപാദിന്ന**-സദ്ദസ്സ അത്ഥം വത്തും **“ഉപാദിന്നസദ്ദേന വാ”**തിആദി വുത്തം. തത്ഥ നിബ്ബാനസ്സ അനജ്ഝത്തഭാവതോ **“അമഗ്ഗഫലധമ്മായേവ വുത്താ”**തി ആഹ. **ഇതരേഹീതി** അജ്ഝത്തപദാദീഹി.

തികനിക്ഖേപകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ദുകനിക്ഖേപകഥാവണ്ണനാ

൧൦൨. മേത്തായ അയനം ഉപഗമനം മേത്തായനം, തഞ്ച അത്തനോ സന്താനേ മേത്തായ ലാഭോ ഉപ്പാദനം സത്താനം അനുപഗമോ അത്ഥതോ മജ്ജനമേവാതി “മേത്താ, മേദന”ന്തി വത്വാ **“സിനേഹന”**ന്തി ആഹ.

൧൦൩. തസ്മിം തസ്മിം വിസയേ ചിത്തം സംരഞ്ജതീതി **ചിത്തസ്സ സംരഞ്ജനം. തണ്ഹാവിചരിതാദീതി ആദി**-സദ്ദേന ഏസനാദയോ സങ്ഗഹിതാ. തണ്ഹായ വിപുലതാ വിസയവസേന പവത്തിവസേന വാ വേദിതബ്ബാ. അനിച്ചാദിസഭാവസ്സ രൂപാദികസ്സ നിച്ചാദിതോ ഗഹണം അഭിനിവേസോ വിസേസതോ തണ്ഹാവസേന ഹോതി തണ്ഹാരഹിതായ ദിട്ഠിയാ അഭാവാതി ഉപചാരവസേന നിമിത്തസ്സ കത്തുഭാവമാഹ **“നിച്ചാദിതോ ഗണ്ഹന്തീ വിസംവാദികാ ഹോതീ”**തി. പാകടേന സദ്ദേന ലബ്ഭമാനത്താ യഥാരുതവിഞ്ഞായമാനത്താ ച **വിസത്തികാ**സദ്ദസ്സ വിസതസഭാവോ **“പധാനോ അത്ഥോ”**തി വുത്തോ. “അന്തലിക്ഖചരോ പാസോ, യ്വായം ചരതി മാനസോ. തേന തം ബാധയിസ്സാമീ”തിആദിവസേന (സം॰ നി॰ ൧.൧൫൧; മഹാവ॰ ൩൩) **മാരേന ഗഹിതതായ**.

൧൦൩. അനത്ഥചരണാദിഅനഭിസന്ധാനകതായ അട്ഠാനഭൂതേസു ച വസ്സവാതാദിസങ്ഖാരേസു ഉപ്പന്നകോപോ വിയ സത്തേസു അത്ഥാചരണാദിനാ ആരോപനാധിപ്പായേസുയേവ തദജ്ഝാരോപനവസേന പവത്തോ യദിപി അനായതനുപ്പത്തിയാ അട്ഠാനാഘാതോയേവ ഹോതി, സത്തവിസയത്താ പന സതി ചിത്തസ്സ ഏകന്തബ്യാപത്തിയം കമ്മപഥഭേദോ ഹോതിയേവാതി സക്കാ

വിഞ്ഞാതും, അട്ഠാനുപ്പത്തിയം പനസ്സ ന സിയാ കമ്മപഥഭേദോതി ആഹ **“സത്തേസു ഉപ്പന്നോ അട്ഠാനകോപോ കരോതീ”**തി. പടിഘാദിപദാനം ഘട്ടനാപുരിമയാമവികാരുപ്പത്തിസമഞ്ഞാദീസുപി ദസ്സനതോ **“പടിവിരോധാദിപദാനി തേസം വിസേസനത്ഥാനീ”**തി വുത്തം.

൧൦൯൫. ദ്വേ ധമ്മാ തയോ ധമ്മാതി സദ്ദന്തരസന്നിധാനേന പരിച്ഛേദവതോ ബഹുവചനസ്സ ദസ്സനതോ **“അപരിച്ഛേദേന ബഹുവചനേനാ”**തി വുത്തം. **ഉദ്ദേസോ കതോ**തി **ഇതി**-സദ്ദോ ഹേതുഅത്ഥോ. തേന ബഹുവചനേന ഉദ്ദേസകരണം ബഹുവചനേന പുച്ഛായ കാരണന്തി ദീപേതി. ഉദ്ദേസാനുവിധായിനീ ഹി പുച്ഛാതി. തഥാ ഹി സങ്ഖാപരിച്ഛിന്നേ ഉദ്ദേസേ ‘‘കതമേ വാ തയോ’’തി സങ്ഖാപരിച്ഛിന്നാവ പുച്ഛാ കരീയതീതി. ഉദ്ദേസേന ധമ്മാനം അത്ഥിതാമത്തവചനിച്ഛായം സഭാവഭൂമികാരണഫലാദിപരിച്ഛേദോ വിയ സങ്ഖാപരിച്ഛേദോപി ന കാതബ്ബോതി അധിപ്പായേന **“അനിദ്ധാരിതപരിച്ഛേദേ”**തിആദി വുത്തം. ‘‘അപച്ചയാ ധമ്മാ’’തി പദതോ പന ഹേട്ഠാ അനേകഭേദഭിന്നാ ധമ്മാ അപരിച്ഛേദേന ബഹുവചനേനേവ ഉദ്ദിട്ഠാ, ഉദ്ധഞ്ച തഥാ ഉദ്ദിസീയന്തീതി തം സോതപതിതതായ ഭേദാഭാവേപി പരമത്ഥതോ അപ്പച്ചയധമ്മസ്സ അസങ്ഖതധമ്മസ്സ ച സോപാദിസേസനിരുപാദിസേസരാഗക്ഖയാദിഅസങ്ഖതാദിവചനവചനീയഭാവേന ഉപചരിതഭേദേഗഹിതേ പദദ്വയേന അത്ഥി കാചി ഭേദമത്താതി **അപരിച്ഛേദേന ബഹുവചനേന ഉദ്ദേസോ കതോ**തി യുത്തം സിയാ. ഉദ്ദേസാനുസാരീനി പുച്ഛാനിഗമനാനീതി താനിപി തഥാ പവത്താനി. നിദ്ദേസോ പന യഥാധിപ്പേതസഭാവാദിപരിച്ഛേദവിഭാവനവസേനേവ കാതബ്ബോതി അസങ്ഖതാ ധാതു ഇച്ചേവ കതോ പരമത്ഥതോ ഭേദാഭാവദീപനത്ഥന്തി ദട്ഠബ്ബം. കഥേതുകാമതാവസേന പുച്ഛന്തോ യസ്സ കഥേതി, തേന കാതബ്ബപുച്ഛായ കരണതോ തഗ്ഗതം അജാനനം സംസയം വാ അനുവിധായയേവ പുച്ഛതീതി **“സഭാവ…പേ॰… അജാനന്തസ്സ വസേന പുച്ഛാ കരീയതീ”**തി വുത്തം. **നിദ്ദേസതോ പുബ്ബേ**തിആദിനാ അട്ഠകഥായം വുത്തം പുച്ഛാനുസന്ധിംയേവ വിഭാവേതി.

൧൧൦൧. ഭിന്ദിത്വാതി വിഭജിത്വാ. **രൂപാവ…പേ॰… വിഞ്ഞേയ്യാ**തി കാമാവചരകുസലമഹാകിരിയവിഞ്ഞാണേന മഹഗ്ഗതധമ്മാനം സമ്മസനവസേന യഥായോഗം മഹഗ്ഗതപ്പമാണധമ്മാനം പച്ചവേക്ഖണാദിവസേന രൂപരാഗാരൂപരാഗസമ്പയുത്തേന അകുസലമനോവിഞ്ഞാണേന മഹഗ്ഗതധമ്മാനം അഭിനിവേസനഅസ്സാദനവസേന തംതംപഞ്ഞത്തിയഞ്ച തംതംവോഹാരവസേന പവത്തേന ആവജ്ജനേന ച യഥാവുത്തവിഞ്ഞാണാനം പുരേചാരികേന കാമാവചരധമ്മാ ന വിഞ്ഞേയ്യാ. **ഇതരേനാ**തി പരിത്താരമ്മണേന. **കാമാവചരാനമേവ ആരമ്മണാനന്തി** നിദ്ധാരണേ സാമിവചനം. രൂപാരമ്മണാദീഹി വിഞ്ഞാണേഹി തത്ഥ രൂപാരമ്മണേന വിഞ്ഞാണേനപി സദ്ദാദീനം അവിഞ്ഞേയ്യതാ രൂപസ്സ ച വിഞ്ഞേയ്യതാ. ഏവം സേസേസുപി യോജനാ ദട്ഠബ്ബാ. ചക്ഖുദ്വാരികേന സദ്ദാദീനം അവിഞ്ഞേയ്യതാ രൂപസ്സ വിഞ്ഞേയ്യതാതിആദിനാ **ദ്വാരഭേദവസേന** യോജേതബ്ബം. **ഇതരന്തി** ഇട്ഠമജ്ഝത്തം അനിട്ഠമനിട്ഠമജ്ഝത്തഞ്ച. **രൂപാവചരാദയോ കാമാവചരവിപാകാദീഹീ**തി രൂപാവചരാരൂപാവചരലോകുത്തരപഞ്ഞത്തിയോ കാമാവചരവിപാകേഹി ലോകുത്തരാ കാമാവചരതോ ഞാണവിപ്പയുത്തകുസലകിരിയേഹി അകുസലേഹി ച അവിഞ്ഞേയ്യാതി യോജേതബ്ബം. നിബ്ബാനസ്സ അവിജാനനസഭാവോ ഏവ **അത്തസമ്ഭവോ**.

൧൧൦൨. രൂപാരൂപാവചരകമ്മൂപപത്തിഭവേ ദിട്ഠിരഹിതോ ലോഭോ ഭവാസവോതി യഥാവുത്തവിസയോ ദിട്ഠിസഹിതോ സബ്ബകാമാവചരധമ്മവിസയോ ച ലോഭോ കാമാസവോ ഭവിതും യുത്തോതി വുത്തം **“ഭവാസവം…പേ॰… സിയാ”**തി. കാമാസവഭവാസവവിനിമുത്തസ്സ ഹി ലോഭസ്സ അഭാവം സയമേവ വക്ഖതീതി. **പാളിയ**ന്തി അട്ഠകഥാകണ്ഡപാളിയം. തത്ഥ യഥാ “കാമാസവോ അട്ഠസു ലോഭസഹഗതചിത്തുപ്പാദേസു ഉപ്പജ്ജതീ”തി വുത്തം, ഏവം “ഭവാസവോ അട്ഠസു ലോഭസഹഗതചിത്തുപ്പാദേസു ഉപ്പജ്ജതീ”തി അവത്വാ “ചതൂസുദിട്ഠിഗതവിപ്പയുത്തലോഭസഹഗതചിത്തുപ്പാദേസു ഉപ്പജ്ജതീ”തി (ധം॰ സം॰ ൧൫൬൪) വുത്തത്താ “ഭവാസവോ…പേ॰… യുത്തേസു ഏവ ഉപ്പജ്ജതീ”തി പാളിയം വുത്തോതി സാവധാരണം വുത്തം. തഥാ ച വക്ഖതി “ഭവാസവോ ചതൂസു ദിട്ഠിഗതവിപ്പയുത്തേസു അവിജ്ജാസവേന സദ്ധിം ഏകധാവ ഏകതോ ഉപ്പജ്ജതീ”തി (ധം॰ സം॰ അട്ഠ॰ ൧൫൭൩). **സോപി രാഗോ**തി സസ്സതദിട്ഠിസഹഗതോ രാഗോ. കാമഭവപത്ഥനാ വിയ കാമാസവോതി യുത്തം വത്തും. സസ്സതദിട്ഠിസഹഗതരാഗകാമഭവപത്ഥനാനമ്പി ഹി ഭവാസവോതി വത്തബ്ബപരിയായോ അത്ഥീതി “സസ്സതദിട്ഠിസഹഗതോ രാഗോ ഭവരാഗവസേന പത്ഥനാ ഭവാസവോ നാമാ”തി വുത്തം, ന തേസം ഇധ അധിപ്പേതഭവാസവഭാവദസ്സനത്ഥന്തി **അട്ഠകഥായം** അധിപ്പായോ ദട്ഠബ്ബോ. തഥാ ഹി “രൂപാരൂപസങ്ഖാതേ കമ്മതോ ച ഉപപത്തിതോ ച ദുവിധേപി ഭവേ ആസവോ ഭവാസവോ”തി വുത്തന്തി. തത്ഥ കാമഭവപത്ഥനായ താവ കാമാസവഭാവോ ഹോതു, രൂപാരൂപഭവേസു സസ്സതാഭിനിവേസസഹഗതരാഗസ്സ കഥന്തി? സോപി യഥാവുത്തവിസയേ കാമനവസേന പവത്തിതോ കാമാസവോയേവ നാമ. സബ്ബേപി ഹി തേഭൂമകാ ധമ്മാ കമനീയട്ഠേന കാമാതി. ന ചേത്ഥ അനിട്ഠപ്പസങ്ഗോ ദിട്ഠിവിപ്പയുത്തലോഭസ്സ ഭവാസവഭാവേന വിസും ഉദ്ധടത്താ. അവസ്സഞ്ചേതമേവം വിഞ്ഞാതബ്ബം, ഇതരഥാ രൂപാരൂപഭവേസു ഉച്ഛേദദിട്ഠിസഹഗതസ്സപി ലോഭസ്സ ഭവാസവഭാവോ ആപജ്ജേയ്യാതി. കാമാസവാദയോ ഏവ ദിട്ഠധമ്മികസമ്പരായികാസവഭാവേന ദ്വിധാ വുത്താ.

൧൧൦൩. ഇധ പാളിയാപി ഭവാസവവിനിമുത്തലോഭസ്സ കാമാസവഭാവോ ന ന സക്കാ യോജേതുന്തി ദസ്സേതും **“കാമാസവനിദ്ദേസേ ചാ”**തിആദി വുത്തം. “ധമ്മച്ഛന്ദോ സദ്ധാ”തി കേചി.

൧൧൦൪. ഉപാദാനക്ഖന്ധേസ്വേവ പവത്തതി തബ്ബിനിമുത്തസ്സ ധമ്മസ്സ ജീവഗ്ഗഹണവിസയസ്സ പരമത്ഥതോ അഭാവാ. **രൂപേ…പേ॰… വിഞ്ഞാണേ വാ പന ന പതിട്ഠാതി** രൂപാദീനം അവിപരീതസഭാവമത്തേ അട്ഠത്വാ സയം സമാരോപിതസ്സ തേസു പരികപ്പനാമത്തസിദ്ധസ്സ കസ്സചി ആകാരസ്സ അഭിനിവേസനതോ. തേനേവാഹ “തതോ അഞ്ഞം കത്വാ”തി. **തതോ** ഉപാദാനക്ഖന്ധതോ. വേദനാദയോപി ഹി കേചി ദിട്ഠിഗതികാ അനിച്ചാതി പസ്സന്തീതി. **തതോ**തി വാ സരീരസങ്ഖാതരൂപക്ഖന്ധതോ. “അഞ്ഞം ജീവം അഞ്ഞം സരീര”ന്തി ഹി വുത്തം. **ഹോതീ**തി ഭവതി സസ്സതം അത്താതി അത്ഥോ. **അഞ്ഞ**ന്തി ബ്രഹ്മഇസ്സരാദിതോ അഞ്ഞം.

അരൂപഭവോ വിയ രൂപരാഗപ്പഹാനേന രൂപഭവോ കാമരാഗപ്പഹാനേന പത്തബ്ബോ. രൂപീബ്രഹ്മാനഞ്ച പഞ്ചകാമഗുണികോ രാഗോ പഹീയതി, ന

വിമാനാദീസു രാഗോതി സോ അകാമരാഗോതി കത്വാ കാമാസവോ ന ഹോതീതി അട്ഠകഥായം പടിക്ഖിത്തം. ടീകാകാരേഹി പന കാമാസവഭവാസവവിനിമുത്തലോഭാഭാവദസ്സനേന രൂപീബ്രഹ്മാനം വിമാനാദിരാഗസ്സാപി കാമച്ഛന്ദാദിഭാവതോ ദിട്ഠിവിപ്പയുത്തരൂപാരൂപഭവരാഗവിനിമുത്തോ സബ്ബോ ലോഭോ കാമാസവോതി ദസ്സിതോ. തത്ഥ യുത്തം വിചാരേത്വാ ഗഹേതബ്ബം. സിയാ ആസവസമ്പയുത്തോ കാമരാഗേന ഭവരാഗേന വാ സഹുപ്പത്തിയം, സിയാ ആസവവിപ്പയുത്തോ തദഞ്ഞരാഗേന സഹുപ്പത്തിയം, "ചതൂസു ദിട്ഠിഗതാ"തിആദിപാളിയാ അഭാവദസ്സനേന കാമാസവഭവാസവവിനിമുത്തലോഭാഭാവം ദസ്സേത്വാ "കാമാസവോ"തിആദിപാളിദസ്സനേന ദിട്ഠിരാഗസ്സ കാമാസവഭാവം സാധേതി. **പഹാതബ്ബദസ്സനത്ഥ**ന്തി പഹാതബ്ബതാദസ്സനത്ഥം. **പഹാനേ**തി പഹാനനിമിത്തം.

൧൧൨൧. **ജാതിയാ**തി ഖത്തിയസഭാവാദിജാതിസമ്പത്തിയാ. **ഗോത്തേനാ**തി ഗോതമഗോത്താദിഉക്കട്ഠഗോത്തേന. **കോലപുത്തിയേനാ**തി മഹാകുലഭാവേന. **വണ്ണപോക്ഖരതായാ**തി വണ്ണസമ്പന്നസരീരതായ. "പോക്ഖര"ന്തി ഹി സരീരം വുച്ചതീതി. **മാനം ജപ്പേതീ**തി മാനം പവത്തേതി കരോതി. പവത്തോ മാനോ **പവത്തമാനോ. പുഗ്ഗലവിസേസ**ന്തി സേയ്യസ്സ സേയ്യോതിആദിഭേദം പുഗ്ഗലവിസേസം. സേയ്യം ഭിന്ദിത്വാ പവത്തമാനോ **സേയ്യമാനോ. തിണ്ണ**ന്തി സേയ്യസ്സ സേയ്യാദീനം തിണ്ണം "സേയ്യോഹമസ്മീ"തിആദിനാ അഞ്ഞം പുഗ്ഗലം അനിസ്സായ വുത്താനം. സേയ്യാദിവസേന അത്തനോ മനനം പഗ്ഗഹോ മാനോ, തസ്സ കരണം സേയ്യോഹമസ്മീതിആദിപവത്തിയേവാതി വുത്തം **"സേയ്യോതി ആദികിച്ചകരണ"**ന്തി.

൧൧൮൦. സബ്ബോപി ലോഭോ അഭിജ്ഝാസഭാവോതി അഭിജ്ഝാ ആസവദ്വയസഭാവാ, കാമരാഗോ കാമാസവസഭാവോ ഏവാതി **ആസവദ്വയഏകാസവഭാവോ** അഭിജ്ഝാകാമരാഗാനം വിസേസോ വുത്തോ. ന അഭിജ്ഝാ ച ധമ്മാ ഠപേത്വാ ദിട്ഠിം അവിജ്ജഞ്ച നോആസവസഭാവാ. അഭിജ്ഝാ ച ആസവദ്വയസഭാവാ ഏവ, നഅഭിജ്ഝാസഭാവോ ച ലോഭോ നത്ഥീതി അധിപ്പായേന **"നോആസവലോഭസ്സ സബ്ഭാവോ വിചാരേതബ്ബോ"**തി ആഹ. **ഗണനായ ഹേതുയാ സത്താതി വുത്ത**ന്തി പഞ്ഹാവാരപാഠം സന്ധായ വുത്തം. തത്ഥ ഹി "ആസവോ ധമ്മോ ആസവസ്സ ധമ്മസ്സ ഹേതുപച്ചയേന പച്ചയോ. ആസവോ ധമ്മോ നോആസവസ്സ ധമ്മസ്സ. ആസവോ ധമ്മോ ആസവസ്സ ച നോആസവസ്സ ച. നോആസവോ ധമ്മോ നോആസവസ്സ. നോആസവോ ധമ്മോ ആസവസ്സ. നോആസവോ ധമ്മോ ആസവസ്സ ച നോആസവസ്സ ച. ആസവോ ച നോആസവോ ച ധമ്മാ നോആസവസ്സ ഹേതുപച്ചയേന പച്ചയോ"തി (പട്ഠാ॰ ൩.൩.൧൭) ഇമേസം വാരാനം വസേന "ഗണനായ സത്താ"തി വുത്തം. തത്ഥ യദി നോആസവസഭാവോപി ലോഭോ സിയാ, ദിട്ഠിസമ്പയുത്തചിത്തസ്സ വസേന "ആസവോ ച നോആസവോ ച ധമ്മാ മോഹയഥാവുത്തലോഭാ ആസവസ്സ ധമ്മസ്സ ദിട്ഠിയാ ഹേതുപച്ചയേന പച്ചയോ"തി സത്തമോ, പാളിയം ആഗതം സത്തമം അട്ഠമം കത്വാ "ആസവോ ച നോആസവോ ച ധമ്മാ ആസവസ്സ ച നോആസവസ്സ ച ധമ്മസ്സ ഹേതുപച്ചയേന പച്ചയോ"തി നവമോ പഞ്ഹോ വുച്ചേയ്യ, ന പന വുത്തോതി. ഏവം ദിട്ഠിസമ്പയുത്തലോഭസ്സ നോആസവഭാവാഭാവം ദസ്സേത്വാ ഇതരസ്സാപി തം ദസ്സേതും **"ദിട്ഠിവിപ്പയുത്തേ ചാ"**തിആദി വുത്തം.

ഫന്റൂവ. യഥാരൂപേ രൂപപ്പബന്ധേ വത്തമാനേ പുഗ്ഗലോ ഗച്ഛതി തിട്ഠതി നിസീദതീതി വുച്ചതി, തഥാ വിസദരൂപസ്സ ഉപ്പാദകം ചിത്തം **ഇരിയാപഥൂപത്ഥമ്ഭകം**. തം പന കുസലതോ കിരിയതോ ച പഞ്ചമജ്ഝാനചിത്തം അഭിഞ്ഞാപ്പത്തം അപ്പത്തഞ്ച ഭിന്ദിത്വാ സത്തപഞ്ഞാസ ജവനാനി വോട്ഠബ്ബനഞ്ചാതി **അട്ഠപഞ്ഞാസവിധം**. സഹജാതധമ്മാനം അകമ്മഞ്ഞഭാവകരത്താ ഥിനമിദ്ധസഹഗതചിത്തം വിസദാനി രൂപാനി ന സമുട്ഠപേതി ന ഉപത്ഥമ്ഭേതി ചാതി വുത്തം **"ഇരിയാപഥം സന്ധാരേതും അസക്കോന്ത"**ന്തി.

ഫന്റുന. വിപക്ഖേപി ഭാവതോ അനേകന്തികത്താ **രൂപത്താസാധകത്തം**. **ഗരുഭാവപ്പത്തി** ലഹുതാവിരഹോ ദട്ഠബ്ബോ. സതിപി അഞ്ഞേസമ്പി അകുസലാദീനം ലഹുതാവിരഹേ ഥിനമിദ്ധാനം ഏകന്തതോ ലഹുതാപടിപക്ഖത്താ കാരണാനുരൂപത്താ ച ഫലസ്സ **"ഥിനമിദ്ധസമുട്ഠിതരൂപേഹീ"**തി വുത്തം. **ന ജാഗര…പേ॰… സന്തതി**ന്തി ഏതേന നാമകായേ സുപനസ്സ അസിദ്ധതം ദസ്സേതി. **മിദ്ധസ്സ ഫലത്താ**തി ഏത്ഥ മിദ്ധംയേവ നിദ്ദാകാരണന്തി നായം നിയമോ ഇച്ഛിതോ, നിദ്ദാകാരണമേവ പന മിദ്ധന്തി നിയമോ ഇച്ഛിതോതി ദട്ഠബ്ബോ. തഥാ ഹി ഖീണാസവാനം നിദ്ദായ മിദ്ധതോ അഞ്ഞം കാരണം കരജകായസ്സ ദുബ്ബലഭാവോ അട്ഠകഥായം ദസ്സിതോതി.

ഛാദനം , അവത്ഥരണം വാ ഓനാഹോ, സോ രൂപസ്സേവ സഭാവോതി പരസ്സ ആസങ്കം മനസി കത്വാ ആഹ **"തേന സഹ വുത്താ ഓനാഹപരിയോനാഹാ ചാ"**തി. അസങ്കോചവസേന വിസദാ പവത്തി **വിപ്ഫാരികഭാവോ**. **ആവരണഭാവോ വിയാ**തി ഏതേന ആവരണസഭാവത്തേപി മിദ്ധസ്സ തബ്ബിധുരോ അനഞ്ഞസാധാരണത്താ ഓനഹനാദിഭാവോതി ദസ്സേതി. സാമഞ്ഞേഹി പഞ്ചന്നമ്പി കാമച്ഛന്ദാദീനം ആവരണസഭാവോതി ആവരണഭാവസദിസസ്സ ഓനഹനാദിഭാവസ്സ നാമകായേ ലബ്ഭമാനസ്സ ഗഹിതതാതി ഏത്ഥാധിപ്പായോ.

പാനന്തി അനുയോഗോതി ച തംകിരിയാസാധികാ ചേതനാ അധിപ്പേതാതി സുരാപാനസ്സ സുരാ…പേ॰… യോഗസ്സ ച അകുസലഭാവേന ഉപക്കിലേസദുബ്ബലീകരണഭാവോ യുത്തോതി വുത്തോ. ''സുരാമേരയസ്സ അജ്ഝോഹരണം പാനം പമാദട്ഠാനാനുയോഗോ ചാ''തി **പരസ്സ അധിപ്പായോ.** **നീവരണം ഹുത്വാ വാ**തിആദിനാ ഇദം ദസ്സേതി ''നീവരണസഭാവാനം നീവരണസമ്പയുത്തഭാവദസ്സനപരായ ചോദനായ നീവരണന്തി കഥചി അദിട്ഠപയോഗസ്സ അസമ്പയുത്തസ്സ രൂപസ്സ യഥാലാഭതോ ഗഹണം ഞായോയേവ ന ഹോതി, സിദ്ധനീവരണഭാവസമ്പയുത്തസഭാവാനംയേവ പന ഗഹണന്തി തംസഭാവാ അരൂപധമ്മായേവ ദസ്സിതാ, ന രൂപന്തി ഥിനം വിയ മിദ്ധമ്പി അരൂപമേവാതി വിഞ്ഞായതീ''തി. **യ**ന്തി യേന വചനേന. **അസമ്ഭവവചനതോ**തി അസമ്ഭവവചനഭാവതോ.

തേനാതി തേന രൂപാരമ്മണസ്സ ഛന്ദരാഗസ്സ പഹാനവചനേന. രൂപപ്പഹാനതോ അഞ്ഞോതി കത്വാ രൂപേ ഛന്ദരാഗപ്പഹാനം **"അഞ്ഞോ കാരോ"**തി വുത്തം. യം അട്ഠകഥായം ''അഞ്ഞഥാ''തി വുത്തം. **ഇദ**ന്തിആദിനാ ''തം പജഹഥാ''തി പാളിയാ ന നിപ്പരിയായപ്പഹാനം അധിപ്പേതന്തി ദസ്സേതി. **അരൂപസ്സേവ യുജ്ജതീ**തി സുദുദ്ദസം ദൂരങ്ഗമാദിപ്പവത്തകം ചിത്തം

തംസമ്പയുത്തോ അരൂപധമ്മോയേവ വിബന്ധിതും സമത്ഥോതി ദസ്സേതി. **ചേതസോ പരിയുട്ഠാന**ന്തി കുസലചിത്തസ്സ ഗഹണം. നീവരണാനി ഹി ഉപ്പജ്ജമാനാനി ഉപ്പജ്ജിതും അപ്പദാനേന കുസലവാരം ഗണ്ഹന്തീതി വുച്ചന്തി. ഗഹണഞ്ചേത്ഥ **പരിയുട്ഠാനം** "ചോരാ മഗ്ഗേ പരിയുട്ഠിംസൂ"തിആദീസു വിയ.

൧൧൭൭. ഉദ്ധച്ചം കുക്കുച്ചഞ്ച സഹ വുത്തന്തി ഉദ്ദേസപുച്ഛാനിഗമനേ സന്ധായ വുത്തം. യം പന അട്ഠകഥായം ഉദ്ധച്ചസ്സ കുക്കുച്ചേന വിനാഭാവകാരണം വത്വാ "ഭിന്ദിത്വാ വുത്ത"ന്തി വുത്തം, തം "നീവരണാ ചേവ നീവരണസമ്പയുത്താ ചാ"തി പദസ്സ നിദ്ദേസേ ഉദ്ധച്ചകുക്കുച്ചാനം വിസും നിദ്ദിട്ഠതം സന്ധായ വുത്തം. കാമച്ഛന്ദസ്സ ഉക്കട്ഠനീവരണതാ ഓരമ്ഭാഗിയഭാവോ. സോ ഹി രൂപരാഗാരൂപരാഗപ്പകാരകാമച്ഛന്ദം ഉപാദായ തതോ തിബ്ബകിച്ചതായ "ഉക്കട്ഠനീവരണ"ന്തി വുച്ചതി. കാമച്ഛന്ദനീവരണഞ്ചേവ ലോഭോ വുത്തോ, ന ഭിന്ദിത്വാ. കാമച്ഛന്ദനീവരണസ്സ ച അനവസേസതോ അനാഗാമിമഗ്ഗേന പഹാനേ വുച്ചമാനേ ചതുത്ഥമഗ്ഗവജ്ഝോ ലോഭോ അനീവരണസഭാവോ ആപജ്ജതീതി ആഹ **"യദി...പേ॰... സിയാ"**തി. **നോനീവരണോ** രൂപരാഗാരൂപരാഗപ്പകാരോ ലോഭധമ്മോ **നീവരണസ്സ** അവിജ്ജാദികസ്സ. **ആദി**-സദ്ദേന "നോനീവരണോ ധമ്മോ നീവരണസ്സ ച നോനീവരണസ്സ ച ധമ്മസ്സ. നീവരണോ ച നോനീവരണോ ച ധമ്മാ നീവരണസ്സ ധമ്മസ്സ. നീവരണോ ച നോനീവരണോ ച ധമ്മാ നോനീവരണസ്സ ധമ്മസ്സ. നീവരണോ ച നോനീവരണോ ച ധമ്മാ നീവരണസ്സ ച നോനീവരണസ്സ ച ധമ്മസ്സ ഹേതുപച്ചയേന പച്ചയോ"തി (പട്ഠാ॰ ൩.൮.൧) ഇമേ പഞ്ഹേ സങ്ഗണ്ഹാതി. **ചത്താരീതി വുത്തം** നീവരണപദമൂലകാനം തിണ്ണം നോനീവരണമൂലകസ്സ ഏകസ്സ വസേന. നീവരണനോനീവരണതദുഭയമൂലകാനം പന തിണ്ണം തിണ്ണം വസേന **നവാതി വുത്തം. തസ്മാ**തി യഥാദസ്സിതനയായ പാളിയാ അഭാവാ നോനീവരണലോഭാഭാവാ.

൧൧൮൧. തേനേവാതി പുരിമദിട്ഠിആകാരേനേവ ഉപ്പജ്ജമാനേന. ദിട്ഠിഗതികേഹി വുച്ചമാനാനം "നിച്ചം സുഭ"ന്തി ഏവമാദിവചനാനം, ദിട്ഠിരഹിതേഹി വുച്ചമാനാനം ഗഗനകുസുമാദിലോകവോഹാരവചനാനഞ്ച വത്ഥൂനി വാചാവത്ഥുമത്താനീതി ആഹ **"വാചാ...പേ॰... വാ"**തി.

൧൧൮൧. ചിത്തേന പരലോകേ ഠിതോതി യസ്മിം ലോകേ നിബ്ബത്തിവസേന സയം ഠിതോ, തതോ അഞ്ഞം ലോകം പരലോകോതി ചിത്തേന ഗഹേത്വാ ഠിതോ.

൧൧൮൩. ന ഹി പുരിമേഹീതിആദിനാ പഠമമഗ്ഗാദീഹി സമുഗ്ഘാടിതഅപായഗമനീയഭാവാദികാ ഏവ രാഗാദയോ ദുതിയമഗ്ഗാദീഹി പഹീയന്തീതി ദസ്സേതി.

൧൧൮൭. ഉപട്ഠിതേപി ദുഗ്ഗതിനിമിത്താദികേ ന തഥാ തിബ്ബോ ലോഭോ ഉപ്പജ്ജതി, യഥാ സുഗതിനിമിത്താദികേതി ആഹ **"ബലവനികന്തിവിരഹേനാ"**തി.

൧൩൦൧. ഏകസ്മിം ചിത്തുപ്പാദേ ഉപ്പന്നാനം വിയ ഏകസ്മിം സന്താനേ ഉപ്പന്നാനമ്പി സഹപവത്തിപരിയായോ അത്ഥീതി പഹാനേകട്ഠേന രാഗരണേന വിചികിച്ഛുദ്ധച്ചസഹഗതമോഹസ്സ സരണതാ വുത്താ. ഉദ്ധച്ചവിചികിച്ഛാഹി

യോ മോഹോ സഹജാതോ ഭവേ, സോപി രാഗേന സരണോ പഹാനേകട്ഠഭാവതോതി . ലോഭദോസമോഹതദേകട്ഠകിലേസതംസമ്പയുത്തക്ഖന്ധതംസമുട്ഠാനകമ്മഭേദതോ സബ്ബസ്സപി അകുസലസ്സ സങ്ഗഹണവസേന പവത്തോ സരണപദനിദ്ദേസോ അരണവിഭങ്ഗസുത്തേനപി അഞ്ഞദത്ഥു സംസന്ദതീതി ദസ്സേതും **"അരണവിഭങ്ഗസുത്തേ"**തിആദിമാഹ. യം പന അട്ഠകഥായം സമ്പയോഗപ്പഹാനേകട്ഠഭാവദീപനേന രാഗാദീനം സബ്ബേസം വാ അകുസലധമ്മാനം സരണഭാവദസ്സനം, തം പാളിയാ യഥാദസ്സിതധമ്മാനം അഞ്ഞമഞ്ഞസരണഭാവദസ്സനപരം, തദഞ്ഞധമ്മാനം സരണഭാവപടിസേധനപരന്തി **അരണവിഭങ്ഗ**സുത്തവിരോധോതി ദട്ഠബ്ബം. സുത്തന്തദേസനായ വാ പരിയായകഥാഭാവതോ നിപ്പരിയായതോ സരണഭാവോ വിയ അരണഭാവോപി അകുസലധമ്മാനംയേവാതി തഥാപവത്തായ **അട്ഠകഥായ** ന കോചി സുത്തവിരോധോതി ദട്ഠബ്ബം.

സുത്തന്തികദുകനിക്ഖേപകഥാവണ്ണനാ

൧൩൧൩. **അഹം-സദ്ദേന ഹേതുഭൂതേന യോ അത്ഥോതി** ഏത്ഥ **അഹം**-സദ്ദോ അത്ഥോതി അധിപ്പേതോ. അത്ഥാവബോധനത്ഥോ ഹി സദ്ദപ്പയോഗോ. അത്ഥപരാധീനോ കേവലോ അത്ഥപദത്ഥകോ, സോ പദത്ഥവിപരിയേസകാരിനാ പന ഇതി-സദ്ദേന പരതോ പയുത്തേന സദ്ദപദത്ഥകോ ജായതി യഥാ ഗാവീതി അയമാഹാതി ഗോ-സദ്ദം ആഹാതി വിഞ്ഞായതി. തേന വിഞ്ഞത്തിവികാരസഹിതോ സദ്ദോ പഞ്ഞത്തീതി ദസ്സേതി. തഥാ ഹി "ബുദ്ധസ്സ ഭഗവതോ വോഹാരോ ലോകിയസോതേ പടിഹഞ്ഞതീ"തിആദിനാ (കഥാ॰ ൩൪൭) പഞ്ഞത്തിയാ വചനഭാവം സാധയതി. **അഞ്ഞഥാ**തിആദിനാ പഞ്ഞത്തിയാ അസദ്ദസഭാവത്തേ ദോസമാഹ. **അധിവചനാദിതാ സിയാ,** തഥാ ച അധിവചനാദീനം അധിവചനപഥാദിതോ വിസേസോ ന സിയാതി ദുകോയേവ ന സമ്ഭവേയ്യാതി അധിപ്പായോ. അട്ഠകഥായം പന സകസന്തതിപരിയാപന്നേ രൂപാദയോ ധമ്മേ സമൂഹതോ സന്താനതോ ച ഏകത്തവസേന ഗഹേത്വാ അഹന്തി വോഹരിയമാനാ ഉപാദാപഞ്ഞത്തി സങ്ഖായതി വോഹരീയതീതി സങ്ഖാതി അധിപ്പേതാ. തഥാ സേസേസു യഥാസമ്ഭവം ദട്ഠബ്ബം. തേനേവാഹ **"ദത്തോതി ഏത്താവതാ സത്തപഞ്ഞത്തിം ദസ്സേത്വാ അഞ്ഞമ്പി ഉപാദാപഞ്ഞത്തിം ദസ്സേതു"**ന്തിആദി. **പദത്ഥസ്സാ**തി അഹം-സദ്ദാദിപദാഭിധേയ്യസ്സ, പരമത്ഥസ്സ വാ. അധിവചനം സദ്ദോതി അധിപ്പായേന **"വദന്തേനാ"**തിആദി വുത്തം. സോ ഹി അത്തനാ ഞാപേതബ്ബമത്ഥം സയം ഞാതോ ഏവ ഞാപേതീതി അഗ്ഗഹിതസമ്ബന്ധസ്സ ന സദ്ദോ അത്ഥപ്പകാസനസമത്ഥോതി വുത്തം **"പുബ്ബേ ഗഹിതസഞ്ഞേനാ"**തി. **വിസേസേന ഞായതീതി സമഞ്ഞാ**തി **സം**-സദ്ദസ്സ വിസേസത്ഥതം ആഹ.

കരീയതീതി ഇദം ഇമസ്സത്ഥസ്സ അധിവചനന്തി ഏവം നിക്ഖിപീയതി. നാമഭൂതം വചനമേവ തം തം അത്ഥം നിദ്ധാരേത്വാ സഹേതുകം കത്വാ വദതി ബ്യഞ്ജയതി ചാതി ആഹ **"നാമമിച്ചേവ വുത്തം ഹോതീ"**തി. തേനേവാഹ **"ന ഹി പഥവീ"**തിആദി. **പഥവീസങ്ഖാത**ന്തി പഥവീ-സദ്ദാഭിധേയ്യം.

ആചരിയാതി അട്ഠകഥായ സംവണ്ണനകാ ആചരിയാ, ന അട്ഠകഥാചരിയാതി അധിപ്പായേന വദതി. **മാതികായ**ന്തി മാതികാവണ്ണനായം. **തേനാ**തി മാതികാവണ്ണനാവചനേന. ഇമിസ്സാ പാളിയാ അട്ഠകഥായ ച

അത്ഥദസ്സനസ്സ ഏതസ്സ യഥാവുത്തസ്സ ആചരിയവാദസ്സ വിരോധോ സിയാ, തമേവ വിരോധം **"ന ഹീ"**തിആദിനാ വിവരതി. തത്ഥ അധിവചനപഥാദിഭാവേന വുത്താനം ധമ്മാനം പകാസകസ്സ സഭാവസ്സ വിഞ്ഞത്തിവികാരസഹിതസദ്ദസ്സേവ വചനമത്തം അധികാരം കത്വാ പവത്തിആദി യുജ്ജതി, ന അസഭാവസ്സാതി അധിപ്പായേന **"ഉപ്പാദവയകിച്ചരഹിതസ്സാ"**തിആദി വുത്തം. തത്ഥ **അനിദ്ധാരിതസഭാവസ്സാ**തി പരമത്ഥതോ അനുപലദ്ധസഭാവസ്സ.

ദുവിധാതി പഞ്ഞാപനപഞ്ഞാപിതബ്ബഭേദതോ ദുവിധാ. **യഥാവുത്തപ്പകാരാ**തി ഉപ്പാദവയകിച്ചരഹിതാതിആദിപ്പകാരാ. **അട്ഠകഥായം** പുഗ്ഗലപഞ്ഞത്തിവണ്ണനായം. നനു ച തത്ഥ ഉപനിധാപഞ്ഞത്തിആദയോ അപരാപി പഞ്ഞത്തിയോ വുത്താ, അഥ കസ്മാ **"ഛ പഞ്ഞത്തിയോവ വുത്താ"**തി വുത്തം? സച്ചം വുത്താ, താ പന വിജ്ജമാനപഞ്ഞത്തിആദീസു ഛസു ഏവ അന്തോഗധാതി **"അട്ഠകഥായം വിജ്ജമാനപഞ്ഞത്തിആദയോ ഛ പഞ്ഞത്തിയോവ വുത്താ"**തി വുത്തം.

തത്ഥ രൂപാദി വിയ അവിജ്ജമാനത്താ പഞ്ഞാപിതബ്ബത്താ ച അവിജ്ജമാനപഞ്ഞത്തി, അവിജ്ജമാനസ്സ ച സത്തരഥാദിഅത്ഥസ്സ പഞ്ഞാപനതോ അവിജ്ജമാനപഞ്ഞത്തീതി ഏവം അവിജ്ജമാനപഞ്ഞത്തിവചനേന യഥാവുത്താ ദുവിധാപി പഞ്ഞത്തി സങ്ഗഹിതാതി ആഹ **"അവിജ്ജമാന…പേ॰… വുത്താ"**തി. **ഇതരേഹീ**തി വിജ്ജമാനപഞ്ഞത്തിആദീഹി അവസേസേഹി പഞ്ചഹി, രൂപവേദനാദീനം സത്തരഥാദീനഞ്ച അത്ഥാനം പകാരേഹി ഞാപനതോ തംതംവാചകോ സദ്ദോയേവ വിസയഭേദതോ വിജ്ജമാനപഞ്ഞത്തിആദിഭേദാ പഞ്ഞത്തി സങ്ഖാദീഹി ദസഹി പദേഹി വുത്താതി അയം പുരിമോ അത്ഥോ, സോ ച യഥാരുതവസേനേവ പാളിയാ വിഞ്ഞായമാനത്താ **"പാളിഅനുഗതോ ഉജുകോ"**തി ച വുത്തോ. **യദി ചാ**തിആദീസു സത്താദികാ യഥാവുത്തപ്പകാരാ ഉപാദാപഞ്ഞത്തി യദി അവിജ്ജമാനപഞ്ഞത്തി, **സാ അത്ഥീതി ന വത്തബ്ബാ**. അവിജ്ജമാനാ ച സാ പഞ്ഞാപിതബ്ബതോ പഞ്ഞത്തി ചാതി തേസം ആചരിയാനം ലദ്ധീതി അധിപ്പായോ. ഇദാനി തസ്സാ ലദ്ധിയാ വസേന പഞ്ഞത്തിപഥാതി വുത്തധമ്മാനമ്പി വിജ്ജമാനപഞ്ഞത്തിഭാവാപത്തിചോദനേന തത്ഥ ദോസം ദസ്സേതി **"യഥാ ചാ"**തിആദിനാ. **തതോ**തി യസ്മാ അവിജ്ജമാനത്താ പഞ്ഞാപിതബ്ബത്താ ച സത്തരഥാദീനം അവിജ്ജമാനപഞ്ഞത്തിഭാവോ വിയ വിജ്ജമാനത്താ പഞ്ഞാപിതബ്ബത്താ ച സബ്ബേസം സഭാവധമ്മാനം വിജ്ജമാനപഞ്ഞത്തിഭാവോ ആപജ്ജതി, തസ്മാതി അത്ഥോ.

"അഥാ"തിആദിനാ പഞ്ഞത്തിപഥനിദ്ദേസതോ വിസിട്ഠസ്സ പഞ്ഞത്തിധമ്മനിദ്ദേസസ്സ സയമേവ കാരണമാസങ്കതി. **"നാപീ"**തിആദിനാ തസ്സ കാരണസ്സ അസിദ്ധതം ദസ്സേതി. ''പുരിസോതി സങ്ഖാ''തിആദീസു സങ്ഖാദയോപി നാമാദീഹി അത്ഥതോ അവിസിട്ഠാ വുത്താതി ആഹ **"സങ്ഖാദിസദ്ദാനം സമാനത്ഥത്താ"**തി. **വചനഗ്ഗഹണം** വചനുച്ചാരണം. **അഞ്ഞസ്സാ**തി നാമപഞ്ഞത്തിം സന്ധായാഹ. **തേസന്തി** സങ്കേതഗ്ഗഹണവചനഗ്ഗഹണാനം. അസമത്ഥതാ ന സമ്ഭവതീതി യോജനാ. തമേവ അസമ്ഭവം **"യദി ഹീ"**തിആദിനാ വിവരതി. **പഞ്ഞത്തിയാ**തി നാമപഞ്ഞത്തിയാ. **പഞ്ഞത്തിപഞ്ഞാപനേ**തി യായ നാമപഞ്ഞത്തിയാ ഉപാദായപഞ്ഞത്തി

രൂപാദയോ ച പഞ്ഞാപീയന്തി, യാ ച സോതദ്വാരവിഞ്ഞാണസന്താനാനന്തരമുപ്പന്നേന ഗഹിതപുബ്ബസങ്കേതേന മനോദ്വാരവിഞ്ഞാണസന്താനേന ഗയ്ഹതി, സാ അയം നാമാതി തസ്സാ പഞ്ഞാപനേ അസങ്കരതോ ഠപനേ. അഥ വാ സോതദ്വാരവിഞ്ഞാണസന്താനാനന്തരമുപ്പന്നേന മനോദ്വാരവിഞ്ഞാണസന്താനേന പഞ്ഞത്തിയാ ഗാഹാപനേ പരിച്ഛിന്ദനേ. **തസ്സാ അഞ്ഞാ പഞ്ഞത്തി വത്തബ്ബാ സിയാ**തി തസ്സാ നാമപഞ്ഞത്തിയാ ഞാപനേ സങ്കേതഗ്ഗഹണവചനഗ്ഗഹണാനം സഹകാരീകാരണഭൂതാ അഞ്ഞാ നാമപഞ്ഞത്തി അത്ഥീതി വത്തബ്ബാ അനുഞ്ഞാതബ്ബാ സിയാ. **തതോ അത്ഥവിജാനനമേവ ന സിയാ**തി കേവലാനി സങ്കേതഗ്ഗഹണവചനഗ്ഗഹണാനി അത്ഥപഞ്ഞാപനേ വിയ പഞ്ഞത്തിഞാപനേപി അസമത്ഥാനി, പഞ്ഞത്തി ച ഞാതായേവ തേസം സഹകാരീകാരണം തംഞാനനത്ഥം പഞ്ഞത്തിഅനന്തരപരികപ്പനേ ച അനവത്ഥാനാപത്തീതി അത്ഥാധിഗമസ്സ സമ്ഭവോ ഏവ ന ഭവേയ്യ.

സങ്കേതോ രൂപാദീസു ന കിഞ്ചി ഹോതി, ഭൂതാദിനിമിത്തം ഭാവനാവിസേസഞ്ച ഉപാദായ വോഹരിയമാനാ കസിണാദിപഞ്ഞത്തി വിയ തം തം സങ്കേതിതബ്ബം സങ്കേതകരണഞ്ച ഉപാദായ വോഹാരമത്തോ, തസ്സ ച പഞ്ഞാപികാ നാമപഞ്ഞത്തീതി യഥാവുത്തദോസാപത്തിം ദസ്സേന്തോ **"നാപി സങ്കേതഗ്ഗഹണ"**ന്തി അവോച. നനു ച അത്ഥവിജാനനാസമ്ഭവചോദനേനേവ സങ്കേതഗ്ഗഹണാഭവോപി ദസ്സിതോതി? സച്ചമേതം, സങ്കേതേ പന ആചരിയാനം മതിഭേദോ വിജ്ജതി. തത്ഥ ഏകപക്ഖികോ അയം ദോസോതി ദസ്സനത്ഥം തസ്സ വിസും വചനം വുച്ചമാനാ രൂപാദയോ ധമ്മാവചനത്ഥാ പഞ്ഞാപിതബ്ബാ ച, തദഭിധായകോ സദ്ദോ പഞ്ഞത്തീതി. ഏത്താവതാ സബ്ബവോഹാരോ സിജ്ഝതീതി അധിപ്പായേന **"വചന...പേ॰... ജനം നത്ഥീ"**തി ആഹ. **പഞ്ഞത്തിയാ വചനഭാവോ സിദ്ധോ** പടിഹനനസോതബ്ബതാദീപകത്താ തേസം പാഠാനന്തി അധിപ്പായോ. **ആദി**-സദ്ദേന ''അത്ഥി കേചി ബുദ്ധസ്സ ഭഗവതോ വോഹാരം സുണന്തി, നിരുത്തിപടിസമ്ഭിദാ പച്ചുപ്പന്നാരമ്മണാ''തി ഏവമാദിം സങ്ഗണ്ഹാതി. **തസ്മാ**തി യസ്മാ ''പഞ്ഞത്തിധമ്മാ''തി പദസ്സ യഥാവുത്തപഞ്ഞത്തിയോ അത്ഥോതി ഏതസ്മിം പക്ഖേ മാതികാവണ്ണനായ വിരോധോ, **അട്ഠകഥായം** അവുത്തതാ, ഇമിസ്സാ പാളിയാ അനനുഗമോ, സബ്ബേ ധമ്മാ പഞ്ഞത്തീതി നിദ്ദിസിതബ്ബതാ, പഞ്ഞത്തിപഥപദസ്സ നവത്തബ്ബതാ, അനവത്ഥാനാപത്തിതോ അത്ഥവിജാനനാസമ്ഭവോതി അനേകേ ദോസാ, വിഞ്ഞത്തിവികാരസഹിതസ്സ പന സദ്ദസ്സ പഞ്ഞത്തിഭാവേ യഥാവുത്തദോസാഭാവോ അനേകേസം പാഠപ്പദേസാനഞ്ച അനുലോമനം, തസ്മാ. തത്ഥ യുത്തം ഗഹേതബ്ബന്തി അധിപ്പായേനാഹ **"പാളി...പേ॰... തബ്ബോ"**തി.

യദി സത്താതിആദിനാ സദ്ദസ്സ പഞ്ഞത്തിഭാവേ അട്ഠകഥായ വിരോധമാഹ. ഏവം പഞ്ഞത്തിഭാവേ യദി സദ്ദസ്സ പഞ്ഞത്തിഭാവോ, തസ്സ പരമത്ഥതോ വിജ്ജമാനത്താ രൂപാദിഅത്ഥസ്സ ച പഞ്ഞാപനതോ വിജ്ജമാനപഞ്ഞത്തിഭാവോ ഏവ സിയാ, ന അവിജ്ജമാനപഞ്ഞത്തിഭാവോ. ന ഹി തേ സത്താദയോ പഞ്ഞത്തീതി. ഏവഞ്ച അവിജ്ജമാനപഞ്ഞത്തിയാ അഭാവോ ഏവ സിയാ. വുത്താ ച **അട്ഠകഥായം** (പ॰ പ॰ അട്ഠ॰ ൧ മാതികാവണ്ണനാ) ''അവിജ്ജമാനപഞ്ഞത്തീ''തി. ഇതരോ വിസയസ്സ അവിജ്ജമാനത്താ തസ്സ അവിജ്ജമാനപഞ്ഞത്തിഭാവോതി യഥാവുത്തവിരോധാഭാവം ദസ്സേന്തോ **"അവിജ്ജമാനാന"**ന്തിആദിമാഹ. ഇദാനി സത്താദിവിസയസ്സ കേനചിപി

പരിയായേന അത്ഥിതായ അഭാവദസ്സനേന തബ്ബിസയായ പഞ്ഞത്തിയാ അവിജ്ജമാനപഞ്ഞത്തിഭാവംയേവ വവത്ഥപേതി **"അയഞ്ച വാദോ"**തി. വിജ്ജമാനാ ഏവ സത്താദയോ രൂപാദിസഭാവാഭാവവസേന "അവിജ്ജമാനാ"തി വുച്ചന്തി, ന സബ്ബഥാ അഭാവതോ. തഥാ ഹി തഥാ തഥാ പഞ്ഞാപിയമാനഭാവേന വിഞ്ഞായന്തീതി യഥാവുത്തരൂപോ വാദോ "രൂപം അത്ഥീതി? ഹേവത്ഥി ഹേവ നത്ഥീതി. സേവത്ഥി സേവ നത്ഥീതി. ന ഹേവം വത്തബ്ബേ. സേവത്ഥി സേവ നത്ഥീതി. ആമന്താ. അത്ഥട്ഠോ നത്ഥട്ഠോ"തി (കഥാ॰ ൩൦൩) ഏവം പവത്തായ **ഹേവത്ഥികഥായ**. തത്ഥ ഹി രൂപാദയോ ധമ്മാ രൂപാദിസഭാവേന അത്ഥി, വേദനാദിസഭാവേന നത്ഥി, തസ്മാ സബ്ബമേവിദം ഏവം അത്ഥി ഏവം നത്ഥീതി ഏവംലദ്ധികേ സന്ധായ "രൂപം അത്ഥീ"തി പുച്ഛാ സകവാദിസ്സ. "ഹേവത്ഥി ഹേവ നത്ഥീ"തി വിസ്സജ്ജനം പരവാദിസ്സ. അഥ നം സകവാദീ യദി രൂപമേവ ഏവം അത്ഥി ഏവം നത്ഥീതി ലദ്ധി, ഏവം സന്തേ സോ ഏവ അത്ഥി സോ ഏവ നത്ഥി നാമാതി പുച്ഛന്തോ "സേവത്ഥീ"തി ആഹ. ഇതരോ തേനേവ സഭാവേന അത്ഥിതം, തേനേവ നത്ഥിതം സന്ധായ പടിക്ഖിപതി. ദുതിയം പുട്ഠോ സകഭാവേന അത്ഥിതം, പരഭാവേന നത്ഥിതം സന്ധായ പടിജാനാതി. തതോ സകവാദീ "അത്ഥട്ഠോ നത്ഥട്ഠോ"തിആദിനാ അത്ഥിതാ വാ നത്ഥിതാ വാ അഞ്ഞമഞ്ഞവിരുദ്ധാ ഏകസ്മിം ധമ്മേ വിനാ കാലഭേദേന അസമ്ഭവത്താതി കിം ഏകത്തം ആപജ്ജതീതി ദസ്സേന്തോ പരവാദിം നിഗ്ഗണ്ഹാതീതി. **പടിസിദ്ധോ**തി ച "രൂപം 'രൂപ'ന്തി ഹേവത്ഥി, രൂപം 'വേദനാ'തി ഹേവ നത്ഥീ"തിആദിനാ (കഥാ॰ ൩൦൩) വുത്തായ രൂപവേദനാസഞ്ഞാസങ്ഖാരവിഞ്ഞാണാനം സകഭാവേന അത്ഥിതായ പരഭാവേന നത്ഥിതായ ച പടിസേധനേന സത്താദീനമ്പി തഥാഭാവോ പടിസേധിതോ ഹോതീതി കത്വാ വുത്തം.

രൂപാദയോ ന ഹോന്തീതി രൂപാദിസഭാവാ ന ഹോന്തി. **തഥാ തഥാ**തി സമൂഹസന്താനാദിവസേന. **വിചിത്തസഞ്ഞാ** പരികപ്പവസേന ഉപ്പജ്ജതി. യദി സത്തരഥാദിസഞ്ഞാവലമ്ബിതോ വചനത്ഥോ വിജ്ജമാനോ ന ഹോതി, നനു സത്തരഥാദിഅഭിലാപാ അനരിയവോഹാരാ ജായന്തീതി ആഹ **"ന ച തേ അഭിലാപാ"**തിആദി. അത്തനോ വസേന കിഞ്ചി അഹോന്തം പഞ്ഞാപകസ്സ വചനസ്സേവ വസേന പഞ്ഞാപിതബ്ബത്താ **പഞ്ഞത്തിവോഹാരം ലഭതി. ഇമിനാവ അധിപ്പായേനാ**തിആദി "സയം അവിജ്ജമാനോ"തിആദിനാ വുത്തമേവത്ഥം സന്ധായാഹ. **തന്തി** സത്താദിഗ്ഗഹണം. "ബ്രഹ്മവിഹാരചതുക്കം സത്തപഞ്ഞത്തിം ആരബ്ഭ പവത്തത്താ നവത്തബ്ബാരമ്മണം നാമ ഹോതീ"തിആദിനാ **അട്ഠകഥായം** (ധ॰ സ॰ അട്ഠ॰ ൧൪൨൧) തത്ഥ തത്ഥ **ന വത്തബ്ബന്തി വുത്തം**. യദി പരിത്താദിഭാവേന ന വത്തബ്ബം, കഥം അവിജ്ജമാനസ്സ സത്താദികസ്സ പച്ചയഭാവോതി ആഹ **"ഖന്ധസമൂഹസന്താന"**ന്തിആദി. **തന്തി** ഖന്ധസമൂഹസന്താനം. **തദുപാദാനഭൂത**ന്തി പുഗ്ഗലോതി ഗഹണപഞ്ഞത്തീനം കാരണഭൂതം. യദി പുഗ്ഗലസഞ്ഞായ സേവമാനസ്സ കുസലാദിഉപ്പത്തി ഹോതി, കഥം പുഗ്ഗലദസ്സനം മിച്ഛാദസ്സനന്തി പടിസിദ്ധന്തി ആഹ **"യസ്മാ പനാ"**തിആദി. **പഥവീധാതു ഉപലബ്ഭതീ**തി പുഗ്ഗലാഭാവേ വിപക്ഖവസേന നിദസ്സനമാഹ. ഇദഞ്ഹേത്ഥ അനുമാനം. **ന രൂപാദയോ വിവേചേത്വാ പുഗ്ഗലോ ഉപലബ്ഭതി** തേസം അഗ്ഗഹണേ തഥാരൂപായ ബുദ്ധിയാ അഭാവതോ സേവനാദയോ വിയാതി. പുഗ്ഗലോ ഉപലബ്ഭതി സച്ഛികട്ഠപരമത്ഥേന യോ ഛവിഞ്ഞാണവിഞ്ഞേയ്യോതി സംസരതി മുച്ചതി ചാതി ഏവം ദിട്ഠിയാ

പരികപ്പിതപുഗ്ഗലോവ പടിസേധിതോ, ന വോഹാരപുഗ്ഗലോതി ദസ്സേന്തോ **"പടിസേ...പേ... ദിട്ഠീ"**തി ആഹ.

ഗാഥായ പഞ്ചസു ഖന്ധേസു രൂപം വേദനാ സഞ്ഞാ ചേതനാ വിഞ്ഞാണന്തി ഏതേസു കം നാമ ധമ്മം സത്തോതി ജാനാസി നു, ഏതേസു ഏകമ്പി സത്തോതി ഗണ്ഹിതും നാരഹതീതി ദസ്സേതി. അഥ ഏതേഹി അഞ്ഞോ ഏകോ സത്തോ അത്ഥീതി പച്ചേസി. ഏവമ്പി മാര ദിട്ഠിഗതം നു തേ. നു-സദ്ദോ ദിട്ഠിഗതമേവേതി അവധാരണത്ഥോ. കസ്മാ? യസ്മാ **സുദ്ധസങ്ഖാരപുഞ്ജോയം**. തമേവത്ഥം വിവരതി **"നയിധ സത്തൂപലബ്ഭതീ"**തി. യസ്മാ പച്ചക്ഖതോ വാ അനുമാനതോ വാ അനുപലദ്ധിതോ നത്ഥി ഏത്ഥ കോചി സത്തോ നാമാതി അധിപ്പായോ. യദി സത്തോ നത്ഥി, കഥം സത്തോ സംസാരമാപാദീതിആദി നീയതീതി. കിമേത്ഥ നേതബ്ബം, സത്തോതി വോഹാരസത്തോ അധിപ്പേതോ, യസ്മാ സത്ത-സദ്ദോ വോഹാരേ പവത്തതീതി. ദുതിയഗാഥായ സമ്ബന്ധം ദസ്സേന്തോ **"സത്തോ പനാ"**തിആദിമാഹ. **അങ്ഗസമ്ഭാരാ**തി അങ്ഗസമ്ഭാരതോ അക്ഖചക്കഈസാദിഅങ്ഗസമ്ഭാരമുപാദായാതി അത്ഥോ. **സത്തോ**തി വോഹാരോ.

അവിജ്ജമാനസ്സാതി അച്ചന്തം അവിജ്ജമാനസ്സ സസവിസാണാദികസ്സ. യദി അച്ചന്തം അവിജ്ജമാനം, കഥം തം ഗയ്ഹതീതി ആഹ **"പരികപ്പിത"**ന്തി. **ലോകസഞ്ഞാതം** ഘടാദി. ഏത്ഥ പന യഥാ അത്താനം ആരബ്ഭ ഉപ്പജ്ജമാനകധമ്മാനം തംസന്തതിപതിതാനഞ്ച കിലേസുപതാപാഭാവേന അസ്സത്ഥഭാവപച്ചയതായ ഉപ്പാദാദിരഹിതമ്പി നിബ്ബാനം "അസ്സാസനകരസ"ന്തി വുച്ചതി, ഏവം അത്താനം ആരബ്ഭ പവത്തനകധമ്മവസേന ഉപ്പാദാദിരഹിതാപി പഞ്ഞത്തി പവത്താതി വുത്താ. ഹേതുഅത്ഥോ വാ അന്തോനീതോതി പവത്തിതാ വോഹാരിതാതി അത്ഥോ ദട്ഠബ്ബോ. തഥാ നാമപഞ്ഞത്തി പഞ്ഞപേതബ്ബമത്ഥം ഗഹിതായേവ പഞ്ഞാപേതി, വിഞ്ഞത്തി വിയ അധിപ്പായം വിഞ്ഞാപേതീതി സാ ഗഹേതബ്ബാഭാവതോ വുച്ചമാനത്ഥദ്വാരേന വുച്ചമാനാതി വുത്താ. പഞ്ഞാപിതബ്ബപഞ്ഞത്തിയാ പന വുച്ചമാനഭാവേ വത്തബ്ബമേവ നത്ഥി. തഥാ പകാരതോ ഞാപനഭാവേന ഞാപേതബ്ബഞാപനന്തി കത്വാ ഗഹേതബ്ബത്തായേവ ച തസ്സാ അനിദ്ധാരിതസഭാവതാ പടിക്ഖിത്താ ദട്ഠബ്ബാ. ന ഹി സഭാവധമ്മാനം കക്ഖളഫുസനാദി സരൂപതോ സദ്ദേന വചനീയഭാവം ഭജതി, അപിച ഖോ നേസം കാലദേസാദിഭേദഭിന്നാനം വിനിവത്തഅഞ്ഞജാതിയകോ സജാതിയസാധാരണോ പുബ്ബസങ്കേതാനുരൂപം അജ്ഝാരോപസിദ്ധോ സാമഞ്ഞാകാരോ വചനീയോ. തത്ഥാപി ന വിനാ കേനചി പവത്തിനിമിത്തേന സദ്ദോ പവത്തതീതി തസ്സ പവത്തിനിമിത്തഭൂതോ ലോകസങ്കേതസിദ്ധോ തംതംവചനത്ഥനിയതോ സാമഞ്ഞാകാരവിസേസോ നാമ പഞ്ഞത്തീതി പുബ്ബാചരിയാ. സോ ഹി തസ്മിം തസ്മിം അത്ഥേ സദ്ദം നാമേതി, തസ്സ തസ്സ വാ അത്ഥസ്സ നാമസഞ്ഞം കരോതീതി നാമം, പകാരേഹി ഞാപനതോ പഞ്ഞത്തി ചാതി.

കസ്സ പന സോ ആകാരവിസേസോതി? പഞ്ഞാപേതബ്ബത്ഥസ്സാതി വേദിതബ്ബം. അനേകാകാരാ ഹി അത്ഥാതി. ഏവഞ്ച കത്വാ തസ്സാ പഞ്ഞത്തിയാ ഗഹേതബ്ബതാവചനഞ്ച സമത്ഥിതം ഭവതി, അവസ്സഞ്ച ഏതമേവം

സമ്പടിച്ഛിതബ്ബം. അഞ്ഞഥാ വചനവചനീയഭേദാനം സങ്കരോ സിയാ, സബ്ബോപി അത്ഥോ സബ്ബസ്സ സദ്ദസ്സ വചനീയോ, സബ്ബോ ച സദ്ദോ സബ്ബസ്സ അത്ഥസ്സ വാചകോതി ന ചേത്ഥ സങ്കേതഗ്ഗഹണേനേവ തേസം പവത്താതി സക്കാ വത്തും വവത്ഥിതേസു ഏവ തേസു സങ്കേതഗ്ഗഹണസ്സ പവത്തിതോ.

അപരേ പന "യഥാ ധൂമതോ അഗ്ഗിഅനുമാനേ ന കേവലേന ധൂമേനേവ അഗ്ഗി വിഞ്ഞായതി, ധൂമസ്സ പന അഗ്ഗിനാ അവിനാഭാവസങ്ഖാതോ സമ്ബന്ധോ വിഞ്ഞായമാനോ ധൂമേന അഗ്ഗി വിഞ്ഞായതി, ഏവം സദ്ദേന അത്ഥവിജാനനേ ന കേവലേന സദ്ദേന തദത്ഥോ വിഞ്ഞായതി. തംതംസദ്ദസ്സ പന തേന തേന അത്ഥേന അവിനാഭാവസങ്ഖാതോ സമ്ബന്ധോ വിഞ്ഞായമാനോ തേന തേന സദ്ദേന അത്ഥം ഞാപേതീതി വേദിതബ്ബം. അഞ്ഞഥാ അഗ്ഗഹിതസമ്ബന്ധേനപി സദ്ദസവനമത്തേന തദത്ഥോ വിഞ്ഞായേയ്യാതി. യോ യമേത്ഥ യഥാവുത്തരൂപോ സമ്ബന്ധോ, സോ തസ്സ തസ്സ അത്ഥസ്സ സഞ്ഞാപനഭാവേന നാമന്തി പരമത്ഥതോ അഭാവാ ലോകസങ്കേതവസേന ലോകസങ്കേതോതി വാ സിദ്ധോ ഞാതോതി ലോകസങ്കേതസിദ്ധോതി, സദ്ദേന പകാസിയമാനാനം അത്ഥപ്പകാരാനം അധിഗമഹേതുതായ പകാരതോ ഞാപനതോ പഞ്ഞത്തീതി ച വുത്തോ"തി വണ്ണയന്തി.

സങ്ഖതാസങ്ഖതവിനിമുത്തസ്സപി ഞേയ്യവിസേസസ്സ അഭാവേ ഘടാദിസദ്ദാഭിധേയ്യാ വിയ പഥവീഫസ്സാദിസദ്ദവചനീയോപി ന ലബ്ഭതിയേവാതി സബ്ബവോഹാരലോപോ സിയാ. യസ്മാ ച രൂപാരൂപധമ്മാ പബന്ധസങ്ഖാതതംതംവിസേസാകാരവസേനേവ പവത്തന്തി, ന കേവലാ, തസ്മാ തേസം തേ സണ്ഠാനസമൂഹഅവത്ഥാവിസേസാകാരാ യദിപി പരമത്ഥതോ കിഞ്ചി ന ഹോന്തി, പരമത്ഥതോ പന വിജ്ജമാനാനം രൂപാദീനം ഉപാദാനാനം വസേന വിജ്ജമാനഭാവം ലഭിത്വാ തംതംഗഹണാനുരൂപം തംതംഅഭിലാപാധികരണം ഭവതി. ഉപാദായപഞ്ഞത്തി ഹി ഉപാദാനതോ യഥാ അഞ്ഞാ അനഞ്ഞാതി ച ന വത്തബ്ബാ, ഏവം സബ്ബഥാ അത്ഥി നത്ഥീതി ച ന വത്തബ്ബാ. തയോപി ഹി ഏതേ സന്തായേവാതി ഏവം താവ മാതികാവണ്ണനായ ന കോചി വിരോധോ. സങ്ഖായതി സംകഥീയതീതി സങ്ഖാതി അയമത്ഥോ കഥേതബ്ബഭാവേന വചനത്ഥോയേവ നിരുള്ഹോ, ന വചനസ്മിന്തി വചനപക്ഖസ്സ ഉജുകതാ സമ്ഭവതി. വചനപക്ഖോയേവ പാളിഅനുഗതോ, ന പരമ്പരാഗതോ യഥാവുത്തോ അത്ഥോതി കുതോ പനേതം ലബ്ഭാ. ന ഹി അനീതോ അത്ഥോ പാളിഅനനുഗതോ, നാപി സബ്ബാ പാളിനീതത്ഥാ ഏവാതി യഥാവുത്താ ദുവിധാ പഞ്ഞത്തിയോ അട്ഠകഥായം ഛഹി പഞ്ഞത്തീഹി യഥാസമ്ഭവം വുത്തായേവാതി സിദ്ധമേതം അത്ഥീതി ന വത്തബ്ബാതി.

യദി പരമത്ഥതോ അത്ഥിതാപടിസേധോ, ഇട്ഠമേതം. അഥ വോഹാരതോ, സത്തരഥഘടാദീഹി സത്തരഥാദിവചനപ്പയോഗോയേവ ന സമ്ഭവേയ്യാതി. ന ഹി വചനീയരഹിതോ വചനപ്പയോഗോ അത്ഥീതി. പരമത്ഥധമ്മാനം അസഭാവധമ്മഭൂതായ പഞ്ഞത്തിയാ വിഭാഗദസ്സനത്ഥാ അധിവചനാദിദുകത്തയദേസനാതി ന പരമത്ഥധമ്മാനം രൂപാദീനം പഞ്ഞത്തിഭാവാപത്തീതി. ന ച പഞ്ഞത്തിപഥപഞ്ഞത്തിധമ്മനിദ്ദേസാനം അവിസേസവചനം യുത്തം, സദ്ദസ്സേവ പന പഞ്ഞത്തിഭാവേ സിയാ കാചി തേസം വിസേസമത്താ. പഞ്ഞാപിതബ്ബസ്സ അപരമത്ഥസഭാവസ്സേവ പഞ്ഞത്തിഭാവോ അധിപ്പേതോതി ന സബ്ബോ പഞ്ഞത്തിപഥോ പഞ്ഞത്തിസദ്ദേന

വുത്തോ, പഞ്ഞത്തി ച പഞ്ഞാപേതബ്ബഭാവേന വുത്താതി പഞ്ഞത്തിപഥപദം വത്തബ്ബമേവ. ഏവഞ്ചേതം ഇച്ഛിതബ്ബം. ഇതരഥാ സദ്ദസ്സ ച പഞ്ഞാപിതബ്ബതായ പഞ്ഞത്തിപഥഭാവോതി പഞ്ഞത്തിപദം ന വത്തബ്ബം സിയാതി ച സക്കാ വത്തും, നിക്ഖേപകണ്ഡേ വിഭത്തായേവ പഞ്ഞത്തി "പുരിസോ മാഗണ്ഡിയോ"തി ഏത്ഥാപി ദസ്സിതാതി ന ന സക്കാ വത്തും. തഥാപി ഹി യഥാവുത്തഉപാദായപഞ്ഞത്തിനാമപഞ്ഞത്തീനം സഭാവസമ്ഭവതോതി സങ്ഖാദിസദ്ദാനം സമാനത്ഥതാപി തേസം മതിമത്തമേവ, വിഞ്ഞത്തി വിയ അധിപ്പായം വിഞ്ഞാപേന്താ സയം ഞാതായേവ നാമപഞ്ഞത്തി പഞ്ഞാപേതബ്ബമത്ഥം പഞ്ഞാപേതി ഗഹിതസരൂപതായ പദീപോ വിയ രൂപഗതവിധംസനേതി ന പഞ്ഞത്തിഅന്തരപരികപ്പനേന പയോജനം അത്ഥി പഞ്ഞാപേതബ്ബത്ഥപഞ്ഞാപനേ, നാമപഞ്ഞത്തിപഞ്ഞാപനേ പന ഉപാദാനഭേദഭിന്നാ ഉപാദായപഞ്ഞത്തി വിയ തംതംവചനവചനത്ഥഭേദഭിന്നാ നാമപഞ്ഞത്തീതി അഞ്ഞാ പഞ്ഞത്തി ഇച്ഛിതാ ഏവ. ന ച അനവത്ഥാനദോസോ തംതംവചനസ്സ തദത്ഥവിഭാവനേ സഹകാരീകാരണഭാവേന പടിനിയതസരൂപത്താ. ഏതേന സങ്കേതഗ്ഗഹണാഭാവോപി പടിസിദ്ധോ ദട്ഠബ്ബോ, തഥാ നാമപഞ്ഞത്തിയാ പയോജനാഭാവോ. ദസ്സിതപ്പയോജനാ ഹി സാ പുബ്ബേതി.

"വോഹാരോ ലോകിയസോതേ പടിഹഞ്ഞതീ"തിആദീസു സോതബ്ബസ്സ സദ്ദസ്സ വസേന തബ്ബിസയഭൂതാ വോഹാരാദയോ പടിഹനനസോതബ്ബതാപരിയായേന വുത്താതി ദട്ഠബ്ബാ. സദ്ദോയേവ വാ തത്ഥ വോഹാരാദിസഹചാരിതായ തഥാ വുത്തോ. ന ഹി സക്കാ സബ്ബത്ഥ ഏകരസാ ദേസനാ പവത്തീതി വത്തും. തഥാ ഹി കത്ഥചി സുഖാ ദുക്ഖാ, സുഖാപി വേദനാ ദുക്ഖാതി വുച്ചന്തി, ദുക്ഖാ സുഖാ, ദുക്ഖാപി സുഖാതി, ഏവം യഥാവുത്താ ദുവിധാപി പഞ്ഞത്തി അധിവചനാദിപാഠസ്സ അത്ഥഭാവേന അട്ഠകഥായം വുത്തായേവാതി. അയം സങ്ഖതാസങ്ഖതവിനിമുത്തം ഞേയ്യവിസേസം ഇച്ഛന്താനം വസേന വിനിച്ഛയോ.

൧൩൧൩. സതിപി പരേസം സാമഞ്ഞാദിനാമകാരകാനം നാമകരണഭാവേ പരാനപേക്ഖതായ തതോ അതിവിയ യുത്തോ ഇധ നാമകരണസഭാവോ ഉക്കംസപരിച്ഛേദേന നാമകരണത്ഥോതി അധിപ്പേതോതി ദസ്സേതും **"അഞ്ഞം അനപേക്ഖിത്വാ"**തിആദിമാഹ. **നാമകരണസഭാവതാ ന ഹോതി** അസഭാവികതായ കദാചിദേവ പവത്തിതോ ചാതി അധിപ്പായോ. **സഭാവസിദ്ധത്താ**തി വേദനാദീനം വേദനാദിനാമകരണധമ്മതം ആഹ. യദി വേദനാദീനം കേനചി അകതം സകനാമം ആദായയേവ പവത്തനതോ ഓപപാതികനാമാനം നാമകരണട്ഠേന നാമഭാവോ, ഏവം സതി പഥവീആദീനമ്പി നാമഭാവോ ആപജ്ജതി, അഞ്ഞഥാ പഥവീആദിനിദസ്സനമേവ ന സിയാതി അനുയോഗം മനസി കത്വാ ആഹ **"പഥവീആദിനിദസ്സനേനാ"**തിആദി. ഏകദേസസാമഞ്ഞേന ഹി യഥാധിപ്പേതേന ഉപമാ ഹോതി, ന സബ്ബസാമഞ്ഞേനാതി. ഏവമ്പി യദി സഭാവസിദ്ധനാമത്താ വേദനാദയോ നാമം, പഥവീആദീനമ്പി അനിവത്തനീയോ നാമഭാവോതി ആഹ **"നിരുള്ഹത്താ"**തിആദി. തേന യംനിമിത്തം വേദനാദീസു നാമസദ്ദപ്പവത്തി, സതിപി തദഞ്ഞേസം തംനിമിത്തയോഗേ ഗോ-സദ്ദോ വിയ കുക്കുടാദിസത്തപിണ്ഡേ നിരുള്ഹതോ വേദനാദീസു നാമ-സദ്ദോ പവത്തോതി ദസ്സേതി. തഥാ ഹി അനേകേസു സുത്തപദേസേസു തേസംയേവ

നാമവോഹാരോ ദിസ്സതി. **നാമതാനാപത്തി വുത്താ** കേസകുമ്ഭാദിനാമന്തരാപജ്ജനതോ. ഏതമേവത്ഥം നിദസ്സനഭാവേന **"ന ഹീ"**തിആദിനാ വിവരതി. യദിപി സമൂഹാദിഘനവിനിബ്ഭോഗാഭാവതോ വേദനാദിഅരൂപധമ്മേസുപി പിണ്ഡാകാരേന ഗഹണം പവത്തതി, തം പന യേഭുയ്യേന അത്ഥാതിപരികപ്പമുഖേന ഏകധമ്മവസേനേവ, ന സമൂഹവസേനാതി വുത്തം **"അഞ്ഞേന...പേ॰... നത്ഥീ"**തി.

പകാസകപകാസിതബ്ബഭാവോ വിസയിവിസയഭാവോ ഏവ. **അധിവചനസമ്ഫസ്സോ** മനോസമ്ഫസ്സോ. സോ നാമമന്തരേന ഗഹേതും അസക്കുണേയ്യതായ പാകടോതി നിദസ്സനഭാവേന വുത്തോ. ''അധിവചനസമ്ഫസ്സോ വിയാ''തി വചനേന മനോസമ്ഫസ്സതപ്പകാരാനമേവ നാമഭാവോ സിയാ, ന പടിഘസമ്ഫസ്സതപ്പകാരാനന്തി ആസങ്കായ നിവത്തനത്ഥം **"പടിഘസമ്ഫസ്സോപീ"**തിആദിമാഹ. തത്ഥ പഞ്ചവിഞ്ഞാണസഹഗതോ ഫസ്സോ പടിഘസമ്ഫസ്സോ. **പി**-സദ്ദോ സമ്ഭാവനേ. ഇദം വുത്തം ഹോതി - വിസയീവിസയസങ്ഘട്ടനസമുപ്പത്തിയാ അഞ്ഞഫസ്സതോ ഓളാരികോപി പടിഘസമ്ഫസ്സോ ന രൂപധമ്മാ വിയ വിഭൂതാകാരോ, തതോ നാമായത്തഗഹണിയഭാവോ നാമസ്സേവാതി. **അരൂപതായ വാ**തിആദിനാ സാമഞ്ഞതോ വിസേസതോ ച പടിഘസമ്ഫസ്സസ്സ ഉപചാരവസേന നാമഭാവമാഹ. **പച്ഛിമപുരിമാന**ന്തി ''നാമഞ്ച രൂപഞ്ചാ''തി ഇമം അനുപുബ്ബിം സന്ധായ വുത്തം. **സതിപി രൂപസ്സാ**തിആദിനാ നാമവോഹാരഹേതും അനഞ്ഞസാധാരണം നിബ്ബാനസ്സ അധിപതിപച്ചയഭാവം ഏവ വിഭാവേതി, യതോ അരിയാനം അഞ്ഞവിസയവിനിസ്സടം നിന്നപോണപബ്ഭാരഭാവേന അസങ്ഖതധാതുയം ഏവ ചിത്തം പവത്തതീതി.

൧൩൯. വട്ടസ്മിം ആദീനവപടിച്ഛാദനതോ തദസ്സാദനാഭിനന്ദനതോ ച വട്ടസ്സ മൂലം പധാനകാരണന്തി **വട്ടമൂലം**.

൧൩൦. ഏകേകസ്മിം രൂപാദികേ യഥാഭിനിവിട്ഠേ വത്ഥുസ്മിം അഹംമാനാധാരനിമിത്തതം കുസലാകുസലതബ്ബിപാകലോകാധാരതഞ്ച സമാരോപേത്വാ **പവത്തഗ്ഗഹണവിസേസോ**. യാ കാചി ദിട്ഠി നിവിസമാനാ ധമ്മസഭാവം അതിച്ചപരാമസനാകാരേനേവ നിവിസതീതി വുത്തം **"പരാമസന്തീതി അത്ഥോ"**തി.

൧൩൩. ചേതനാപ്പധാനോ സങ്ഖാരക്ഖന്ധോതി കത്വാ **"യായ ചേതനായാ"**തിആദി വുത്തം.

൧൩൩. **ദുന്നാമം** ഗാരയ്ഹനാമം. **അനുപസങ്കമന്തസ്സാ**തിആദിനാ സേവനഭജനാനം വിസേസമാഹ.

൧൩൪. ആപത്തിആപത്തിവുട്ഠാനപരിച്ഛേദജാനനൂപായദസ്സനം സഹ വത്ഥുനാ സഹ കമ്മവാചായാദിവചനന്തി ഇമമത്ഥം ദസ്സേന്തോ **"വത്ഥുവീതിക്കമതോ"**തിആദിമാഹ. ''ആപത്തികുസലതാ ആപത്തിവുട്ഠാനകുസലതാ''തി (ധ॰ സ॰ ദുകമാതികാ ൧൩൭) ഹി വുത്തന്തി. കാരണജാനനേന ഫലം സുട്ഠു ഞാതം ഹോതീതി തം ദസ്സേതും **"ആപത്തിയാ വാ"**തിആദിമാഹ.

൧൩൪൭. **തസ്സാതി** മനസികാരകുസലതായ.

൧൩൪൮. **അനുപ്പജ്ജമാനാനേവ** അനുപ്പജ്ജന്താനേവ.

൧൩൪൯. **അകരണേന** അനാദരവസേനാതി അധിപ്പായോ.

൧൩൫൦. **ഫേഗ്ഗുരുക്ഖസ്സ** സിഗ്ഗുആദികസ്സ.

൧൩൫൧. **ചക്ഖുന്ദ്രിയാസംവരസ്സാതി** ചക്ഖുന്ദ്രിയാസംവരണസ്സ. **അസംവുതചക്ഖുന്ദ്രിയസ്സേവ ഹേതൂ**തി ചക്ഖുദ്വാരികസ്സ അഭിജ്ഝാദിഅന്വാസ്സവനസ്സ തംദ്വാരികവിഞ്ഞാണസ്സ വിയ ചക്ഖുന്ദ്രിയം പധാനകാരണം. സതി ഹി അസംവുതത്തേ ചക്ഖുന്ദ്രിയസ്സ തേ തേ അന്വാസ്സവന്തീതി അസംവരിയമാനചക്ഖുന്ദ്രിയഹേതുകോ സോ അസംവരോ തഥാവുത്തോതി അട്ഠകഥായ അധിപ്പായം ദസ്സേതി. ഇദാനി യഥാവുത്തേ അധിപ്പായേ ഠത്വാ **"യത്വാധികരണന്തി ഹീ"**തിആദിനാ പാളിയാ യോജനം ദസ്സേതി. **കസ്സ ചാതി** പകാരം പുച്ഛതി, കഥംവിധസ്സ കഥംസണ്ഠിതസ്സാതി അത്ഥോ. ന ഹി സരൂപേ വുത്തേ പുന സരൂപപുച്ഛായ പയോജനം അത്ഥി. **അന്വാസ്സവന്തി** അഭിജ്ഝാദയോ. **തദുപലക്ഖിത**ന്തി അന്വാസ്സവൂപലക്ഖിതം ചക്ഖുന്ദ്രിയം അസംവുതന്തി യോജനാ.

യഥാസമ്ഭവന്തി ദുസ്സീല്യാസംവരോ മനോദ്വാരവസേന, സേസാസംവരോ ഛദ്വാരവസേന യോജേതബ്ബോ. മുട്ഠസ്സച്ചാദീനം സതിപടിപക്ഖാകുസലധമ്മാദിഭാവതോ സിയാ പഞ്ചദ്വാരേ ഉപ്പത്തി, ന ത്വേവ കായികവാചസികവീതിക്കമഭൂതസ്സ ദുസ്സീല്യസ്സ തത്ഥ ഉപ്പത്തി പഞ്ചദ്വാരികജവനാനം അവിഞ്ഞത്തിജനകത്താതി തമേവ യഥാസമ്ഭവം **"ന ഹി പഞ്ചദ്വാരേ"**തിആദിനാ വിവരതി.

യഥാ കിന്തി യേന പകാരേന ജവനേ ഉപ്പജ്ജമാനോ അസംവരോ "ചക്ഖുന്ദ്രിയേ അസംവരോ"തി വുച്ചതി , തം നിദസ്സനം കിന്തി അത്ഥോ. തത്ഥായം പവത്തിക്കമോ - പഞ്ചദ്വാരേ രൂപാദിആരമ്മണേ ആപാഥഗതേ നിയമിതാദിവസേന കുസലാകുസലജവനേ ഉപ്പജ്ജിത്വാ ഭവങ്ഗം ഓതിണ്ണേ മനോദ്വാരികജവനം തംയേവാരമ്മണം കത്വാ ഭവങ്ഗം ഓതരതി, പുന തസ്മിംയേവ ദ്വാരേ "ഇത്ഥിപുരിസോ"തിആദിനാ വവത്ഥപേത്വാ ജവനം ഭവങ്ഗം ഓതരതി. പുന വാരേ പസാദരജ്ജനാദിവസേന ജവനം ജവതി. പുന യദി തം ആരമ്മണം ആപാഥം ആഗച്ഛതി, തംസദിസമേവ പഞ്ചദ്വാരാദീസു ജവനം തദാ ഉപ്പജ്ജമാനകം സന്ധായ "ഏവമേവ ജവനേ ദുസ്സീല്യാദീസു ഉപ്പന്നേസു തസ്മിം അസംവരേ സതി ദ്വാരമ്പി അഗുത്ത"ന്തിആദി വുത്തം. അയം പന ഉക്കട്ഠനയോ പരിചിതാരമ്മണം സന്ധായ വുത്തോ, അപരിചിതേ അന്തരന്തരാ പഞ്ചദ്വാരേ ഉപ്പജ്ജിത്വാ തദനുരൂപം മനോദ്വാരേപി ഉപ്പജ്ജതീതി. ദ്വാരഭവങ്ഗാദീനം ജവനേന സമ്ബന്ധോ ഏകസന്തതിപരിയാപന്നതോ ദട്ഠബ്ബോ.

സതി ദ്വാരഭവങ്ഗാദികേതി പച്ചയഭാവേന പുരിമനിപ്ഫന്നം ജവനകാലേ അസന്തമ്പി ഭവങ്ഗാദി ചക്ഖാദി വിയ ഫലനിപ്ഫത്തിയാ സന്തഞ്ഞേവ നാമാതി വുത്തം. ന ഹി ധരമാനംയേവ സന്തന്തി വുച്ചതീതി. **ബാഹിരം വിയ കത്വാ**തി പരമത്ഥതോ ജവനസ്സ ബാഹിരഭാവേ ഇതരസ്സ ച അബ്ഭന്തരഭാവേ അസതിപി "പഭസ്സരമിദം , ഭിക്ഖവേ, ചിത്തം, തഞ്ച ഖോ ആഗന്തുകേഹി

ഉപക്കിലേസേഹി ഉപക്കിലിട്ഠ''ന്തിആദിവചനതോ (അം നിം ൧.൪൯) ആഗന്തുകഭൂതസ്സ കദാചി കദാചി ഉപ്പജ്ജമാനസ്സ ജവനസ്സ ബാഹിരഭാവോ തബ്ബിധുരസഭാവസ്സ ഇതരസ്സ അബ്ഭന്തരഭാവോ പരിയായതോ വുത്തോതി ദട്ഠബ്ബം. **അസംവരഹേതുഭാവാപത്തിതോതി** ദ്വാരാദീനം അസംവരഹേതുഭാവാപജ്ജനസ്സ പാകടഭാവം സന്ധായാഹ. ഉപ്പന്നേ ഹി അസംവരേ ദ്വാരാദീനം തസ്സ ഹേതുഭാവോ പഞ്ഞായതീതി. **ദ്വാരഭവങ്ഗാദിമൂസനന്തി** ദ്വാരഭവങ്ഗാദീസു മൂസനം. യസ്മിഞ്ഹി ദ്വാരേ അസംവരോ ഉപ്പജ്ജതി, സോ തത്ഥ ദ്വാരാദീനം സംവരൂപനിസ്സയഭാവം ഉപച്ഛിന്ദന്തോയേവ പവത്തതീതി. തേനേവാഹ **"കുസലഭണ്ഡവിനാസന"**ന്തി.

ഏത്ഥ ച "ചക്ഖുനാ രൂപം ദിസ്വാ"തിആദിപാളിയം സംവരോ, സംവരിതബ്ബം, സംവരണുപായോ, യതോ ച സോ സംവരോ, യത്ഥ ച സോ സംവരോതി ഇമം പഭേദം ദസ്സേത്വാ യോജേതബ്ബാ. കഥം? "രക്ഖതി...പേ... സംവരം ആപജ്ജതീ"തി ഏതേന **സംവരോ** വുത്തോ. സതിം പച്ചുപട്ഠപേതീതി അയഞ്ഹേത്ഥ അത്ഥോതി. ചക്ഖാദി **സംവരിതബ്ബം**. ന നിമിത്തഗ്ഗാഹീ ഹോതി നാനുബ്യഞ്ജനഗ്ഗാഹീതി **സംവരണുപായോ**. "യത്വാധികരണ"ന്തിആദിനാ **സംവരണാവധി**. രൂപാദയോ **സംവരവിസയോതി**. കിഞ്ച പടിസങ്ഖാഭാവനാബലസങ്ഗഹിതഭാവേന ദുവിധോപി ഇന്ദ്രിയസംവരോ? തത്ഥ പുരിമേന വിസയേസു ആദീനവദസ്സനം, ഇതരേന ആദീനവപ്പഹാനം. തഥാ പുരിമേന പരിയുട്ഠാനപ്പഹാനം, ഇതരേന അനുസയപ്പഹാനം . തഥാ പുരിമോ ലോകിയമഗ്ഗസങ്ഗഹിതോ, ദുതിയോ ലോകുത്തരമഗ്ഗസങ്ഗഹിതോതി അയമ്പി വിസേസോ വേദിതബ്ബോ.

൧൩൭. ദവത്ഥാദിഅഭിലാസോതി ദവോ ഏവ അത്ഥോ പയോജനന്തി ദവത്ഥോ, സോ ആദി യേസം തേ ദവത്ഥാദയോ. തേസു, തേസം വാ അഭിലാസോ, ദവോ വാ അത്ഥോ ഏതസ്സാതി ദവത്ഥോ, തദാദികോ ദവത്ഥാദി, കോ പന സോതി ആഹ **"അഭിലാസോ"**തി. **ആഹാരപരിഭോഗേ അസന്തുസ്സനാതി** ആഹാരപരിഭോഗേ അതിത്തി. ബഹുനോ ഉളാരസ്സ ച പത്ഥനാവസേന പവത്താ ഭിയ്യോകമ്യതാ അസന്തുസ്സനാതി ഏവമേത്ഥ അത്ഥോ യുജ്ജതി.

൧൩൯. മജ്ജനാകാരേന പവത്തി മാനസ്സേവാതി കത്വാ **"മാനോവ മാനമദോ"**തി വുത്തം. തഥാ ഹി ജാതിമദാദയോ "മാനോ മഞ്ഞനാ"തിആദിനാ മാനഭാവേനേവ വിഭത്താതി. **ഖുദാ** നാമ കമ്മജതേജോ. തം പന അഭുത്തേ ഭുത്തേ ച ഉപ്പജ്ജതീതി യം തത്ഥ ആമാസയസങ്ഖാതസ്സ സരീരദേസസ്സ പീളനതോ വിഹിംസാസദ്ദവചനീയം, തദേവ ദസ്സേതബ്ബം, ഇതരഞ്ച നിവത്തേതബ്ബന്തി അഭുത്തപച്ചയാ ഉപ്പജ്ജനകത്തേന ഖുദാ വിസേസിതാതി ആഹ **"ഖുദായ വിസേസന"**ന്തി. യേ പന "കമ്മജതേജപച്ചയാ ദുക്ഖാ വേദനാ ഖുദാ"തി വദന്തി, തേസം അഭുത്തപച്ചയാ ഉപ്പജ്ജനകാതി വിസേസനമേവ ന യുജ്ജതി. സതിപി തസ്മിം ഭൂതത്ഥകഥനേ വിഹിംസൂപരതിപുരാണവേദനാപടിഹനനാനം വിസേസാഭാവോ ആപജ്ജതീതി പുരിമോയേവേത്ഥ അത്ഥോ. **ഏതാസം കോ വിസേസോതി** അഭുത്തപച്ചയാ ഉപ്പജ്ജനകവേദനാ, ഭുത്തപച്ചയാ ന ഉപ്പജ്ജനകവേദനാതി ദ്വേപി ചേതാ വേദനാ യാവതാ അനാഗതായേവാതി അധിപ്പായോ. സതിപി അനാഗതത്തേ പുരിമാ ഉപ്പന്നസദിസീ, ഇതരാ പന അതംസദിസീ അച്ചന്തം അനുപ്പന്നാവാതി അയമേത്ഥ വിസേസോ. തേനേവ **"യഥാപവത്താ"**തി പുരിമായം വുത്തം,

ഇതരത്ഥ ച **“അപ്പവത്താ”**തി. അഥ വാ അഭുത്തപച്ചയാ ഉപ്പജ്ജനകവേദനാ പുബ്ബേ കതകമ്മസ്സ വിപാകത്താ **പുരാണവേദനാ** നാമ. അപ്പച്ചവേക്ഖണാദിഅയുത്തപരിഭോഗപച്ചയാ പച്ചവേക്ഖണാദിയുത്തപരിഭോഗതോ ആയതിം ന ഉപ്പജ്ജിസ്സതീതി ഭുത്തപച്ചയാ ന ഉപ്പജ്ജനകവേദനാ **നവവേദനാ** നാമ. **വിഹിംസാനിമിത്തതാ** വിഹിംസാനിബ്ബത്തതാ.

യാപേന്തി ഏതേനാതി യാപനാതി വുത്തസ്സ സരീരയാപനകാരണസ്സ ജീവിതിന്ദ്രിയസ്സപിയാപനകാരണന്തി ഇമസ്സ വിസേസസ്സദസ്സനത്ഥം “ജീവിതിന്ദ്രിയയാപനത്ഥായാ”തി വത്വാ ന കേവലം ജീവിതിന്ദ്രിയസ്സേവ യാപനകാരണമാഹാരോ, അഥ ഖോ ഠാനാദിപവത്തിആകാരവിസേസയുത്തസ്സ സകലസരീരസ്സപി യാപനകാരണന്തി തംദീപനത്ഥം യാത്രാതി വചനന്തി യാപനാ മേ ഭവിസ്സതീതി അവിസേസേന വുത്തന്തി ദസ്സേന്തോ **“ചതുന്നം ഇരിയാപഥാനം അവിച്ഛേദസങ്ഖാതാ യാപനാ യാത്രാ”**തി ആഹ. അട്ഠാനയോജനഅപരിഭോഗദുപ്പരിഭോഗാദിവസേന സദ്ധാദേയ്യസ്സ വിനാസനം **സദ്ധാദേയ്യവിനിപാതനം. യേനാ**തി ഗണഭോജനലക്ഖണപ്പത്തസ്സ ഥൂപീകതാദികസ്സ വാ പടിഗ്ഗഹണേന. സാവജ്ജം സനിന്ദം പരിഭോഗം കരോതീതി വാ അത്ഥോ.

ഇരിയാ...പേ॰... വുത്തന്തി സുഖം പവത്തമാനേഹി ഇരിയാപഥേഹി തേസം തഥാപവത്തിയാ കാരണന്തി ഗഹിതത്താ വിദിതത്താ യഥാവുത്തഭുഞ്ജനപിവനാനി പുബ്ബകാലകിരിയാഭാവേന വുച്ചമാനാനി ഇരിയാപഥകത്തുകാനി വിയ വുത്താനീതി അത്ഥോ. യഥാ ഹി “പഞ്ഞായ ചസ്സ ദിസ്വാ ആസവാ പരിക്ഖീണാ ഹോന്തീ”തി (മ॰ നി॰ ൧.൨൭൧; ൨.൧൮൨) ദസ്സനസ്സ ഖയഹേതുതാ, “ഘതം പിവിത്വാ ബലം ഭവതി, സീഹം ദിസ്വാ ഭയം ഭവതീ”തി ച പാനദസ്സനാനം ബലഭയഹേതുതാ വുച്ചതി, ഏവം ഭുഞ്ജനപിവനാനം ഇരിയാപഥസുഖപ്പവത്തിഹേതുഭാവോ വുത്തോതി ഏവമേത്ഥ അത്ഥോ ദട്ഠബ്ബോ. സുലഭാനവജ്ജഭാവോ വിയ അപ്പഭാവോപി പച്ചയാനം പരമസല്ലേഖവുത്തീനം സുഖവിഹാരായ പരിയത്തോതി ചീവരസേനാസനാനം അപ്പഭാവുക്കംസാനുജാനനവസേന പവത്താഹി അനന്തരഗാഥാഹി ഇധാപി ധമ്മസേനാപതിനാ സുഖവിഹാരായ പരിയത്തോ അപ്പഭാവുക്കംസോ അനുഞ്ഞാതോതി വിഞ്ഞായതീതി **“പുനപീ”**തിആദിനാ “ഭുത്വാനാ”തി പാഠം സമത്ഥയതി.

൧൩൮൨. സതിആദിധമ്മാതി സതിപഞ്ഞാസമാധിവീരിയസമ്മാവാചാദിധമ്മാ, യേ ഛഹി ദുകേഹി പരിഗ്ഗഹിതാ.

൧൩൮൩. പടിവിജ്ഝിതബ്ബേഹി പടിവേധോ വുത്തോ. വിസയേനപി ഹി വിസയീ വുച്ചതി സഹചരഭാവതോ. യഥാ -

> “ഉപ്പാദേത്വാന സംവേഗം, ദുക്ഖേനസ്സ ച ഹേതുനാ;
> വഡ്ഢയിത്വാ സമ്മസിത്വാ, മുത്തിയാ മഗ്ഗമബ്രവീ”തി

“സച്ചപരിയോസാനേ”തി ച.

യഥാ ദുക്ഖാദീനം പരിഞ്ഞാദിവസേന പവത്തമാനം പടിവേധഞാണം അസമ്മോഹതോ തേ അവിലോമേത്വാ അവിരോധേത്വാ പവത്തതി നാമ,

ഏവം തദുപനിസ്സയഭാവം വിപസ്സനാഞാണമ്പി യഥാബലം തേ അവിലോമേത്വാ പവത്തതീതി **ചതുന്നം സച്ചാനം അനുലോമന്തി വുത്ത**ന്തി ദുതിയോ അത്ഥവികപ്പോ വുത്തോ. ഏത്ഥ ച ''ചതുന്നം സച്ചാന''ന്തി പദം വിനാ ഉപചാരേന വുത്തം, പുരിമസ്മിം ഉപചാരേനാതി ദട്ഠബ്ബം. സമ്മാദിട്ഠിപ്പധാനത്താ വാ സേസമഗ്ഗങ്ഗാനം മഗ്ഗസച്ചേകദേസസ്സ പടിവേധസ്സ അനുലോമം സമുദായാനുലോമം വുത്തം, ചതുസച്ചേകദേസസ്സ മഗ്ഗസ്സ വാ.

൧൩൨൦. **ഖയസമയേ**തി ഖയസമൂഹേ. ''കിലേസാനം ഖയവസേന പവത്തധമ്മപുഞ്ജേ''തി ച വദന്തി.

൧൩൨൪. അപരിബന്ധഭാവേന നിരാസങ്കാ, ആരമ്മണേ അഭിരതിഭാവേന ച പവത്തി അധിമുച്ചനട്ഠോതി ആഹ **''അനി...പേ॰... ത്തനട്ഠേനാ''**തി.

൧൩൨൫. അരിയമഗ്ഗപ്പവത്തിയാ ഉത്തരകാലം പവത്തമാനം ഫലഞാണം തംതംമഗ്ഗവജ്ഝകിലേസാനം ഖയപരിയോസാനേ പവത്തത്താ ''ഖീണന്തേ ഞാണ''ന്തി വുത്തം. യസ്മാ പന തം മഗ്ഗാനന്തരം ഉപ്പജ്ജതി, തസ്മാ മഗ്ഗേന ഠാനസോ ഖീണേസു കിലേസേസു തേസം ഖീണഭാവാനന്തരം പവത്തമാനം ഖീണഭാവാനം പഠമകാലേ പവത്തന്തിപി വുച്ചതീതി ദുതിയോ വികപ്പോ വുത്തോ.

ദുകനിക്ഖേപകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

നിക്ഖേപകണ്ഡവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൪. അട്ഠകഥാകണ്ഡം

തികഅത്ഥുദ്ധാരവണ്ണനാ

൧൩൮൫. **നയഗമന**ന്തി നീയതി, നേതി, നീയന്തി വാ ഏതേനാതി നയോ, ഗമ്മതി ഏതേനാതി ഗമനം, നയോവ, നയസ്സ വാ ഗമനം നയഗമനം. ഗതി ഏവ വാ ഗമനം. പഠമേന **ആദി**-സദ്ദേന അഭിധമ്മഭാജനീയാദിസങ്ഗഹാസങ്ഗഹാദിഏകകാദിസുദ്ധികസച്ഛികട്ഠാദിമൂലമൂലാദികാ പഞ്ചപകരണികാ നയഗതി സങ്ഗയ്ഹതി. **അനുലോമാദീ**തി പന പച്ചനീയഅനുലോമപച്ചനീയപച്ചനീയാനുലോമപകാരാ ഏകമൂലാദിപ്പകാരാ ച. **ഏത്ഥ അത്ഥേസു നിച്ഛിതേസൂ**തി ഏതസ്മിം അട്ഠകഥാകണ്ഡേ ചിത്തുപ്പാദവസേന ഭൂമന്തരവിസേസയോഗതോ സബ്ബേസം മാതികാപദാനം അത്ഥേസു സങ്ഖേപതോ വവത്ഥാപിതേസു.

പഞ്ഹുദ്ധാരന്തിആദീസു ''സിയാ കുസലം ധമ്മം പടിച്ച കുസലോ ധമ്മോ ഉപ്പജ്ജേയ്യ ഹേതുപച്ചയാ''തിആദിനാ (പട്ഠാ॰ ൧.൧.൨൩) കുസലപദം ആദിം കത്വാ കുസലാകുസലാബ്യാകതന്താ തിസ്സോ കുസലാദികാ, കുസലാബ്യാകതഅകുസലാബ്യാകതകുസലാകുസലന്താ തിസ്സോ, കുസലാകുസലാബ്യാകതന്താ ഏകാതി കുസലാദികാ സത്ത പുച്ഛാ, തഥാ അകുസലാദികാ, അബ്യാകതാദികാ, കുസലാബ്യാകതാദികാ, അകുസലാബ്യാകതാദികാ, കുസലാകുസലാദികാ, കുസലാകുസലാബ്യാകതാദികാതി സത്തന്നം സത്തകാനം വസേന ധമ്മാനുലോമേ കുസലത്തികം നിസ്സായ ഹേതുപച്ചയേ ഏകൂനപഞ്ഞാസ പുച്ഛാ, തഥാ സേസപച്ചയേസു സേസതികേസു ധമ്മപച്ചനീയാദീസു ച. തം സന്ധായ **''ഏകൂനപഞ്ഞാസായ ഏകൂനപഞ്ഞാസായാ''**തി വുത്തം. ''സിയാ ഹേതും ധമ്മം പടിച്ച ഹേതുധമ്മോ ഉപ്പജ്ജേയ്യ ഹേതുപച്ചയാ''തിആദിനാ (പട്ഠാ॰ ൩.൧.൧) ''ഹേതും പടിച്ച ഹേതു, ഹേതും പടിച്ച നഹേതു, ഹേതും പടിച്ച ഹേതു ച നഹേതു ച. നഹേതും പടിച്ച നഹേതു, നഹേതും പടിച്ച ഹേതു, നഹേതും പടിച്ച ഹേതു ച നഹേതു ച. ഹേതുഞ്ച നഹേതുഞ്ച പടിച്ച ഹേതു, ഹേതുഞ്ച നഹേതുഞ്ച പടിച്ച നഹേതു, ഹേതുഞ്ച നഹേതുഞ്ച പടിച്ച ഹേതു ച നഹേതു ചാ''തി ഏകേകസ്മിം ദുകേ ഹേതുപച്ചയാദീസു ഏകമേകസ്മിം പച്ചയേ നവ നവ പുച്ഛാ ഹോന്തി. താ സന്ധായ **''നവസു നവസു പഞ്ഹേസൂ''**തി വുത്തം.

ലബ്ഭമാനസ്സാതി കുസലത്തികേ താവ പടിച്ചവാരേ ഹേതുപച്ചയേ ''കുസലം ധമ്മം പടിച്ച കുസലോ ധമ്മോ ഉപ്പജ്ജതി ഹേതുപച്ചയാ, കുസലം ഏകം ഖന്ധം പടിച്ച തയോ ഖന്ധാ''തിആദിനാ (പട്ഠാ॰ ൧.൧.൫൩) കുസലേന കുസലം, കുസലേന അബ്യാകതം, കുസലേന കുസലാബ്യാകതം, അകുസലേന അകുസലം, അകുസലേന അബ്യാകതം, അകുസലേന അകുസലാബ്യാകതം, അബ്യാകതേന അബ്യാകതം, കുസലാബ്യാകതേന അബ്യാകതം, അകുസലാബ്യാകതേന അബ്യാകതന്തി നവന്നം നവന്നം പഞ്ഹാനം അത്ഥതോ സമ്ഭവന്തസ്സ പഞ്ഹസ്സ വിസ്സജ്ജനവസേന **ഉദ്ധരണം,** തഥാ സേസപച്ചയവാരത്തികാദീസു. **തേസുയേവാ**തി യഥാവുത്തേസു ഏവ പഞ്ഹേസു അത്ഥസമ്ഭവതോ യഥാവിഭത്താനം പഞ്ഹവിസ്സജ്ജനാനം ''ഹേതുയാ നവാ''തിആദിനാ **ഗണനാഠപനം**. **പസടേ ധമ്മേ**തി യഥാ ഹേട്ഠാ കണ്ഡദ്വയേ ''യസ്മിം സമയേ കാമാവചരം കുസലം ചിത്ത''ന്തിആദിനാ (ധ॰ സ॰ ൧) വിപ്പകിണ്ണേ

മുത്തപുപ്ഫേ വിയ ഫസ്സാദയോ ധമ്മേ. അവിസിട്ഠനിദ്ദേസോ സാമഞ്ഞനിദ്ദേസോ. **വിഞ്ഞാതധമ്മസ്സ** പുഗ്ഗലസ്സാതി അധിപ്പായോ.

യദി ചിത്തുപ്പാദരൂപകണ്ഡേസു ചതുഭൂമിചിത്തുപ്പാദാദിവസേന വിഞ്ഞാതധമ്മസ്സ അത്ഥുദ്ധാരദേസനാ ആരദ്ധാ, ഏവം സന്തേ ഇധ കസ്മാ കുസലത്തികനിദ്ദേസോ വുത്തോതി ആഹ **"യദിപി കുസലത്തികവിത്ഥാരോ"**തിആദി. **ധമ്മവിസേസനഭാവതോ**തി ''ധമ്മാ''തി പദസ്സ പധാനഭാവം ദസ്സേതി. അതോ ഹി തദഭിധേയ്യാ പുച്ഛിതബ്ബാ ജാതാ. **വിഞ്ഞാതാഹീ**തി ഭൂമീനം വിസേസനലക്ഖണയോഗമാഹ. **ഏത്ഥ പധാനന്തി** കിഞ്ചാപി ഉദ്ദേസേ കുസലപദേന ധമ്മാ വിസേസിതബ്ബാ, ''ചതൂസു ഭൂമീസു കുസല''ന്തി ഇമസ്മിം പന നിദ്ദേസേ ഭൂമീഹി വിസേസിതബ്ബത്താ കുസലപദം പധാനന്തി വിസേസനഭാവേന വചനിച്ഛായ അഭാവതോ സതിപി വിസേസിതബ്ബധമ്മാനം കാമാവചരാദിഫസ്സാദിഭേദേ തദനപേക്ഖം അനവജ്ജസുഖവിപാകതാസങ്ഖാതം അത്തനോ കുസലാകാരമേവ ഗഹേത്വാ പവത്തമാനത്താ **"ഏകത്തമേവ ഉപാദായ പവത്തതീ"**തി വുത്തം. സബ്ബേപി ഹി കുസലാ ധമ്മാ അനവജ്ജസുഖവിപാകതായ ഏകസഭാവായേവാതി.

൧൩൮൭. യഥായോഗം യോജേതബ്ബന്തി ചതൂഹി ഭൂമീഹി ആധാരഭൂതാഹി വിസേസേത്വാ സമയഫസ്സാദിഭേദം അനാമസിത്വാ വിപാകഭാവേന ഏകത്തം നേത്വാ ''ചതൂസു ഭൂമീസു വിപാകോ''തി വുത്തന്തി യോജേതബ്ബം. ഏസ നയോ ''തീസു ഭൂമീസു കിരിയാബ്യാകത''ന്തിആദീസുപി.

ഉപ്പജ്ജതി ഏത്ഥാതി ഉപ്പാദോ, ചേതസികാ. തേ ഹി ചിത്തസ്സ സബ്ബഥാപി നിസ്സയാദിപച്ചയഭാവതോ ഏത്ഥ ച ഉപ്പത്തിയാ ആധാരഭാവേന അപേക്ഖിതാ. യഥാ ച ചേതസികാ ചിത്തസ്സ, ഏവം ചിത്തമ്പി ചേതസികാനം നിസ്സയാദിപച്ചയഭാവതോ ആധാരഭാവേന വത്തബ്ബതം അരഹതീതി യഥാവുത്തം ഉപ്പാദസദ്ദാഭിധേയ്യതം ന വിനിവത്തതി. ഇദം വുത്തം ഹോതി - ''ചിത്തുപ്പാദോ''തി ഏത്ഥ ഉപ്പാദസ്സ വിസേസനഭാവേന പവത്തമാനമ്പി ചിത്തം അത്തനി യഥാവുത്തഉപ്പാദഅത്ഥസമ്ഭവതോ അപരിച്ചത്തവിസേസിതബ്ബഭാവമേവ ഹുത്വാ തസ്സ വിസേസനഭാവം പടിപജ്ജതീതി. യദാഹ **"അവയവേന സമുദായോപലക്ഖണവസേന അത്ഥോ സമ്ഭവതീ"**തി. ചിത്തസമാനഗതികസ്സ ഇധ ചിത്തഗ്ഗഹണേന ഗഹേതബ്ബതായ ''ദ്വേപഞ്ചവിഞ്ഞാണാനീ''തി നിദസ്സനേന വക്ഖമാനത്താ **"ചിത്ത...പേ॰... ഗഹണം കത"**ന്തി വുത്തം. തത്ഥ **അഞ്ഞസ്സാ**തി രൂപസ്സ.

൧൪൨൦. പഞ്ചദ്വാരേ വത്തബ്ബമേവ നത്ഥി ഏകന്തപരിത്താരമ്മണത്താ പഞ്ചദ്വാരികചിത്താനം. **ഇട്ഠാനിട്ഠാരമ്മണാനുഭവന**ന്തി വിപാകസ്സ പകപ്പേത്വാ ആരമ്മണഗ്ഗഹണാഭാവമാഹ. തതോ കമ്മാനുരൂപം പവത്തമാനോ വിപാകോ പരിത്തകമ്മവിപാകതായ പരിത്താരമ്മണേയേവ പവത്തിതുമരഹതി, ന മഹഗ്ഗതപ്പമാണാരമ്മണേതി അധിപ്പായോ. സമാധിപ്പധാനസ്സപി കസ്സചി കമ്മസ്സ അപ്പനാഅപ്പത്തസ്സ ഏകന്തേന സദിസവിപാകതാഅഭാവതോ **"അപ്പനാപ്പത്തസ്സാ"**തി കമ്മം വിസേസിതം. വണ്ണലക്ഖണാദിം അഗ്ഗഹേത്വാ ലോകസഞ്ഞാനുരോധേനേവ ഗഹിതേ പഥവാദികേ പരികമ്മസഞ്ഞായ സമുപ്പാദിതത്താ പടിഭാഗനിമിത്തസങ്ഖാതം സഞ്ഞാവസം ആരമ്മണം അസ്സാതി **സഞ്ഞാവസാരമ്മണം. താദിസേനേവാ**തി സമാധിപ്പധാനതായ അപ്പനാപ്പത്തിഹി വിയ സഞ്ഞാവസാരമ്മണതായ ച നിബ്ബിസേസേനേവ. **സോപീതി പി**-സദ്ദോ

സമ്പിണ്ഡനത്ഥോ. തേനേതം ദസ്സേതി "അത്തനോ കമ്മസ്സ സമാനഭൂമികധമ്മാരമ്മണതായ വിയ തസ്സ ആരമ്മണാരമ്മണതായപി വിപാകോ കമ്മാനുരൂപോയേവ നാമ ഹോതീ"തി.

യദി ഏവം കസ്മാ മഹഗ്ഗതപ്പമാണാരമ്മണസ്സ പരിത്തകമ്മസ്സ വിപാകോ തദാരമ്മണാരമ്മണോ ന ഹോതീതി? അപ്പനാപ്പത്തകമ്മവിപാകസ്സ വിയ തസ്സ കമ്മാരമ്മണാരമ്മണതായ നിയമാഭാവതോ കമ്മാനുരൂപതായ ച അനേകരൂപത്താ. യഥാ അത്തനോ കമ്മസദിസസ്സ മഹഗ്ഗതജവനസ്സ പരിത്താരമ്മണസ്സപി തദാരമ്മണം നാനുബന്ധകം പരിചയാഭാവതോ, ഏവം അത്തനോ കമ്മസ്സ നിമിത്തഭൂതേപി തസ്സ സഹകാരീകാരണാഹി അപരിയാദിന്നേ മഹഗ്ഗതപ്പമാണേ ആരമ്മണേ പരിചയാഭാവതോ പരിത്തവിപാകോ ന പവത്തതി, കമ്മനിമിത്താരമ്മണോ പന ജായമാനോ പരിത്തേനേവ തേന ഹോതീതി ആഹ **"പടിസന്ധിആദിഭൂതോ"**തിആദി. **യസ്മാ പനാ**തിആദിനാ പാളിയാവ യഥാവുത്തമത്ഥം നിച്ഛിനോതി. നാനാക്ഖണികകമ്മപച്ചയോ ഹി ഏത്ഥ അധിപ്പേതോ പച്ചയപച്ചയുപ്പന്നാനം ഭിന്നാരമ്മണതായ വുത്തത്താ. **ന ചാ**തിആദിനാ പരിത്തവിപാകാ ഏവ ഇധ പച്ചയുപ്പന്നഭാവേന വുത്താതി ദസ്സേതി. **ഇധാ**തി ഇമസ്മിം അത്ഥുദ്ധാരകണ്ഡേ.

സതിവേപുല്ലപ്പത്താനം സതിവിരഹിതസ്സ കായകമ്മസ്സ സമ്ഭവം ദസ്സേതും **"വാസനാവസേനാ"**തി വുത്തം. അവീതരാഗാനം അപരിത്തേപി കത്ഥചി ആരമ്മണേ സിയാ ചേതസോ ഉപ്പിലാവിതത്തന്തി **"കിലേസവിരഹേ"**തി വിസേസേത്വാ വുത്തം. **ആദരാകരണവസേനേവാ**തി ആദരാകരണമത്തവസേനേവാതി വിസേസനിവത്തിഅത്ഥോ **ഏവ**-സദ്ദോ തമേവ നിവത്തേതബ്ബം വിസേസം ദസ്സേതി, നാഞ്ഞഥാ. **കോസജ്ജാദീ**തി **ആദി**-സദ്ദേന ദോസാദയോ സങ്ഗണ്ഹാതി. **ആദരാകരണം നിരുസ്സുക്കതാ ഏവാ**തി ആദരം കരോന്താ നിരുസ്സുക്കഭാവേനേവ ന ഹോന്തി, ന പന ആദരം ന കരോന്തിയേവാതി ദട്ഠബ്ബം. ഏകച്ചേ പന "അകമ്മഞ്ഞസരീരതായ അഞ്ഞവിഹിതതായ ച ഖീണാസവാനം അസക്കച്ചദാനാദിപവത്തി ന അനാദരവസേനാ"തി വദന്തി.

൧൪൧. അതിപഗുണാനന്തി സുഭാവിതാനം സുട്ഠുതരം വസിപ്പത്താനം. **ഏവം പഗുണജ്ഝാനേസുപി പവത്തി ഹോതി** തത്ഥ വിചാരണുസ്സാഹസ്സ മന്ദഭാവതോതി അധിപ്പായോ. **പുബ്ബേ ദസ്സിത**ന്തി "തീണി ലക്ഖണാനീതി അഹന്തി വാ"തിആദിനാ പുബ്ബേ ദസ്സിതം. **"അവിജ്ജമാനോ** അപരമത്ഥഭാവതോ, **വിജ്ജമാനോ ച** ലോകസങ്കേതസിദ്ധിയാ സമ്മുതിസച്ചഭാവതോ **അത്ഥോ** അരീയതി ചിത്തേന ഗമ്മതി ഞായതീ"തി ആചരിയാ വദന്തി. യതോ തബ്ബിസയാ ചിത്തുപ്പാദാ **നവത്തബ്ബം ആരമ്മണം ഏതേസന്തി നവത്തബ്ബാരമ്മണാ**തി അഞ്ഞപദത്ഥസമാസവസേന വുച്ചന്തി. അയം പന വാദോ ഹേവത്ഥികവാദോ വിയ ഹോതീതി തസ്സ അച്ചന്തം അവിജ്ജമാനതം മഞ്ഞന്തോ ഇതോ ച അഞ്ഞഥാ അവിജ്ജമാനപഞ്ഞത്തിം ദസ്സേതും **"സമ്മുതിസച്ചേ പനാ"**തിആദിമാഹ. കഥം പന തസ്സ അച്ചന്തമവിജ്ജമാനത്തേ തബ്ബിസയാനം ധമ്മാനം പവത്തി നവത്തബ്ബാരമ്മണഭാവോ ചാതി ആഹ **"അവിജ്ജമാനമ്പീ"**തിആദി. **പരിത്താദിആരമ്മണാതി ന വത്തബ്ബാതി വുത്താ**തി പരിത്താദയോ വിയ തസ്സ വിസും വവത്ഥിതഭാവം നിസേധേതി.

വിക്ഖിപനം നാനാരമ്മണേസു ചിത്തസ്സ പവത്തനം. **അനവട്ഠാനം** ഏകസ്മിംയേവ പവത്തിതും അപ്പദാനം. ദുതിയാദിമഗ്ഗപുരേചാരികം ഫലസമാപത്തിപുരേചാരികഞ്ച കാമാവചരഞാണം നിബ്ബാനാരമ്മണതായ ലോകുത്തരചിത്തസ്സ ആവജ്ജനട്ഠാനിയതായ ച പഠമമഗ്ഗപുരേചാരികഞാണേന സമാനന്തി കത്വാ വുത്തം **"ഗോത്രഭുവോദാനേ ഗോത്രഭൂതി ഗഹേത്വാ"**തി.

സബ്ബത്ഥപാദകന്തി നിപ്ഫാദേതബ്ബേ, പയോജനേ വാ ഭുമ്മം "ചേതസോ അവൂപസമേ"തിആദീസു വിയ. തേന സബ്ബേസു വിപസ്സനാദീസു നിപ്ഫാദേതബ്ബേസൂതി അത്ഥോ. തേനേവാഹ **"സബ്ബേസൂ"**തിആദി. അതീതംസഞാണസ്സ കാമാവചരത്താ ഇദ്ധിവിധാദീസു തസ്സ അഗ്ഗഹണം ദട്ഠബ്ബം. തസ്സ പന അതീതസത്തദിവസതോ ഹേട്ഠാ യാവ പച്ചുപ്പന്നപടിസന്ധി, താവ വിസയോതി വദന്തി. അതീതസത്തദിവസേസുപി ഖന്ധപടിബദ്ധാനം തസ്സ വിസയഭാവോ യുത്തോ വിയ ദിസ്സതി.

പാദകജ്ഝാനചിത്തം പരികമ്മേഹി ഗഹേത്വാതി പാദകജ്ഝാനം സമാപജ്ജിത്വാ വുട്ഠായ "ഇദം ചിത്തം വിയ അയം കായോ സീഘഗമനോ ഹോതൂ"തി പുബ്ബഭാഗപരികമ്മേഹി രൂപകായസ്സ വിയ പാദകജ്ഝാനചിത്തസ്സപി ഗഹേതബ്ബതം സന്ധായ വുത്തം. ഇദം പന അധിട്ഠാനം ഏവം പവത്തതീതി വേദിതബ്ബം. അധിപ്പേതട്ഠാനപാപുണനത്ഥം ഗന്തുകാമതം പുരക്ഖത്വാ പാദകജ്ഝാനം സമാപജ്ജിത്വാ വുട്ഠായ "ഇദം ചിത്തം വിയ അയം കായോ സീഘഗമനോ ഹോതൂ"തി കരജകായാരമ്മണം പരികമ്മം കത്വാ ഭവങ്ഗം ഓതരിത്വാ വുട്ഠായ പാദകജ്ഝാനം സമാപജ്ജിത്വാ പുന ഭവങ്ഗേ ഓതിണ്ണേ മനോദ്വാരാവജ്ജനം രൂപകായം ആരമ്മണം കത്വാ ഉപ്പജ്ജതി അനുലോമാനി ച. തതോ അധിട്ഠാനചിത്തമ്പി തമേവാരമ്മണം കത്വാ ഉപ്പജ്ജതി. തസ്സാനുഭാവേന യഥാധിപ്പേതട്ഠാനം ഗതോയേവ ഹോതി. ഏവം അദിസ്സമാനേന കായേന ഗച്ഛന്തോ പനായം കിം തസ്സ അധിട്ഠാനചിത്തസ്സ ഉപ്പാദക്ഖണേ ഗച്ഛതി, ഉദാഹു ഠിതിക്ഖണേ ഭങ്ഗക്ഖണേ വാതി? തീസു ഖണേസു ഗച്ഛതീതി ഇച്ഛന്തി. **ചിത്തേ**തി പാദകജ്ഝാനചിത്തേ. **സമോദഹതീ**തി ചിത്താനുഗതികം ചിത്തം വിയ സീഘഗമനം കരോതീതി അത്ഥോ. യഥാ ഹി ചിത്തം ഇച്ഛിതക്ഖണേ അതിദൂരേപി വിസയം ആരബ്ഭ പവത്തതി, ഏവം രൂപകായസ്സപി ലഹുപരിവത്തിഭാവാപാദനം ചിത്തവസേന കായപരിണാമനം. ന ചേത്ഥ രൂപധമ്മാനം ദന്ധപരിവത്തിഭാവതോ ഏകചിത്തക്ഖണേന ദേസന്തരുപ്പത്തി ന യുജ്ജതീതി വത്തബ്ബാ അധിട്ഠാനചിത്തേന രൂപകായസ്സ ലഹുപരിവത്തിഭാവസ്സ ആപാദിതത്താ. തേനേവാഹ "ചിത്തവസേന കായം അധിട്ഠഹിത്വാ സുഖസഞ്ഞഞ്ച ലഹുസഞ്ഞഞ്ച ഓക്കമിത്വാ അദിസ്സമാനേന കായേന ബ്രഹ്മലോകം ഗച്ഛതീ"തി (വിസുദ്ധി॰ ൨.൩൯൭). അചിന്തേയ്യോ ഹി ഇദ്ധിമന്താനം ഇദ്ധിവിസയോതി.

ചിത്തസന്താനം രൂപകായേ സമോദഹിതന്തി യത്തകേഹി ചിത്തേഹി ദിസ്സമാനേന കായേന യഥാധിപ്പേതട്ഠാനപ്പത്തി, തത്തകാനം ചിത്താനം പബന്ധസ്സ ദന്ധഗമനകരണതോ ഇമസ്സ അധിട്ഠാനസ്സ കരജകായേ ആരോപിതം തദനുഗുണന്തി അത്ഥോ. ഇദമ്പി അധിട്ഠാനപാദകജ്ഝാനം സമാപജ്ജിത്വാ വുട്ഠായ "അയം കായോ വിയ ഇദം ചിത്തം ദന്ധഗമനം ഹോതൂ"തി സമാപജ്ജിത്വാ വുട്ഠിതജ്ഝാനചിത്താരമ്മണം പരികമ്മം കത്വാ ഭവങ്ഗം

ഓതരിത്വാ ഭവങ്ഗതോ വുട്ഠായ പാദകജ്ഝാനം സമാപജ്ജിത്വാ പുന ഭവങ്ഗേ ഓതിണ്ണേ മനോദ്വാരാവജ്ജനം പാദകജ്ഝാനം ആരമ്മണം കത്വാ ഉപ്പജ്ജതി അനുലോമാനി ച. തതോ അധിട്ഠാനചിത്തമ്പി തമേവാരമ്മണം കത്വാ ഉപ്പജ്ജതി. തസ്സാനുഭാവേന അന്തരാ പഞ്ചവിഞ്ഞാണാദീസു ഉപ്പന്നേസുപി അപതന്തോ ഇച്ഛിതട്ഠാനം ഗച്ഛതി. ഏവം ഗച്ഛന്തോ ച സചേ ഇച്ഛതി, പഥവീകസിണവസേന ആകാസേ മഗ്ഗം നിമ്മിനിത്വാ പദസാ ഗച്ഛതി. സചേ ഇച്ഛതി, വായോകസിണവസേന വായും അധിട്ഠഹിത്വാ തൂലപിചു വിയ വായുനാ ഗച്ഛതി. അപിച ഗന്തുകാമതാവ ഏത്ഥ പമാണം. സതി ഹി ഗന്തുകാമതായ ഏവം കതാധിട്ഠാനോ അധിട്ഠാനവേഗക്ഖിത്തോവേസോ ഇസ്സാസപക്ഖിത്തോ സരോ വിയ ദിസ്സമാനോ ഗച്ഛതീതി. തത്ഥ ആകാസേ മഗ്ഗം നിമ്മിനിത്വാ ഗച്ഛന്തോ വിനാപി അഭിഞ്ഞാഞാണേന പകതിപഥവിയം വിയ ഗച്ഛതി. തേനേവ "പദസാ ഗച്ഛതീ"തി വുത്തം. വായും അധിട്ഠഹിത്വാ ഗച്ഛന്തോ അഭിഞ്ഞാഞാണസമുട്ഠിതവായോധാതുപരമ്പരായ ഗച്ഛതി. ഉഭയത്ഥാപി അന്തരാ വനരാമണീയകാദീനി പേക്ഖമാനോ ആപാഥഗതേ സദ്ദേ ച സുണമാനോ ഗച്ഛതീതി വദന്തി. കേചി പന "അദിസ്സമാനേന കായേന ഏകചിത്തക്ഖണേനേവ ഇച്ഛിതട്ഠാനഗമനേ ദിസ്സമാനേന കായേന പദസാ വായുനാ ച ഗമനേ അഭിഞ്ഞാചിത്തസമുട്ഠിതകായവിഞ്ഞത്തിവിപ്ഫാരേന ഗമന"ന്തി വദന്തി. അപരേ "അഭിഞ്ഞാചിത്തസ്സ വിഞ്ഞത്തിനിബ്ബത്തനകിച്ചം നത്ഥീ"തി വദന്തി.

അധിട്ഠാനദ്വയന്തി ചിത്തകായവസേന കായചിത്തപരിണാമനഭൂതം രൂപകായപാദകജ്ഝാനചിത്താരമ്മണം ഉഭയം അധിട്ഠാനം. **തംസമ്പയുത്തായാ**തി യഥാവുത്തഅധിട്ഠാനദ്വയസമ്പയുത്തായ. **സുഖസഞ്ഞാലഹുസഞ്ഞാഭാവതോ**തി സുഖസഞ്ഞാലഹുസഞ്ഞാസബ്ഭാവതോ, തബ്ഭാവം ആപജ്ജനതോതി അത്ഥോ. **സുഖസഞ്ഞാ**തി ചേത്ഥ ഉപേക്ഖാസമ്പയുത്താ സഞ്ഞാ. ഉപേക്ഖാ ഹി "സന്തം സുഖ"ന്തി വുത്താ. സായേവ ച സഞ്ഞാ നീവരണേഹി ചേവ വിതക്കാദീഹി പച്ചനീകേഹി ച വിമുത്തത്താ "ലഹുസഞ്ഞാ"തിപി വേദിതബ്ബാ. താഹി സമോക്കന്താഹി രൂപകായോപി തൂലപിചു വിയ സല്ലഹുകോ ഹോതി. സോ ഏവം വാതക്ഖിത്തതൂലപിചുനാ വിയ സല്ലഹുകേന ഏകചിത്തക്ഖണേന അദിസ്സമാനേന ച കായേന യഥാരുചി ഗച്ഛതീതി.

"മുത്തോ വതമ്ഹി തായ അനത്ഥസംഹിതായ ദുക്കരകാരികായ, സാധു വതമ്ഹി സമ്മാസമ്ബോധിം സമ്ബുജ്ഝ"ന്തി (സം॰ നി॰ ൧.൧൩൭) പവത്തം ഭഗവതോ ചേതോപരിവിതക്കമഞ്ഞായ മാരോ "അമുത്തഭാവമസ്സ കരിസ്സാമീ"തി,

> "തപോകമ്മാ അപക്കമ്മ, യം ന സുജ്ഝന്തി മാണവാ;
> അസുദ്ധോ മഞ്ഞസി സുദ്ധോ, സുദ്ധിമഗ്ഗാ അപരദ്ധോ"തി. (സം॰ നി॰ ൧.൧൩൭) -

ആഹാതി ഏവമാദിം സന്ധായ **"മാരാദീനമ്പി ഭഗവതോ ചിത്തജാനനം വുത്ത"**ന്തി വുത്തം. നിബ്ബാനപച്ചവേക്ഖണഞ്ച പുബ്ബേനിവാസാനുസ്സതിഞാണേന നിബ്ബാനാ... പേ॰... ഞാതേസു പവത്തതീതി സമ്ബന്ധോ. **നിബ്ബാനാ...പേ॰... ഞാതേസൂ**തി ഇദം അഭിഞ്ഞാഞാണസ്സ പരതോ പവത്തമാനം പച്ചവേക്ഖണം അഭിഞ്ഞാഞാണസ്സ വിസയേ വിയ അഭിഞ്ഞാഞാണവിസയവിസയേപി കദാചി പവത്തിതും അരഹതീതി കത്വാ വുത്തം. **അപ്പമാണാരമ്മണത**ന്തി അപ്പമാണഖന്ധാരമ്മണതന്തി അത്ഥോ. **തസ്മാ**തി യസ്മാ

പുബ്ബേനിവാസാനുസ്സതിഞ്ഞാണസ്സ നിബ്ബാനാരമ്മണഭാവദീപകോ കോചി പാഠോ നത്ഥി, തസ്മാ. **പച്ചവേക്ഖണകിച്ചേ വുച്ചമാനേ**തി രുള്ഹിം അഗ്ഗഹേത്വാ മഗ്ഗാദീനം അതീതാനം പതി പതി അവേക്ഖനം അനുസ്സരണം പച്ചവേക്ഖണന്തി പുബ്ബേനിവാസാനുസ്സതിഞ്ഞാണസ്സ കിച്ചംയേവ പച്ചവേക്ഖണന്തി വുച്ചമാനേതി അത്ഥോ. **അനുഞ്ഞാതാതി ദിസ്സതീ**തി "മഗ്ഗഫലനിബ്ബാനപച്ചവേക്ഖണതോ"തി ഇദമേവ സന്ധായ വുത്തം. അയഞ്ഹേത്ഥ അത്ഥോ - പുബ്ബേനിവാസാനുസ്സതിഞ്ഞാണേന നിബ്ബാനാരമ്മണേ ഖന്ധേ ദിസ്വാ "ഇമേ ധമ്മാ കിം നു ഖോ ആരബ്ഭ പവത്താ"തി ആവജ്ജേന്തസ്സ പുബ്ബേനിവാസാനുസ്സതിഞ്ഞാണം നിബ്ബാനാരമ്മണേ പവത്തതീതി. അനാഗതംസഞ്ഞാണേപി ഏസേവ നയോ.

യദി ഏവം കസ്മാ പരിത്തത്തികേ "അപ്പമാണോ ധമ്മോ മഹഗ്ഗതസ്സ ധമ്മസ്സ ആരമ്മണപച്ചയേന പച്ചയോ"തി (പട്ഠാ॰ ൨.൧൨.൭) ഏത്ഥ "അപ്പമാണാ ഖന്ധാ ചേതോപരിയഞ്ഞാണസ്സ പുബ്ബേനിവാസഅനാഗതംസഞ്ഞാണസ്സ ആരമ്മണപച്ചയേന പച്ചയോ"തി അജ്ഝത്തത്തികേ ച "ബഹിദ്ധാധമ്മോ ബഹിദ്ധാധമ്മസ്സ, ബഹിദ്ധാധമ്മോ അജ്ഝത്തസ്സ ധമ്മസ്സ ആരമ്മണപച്ചയേന പച്ചയോ"തി ഏതേസം വിഭങ്ഗേസു "ബഹിദ്ധാ ഖന്ധാ ഇദ്ധിവിധഞ്ഞാണസ്സ ചേതോപരിയപുബ്ബേനിവാസയഥാകമ്മൂപഗഅനാഗതംസആവജ്ജനായ ആരമ്മണപച്ചയേന പച്ചയോ"തി (പട്ഠാ॰ ൨.൨൦.൨൯) ഏത്തകമേവ വുത്തം, ന വുത്തം നിബ്ബാനന്തി. ചേതോപരിയഇദ്ധിവിധാദിഞ്ഞാണേഹി സഹ വുത്തത്താതി ചേ, ഏവമ്പി വിസും വിഭജിതബ്ബം സിയാ. ന ഹി വിസും വിഭജനാരഹം സഹ വിഭജതീതി? ന, അവചനസ്സ അഞ്ഞകാരണത്താ. യാനി ഹി പുഥുജ്ജനാനം പുബ്ബേനിവാസഅനാഗതംസഞ്ഞാണാനി, തേസം അവിസയോ ഏവ നിബ്ബാനം. അരിയാനം പന മഗ്ഗഫലപച്ചവേക്ഖണേഹി സച്ഛികതനിബ്ബാനാനം ഇമേഹി ഞാണേഹി പച്ചക്ഖകരണേ പയോജനം നത്ഥീതി സാധാരണേന ഇദ്ധിവിധഞ്ഞാണാദീനം ഗഹിതത്താ നിബ്ബാനം ന വുത്തന്തി ദട്ഠബ്ബം . **നിബ്ബത്തക്ഖന്ധജാനനമാഹ,** ന നിബ്ബത്തകക്ഖന്ധജാനനം. യഥാകമ്മൂപഗഞാണകിച്ചഞ്ഹി തന്തി. **അത്ഥോ സമ്ഭവതീ**തി ഇദം അനാഗതംസഞ്ഞാണസ്സപി അനിബ്ബാനാരമ്മണതം സന്ധായ വുത്തം.

൧൪൧. മഗ്ഗാരമ്മണത്തികേ യസ്മാ ചിത്തുപ്പാദകണ്ഡേ ബോധിതേസു ചിത്തുപ്പാദേസു ഏകന്തതോ മഗ്ഗാരമ്മണായേവ കേചി നത്ഥി, മഗ്ഗാരമ്മണായേവ പന കദാചി മഗ്ഗാധിപതിനോ ഹോന്തി, തസ്മാ "കതമേ ധമ്മാ മഗ്ഗാരമ്മണാ"തി ഏകമേവ പുച്ഛം കത്വാ തയോപി കോട്ഠാസാ ലബ്ഭമാനവസേന വിഭത്താ. ഇമിനാ നയേന പരതോപി ഏവരൂപേസു ഠാനേസു അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. "ചിത്തുപ്പാദാ"തി, "മഗ്ഗാരമ്മണാ"തി ച വുത്തധമ്മാനംയേവ മഗ്ഗഹേതുകത്താഭാവം സാധേതും **"അസഹജാതത്താ"**തി ഇദം ഹേതുവചനന്തി **"അസമ്പയുത്തത്താതി അത്ഥോ"**തി വുത്തം. തേനേവാഹ **"ന ഹി അരൂപധമ്മാന"**ന്തിആദി. "അഞ്ഞധമ്മാരമ്മണകാലേ ഏവാ"തി അവധാരണസ്സ അഗ്ഗഹിതത്താ ഗരും അകത്വാ മഗ്ഗാരമ്മണകാലേപി മഗ്ഗാധിപതിഭാവേന ന വത്തബ്ബാതി അയമ്പി അത്ഥോ അട്ഠകഥായം പരിഗ്ഗഹിതോയേവാതി ദട്ഠബ്ബം. "ഗരും കത്വാ പച്ചവേക്ഖണകാലേ"തി ഹി വുത്തത്താ ഗരും അകത്വാ പച്ചവേക്ഖണകാലേപി അത്ഥി ഏവ. തദാ ച മഗ്ഗാധിപതിഭാവേന ന വത്തബ്ബാ തേ ധമ്മാതി ഭിയ്യോപി സിദ്ധോവായമത്ഥോ.

൪൯൬൪. അതീതാരമ്മണാവാതി ഉദ്ധടം, "അതീതാരമ്മണാ"തി പന അട്ഠകഥാപാഠോ ബഹൂസു പോത്ഥകേസു ദിസ്സതി. **തസ്മാതി** യസ്മാ **പടിച്ചസമുപ്പാദവിഭങ്ഗവണ്ണനായം** (വിഭ॰ അ॰ ൨൨൭) "മരണസമയേ ഞാതകാ 'അയം, താത, തവത്ഥായ ബുദ്ധപൂജാ കരീയതി, ചിത്തം പസാദേഹീ'തി വത്വാ"തിആദിനാ പഞ്ചദ്വാരേ രൂപാദിആരമ്മണൂപസംഹരണം തത്ഥ തദാരമ്മണപരിയോസാനാനം ചുദ്ദസന്നം ചിത്താനം പവത്തിഞ്ച വത്വാ തസ്മിംയേവ ഏകചിത്തക്ഖണട്ഠിതികേ ആരമ്മണേ പടിസന്ധിചിത്തം ഉപ്പജ്ജതീതി പച്ചുപ്പന്നാരമ്മണഭാവം പടിസന്ധിയാ വക്ഖതി, തസ്മാതി അത്ഥോ. ദ്വേ ഭവങ്ഗാനി ആവജ്ജനം മരണസ്സാസന്നഭാവേന മന്ദീഭൂതവേഗത്താ പഞ്ച ജവനാനി ദ്വേ തദാരമ്മണാനി ചുതിചിത്തന്തി ഏകാദസ ചിത്തക്ഖണാ അതീതാതി ആഹ **"പഞ്ചചിത്തക്ഖണാവസിട്ഠായുകേ"**തി. **ഇതരത്ഥാതി** അഞ്ഞതദാരമ്മണായ ചുതിയാ. ഇദാനി തമേവ "ഇതരത്ഥാ"തി സങ്ഖേപതോ വുത്തമത്ഥം വിത്ഥാരതോ ദസ്സേതും **"യദാ ഹീ"**തിആദിമാഹ. ചുതിയാ തദാരമ്മണരഹിതത്താ പടിസന്ധിയാ ച പച്ചുപ്പന്നാരമ്മണത്താ **"രൂപാ...പേ॰... ജ്ജന്തസ്സാ"**തി ഉദാഹടം. **ഛ ഭവങ്ഗാനി പച്ചുപ്പന്നാരമ്മണാനി ഹോന്തി,** നവ ചിത്തക്ഖണാ അതീതാതി സത്തചിത്തക്ഖണാവസിട്ഠായുകേ ഗതിനിമിത്തേ പടിസന്ധിയാ പവത്തത്താതി ദട്ഠബ്ബം.

വിജ്ജമാനമേവ കായം ആരമ്മണം കരോതീതി ഏതേന സുഖലഹുസഞ്ഞോക്കമനേന പച്ചുപ്പന്നസ്സേവ ഭൂതുപാദായരൂപസങ്ഘാതസ്സ ലഹുപരിവത്തിഭാവാപാദനം, ന ഭാവിനോതി ദസ്സേതി.

ഏത്ഥന്തരേതി അപാകടകാലതോ പട്ഠായ യാവ പാകടകാലോ, ഏതസ്മിം അന്തരേ. യസ്മാ പന കസ്സചി കിഞ്ചി സീഘം പാകടം ഹോതി, കസ്സചി ദന്ധം, തസ്മാ **"ഏകദ്വേസന്തതിവാരാ"**തി അനിയമേത്വാ വുത്തം. "വചനസിലിട്ഠതാവസേന വുത്ത"ന്തി ഏകേ, കേചി പന "ഏത്ഥന്തരേ പവത്താ രൂപധമ്മാ അരൂപധമ്മാ ച പച്ചുപ്പന്നാതി ഗഹിതേ ഏകോ സന്തതിവാരോ ഹോതി, തം പന ദ്വിധാ വിഭജിത്വാ അപാകടകാലം ആദിം കത്വാ യേഭുയ്യേന പാകടകാലതോ ഓരഭാവോ ഏകോ കോട്ഠാസോ യേഭുയ്യേന പാകടകാലം ആദിം കത്വാ യാവ സുപാകടകാലോ ഏകോതി ഏതേ ദ്വേ സന്തതിവാരാ. ഇമിനാ നയേന സേസസന്തതിവാരഭേദോപി വേദിതബ്ബോ. തത്ഥ കാലവസേന സബ്ബേസം സമാനഭാവം അഗ്ഗഹേത്വാ ധമ്മാനം സദിസപ്പവത്തിവസേന സന്തതിപരിച്ഛേദോ ദീപിതബ്ബോ"തി വദന്തി. കിഞ്ചി കിഞ്ചി കാലം സദിസം പവത്തമാനാപി ഹി ഉതുചിത്താദിസമുട്ഠാനാ രൂപധമ്മാ സന്തതിവാരാതി വുച്ചന്തി. യദാഹ **"അതിപരിത്താ"**തിആദിനാ, അരൂപസന്തതിപി ചേത്ഥ യഥാവുത്തരൂപസന്തതിപരിച്ഛിന്നാ സങ്ഗഹിതായേവാതി ദട്ഠബ്ബം. **പച്ചുപ്പന്നേസു ധമ്മേസു സംഹീരതീതി** തണ്ഹാദിട്ഠീഹി ആകഡ്ഢനീയട്ഠാനഭാവേന വുത്തം. "യോ ചാവുസോ, മനോ യേ ച ധമ്മാ"തി വിസയിവിസയഭൂതാ ഏകഭവഭൂതാ ച ഏകസന്തതിപരിയാപന്നാ ധമ്മാ വിഭാഗം അകത്വാ ഗയ്ഹമാനാ അദ്ധാപച്ചുപ്പന്നം ഹോതി, സതി പന വിഭാഗകരണേ ഖണസന്തതിപച്ചുപ്പന്നതാ ലബ്ഭതീതി ആഹ **"അദ്ധാപച്ചുപ്പന്നം ഹോന്തം ഏതം ഉഭയം ഹോതീ"**തി.

തസ്സാതി മഹാജനസ്സ. **അതീതാദിവിഭാഗം അകത്വാതി** ആവജ്ജനാദീനം സമാനാകാരപ്പവത്തിയാ ഉപായം ദസ്സേതി. **സിദ്ധം ഹോതീതി**

ഖണപച്ചുപ്പന്നാരമ്മണത്തേപി പരികമ്മചേതോപരിയഞാണാനം അയം പാളി സുട്ഠു നീതാ ഹോതീതി അത്ഥോ. **അതീതത്തികോ ച ഏവം അഭിന്നോ ഹോതീ**തി ഏവം ഖണപച്ചുപ്പന്നേയേവ ധമ്മേ ഇധ പച്ചുപ്പന്നോതി ഗയ്ഹമാനേ അഞ്ഞപദസങ്ഗഹിതസ്സേവ അനന്തരപച്ചയഭാവം പകാസേന്തോ അതീതത്തികോ ച പട്ഠാനേ അഭേദതോ സമ്മാ അത്ഥസ്സ ഉദ്ധടത്താ അവിനാസിതോ ഹോതി. അഥ വാ **അതീതത്തികോ**തി പട്ഠാനേ അതീതത്തികപാളി, ഇമായ അതീതത്തികപാളിയാ യഥാവുത്തകാരണതോയേവ അഭിന്നോ അവിസിട്ഠോ അഞ്ഞദത്ഥു സംസന്ദതി സമേതീതി അത്ഥോ.

യഥാസമ്ഭവന്തി ആവജ്ജനായ അനാഗതാരമ്മണതാ, ജവനാനം പച്ചുപ്പന്നാതീതാരമ്മണതാ അനാഗതപച്ചുപ്പന്നാതീതാരമ്മണതാതി യോജേതബ്ബം. **നാനാരമ്മണതാ ന സിയാ** അദ്ധാവസേന പച്ചുപ്പന്നാരമ്മണത്താതി അധിപ്പായോ. അയഞ്ച അത്ഥോ ഏകിസ്സാ ജവനവീഥിയാ ഏകസ്മിംയേവ ചിത്തേ പവത്തിയം ആവജ്ജനാദീനം അനാഗതാദിആരമ്മണതാ സമ്ഭവതീതി സമ്ഭവദസ്സനവസേന വുത്തോതി യഥാധിപ്പേതസ്സ അഭിഞ്ഞാചിത്തസ്സ ഖണപച്ചുപ്പന്നേ പവത്തിം യോജേത്വാ ദസ്സേതും **"തേനാ"**തിആദിമാഹ. **തീണീ**തി "അതീതാരമ്മണോ ധമ്മോ അതീതാരമ്മണസ്സ ധമ്മസ്സ ആസേവനപച്ചയേന പച്ചയോ, അനാഗതാരമ്മണോ ധമ്മോ അനാഗതാരമ്മണസ്സ ധമ്മസ്സ, പച്ചുപ്പന്നാരമ്മണോ ധമ്മോ പച്ചുപ്പന്നാരമ്മണസ്സ ധമ്മസ്സ ആസേവനപച്ചയേന പച്ചയോ"തി (പട്ഠാ॰ വ.൧൯.൩൮) പദന്തരസങ്ഗഹിതധമ്മാനപേക്ഖാ ധമ്മാ തീണി പഞ്ഹവിസ്സജ്ജനാനീതി അത്ഥോ. **അനാസേവനം നത്ഥീ**തി ആസേവനലാഭേ സതി യഥാധമ്മസാസനേ അവചനസ്സ കാരണം നത്ഥീതി അവചനേന തത്ഥ ഇതരേസം പഞ്ഹാനം പടിസേധോ വിഞ്ഞായതീതി അധിപ്പായോ.

ഏതസ്സ വാദസ്സാതി "ആവജ്ജനജവനാനം അനാഗതപച്ചുപ്പന്നാരമ്മണത്തേപി ചേതോപരിയഞാണം സിദ്ധ"ന്തി വാദസ്സ. **നിസ്സയഭാവോ**തി അത്ഥസമ്ഭവതോ യഥാവുത്തനയസ്സ ജോതകഭാവോ. **യ**ന്തി ചിത്തം. **തസ്സാ**തി ആവജ്ജനജവനാനം ഖണപച്ചുപ്പന്നനിരുദ്ധാരമ്മണതാവചനസ്സ. ഏത്ഥ ച കാലവിസേസം ആമസതി, അനാഗതായേവ ച ആവജ്ജനാ പവത്തതീതി നയിദം യുജ്ജമാനകം. അഥ "യം ഇമസ്സ ചിത്തം ഭവിസ്സതി, തം ജാനാമീ"തി ആഭോഗം കരോതി, ഏവം സതി പരികമ്മാഭിഞ്ഞാചിത്താനമ്പി അനാഗതാരമ്മണത്തമേവാതി സബ്ബത്ഥ ആവജ്ജനജവനാനം അനാഗതപച്ചുപ്പന്നാരമ്മണതാ ന സിജ്ഝതീതി ആഹ **"പവത്തി...പേ॰... വുത്തത്താ"**തി. **ദോസാപത്തിയാ**തി ദോസാപജ്ജനേന, ദോസാപത്തിതോ വാ. **രാസിഏകദേസാവജ്ജനപടിവേധേ**തി യഥാരുതവസേനേവ പുരിമവാദിപക്ഖമാഹ, **സമ്പത്തസമ്പത്താവജ്ജനജാനനേ**തി അത്തനാ നിദ്ധാരിതപക്ഖം. **പുരിമവാദിനോ നാനുജാനേയ്യു**ന്തി അദ്ധാസന്തതിപച്ചുപ്പന്നപദത്ഥതാ അഭിധമ്മമാതികായം ആഗതപച്ചുപ്പന്നപദസ്സ നത്ഥീതി അധിപ്പായേ ഠത്വാ നാനുജാനേയ്യും. ഏത്ഥ ച സതിപി സഭാവഭേദേ ആകാരഭേദാഭാവതോ ഏകത്തനയവസേന ആവജ്ജനപരികമ്മാഭിഞ്ഞാചിത്താനം നാനാരമ്മണതാദോസോ നത്ഥീതി ഖണപച്ചുപ്പന്നാരമ്മണതാ ചേതോപരിയഞാണസ്സ പുരിമവാദീനം അധിപ്പായവിഭാവനമുഖേന ദസ്സിതാ. **അട്ഠകഥായം** പന "സഭാവഭേദേ സതി നാനാരമ്മണതാദോസാഭാവോ നത്ഥി ഏവാതി ഏകസ്മിം ഏവ ചിത്തേ അദ്ധാസന്തതിവസേന പച്ചുപ്പന്നാരമ്മണതാ വിഭാവിതാ"തി ദീസുപി വാദേസു യം യുത്തം, തം വിചാരേത്വാ ഗഹേതബ്ബം.

തേനേവാതി യസ്മാ അതീതത്തികേ ഉപ്പന്നത്തികേ ച ചേതോപരിയഞാണസ്സ വത്തമാനധമ്മാരമ്മണഭാവജോതനോ പാഠോ ന ദിസ്സതി, തേനേവ കാരണേന. **ദ്വീസു ഞാണേസൂ**തി പുബ്ബേനിവാസചേതോപരിയഞാണേസു . **കമ്മമുഖേന ഗയ്ഹന്തീ**തി സതിപി ആരമ്മണഭാവേ ചത്താരോ ഖന്ധാ യഥാകമ്മൂപഗഞാണേന കമ്മദ്വാരേന കുസലാകുസലാ ഇച്ചേവ ഗയ്ഹന്തി, ന പന വിഭാഗസോതി ദസ്സേതി. ലോഭാദിസമ്പയോഗവിസേസേന ദുച്ചരിതഭാവോ, അലോഭാദിസമ്പയോഗവിസേസേന ച സുചരിതഭാവോ ലക്ഖീയതീതി ദുച്ചരിതസുചരിതാനി വിഭാവേന്തം ലോഭാദയോപി വിഭാവേതിയേവ നാമ ഹോതീതി ആഹ **"ദുച്ചരിത...പേ॰... ഭാവനം ഹോതീ"**തി.

൧൪൩൫. അസഭാവധമ്മസ്സ "അഹ"ന്തിആദിപഞ്ഞത്തിയാ അജ്ഝത്തധമ്മുപാദാനതായ സിയാ കോചി അജ്ഝത്തപരിയായോ, ന പന സഭാവധമ്മസ്സ അസത്തസന്താനേവ തസ്സാതി വുത്തം **"സഭാവ...പേ॰... അഹോന്ത"**ന്തി. തഥാ ഹി "അത്തനോ ഖന്ധാദീനി പച്ചവേക്ഖന്തസ്സാ"തി എത്ഥ "അജ്ഝത്താരമ്മണാ"തി പദസ്സ അത്ഥവിവരണവസേന "അജ്ഝത്തം ഗയ്ഹമാനം അഹന്തി പഞ്ഞത്തിം ആദി-സദ്ദേന ഗണ്ഹാതീ"തി വക്ഖതി. യദി എവം തസ്സ അജ്ഝത്തത്തികേപി അജ്ഝത്തഭാവോ വത്തബ്ബോ സിയാ? ന, ബഹിദ്ധാഭാവസ്സ വിയ അജ്ഝത്തഭാവസ്സപി അജ്ഝത്തത്തികേ നിപ്പരിയായവസേന അധിപ്പേതത്താതി. യദാഹ **"അസഭാ...പേ॰... ന വുത്ത"**ന്തി. **ആകിഞ്ചഞ്ഞായതനാദീതി ആദി**-സദ്ദേന സാവജ്ജനാനി തസ്സ പുരേചാരികഉപചാരചിത്താനി തസ്സ ആരമ്മണേന പവത്തനകപച്ചവേക്ഖണഅസ്സാദനാദിചിത്താനി ച സങ്ഗണ്ഹാതി.

ആകിഞ്ചഞ്ഞായതനം തം-സദ്ദേന ആകഡ്ഢിത്വാ വദതി, ന പന തം സമ്ബന്ധി വുത്തം, യഞ്ച തസ്സ പുരേചാരികന്തി അത്ഥോ. **ലേസവചന**ന്തി ഏകദേസസാരുപ്പേന സമാനാരമ്മണഭാവേന ഏകദേസസ്സേവ വചനം. ലിസ്സതി സിലിസ്സതി ഏകദേസേന അല്ലീയതീതി ഹി **ലേസോ. യേസ**ന്തി കാമാവചരകുസലാകുസലമഹാകിരിയാവജ്ജനചിത്താനം കുസലകിരിയാഭേദസ്സ രൂപാവചരചതുത്ഥസ്സ ച. **ഏവം ഉപേക്ഖാസഹഗതനിദ്ദേസാദീസൂ**തി യേസം അദുക്ഖമസുഖായ വേദനായ സമ്പയുത്തതാ വുത്താ, തേസു ഏകമേവ ഉപേക്ഖാസഹഗതനിദ്ദേസം വത്വാ ഇതരം ന വത്തബ്ബം സിയാതി അത്ഥോ. **ആദി**-സദ്ദേന ഹേതുസമ്പയുത്തകാമാവചരാദിനിദ്ദേസേ സങ്ഗണ്ഹാതി. തഥാപി ഹി പരിത്തസഹേതുകാദിഭാവേന വുത്തേസു ധമ്മേസു ഏകമേവ വത്വാ ഇതരം ന വത്തബ്ബം സിയാതി. **അഭാവനാനിട്ഠപ്പവത്തിയാ**തി അഭാവനാനിട്ഠപ്പവത്തിയാ അഭാവനാകാരസ്സ ഉക്കംസപ്പവത്തിയാതി അത്ഥോ, അഭാവസ്സ വാ ഉക്കംസപ്പവത്തിയാ. **നവത്തബ്ബം ജാതം** അജ്ഝത്താരമ്മണാദിഭാവേനാതി അധിപ്പായോ. **താനീ**തി ആകിഞ്ചഞ്ഞായതനേന സമാനാരമ്മണാനി ആവജ്ജനാദീനി. യദി എവം "അഭാവനാസാമഞ്ഞേ"തി കസ്മാ വുത്തം. ന ഹി ആകിഞ്ചഞ്ഞായതനാരമ്മണസ്സ പച്ചവേക്ഖണഅസ്സാദനാദിവസേന പവത്തചിത്താനം അഭാവനാകാരേന പവത്തി അത്ഥീതി? ന, അഭാവേതബ്ബതായ അധിപ്പേതത്താ. ന ഭാവീയതീതി ഹി അഭാവനം, ന ന ഭാവേതീതി.

ഗഹണവിസേസനിമ്മിതാനീതിആദീസു അയമധിപ്പായോ - യദിപി ഭാവനാഞാണനിമ്മിതാകാരമത്തേസു സഭാവതോ അവിജ്ജമാനേസു വിസയേസു

യേഭുയ്യേന മഹഗ്ഗതാ ധമ്മാ പവത്തന്തി, ബഹിദ്ധാകാരഗ്ഗഹണവസേന പന കസിണാദീനം ബഹിദ്ധാഭാവോതി തദാരമ്മണധമ്മാ ബഹിദ്ധാരമ്മണാതി വുത്തം. കസിണാനഞ്ഹി സന്താനം മുഞ്ചിത്വാ ഉപട്ഠാനം വിസേസതോ വഡ്ഢിതകസിണവസേന വിഞ്ഞായതി, പഠമാരുപ്പവിഞ്ഞാണാഭാവസ്സ പന ന ബഹിദ്ധാകാരോ, നാപി അജ്ഝത്താകാരോതി ഉഭയാകാരവിധുരേ തസ്മിം അനഞ്ഞസാധാരണേന പവത്തിയാകാരേന പവത്തമാനം ആകിഞ്ചഞ്ഞായതനമേവ നവത്തബ്ബാരമ്മണം വുത്തം, ന ഇതരേ ഇതരാകാരപ്പവത്തിതോതി. **കാമാവചരകുസലാനന്**തി നിദസ്സനമത്തം ദട്ഠബ്ബം.

ആകിഞ്ചഞ്ഞായതനവിപാകം നേവസഞ്ഞാനാസഞ്ഞായതനസ്സ വിപാകാദികസ്സാതി അത്ഥവസേന വിഭത്തി പരിണാമേതബ്ബാ. **അഭിനീഹാരാസമ്ഭവതോ**തി സമാപത്തിചിത്തസ്സ അഭിനീഹരണാസമ്ഭവതോ. കുസലമേവ വിപാകസ്സ ആരമ്മണന്തി കത്വാ **"വിപാകസ്സാ"**തിആദി വുത്തം.

അസഭാവധമ്മത്തേപി ബഹിദ്ധാകാരേന ഗഹണീയഭാവതോ കസിണാനം ബഹിദ്ധാഭാവോ വിയ ഏകന്തതോ ഇധ അജ്ഝത്തധമ്മുപാദാനതായ അഹന്തി പഞ്ഞത്തിയാ സിയാ അജ്ഝത്തഭാവോതി വുത്തം **"അജ്ഝത്ത"**ന്തിആദി. **"ഖന്ധാദീതി ആദി**-സദ്ദേന ധാതുആയതനാദി സങ്ഗയ്ഹതീ''തി ച വദന്തി. **ഏസ നയോ**തി ''അരൂപക്ഖന്ധേ ഖന്ധാതി ഗഹേത്വാ''തിആദികം വണ്ണനാനീതിം ആഹ. **പരേസം ഖന്ധാദിഗ്ഗഹണേ**തി പരേസം ഖന്ധാദീതി ഇമസ്സ പദസ്സ കഥനേ ഉച്ചാരണേ. സബ്ബം ഉപാദാപഞ്ഞത്തിം ആഹ ആദിസദ്ദേനാതി സമ്ബന്ധോ.

തികഅത്ഥുദ്ധാരവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ദുകഅത്ഥുദ്ധാരവണ്ണനാ

൧൪൩൯. അഞ്ഞഥാതി വുത്തപ്പകാരസ്സ ദസ്സനേ. വുത്തപ്പകാരസ്സ ദസ്സനതോ ഏവ ഹി അട്ഠകഥായം സസങ്ഖാരികാനം ഥിനമിദ്ധവിരഹേ അസങ്ഖാരികസദിസീ യോജനാ ന ദസ്സിതാ. **ഭവരാഗാദീസൂ**തി ഭവരാഗമൂലികാദീസു യോജനാസു.

൧൬൧൧. ദ്വേതി ഉദ്ധച്ചാവിജ്ജാനീവരണാനി. **തീണീ**തി കാമച്ഛന്ദബ്യാപാദവിചികിച്ഛാസു ഏകേകേന ഉദ്ധച്ചാവിജ്ജാനീവരണാനി. **ദ്വേ വാ തീണി വാ**തി പാളിയം **വാ**-സദ്ദസ്സ ലുത്തനിദ്ദിട്ഠതം ആഹ. അഥ വാ നിപാതസദ്ദസന്നിധാനേപി നാമപദാദീഹി ഏവ സമുച്ചയാദിഅത്ഥോ വുച്ചതി, ന നിപാതപദേഹി തേസം അവാചകത്താതി അന്തരേനപി നിപാതപദം അയമത്ഥോ ലബ്ഭതി. തഥാ വചനിച്ഛായ സമ്ഭവോ ഏവ ഹേത്ഥ പമാണന്തി പാളിയം ''ദ്വേ തീണീ''തി വുത്തം. **യത്ഥ സഹുപ്പത്തീ**തിആദിനാ ''ദ്വേ തീണീ''തി ലക്ഖണവചനന്തി സബ്ബസാധാരണമത്ഥമാഹ. തഥാ ഹി **"ഏവഞ്ച കത്വാ കിലേസഗോച്ഛകേ ചാ"**തി വുത്തം. തസ്സായമധിപ്പായോ - കിലേസദ്വയസഹിതസ്സേവ ചിത്തുപ്പാദസ്സ അഭാവേപി പാളിയം ദ്വിഗ്ഗഹണം കതം, കിലേസാനഞ്ച സമ്ഭവന്താനം സബ്ബേസം സരൂപേന ഗഹണം ന കതന്തി ദ്വേ തയോതി ലക്ഖണകരണന്തി വിഞ്ഞായതീതി.

യദി സബ്ബാകുസലേ ഉപ്പജ്ജനകസ്സപി ഉദ്ധച്ചസ്സ ഏകോ ഏവ ചിത്തുപ്പാദോ വിസയഭാവേന വുച്ചതി, അവിജ്ജാനീവരണസ്സപി തഥാ വത്തബ്ബന്തി

അധിപ്പായേന **“കസ്മാ വുത്ത”**ന്തിആദിനാ ചോദേതി. ഇതരോ ഉദ്ധച്ചനീവരണസ്സേവ തഥാ വത്തബ്ബതം അവിജ്ജാനീവരണസ്സ തഥാ വത്തബ്ബതാഭാവഞ്ച ദസ്സേതും **“സുത്തന്തേ”**തിആദിമാഹ. തത്ഥ **സുത്തന്തേ വുത്തേസു പഞ്ചസു നീവരണേസൂ**തി ഉദ്ധച്ചസഹഗതേ ഉദ്ധച്ചസ്സ അവിജ്ജാനീവരണേന നീവരണസഹിതതം ആസങ്കിത്വാ വുത്തം. നനു ച സുത്തന്തേപി “അവിജ്ജാനീവരണാനം സത്താന”ന്തിആദീസു (സം॰ നി॰ ൨.൧൨൪) അവിജ്ജാ “നീവരണ”ന്തി വുത്താതി? സച്ചമേതം, ഝാനങ്ഗാനം പടിപക്ഖഭാവേന പന സുത്തന്തേ ബഹുലം കാമച്ഛന്ദാദയോ പഞ്ചേവ നീവരണാനി വുത്താനീതി യേഭുയ്യവുത്തിവസേന ഏതം വുത്തന്തി ദട്ഠബ്ബം.

കേചി പന “യഥാ നിക്ഖേപകണ്ഡേ കുസലപടിപക്ഖഭൂതാനി ദുബ്ബലാനിപി നീവരണാനി പട്ഠാനേ വിയ ദസ്സിതാനി. തഥാ ഹി **പട്ഠാനേ** (പട്ഠാ॰ ൩.൮.൧) ‘നീവരണം ധമ്മം പടിച്ച നീവരണോ ധമ്മോ ഉപ്പജ്ജതി ന പുരേജാതപച്ചയാ. അരൂപേ കാമച്ഛന്ദനീവരണം പടിച്ച ഥിനമിദ്ധനീവരണം ഉദ്ധച്ചനീവരണ’ന്തിആദി വുത്തം, ന ഏവം അട്ഠകഥാകണ്ഡേ. അട്ഠകഥാകണ്ഡേ പന ഝാനപടിപക്ഖഭൂതാനിയേവ നീവരണാനി നിദ്ദിട്ഠാനീതി ‘ഉദ്ധച്ചനീവരണം ഉദ്ധച്ചസഹഗതേ ചിത്തുപ്പാദേ ഉപ്പജ്ജതീ’തി വുത്തം. അട്ഠകഥായം പന ഉദ്ധച്ചനീവരണസ്സ കാമച്ഛന്ദാദീഹി ഏകതോ ഉപ്പത്തിദസ്സനം നിക്ഖേപകണ്ഡാനുസാരേന കതം ഏകതോ ഉപ്പത്തിയാ പഭേദദസ്സനത്ഥം. തത്ഥ ഹി പാളിയംയേവ താനി വിത്ഥാരതോ വുത്താനീ”തി വദന്തി. അയഞ്ച വാദോ “ഉദ്ധച്ചനീവരണം ഉദ്ധച്ചസഹഗതേ ചിത്തുപ്പാദേ ഉപ്പജ്ജതീ”തി ഇദമേവ വചനം ഞാപകന്തി കത്വാ വുത്തോ. അഞ്ഞഥാ അവിജ്ജാനീവരണം വിയ വത്തബ്ബം സിയാ. ന തി ഇതോ അഞ്ഞം പരിയുട്ഠാനപട്ഠായീനിയേവ നീവരണാനി അത്ഥുദ്ധാരകണ്ഡേ അധിപ്പേതാനീതി ഇമസ്സ അത്ഥസ്സ സാധകം വചനം അത്ഥി, ഇദം വചനം ദ്വേതിണിവചനസ്സ സാമഞ്ഞേന സബ്ബനീവരണസങ്ഗാഹകത്താ യഥാവുത്തവചനസ്സ വിസയവിസേസപ്പകാസനസങ്ഖാതേന പയോജനന്തരേന വുത്തഭാവസ്സ ദസ്സിതത്താ ച ഞാപകം ന ഭവതീതി ദിസ്സതി, തസ്മാ വിചാരേത്വാ ഗഹേതബ്ബം.

അഗ്ഗഹേത്വാതി യഥാരുതവസേനേവ അത്ഥം അഗ്ഗഹേത്വാ യഥാ നിക്ഖേപകണ്ഡപട്ഠാനാദീഹി ന ഇമിസ്സാ പാളിയാ വിരോധോ ഹോതി, ഏവം അധിപ്പായോ ഗവേസിതബ്ബോതി യഥാവുത്തമേവത്ഥം നിഗമേതി.

൧൨൩൭. തേസന്തി ലോഭാദിതോ അഞ്ഞേസം. **ദസ്സിതാ**തി കഥം ദസ്സിതാ? മാനോ താവ ലോഭമോഹഉദ്ധച്ചഅഹിരികാനോത്തപ്പേഹി, ലോഭമോഹഥിനഉദ്ധച്ചഅഹിരികാനോത്തപ്പേഹി, തഥാ ദിട്ഠി, വിചികിച്ഛാ മോഹഉദ്ധച്ചഅഹിരികാനോത്തപ്പേഹി, ഥിനം ലോഭമോഹദിട്ഠിഉദ്ധച്ചഅഹിരികാനോത്തപ്പേഹി, ലോഭമോഹമാനഉദ്ധച്ചഅഹിരികാനോത്തപ്പേഹി, ലോഭമോഹഉദ്ധച്ചഅഹിരികാനോത്തപ്പേഹി, ദോസമോഹഉദ്ധച്ചഅഹിരികാനോത്തപ്പേഹി, ഉദ്ധച്ചം ലോഭമോഹദിട്ഠിഅഹിരികാനോത്തപ്പേഹി, ലോഭമോഹദിട്ഠിഥിനഅഹിരികാനോത്തപ്പേഹി, ലോഭമോഹമാനഅഹിരികാനോത്തപ്പേഹി, ലോഭമോഹമാനഥിനഅഹിരികാനോത്തപ്പേഹി,

ലോഭമോഹഥിനഅഹിരികാനോത്തപ്പേഹി, ലോഭമോഹഅഹിരികാനോത്തപ്പേഹി, ദോസമോഹഅഹിരികാനോത്തപ്പേഹി, ദോസമോഹഥിനഅഹിരികാനോത്തപ്പേഹി, മോഹവിചികിച്ഛാഅഹിരികാനോത്തപ്പേഹി, മോഹഅഹിരികാനോത്തപ്പേഹി ഏ്വകതോ ഉപ്പജ്ജതി.

യഥാ ച ഉദ്ധച്ചം, ഏ്വവം അഹിരികാനോത്തപ്പാനി ച യോജേത്വാ വേദിതബ്ബാനി. കഥം? അഹിരികം ലോഭമോഹദിട്ഠിഉദ്ധച്ചാനോത്തപ്പേഹി, ലോഭമോഹദിട്ഠിഥിനഉദ്ധച്ചാനോത്തപ്പേഹി, ലോഭമോഹമാനഉദ്ധച്ചാനോത്തപ്പേഹി, ലോഭമോഹമാനഥിനഉദ്ധച്ചാനോത്തപ്പേഹി, ലോഭമോഹഥിനഉദ്ധച്ചാനോത്തപ്പേഹി, ലോഭമോഹഉദ്ധച്ചാനോത്തപ്പേഹി, ദോസമോഹഉദ്ധച്ചാനോത്തപ്പേഹി, ദോസമോഹഥിനഉദ്ധച്ചാനോത്തപ്പേഹി, മോഹവിചികിച്ഛാഉദ്ധച്ചാനോത്തപ്പേഹി , മോഹഉദ്ധച്ചാനോത്തപ്പേഹി ച ഏ്വകതോ ഉപ്പജ്ജതി. അനോത്തപ്പം ലോഭമോഹദിട്ഠിഉദ്ധച്ചാഹിരികേഹി, ലോഭമോഹദിട്ഠിഥിനഉദ്ധച്ചാഹിരികേഹി, ലോഭമോഹമാനഉദ്ധച്ചാഹിരികേഹി, ലോഭമോഹമാനഥിനഉദ്ധച്ചാഹിരികേഹി, ലോഭമോഹഥിനഉദ്ധച്ചാഹിരികേഹി, ലോഭമോഹഉദ്ധച്ചാഹിരികേഹി, ദോസമോഹഉദ്ധച്ചാഹിരികേഹി, ദോസമോഹഥിനഉദ്ധച്ചാഹിരികേഹി, മോഹവിചികിച്ഛാഉദ്ധച്ചാഹിരികേഹി , മോഹഉദ്ധച്ചാഹിരികേഹി ച ഏ്വകതോ ഉപ്പജ്ജതീതി ഏ്വവമേത്ഥ മാനാദീനമ്പി ഏ്വകതോ ഉപ്പത്തി വേദിതബ്ബാ. സേസം ഉത്താനത്ഥമേവ.

അട്ഠകഥാകണ്ഡവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ഇതി ധമ്മസങ്ഗണീമൂലടീകായ ലീനത്ഥപദവണ്ണനാ

ധമ്മസങ്ഗണീ-അനുടീകാ സമത്താ.